

Anna Czyż

Współpraca regionalna państw Grupy Wyszehradzkiej

Doświadczenia i perspektywy



V4



WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO

**Współpraca regionalna
państw Grupy Wyszehradzkiej**

Doświadczenia i perspektywy

Prace Naukowe



Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3687

50 lat
**Uniwersytetu
Śląskiego**
w Katowicach

Anna Czyż

**Współpraca regionalna
państw Grupy Wyszehradzkiej**
Doświadczenia i perspektywy

Redaktor serii: Nauki Polityczne
Mariusz Kolczyński

Recenzent
Jacek Zieliński

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział 1	
Współpraca regionalna w stosunkach międzynarodowych	23
1.1. Region i regionalizm w stosunkach międzynarodowych	23
1.2. Europa Środkowa jako region	32
1.3. Współpraca regionalna w Europie	39
1.4. Grupa Wyszehradzka na tle innych form współpracy regionalnej w Europie Środkowo-Wschodniej	44
1.4.1. Nowy regionalizm	44
1.4.2. Inicjatywa Środkowoeuropejska	49
1.4.3. Współpraca bałtycka	53
1.4.3.1. Rada Państw Morza Bałtyckiego	54
1.4.3.2. Rada Bałtycka	57
1.4.4. Organizacja Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej	58
1.5. Regiony przygranicznej współpracy w państwach wyszehradzkich	61
1.5.1. Euroregiony państw wyszehradzkich	66
1.5.2. Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej	68
1.6. Podsumowanie	69
Rozdział 2	
Powstanie i funkcjonowanie Grupy Wyszehradzkiej	71
2.1. Geneza współpracy w ramach Trójkąta Wyszehradzkiego	71
2.2. Cele współpracy wyszehradzkiej	77
2.3. Stosunek poszczególnych partnerów do idei współpracy wyszehradzkiej	80
2.4. Miejsce Grupy Wyszehradzkiej w koncepcjach polityki zagranicznej Czech, Polski, Słowacji i Węgier	83
2.5. Etapy współpracy wyszehradzkiej	88

2.6.	Motywy i mechanizmy współpracy wyszehradzkiej	98
2.7.	Podsumowanie	126

Rozdział 3

Przedmiot współpracy wyszehradzkiej	129
3.1. Współpraca w ramach Grupy Wyszehradzkiej	129
3.1.1. Współpraca polityczna i sektorowa	129
3.1.1.1. Polityka energetyczna	139
3.1.1.2. Bałkany Zachodnie	145
3.1.2. Współpraca gospodarcza	149
3.2. Współpraca w ramach Unii Europejskiej	152
3.2.1. Integracja europejska	152
3.2.2. Państwa Grupy Wyszehradzkiej na forum Unii Europejskiej.	161
3.2.2.1. Europejska Polityka Sąsiedztwa	166
3.2.2.2. Partnerstwo Wschodnie	169
3.3. Współpraca w ramach Sojuszu Północnoatlantyckiego	174
3.4. Współpraca z innymi partnerami	183
3.5. Podsumowanie	185

Rozdział 4

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki	187
4.1. Powstanie i struktura Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego	187
4.2. Działalność Funduszu i jego budżet	189
4.3. Rodzaje grantów przyznawanych przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki	192
4.3.1. Small Grants (Małe Granty).	192
4.3.2. Standard Grants (Standardowe Granty).	194
4.3.3. Strategic Grants (Strategiczne Granty)	195
4.3.4. Visegrad Strategic Conferences (Wyszehradzkie Konferencje Strategiczne)	196
4.3.5. Visegrad University Studies Grant (VUSG) – (Wyszehradzki Grant na Studia Uniwersyteckie)	196
4.3.6. Visegrad+ (Wyszehrad plus)	197
4.3.7. V4 – Japan Joint Research Program (Wyszehradzko-Japoński Wspólny Program Badawczy)	197
4.4. Rodzaje stypendiów przyznawanych przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki	198
4.4.1. Visegrad Scholarship Programme (Program Wyszehradzkich Stypendiów)	198
4.4.2. Visegrad Scholarship Programme – EaP (Program Wyszehradzkich Stypendiów – Partnerstwo Wschodnie)	200
4.4.3. Visegrad Scholarships at the Open Society Archives (Wyszehradzkie Stypendia w Archiwum Społeczeństwa Otwartego).	200

4.4.4.	Visegrad-Taiwan Scholarships (Stypendia Wyszehrad-Tajwan)	200
4.5.	Rodzaje rezydencji artystycznych przyznawanych przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki	202
4.5.1.	Visegrad Art Residency Program (VARP) – Visual & Sounds Arts (Sztuki wizualne i dźwiękowe)	202
4.5.2.	VARP – Performing Arts (Sztuki sceniczne)	203
4.5.3.	VARP in New York	204
4.5.4.	Visegrad Literary Residency Program (Wyszehradzki Program Rezydencji Literackiej)	204
4.6.	Inne formy działalności Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego	205
4.6.1.	V4 Eastern Partnership (V4EaP) – (Wyszehradzki Program Partnerstwa Wschodniego)	205
4.6.2.	International Visegrad Prize (Międzynarodowa Nagroda Wyszehradzka)	206
4.6.3.	Think Visegrad – Wyszehradzki think tank	207
4.6.4.	Czasopisma opiniotwórcze	208
4.7.	Podsumowanie	209
Rozdział 5		
Bilans i perspektywy współpracy regionalnej państw Grupy Wyszehradzkiej		211
5.1.	Sukcesy i porażki Grupy Wyszehradzkiej	211
5.2.	Czynniki wzmacniające i osłabiające współpracę w ramach Grupy Wyszehradzkiej	216
5.3.	Grupa Wyszehradzka w obliczu nowych wyzwań w Europie	222
5.3.1.	Unia Europejska w kryzysie	222
5.3.2.	Stanowisko państw Grupy Wyszehradzkiej wobec Rosji oraz konfliktu na Ukrainie	227
5.3.3.	Stanowisko państw Grupy Wyszehradzkiej wobec kryzysu migracyjnego	238
5.3.4.	Stanowisko państw Grupy Wyszehradzkiej wobec Brexitu	246
5.4.	Perspektywy współpracy państw Grupy Wyszehradzkiej	248
5.5.	Podsumowanie	257
Zakończenie		259
Aneks		267
Bibliografia		283
Wykaz skrótów		313
Wykaz tabel		315
Summary		317
Zusammenfassung		319

Wstęp

Cztery państwa Europy Środkowej (Czechy, Polska, Słowacja i Węgry) będące przedmiotem zainteresowania autorki znalazły się w ostatnich latach w ważnym punkcie swojego rozwoju w sferze politycznej, gospodarczej i społecznej. Ich udziałem stały się znaczące wydarzenia na kontynencie europejskim, które odcisnęły ogromne piętno na losach wielu milionów obywateli i wyznaczyły kierunek działań dla kolejnych pokoleń. Przemiany zachodzące w tym regionie Europy, zapoczątkowane w 1989 roku, obejmowały politykę wewnętrzną, ale i zagraniczną omawianych państw, ich relacje z nowymi sąsiadami oraz proces integracji europejskiej i euroatlantyckiej. Upadek realnego socjalizmu i gospodarki centralnie planowanej jako efekty zainicjowanego w 1989 roku procesu transformacji w regionie Europy Środkowo-Wschodniej umożliwiły otwarcie nowego rozdziału w dziejach czterech omawianych państw – budowy podstaw demokracji i gospodarki wolnorynkowej na wzór systemów politycznych i gospodarczych funkcjonujących w państwach Europy Zachodniej. Zmiana perspektywy w stosunkach międzynarodowych oznaczała zwrot z orientacji wschodniej na zachodnią poprzez dążenia do likwidacji struktur dotychczasowego bloku wschodniego, tzn. Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG; ang. Council for Mutual Economic Assistance; istniejącej od 1949 roku) oraz Układu Warszawskiego (istniejącego od 1955 roku) z jednej strony, a z drugiej – zabiegi o włączenie w struktury współpracy politycznej, gospodarczej i obronnej państw Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych, czyli uzyskanie członkostwa w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej (EWG; ang. European Economic Community – EEC; od 1992 roku w Unii Europejskiej – UE; ang. European Union – EU) oraz w Sojuszu Północnoatlantyckim (ang. North Atlantic Treaty Organization – NATO). Jednym z elementów procesu przemian zachodzących w omawianych państwach stał się proces reorientacji ich polityki zagranicznej, którego ważnym aspektem był rozwój współpracy regionalnej obejmującej te właśnie państwa. Przejawem zjawiska określanego w literaturze „nowym regiona-

lizmem¹ stało się powołanie do życia ugrupowania regionalnego funkcjonującego początkowo pod nazwą Trójkąt Wyszehradzki (ang. Visegrad Triangle; tworzyły go Czechosłowacja, Polska i Węgry), a po rozpadzie Czechosłowacji przemianowanego na Grupę Wyszehradzką (ang. Visegrad Group² – V4), która obejmuje Czechy, Polskę, Słowację i Węgry.

Deklarację założycielską początkowo Trójkąta Wyszehradzkiego, a następnie Grupy Wyszehradzkiej podpisali podczas spotkania w węgierskim mieście Wyszehrad (węg. *Visegrád*, czes. oraz słow. *Vyšehrad*) 15 lutego 1991 roku prezydenci Czechosłowacji i Polski – Václav Havel i Lech Wałęsa, oraz premier Węgier József Antall. Celem ugrupowania była współpraca regionalna oraz wspólne dążenie do struktur euroatlantyckich. Dnia 15 lutego 2016 roku minęła 25. rocznica powstania tej struktury współpracy, fakt ten stał się zatem dla autorki podstawą do przedstawienia pewnych podsumowań działalności Grupy Wyszehradzkiej oraz do podjęcia próby oceny jej dorobku. Przez owe 25 lat istnienia Grupa Wyszehradzka doznawała wzlotów i upadków, osiągała sukcesy, ale także i doświadczała porażek, wielokrotnie ogłaszano jej koniec. W całej historii jej działania wyraźną cezurą czasową, która determinowała przebieg, charakter i znaczenie współpracy państw członkowskich, stała się ich akcesja do Unii Europejskiej w 2004 roku. Z punktu widzenia istnienia i funkcjonowania Grupy Wyszehradzkiej należy wyraźnie rozróżnić cele współpracy i jej doświadczenia w okresie przedakcesyjnym oraz po wejściu Czech, Polski, Słowacji i Węgier do UE. Każde z państw należące do V4 ma swoje wewnętrzne priorytety i to przede wszystkim o nie dbało, dba i będzie dbać w Unii Europejskiej, „nie wyklucza to jednak współpracy tam, gdzie interesy wyszehradzkiej czwórki okazują się zbieżne, tak jak zbieżnym, wspólnym celem była integracja euroatlantycka. Wskazane jest zatem realistyczne, a nie maksymalistyczne spojrzenie na Grupę Wyszehradzką, niestawianie jej zbyt wygórowanych wymagań i elastyczne dostosowywanie się do sytuacji”³. W wielu przypadkach Grupa Wyszehradzka udowodniła swoją przydatność we wpływaniu na proces decyzyjny w Unii Europejskiej, a format V4 zakorzenił się w przestrzeni i praktyce politycznej państw regionu i w opinii polityków zachodnich. Wprowadzenie rocznych, rotacyjnych prezydencji w Grupie Wyszehradzkiej i regularnych spotkań przedstawicieli państw członkowskich z jednej strony wpłynęło na wzmoc-

¹ R. ZIĘBA: „Nowy regionalizm” w Europie a Polska. „Sprawy Międzynarodowe” 1992, nr 1-2, s. 25-44.

² Zob. <http://www.visegradgroup.eu/about> (dostęp: 27.09.2016). W niniejszej pracy, w celu uniknięcia powtórzeń, dla Grupy Wyszehradzkiej stosowane będą również określenia: V4, członkowie/kraje/państwa V4, państwa wyszehradzkie, czwórka wyszehradzka, „rodzina wyszehradzka”.

³ P. BUKALSKA, M. BOCIAN: *Nowa Grupa Wyszehradzka w nowej Unii Europejskiej – szanse i możliwości rozwoju*. W: OSW: Analizy, 15.05.2003. http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/punkt_widzenia7.pdf (dostęp: 17.01.2016).

nienie i sformalizowanie współpracy, z kolei z drugiej strony przyjęta formuła współpracy Wyszehrad plus pozwala na bardziej elastyczne i otwarte współdziałanie z innymi partnerami.

Głównym celem badawczym pracy jest analiza i ocena doświadczeń państw Grupy Wyszehradzkiej we współpracy regionalnej w ujęciu wielowymiarowym (obejmującym współpracę zarówno w sferze politycznej, jak również w wymiarze sektorowym i obywatelskim) od momentu jej powstania w 1991 roku aż do roku 2016. Istotną z punktu widzenia współpracy wyszehradzkiej cezurą czasową jest rok 2004, czyli wejście państw Grupy Wyszehradzkiej do Unii Europejskiej. To właśnie członkostwo w Unii Europejskiej w istotnym stopniu determinowało i determinuje funkcjonowanie ugrupowania oraz wpływa na kształt i treść współpracy wyszehradzkiej, gdyż różnorodne aspekty owej współpracy można rozpatrywać najpierw w kontekście dążeń integracyjnych Czech, Polski, Słowacji i Węgier, a następnie już w ramach Unii Europejskiej. Zasadniczy problem badawczy autorka skoncentrowała wokół pytania: Jak należy ocenić dotychczasowy dorobek Grupy Wyszehradzkiej? Odpowiadająca pytaniu głównemu hipoteza badawcza (wiodąca) zakłada, iż Grupa Wyszehradzka stała się rozpoznawalną marką i wizytówką Europy Środkowej, przynosząc jej członkom więcej korzyści niż strat. Bilans działalności czwórki wyszehradzkiej jest zatem pozytywny. Autorka w tym względzie prezentuje realistyczne podejście do dorobku V4, a zatem opierające się na unikaniu zarówno przesadnych oczekiwań oraz pochwał, jak i całkowitej krytyki Grupy Wyszehradzkiej.

Kolejne pytanie badawcze wiąże się z określeniem, jakie czynniki wpływały i wpływają na współpracę w ramach V4, od czego uzależnione były w danym okresie decyzje polityczne dotyczące funkcjonowania Grupy Wyszehradzkiej. W związku z tym postawiona została hipoteza o zróżnicowanych determinantach wpływających na rozwój lub zahamowanie współpracy regionalnej w ramach V4, przy czym pod uwagę brane są uwarunkowania zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Wśród czynników wewnętrznych należy wskazać przede wszystkim interesy i wolę aktorów politycznych oraz stosunek poszczególnych przywódców do idei współpracy wyszehradzkiej, z kolei wśród czynników zewnętrznych na pierwszy plan wysuwają się stanowisko państw Europy Zachodniej, polityka Unii Europejskiej z jednej strony, ale także polityka Rosji z drugiej. Istotne było również wskazanie rodzaju i charakteru czynników, które mają wpływ na funkcjonowanie Grupy Wyszehradzkiej. W pracy uwzględnione są zarówno czynniki wzmacniające czwórkę wyszehradzką, jak i te, które oddziałują negatywnie, osłabiająco i hamująco na jej współpracę. Natężenie jednych lub drugich czynników w różnych okresach istnienia Grupy Wyszehradzkiej powodowało, iż albo współpraca się rozwijała i widoczne stawały się postępy w realizacji przyjętych celów, albo jej efekty były słabo dostrzegalne, na plan pierwszy wysuwały się wzajemne animozje i gorę brały indywidualne interesy.

Następnym pytaniem badawczym, które stawia autorka, jest: Jakie cele stawiali sobie członkowie „rodziny wyszehradzkiej” i czy zakładane cele udało się zrealizować? Odpowiadająca tak postawionemu pytaniu hipoteza zakłada, że pierwotny cel powstania Grupy Wyszehradzkiej, czyli integracja z Unią Europejską i NATO, został osiągnięty. Decydując się na kontynuowanie współpracy, państwa wyszehradzkie wyznaczyły nowe cele, ale nie są to cele strategiczne, na miarę integracji europejskiej. Członkowie V4 nie określili długofalowej strategii rozwoju regionalnego, której realizacja stanowiłaby wspólny interes, łączący ponad podziałami i która byłaby niezależna od wewnętrznej i zewnętrznej sytuacji politycznej. W działalności Grupy Wyszehradzkiej dają się zatem wyodrębnić dwa okresy charakteryzujące się odmiennymi celami. W pierwszym okresie – przedakcesyjnym – głównym wyzwaniem stał się proces integracji europejskiej i cel ten został zrealizowany 1 maja 2004 roku. Drugi okres obejmuje współpracę wyszehradzką zachodzącą już w ramach Unii Europejskiej. Wśród głównych celów współpracy po akcesji do UE znalazła się m.in. promocja procesu integracji europejskiej wśród państw Bałkanów Zachodnich i Europy Wschodniej czy wymiar obywatelski współpracy, który zakłada rozwój i promowanie współpracy pomiędzy obywatelami państw wyszehradzkich z wykorzystaniem Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego (ang. International Visegrad Fund – IVF).

Odrębny problem badawczy dotyczy znaczenia, roli i miejsca Grupy Wyszehradzkiej na tle innych, podobnych ugrupowań regionalnych, które powstały w Europie Środkowo-Wschodniej w ramach zjawiska określanego nowym regionalizmem. Autorka postawiła zatem pytanie badawcze: Czy Grupa Wyszehradzka wyróżnia się w porównaniu z innymi ugrupowaniami regionalnymi, a jeśli tak, to czym? Tak postawionemu pytaniu odpowiada hipoteza, iż Grupa Wyszehradzka spośród ugrupowań regionalnych powstałych na początku lat 90. XX wieku w ramach nowego regionalizmu wyróżnia się efektami współpracy oraz rozpoznawalnością na arenie europejskiej. Nowy regionalizm jako odpowiedź na zmieniające się stosunki międzynarodowe w Europie oznaczał nawiązywanie współpracy pomiędzy państwami regionu Europy Środkowo-Wschodniej i tworzenie ugrupowań regionalnych. Motywem powoływania do życia nowych struktur współpracy regionalnej stała się wówczas potrzeba wykorzystania istniejących podobieństw natury historycznej, kulturowej, politycznej, gospodarczej i społecznej, a także naturalnej bliskości geograficznej, która ułatwiała podejmowanie wzajemnych kontaktów i realizowanie wspólnych celów. Współpraca regionalna była postrzegana jako etap pośredni w procesie integracji europejskiej, umożliwiający wypełnienie próżni, która powstała po rozpadzie dotychczasowych sojuszy i powiązań oraz jako czynnik stabilizujący sytuację w regionie Europy Środkowo-Wschodniej po zakończeniu zimnej wojny. Powstałe ugrupowania – Inicjatywa Środkoeuropejska (ISE; ang. Central European Initiative – CEI), Rada Państw Morza Bałtyckiego (ang. Council

of the Baltic Sea States – CBSS), Rada Bałtycka (ang. Baltic Assembly – BA), Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu (ang. Central European Free Trade Agreement – CEFTA) czy Organizacja Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej (ang. Organization of the Black Sea Economic Cooperation – BSEC) różniły się między sobą formami organizacyjnymi, stopniem zinstytucjonalizowania oraz przedmiotem współpracy, liczbą członków, charakterem wzajemnych powiązań, ale łączył je podobny cel – integracja zachodnioeuropejska. Na tym tle Grupa Wyszehradzka stała się najlepiej rozpoznawalnym ugrupowaniem, o stałej liczbie członków, osiągającym dostrzegalne w przestrzeni europejskiej efekty, o bogatej i zróżnicowanej ofercie współpracy.

Następne pytanie badawcze odnosi się do Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego jako jedynej zinstytucjonalizowanej formy współpracy regionalnej pomiędzy Polską, Czechami, Słowacją i Węgrami i brzmi: Czy Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki jest instytucją skuteczną i efektywną? Analiza aktów prawnych przyjętych przez umawiające się strony, publikowanych raportów z działalności pokazujących liczbę i charakter udzielanych grantów oraz stypendiów prowadzi do postawienia hipotezy, zgodnie z którą Fundusz jest strukturą efektywną, a jego funkcjonowanie należy zaklasyfikować po stronie korzyści dla całej Grupy Wyszehradzkiej. Jego powołanie i działalność stały się prawdziwym i wymiernym osiągnięciem V4 – Fundusz odegrał i odgrywa pozytywną rolę w zbliżaniu kultur, społeczeństw, wspierając rozwijanie inicjatyw wymiany naukowej, tłumaczeń literackich czy imprez sportowych. Jak pokazują wyniki badań opinii publicznej, Grupa Wyszehradzka jest postrzegana przez obywateli Czech, Słowacji, Polski i Węgier jako istotne i znaczące ugrupowanie regionalne⁴. W dużej mierze stanowi to zasługę właśnie Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, realizującego cel V4, jakim po 2004 roku jest wyraźne wsparcie dla wymiaru obywatelskiego współpracy regionalnej. Stale wzrastająca liczba beneficjentów Funduszu obejmująca wiele różnych podmiotów przekłada się na wzrost znaczenia tej instytucji i jej pozytywną rolę dla szerzenia idei Wyszehradu, nie tylko wśród obywateli państw wyszehradzkich, ale także w otoczeniu zewnętrznym.

Kolejne pytanie badawcze postawione w pracy dotyczy przyszłości V4 zwłaszcza w obliczu zmieniających się dynamicznie stosunków w Europie oraz nowych wyzwań, przed którymi stanęła Unia Europejska, i brzmi: Czy kontynuowanie współpracy w ramach czwórki wyszehradzkiej jest potrzebne i jakie rysują się przed nią perspektywy? Pomimo licznych głosów krytyki i sceptycyzmu wyrażanych pod adresem czwórki wyszehradzkiej przez polityków, dziennikarzy oraz komentatorów, a także pojawiających się w ostatnich

⁴ Wyniki badania dostępne na stronie: <http://www.visegradgroup.eu/documents/other-articles/key-findings25-years-of-160601> (dostęp: 27.09.2016); O. GYÁRFÁŠOVÁ, G. MESEŽNIKOV: *25 years of the V4 as seen by the public*. Bratislava 2016, s. 29.

latach istotnych rozbieżności stanowisk pomiędzy państwami wyszehradzkimi w podejściu do wielu problemów o znaczeniu międzynarodowym (np. stosunek do Rosji czy konflikt na Ukrainie) i wreszcie mimo że część komentatorów życia publicznego rysuje perspektywy współpracy w ciemnych kolorach, autorka stawia hipotezę, że Grupa Wyszehradzka ma nadal znaczący potencjał do dalszego rozwoju i jest daleka od kryzysu egzystencjalnego we wszystkich sferach działalności. Nie można bowiem zapominać, iż „rodzina wyszehradzka” pozostaje zjednoczona w kilku ważnych sprawach i dopóki będzie istniała wola polityczna osób rządzących w poszczególnych państwach członkowskich, aby utrzymywać wzajemne kontakty, Grupa Wyszehradzka nadal będzie stanowiła forum dialogu i współpracy. Kreśląc perspektywy na przyszłość, należy zatem patrzeć wielowymiarowo, brać pod uwagę nie tylko interesy polityczne poszczególnych państw członkowskich, które oczywiście mogą wydawać się najważniejsze, ale równie istotne efekty współpracy w sferze polityki energetycznej, obronnej czy rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

Praca składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy rozdział poświęcono zagadnieniu współpracy regionalnej w Europie Środkowej i ma w zamierzeniu przybliżyć i uporządkować w sposób teoretyczny i definicyjny podstawowe pojęcia stosowane w pracy. Zaprezentowano w nim główne płaszczyzny dyskusji prowadzonej na gruncie polskiej i światowej literatury, poświęconej pojęciom regionu i regionalizmu oraz ich znaczeniu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Stanowi to punkt wyjścia do podjęcia rozważań nad fenomenem pojęcia „Europy Środkowej” jako regionu i wyodrębnionej kategorii stosowanej na określenie regionu obejmującego cztery państwa: Czechy, Polskę, Słowację i Węgry. Jako że nadal trwają liczne polemiki co do zasięgu terytorialnego określenia „Europa Środkowa”, autorka przytacza niektóre koncepcje definiujące to pojęcie czy wyznaczające jego granice, nie tylko w znaczeniu geograficznym, ale także kulturowym, historycznym czy geopolitycznym. Ponadto, ze względu na to, że „region” odnosi się zarówno do części świata, jak i części państw, autorka poddaje także analizie zagadnienie „regionów przygranicznych” w państwach wyszehradzkich i podejmowanej przez nie współpracy transgranicznej – „regionalizm” i „regionalizacja” są bowiem zjawiskami omawianymi na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych, ale także są traktowane jako zjawiska wewnątrzpaństwowe. Celem rozdziału jest również przybliżenie pojęcia „współpracy regionalnej” na gruncie teoretycznym, stanowiącej istotną kategorię wykorzystywaną w badaniu współczesnych stosunków międzynarodowych, oraz jej znaczenie w kontekście pojęcia „integracji”. Następnie omówiono wymiar praktyczny funkcjonowania różnych ugrupowań prowadzących współpracę regionalną, co służy uchwyceniu istotnych cech V4 jako takiej grupy.

W rozdziale drugim została opisana geneza powstania Trójkąta Wyszehradzkiego jako ugrupowania regionalnego, które pojawiło się w odpowiedzi na zmieniające się warunki w otoczeniu zewnętrznym po upadku komunizmu

w Europie oraz po zakończeniu zimnej wojny. Przedstawiono w nim główne cele współpracy, zawarte w najważniejszych dokumentach, czyli w deklaracjach o współpracy z 1991, 2004 i 2011 roku, co pozwoliło nakreślić kierunki działalności Grupy Wyszehradzkiej i porównać, jak zmieniły się jej cele w okresie przedakcesyjnym i po wejściu do UE i NATO. Dla podjęcia decyzji o utworzeniu Trójkąta Wyszehradzkiego, a następnie dla funkcjonowania Grupy Wyszehradzkiej istotne znaczenie ma określenie stosunku poszczególnych członków do idei współpracy oraz miejsce V4 w aktualnych koncepcjach polityki zagranicznej Czech, Polski, Słowacji i Węgier. Autorka uwzględniła również motywy i czynniki, które pozytywnie oddziaływały na rozwój współpracy, ale także determinanty negatywne, które z kolei hamowały jej rozwój, stanowiąc istotne przeszkody w kontaktach pomiędzy partnerami w pierwszym okresie działalności. W rozdziale omówiono ponadto kolejne etapy współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej w sferze politycznej i gospodarczej od momentu jej powstania do roku 2016. Autorka przybliżyła także mechanizmy funkcjonowania czwórki wyszehradzkiej zwłaszcza po odnowieniu współpracy w 1999 roku, kiedy wprowadzone zostały roczne, rotacyjne prezydencje w Grupie Wyszehradzkiej z własnym programem działania, harmonogramem spotkań na wszystkich szczeblach kooperacji, poczynając od szczytów premierów państw wyszehradzkich, spotkań prezydentów, przedstawicieli poszczególnych ministerstw, po spotkania grup roboczych z określonych dziedzin współpracy. Aby przedstawić działalność V4 na przestrzeni 25 lat, analizie poddano dokumenty przyjmowane podczas oficjalnych szczytów premierów państw wyszehradzkich, programy rocznych prezydencji w V4 i raporty na zakończenie rocznego przewodnictwa danego państwa członkowskiego, w których zostały zawarte najważniejsze kwestie dotyczące współpracy politycznej, sektorowej oraz wymiaru obywatelskiego.

Rozdział trzeci stanowi analizę działalności Grupy Wyszehradzkiej w najważniejszych obszarach współpracy obejmujących funkcjonowanie jej samej, współdziałanie państw wyszehradzkich na arenie europejskiej – najpierw w procesie integracji europejskiej, a następnie już jako członków Unii Europejskiej, współpracę gospodarczą w ramach CEFTY. Kolejny obszar współpracy obejmuje sferę bezpieczeństwa – dotyczy starań o wejście do Sojuszu Północnoatlantyckiego, a w dalszej kolejności współpracę już w jego ramach. Ostatni element stanowi omówienie współpracy państw Grupy Wyszehradzkiej z innymi partnerami, zwłaszcza w formule Wyszehrad plus. W tej części pracy autorka zastosowała podejście problemowe, analizując najważniejsze tematy znajdujące się na agendzie i stanowiące główny punkt zainteresowania w ramach V4. Poruszono w nim zatem kwestię polityki energetycznej, polityki wobec Bałkanów Zachodnich, Europejskiej Polityki Sąsiedztwa oraz Partnerstwa Wschodniego. W odniesieniu do tych zagadnień autorka dokonała analizy oficjalnych oświadczeń, komunikatów, deklaracji, które prezentują stanowisko państw Grupy Wyszehradzkiej w danej sprawie.

W rozdziale czwartym uwagę skupiono na działalności Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego jako jedynej instytucji powołanej przez państwa Grupy Wyszehradzkiej. Rozdział stanowi całościową charakterystykę Funduszu – mowa jest tu o jego strukturze, budżecie oraz o najważniejszych formach wsparcia finansowego udzielanego przez niego. Autorka opisała poszczególne rodzaje grantów, stypendiów, rezydencji artystycznych i innych form działalności Funduszu, aby ukazać jego bogatą ofertę, obejmującą wiele różnych dziedzin, mających ogromne znaczenie dla obywateli państw wyszehradzkich. W tej części autorka starała się przedstawić, jak w miarę upływu czasu wzrastało znaczenie Funduszu, któremu z roku na rok państwa członkowskie Grupy Wyszehradzkiej zwiększały pulę środków finansowych do rozdysponowania, dając w ten sposób możliwość rozszerzenia zasięgu udzielanej pomocy oraz zwiększenia liczby udzielanych stypendiów i dziedzin podlegających wsparciu ze strony Funduszu – od nauki, kultury, sportu, po infrastrukturę, ekologię czy współpracę transgraniczną.

W rozdziale piątym na bazie wcześniejszych rozważań autorka dokonała bilansu działalności czwórki wyszehradzkiej w okresie 25 lat jej istnienia. Wskazała osiągnięcia i sukcesy państw Grupy Wyszehradzkiej oraz inicjatywy, które zakończyły się niepowodzeniem, lub porażki, których doświadczyło to ugrupowanie regionalne. Nakreślając perspektywy na przyszłość, autorka skupiła uwagę na czynnikach oddziałujących pozytywnie, wzmacniającą na współpracę, ale także na tych, które w jej ocenie osłabiają „rodzinę wyszehradzką”, hamują jej rozwój i mogą wpłynąć na przyszłość współpracy wyszehradzkiej. Mając na uwadze uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne, które determinują współdziałanie krajów V4, autorka zaprezentowała ich stanowisko wobec najważniejszych problemów, które stanęły przed Unią Europejską w ostatnich latach. Omówiła też nową architekturę stosunków międzynarodowych w Europie, nowe wyzwania w postaci kryzysu finansowego, kryzysu migracyjnego czy tzw. Brexitu, a więc procesu wyjścia Wielkiej Brytanii z UE, konfliktu na Ukrainie i polityki Rosji, która w ostatnim czasie najbardziej poróżniła państwa Grupy Wyszehradzkiej. Kreśląc perspektywy na przyszłość, autorka przedstawiła dwa scenariusze dla losów V4: pozytywny i negatywny, co miało na celu wskazać te elementy, które mogą mieć największy wpływ na realizację jednego z nich.

Aby odpowiedzieć na postawione pytania i zweryfikować hipotezy badawcze, w pracy wykorzystano wiele metod badawczych – wśród nich, jako podstawowe sposoby przetwarzania materiałów, wskazać należy analizę i syntezę. Kolejną metodą badawczą, służącą do opracowania i interpretacji zebranych danych, jest metoda systemowa, traktująca Grupę Wyszehradzką jako całość i służąca określeniu wpływu czynników zewnętrznych na przekształcenia systemu. „Konieczne jest zarysowanie granicy między ową ustrukturalizowaną całością, stanowiącą właściwy obszar systemu, a zewnętrznymi warunkami

jego funkcjonowania, tworzącymi otoczenie systemu”⁵. Wspomnianą metodę zastosowano w rozdziale drugim i trzecim dla przedstawienia relacji czwórki wyszehradzkiej jako całości z otoczeniem i wpływu otoczenia zewnętrznego na jej działalność (najpierw w momencie powstania V4, a następnie po wejściu w struktury integracyjne Zachodu), a także w rozdziale piątym dla ukazania wpływu czynników zewnętrznych na perspektywy dalszego rozwoju Grupy Wyszehradzkiej.

W rozdziale pierwszym posłużono się metodą porównawczą⁶, zwaną też komparatywną, polegającą na „wykrywaniu podobieństw między procesami i zjawiskami, które prowadzą także do ustalenia różnic między nimi”⁷. Autorka porównała Grupę Wyszehradzką do podobnych ugrupowań regionalnych, powstałych na początku lat 90. XX wieku w Europie Środkowo-Wschodniej, w ramach zjawiska określanego mianem nowego regionalizmu, co służyło ukazaniu podobieństw i różnic w rozwoju pomiędzy tymi formami współpracy regionalnej i wyodrębnieniu na tym tle dokonań V4.

W rozdziale drugim pracy dla nakreślenia genezy powstania Trójkąta Wyszehradzkiego oraz pokazania ewolucji współpracy od początków istnienia do chwili obecnej wykorzystano metodę historyczno-genetyczną. Metody instytucjonalna i funkcjonalna posłużyły autorce do opisu struktury i zasad działania Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego w rozdziale czwartym, a metodę instytucjonalno-prawną, polegającą na analizie norm prawnych, użyto do badań oficjalnych dokumentów z działalności Grupy Wyszehradzkiej – deklaracji wyszehradzkich, umowy o powołaniu Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego oraz statutu Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego w rozdziale drugim i czwartym. W swoich badaniach autorka często posługiwała się analizą zawartości dokumentów, były to – poza wspomnianymi już – przede wszystkim oficjalne oświadczenia wydawane przez premierów, ministrów spraw zagranicznych państw Grupy Wyszehradzkiej, programy rocznych prezydencji, raporty kończące przewodnictwo danego państwa członkowskiego V4, koncepcje polityki zagranicznej danego państwa wyszehradzkiego, raporty z działalności Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego. W rozdziale czwartym autorka odwołała się ponadto do danych statystycznych w zakresie liczby udzielanych przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki form wsparcia finansowego, co pozwoliło na zweryfikowanie jednej z hipotez badawczych dotyczących skuteczności jego działania.

Praca ta jest efektem wieloletnich badań i zainteresowań autorki tematyką związaną z państwami tworzącymi Grupę Wyszehradzką, począwszy od pracy

⁵ *Systemy polityczne rozwiniętych krajów kapitalistycznych*. Red. A. JAMRÓZ. Warszawa 1989, s. 7.

⁶ R. BÄCKER et al.: *Metodologia badań politologicznych*. Warszawa 2016, s. 65.

⁷ A.J. CHODUBSKI: *Wstęp do badań politologicznych*. Gdańsk 2013, s. 134.

magisterskiej, zatytułowanej: *Państwa Grupy Wyszehradzkiej na drodze do Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckiego*, poprzez pracę doktorską *Samorząd terytorialny w państwach Grupy Wyszehradzkiej*⁸ oraz publikacje zwarte i artykuły wchodzące do jej dorobku naukowego⁹. Autorka była także stypendystką Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego w ramach programu stypendiów wewnętrznych (czyli przeznaczonych dla obywateli państw Grupy Wyszehradzkiej realizujących stypendium w jednym z państw członkowskich V4) dla doktorantów, realizując projekt *Administracja publiczna na Węgrzech*. Dwudziesta piąta rocznica powstania Grupy Wyszehradzkiej stała się dla autorki istotną cezurą czasową, skłaniającą do dokonania podsumowania refleksji i badań związanych z tą tematyką. Argumentem przemawiającym za podjęciem pogłębionych analiz nad istotą i znaczeniem V4 w ujęciu wielowymiarowym jest stosunkowo ograniczony stan literatury zarówno polskiej, jak i zagranicznej. Dotychczasowe publikacje w jednostronny i fragmentaryczny sposób podchodziły do problemu współdziałania w ramach Grupy Wyszehradzkiej, skupiając uwagę tylko na sferze politycznej współpracy, historycznym jej ujęciu lub wybranych aspektach wzajemnych relacji pomiędzy czterema państwami Europy Środkowej. Zamierzeniem autorki jest zatem nakreślenie w miarę pełnego obrazu V4 jako ugrupowania regionalnego, które przeżywało swoje wznosy i upadki, które podlegało oddziaływaniu różnorodnych czynników i które obejmowało i obejmuje wiele zróżnicowanych dziedzin współpracy. Praca ma stanowić zatem politologiczne studium przypadku.

Podstawę źródłową stanowiły publikacje przede wszystkim w języku polskim i języku angielskim, ale także w języku czeskim i słowackim, monografie, artykuły naukowe zawarte w pracach zbiorowych oraz opublikowane w periodykach naukowych polskich i zagranicznych, artykuły prasowe, oficjalne dokumenty współpracy wyszehradzkiej, a więc deklaracje wyszehradzkie, oficjalne oświadczenia premierów państw Grupy Wyszehradzkiej oraz ministrów spraw zagranicznych, teksty programów prezydencji i raportów wydawanych na zakończenie

⁸ A. Czyż: *Samorząd terytorialny w państwach Grupy Wyszehradzkiej*. Dąbrowa Górnicza 2010.

⁹ A. Czyż, S. KUBAS: *Państwa Grupy Wyszehradzkiej: pomiędzy przeszłością a teraźniejszością*. Katowice 2014; A. Czyż: *Grupa Wyszehradzka – 20 lat współpracy*. „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2014, Vol. 42 (37); M. BARAŃSKI, A. Czyż, S. KUBAS, R. RAJCZYK: *Wybory, prawo wyborcze, systemy wyborcze w państwach Grupy Wyszehradzkiej*. Katowice 2016; *Sądownictwo konstytucyjne w państwach Grupy Wyszehradzkiej*. Red. M. BARAŃSKI, A. Czyż, R. RAJCZYK. Katowice 2015; *Władza wykonawcza w teorii i praktyce politycznej okresu transformacji. Doświadczenia państw Grupy Wyszehradzkiej*. Red. M. BARAŃSKI, A. Czyż, R. RAJCZYK. Katowice 2014; *Parlamente w państwach Grupy Wyszehradzkiej*. Red. M. BARAŃSKI, R. GLAJCAR, S. KUBAS. Katowice 2012; A. Czyż, S. KUBAS: *Czechy i Słowacja. Politologiczne studium wspólnej i oddzielnej państwowości*. Katowice 2012; A. Czyż, S. KUBAS: *Doświadczenia węgierskiej transformacji ustrojowej od Janosa Kadara do Viktora Orbana*. Katowice 2011.

danego przewodnictwa w V4, umowy międzynarodowe, dostępne na oficjalnych stronach internetowych zarówno Grupy Wyszehradzkiej¹⁰, jak i Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego¹¹ oraz materiały internetowe.

Analiza stanu polskiej literatury przedmiotu pozwala stwierdzić, iż dotychczasowe opracowania nie przedstawiły kompleksowego podejścia do zagadnienia funkcjonowania Grupy Wyszehradzkiej jako ugrupowania regionalnego z uwzględnieniem wszystkich dziedzin współpracy, jej celów, etapów i mechanizmów w ujęciu, z jednej strony, problemowym, a z drugiej – w odniesieniu do osi czasu. Z polskich opracowań monograficznych dotyczących Grupy Wyszehradzkiej ważne są publikacje: Mariana Szczepaniaka i Przemysława Deszczyńskiego *Grupa Wyszehradzka. Współpraca polityczna i gospodarcza* (Toruń 1995), Bogdana Góralczyka *Współpraca Wyszehradzka. Geneza, doświadczenia, perspektywy* (Warszawa 1999) oraz Karoliny Gawron-Tabor *Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej w procesie integracji europejskiej w latach 1989–2009* (Toruń 2013). Wśród artykułów w rodzimym języku autorki na uwagę zasługują zwłaszcza teksty Mateusza Gniazdowskiego i Jakuba Groszkowskiego (reprezentujących Ośrodek Studiów Wschodnich¹²) oraz Dariusza Kałana (reprezentującego Polski Instytut Spraw Międzynarodowych¹³).

Wśród angiłojęzycznych opracowań dotyczących Grupy Wyszehradzkiej można wskazać pracę zatytułowaną *V4 – 25 years. The continuing story of the Visegrad Group 1991–2016* (Warszawa 2016) pod redakcją Wojciecha Przybylskiego, Vity Dostála, Pavliny Janebovej, Tomáša Strážay'a i Zsuzsanny Végh. Jest to zbiór opinii i rekomendacji pod adresem Grupy Wyszehradzkiej wyrażonych przez polityków i ekspertów z różnych państw europejskich. Kilka lat wcześniej ukazała się wieloautorska publikacja *The Visegrad Group. A Central European Constellation* (Bratislava 2006) przygotowana przez Andrzeja Jagodzińskiego. Pracę zbiorową *Prospects of the Visegrad cooperation. Identifying converging and diverging factors* (Budapest 2015) poświęconą zagadnieniom współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej zredagował Gábor Túry – warto tu wskazać też opracowaną przez Zlatka Šabiča i Petra Druláka *Regional and International Relations of Central Europe* (Basingstoke 2012). Najwięcej artykułów naukowych poświęconych Grupie Wyszehradzkiej zostało opublikowanych w takich periodykach naukowych, jak: „Sprawy Międzynarodowe”, „Rocznik Polskiej Polityki

¹⁰ Zob. www.visegradgroup.eu (dostęp: 7.04.2016).

¹¹ Zob. www.visegradfund.org (dostęp: 7.04.2016).

¹² M. GNIAZDOWSKI, J. GROSZKOWSKI, A. SADOWSKI: *Wyszehradzka kakofonia wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego*. W: OSW: Analizy, 10.09.2014. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-10/wyszehradzka-kakofonia-wobec-konfliktu-rosyjsko-ukrainskiego> (dostęp: 13.02.2016).

¹³ D. KAŁAN: *Wyszehradzka recepta na kryzys migracyjny*. Puzzle środkowoeuropejskie [Blog PISM, 16.02.2016]. https://blog.pism.pl/blog/?p=1&id_blog=49&id_post=751 (dostęp: 12.11.2016).

Zagranicznej”, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, „Hungarian Review”, „International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs”.

Wśród czeskich badaczy na temat współpracy w ramach V4 ciekawe publikacje przygotowują Vít Dostál ze Stowarzyszenia Spraw Międzynarodowych w Pradze¹⁴ (ang. Association for International Affairs) – np. *What's the Visegrad Four for?*¹⁵ oraz Michal Kořan z Instytutu Spraw Międzynarodowych w Pradze¹⁶ (ang. Institute of International Affairs) – np. *Česká zahraniční politika v roce 2015* (Praha 2016), a także Libor Lukášek z Uniwersytetu Karola w Pradze – np. *Visegrádská skupina a její vývoj v letech 1991–2004* (Praha 2013) i Jiří Vykoukal z Uniwersytetu Karola w Pradze – np. *Visegrád: možnosti a meze středoevropské spolupráce* (Praha 2003).

W Słowacji do najważniejszych badaczy działalności Grupy Wyszehradzkiej należą Milan Nič z Instytutu Środkowoeuropejskiej Polityki w Bratysławie (ang. Central European Policy Institute¹⁷) – np. *The Visegrad Group in the EU: 2016 as a turning-point?* („European View” 2016, Vol. 15), oraz Tomáš Strážay ze Stowarzyszenia Słowackiej Polityki Zagranicznej w Bratysławie¹⁸ (ang. Slovak Foreign Policy Association) – np. *V4 2015: neľahké hľadanie odpovedí na európske výzvy* („Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky” 2015), a także Juraj Marušiak: *Is Visegrad still a Central European „trade mark”?* (Bratislava 2013) i Marek Šťastný: *Visegrad Countries in an Enlarged Trans-Atlantic Community* (Bratislava 2002).

Na Węgrzech publikacje z zakresu współpracy wyszehradzkiej opracowują Judit Hamberger – np. *The future of the Visegrad Cooperation from the Hungarian Perspective* („International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs” 2006, nr 3–4) i András Rácz z Węgierskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych w Budapeszcie (ang. Hungarian Institute of International Affairs) – np. *Divided stands the Visegrad? The V4 have been united towards the Ukraine crisis but remain split concerning Russia* („FIIA Briefing Paper” 2014, Vol. 158) oraz László Póti z Instytutu Spraw Zagranicznych i Handlu w Budapeszcie (ang. Institute for Foreign Affairs and Trade) – np. K. Pełczyńska-Nałęcz, A. Duleba, L. Póti, V. Votápek: *Eastern Policy of the Enlarged European Union. A Visegrad Perspective* (Bratislava 2003), a także András Inotai: *Correlations between European integration and sub-regional cooperation. Theoretical background, experience and policy impact* (Budapest 1997).

Wśród anglojęzycznych autorów o Grupie Wyszehradzkiej pisali Rick Fawn z Uniwersytetu w St. Andrews w Szkocji – np. *Visegrad's place in the EU since*

¹⁴ Zob. <http://www.amo.cz/en/> (dostęp: 7.04.2016).

¹⁵ Zob. <https://www.amo.cz/en/trends-of-visegrad-foreign-policy/whats-the-visegrad-four-for-2/> (dostęp: 7.04.2016).

¹⁶ Zob. <http://www.iir.cz/en/> (dostęp: 7.04.2016).

¹⁷ Zob. <http://www.cepolicy.org/> (dostęp: 21.03.2016).

¹⁸ Zob. <http://www.sfpa.sk/en/> (dostęp: 21.03.2016).

accession in 2004: „Western” perceptions („International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs” 2014, Vol. 1-2), Christopher Walsch z Uniwersytetu Wiedeńskiego – np. *Visegrad Four in the European Union. An efficient regional cooperation scheme?* („International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs” 2014, Vol 1-2), Martin Dangerfield z Uniwersytetu w Wolverhampton w Anglii – np. *V4: A new brand for Europe? Ten years of post-accession regional cooperation in Central Europe* („Poznań University of Economics Review” 2014, No. 4, Vol. 14) oraz Matthew Rhodes z Europejskiego Centrum Studiów nad Bezpieczeństwem George’a C. Marshalla (ang. George C. Marshall European Center for Security Studies) – np. *Visegrad turns ten* („Russian and East European Studies” 2003, nr 1701).

ROZDZIAŁ 1

Współpraca regionalna w stosunkach międzynarodowych

1.1. Region i regionalizm w stosunkach międzynarodowych

Stosunki międzynarodowe stanowią istotne pole badawcze, gdyż we współczesnym świecie zachodzą dynamiczne zmiany i przenikają się z różnym natężeniem i w różnym zakresie zjawiska wywierające istotny wpływ na kształtujące się pomiędzy podmiotami tychże stosunków relacje. Wśród owych zjawisk na uwagę zasługują „globalizacja” oraz „regionalizm” – dwie najbardziej charakterystyczne tendencje rozwojowe w stosunkach międzynarodowych. Swoją popularność pojęcie globalizacji zyskało zwłaszcza w latach 90. XX wieku, służyło bowiem wyjaśnianiu i opisywaniu rzeczywistości u progu trzeciego tysiąclecia. Charakterystyczne dla procesów globalizacji jest swoiste „ścieśnienie czasu i przestrzeni”, co przejawia się poprzez kilka jakościowo nowych mechanizmów, takich jak „odterytorialnienie” zjawisk i procesów społecznych oraz kształtowanie się i funkcjonowanie transnarodowej przestrzeni społecznej, istniejącej poza obszarem określonym granicami państw narodowych i ich suwerennej jurysdykcji¹. Globalizacja jest zjawiskiem dynamicznym, złożonym, wielowymiarowym, obejmującym wiele zróżnicowanych treści (płaszczyznę gospodarczą, informacyjną, kulturową, polityczną, ekologiczną), nie dotyczą one jednak całego globu w jednakowym stopniu, mają więc charakter asymetryczny. Te dynamiczne procesy, przebiegające w poszczególnych dziedzinach w różnym tempie i zakresie, są warunkowane przez szeroki zespół czynników sprawczych – zwłaszcza polityczny i technologiczny. Elektroniczne środki komunikacji – internet i telewizja satelitarna – stwarzają nowe możliwości przekazu informacji, powodując, iż odległości przestrzenne przestają być istotne,

¹ M. PIĘTRAŚ: *Procesy globalizacji*. W: *Międzynarodowe stosunki polityczne*. Red. M. PIĘTRAŚ. Lublin 2006, s. 574.

stają się więc siłami sprawczymi procesów globalizacji, podobnie jak decyzje polityczne określonych państw, które tworzą warunki rozwoju rynku światowego, działań korporacji transnarodowych i organizacji pozarządowych². Procesy globalizacji niosą ze sobą wiele następstw i zmian zarówno na poziomie państwowym, jak i międzynarodowym, m.in. prowadzą do powstania nowych współzależności międzynarodowych – transnarodowych, do zwiększonej przenikalności granic i zacierania się różnic pomiędzy sytuacją wewnątrz państwa a środowiskiem zewnętrznym, a co za tym idzie do ewolucji zagrożeń bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego (np. cyberataki), do reakcji przeciwstawnych na poziomie lokalnym, do rozwoju organizacji pozarządowych. Zdaniem Zygmunta Baumana, „globalizacja to procesy redystrybucji przywilejów, dobrobytu i nędzy, zasobów, władzy, wolności i ograniczeń. Jest to proces restratyfikacji świata i kształtowania nowej społeczno-kulturowej hierarchii”³.

Jako swoista przeciwwaga wobec procesów globalizacji pojawia się zjawisko regionalizmu – „rozwiązanie pośrednie między systemem globalnym a jego podstawowymi jednostkami”⁴. Regionalizm, obok integracji i globalizacji, „jest postrzegany jako wzmacniający wielowymiarowe bezpieczeństwo, ale też jako zagrażający państwom i społeczeństwom. Te zjawiska i procesy są bowiem kojarzone zarówno ze stabilizacją, rozwojem, jak i z rozmywaniem lub nawet utratą suwerenności, przymusem dostosowywania się do różnych norm i wymogów konkurencyjności, koniecznością bolesnych zmian”⁵.

„Okres od końca lat osiemdziesiątych jest świadkiem odrodzenia regionalizmu w polityce światowej. Stare organizacje regionalistyczne wróciły do życia, utworzono nowe organizacje, a regionalizm i apele o wzmocnione rozwiązania regionalistyczne znalazły się w centrum debat o naturze pozimnowojennego ładu międzynarodowego”⁶. Regionalizm wywodzi się z pojęcia „region”. „W literaturze przedmiotu zakres znaczeniowy pojęć region i regionalizm jest różny w zależności od dyscypliny nauki, od fazy rozwoju danej dyscypliny oraz od państwa, w którym ona jest uprawiana”⁷. Termin region, jako podstawa roz-

² Ibidem, s. 578–583.

³ Z. BAUMAN: *Globalization*. Cambridge 1998, s. 70–72. Wszystkie tłumaczeń cytatów obcojęzycznych – jeśli nie wskazano inaczej – dokonała autorka publikacji.

⁴ L.W. ZYBLIKIEWICZ: *Regionalizm*. W: E. CZIOMER, L.W. ZYBLIKIEWICZ: *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*. Warszawa 2006, s. 304.

⁵ E. STADTMÜLLER: *Regionalizm i regionalizacja jako przedmiot badań naukowych w stosunkach międzynarodowych*. W: *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych. Aspekty polityczno-gospodarcze*. Red. K. JĘDRZEJCZYK-KULINIĄK, L. KWIECIŃSKI, B. MICHAŁSKI. Toruń 2008, s. 28.

⁶ L. FAWCETT, A. HURRELL: *Regionalism in World Politics. Regional Organization and International Order*. Oxford 1995, s. 1.

⁷ W. MALENDOWSKI, M. RATAJCZAK: *Euroregiony. Polski krok do integracji*. Wrocław 2000, s. 25.

wijania współpracy regionalnej i tworzenia ugrupowań regionalnych, jest różnie i szeroko interpretowany. W nauce o stosunkach międzynarodowych rozważania dotyczące regionu nie przynoszą jednoznacznej i ogólnie przyjętej definicji.

Słowo „region” pochodzi od łacińskiego słowa *regio*, co początkowo oznaczało „kierunek”, a później „obszar”. Pojęcie regionu bywa używane w dwóch znaczeniach – jako obszar będący częścią świata lub jako obszar będący częścią państwa⁸, można zatem rozróżnić regiony stanowiące części składowe podziału terytorialnego państwa (regiony wewnątrzpaństwowe), regiony międzynarodowe (ponadpaństwowe) oraz subregiony jako struktura pośrednia pomiędzy regionem wewnątrzpaństwowym a ponadpaństwowym. Regiony są przedmiotem badań i zainteresowania wielu dyscyplin naukowych – od geografii, przez ekonomię, historię, socjologię, po naukę o stosunkach międzynarodowych. We wszystkich tych dziedzinach jako czynnik podstawowy tworzenia się regionu wymieniana jest bliskość geograficzna, warunkująca i ułatwiająca kształtowanie się rozmaitych więzi, wielu badaczy uznaje zatem ją za element konstytutywny, ale nie jedyny. Wśród znawców stosunków międzynarodowych poglądy na temat definicji regionu są zróżnicowane. W koncepcji regionów jako systemów podporządkowanych Louisa J. Cantorigo i Stevena L. Spiegła są to „obszary świata zawierające geograficznie najbliższe państwa tworzące w polityce zagranicznej wzajemnie powiązane ze sobą jednostki”⁹. Z kolei Peter J. Katzenstein pisze o regionach porowatych, które odzwierciedlają siłę i cele państw, a swój charakter zawdzięczają dwóm zestawom czynników: połączeniu globalnych i międzynarodowych procesów oraz różnorodności relacji, które łączą je z politycznymi podmiotami działającymi na zewnątrz i wewnątrz regionów¹⁰.

Edward Haliżak formułuje trzy kryteria wyodrębniania regionów:

- geograficzne (geopolityczne) – będące punktem wyjścia do dalszych rozważań;
- systemowe – badające poziom relacji pomiędzy państwami, które wobec środowiska tworzą regionalny podsystem;
- interesu regionalnego – kiedy to w procesie pogłębiania regionu następuje stopniowa redefinicja interesów narodowych we wspólny interes regionalny. Zakres przejawiania się tego interesu wyznacza stopień zaawansowania i dojrzałości wspólnot regionalnych¹¹.

⁸ R. SZUL: *Regionalizm. Refleksje na temat ewolucji idei i praktyki regionalizmu w Europie*. W: *Region i regionalizm w socjologii i politologii*. Red. A. PAWŁOWSKA, Z. RYKIEL. Rzeszów 2012, s. 31.

⁹ L.J. CANTORI, S.L. SPIEGEL: *The International Politics of Regions: A Comparative Approach*. New York 1970, s. 1.

¹⁰ P.J. KATZENSTEIN: *A world of regions. Asia and Europe in the American Imperium*. New York 2005, s. 2.

¹¹ E. HALIŻAK: *Regionalizm w stosunkach międzynarodowych*. W: *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*. Red. E. HALIŻAK, R. KUŹNIAR. Warszawa 2006, s. 285.

Teresa Łoś-Nowak określa regionem międzynarodowym „obszary państw współpracujących ze sobą w ścisłym sąsiedztwie lub grupę państw, w której wspólnota dziedzictwa kulturowego, ideałów politycznych, interesów gospodarczych i społecznych tworzy szczególną świadomość społeczną”¹².

W literaturze przedmiotu badacze starają się połączyć kryterium geograficzne z innymi. I tak, Bruce Russett¹³ wymienia pięć takich kryteriów: homogeniczność społeczną i kulturową, instytucje polityczne, współzależność ekonomiczną oraz bliskość geograficzną. William Thompson¹⁴ wskazuje trzy kryteria: „ogólną bliskość geograficzną, regularność i intensywność interakcji oraz podzielane przekonanie o odrębności regionu jako systemu wobec rzeczywistości globalnej”. Z kolei Joseph Nye¹⁵ łączy bliskość geograficzną z pewnym stopniem wzajemnej współzależności, którą wyznaczają poziom i zakres wymiany, organizacja wewnętrzna oraz zależność polityczna¹⁶. Według Josepha Nye region to „ograniczona liczba państw, połączonych geograficzną bliskością i pewnym stopniem wzajemnej współzależności”¹⁷.

Na pojęcie regionu w stosunkach międzynarodowych składają się więzi o charakterze obiektywnym, jak również subiektywnym. Do kryteriów obiektywnych, obok czynnika geograficznego, należą więzi międzypaństwowe, kształtujące się zarówno w sferze politycznej, jak i gospodarczej, społecznej czy kulturowej. Do kryteriów subiektywnych zalicza się przede wszystkim wolę zainteresowanych państw i społeczeństw, które przejawiają dążenie do współpracy, określają zasięg regionu oraz wpływają na kształt wzajemnych relacji na danym obszarze, a tak powstałe w wyniku oddziaływania więzi mogą przybierać określone ramy prawnomiędzynarodowe i instytucjonalne¹⁸. Do najczęściej wskazywanych przez badaczy cech koniecznych do istnienia regionu międzynarodowego – poza – bliskością geograficzną – należą:

- „– wspólne doświadczenia historyczne;
- wspólne więzi kulturowe i społeczne;

¹² T. ŁOŚ-NOWAK: *Euroregion jako czynnik kreujący tożsamość europejską*. W: *Euroregiony, mosty do Europy bez granic*. Red. W. MALENDOWSKI, M. SZCZEPANIAK. Warszawa 2000, s. 34.

¹³ B. RUSSET: *International region in international system: a study in political economy*. Chicago 1967, s. 11.

¹⁴ W. THOMPSON: *The regional subsystem*. „International Studium Quaterly” 1973, Vol. 1. No. 1, s. 98–112.

¹⁵ J. NYE: *International regionalism*. Boston 1968, cyt. za: E. CZIOMER, L. ZYBLIKIEWICZ: *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*. Warszawa–Kraków 2001, s. 236.

¹⁶ P.J. BORKOWSKI: *Polityczne teorie integracji międzynarodowej*. Warszawa 2007, s. 21.

¹⁷ J. NYE: *International regionalism*. Boston 1968, cyt. za: E. CZIOMER, L. ZYBLIKIEWICZ: *Zarys współczesnych stosunków...*, s. 305.

¹⁸ A. CZARNOCKI: *Region i regionalizm w stosunkach międzynarodowych*. W: *Międzynarodowe stosunki polityczne...*, s. 240.

- wspólnota interesów ekonomicznych;
- współzależność bezpieczeństwa członków;
- instytucjonalizacja stosunków;
- świadomość zbiorowa;
- zewnętrzne uznanie wyodrębnionego obszaru¹⁹.

Björn Hettne i Fredrik Söderbaum wyróżniają trzy etapy tworzenia regionu – poziomy jego istnienia. Pierwszy oznacza wyodrębnienie się regionu jako jednostki geograficznej i socjologicznej oddzielonej przez naturalne bariery. Drugi, w którym zachodzi właściwy proces regionalizacji, zaczyna się w momencie podjęcia formalnej współpracy obejmującej różne dziedziny wzajemnych powiązań. Trzeci etap, będący wynikiem procesu regionalizacji, oznacza powstanie regionu jako aktywnego podmiotu z wyodrębnioną tożsamością, instytucjonalną zdolnością do działania, rozwiniętymi strukturami decyzyjnymi i społeczeństwem obywatelskim²⁰. Wspomniany B. Hettne jest także autorem określenia „regionalność” (ang. *regionness*) będącego procesem, w wyniku którego obszar geograficzny ulega przekształceniu z obiektu pasywnego w aktywny podmiot, zdolny do artykulacji transnarodowych interesów pojawiającego się regionu. Wyróżnia on pięć poziomów regionalności, która może przybierać postać:

- przestrzeni (ang. *regional space*) – region jako regionalna przestrzeń jest obszarem geograficznym, ograniczonym naturalnymi, fizycznymi barierami. Region jest zatem obiektywnie zakorzeniony w terytorium;
- kompleksu (ang. *complex*) – region jako system społeczny jest zorganizowany przez mieszkańców stanowiących pewnego rodzaju ponadlokalny związek, który może doprowadzić do zmian;
- społeczeństwa (ang. *society*) – region jako społeczeństwo (społeczność) oznacza zbiór zasad, które sprawiają, iż stosunki międzypaństwowe stają się bardziej przewidywalne, bardziej pokojowe;
- wspólnoty (ang. *community*) – region jako wspólnota nabiera kształtu, gdy stabilne ramy organizacyjne ułatwiają i promują komunikację społeczną oraz zbieżność wartości, norm i zachowań w całym regionie;
- zinstytucjonalizowanej polityki (ang. *institutionalised polity*) lub regionu-państwa (ang. *region-state*) – region jako zinstytucjonalizowana przestrzeń ma bardziej stałą i trwałą strukturę podejmowania decyzji, a tym samym większe możliwości działania jako aktor globalny²¹.

¹⁹ H. DUMAŁA: *Regiony międzynarodowe w teorii i praktyce*. W: *Regiony w stosunkach międzynarodowych*. Red. I. TOPOLSKI, H. DUMAŁA, A. DUMAŁA. Lublin 2009, s. 16.

²⁰ B. HETTNE, F. SÖDERBAUM: *The New Regionalism Approach*. „Politeia” 1998, Vol. 17, No. 3, s. 6–7. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2399180 (dostęp: 6.09.2016).

²¹ B. HETTNE, F. SÖDERBAUM: *Theorising the Rise of Regionness*. „New Political Economy” 2000, Vol. 5, No. 3, s. 14–26. <http://gup.ub.gu.se/records/fulltext/191487/191487.pdf> (dostęp: 9.10.2016).

Z kolei Björn Hettne i András Inotai wyróżnili pięć poziomów regionalnej złożoności. Pierwszy poziom oznacza region jako geograficzną i ekologiczną jednostkę ograniczoną przez naturalne fizyczne bariery. Drugi – system społeczny, który implikuje ponadlokalne relacje o charakterze społecznym, politycznym, kulturalnym i gospodarczym pomiędzy grupami ludzi. Trzeci – zorganizowaną współpracę (formalną organizację) na jakimkolwiek polu: kulturalnym, gospodarczym, politycznym czy wojskowym. Czwarty – regionalne społeczeństwo obywatelskie, które przyjmuje taki kształt, kiedy ramy organizacyjne promują komunikację społeczną oraz konwergencje wartości w całym regionie. Piąty – podmiot w działaniu z wyodrębnioną tożsamością, prawowitością i strukturą procesu decyzyjnego²².

Z definicją regionu nierozzerwalnie łączy się pojęcie regionalizmu. Pojęcie to funkcjonuje w co najmniej trzech odmiennych znaczeniach, jako: 1) zjawisko używane w stosunkach międzynarodowych odnoszące się do regionu stanowiącego część świata, 2) zjawisko odnoszące się do regionu jako części państwa, 3) jako zjawisko językowe²³. Regionalizm bywa pojmowany dwupoziomowo: na poziomie międzynarodowym jako proces budowania struktur integracyjnych przez określone grupy państw w pewnych regionach świata oraz na poziomie państwowym – zjawisko wspierające rozwój poszczególnych regionów jako części składowych danego kraju lub regionów transgranicznych poprzez odpowiednią politykę regionalną²⁴. W literaturze przedmiotu pojawia się także związane z różnymi poziomami regionalizmu i regionalizacji rozróżnienie na „makroregiony”, „subregiony” oraz „mikroregiony”. Makroregiony są traktowane jako bardzo duże terytorialnie jednostki znajdujące się pomiędzy poziomem globalnym a państwowym. Subregiony obejmują obszar mniejszy od makroregionu, stanowiąc jego część. Mikroregiony z kolei to obszary usytuowane pomiędzy poziomem państwowym a lokalnym, czyli w ramach państw lub na ich pograniczu (tak jak euroregiony)²⁵.

Regionalizm to „jedna z najbardziej charakterystycznych tendencji rozwojowych w stosunkach międzynarodowych ostatnich kilkudziesięciu lat. Jest ona odzwierciedleniem realnych procesów i zjawisk wyrażających się w dążeniach

²² B. HETTNE, A. INOTAI: *The New Regionalism*. Helsinki 1994, s. 7–8. <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/RFA14.pdf> (dostęp: 19.09.2016).

²³ R. SZUL: *Regionalizm. Refleksje na temat ewolucji idei i praktyki regionalizmu w Europie*. W: *Region i regionalizm...*, s. 31.

²⁴ A. KUSZTAŁ: *Polityka regionalna UE jako przykład funkcjonowania organizacji integracji regionalnej w Europie*. W: *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych. Aspekty polityczno-gospodarcze*. Red. K. JĘDRZEJCZYK-KULINIĄK, L. KWIECIŃSKI, B. MICHAŁSKI, E. STADTMÜLLER. Toruń 2008, s. 248.

²⁵ F. SÖDERBAUM: *Exploring the links between Micro-Regionalism and Macro-Regionalism*. W: *Global Politics of Regionalism. Theory and Practice*. Eds. M. FARRELL, B. HETTNE, L. van LANGENHOVE. London 2005, s. 87.

państw do poszukiwania najbardziej efektywnych form współpracy”²⁶. Regionalizm można określić jako „wszelkiego rodzaju formy współpracy międzynarodowej w postaci różnego rodzaju sojuszów i związków integracyjnych państw położonych blisko geograficznie”²⁷. Edward Haliżak pojmuje regionalizm jako „specyficzną formę procesu społecznego o charakterze dynamicznym, przejawiającą się w wyniku działań i oddziaływań państw na podstawie ich bliskości geograficznej, podobieństwa ustrojów społeczno-politycznych, komplementarności i zbliżonego poziomu rozwoju gospodarczego i innych wspólnych cech, takich jak: język, kultura, wspólne tradycje historyczne, religia”²⁸.

Według Ryszarda Czarnego regionalizm to „proces wytwarzania się na płaszczyźnie regionalnej wyższych form współpracy, przejawiających się zwłaszcza w:

- powstawaniu bardziej ujednoczonych i zintegrowanych pod różnymi względami i na różnej podstawie wspólnot międzynarodowych (regionów międzynarodowych) w ramach uniwersalnej społeczności międzynarodowej suwerennych państw;
- wytwarzaniu przez regiony międzynarodowe partykularnych zasad, norm i instytucji prawnych, odmiennych od zasad powszechnego prawa międzynarodowego;
- powoływaniu do życia szczególnych struktur organizacyjnych, służących zapewnieniu pokoju i bezpieczeństwa, pokojowego regulowania sporów itp. (tzw. układy i organizacje regionalne)”²⁹.

Regionalizm jest rozumiany jako „dynamiczny proces międzynarodowy, polegający na zbliżeniu uczestników życia międzynarodowego na pewnym obszarze bądź w związku z pewnym obszarem, określanym jako region w stosunkach międzynarodowych. Zbliżenie to przejawia się w ilościowym i jakościowym wzroście interakcji oraz tworzeniu norm i instytucji regionalnych”³⁰. Louise Fawcett definiuje regionalizm jako politykę i projekt, w wyniku którego państwa i aktorzy niepaństwowi współpracują i koordynują strategię w ramach danego regionu. Celem regionalizmu jest kontynuowanie i promowanie wspólnych celów w jednym lub kilku ważnych obszarach³¹. L. Fawcett odróżnia regio-

²⁶ E. HALIŻAK: *Regionalizm w stosunkach międzynarodowych*. W: *Stosunki międzynarodowe...*, s. 270.

²⁷ Ibidem, s. 269.

²⁸ E. HALIŻAK: *Funkcje regionalizmu w stosunkach międzynarodowych*. W: *Zmienność i instytucjonalizacja stosunków międzynarodowych*. Red. J. KUKUŁKA. Warszawa 1988, s. 132.

²⁹ R.M. CZARNY: *Regionalizm w stosunkach międzynarodowych 1945–1975. Aspekty polityczno-prawne*. Kielce 1986, s. 29.

³⁰ A. CZARNOCKI: *Region i regionalizm w stosunkach międzynarodowych*. W: *Międzynarodowe stosunki...*, s. 242.

³¹ L. FAWCETT: *Regionalism from an Historical Perspective*. W: *Global Politics of Regionalism...*, s. 24.

nalizm od regionalizacji, rozumianej jako proces, u podstaw którego leżą celowe działania państw, ukierunkowane na tworzenie jak najkorzystniejszych warunków dla ich funkcjonowania i rozwoju.

Procesy regionalizacji prowadzą do wyodrębnienia regionów jako systemów regionalnych, które nie pokrywają się tylko z pojęciem regionu geograficznego, ale wyróżnia się je także w oparciu o kryterium systemowe (określony poziom wewnętrznych powiązań) i wspólnego interesu regionalnego. Według Louisa Cartoriego i Stevena Spiegela regionalny podsystem składa się z „państwa bądź dwu lub więcej państw, blisko leżących i wzajemnie na siebie oddziaływujących, które mają jakieś wspólne etniczne, językowe, kulturowe, społeczne i historyczne więzi i których poczucie tożsamości jest niekiedy zwiększane przez działania i postawy państw zewnętrznych wobec podsystemu”³². Zdaniem tych badaczy można wyodrębnić cztery zmienne:

- „– charakter i poziom spójności [...];
- charakter komunikacji wewnątrz regionu;
- poziom władzy w podsystemie [...];
- strukturę stosunków w regionie”³³.

Badacze stosunków międzynarodowych w zjawisku regionalizmu dostrzegają pewne prawidłowości i na tej podstawie wyróżniają następujące etapy:

- „– Pojawienie się świadomości regionalnej wśród elit i warstw społecznych sąsiadujących w danym regionie. [...]
- Skutkiem rozwoju świadomości regionalnej jest ujawnienie się wspólnoty potrzeb i interesów społeczeństw zamieszkujących dany region. [...]
- Powstanie regionalnej wspólnoty potrzeb i interesów prowadzi do ilościowego i jakościowego wzrostu interakcji między państwami i społeczeństwami regionu. [...]
- Integracja państw regionu to najbardziej zaawansowana faza rozwoju regionalizmu”³⁴.

Jak wynika z przedstawionego podziału, za zaawansowany etap regionalizacji uważana jest integracja. Wówczas więzi pomiędzy podmiotami współpracy są ścisłe, trwałe, najczęściej zinstytucjonalizowane, a obszar staje się spójną strukturą.

Najszybciej i najczęściej procesy regionalizmu dokonują się w sferze stosunków politycznych i gospodarczych, ale w różnym stopniu i tempie. Regionalizm ekonomiczny można określić „jako prowadzoną na preferencyjnych warunkach współpracę i integrację ekonomiczną gospodarek położonych w danym regionie geograficznym”. Regionalna współpraca gospodar-

³² L.J. CANTORI, S.L. SPIEGEL: *The International Politics of Regions...*, s. 607.

³³ Ibidem, s. 7–20.

³⁴ A. CZARNOCKI: *Region i regionalizm w stosunkach międzynarodowych*. W: *Międzynarodowe stosunki...*, s. 270.

cza może przybierać różne formy, zaś regionalna integracja gospodarcza jest procesem, w którym stopniowo likwidowane są bariery oraz ograniczenia w handlu i tworzone wspólne instytucje, a proces przechodzi przez następujące etapy rozwoju: od preferencyjnej strefy handlu, przez strefę wolnego handlu, unię celną, wspólny rynek, unię ekonomiczną, aż po unię polityczną³⁵. Dynamiczny rozwój regionalizmu ekonomicznego nastąpił w latach 90. XX wieku – w Europie postępowała integracja w ramach Unii Europejskiej, powstała CEFTA, czyli Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu jako struktura współpracy gospodarczej państw Grupy Wyszehradzkiej, rozszerzona następnie o kolejne państwa regionu Europy Środkowo-Wschodniej.

Regionalizm w ramach stosunków międzynarodowych kształtuje się także w sferze bezpieczeństwa. Regionalne struktury bezpieczeństwa oddziałują na bezpieczeństwo wewnętrzne, kształtują relacje państw danego regionu, a także wpływają na politykę państw spoza regionu.

Andrew Hurrell wyróżnia pięć rodzajów regionalizmów:

- „– Regionalizm – proces obejmujący wzrost nieformalnych powiązań i transakcji, będący wynikiem głównie działalności gospodarczej, lecz obejmujący także powiązania społeczne i polityczne.
- Regionalna świadomość i tożsamość – mieszanka historycznych, kulturowych i społecznych tradycji prowadzi do wspólnego postrzegania przynależności do szczególnej wspólnoty.
- Regionalna współpraca międzypaństwowa – państwa lub rządy mogą popierać porozumienia i koordynacje między sobą w celu rozwiązywania wspólnych problemów oraz chronienia i wzmacniania roli państwa i władzy rządu.
- Popierana przez państwa regionalna integracja gospodarcza – często najpowszechniejsza forma regionalizmu; rządy i grupy interesów gospodarczych realizują integrację gospodarczą (różną co do głębi i zakresu) w celu wspierania liberalizacji handlu i wzrostu gospodarczego.
- Regionalna spójność – połączenie czterech wcześniejszych procesów może doprowadzić do wyłonienia się spójnego i skonsolidowanego bytu regionalnego”³⁶.

W opinii L. Fawcett i A. Hurrella współcześnie:

- „– liczba, zasięg i różnorodność regionalistycznych projektów wzrosły znacząco od ostatniej regionalistycznej fali w latach 60. XX wieku;
- coraz trudniej rozdzielić regionalizm polityczny od ekonomicznego; cechą nowego regionalizmu jest jego wielowymiarowy charakter;

³⁵ Ibidem, s. 289.

³⁶ A. HURRELL: *Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics*. "Review of International Studies" 1995, Vol. 21, No. 4, s. 334–338.

- dynamiczny rozwój regionalistycznych projektów wywołuje złożone problemy dotyczące charakteru i utrzymania ładu międzynarodowego – [...] kwestie stabilności i ładu międzynarodowego wiążą się ze stosunkiem między instytucjami i rozwiązaniami regionalistycznymi a globalnymi, wielostronnymi³⁷.

Wymienione cechy wskazani badacze uznają za główne cechy regionalizmu.

1.2. Europa Środkowa jako region

Europa Środkowa to termin budzący polemiki³⁸, któremu nadawany jest różny zakres treściowy³⁹. „Nigdy pojęcie Europy Środkowej nie było jednoznaczne, a sens idei Europy Środkowej za każdym razem był funkcją podmiotu, czasu i celu propagowania tej idei. [...] Region ten nie jest wyłącznie ani pojęciem geograficznym, ani politycznym lub geopolitycznym, ani historycznym, ani kulturowym. Konstytuują go w mniejszym lub w większym stopniu wszystkie te wymiary⁴⁰. Rozpatrując Europę Środkową jako region, należy zatem brać pod uwagę zarówno względy wynikające z położenia geograficznego, jak i czynniki kulturowe, polityczne czy historyczne. Wyznaczenie granic regionu Europy Środkowej jest procesem bardzo utrudnionym i wywołującym wiele kontrowersji, gdyż z historycznego punktu widzenia granice podlegały wielu zmianom, w sensie kulturowym i politycznym. Biorąc pod uwagę aspekt geograficzny, Europa Środkowa jest częścią kontynentu europejskiego, zajmującą centralne położenie, ograniczoną przez morza – Bałtyckie, Adriatyckie, Czarne i Śródziemne, na przecięciu dwóch osi geopolitycznych: Wschód–Zachód oraz Północ–Południe. Nadal trwa natomiast spór wśród polityków, publicystów i debata naukowa badaczy z zakresu nauk humanistycznych i społecznych na temat granic tego regionu. W części publikacji naukowych Europę Środkową traktuje się jako synonim Grupy Wyszehradzkiej, prezentując wąskie podejście; inni postulują objęcie tym terminem także Słowenii⁴¹, a jeszcze inni rozszerzają jego zasięg o kolejne państwa, takie jak Niemcy czy Austria⁴². Attila Ágh określenia Europa Środkowa używa dla takich państw, jak: Czechy, Polska,

³⁷ L. FAWCET, A. HURREL: *Regionalism in World...*, s. 2–4.

³⁸ S. ŠKRABEC: *Geografia wyobrażona. Koncepcja Europy Środkowej w XX wieku*. Przeł. R. SASOR. Kraków 2013, s. 195.

³⁹ Zob. *Europa Środkowa: wspólnota czy zbiorowość?* Red. R. ZENDEROWSKI. Wrocław–Warszawa–Kraków 2004.

⁴⁰ T. KISIELEWSKI: *Europa Środkowa – zakres pojęcia*. Lublin 1992, s. 3.

⁴¹ W dokumentach Banku Światowego czy Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD).

⁴² L.R. JOHNSON: *Central Europe. Enemies, neighbors, friends*. New York–Oxford 2002, s. 11.

Słowacja, Węgry, Słowenia, Chorwacja i Austria⁴³. W literaturze natomiast często podkreśla się fakt, iż Europa Środkowa jest bardziej ideą niż rzeczywistością geograficzną i że istnieje tak wiele definicji, jak wielu jest uczynnych z regionu, zgodnie ze stwierdzeniem Jacques'a Rupnika: „Powiedz mi, gdzie jest Europa Środkowa, a mogę powiedzieć, kim jesteś”⁴⁴. Timothy Garton Ash w swym eseju pisze, iż „Europa Środkowa nie jest regionem, którego granice można wytyczyć na mapie [...]. Jest to królestwo ducha”⁴⁵. Rozpatrując zatem pojęcie „Europa Środkowa”, uwzględnić trzeba dwa wymiary tożsamości środkowoeuropejskiej – geograficzny i duchowy, oba złożone i wielowymiarowe, trudne do sprecyzowania. W pierwszym przypadku pojawia się pytanie, na podstawie jakich kryteriów wyznaczyć jej granice i jaką przyjąć identyfikację. W drugim przypadku Europa Środkowa jest traktowana jako konstrukcja intelektualna, literacka, która nie daje się „przypisać do konkretnej przestrzeni geograficznej”⁴⁶. W definiowaniu Europy Środkowej wyróżnić można dwa podejścia: negatywne i pozytywne. W pierwszym przypadku Europa Środkowa jawi się jako „antynomia Wschodu”, jako „nie-Wschód” lub „anty-Wschód”, co wynika z chęci wyróżnienia się na tle pozostałych państw Europy Wschodniej i z przekonania o wyższym stopniu rozwoju cywilizacyjnego względem mieszkańców tej części Europy w płaszczyźnie kulturowej – wiąże się to ze świadomością uczestniczenia w dziedzictwie cywilizacji łacińskiej, zachodniej, a w płaszczyźnie politycznej z istnieniem szczególnej nici porozumienia pomiędzy polskimi, czechosłowackimi i węgierskimi opozycjonistami. „Środkowoeuropejskość w tej koncepcji jest »ucieczką przed Wschodem« oraz przed przykrym posądzeniem o bycie dziedzicami tradycji tatarsko-rosyjsko-sowieckiej oraz bizantyńsko-tureckiej”⁴⁷. W drugim przypadku Europa Środkowa jawi się jako specyficzny region europejski, posiadający unikalne cechy, wynikające z pozycji naturalnego łącznika, czerpiącego zarówno z kultury Wschodu, jak i Zachodu. W tej koncepcji z kolei środkowoeuropejskość stanowi „pomost między Wschodem i Zachodem”. „Europę Środkową definiować można z perspektywy trzech ważnych linii podziałów na kontynencie europejskim [...] – chodzi o granicę o charakterze polityczno-kulturowym, religijno-kulturowym oraz gospodarczo-kulturowym”⁴⁸ i z tego bierze się szczególna różnorodność tego regionu.

⁴³ A. ÁGH: *The Politics of Central Europe*. London 1998, s. 7.

⁴⁴ Z. ŠABIČ, P. DRULÁK: *Introduction to 'Central Europe'*. W: *Regional and international relations of Central Europe*. Eds. Z. ŠABIČ, P. DRULÁK. New York 2012, s. 8.

⁴⁵ T.G. ASH: *Pomimo i wbrew. Eseje o Europie Środkowej i Wschodniej*. Przeł. A. HUSARSKA. Londyn 1990, s. 177.

⁴⁶ R. ZENDEROWSKI: *Europa Środkowa jako „ucieczka przed Wschodem” czy „pomost między Wschodem i Zachodem*. W: *Europa Środkowa: wspólnota czy zbiorowość?...*, s. 37.

⁴⁷ Ibidem, s. 41.

⁴⁸ Ibidem, s. 44.

W sensie kulturowo-historycznym i politycznym współczesną Europę Środkową określają nacisk i oddziaływanie mocarstw zewnętrznych czy to zachodnioeuropejskich (Francja, Wielka Brytania, Niemcy), czy wschodnioeuropejskich (Rosja), krzyżowanie się wpływów cywilizacji wschodniej (bizantyjskiej, otomańskiej) i zachodniej (rzymskiej) oraz religii – katolicyzmu i protestantyzmu względem prawosławia i islamu. „Koncepcja Europy Środkowej powstawała pod uderzeniem młota historii”⁴⁹.

Niewątpliwie region ten podlega wpływom ze wszystkich czterech kierunków geograficznych w zróżnicowanym stopniu – dominujące znaczenie dla losów Europy Środkowej należy przypisać osi Wschód–Zachód⁵⁰. Tożsamość Europy Środkowej, jako części kontynentu europejskiego położonej między Wschodem a Zachodem, kształtuje się w wyniku przenikania się od wieków wartości i procesów właściwych dla obu tych obszarów i w tym kontekście Europa Środkowa była naturalnym terenem ekspansji Niemiec bądź Rosji, zaś współpraca i rywalizacja między tymi dwoma państwami determinowała losy narodów go zamieszkujących. O ile w XVIII i XIX wieku Niemcy i Rosja były ukierunkowane na współpracę, o tyle w XX wieku występowały w przeciwnych koalicjach w dwóch wojnach światowych. W obu przypadkach przynosiło to określone skutki dla losów Europy Środkowej – w przypadku współpracy mocarstw następował podział regionu na strefy wpływów⁵¹, w sytuacji rywalizacji – obszar ten został zagarnięty przez stronę zwycięską. W pierwszej połowie XX wieku w Europie Środkowej większą rolę odgrywały Niemcy, zaś po II wojnie światowej ZSRR⁵².

Losy Polski, Czech, Słowacji i Węgier łączy wspólna historia, czy to pod panowaniem Jagiellonów, dynastii Habsburgów, w ramach Cesarstwa Austro-Węgierskiego, czy pod dominacją radziecką⁵³. Okres podległości ZSRR odcisnął wyraźne piętno w polityczno-społecznej sferze państw Europy Środkowej, które manifestowały swój sprzeciw wobec narzuconego systemu, czego wyrazem były wystąpienia antykomunistyczne: powstanie na Węgrzech (1956), Praska Wiosna w Czechosłowacji (1968) oraz kilkakrotne zrywy niepodległościowe w Polsce

⁴⁹ S. ŠKRABEC: *Geografia wyobrażona...*, s. 253.

⁵⁰ D. DZIERŻEK, W. PARUCH: *Sens pojęcia „Europa Środkowa” w warunkach demokratyzacji i europeizacji regionu – przewartościowania i kontynuacja*. W: *Polska i Europa Środkowa. Demokratyzacja, konsolidacja, europeizacja*. Red. E. NOWAK, R. RIEDEL. Lublin 2010, s. 24.

⁵¹ Koncepcję Mitteleuropy Friedricha Naumanna, zakładającą niemiecką dominację nad Europą Środkową w okresie I wojny światowej, omawia szerzej I. GOWOROWSKA-PUCHAŁA: *Mitteleuropa: rdzeń Starego Kontynentu*. Toruń 1996, s. 14.

⁵² P. EBERHARDT: *Między Rosją a Niemcami: przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*. Warszawa 1996, s. 9.

⁵³ W. ROSZKOWSKI: *The lands between: the making of East-Central Europe*. W: *New Europe. The impact of the first decade*. Vol. 1: *Trends and prospects*. Eds. T. RAKOWSKA-HARMSTONE, P. DUTKIEWICZ. Warsaw 2006, s. 13–52.

(1956, 1970, 1976, 1980) zakończone wprowadzeniem stanu wojennego (1981)⁵⁴. Usytuowanie na „geopolitycznym skrzyżowaniu” spowodowało, iż Europa Środkowa poprzez lata przynależała do dwóch stref wpływów – zachodniej (niemiecko/austriackiej, chrześcijańskiej) i wschodniej (otomańskiej, prawosławnej, radzieckiej). Europa Środkowa była i jest postrzegana jako region pomiędzy Wschodem i Zachodem Europy. Wschód był reprezentowany przez autorytarną i imperialistyczną Rosję, zaś Zachód jawił się jako zjednoczona, dostatnia i bezpieczna Europa, która przyciągała jak magnes⁵⁵. Jakkolwiek Europa Środkowa to obszar bogaty kulturowo, doświadczony politycznie, niestabilny, o burzliwych losach – pod względem systemu politycznego zbliża się bardziej do tradycji Wschodu, zaś z racji historii kultury przypomina bardziej Zachód⁵⁶.

„Europa Środkowa była, jest i zapewne będzie, bez względu na to, czy z tą nazwą, czy bez niej, czy będzie się o niej mówiło, czy milczało”⁵⁷. Pojęciem Europa Środkowa na określenie regionu Europy, w którym położone są Czechy, Polska, Słowacja i Węgry, posługiwano się w dyskursie intelektualnym w latach 80. XX wieku oraz w debatach lat 90. i pierwszej dekady XXI wieku przede wszystkim dla wyrażenia sprzeciwu wobec podziału Europy, wobec „utożsamiania pojałtańskich podziałów geopolitycznych z granicami mentalnymi i kulturowymi na mapie Europy. [...] W bipolarnej rzeczywistości powojennej Europy Czechosłowacja, Polska i Węgry znalazły się po stronie wschodniej, symbolicznie odgradzonej żelazną kurtyną, przecinającą kontynent na pół”⁵⁸. Obraz Europy Środkowej jako wspólnej przestrzeni geopolitycznej pomiędzy Wschodem i Zachodem, związanej z cywilizacją zachodnioeuropejską, tradycją chrześcijaństwa, zatem o wspólnej tożsamości historyczno-kulturowej był obecny w myśli politycznej, kręgach intelektualnych państw regionu⁵⁹ – w pracach i poglądach Oskara Haleckiego⁶⁰, Jenő Szűcsa⁶¹, Milana

⁵⁴ W. GIZICKI: *O zasadności istnienia Grupy Wyszehradzkiej*. „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2013, nr 1, s. 44.

⁵⁵ P. LUKÁČ, O. GYÁRFÁŠOVÁ: *The role of history and identity in shaping trans-atlantic relations*. W: *Visegrad countries in an enlarged trans-atlantic community*. Ed. M. ŠŤASTNÝ. Bratislava 2002, s. 17–18.

⁵⁶ *Sharing the Experiences of Visegrad Cooperation in the Western Balkans and the Eastern Neighbourhood Countries. Project Preparatory Study*. Budapest 2010, s. 16. <http://www.icdt.hu/documents/publications/GUAM-Project-Preparatory-Study.pdf> (dostęp: 4.05.2016).

⁵⁷ G. KONRÁD: *Wielkie wyzwanie. Europa Środkowo-Wschodnia po komunizmie*. Przeł. K. i B. GÓRALCZYKOWIE. Warszawa 1994, s. 135.

⁵⁸ A. SADECKI: *Grupa Wyszehradzka – środkowoeuropejski przykład współpracy regionalnej*. „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2013, nr 1, s. 94.

⁵⁹ J. KŁOCZOWSKI: *Europa Środkowowschodnia w historiografii krajów regionu*. Lublin 1993.

⁶⁰ O. HALECKI: *Historia Europy, jej granice i podziały*. Lublin 1994.

⁶¹ J. SZŰCS: *Trzy Europy*. Przeł. J.M. KŁOCZOWSKI. Lublin 1995.

Kundery⁶², Györgya Konráda⁶³, a także międzynarodowych analityków i badaczy zajmujących się tą tematyką, takich jak Timothy G. Ash⁶⁴, Norman Davies⁶⁵. Dowodzili oni istnienia specyficznych cech, wspólnych dla narodów Europy Środkowej. „Postrzegali oni tożsamość regionu jako wypadkową różnych prądów kulturowych, ideologicznych czy religijnych, które się w tym regionie krzyżowały. Zwracali uwagę na szczególną dynamikę historyczną i burzliwość dziejów na tym terytorium, szczególnie w XX wieku. Dostrzegali wspólnotę losów małych lub średnich państw, których byt jest zawsze niepewny, zagrożony przez sąsiadujące z nimi wielkie mocarstwa”⁶⁶. Dyskusja prowadzona w kręgach intelektualistów w latach 80. XX wieku na temat Europy Środkowej rozdzieliła się na dwa podstawowe nurty – pierwszy kładł nacisk przede wszystkim na kwestie kulturowe, zwracając uwagę na wyjątkowy obraz kulturowy tego regionu jako jego specyficznej cechy odróżniającej od Europy Zachodniej i Wschodniej, drugi z kolei podkreślał głównie znaczenie czynników politycznych dla ujmowania pojęcia Europy Środkowej⁶⁷.

Esej Milana Kundery, który wskrzesił ideę Europy Środkowej, pokazywał jej przynależność do Zachodu i jednocześnie oddzielał ją od Związku Radzieckiego. Dla Jenő Szűcsa pojęcie Europy Środkowej także opiera się na projekcie tożsamości konstruowanej pod wpływem zachodniego, chrześcijańskiego kręgu kulturowego, w opozycji do Rosji i późniejszego Związku Radzieckiego. Model Europy Środkowej budowany w opozycji do Wschodu i na podobieństwie do Zachodu jest bliski Györgyowi Konrádowi, uważanemu za jednego z „ojców założycieli środkowoeuropejskiego mitu”. „Zwraca on szczególną uwagę na odrębność kulturową Czech, Polski i Węgier, wynikającą właśnie z przenikania się elementów pochodzących zarówno z Zachodu, jak i ze Wschodu. [...] Po M. Kunderze, skupiającym się przede wszystkim na kulturze, J. Szűcsu, akcentującym wymiar polityczno-społeczny, G. Konrád wprowadza koncept środkowoeuropejski w przestrzeń mentalną”⁶⁸.

Idea Europy Środkowej łączyła środowiska antykomunistycznej opozycji skupiającej w Czechosłowacji sygnatariuszy Karty 77, członków polskiej Soli-

⁶² M. KUNDERA: *Zachód porwany albo tragedia Europy Środkowej*. „Zeszyty Literackie” 1984, nr 5.

⁶³ G. KONRÁD: *Antipolitics. An Essay*. New York–London 1984.

⁶⁴ T.G. ASH: *Pomimo i wbrew. Eseje o Europie Środkowej i Wschodniej...*

⁶⁵ N. DAVIES: *Europa – między Wschodem a Zachodem*. Przeł. B. PIETRZYK. Kraków 2007.

⁶⁶ A. SADECKI: *Grupa Wyszehradzka...*, s. 95.

⁶⁷ T. KISIELEWSKI: *Europa Środkowa...*, s. 4.

⁶⁸ A. STOLARZ: „Nieznosny ciężar historii?” *Dyskurs środkowoeuropejski od lat osiemdziesiątych do współczesności*. „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2013, R. 11, z. 1, s. 28. http://www.iesw.lublin.pl/rocznik/pliki/Rocznik_2013-198.pdf (dostęp: 23.03.2016).

darności, a na Węgrzech działaczy demokratycznej opozycji. Do grona pisarzy z trzech środkowoeuropejskich państw, czyli Milana Kundery, Györgya Konráda i Czesława Miłosza, dołączyli autorzy licznych esejów na temat Europy Środkowej, a więc Václav Havel i Adam Michnik. V. Havel pisał: „Europa Środkowa jest pewnym fenomenem kulturowym, historycznym i duchowym. Zawsze było tu szczególne skrzyżowanie w historii Europy. Tu rozpoczynały się wojny i tu miały swój koniec. Dzięki swej szczególnej historii Europa Środkowa inaczej widzi sprawy całej Europy. Ma wyjątkową wrażliwość i może też umiejętność przewidywania ewentualnych zagrożeń. Dlatego nasz głos jest ważny, zwłaszcza w chwili wielkiego wyzwania historycznego. Od tysiąca lat porządek w Europie polegał na dyktacie wielkich wobec małych. Pod koniec XX wieku Europa ma szansę osiągnięcia sprawiedliwego układu opartego na zasadzie równości, demokracji i obywatelskiego współistnienia”⁶⁹.

Po wydarzeniach roku 1989 posługiwano się pojęciem Europy Środkowej dla podkreślenia podobieństw łączących Czechosłowację, Polskę i Węgry z państwami Europy Zachodniej i dla wyodrębnienia regionu ze stosowanego wówczas terminu Europa Środkowo-Wschodnia, wyrażając tym samym chęć bycia postrzeganym jako region wyróżniający się spośród pozostałych państw byłego bloku wschodniego⁷⁰. Intelktualna koncepcja Europy Środkowej, która pojawiła się w latach 80. XX wieku w kręgach literatów i opozycjonistów, po przemianach politycznych 1989 roku przetrwała się zatem w swego rodzaju „koncept polityczny”⁷¹, czego wyrazem stała się Grupa Wyszehradzka, określana czasem „jako spadkobierczyni idei środkowoeuropejskiej”⁷². „Można zaryzykować stwierdzenie, że Grupa Wyszehradzka walczyła przyczyniła się do powrotu pojęcia »Europa Środkowa« w debacie międzynarodowej. Współpraca wyszehradzka okazała się skutecznym sposobem na emancypację naszego regionu z całej postkomunistycznej przestrzeni. Oznaczało to odzyskanie tożsamości i częściowej swobody działania na arenie międzynarodowej. Istotnie ułatwiło naszym państwom przeorientowanie polityki zagranicznej w kierunku integracji z instytucjami zachodnioeuropejskimi i transatlantyckimi”⁷³. Także inni autorzy prezentowali tezę, iż Grupa Wyszehradzka przywróciła termin Europa Środkowa do współczesnego słownika geopolitycznego⁷⁴.

⁶⁹ V. HAVEL: *Czy świat nas przerasta*. „Gazeta Środkowoeuropejska” 1996, nr 233.

⁷⁰ I. SAMSON: *The Visegrad Four: from Loose Geographic Group to Security Internationalization?* „International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs” 2009, Vol. 4, s. 4.

⁷¹ Ibidem, s. 30.

⁷² J. RUPNIK: *Europa środka*. Tłum. J. KAPUSTA. „Gazeta Wyborcza” z 6 maja 1994 r., s. 15.

⁷³ *Raport polskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej* (lipiec 2012–czerwiec 2013). <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports> (dostęp: 2.03.2016).

⁷⁴ P. BAJDA: *The Visegrad Group between the trade-mark and the political organization of the peripheral countries*. W: J. MARUŚIAK: *Is Visegrad still a Central European “trade mark”?* Bratislava 2013, s. 182.

Świadomość istnienia Europy Środkowej wśród elit intelektualnych i opiniotwórczych z Czech, Polski, Słowacji i Węgier legła u podstaw realizowanego od 1994 roku projektu pod nazwą „Gazeta Środkowoeuropejska”. Wydawana raz w miesiącu jako dodatek do głównych dzienników w państwach Grupy Wyszehradzkiej: czeskich „Lidovych Novin”, słowackiego „Sme”, wydawanych na Węgrzech „Magyar Hírlap” i polskiej „Gazety Wyborczej”, stanowiła ich wspólne przedsięwzięcie, a na jej łamach pojawiały się liczne artykuły dotyczące Europy Środkowej, tożsamości środkowoeuropejskiej, Grupy Wyszehradzkiej oraz najważniejszych wydarzeń politycznych z regionu⁷⁵. W jednym z periodyków czytamy słowa słowackiego działacza opozycyjnego Petera Zajaca: „Europa Środkowa istnieje, tak jak istniała zawsze w nowożytnej historii Europy, jak istnieje Europa Północna, Europa Południowa czy Europa Zachodnia. Nie jako ściśle określona przestrzeń polityczna, ale jako region historyczny. [...] Pytanie: Czy istnieje dziś Europa Środkowa? – jest fałszywe. Rzeczywiste pytanie brzmi: Jaka Europa Środkowa istnieje dziś i jaka będzie w najbliższej przyszłości? Czy będzie przestrzenią niepewności, niepokoju i niestabilności [...], czy wielokulturową przestrzenią naturalnych różnic?”⁷⁶.

Jeśli rozpatrzyć cechy przypisywane regionowi, jako kategorii w stosunkach międzynarodowych, to Europa Środkowa identyfikowana w wąskim ujęciu jako państwa Grupy Wyszehradzkiej, czyli region V4, im odpowiada. Biorąc pod uwagę takie wyznaczniki, jak: bliskość geograficzna, wspólne doświadczenia historyczne, podobne aspiracje polityczne, wspólne tło kulturowe i społeczne, można upatrywać tych cech w odniesieniu do regionu V4. Państwa czwórki wyszehradzkiej, sąsiadując ze sobą, doświadczyły podobnych losów – wszystkie były częścią bloku wschodniego, a po jego upadku połączyło je wspólne dążenie do struktur integracyjnych zachodniej Europy. Ich wspólnym udziałem stał się proces transformacji systemowej – przejścia od socjalizmu do demokracji oraz od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki wolnorynkowej. Wszystkie wymienione doświadczenia czterech państw Europy Środkowej stanowiły jednocześnie główne motywy nawiązania współpracy wyszehradzkiej, dla której głównym celem był powrót do Europy rozumiany jako przyszłe członkostwo w Unii Europejskiej i NATO. Wspólne dziedzictwo kulturowe i religijne dodatkowo wzmacniały więzi leżące u podstaw współpracy w formacie Grupy Wyszehradzkiej.

Rozpatrując pojęcie regionu – na podstawie omówionej wcześniej definicji regionu autorstwa B. Heftnego i F. Söderbauma – w odniesieniu do Europy

⁷⁵ A. PAWLAK: *Kształtowanie się tożsamości Europy Środkowej a proces integracji europejskiej*. Toruń 2011, s. 218.

⁷⁶ P. ZAJAC: *Europa Środkowa od Semmeringu do Muerzuschlag; Długi, środkowoeuropejski dzień*. „Gazeta Środkowoeuropejska” 1994, nr 176.

Środkowej rozumianej jako Grupa Wyszehradzka, region V4 jawi się jako aktywny podmiot z własną wypracowaną formułą działania, ale bez zinstytucjonalizowanej struktury decyzyjnej oraz rozwiniętego społeczeństwa obywatelskiego. Ponieważ Grupa Wyszehradzka jest formalną międzyrządową strukturą współpracy regionalnej, co przewiduje etap drugi, ale nie spełnia wszystkich kryteriów do osiągnięcia trzeciego etapu rozwoju regionu, należy umieścić ją pomiędzy wskazanymi fazami.

1.3. Współpraca regionalna w Europie

Kontynent europejski jest przykładem regionu w stosunkach międzynarodowych, w którym procesy regionalizmu i regionalizacji zachodziły i zachodzą z dużym natężeniem oraz obejmują zarówno elementy „współpracy regionalnej”, jak i „integracji regionalnej”. W Europie w odniesieniu do tych dwóch pojęć zasadne jest rozróżnienie regionalnej współpracy międzyrządowej lub współpracy subregionalnej oraz regionalnej integracji ponadnarodowej. Na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych pojawiają się pojęcia współpracy regionalnej oraz integracji regionalnej.

Współpraca regionalna jest świadomym działaniem państw w regionie, decydujących się na jej podjęcie dla osiągnięcia celów, których nie udało by im się zrealizować indywidualnie. Jest ona zatem nastawiona na osiąganie korzyści, realizację wspólnych interesów państw decydujących się tę współpracę podjąć i rozwijać. Ponadto charakteryzuje ją zróżnicowany stopień instytucjonalizacji. Współpraca regionalna jest „zjawiskiem dynamicznym, które kształtuje się, podlega zmianom i może zanikać”⁷⁷.

Andrew Cottey określa współpracę regionalną jako współpracę pomiędzy państwami (i/lub innymi aktorami) na podstawie geograficznie określonego subobszaru⁷⁸. Podaje on cztery powody podejmowania współpracy regionalnej w Europie oraz funkcje, jakie ta współpraca ma do spełnienia:

- Budowanie mostów – rolą ugrupowań regionalnych jest przewycięzanie historycznych podziałów, ich łagodzenie i zapobieganie powstawaniu nowych. Funkcja ta realizuje się na wiele sposobów. W kategoriach symbolicznych tworzenie i kontynuowanie działalności ugrupowań regionalnych odzwierciedla przywiązanie uczestniczących we współpracy państw do utrzymywania relacji kooperatywnych. W sferze dyplomacji ugrupowania

⁷⁷ A. CZARNOCKI: *Region i regionalizm w stosunkach międzynarodowych*. W: *Międzynarodowe stosunki polityczne...*, s. 240.

⁷⁸ A. COTTEY: *Sub-regional Cooperation in Europe: An Assessment*. “Bruges Regional Integration & Global Governance Papers” 2009, Vol. 3, s. 5. http://cris.unu.edu/sites/cris.unu.edu/files/BRIGG_3-2009__revised_version.pdf (dostęp: 2.03.2016).

regionalne działają jako ramy dla ciągłego dialogu między państwami członkowskimi. Ponadto współpraca regionalna może też służyć do budowania wzajemnego zaufania pomiędzy państwami.

- Ułatwianie integracji z Unią Europejską i NATO – niektóre ugrupowania zostały powołane w celu wspólnego dochodzenia do struktur integracyjnych Zachodu, który postrzegał współpracę regionalną jako swoisty „wskaźnik odpowiedzialności” i sprawdzian umiejętności utrzymywania dobrosąsiedzkich relacji. Stanowiły one użyteczny mechanizm do wymiany doświadczeń związanych z implementacją prawa i reguł panujących w UE oraz NATO w procesie integracji. Były także elementem budowania pozytywnego wizerunku państw gotowych i zdolnych do podjęcia współpracy oraz integracji w szerszym gronie.
- Pomoc w rozwiązywaniu funkcjonalnych, ponadnarodowych wyzwań stojących przed państwami członkowskimi ugrupowań regionalnych. Wiele z tych wyzwań (np. ochrona środowiska, energetyka, infrastruktura) ma charakter ponadgraniczny i dlatego wymaga podjęcia działań na poziomie transgranicznym. Ugrupowania regionalne służą więc jako forum wymiany doświadczeń i podejmowania wspólnych działań w dziedzinach, a także obszarach, w których państwa nie są w stanie poradzić sobie samodzielnie.
- Wspomaganie reform politycznych, gospodarczych, militarnych na poziomie krajowym. Współpraca regionalna ułatwia i napędza reformy na dwa sposoby: mogą działać jako struktura służąca do transferu idei, praktyk, modeli oraz zapewniać ramy prawne dla wsparcia finansowego i technicznego⁷⁹.

B. Hettne i F. Söderbaum, omawiając mechanizmy współpracy regionalnej, podają dwa czynniki różnicujące: jej charakter związany z celami oraz zakresem działań (jedno- lub wielowymiarowy) oraz postać formalną, jaką przyjmuje (organizacja lub luźno zorganizowana sieć powiązań). Współpraca jednowymiarowa skupia się na określonej działalności w danym sektorze, takiej jak handel czy transport, lub na szczególnym zadaniu, takim jak finansowanie projektów rozwojowych. Współpraca wielowymiarowa ma szeroki zakres celów, działania obejmują co najmniej dwa sektory, posiada ona swój proces decyzyjny i może tworzyć procedury operacyjne zajmujące się konkretnymi zagadnieniami⁸⁰ (zob. tabela 1.1.).

⁷⁹ Ibidem, s. 13–15.

⁸⁰ B. HETTNE, F. SÖDERBAUM: *Regional cooperation: a tool for addressing regional and global challenges*. Göteborg 2006, s. 184. <http://www.ucrm.org/uploads/media/GlobalTaskForce.pdf> (dostęp: 18.09.2016).

Tabela 1.1. Typologia mechanizmów współpracy regionalnej

Charakter działań	Organizacje	Sieci	Przykłady
Jednowymiarowy	<ul style="list-style-type: none"> – organizacje sektorowe – organizacje bezpieczeństwa – układy integracji gospodarczej – regionalne banki rozwoju 	<ul style="list-style-type: none"> – sieci badawcze – partnerstwa publiczno-prywatne – sieci społeczeństwa obywatelskiego 	NATO, NAFTA ^{a)} , EFTA ^{b)} , Asian Development Bank ^{c)}
Wielowymiarowy	<ul style="list-style-type: none"> – organizacje kompleksowe – organizacje dorzecza – komisje gospodarcze Narodów Zjednoczonych 	<ul style="list-style-type: none"> – trójkąty wzrostu – transgraniczne, mikroregionalne organizacje – korytarze rozwoju 	Unia Europejska, ASEAN ^{d)} , ECOWAS ^{e)}

^{a)} Północnoamerykański Układ o Wolnym Handlu (ang. North American Free Trade Agreement). <http://www.naftanow.org/> (dostęp: 6.09.2016); ^{b)} Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu (ang. European Free Trade Association). <http://www.efta.int/> (dostęp: 19.09.2016); ^{c)} Azjatycki Bank Rozwoju. <https://www.adb.org/> (dostęp: 19.09.2016); ^{d)} Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ang. Association of Southeast Asian Nations). <http://asean.org/> (dostęp: 6.09.2016); ^{e)} Wspólnota Gospodarcza Państw Afryki Zachodniej (ang. Economic Community of West African States). <http://www.ecowas.int/> (dostęp: 6.09.2016).

ŹRÓDŁO: Opracowano na podstawie: B. HETTNE, F. SÖDERBAUM: *Regional cooperation: a tool for addressing regional and global challenges...*

Biorąc pod uwagę wzajemne oddziaływanie współpracy regionalnej i integracji europejskiej, w powojennych doświadczeniach można wskazać cztery kategorie ugrupowań: pionierskie, substytuty, uzupełniające (jako instrumenty przedakcesyjne) oraz będące mimowolną alternatywą⁸¹. Ugrupowania pionierskie nie tylko osiągają bardziej zaawansowany poziom integracji niż inne większe regionalne projekty integracyjne, ale też wywierają wpływ na program zjednoczenia pozostałych ugrupowań (np. państwa Beneluxu czy Rada Nordycka – ang. Nordic Council). Substytuty pojawiają się, kiedy państwa ustanawiają współpracę regionalną jako alternatywę dla innych opcji oraz przyjmują cel bardziej odległy od zakładanych przez inne ugrupowania (np. Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu). Ugrupowania uzupełniające są charakterystyczne dla okresu po roku 1990, tworzone

⁸¹ A. INOTAI: *Correlations between European Integration and Sub-Regional Cooperation: Theoretical Background, Experience and Policy Impacts*. "Working Paper of the Institute for World Economics" 1997, No. 87 [Hungarian Academy of Sciences].

były przez postkomunistyczne państwa kandydujące do Unii Europejskiej. Państwa te aspirowały do członkostwa w większym, bardziej rozwiniętym projekcie integracyjnym, a współpracę regionalną traktowały jako wsparcie tego procesu (Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu). Czwarta kategoria obejmuje państwa, dla których nie ma jasnych perspektyw członkostwa w Unii Europejskiej, lecz istnieją pewne formy współpracy (państwa Europy Wschodniej)⁸². Grupa Wyszehradzka w tym ujęciu znajduje się zdecydowanie w kategorii ugrupowań uzupełniających proces integracji europejskiej.

Według A. Cotteya w pozimnowojennym okresie można wyodrębnić trzy fazy rozwoju europejskich ugrupowań regionalnych podejmujących współpracę. Pierwsza – kształtująca, przypadająca na początkowe lata 90. XX wieku, kiedy wiele ugrupowań powstawało. Druga – rozszerzenia, przypadająca na końcówkę lat 90. XX wieku i początek 2000 roku, kiedy miało miejsce powiększenie NATO (Polska, Czechy i Węgry w 1999 roku; m.in. Słowacja w 2004 roku) oraz Unii Europejskiej (kraje V4 w 2004 roku). Trzecia – postrozszerzeniowa, rozpoczęła się w końcówce 2000 roku. Początek pierwszej fazy wiąże się z pojawieniem się nowego kontekstu politycznego, który umożliwił powstanie ugrupowań regionalnych, oraz nowymi wyzwaniem, na które te ugrupowania stanowiły odpowiedź. Faza druga przyniosła różne inicjatywy promujące współpracę regionalną jako sposób na uniknięcie negatywnego wpływu akcesu krajów V4 do NATO i UE na ewentualne powstanie nowych podziałów na kontynencie europejskim. W fazie trzeciej zainteresowanie ugrupowaniami regionalnymi zmalało, gdyż perspektywy rozszerzenia NATO i UE o kolejne państwa odsunęły się w przyszłość⁸³.

Z kolei w odniesieniu do pojęcia integracji w nauce o stosunkach międzynarodowych funkcjonuje wiele definicji, a rozważania na temat tego procesu sięgają końca lat 50. XX wieku i kształtują się od tego czasu, starając się uchwycić jego istotę, cel, mechanizmy i dynamikę. Integracja to: „proces, w którym aktorzy polityczni z kilku struktur narodowych przenoszą swoją lojalność, oczekiwania i aktywność polityczną w stronę nowego centrum, w ramach którego instytucje mają lub dążą do posiadania władzy nad istniejącymi wcześniej państwami narodowymi. Efektem tego procesu jest nowa wspólnota polityczna nałożona na wcześniej istniejące”⁸⁴. Najwcześniejszą próbę konceptualizacji zagadnienia integracji międzynarodowej stanowił federalizm, który formował się pod wpływem konieczności odbudowy Europy ze zniszczeń wojennych i dążenia do

⁸² M. DANGERFIELD: *The Visegrad Group in the Expanded European Union: From Pre-accession to Postaccession Cooperation*. „East European Politics and Societies” 2008, Vol. 22, s. 634. <http://ces.vse.cz/wp-content/martin-dangerfield-the-visegrad-group-in-the-expanded-eu.pdf> (dostęp: 3.04.2016).

⁸³ A. COTTEY: *Sub-regional Cooperation...*, s. 4.

⁸⁴ E. HAAS: *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Factors 1950–1957*. Stanford 1968, s. 18.

uniknięcia podobnych doświadczeń poprzez zapewnienie pokoju i dobrobytu, a zakładała powołanie federacji europejskiej, której instytucje miałyby stać na straży interesów wspólnoty. W opozycji do federalizmu znajduje się funkcjonalizm postulujący dominację zasady funkcjonalności w procesie integracji. Na przełomie lat 50. i 60. XX wieku sformułowano główne założenia neofunkcjonalizmu. W opozycji do federalistów (Altiero Spinelli, Jean Monnet), funkcjonalistów (David Mitrany) i neofunkcjonalistów (Ernst Haas⁸⁵) znajdują się przedstawiciele podejścia międzyrządowego, zarówno klasycznego (Stanley Hoffman), jak i liberalnego (Andrew Moravcsik), według których w procesie integracji kluczową rolę odgrywają suwerenne decyzje państw narodowych. Do znaczących propozycji teoretycznych w podejściu do integracji należy ponadto zaliczyć instytucjonalizm, teorię komunikacyjną (Karl Deutsch) czy koncepcję wielopoziomowego zarządzania⁸⁶.

W odniesieniu do działań integracyjnych w ujęciu teoretycznym dominują trzy główne koncepcje rozwoju integracji europejskiej: federacyjna, konfederacyjna (międzyrządowa) i funkcjonalna (neofunkcjonalna)⁸⁷. Koncepcja federalistyczna zakłada utworzenie Stanów Zjednoczonych Europy, czyli silnej struktury powstałej z przekształcenia europejskich państw narodowych, gdyż istnienie wielu suwerennych państw utrudnia funkcjonowanie i utrzymanie silnej pozycji Europy w stosunkach międzynarodowych. Powstanie superpaństwa – federacji europejskiej, struktury ponadnarodowej zakłada przesunięcie jak największej liczby kompetencji narodowych do struktur ponadnarodowych i podporządkowanie silnej władzy federalnej głównych dziedzin życia państwowego. Koncepcja konfederacyjna mówi o Europie ojczyzn, czyli związku suwerennych państw, konfederacji międzyrządowej, opowiada się za istnieniem luźniejszych więzów integracyjnych i zachowaniem swobody działalności państw narodowych jako podstawowych podmiotów w stosunkach międzynarodowych. Koncepcja funkcjonalna z kolei stanowi ujęcie pośrednie pomiędzy federalizmem a podejściem konfederacyjnym i skupia uwagę na stopniowym rozszerzaniu zadań integracyjnych, zgodnie z funkcjonalną zasadą *step by step* (krok po kroku)⁸⁸.

Warto podkreślić, iż „we współczesnym świecie zjawisko integracji przenika się z innymi zjawiskami odnoszącymi się do zacieśniania relacji między państwami, zarówno w skali regionalnej, jak i globalnej, takimi jak: internacjonalizacja, współpraca międzynarodowa, współzależności międzynarodowe, globalizacja”⁸⁹.

⁸⁵ B. ROSAMOND: *Theories of European Integration*. Basingstoke–New York 2000, s. 56.

⁸⁶ P.J. BORKOWSKI: *Polityczne teorie integracji międzynarodowej*. Warszawa 2007, s. 28.

⁸⁷ K. ŁASTAWSKI: *Unia Europejska jako wspólnota historyczna*. W: *Europeistyka*. Red. K.A. WOJTASZCZYK, W. JAKUBOWSKI. Warszawa 2012, s. 86.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 87–93.

⁸⁹ M. DOMAŃSKA: *Uwarunkowania procesów integracyjnych i dezintegracyjnych na obszarze poradzieckim*. Warszawa 2013, s. 60.

1.4. Grupa Wyszehradzka na tle innych form współpracy regionalnej w Europie Środkowo-Wschodniej

1.4.1. Nowy regionalizm

Przemiany polityczne, jakie dokonały się po roku 1989 w Europie Środkowej i Wschodniej, miały przełomowe znaczenie dla kształtowania się stosunków międzynarodowych na kontynencie europejskim. W momencie rozpoczęcia tych przemian zrodziło się zjawisko określane mianem nowego regionalizmu, które miało być sposobem na ustabilizowanie sytuacji w tej części Europy po zakończeniu zimnej wojny, po rozpadzie bloku wschodniego i próbą przewyciężenia istniejących do tej pory na kontynencie europejskim podziałów. Określenie „nowy regionalizm” pojawiło się w odróżnieniu do „starego regionalizmu” (zob. tabela 1.2.), który rozpoczął się w drugiej połowie lat 40. XX wieku i wszedł w fazę stagnacji w latach 70. XX wieku, a jego podłoże miało korzenie historyczne – był on wynikiem podziałów zimnowojennych⁹⁰. Stary regionalizm odnosił się do państw jako jedynych podmiotów stosunków międzynarodowych, które decydowały o kształcie regionu, jego instytucjonalnej formie i procesach

Tabela 1.2. Typy regionalizmów

Stary regionalizm	Nowy regionalizm
Rozwijał się pod wpływem logiki zimnej wojny, często narzucanej z zewnątrz przez supermocarstwa	Rozwija się pod wpływem logiki pozimnowojennej, od wewnątrz regionów
Zamknięty w sobie i protekcyjny	Ekstrawertyk, powiązany z globalizacją
Cele szczegółowe i wąskie (głównie handel i bezpieczeństwo)	Kompleksowe i wielowymiarowe cele (ekonomia, polityka, bezpieczeństwo, kultura)
Ekskluzywny pod względem członkostwa	Kompleksowe i otwarte członkostwo
Zjawisko europejskie, wzorowany na Wspólnotach Europejskich	Zjawisko światowe, heterogeniczne
Skupiony na państwie i zdominowany przez państwo, obejmujący szczególnie międzyrządowe organizacje regionalne	Angażuje państwo, aktorów rynkowych, społeczeństwa obywatelskiego, w wielu formach instytucjonalnych

ŹRÓDŁO: Opracowano na podstawie: B. HETTNE, F. SÖDERBAUM: *Regional cooperation: a tool for addressing regional and global challenges...*

⁹⁰ B. HETTNE, F. SÖDERBAUM: *Theorising the Rise of Regionness*. “New Political Economy” 2000, Vol. 5, No. 3, s. 457–473. <http://gup.ub.gu.se/records/fulltext/191487/191487.pdf> (dostęp: 2.03.2016).

w nim przebiegających. Proces budowy regionu następował zatem odgórnie, a charakteryzował się asymetrią siły i układem stosunków wewnętrznych: centrum – peryferie⁹¹. Pierwsza fala regionalizmu (1945–1965) przypadła na okres po zakończeniu II wojny światowej, kiedy powstawały Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ; ang. United Nations – UN) czy system Bretton Woods/GATT, stworzone, aby zapobiec kolejnym wstrząsoms w stosunkach międzynarodowych⁹². W tym okresie powstawały trzy rodzaje ugrupowań regionalnych: wieloaspektowe (np. Liga Państw Arabskich – ang. League of Arab States – LAS; Organizacja Jedności Afrykańskiej – ang. Organization of African Unity – OAU), sojusze obronne (np. NATO; Układ Warszawski – ang. Warsaw Pact) oraz ugrupowania gospodarcze (np. Wspólnoty Europejskie – ang. European Community – EC). Druga fala regionalizmu przypada na lata 1965–1985, kiedy powstawały ugrupowania regionalne w różnych częściach świata, takie jak: Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej, Karaibska Wspólnota (ang. Caribbean Community – CARICOM). Trzecia fala regionalizmu według Louise Fawcett⁹³ rozpoczęła się w 1985 roku i trwa nadal, a przypada na ważny okres w stosunkach międzynarodowych, kiedy załamał się bipolarny układ sił pomiędzy mocarstwami, doszło do upadku komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej i rozpadu Związku Radzieckiego⁹⁴. Nowy regionalizm stanowi więc odpowiedź na zmieniający się system stosunków międzynarodowych po zakończeniu zimnej wojny, jest związany z zanikiem dwubiegunowego podziału świata – rozwijał się w warunkach wielobiegunowego i globalizującego się świata, co wpłynęło na bardziej otwarty, wielowymiarowy charakter podejmowanej współpracy, zaczęła ona obejmować nie tylko państwa, ale także aktorów pozarządowych⁹⁵. Do najważniejszych przyczyn powstania nowego regionalizmu należy zaliczyć kilka strukturalnych zmian, które nastąpiły w globalnym systemie stosunków międzynarodowych:

⁹¹ E. STADTMÜLLER: *Regionalizm i regionalizacja jako przedmiot badań naukowych w stosunkach międzynarodowych*. W: *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych. Aspekty polityczno-gospodarcze...*, s. 23.

⁹² L. FAWCETT: *Regionalism in World Politics: Past and Present*. W: *Elements of Regional Integration. A Multidimensional Approach*. Eds. A. KÖSLER, M. ZIMMEK. Baden 2008. http://www.academia.edu/2082898/Regionalism_in_World_Politics_Past_and_Present, s. 5 (dostęp: 8.09.2016).

⁹³ Koncepcja L. Fawcett o trzech falach regionalizmu nawiązuje do koncepcji Samuela Huntingtona trzech fal demokratyzacji, por. S. HUNTINGTON: *Trzecia fala demokratyzacji*. Przeł. A. DZIURDZIK. Warszawa 2009.

⁹⁴ Ibidem, s. 5–9.

⁹⁵ F. SÖDERBAUM: *Introduction: Theories of New Regionalism*. W: *Theories of New Regionalism*. Eds. F. SÖDERBAUM, T.M. SHAW. New York 2003, s. 4–5. <http://www.palgraveconnect.com/pc/doi/finder/view/10.1057/9781403938794> (dostęp: 6.09.2016).

- zmiana bipolarnego układu sił na rzecz wielobiegunowego systemu stosunków międzynarodowych;
- przekształcenie globalnego układu gospodarczo-politycznego w trzy bloki: Unia Europejska, Stany Zjednoczone, Kanada i Meksyk (zrzeszone w NAFTA) oraz Azja, opartego na kapitalizmie;
- erozja westfalskiego systemu opartego na roli państw narodowych w kierunku wzrostu znaczenia relacji pomiędzy państwami i aktorami pozarządowymi;
- globalizacja finansów, handlu, produkcji i technologii⁹⁶.

Od końca lat 80. XX wieku można zaobserwować intensywny wzrost liczby powstających rozmaitych form regionalizmu w różnych częściach świata. Proces ten był „inicjowany i rozwijany oddolnie przez siły regionalne, wyzwolone z przymusów lub ograniczeń narzucanych przez zimnowojenną konfrontację. Nie rozwijał się sektorowo, a raczej wielowymiarowo, obejmując różne aspekty życia gospodarczego, politycznego, społecznego i kulturalnego”⁹⁷. Efektem tego procesu było tworzenie bądź odnawianie regionalnych projektów lub organizacji, takich jak: Wspólny Rynek Południa (hiszp. Mercado Común del Sur – Mercosur)⁹⁸, Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (powstała w 1967 roku), Północnoamerykański Układ o Wolnym Handlu (podpisany w 1992 roku), Wspólnota Rozwoju Afryki Południowej (ang. Southern African Development Community – SADC)⁹⁹, Wspólnota Gospodarcza Państw Afryki Zachodniej (utworzona w 1975 roku). W wielu przypadkach nowy regionalizm był odpowiedzią na problemy i wyzwania niesione przez proces globalizacji¹⁰⁰.

Nowy regionalizm wyrażał się poprzez nawiązywanie współpracy pomiędzy państwami regionu Europy Środkowo-Wschodniej i tworzenie ugrupowań regionalnych. Motywem powoływania do życia tych struktur stała się potrzeba wykorzystania istniejących podobieństw natury historycznej, kulturowej, politycznej, gospodarczej i społecznej, a także naturalnej bliskości geograficznej, które ułatwiały podejmowanie kontaktów i wspólnych przedsięwzięć w różnych dziedzinach wzajemnej współpracy. Za podstawowe cele owego ruchu regionalnego, w którym znaczną aktywnością i inicjatywą wykazały się trzy

⁹⁶ B. HETTNE, F. SÖDERBAUM: *The New Regionalism...*, s. 2,

⁹⁷ I. POPIUK-RYSIŃSKA: *Globalny system bezpieczeństwa a porozumienia regionalne. W: Globalizacja a stosunki międzynarodowe*. Red. E. HALIŻAK, R. KUŹNIAR, J. SYMONIDES. Bydgoszcz–Warszawa 2004, s. 180.

⁹⁸ Międzynarodowa organizacja gospodarcza powołana w roku 1991, strefa wolnego handlu w Ameryce Południowej. Zob. <http://www.mercosur.int/> (dostęp: 6.09.2016).

⁹⁹ Międzyrządowa organizacja obejmująca państwa Afryki Południowej, pod tą nazwą od 1992 roku. Zob. <http://www.sadc.int/> (dostęp: 6.09.2016).

¹⁰⁰ B. HETTNE: *The New Regionalism: A Prologue*. W: *Globalism and the New Regionalism*. Eds. B. HETTNE, A. INOTAI, O. SUNKEL. London 1999, s. 16.

państwa środkowoeuropejskie – Czechosłowacja, Polska i Węgry, uznano bezpieczeństwo i rozwój jako warunki przyszłej integracji ze strukturami euroatlantyckimi¹⁰¹. Współpraca regionalna była postrzegana jako etap pośredni w procesie integracji europejskiej, umożliwiający wypełnienie próżni, która powstała po rozpadzie dotychczasowych sojuszy i powiązań, oraz wpływający na stabilizację sytuacji w regionie Europy Środkowo-Wschodniej po zakończeniu zimnej wojny¹⁰². To właśnie koniec zimnej wojny na kontynencie europejskim dał impuls do współpracy państw Europy Środkowo-Wschodniej w innej konfiguracji i w sposób nieskrępowany, co objawiło się powstawaniem ugrupowań regionalnych, mających na celu zbliżenie do państw zachodnich (zob. tabela 1.3.). Kiedy okazało się bowiem, że proces integracji europejskiej wymaga czasu i perspektywa jego zakończenia dla państw regionu Europy Środkowo-Wschodniej była dość odległa, kraje postkomunistyczne wybrały współpracę między sobą w formach znacznie prostszych niż integracja zachodnioeuropejska. Zawarte porozumienia różniły się formami organizacyjnymi, przedmiotem współpracy, liczbą członków, charakterem wzajemnych powiązań, ale łączył je podobny cel – integracja zachodnioeuropejska, stanowiły zatem swoistą szkołę współdziałania przygotowującą do warunków współdziałania w ramach Unii Europejskiej¹⁰³.

Nowy regionalizm stał się ideą charakterystyczną dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa państw Europy Środkowej w szczególności w latach 90. XX wieku. Niektórzy badacze formułowali tezę, iż straci on na znaczeniu po wejściu tych krajów do Unii Europejskiej i NATO, gdyż przestanie je łączyć wspólny interes, jakim była integracja europejska. Okazało się jednak, iż po osiągnięciu tego strategicznego celu państwa regionu kontynuują współpracę i znalazły sposób, aby nabrała ona nowego znaczenia i przynosiła korzyści zaangażowanym partnerom.

Nowy regionalizm wyraził się w pierwszej kolejności nawiązaniem współpracy państw adriatycko-dunajskich i powołaniem w 1989 roku grupy pod nazwą Quadragonale (Inicjatywa Czworoboczna). W jej skład weszły Austria, Włochy, Węgry i Jugosławia. Po przyjęciu w 1990 roku Czechosłowacji powstało Pentagonale, a w 1991 roku po wstąpieniu Polski, Heksagonale¹⁰⁴. Kiedy w 1992 roku ugrupowanie powiększyło się o Chorwację, Słowenię

¹⁰¹ B. OSADNIK: *Nowy regionalizm w polskiej polityce zagranicznej*. W: B. ŁOMIŃSKI, M. STOLARCZYK: *Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych*. Katowice 1998, s. 58.

¹⁰² E. HALIŻAK: *Regionalizm w stosunkach międzynarodowych*. „Sprawy Międzynarodowe” 1996, nr 2, s. 31–41.

¹⁰³ J. ŚWIERKOCKI: *Integracja środkowoeuropejska*. W: *Integracja europejska*. Red. A. MARZĄŁEK. Warszawa 2004, s. 439.

¹⁰⁴ G. BERNATOWICZ: *Od pentagonale do Heksagonale*. „Sprawy Międzynarodowe” 1991, nr 12, s. 27, 30.

Tabela 1.3. Inicjatywy współpracy regionalnej w Europie Środkowo-Wschodniej*

Nazwa ugrupowania regionalnego	Data powstania	Początkowy skład	Aktualny skład
Grupa Wyszehradzka (początkowo Trójkąt Wyszehradzki)	15 lutego 1991 roku	3 – Czechosłowacja, Polska, Węgry	4 – Czechy, Polska, Słowacja, Węgry
Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu (CEFTA)	21 grudnia 1992 roku	3 – Czechosłowacja, Polska, Węgry	7 – Czechy, Polska, Słowacja, Węgry (do roku 2004), Bułgaria, Rumunia (do roku 2007), Chorwacja (do roku 2013)
Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu (CEFTA 2006)	19 grudnia 2006 roku	9 – Albania, Bułgaria, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Macedonia, Mołdawia, Rumunia, Serbia, UNMIK/Kosowo	7 – Albania, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Macedonia, Mołdawia, Serbia, Kosowo
Inicjatywa Środkowoeuropejska (CEI) (początkowo pod nazwą Quadragonale)	11 listopada 1989 roku	4 – Austria, Jugosławia, Węgry, Włochy	18 – Albania, Austria, Białoruś, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Czarnogóra, Chorwacja, Czechy, Macedonia, Mołdawia, Polska, Rumunia, Serbia, Słowacja, Słowenia, Ukraina, Węgry, Włochy
Rada Państw Morza Bałtyckiego (CBSS)	5–6 marca 1992	11 – Komisja Europejska, Dania, Estonia, Finlandia, Litwa, Łotwa, Niemcy, Norwegia, Polska, Federacja Rosyjska, Szwecja	12 – Komisja Europejska, Dania, Estonia, Finlandia, Islandia, Litwa, Łotwa, Niemcy, Norwegia, Polska, Federacja Rosyjska, Szwecja
Rada Bałtycka (BA)	12 maja 1990 roku	3 – Litwa, Łotwa, Estonia	3 – Litwa, Łotwa, Estonia
Organizacja Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej (BSEC)	25 czerwca 1992 roku	11 – Albania, Armenia, Azerbejdżan, Bułgaria, Gruzja, Grecja, Mołdawia, Rumunia, Federacja Rosyjska, Turcja, Ukraina	12 – Albania, Armenia, Azerbejdżan, Bułgaria, Gruzja, Grecja, Mołdawia, Rumunia, Federacja Rosyjska, Serbia, Turcja, Ukraina

* Przykłady współpracy regionalnej omówione zostały szerzej w dalszej części rozdziału (z wyjątkiem ugrupowania CEFTA i CEFTA 2006, które przedstawiono w podrozdziale 3.1.2).

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

oraz Bośnię i Hercegowinę (powstałe po rozpadzie Jugosławii), zaczęto stosować nazwę Inicjatywa Środkowoeuropejska. Kolejnym przejawem aktywności regionalnej było utworzenie w 1991 roku Trójkąta Wyszehradzkiego, obejmującego początkowo Czechosłowację, Polskę i Węgry. Jeszcze innym obszarem współpracy stał się region Morza Bałtyckiego, gdzie już od 1973 roku podejmowano wspólne przedsięwzięcia w dziedzinie ekologicznej, a w wyniku przyjęcia deklaracji Morza Bałtyckiego w 1992 roku swoją działalność rozpoczęła Rada Państw Morza Bałtyckiego skupiająca Danię, Finlandię, Estonię, Litwę, Łotwę, Niemcy, Norwegię, Polskę, Rosję i Szwecję (od 1996 roku również Islandię) oraz przedstawiciela Komisji Europejskiej¹⁰⁵. W tym regionie powstała także Rada Bałtycka jako forma współpracy trzech republik nadbałtyckich. Z kolei w regionie Europy Południowo-Wschodniej najbardziej reprezentatywną strukturą subregionalną jest Organizacja Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej, skupiająca państwa czarnomorskie. Postkomunistyczne inicjatywy współpracy regionalnej zmieniły niewątpliwie geopolityczne oblicze tej części Europy, naznaczonej przez lata zimnej wojny, oraz podział Europy po II wojnie światowej i stały się odpowiedzią krajów w nich uczestniczących na potrzebę stworzenia nowego obrazu i zmianę podejścia państw Europy Zachodniej do nowych partnerów z Europy Wschodniej.

1.4.2. Inicjatywa Środkowoeuropejska

Inicjatywa Środkowoeuropejska jest najstarszą i największą strukturą współpracy regionalnej w Europie Środkowo-Wschodniej. Obejmuje 18 państw: Albanie, Austrię, Białoruś, Bośnię i Hercegowinę, Bułgarię, Czarnogórę, Chorwację, Czechy, Macedonię, Mołdawię, Polskę, Rumunię, Serbię, Słowację, Słowenię, Ukrainę, Węgry i Włochy¹⁰⁶. Członkami Inicjatywy Środkowoeuropejskiej mogą zostać państwa Europy Środkowej, Południowej i Wschodniej, które uznają demokratyczne zasady i chcą uczestniczyć we współpracy w regionie. Obecnie członkami ISE są kraje zróżnicowane pod wieloma względami – obok wysoko rozwiniętych państw (członkowie UE) do ugrupowania należą także kraje, którym daleko do osiągnięcia takiego poziomu rozwoju politycznego i gospodarczego. Dla nich Inicjatywa Środkowoeuropejska stała się gwarantem przynależności do Europy, a łączy je idea i wola współpracy regionalnej.

Swoje początki ugrupowanie to zawdzięcza porozumieniu przedstawicieli czterech państw – Austrii, Jugosławii, Węgier i Włoch, z inicjatywy których zainaugurowano współpracę w formule czterostronnej w 1989 roku, począt-

¹⁰⁵ Zob. <http://www.cbss.org/council/> (dostęp: 10.09.2015).

¹⁰⁶ Zob. <http://www.cei.int/content/memeber-states> (dostęp: 11.09.2015).

kowo pod nazwą Quadragonale. Powołano ją do życia podczas spotkania w Budapeszcie 11 listopada 1989 roku, by rok później rozszerzyć jej skład o Czechosłowację – od tego momentu w użycie weszła nazwa Pentagonale, a w 1991 roku po przyjęciu Polski w poczet członków ugrupowanie nazwano Heksagonale. Na działalności ugrupowania poważnie zaciążył kryzys jugosłowiański – w wyniku konfliktu zbrojnego na Bałkanach doszło do rozpadu Jugosławii. Na jej gruzach utworzono nowe państwa – ugrupowanie powiększyło się w 1992 roku o Chorwację, Słowenię oraz Bośnię i Hercegowinę i wówczas zaczęto używać nazwy Inicjatywa Środkowoeuropejska. W 1993 roku do ISE została przyjęta Była Jugosłowiańska Republika Macedonii, a w 1996 roku ugrupowanie powiększyło się o Albanie, Bułgarię, Rumunię, Ukrainę, Białoruś i Mołdawię¹⁰⁷.

Głównym celem powołania do życia tej struktury współpracy regionalnej było ułatwienie krajom postkomunistycznym rozwoju współpracy z państwami zachodniej Europy po rozpadzie bloku wschodniego, tak by umacniać stabilność i rozszerzać pole bezpieczeństwa w Europie. Miała ona działać na rzecz rozwoju kontaktów politycznych, gospodarczych, kulturalnych w warunkach dokonujących się w Europie przemian, zacieśniania stosunków sąsiedzkich. Ponadto motywami powstania Inicjatywy Środkowoeuropejskiej było „umożliwienie nowo powstającym demokracjom środkowoeuropejskim przyłączenia się do wolnego świata, umocnienia ich kruchych systemów politycznych i wolnorynkowej gospodarki, a także akceptacja ich aspiracji szybkiego włączenia się w europejskie procesy integracyjne”¹⁰⁸. Austria i Włochy, jako państwa rozwinięte, swoim udziałem w ugrupowaniu miały promować współpracę, służyć doświadczeniem i wpływać na przebieg procesu integracji europejskiej.

Sposoby funkcjonowania ugrupowania, jego cele, obszary współpracy i warunki członkostwa zostały zawarte w kilku dokumentach. Pierwszym z nich był dokument polityczny Pentagonale przyjęty w Wenecji 1 sierpnia 1990 roku, który określił tę strukturę jako „nową formę współpracy w Europie wnoszącą wkład do bezpieczeństwa i stabilizacji w okresie przechodzenia od jednego systemu polityczno-gospodarczego do drugiego, stanowiącego składnik szerszej europejskiej architektury”¹⁰⁹. We wspomnianym dokumencie wymieniono także główne dziedziny współpracy – transport, telekomunikację, ochronę środowiska, małą i średnią przedsiębiorczość, kulturę i naukę. Te obszary działania stopniowo rozszerzano o kolejne zagadnienia. Ich pełny

¹⁰⁷ E. CZIOMER, L.W. ZYBLIKIEWICZ: *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych...*, s. 289.

¹⁰⁸ G. BERNATOWICZ: *Nowy europejski regionalizm*. „Sprawy Międzynarodowe” 1994, nr 3, s. 36.

¹⁰⁹ Ibidem.

wykaz znalazł się w najważniejszym dokumencie ISE, jakim jest regulamin, czyli *Wytyczne działania i zasady proceduralne Inicjatywy Środkowoeuropejskiej*. Został on zatwierdzony podczas szczytu szefów rządów w Warszawie w dniach 6–7 października 1995 roku. Zgodnie z regulaminem naczelnym zadaniem grupy jest „służenie jako forum kooperacji w regionie, a zarazem jako element stabilizacji i współpracy w Europie. Inicjatywa nie zastępuje innych, dwustronnych i wielostronnych kanałów współdziałania ani nie wpływa na zobowiązania państw członkowskich wynikające z poszczególnych umów międzynarodowych”¹¹⁰. Współdziałanie w ramach tego ugrupowania obejmuje:

- „– współpracę ekonomiczną i techniczną,
- rozwój infrastruktury w transporcie, energetyce, telekomunikacji, rolnictwie;
 - umacnianie instytucji demokratycznych oraz przestrzeganie praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości narodowych, jak również kwestie humanitarne;
 - ochronę środowiska;
 - współdziałanie na polu nauki i techniki, mediów, kultury, edukacji, wymiany młodzieży, turystyki;
 - współpracę transgraniczną i międzyregionalną;
 - konsultacje polityczne odnośnie do kwestii będących przedmiotem wzajemnego zainteresowania”¹¹¹.

Strategię Inicjatywy Środkowoeuropejskiej określiła deklaracja sarajewska przyjęta na spotkaniu premierów i ministrów spraw zagranicznych w Sarajewie w dniach 28–29 listopada 1997 roku. Koncentrowała się ona na trzech priorytetach: „umacnianiu kooperacji między krajami członkowskimi, wzmacnianiu ich udziału w integracji europejskiej, wspieraniu i przyspieszaniu procesu transformacji gospodarczej w państwach członkowskich”¹¹².

Do tej pory w ramach ISE zostało opracowanych wiele projektów, m.in. rozbudowa i modernizacja transportu kolejowego i drogowego, monitoring ekologiczny, zapobieganie katastrofom naturalnym, organizowanie szkoleń, targów turystycznych, przygotowanie komputerowego systemu informacji dla małych i średnich przedsiębiorstw, utworzenie sieci telekomunikacyjnej, włączenia systemów energetycznych niektórych państw do systemu zachodnioeuropejskiego¹¹³.

¹¹⁰ A. PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK, E. SKRZYDŁO-TEFELSKA: *Dokumenty europejskie*. Lublin 1999, s. 204.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² B. KOZIŃSKI, R. ZENDEROWSKI: *Uwarunkowania polityki zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 2015, s. 166.

¹¹³ G. BERNATOWICZ: *Inicjatywa Środkowoeuropejska*. W: S. PARZYMIŚ: *Europejskie struktury współpracy*. Warszawa 2000, s. 199.

W myśl przyjętych założeń organizacyjnych struktura wewnętrzna Inicjatywy Środkowoeuropejskiej nie ma charakteru zinstytucjonalizowanego i jest elastyczna. Stałą formę współpracy stanowią spotkania: szefów rządów (odbywające się raz w roku jesienią), ministrów spraw zagranicznych (organizowane raz w roku na wiosnę) i Komitetu Krajowych Koordynatorów (w randze wyższych urzędników ministerstwa spraw zagranicznych, zwoływane w zależności od potrzeb 5–7 razy w ciągu roku). Podczas spotkań szefów rządów określane są polityczne i gospodarcze wytyczne współpracy. Podejmowane są decyzje dotyczące członkostwa oraz funkcjonowania grup roboczych i innych podmiotów pomocniczych. Spotkania ministrów spraw zagranicznych są poświęcone szczegółowym kwestiom współdziałania, sprawom organizacyjnym, finansowym i personalnym oraz kontaktom z innymi organizacjami i instytucjami międzynarodowymi¹¹⁴. Między spotkaniami szefów rządów i ministrów spraw zagranicznych zbiera się Komitet Krajowych Koordynatorów. Jego zadaniem jest przygotowanie zaleceń dla spotkań przedstawicieli władz poszczególnych członków ISE, omawianie problemów wzajemnej współpracy oraz koordynowanie prac grup roboczych.

Działalnością Inicjatywy Środkowoeuropejskiej kieruje przez rok kalendarzowy jeden z członków (państwo wyznaczone zgodnie z porządkiem alfabetycznym nazw państw w języku angielskim), który gości szefów rządów, ministrów spraw zagranicznych i Komitetu Krajowych Koordynatorów, organizuje ich spotkania i im przewodniczy. Przewodniczący jest wspomagany przez swojego poprzednika i następcę, którzy razem tworzą Trójkę Inicjatywy Środkowoeuropejskiej. Organami pomocniczymi ISE są Sekretariat Wykonawczy w Trieście (do 1996 roku był to Ośrodek Informacji i Dokumentacji Inicjatywy Środkowoeuropejskiej) oraz Sekretariat do spraw projektów Inicjatywy Środkowoeuropejskiej w Europejskim Banku Odbudowy i Rozwoju w Londynie. Rzeczywista działalność Inicjatywy opiera się na pracach grup roboczych (stałych i ad hoc), na których czele stoją przedstawiciele państw członkowskich. Zajmują się one przygotowaniem projektów współpracy, uzgadniają sposoby ich finansowania oraz czuwają nad ich wdrożeniem w życie. Działalność ISE finansowana jest w większości z budżetów narodowych państw członkowskich, a część projektów finansują lub współfinansują międzynarodowe instytucje. Współpraca parlamentarna w ramach Inicjatywy jest realizowana na forum Konferencji Parlamentarnej i Komitetu Parlamentarnego. Wykształciła się także praktyka konsultacji politycznych na szczeblu ekspertów w sprawach współpracy z OBWE (Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Regionie – ang. Organization for Security and Co-operation in Europe – OSCE), Radą Europy (ang. Council of Europe), Unią Europejską i Organizacją Narodów Zjednoczonych¹¹⁵.

¹¹⁴ A. PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK, E. SKRZYDŁO-TEFELSKA: *Dokumenty europejskie...*, s. 205.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 39.

Rola Inicjatywy Środkowoeuropejskiej uległa stopniowej ewolucji polegającej na zwiększeniu nacisku na sprawy gospodarczo-społeczne i kulturalno-naukowe, a odchodzeniu od konsultacji politycznych utrudnionych przez zróżnicowanie i wielość problemów, z jakimi mierzą się członkowie Inicjatywy. Państwa członkowskie wychodzą z założenia, że współpraca gospodarcza, społeczna i kulturalna przyspieszy zmniejszenie dystansu dzielącego ich od Zachodu oraz pozwoli na bliższe kontakty krajów środkowoeuropejskich z Unią Europejską¹¹⁶. Od początku bowiem wszelkie działania, przedsięwzięcia i projekty miały wzmocnić udział państw regionu w integracji kontynentu europejskiego, przewyżczać istniejące w regionie podziały oraz przyspieszyć transformację ustrojową, która była warunkiem rozwoju tych państw. Dążenia te napotykały trudności w postaci napięć narodowościowych, które doprowadziły do wojny w byłej Jugosławii. Konflikt ten obnażył słabość Inicjatywy Środkowoeuropejskiej, pokazując, jak niewielkie ma ona możliwości wpływania na sytuację. Kontrowersje budził także kryzys w Kosowie. Inny problem to brak środków finansowych na realizację przyjętych zadań oraz postępująca indywidualizacja podejścia poszczególnych państw do kwestii integracji z Europą i tendencja do patrzenia przez pryzmat własnych interesów narodowych. Zróżnicowane członkostwo – od Białorusi, przez Bałkany, po państwa członkowskie Unii Europejskiej i NATO – powoduje, iż ISE napotyka więcej przeszkód w działaniu, niż dostarcza korzyści jej członkom¹¹⁷. Bariere w działaniu stanowią różnice poziomu rozwoju gospodarczego, różnice cywilizacyjne i odrębności kulturowe, niejednakowe zainteresowanie wszystkimi wspólnymi inicjatywami. Dodatkowo luźna i otwarta formuła organizacyjna nie ułatwia rozliczania poszczególnych członków z rezultatów współpracy. Skład ugrupowania stał się tak liczny i różnorodny, iż bardzo trudno jest znaleźć wystarczająco mocny, wspólny mianownik dla współpracy¹¹⁸. Jednak pomimo tych problemów i różnic państwa członkowskie wyrażają wolę kontynuowania współpracy i poszerzania horyzontu zainteresowań. Rola Inicjatywy Środkowoeuropejskiej polega zatem przede wszystkim na przewyżczeniu starych podziałów i zapobieganiu nowym, ma stanowić forum konstruktywnego dialogu.

1.4.3. Współpraca bałtycka

Pod pojęciem „współpraca bałtycka” należy rozumieć dwa ugrupowania, które posiadają odrębną genezę i funkcje, ale mają wspólny mianownik

¹¹⁶ G. BERNATOWICZ: *Nowy europejski regionalizm...*, s. 41.

¹¹⁷ R. FAWN: *Regionalne bezpieczeństwo i regionalne stosunki. W: Polityka Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej po 1989 roku*. Red. S.P. RAMET. Warszawa 2012, s. 534.

¹¹⁸ B. KOZIŃSKI, R. ZENDEROWSKI: *Uwarunkowania polityki zagranicznej...*, s. 165.

w postaci regionu Morza Bałtyckiego. Te dwie formy kooperacji w rejonie Morza Bałtyckiego, przyczyniające się do stabilizacji regionu i zbliżenia pomiędzy państwami członkowskimi, to Rada Państw Morza Bałtyckiego i Rada Bałtycka.

Współpraca w tym obszarze, oparta początkowo na dążeniu do ochrony środowiska naturalnego, szybko objęła również inne dziedziny działalności. Ich wspólnym i nadrzędnym celem jest realizacja wizji regionu Bałtyku XXI wieku, w ścisłym związku z procesem integracji europejskiej.

1.4.3.1. Rada Państw Morza Bałtyckiego

Główną przesłanką zainicjowania współpracy w regionie Morza Bałtyckiego były z jednej strony zachodzące w nim zmiany geopolityczne, z drugiej zaś – chęć koordynowania współpracy pomiędzy państwami, dla których morze to było i jest ważnym punktem odniesienia dla trzech powiązanych ze sobą wymiarów: gospodarczego, społecznego i ekologicznego¹¹⁹. W dniach 2 i 3 września 1990 roku w Ronneby na szwedzkiej wyspie Gotlandia odbyło się z inicjatywy Polski i Szwecji pierwsze spotkanie premierów państw z regionu Morza Bałtyckiego, które poświęcono zagadnieniu ochrony środowiska; w późniejszym czasie uznano także potrzebę współpracy w innych dziedzinach. Efektem tych ustaleń było spotkanie ministrów spraw zagranicznych Danii, Estonii, Finlandii, Litwy, Łotwy, Niemiec, Norwegii, Polski, Rosji, Szwecji oraz przedstawiciela Komisji Europejskiej w dniach 2 i 3 marca 1992 roku, w Kopenhadze, którzy podjęli decyzję o utworzeniu Rady Państw Morza Bałtyckiego jako struktury współpracy w sprawach gospodarczych, społecznych, ekologicznych, transportu, żeglugi, telekomunikacji, energetyki, nauki, kultury, turystyki, informacji, zdrowia, współpracy miast oraz współpracy ds. budowy instytucji demokratycznych¹²⁰. W 1996 roku do ugrupowania została przyjęta Islandia, liczy więc ono obecnie dwunastu członków. Strukturę oraz formy kooperacji państw w ramach CBSS określają dwa dokumenty przyjęte podczas tego spotkania – *Deklaracja Rady Państw Morza Bałtyckiego* oraz *Zasady działania Rady Państw Morza Bałtyckiego*¹²¹.

W *Deklaracji Kopenhaskiej* z 1992 roku wskazano sześć dziedzin współpracy państw członkowskich, którymi są:

¹¹⁹ Ibidem, s. 168.

¹²⁰ S. PARZYMIES: *Stosunki międzynarodowe w Europie 1945–2004*. Warszawa 2004, s. 185.

¹²¹ A. PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK, E. SKRZYDŁO-TEFELSKA: *Dokumenty europejskie...*, s. 207–213.

- wspieranie instytucji demokratycznych;
- współpraca gospodarcza i techniczna;
- kwestie humanitarne i zdrowie;
- ochrona środowiska i energetyka;
- kultura, edukacja, turystyka i wymiana informacji;
- transport i łączność¹²².

W miarę upływu czasu współpraca wyraźnie ewoluowała, obejmując zarówno ochronę środowiska naturalnego, problemy rozwoju energetyki, transportu, komunikacji, jak i kwestie ochrony praw mniejszości narodowych. To ostatnie zagadnienie, dotyczące wielkich skupisk ludności rosyjskiej w Estonii i na Łotwie, w latach 90. XX wieku stało się palącym problemem dla państw bałtyckich. Owa niekorzystna sytuacja stanowiła pokłosie ruchów migracyjnych Rosjan do republik związkowych w czasach ZSRR. Po odzyskaniu niepodległości na początku lat 90. XX wieku republiki bałtyckie były zmuszone uregulować status mniejszości rosyjskiej na swoim terytorium oraz określić zasady uzyskiwania przez nie obywatelstwa tych państw.

Do najważniejszych projektów i spraw omawianych na forum Rady Państw Morza Bałtyckiego należały:

- likwidacja zanieczyszczeń z dna morza, w tym także z broni chemicznej i innych odpadów przemysłowych;
- opracowanie strategicznej i długofalowej koncepcji ochrony środowiska naturalnego tego rejonu;
- budowa autostrady Via Baltica, łączącej Helsinki z Warszawą przez Tallin i Rygę;
- ożywienie współpracy w dziedzinie nauki, oświaty i kultury pomiędzy państwami członkowskimi¹²³.

W czerwcu 2008 roku kraje stowarzyszone postanowiły przeorganizować pracę CBSS i wskazały pięć długoterminowych priorytetów: ochronę środowiska, rozwój gospodarczy, energetykę, edukację i kulturę, bezpieczeństwo cywilne i tzw. wymiar ludzki¹²⁴. W 2010 roku przyjęta została deklaracja wileńska *Wizje dla regionu Morza Bałtyckiego do 2020 roku*, zaś w 2014 roku podjęto decyzję o wyznaczeniu trzech priorytetowych obszarów działania Rady Państw Morza Bałtyckiego, którymi są tożsamość regionalna, zrównoważony i dostatni region, bezpieczny region¹²⁵. CBSS stało się także przedmiotem prac Unii Euro-

¹²² D. ROSSA-KILIAN: *Wielostronna współpraca w regionie Morza Bałtyckiego na przełomie XX i XXI wieku*. Toruń 2009, s. 201–203.

¹²³ E. CZIOMER: *Europa Środkowo-Wschodnia*. W: E. CZIOMER, L.W. ZYBLIKIEWICZ: *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych...*, s. 359.

¹²⁴ I. ŚMIGERSKA-BELCZAK: *Współpraca w regionie Morza Bałtyckiego – Rada Państw Morza Bałtyckiego*. <http://kolegia.sgh.waw.pl/pl/KES/kwartalnik/archiwum/Documents/ISmigierska-Belczak9.pdf> (dostęp: 25.02.2016).

¹²⁵ Zob. <http://www.cbss.org/cbss-long-term-priorities/> (dostęp: 25.02.2016).

pejskiej, jako że jest ona reprezentowana przez Komisję Europejską na forum tego ugrupowania. Efektem wspólnych prac była Inicjatywa Bałtycka (ang. Baltic Sea Market Surveillance Network) – mająca na celu wzmocnienie stabilności politycznej i ekonomicznej regionu. Stanowiła pierwszą całościową inicjatywę, która wytyczyła kierunki działania i listę działań priorytetowych: wspomaganie demokracji i stabilności w regionie, współpracę ekonomiczną (handel, inwestycje), działania w obszarach priorytetowych (infrastruktura, transport, energia i bezpieczeństwo nuklearne, ochrona środowiska, turystyka) oraz wzmocnienie współpracy przygranicznej w regionie. Po zakończeniu Inicjatywy Bałtyckiej został wprowadzony nowy program – Wymiar Północny (ang. Northern Dimension), który obejmował te same kwestie oraz poszerzał ich zakres. Znalazły się tu: współpraca policyjna, rozwój biznesu, energetyka, bezpieczeństwo nuklearne czy zrównoważony rozwój obejmujący przemysł, edukację, turystykę, rolnictwo¹²⁶.

Rada Państw Morza Bałtyckiego pracuje w trybie rocznych prezydencji – każde państwo członkowskie określa wówczas własne priorytety, a w 1998 roku został powołany wspólny sekretariat z siedzibą w Sztokholmie¹²⁷. O jej pracy decydują spotkania na szczeblu ministrów spraw zagranicznych, które służą prezentacji nowych inicjatyw oraz koordynacji współpracy. Pomiędzy spotkaniami ministrów pracą CBSS kieruje Komitet Wyższych Urzędników, który jest organem wykonawczym, realizującym zalecenia deklaracji kopenhaskiej i ministrów, zaś praca w poszczególnych sektorach odbywa się w ramach grup roboczych. W 1999 roku Rada Państw Morza Bałtyckiego przyjęła zasady nadawania statusu obserwatora i specjalnego uczestnika, co miało zachęcić inne państwa i organizacje do aktywnego udziału w jej pracach. Oficjalnie status obserwatora w CBSS posiadają: Francja, Włochy, Holandia, Słowacja, Ukraina, Wielka Brytania oraz Stany Zjednoczone, zaś status specjalnego uczestnika został przyznany sześciu organizjom.

Na początku 2012 roku Rada Państw Morza Bałtyckiego obchodziła 20. rocznicę swojego powstania, co zostało uczczone poprzez zorganizowanie licznych spotkań i konferencji¹²⁸, natomiast rok wcześniej obchodzono jubileusz 20-lecia odnowienia stosunków dyplomatycznych w regionie Morza Bałtyckiego i odzyskania niepodległości przez republiki bałtyckie jako Rok Bałtycki. Do tej pory w ramach Rady Państw Morza Bałtyckiego udało się zrealizować wiele projektów, takich jak: Bałtycki Fundusz Ekologiczny, Centrum Sztuki Państw Bałtyckich w Gdańsku, budowa połączeń transportowych w ramach projektu Via Baltica, organizowano bałtyckie festiwale kulturalne, igrzyska sportowe, wyścigi regat itp.

¹²⁶ I. ŚMIGERSKA-BELCZAK: *Współpraca w regionie Morza Bałtyckiego...*, s. 187.

¹²⁷ Zob. <http://www.cbss.org/council/> (dostęp: 24.02.2016).

¹²⁸ Zob. <http://www.cbss.org/20th-anniversary-of-the-cbss/> (dostęp: 25.02.2016).

1.4.3.2. Rada Bałtycka

Rada Bałtycka, istniejąca od 1990 roku, obejmuje współpracę pomiędzy Litwą, Łotwą i Estonią. U podstaw jej powstania leżała potrzeba koordynacji polityki zagranicznej trzech republik nadbałtyckich wobec ZSRR, a następnie Wspólnoty Niepodległych Państw, i ułożenia stosunków z Rosją. Nawiązywała ona do Ententy Bałtyckiej, czyli przymierza zawartego pomiędzy tymi krajami już w okresie dwudziestolecia międzywojennego w XX wieku (w latach 1934–1940), które przetrwało do czasu włączenia tych trzech państw do Związku Radzieckiego w 1940 roku¹²⁹.

Współpraca trzech republik opiera się na *Deklaracji Jedności i Współpracy Republiki Estońskiej, Republiki Litewskiej i Republiki Łotewskiej*, podpisanej 12 maja 1990 roku w Tallinie przez Vytautasa Landsbergisa (Litwa), Anatolijisa Gorbunovsa (Łotwa) oraz Arnolda Rūütela (Estonia). W ten sposób republiki nadbałtyckie powróciły do idei współpracy zawartej w *Deklaracji Zgody i Współpracy* podpisanej 12 września 1934 roku¹³⁰.

W ramach Rady Bałtyckiej powołano kolejne organy – Zgromadzenie Bałtyckie (od 1991 roku skupiające parlamentarzystów), Bałtycką Radę Prezydentów i Bałtycką Radę Ministrów (od 1994 roku), które zapewniają koordynację współpracy na różnych szczeblach. W Bałtyckiej Radzie Ministrów obowiązuje coroczne przewodnictwo, które wyznacza główne kierunki działania i określa priorytety współpracy. W przypadku Bałtyckiego Zgromadzenia sesje odbywają się raz do roku.

Początkowo do priorytetów współpracy należały sprawy:

- wzmocnienia niepodległości, rozwiązywania problemów politycznych, społecznych, ekonomicznych i dotyczących środowiska naturalnego;
- promowania powrotu państw bałtyckich na międzynarodową arenę;
- budowa modelu współpracy pomiędzy państwami bałtyckimi;
- poprawa bezpieczeństwa i obrony państw bałtyckich¹³¹.

Do najważniejszych spraw, które znalazły się na agendzie w pierwszym okresie istnienia Rady Bałtyckiej, należało wycofanie radzieckich wojsk z terytorium republik bałtyckich, proces integracji z Unią Europejską i NATO oraz ułożenie stosunków z Rosją i uregulowanie kwestii praw mniejszości rosyjskiej w trzech republikach bałtyckich. Po wejściu Litwy, Łotwy i Estonii do Unii Europejskiej i NATO w 2004 roku przedstawiciele tych państw opracowali

¹²⁹ Zob. <https://www.urm.lt/default/en/foreign-policy/lithuania-in-the-region-and-the-world/regional-cooperation/baltic-cooperation> (dostęp: 25.02.2016).

¹³⁰ I. ŚMIGERSKA-BELCZAK: *Instytucjonalizacja stosunków międzynarodowych w regionie Morza Bałtyckiego*. Toruń 2014, s. 232.

¹³¹ Zob. <http://www.baltasam.org/en/history/international-inclusion> (dostęp: 25.02.2016).

nowy plan działania na kolejne lata, w którym znalazły się kwestie dotyczące: infrastruktury i energii, zasobów ludzkich i bezpieczeństwa socjalnego, nauki, badań i edukacji, realizacji Europejskiej Polityki Sąsiedztwa¹³².

Współpraca dotyczy głównie sfery politycznej, ale rozwijana jest także w sferze gospodarki i kultury. We wrześniu 1993 roku zostało podpisane porozumienie o wolnym handlu pomiędzy Litwą, Łotwą i Estonią, które zakładało utworzenie wspólnego rynku. W pierwszej połowie lat 90. XX wieku ustanowiono także nagrody przyznawane przez Zgromadzenie Bałtyckie w dziedzinie sztuki, literatury i nauki¹³³.

1.4.4. Organizacja Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej

Współpracę w regionie czarnomorskim zapoczątkowała turecka inicjatywa, która zaowocowała podpisaniem 25 czerwca 1992 roku w Stambule deklaracji przez 11 państw: Albanie, Armenię, Azerbejdżan, Bułgarię, Gruzję, Grecję, Mołdawię, Rumunię, Rosję, Turcję i Ukrainę¹³⁴. W ten sposób powołano do życia ugrupowanie regionalne pod nazwą Współpraca Gospodarcza Morza Czarnego (ang. Black Sea Economic Cooperation). Podczas spotkania przedstawicieli państw członkowskich 25 czerwca 1998 roku w Jałcie podjęta została decyzja o utworzeniu Organizacji Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej. Z dniem 1 maja 1999 roku, kiedy w życie weszła *Karta Organizacji Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej*, ugrupowanie to formalnie stało się regionalną organizacją gospodarczą, uzyskując osobowość prawnomiędzynarodową, co oznaczało zinstytucjonalizowanie dotychczasowej luźnej współpracy o charakterze subregionalnym. Status obserwatora organizacji posiadają obecnie następujące państwa: Austria, Białoruś, Chorwacja, Czechy, Egipt, Niemcy, Izrael, Włochy, Polska, Słowacja, Tunezja, Stany Zjednoczone, a także Komisja Europejska¹³⁵. Z innymi państwami lub organizacjami jest prowadzona współpraca sektorowa, w wybranych dziedzinach.

Do najważniejszych celów organizacji, zawartych w deklaracji z 25 czerwca 1992 roku, należały:

- „– występowanie na rzecz utworzenia europejskiej przestrzeni gospodarczej oraz zwiększenia roli ugrupowania w gospodarce światowej;
- rozwijanie współpracy w rejonie Morza Czarnego;

¹³² Zob. <http://www.baltasam.org/en/history/renaissance> (dostęp: 25.02.2016).

¹³³ Zob. <http://www.baltasam.org/en/history/international-inclusion> (dostęp: 25.02.2016).

¹³⁴ E. CZIOMER, L. W. ZYBLIKIEWICZ: *Zarys współczesnych stosunków...*, s. 291.

¹³⁵ Zob. <http://www.bsec-organization.org/partners/Pages/Observers.aspx> (dostęp: 26.02.2016).

- zabieganie o uczestnictwo w procesie integracji europejskiej;
- rozwijanie współpracy naukowej i kulturalnej;
- ochrona środowiska naturalnego, w tym szczególnie Morza Czarnego przed zanieczyszczeniami;
- przekształcenie Morza Czarnego w strefę stabilności i pokoju¹³⁶.

W *Karcie Organizacji Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej* znajdują się najważniejsze cele organizacji:

- „– działać w duchu przyjaźni, dobrosąsiedzkich relacji, podtrzymywać wzajemny szacunek i zaufanie, dialog i współpracę pomiędzy państwami członkowskimi;
- rozwijać i urozmaicać dwustronną i wielostronną współpracę w oparciu o zasady i reguły prawa międzynarodowego;
 - działać w celu poprawy warunków prowadzenia interesów, promowania indywidualnych i wspólnych inicjatyw przedsiębiorstw bezpośrednio zaangażowanych w proces współpracy gospodarczej;
 - rozwijać współpracę gospodarczą pomiędzy państwami członkowskimi w sposób nie naruszający międzynarodowych zobowiązań państw członkowskich [...];
 - brać pod uwagę specyficzne warunki i interesy państw członkowskich;
 - zachęcać do współpracy i udziału w organizacji zainteresowane państwa, międzynarodowe gospodarcze i finansowe instytucje, a także firmy i przedsiębiorstwa¹³⁷.

Współpraca w ramach organizacji obejmuje następujące dziedziny: handel i rozwój gospodarczy, finanse i bankowość, komunikację, energetykę, transport, rolnictwo, ochronę zdrowia i farmaceutykę, ochronę środowiska, turystykę, naukę i technologię, wymianę danych statystycznych i informacji gospodarczych, zwalczanie przestępczości zorganizowanej, nielegalnego handlu narkotykami, bronią i materiałami radioaktywnymi, terroryzmu i nielegalnej migracji¹³⁸. Do najważniejszych organów wewnętrznych organizacji należą: Rada Ministrów Spraw Zagranicznych, przewodniczący organizacji, zmieniający się co sześć miesięcy w porządku alfabetycznym, instytucja tzw. Trójki, Komitet Wyższych Urzędników oraz stały sekretariat z siedzibą w Stambule. Oprócz tego powoływane są inne organy, takie jak: Zgromadzenie Parlamentarne Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej, Rada Biznesu BSEC, Czarnomorski Bank Handlu i Rozwoju oraz think tank Międzynarodowe Centrum Studiów Czarnomorskich.

¹³⁶ Ibidem, s. 292.

¹³⁷ Art. 3 *Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation*. <http://www.bsec-organization.org/documents/LegalDocuments/statutory/charter/Download/CHARTER%20web%20080630.pdf> (dostęp: 29.02.2016).

¹³⁸ Art. 4 *Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation...*

Czarnomorska Współpraca Gospodarcza pozostaje strukturą współpracy gospodarczej, nie powiodły się próby przekształcenia jej w ugrupowanie o charakterze politycznym, gdyż zróżnicowane interesy partnerów oraz brak woli politycznej nie pozwalają na wywieranie większego wpływu na arenie międzynarodowej i na efektywne rozwiązywanie problemów regionu¹³⁹.

Omówione ugrupowania regionalne powołane do życia w latach 90. XX wieku w Europie Środkowo-Wschodniej jako mechanizmy wzajemnej współpracy spełniały określone funkcje:

- „– zainicjowanie szerokich konsultacji politycznych oraz wymiany poglądów i informacji, uzgodnienie tzw. miękkich gwarancji bezpieczeństwa, takich jak: ochrona mniejszości narodowych, ochrona środowiska naturalnego, zapobieganie katastrofom i klęskom żywiołowym oraz rozprzestrzenianiu chorób zakaźnych, bezpieczeństwa jądrowego i radiologicznego, zwłaszcza zorganizowanej przestępczości, handlu narkotykami, przemytu broni i materiałów radioaktywnych, nielegalnej migracji i terroryzmu, itp.;
- poszukiwanie tzw. twardych gwarancji bezpieczeństwa jak: inicjowanie współpracy wojskowej, uczestnictwo w operacjach pokojowych w ramach organizacji międzynarodowych itp.;
- eksponowanie wspólnych interesów i inicjatyw w odniesieniu do struktur euroatlantyckich, zwłaszcza NATO, UE i UZE”¹⁴⁰.

Z analizy ugrupowań regionalnych powołanych do życia na początku lat 90. XX wieku wynika, iż są to struktury bardzo zróżnicowane zarówno pod względem liczby członków, dziedzin współpracy, jak i rodzaju czy stopnia zinstytucjonalizowania współpracy. W odniesieniu do liczby członków ugrupowania te obejmują od 3 (Rada Bałtycka) do 18 (Inicjatywa Środkoeuropejska) członków, ale często różniących się od siebie pod względem poziomu rozwoju gospodarczego, systemu politycznego czy przynależności do Unii Europejskiej lub NATO. Analizowane ugrupowania są odmienne również ze względu na dziedziny współpracy, na których się koncentrują – w swojej działalności jedne kładą nacisk na współpracę polityczną, inne na gospodarczą, jednak zdecydowana większość z nich rozwija współpracę sektorową, na pierwszy plan wysuwając realizację wspólnych projektów infrastrukturalnych, transgranicznych, transportowych, związanych z ochroną środowiska, kulturą i nauką. Ugrupowania te różnią się między sobą także pod względem poziomu sformalizowania i zinstytucjonalizowania współpracy – dominują dość luźne struktury współpracy, które nie decydują się na powoływanie wspólnych instytucji zarządzających działalnością ugrupowania, ale wśród omawianych ugrupowań zna-

¹³⁹ A. MARSZAŁEK: *Integracja bałtycka i czarnomorska*. W: *Integracja europejska*. Red. A. MARSZAŁEK. Warszawa 2004, s. 453.

¹⁴⁰ E. CZIOMER: *Europa Środkowo-Wschodnia*. W: E. CZIOMER, L.W. ZYBLIKIEWICZ: *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych...*, s. 371.

łażło się również i takie, które osiągnęło status organizacji międzynarodowej (BSEC).

Na tle wymienionych organizacji Grupa Wyszehradzka wyróżnia się stałą liczbą członków (skład nie uległ zmianie od momentu powołania), doświadczeniem we wzajemnych kontaktach i względną rozpoznawalnością na arenie europejskiej. Współpraca wyszehradzka obejmuje zarówno wymiar polityczny, jak i sektorowy oraz jest przykładem ugrupowania o dość słabym stopniu zinstytucjonalizowania – jedyną wspólną strukturą pozostaje Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki.

1.5. Regiony przygranicznej współpracy w państwach wyszehradzkich

Poza współpracą ponadnarodową i międzypaństwową „powstają nowe sieci powiązań między społecznościami lokalnymi, przybierające formę współpracy międzyregionalnej i transgranicznej”¹⁴¹. Regionalizm w polityce zagranicznej przejawia się w tworzeniu regionów przygranicznej współpracy, czyli regionów transgranicznych, które obejmują obszary przygraniczne sąsiadujących ze sobą państw – w Europie są one znane pod nazwą euroregionów. Termin „euro-region” nie jest jednak nazwą formalną, używaną w oficjalnych dokumentach Rady Europy, Unii Europejskiej czy w umowach międzynarodowych odnoszących się do współpracy regionów przygranicznych, ma natomiast ugruntowaną pozycję w literaturze przedmiotu. Euroregiony stanowią zinstytucjonalizowaną formę współpracy transgranicznej. Są „określonymi geograficznie obszarami obejmującymi przygraniczne części dwu lub więcej państw, które chcą ze sobą współpracować i koordynować działania społeczności lokalnych w różnych dziedzinach przy poszanowaniu prawa wewnętrznego”¹⁴². Inną definicję euroregionu proponuje Adam Mikołajczyk, który pod tym pojęciem rozumie „sformalizowaną strukturę współpracy pomiędzy regionami lub podmiotami władzy lokalnej, ewentualnie z udziałem partnerów gospodarczych i społecznych. Typowy schemat organizacyjny przewiduje istnienie zgromadzenia o charakterze *quasi*-parlamentarnym, pochodzącego z wyboru jako organu najwyższego (stanowiącego), zarządu, różnorodnych stałych tematycznych grup roboczych oraz sekretariatu transgranicznego”¹⁴³. Pojęcie euroregionu, odwołujące się do

¹⁴¹ A. KUSZTAŁ: *Euroregiony jako transregionalny wymiar polityki europejskiej*. W: *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych. Aspekty polityczno-gospodarcze...*, s. 394.

¹⁴² A. KACZOROWSKA: *Euroregiony jako przykład współpracy transgranicznej w Europie po II wojnie światowej*. Cz. 1. „Wspólnoty Europejskie” 1998, nr 10, s. 60.

¹⁴³ A. MIKOŁAJCZYK: *Euroregion jako forma instytucjonalizacji współpracy transgranicznej*. „Studia Europejskie” 1998, t. 2, s. 44.

różnych form współpracy transgranicznej, mającej na celu rozwiązywanie problemów pogranicza w wielu dziedzinach życia publicznego, oznacza sformalizowaną strukturę współpracy pomiędzy regionalnymi lub lokalnymi podmiotami władzy, często także z udziałem partnerów gospodarczych i społecznych. Współpraca transgraniczna jest wobec euroregionu pojęciem szerszym – dla jej prowadzenia nie są konieczne wspólne struktury po obu stronach granicy. Jest ona definiowana jako „każde wspólnie podjęte działanie mające na celu umocnienie i dalszy rozwój sąsiedzkich kontaktów między wspólnotami i władzami terytorialnymi dwóch lub większej liczby stron, jak również zawarcie porozumień i przyjęcie uzgodnień koniecznych do realizacji takich zamierzeń”¹⁴⁴.

Współpraca w regionach przygranicznych zachodzi na poziomie podmiotów wewnątrzpaństwowych: władz regionalnych i lokalnych, społeczeństwa obywatelskiego, grup interesu, obywateli. Obejmuje ona wiele różnych dziedzin – od gospodarki, przez kulturę, ochronę środowiska czy turystykę. Rozwijając współpracę transgraniczną, państwa Europy Środkowej korzystały z dorobku państw Europy Zachodniej, wzorowały się na ich doświadczeniach, traktując euroregiony jako „mosty do Europy bez granic”¹⁴⁵. Podstawy prawne tworzenia i funkcjonowania euroregionów stanowią wielostronne umowy międzynarodowe, międzynarodowe konwencje, dwustronne porozumienia rządowe, umowy lokalne. Ich działalność wspomagana jest poprzez różnorodne formy wsparcia finansowego ze strony Unii Europejskiej w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej (EWT) – od funduszu przedakcesyjnego Phare, przez program Inicjatywy Wspólnotowej INTERREG III w perspektywie finansowej Unii Europejskiej 2004–2006, po EWT z programami współpracy transgranicznej w perspektywie finansowej Unii Europejskiej 2007–2013 oraz 2014–2020¹⁴⁶.

W przypadku państw Grupy Wyszehradzkiej współpraca transgraniczna stała się naturalną sferą działania, na co wpływ miały: warunki geograficzno-fizyczne, pozytywne doświadczenia regionów Europy Zachodniej, przyjęcie przez państwa Europy Środkowej międzynarodowych uregulowań prawnych odnoszących się do współpracy transgranicznej, które wyznaczają jej ramy oraz wola polityczna, także ze strony liderów samorządowych przywróconych po okresie socjalizmu jednostek samorządu terytorialnego w krajach V4. Wszystkie państwa wyszehradzkie przywróciły struktury samorządu terytorialnego na szczeblu gminy w 1990 roku. Wyższe jednostki samorządu terytorialnego

¹⁴⁴ W. MALENDOWSKI, M. RATAJCZAK: *Euroregiony. Polski krok do integracji*. Wrocław 2000, s. 173.

¹⁴⁵ W. MALENDOWSKI, M. SZCZEPANIAK: *Rola euroregionów w procesie integracji europejskiej*. W: *Euroregiony mosty do Europy bez granic*. Red. W. MALENDOWSKI, M. SZCZEPANIAK. Warszawa 2000, s. 12.

¹⁴⁶ Zob. https://www.funduszeuropejskie.2007-2013.gov.pl/2014_2020/Strony/glowna.aspx (dostęp: 10.03.2016).

zostały ustanowione w tych krajach w późniejszym okresie, w dużym stopniu pod wpływem procesu integracji europejskiej, który promował powstanie regionów jako podmiotów polityki regionalnej prowadzonej w ramach Unii Europejskiej. Kolejny etap reformy samorządowej w Polsce, Czechach i na Słowacji zakładał wprowadzenie wyższego szczebla samorządu terytorialnego (na Węgrzech samorządowe województwa jako wyższe jednostki samorządu terytorialnego powstały już w 1990 roku) i został przeprowadzony w Polsce w 1998 roku (1 stycznia 1999 roku zaczęły działać samorządowe powiaty i województwa), w Czechach w 2000 roku (1 stycznia 2001 roku zaczęły funkcjonować samorządowe kraje), a na Słowacji w 2001 roku (1 stycznia 2002 roku wprowadzono samorządowe kraje). Obecnie struktura samorządowa jest dwuszczeblowa w Czechach, na Słowacji i na Węgrzech, zaś trójstopniowa w Polsce¹⁴⁷, a jednostki samorządu terytorialnego stały się istotnymi podmiotami inicjującymi i prowadzącymi współpracę transgraniczną. Spośród członków Grupy Wyszehradzkiej każdy ma wspólną granicę z co najmniej jednym państwem wyszehradzkim – Węgry tylko z jednym (ze Słowacją), Czechy i Polska mają wspólną granicę z dwoma państwami wyszehradzkimi (Czechy z Polską i Słowacją, Polska z Czechami i Słowacją), a Słowacja z trzema państwami Grupy Wyszehradzkiej (z Czechami, Polską i Węgrami). Ponadto kraje V4 brały udział w tworzeniu euroregionów na granicach z innymi członkami Unii Europejskiej, z państwami Bałkanów Zachodnich, czy państwami Europy Wschodniej (Białoruś, Ukraina), a projekty obejmujące współpracę transgraniczną otrzymywały wsparcie finansowe ze strony Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego¹⁴⁸ (zob. tabele 1.4.–1.7.).

Zmiany polityczne, jakie zaszły w państwach wyszehradzkich po 1989 roku, umożliwiły ich regionom przygranicznym rozwijanie współpracy transgranicznej, choć proces ten przebiegał z pewnym opóźnieniem i z pewnymi ograniczeniami. Po pierwsze u podstaw tych utrudnień leżał początkowy brak wewnętrznych uregulowań prawnych dotyczących euroregionów w poszczególnych państwach Grupy Wyszehradzkiej, fakt tworzenia na nowo jednostek samorządu terytorialnego w tych krajach, które w 1990 roku powołały do życia samorządowe gminy, zaś wyższe jednostki samorządu terytorialnego jeszcze w tych państwach nie istniały (wyjątek stanowiły Węgry), po drugie istotnym problemem w rozwoju współpracy transgranicznej były początkowo także kwestie finansowe. Państwa czwórki wyszehradzkiej mogły liczyć na wsparcie finansowe ze strony Unii Europejskiej dopiero w 1994 roku, kiedy zostały

¹⁴⁷ Zob. szerzej: A. Czyż: *Samorząd terytorialny w państwach Grupy Wyszehradzkiej*. Dąbrowa Górnicza 2010.

¹⁴⁸ T. STRÁŽAY: *Food-for-Thought Paper*. [International Centre for Democratic Transition] Chisinau 2010]. <http://www.icdt.hu/documents/events/Food-for-Thought-Paper-by-Toma%C5%A1-Stra%C5%BEay.pdf> (dostęp: 19.02.2017).

objęte funduszami przeznaczonymi na współpracę transgraniczną w ramach programu Phare – CBC (ang. Cross Border Cooperation)¹⁴⁹.

Impulsem do tworzenia euroregionów na granicach państw wyszehradzkich było przyjęcie przez kraje Europy Środkowej międzynarodowych uregulowań prawnych odnoszących się do współpracy transgranicznej. Szczególne znaczenie w tym zakresie ma tzw. konwencja madrycka, czyli *Europejska Konwencja Ramowa o Współpracy Transgranicznej między Wspólnotami i Władzami Terytorialnymi* z 21 maja 1980 roku¹⁵⁰. Najwcześniej konwencję madrycką ratyfikowała Polska (1993), a następnie Węgry (1994), Czechy (1999), najpóźniej zaś Słowacja (2000)¹⁵¹. Do pozostałych dokumentów regulujących współpracę transgraniczną zalicza się: *Europejską Kartę Samorządu Lokalnego* z 15 października 1985 roku (dokument Rady Europy)¹⁵², *Europejską Kartę Regionów Granicznych i Transgranicznych* uchwaloną po raz pierwszy 20 listopada 1981 roku, a następnie zmienianą 1 grudnia 1995 roku, 7 października 2004 roku oraz 21 września 2011 roku¹⁵³, oraz bilateralne porozumienia dotyczące współpracy transgranicznej pomiędzy państwami sąsiadującymi. Jak czytamy w preambule do *Europejskiej Karty Regionów Granicznych i Transgranicznych* „Granice są »bliznami historii«. Współpraca transgraniczna pomaga w łagodzeniu niekorzystnych skutków istnienia owych granic, a także w przewyżczeniu skutków położenia terenów przygranicznych na narodowych obrzeżach państw oraz służy poprawie warunków życiowych osiadłej tam ludności. Współpraca ta obejmować powinna wszystkie dziedziny życia kulturalnego, społecznego i gospodarczego, a także rozwoju związanej z nimi infrastruktury. [...] Współpraca instytucji publiczno-prawnych poniżej szczebla ogólnopaństwowego oraz pomiędzy różnymi grupami ludności prowadzona ponad wytyczonymi granicami państw wspiera pokój, wolność, bezpieczeństwo i przestrzeganie praw człowieka oraz ochronę mniejszości etnicznych i narodowych. Regiony graniczne i transgraniczne stają się tym samym częściami składowymi i pomostami w procesie jednoczenia się Europy”¹⁵⁴. *Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych*

¹⁴⁹ K. GAWRON-TABOR: *Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej w procesie integracji europejskiej w latach 1989–2009*. Toruń 2013, s. 176.

¹⁵⁰ *European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities*. <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680078b0c> (dostęp: 22.02.2016).

¹⁵¹ Zob. http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/106/signatures?p_auth=Qu4HZ4SC (dostęp: 22.02.2016).

¹⁵² *European Charter of Local Self-government*. <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007a088> (dostęp: 22.02.2016).

¹⁵³ *European Charter for Border and Cross-border Regions* (Strasbourg, October 15, 1985). http://www.aebr.eu/files/publications/110915_Charta_EN_clean.pdf (dostęp: 22.02.2016).

¹⁵⁴ Tekst *Europejskiej Karty Regionów Granicznych i Transgranicznych* zob. W. MALENDOWSKI, M. RATAJCZAK: *Euroregiony. Polski krok do integracji...*, s. 212.

określa współpracę transgraniczną jako „współpracę sąsiedzką przylegających do siebie regionów granicznych lub współpracę zagraniczną władz szczebla regionalnego i lokalnego, organizacji lub instytucji reprezentujących obszary graniczne”¹⁵⁵.

Państwa Grupy Wyszehradzkiej zadeklarowały swoją gotowość do rozwijania współpracy transgranicznej w bardziej bezpośredni sposób dopiero w przedstawionej podczas szczytu ministrów spraw zagranicznych, w Pradze w maju 1992 roku, deklaracji w sprawie nawiązania trójstronnej współpracy transgranicznej¹⁵⁶, w której zapowiedziano podpisanie szczegółowych porozumień dotyczących współpracy transgranicznej w oparciu o konwencję madrycką Rady Europy. Większą wagę do rozwijania współpracy transgranicznej partnerzy z V4 zaczęli przykładąć po odnowieniu samej współpracy wyszehradzkiej w 1999 roku, a także po powołaniu Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, który zaczął wspierać tę współpracę pod względem finansowym. W wytycznych do współpracy z 1999 roku oraz 2004 roku współpraca transgraniczna została uznana za jeden z priorytetów w części dotyczącej współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej¹⁵⁷.

Za sukces „rodziny wyszehradzkiej” we współpracy transgranicznej należy uznać powstanie dwóch euroregionów, w skład których wchodzi aż po trzy państwa wyszehradzkie – są to: Beskidy (Czechy, Polska, Słowacja) oraz Karpaty (Polska, Słowacja, Węgry, a także spoza V4 Rumunia i Ukraina).

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ P. DESZCZYŃSKI, M. SZCZEPANIAK: *Grupa Wyszehradzka. Współpraca polityczna i gospodarcza*. Toruń 1995, s. 107.

¹⁵⁷ *Contents of Visegrad Cooperation 1999*. <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412> (dostęp: 22.02.2016); *Guidelines on the Future Areas of Visegrad Cooperation* (Kroměříž, May 12, 2004). <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/guidelines-on-the-future-110412> (dostęp: 22.02.2016).

1.5.1. Euroregiony państw wyszehradzkich

Tabela 1.4. Euroregiony na granicach Czech

Nazwa regionu	Państwa współtworzące	Rok powstania
Beskydy (http://www.euroregionbeskydy.cz/)	Czechy, Polska, Słowacja	2000
Bílé Karpaty (http://www.regionbilekarpaty.cz/wp/)	Czechy, Słowacja	2000
Glacensis (http://www.euro-glacensis.cz/)	Czechy, Polska	1996
Neisse-Nisa-Nysa (http://www.neisse-nisa-nysa.com/index.php?id=1&L=1)	Czechy, Polska, Niemcy	1991
Praděd (http://www.europraded.cz/)	Czechy, Polska	1997
Tešínské Slezsko (http://www.euregio-teschinensis.eu/#cz)	Czechy, Polska	1998
Weinviertel – Pomoraví – Záhorie (www.euregio-weinviertel.eu)	Czechy, Austria, Słowacja	1999
Silesia (http://www.euroregion-silesia.cz/)	Czechy, Polska	1998

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie: P. BRANDA: *Euroregiony v České republice komparativní analýza*. "Současná Evropa" 2009, Vol. 1, s. 72. https://www.czso.cz/csu/xu/seznam_euroregionu_v_prihranicnich_oblastech_cr (dostęp: 8.03.2016).

Tabela 1.5. Euroregiony na granicach Polski

Nazwa regionu	Państwa współtworzące	Rok powstania
Beskidy (http://www.euroregion-beskidy.pl/pl/)	Czechy, Polska, Słowacja	2000
Glacensis (http://www.euroregion-glacensis.ng.pl/index.php/pl/)	Czechy, Polska	1996
Nysa (http://www.neisse-nisa-nysa.com/index.php?id=1&L=2)	Czechy, Polska, Niemcy	1991
Pradziad	Czechy, Polska	1997
Śląsk Cieszyński (http://www.euregio-teschinensis.eu/#pl)	Czechy, Polska	1998
Silesia (http://www.euroregion-silesia.pl/)	Czechy, Polska	1998
Karpacki (http://www.karpacki.pl/)	Polska, Słowacja, Węgry, Rumunia, Ukraina	1993
Tatry (http://www.euroregion-tatry.pl/)	Polska, Słowacja	1994

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie: http://wroclaw.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/wroc/ASSE_TS_20-30.pdf (dostęp: 8.03.2016).

Tabela 1.6. Euroregiony na granicach Słowacji

Nazwa regionu	Państwa współtworzące	Rok powstania
Beskydy (http://www.regionbeskydy.sk/143/uvod/)	Czechy, Polska, Słowacja	2000
Biele Karpaty (http://www.erbbk.sk/main.php?r=1)	Czechy, Słowacja	2000
Weinviertel – Pomoraví – Záhorie (www.euregio-weinviertel.eu)	Czechy, Austria, Słowacja	1999
Karpatský (http://www.ker.sk/)	Polska, Słowacja, Węgry, Rumunia, Ukraina	1993
Ister-Granum (http://www.istergranum.hu/index_sk.html)	Węgry, Słowacja	2003
Tatry (http://www.euroregion-tatry.sk/w3/index.php)	Polska, Słowacja	1994
Váh–Dunaj–Ipel’	Węgry, Słowacja	1999
Ipel’ský	Węgry, Słowacja	1999
Neogradiensis(http://www.neogradiensis.szm.com/index_sk.html)	Węgry, Słowacja	2000
Slaná–Rimava (http://www.euroregion-slana-rimava.sk/)	Węgry, Słowacja	2000
Košice–Miskolc	Węgry, Słowacja	2000
Podunajského Trojropolku	Węgry, Słowacja	2001
Kras	Węgry, Słowacja	2001
Centropa euroregión Wien–Bratislava–Győr–Brno	Austria, Węgry, Słowacja	2005

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie: <http://euractiv.sk/regionalny-rozvoj/euroregiony-na-slovensku/> (dostęp: 8.03.2016).

Tabela 1.7. Euroregiony na granicach Węgier

Nazwa regionu	Państwa współtworzące	Rok powstania
Kárpátok eurorégió (http://www.karpacki.pl/)	Polska, Słowacja, Węgry, Rumunia, Ukraina	1993
Ister-Granum (http://www.istergranum.hu/)	Węgry, Słowacja	2003
Váh–Dunaj–Ipel’	Węgry, Słowacja	1999
Ipel’ský	Węgry, Słowacja	1999
Neogradiensis (http://www.neogradiensis.szm.com/index_hu.html)	Węgry, Słowacja	2000
Slaná–Rimava	Węgry, Słowacja	2000
Košice–Miskolc	Węgry, Słowacja	2000
Kras	Węgry, Słowacja	2001
Centropa euroregión Wien–Bratislava–Győr–Brno	Austria, Węgry, Słowacja	2005

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie: <http://www.euroekonom.sk/euroregion-vah-dunaj-ipel/> (dostęp: 8.03.2016); <http://www.euroekonom.sk/ipelsky-euroregion/> (dostęp: 8.03.2016); <http://www.euroekonom.sk/euroregion-kras/> (dostęp: 8.03.2016); <http://www.saszp.sk/euroregiony/> (dostęp: 8.03.2016).

1.5.2. Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej

Nową formą współpracy transgranicznej jest Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej (EUWT – ang. European Grouping of Territorial Cooperation – EGTC; zob. tabela 1.8.). Ugrupowanie to może być tworzone na terytorium Unii Europejskiej, a w jego skład mogą wchodzić co najmniej dwa podmioty z dwóch państw członkowskich Unii. Ugrupowanie powstało na mocy rozporządzenia nr 1082/2006 z dnia 5 lipca 2006 roku w sprawie europejskiego ugrupowania współpracy terytorialnej¹⁵⁸, które reguluje najważniejsze kwestie związane z powstaniem i funkcjonowaniem europejskich ugrupowań współpracy terytorialnej. Zakłada ono, że do ugrupowania należeć mogą: państwa członkowskie, władze regionalne, władze lokalne, podmioty prawa publicznego, przedsiębiorstwa publiczne, stowarzyszenia skupiające te podmioty.

Tabela 1.8. Europejskie Ugrupowania Współpracy Terytorialnej na granicach państw wyszehradzkich

Nazwa EGTC	Państwa członkowskie	Rok powstania
Ister-Granum	Węgry, Słowacja	2008
Ung-Tisza-Túr-Sajó (Hernád-Bódva-Szinva)	Węgry, Słowacja	2009
Karst-Bodva	Węgry, Słowacja	2009
Abaúj-Abújban	Węgry, Słowacja	2010
Pons Danubii	Węgry, Słowacja	2010
Arrabona	Węgry, Słowacja	2011
Rába-Duna-Vág	Węgry, Słowacja	2011
Bodrogekőzi	Węgry, Słowacja	2012
Novohrad-Nógrád	Węgry, Słowacja	2011
Tritia	Czechy, Polska, Słowacja	2013
Sajó-Rima, Slaná-Rimava	Węgry, Słowacja	2013
Via Carpatia	Węgry, Słowacja	2013
Tatry	Polska, Słowacja	2013
Spoločný región	Czechy, Słowacja	2013
Torysa	Węgry, Słowacja	2013
Svinka	Węgry, Słowacja	2013
Środkowoeuropejski Korytarz Transportowy (ŚKT)	Polska, Węgry, Szwecja	2014
Novum	Polska, Czechy	2015

ŹRÓDŁO: <https://portal.cor.europa.eu/egtc/REGISTER/Pages/welcome.aspx> (dostęp: 7.03.2016).

¹⁵⁸ Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Ag24235> (dostęp: 7.03.2016).

Ugrupowanie posiada osobowość prawną, a jego celem jest wspólne dostarczanie usług, prowadzenie wspólnych przedsięwzięć o charakterze ponadnarodowym, ułatwianie współpracy transgranicznej, korzystając z unijnych środków finansowych. Przepisy te są uzupełnione przez krajowe regulacje prawne dotyczące tej formy współpracy transgranicznej¹⁵⁹.

1.6. Podsumowanie

- 1) Do najważniejszych pojęć w stosunkach międzynarodowych należą: region, regionalizm, współpraca regionalna.
- 2) Koniec pozimnowojennego ładu międzynarodowego miał istotny wpływ na odrodzenie regionalizmu w polityce światowej i europejskiej – na przełomie lat 80. i 90. XX wieku zrodziło się zjawisko określane mianem nowego regionalizmu.
- 3) Nowy regionalizm przejawiał się w tworzeniu ugrupowań regionalnych przez państwa byłego bloku wschodniego, których rolą było przewyższenie historycznych podziałów, ułatwianie procesu integracji ze strukturami zachodnioeuropejskimi, wspomaganie reform politycznych i gospodarczych w państwach podejmujących współpracę regionalną.
- 4) Do najważniejszych ugrupowań regionalnych powstałych w ramach nowego regionalizmu należą: Inicjatywa Środkowoeuropejska, Grupa Wyszehradzka, CEFTA, Rada Państw Morza Bałtyckiego, Rada Bałtycka, Organizacja Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej.
- 5) Ugrupowania regionalne w Europie Środkowo-Wschodniej różnią się między sobą formami organizacyjnymi, przedmiotem współpracy, liczbą członków, charakterem wzajemnych powiązań, stopniem zinstytucjonalizowania współpracy.
- 6) Na tle omawianych ugrupowań regionalnych Grupa Wyszehradzka wyróżnia się stałą liczbą członków (skład nie uległ zmianie od momentu powołania), doświadczeniem we wzajemnych kontaktach, efektami współpracy i względną rozpoznawalnością na arenie europejskiej.
- 7) Pojęcie Europy Środkowej jako regionu w stosunkach międzynarodowych w wąskim znaczeniu jest utożsamiane z zasięgiem terytorialnym wyznaczanym przez granice czterech państw tworzących Grupę Wyszehradzką – Czechy, Polskę, Słowację i Węgry.
- 8) Pojęcie Europy Środkowej można rozpatrywać nie tylko jako kategorię geograficzną, ale także jako przestrzeń duchową, kulturową.

¹⁵⁹ Jest to np. *Ustawa z dnia 7 listopada 2008 roku o europejskim ugrupowaniu współpracy terytorialnej* (Dz.U. nr 218, poz. 1390).

- 9) Pojęcie regionu można rozpatrywać w odniesieniu do przestrzeni ponadpaństwowej, ale także do obszaru wewnątrzpaństwowego jako jednostki administracyjnej, podziału zasadniczego państwa.
- 10) Współpracę regionalną podejmują nie tylko państwa Grupy Wyszehradzkiej, ale także ich mniejsze regiony wewnątrzpaństwowe – jednostki samorządu terytorialnego, które tworzą w tym celu euroregiony lub Europejskie Ugrupowania Współpracy Terytorialnej.

ROZDZIAŁ 2

Powstanie i funkcjonowanie Grupy Wyszehradzkiej

2.1. Geneza współpracy w ramach Trójkąta Wyszehradzkiego

Genezy współpracy początkowo trzech państw Europy Środkowej należy poszukiwać jeszcze w latach 70. i 80. XX wieku, kiedy odbywały się spotkania przedstawicieli środowisk opozycyjnych, elit intelektualnych z Polski, Czechosłowacji i Węgier (m.in. spotkania przedstawicieli Komitetu Obrony Robotników i Karty 77 w górach na granicy polsko-czeskiej)¹. Rozmawiano wówczas o potrzebie rozwijania współpracy środkowoeuropejskiej także w nowej sytuacji, gdyby warunki polityczne i układ sił w Europie uległy zmianie, głosząc tezy o wspólnocie losów, łączących narody Europy Środkowej². Na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, kiedy przemiany polityczne i gospodarcze w regionie Europy Środkowo-Wschodniej nabrały realnego kształtu, powrócono do idei współpracy środkowoeuropejskiej jako sposobu na ułożenie i rozwój wzajemnych stosunków w zmienionej rzeczywistości politycznej. Czynnikiem sprawczym, determinantami procesu transformacji systemowej w państwach Europy Środkowo-Wschodniej były m.in.:

- niewydolność ekonomiczna państw bloku wschodniego;
- nasilanie się kryzysu autorytaryzmu;
- działalność opozycyjna;
- wpływ procesu Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie;
- kryzys ideologii radzieckiego komunizmu;
- pozytywne konsekwencje pierestrojki;

¹ A. MICHNIK: *We, the traitors*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group. A Central European Constellation*. Bratislava 2006, s. 117.

² F. GOŁEMBSKI, A. KUPICH: *Grupa Wyszehradzka*. W: S. PARZYMIŚ: *Europejskie struktury współpracy*. Warszawa 2000, s. 189.

- narastanie oporu społecznego;
- nasilanie tendencji nacjonalistycznych³.

Rok 1989 obfitował w państwach Europy Środkowej w ważne wydarzenia – od obrad okrągłego stołu w Polsce rozpoczął się proces upadku dotychczasowych powiązań politycznych i gospodarczych w ramach bloku państw socjalistycznych, doszło do zmiany systemu realnego socjalizmu i gospodarki centralnie planowanej w kierunku demokracji i wolnego rynku. Proces ten rozpoczynały rozmowy pomiędzy dotychczasową władzą dzierżoną przez partie komunistyczne a siłami opozycyjnymi, które miały na celu wprowadzenie istotnych zmian w układzie władzy państwowej oraz całej struktury i aparatu politycznego. W Polsce podczas rozmów okrągłego stołu uzgodniono stanowisko i podjęto decyzje co do tempa, charakteru i sposobu przeprowadzenia koniecznych zmian prawnych, a ich efektem było zorganizowanie wyborów kontraktowych do Sejmu oraz całkowicie wolnych wyborów do Senatu w czerwcu 1989 roku. Kolejnym etapem było powstanie pierwszego niekomunistycznego rządu z Tadeuszem Mazowieckim na czele, który wziął na siebie ciężar i odpowiedzialność przygotowania i wdrożenia niezbędnych reform w sferze polityki i gospodarki. Następnym państwem w regionie Europy Środkowo-Wschodniej, które rozpoczęło proces transformacji, były Węgry. Tam w czerwcu 1989 roku rozpoczęły się rozmowy „trójkątnego” lub „narodowego” stołu, do których zasiedli przedstawiciele strony rządzącej, opozycyjnych partii politycznych oraz organizacji społecznych. Skutkiem tych obrad była nowelizacja konstytucji i wpisanie do niej zasad państwa demokratycznego oraz przeprowadzenie pierwszych wolnych, demokratycznych wyborów parlamentarnych w 1990 roku, w wyniku których powstał rząd koalicyjny na czele z Józsefem Antallem. W listopadzie 1989 roku w Czechosłowacji natomiast aksamitna rewolucja dała początek procesowi zmian personalnych i jakościowych w tym państwie, obejmujących m.in. przygotowanie i przeprowadzenie wyborów tranzycyjnych (otwierających, oznaczających przejście od jednego systemu do drugiego) w czerwcu 1990 roku oraz wybór Václava Havla na prezydenta Czechosłowacji.

Proces transformacji systemowej, który został w wyniku opisanych wydarzeń zapoczątkowany w państwach regionu Europy Środkowo-Wschodniej (określenie stosowane w naukach politycznych w oparciu o kryterium geograficzne, historyczno-polityczne oraz w związku z doświadczeniami procesu transformacji systemowej lat 90. XX wieku), oznaczał zmianę systemu politycznego, społeczno-gospodarczego od początku lat 90. XX wieku. W sferze politycznej trans-

³ W. STANKIEWICZ: *Determinanty transformacji ustrojowej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*. W: *Globalizacja – integracja – transformacja. Główne problemy globalizacji, integracji europejskiej oraz transformacji politycznej Europy Środkowej i Wschodniej*. Red. R. BÄCKER, J. MARSZAŁEK-KAWA, J. MODRZYŃSKA. Toruń 2003, s. 208.

formacja polegała na wprowadzeniu zasad demokracji parlamentarnej w miejsce realnego socjalizmu, pluralizmu politycznego w miejsce monopolu władzy partii komunistycznej, zmierzała do ukształtowania społeczeństwa obywatelskiego. Pod względem gospodarczym transformacja oznaczała zastąpienie nieefektywnego modelu gospodarki centralnie planowanej gospodarką rynkową. „W praktyce wdrażanie reform okazało się bardzo skomplikowane ze względu na zróżnicowany poziom rozwoju gospodarczo-społecznego, tradycje historyczne, istniejący potencjał napięć i konfliktów społeczno-politycznych – czynniki te, potęgowane odmienną postawą nowych elit i kół rządzących [...] przyczyniły się do znacznego zróżnicowania procesu transformacji systemowej w poszczególnych krajach Europy Środkowo-Wschodniej”⁴. Na tle państw Europy Środkowo-Wschodniej na czoło wysuwała się grupa państw reformatorskich, która prowadziła w rankingach oceny zaawansowania reform politycznych, społeczno-gospodarczych, a do grupy tej zaliczały się właśnie Czechosłowacja, Polska i Węgry.

Zmiany w polityce wewnętrznej państw Europy Środkowej były nie bez znaczenia dla ich relacji dwustronnych oraz dla ich polityki zagranicznej. Nowy układ sił w Europie, który wyłonił się w rezultacie Jesieni Ludów (jak określa się proces zmian politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej), oznaczał zmianę dotychczasowych wektorów w stosunkach międzynarodowych i wymagał podjęcia określonych decyzji o znaczeniu strategicznym dla państw byłego bloku wschodniego. Nowe uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne polityki zagranicznej państw Europy Środkowej zmieniały postrzeganie wyzwań i zagrożeń dla ich interesów oraz bezpieczeństwa państwowego. Decydujący wpływ na ukształtowanie się nowego położenia międzynarodowego państw Europy Środkowo-Wschodniej w latach 90. XX wieku miały przede wszystkim następujące procesy i wydarzenia:

- Jesień Ludów, czyli pokojowe zmiany w latach 1989–1990, które doprowadziły do upadku w całym regionie systemu realnego socjalizmu, rozpadu bloku wschodniego, załamania się bipolarnego układu sił w stosunkach międzynarodowych, czego symbolem stał się upadek muru berlińskiego 9 listopada 1989 roku.
- Pokojowe zjednoczenie Niemiec, które nastąpiło 3 października 1990 roku, a którego następstwem było przewycięzenie powojennej hegemonii ZSRR nad Europą Środkowo-Wschodnią i koniec zimnowojennego podziału Europy.
- Rozwiązanie struktur bloku wschodniego, czyli RWPG i Układu Warszawskiego, a także rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w 1991 roku⁵.

⁴ E. CZIOMER: *Europa Środkowo-Wschodnia*. W: E. CZIOMER, L.W. ZYBLIKIEWICZ: *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*. Warszawa 2006, s. 369.

⁵ L. LUKÁŠEK: *Visegrádská skupina a její vývoj v letech 1991–2004*. Praha 2013, s. 11–12.

Państwa Europy Środkowo-Wschodniej poszukiwały zatem nowych koncepcji w polityce zagranicznej, kierując się przy tym następującymi zasadami: „– eksponowanie suwerenności, niezawisłości, integralności terytorialnej oraz interesu narodowego, zwłaszcza ze strony tych państw, które były członkami Układu Warszawskiego i znajdowały się przez dziesięciolecia pod hegemonią ZSRR; – dominacja orientacji prozachodniej i proeuropejskiej, związanej głównie z dążeniem do integracji ze strukturami euroatlantyckimi; – deklarowanie gotowości do współpracy dobrosąsiedzkiej i regionalnej [...]; – konieczność rozwiązania napięć i konfliktów, głównie na tle narodowym i etnicznym”⁶.

W nowych realiach powrócono zatem do idei współpracy środkowoeuropejskiej jako jednego ze sposobów ułożenia wzajemnych relacji w regionie. Poważną dyskusję na temat zacieśniania relacji w regionie Europy Środkowej zapoczątkował Zbigniew Brzeziński, który na początku 1990 roku wysunął sugestię utworzenia federacji polsko-czechosłowackiej. W ocenie badacza w ówczesnej sytuacji daleko idąca integracja Polski i Czechosłowacji mogła stać się czynnikiem politycznej stabilizacji i gospodarczej odbudowy tej części Europy⁷. Propozycje te spotkały się z różnymi reakcjami – od zadowolenia wyrażanego przez stronę polską, po powściągliwość prezentowaną przez stronę czeską, która w tym czasie swoje miejsce widziała w strefie adriatycko-dunajskiej, a miejsce Polski w ugrupowaniu bałtyckim⁸. W późniejszym czasie z inicjatywą ściślejszego współdziałania pomiędzy Polską, Czechosłowacją a Węgrami wystąpił oficjalnie podczas wizyty w Polsce 25 stycznia 1990 roku prezydent Czechosłowacji Václav Havel, który jako dysydent wiele uwagi poświęcił właśnie kwestii bliskiej współpracy środkowoeuropejskiej⁹. Na połączonym posiedzeniu obu izb polskiego parlamentu powiedział wówczas: „Wspólne lata analogicznych losów i podobnej walki o podobne ideały powinny dziś zrodzić prawdziwą przyjaźń i wzajemny szacunek. Z tej rzeczywiście autentycznej przyjaźni [...] powinna wyrastać naprawdę dobra koordynacja naszej polityki w procesie, który my i wy nazywamy powrotem do Europy. W tej dziedzinie powinniśmy jak najściślej koordynować nasze wysiłki również z Węgrami [...]. Po raz pierwszy mamy przed sobą realną szansę historyczną, by czymś sensownym wypełnić wielką polityczną próżnię. Mamy szansę zmienić Europę Środkową, będącą do tej pory fenomenem głównie historycznym i duchowym

⁶ Ibidem, s. 36l.

⁷ L. BUCZMA: *Czecho-Słowacja wobec „trójkąta” Warszawa-Praga-Budapeszt*. „Sprawy Międzynarodowe” 1991, nr 11, s. 36–39.

⁸ J. SKODLARSKI: *Geneza współczesnego ładu polityczno-gospodarczego w Europie Środkowo-Wschodniej*. „Studia Ekonomiczne” 2015, nr 2, s. 62.

⁹ B. DANČÁK: *Geneze spolupráce ve střední Evropě*. W: B. DANČÁK, L. BENDA, V. HLOUŠEK, L. KOPEČEK, T. URUBEK: *Integrační pokusy ve středoevropském prostoru II*. Brno 1999, s. 59.

w fenomen polityczny [...]. Obudziliśmy się, więc musimy obudzić i tych, którzy na Zachodzie przespałi nasze przebudzenie. Zaś tym lepiej uda nam się wykonać to zadanie, im bardziej razem będziemy działali”¹⁰. Podobną deklarację V. Havel złożył podczas wizyty oficjalnej w Budapeszcie 26 stycznia 1990 roku. Następnie w lutym 1990 roku czechosłowacki przywódca zaproponował pierwsze spotkanie prezydentów, premierów i ministrów spraw zagranicznych Polski, Czechosłowacji i Węgier, a doszło do niego w kwietniu 1990 roku w Bratysławie. Najważniejszym problemem stało się wówczas opracowanie wspólnej strategii wobec instytucji blokowych – Układu Warszawskiego i Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, których członkami nadal pozostawały te trzy kraje. Działania zmierzające do rozwiązania wspomnianych wyżej instytucji wymagały wzajemnej koordynacji i wspólnych ustaleń partnerów środkowoeuropejskich, a więc stanowiły istotny punkt zbliżający omawiane państwa do siebie¹¹. Szczyt bratysławski nie był jednak dostatecznie dobrze przygotowany przez stronę czechosłowacką, która liczyła na podniesienie w ten sposób swojej rangi międzynarodowej, gdyż nie spełnił on oczekiwań i nie przyniósł zadowalających rezultatów.

Z historycznego, geopolitycznego, ale i kulturowego punktu widzenia Czechosłowacja, Polska i Węgry stanowiły naturalnych sojuszników, a podjęcie przez nie bliższej współpracy pozostawało kwestią czasu¹². Stąd, mimo pewnych trudności i rozbieżności w podejściu do sprawy, omawianym państwom udało się sfinalizować plany pogłębienia współpracy i utworzyć ugrupowanie regionalne pod nazwą Trójkąt Wyszehradzki (z chwilą rozpadu Czechosłowacji w użycie weszła nazwa Grupa Wyszehradzka). Dnia 15 lutego 1991 roku prezydent Polski Lech Wałęsa, prezydent Czechosłowacji Václav Havel oraz premier Węgier – József Antall podpisali *Deklarację o współpracy Rzeczypospolitej Polskiej, Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej i Republiki Węgierskiej w dążeniu do integracji europejskiej*, która dała początek współpracy w ramach Trójkąta Wyszehradzkiego. Uroczyste podpisanie deklaracji miało miejsce w gotyckiej sali zamku w węgierskim Wyszehradzie, gdzie w 1335 roku odbył się zjazd królów Polski, Czech i Węgier, co miało podkreślić historyczny wymiar wydarzenia.

Do czasu zwołania kolejnego szczytu państw Trójkąta, który odbył się w dniach 5–6 października 1991 roku w Krakowie, faktem stało się rozwiązanie Układu Warszawskiego (1 lipca 1991 roku) oraz Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (28 czerwca 1991 roku), wojska radzieckie zostały wycofane z terytorium

¹⁰ Za: K. KOŁODZIEJCZYK: *Start do innej przyjaźni. „Rzeczpospolita” z 27–28 stycznia 1990 r.*

¹¹ A. GRAJEWSKI: *Udział Polski w ugrupowaniach regionalnych. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1991, s. 102–103.*

¹² T. STRÁŽAY: *Visegrad – arrival, survival, revival. W: Two decades of Visegrad cooperation. Selected V4 Bibliography.* Bratislava 2011, s. 16. <http://www.visegradgroup.eu/documents/bibliography/visegradarrival-survival-120628> (dostęp: 24.02.2016).

Czechosłowacji i Węgier oraz rozpoczęły wycofywanie się z Polski. W przyjętej wówczas tzw. deklaracji krakowskiej strony uznały, iż dotychczasowa współpraca „wnosi istotny wkład w kształtowanie nowego, demokratycznego porządku międzynarodowego w regionie Europy Środkowej i Środkowowschodniej”¹³. Uczestnicy krakowskiego szczytu postawili za cel pełne włączenie państw Trójkąta Wyszehradzkiego w europejski system polityczny, gospodarczy i prawny oraz w system bezpieczeństwa i uznali, iż osiągnięciu tego celu służą starania o stowarzyszenie z Europejską Wspólnotą Gospodarczą. Kiedy 16 grudnia 1991 roku w Brukseli doszło do podpisania umów stowarzyszeniowych Polski, Czechosłowacji i Węgier z Europejską Wspólnotą Gospodarczą, otworzyło to przed nimi perspektywę członkostwa w tym ugrupowaniu, a końcem grudnia 1991 roku faktem stał się rozpad Związku Radzieckiego. W tej sytuacji doszło do czwartego szczytu państw Trójkąta Wyszehradzkiego, 6 maja 1992 roku w Pradze, podczas którego przyjęto *Deklarację najwyższych przedstawicieli Trójkąta*. Stanowi ona, iż rozwijająca się współpraca trzech państw „stała się nowym modelem stosunków w Europie Środkowej i elementem stabilizującym w tej części kontynentu. Fundamentem tej współpracy są osiągnięcia trzech krajów w ich wysiłkach ku budowie demokracji i wprowadzeniu gospodarki rynkowej w celu pełnego udziału w procesie integracji europejskiej”¹⁴. Sygnatariusze dokumentu zadeklarowali wolę kontynuowania współpracy i zapowiedzieli utworzenie strefy wolnego handlu dla ułatwienia rozwoju współpracy gospodarczej w regionie Europy Środkowej. Oświadczyli także, iż „długoterminowym celem pozostaje pełne członkostwo w NATO”¹⁵. Deklaracja praska była ostatnim formalnym dokumentem, określającym ramy współpracy Polski, Czechosłowacji i Węgier – następne miesiące przyniosły stopniowy rozpad federacji czechosłowackiej, co znacząco wpłynęło na pojawiające się rozbieżności pomiędzy partnerami w zakresie prowadzonej polityki zagranicznej. Zastój we współpracy w 1993 roku wynikał z kilku powodów: „1) [z] rosnącego przekonania władz Republiki Czeskiej, że wysiłkiem indywidualnym szybciej aniżeli zbiorowym osiągną one stawiane sobie cele; 2) [z] zaostżenia stosunków między Węgrami a Słowacją na tle sytuacji mniejszości węgierskiej w Słowacji oraz sporu wokół budowy tamy i kompleksu hydroenergetycznego Gabčíkovo-Nagymaros; 3) z nieufności pozostałych partnerów wobec Polski, która zdawała się narzucać im swe przewodnictwo w Grupie, co szczególnie uwidocznilo się w końcu 1993 roku i pierwszych dniach 1994 roku w akcjach dyplomatycznych i propagandowych wobec amerykańskiego programu »Partnerstwa dla Pokoju«”¹⁶.

¹³ P. DESZCZYŃKI, M. SZCZEPANIAK: *Grupa Wyszehradzka. Współpraca polityczna i gospodarcza*. Toruń 1995, s. 102.

¹⁴ Tekst deklaracji zob. ibidem, s. 105.

¹⁵ Tekst deklaracji zob. ibidem, s. 107–108.

¹⁶ Ibidem, s. 14–15.

Spotkanie przedstawicieli państw Grupy Wyszehradzkiej w Pradze 12 stycznia 1994 roku ograniczyło się do zaakceptowania tego programu oraz rozmów z amerykańskim prezydentem Billem Clintonem, który zaprezentował cele i zasady „Partnerstwa dla Pokoju”, nie przyjęto jednak wówczas żadnego wspólnego, wyszehradzkiego dokumentu, co stało się niepokojącym symptomem ograniczenia współpracy politycznej, która w kolejnych latach straciła na intensywności.

2.2. Cele współpracy wyszehradzkiej

Istnieje kilka dokumentów, na których opiera się współpraca czwórki wyszehradzkiej. To one stanowią źródło informacji na temat najważniejszych celów przyświecających współpracy w różnych momentach historii Grupy Wyszehradzkiej i wyznaczają główne kierunki jej działania. Są to trzy deklaracje wyszehradzkie¹⁷:

- *Deklaracja o współpracy Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej w dążeniu do integracji europejskiej*¹⁸ podpisana 15 lutego 1991 roku w Wyszehradzie przez prezydenta Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej Václava Havla, prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Wałęsę oraz premiera Republiki Węgierskiej Józsefa Antallę;
- *Deklaracja premierów Republiki Czeskiej, Republiki Węgierskiej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Słowackiej o współpracy państw Grupy Wyszehradzkiej po ich wejściu do Unii Europejskiej*¹⁹ podpisana 12 maja 2004 roku w Kromieryżu przez premiera Czech Vladimíra Špidlę, premiera Węgier Pétera Medgyesyego, premiera Polski Marka Belkę oraz premiera Słowacji Mikuláša Dzurindę;
- *Bratysławska Deklaracja Premierów Republiki Czeskiej, Republiki Węgierskiej, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowackiej z okazji dwudziestej rocznicy Grupy Wyszehradzkiej*²⁰ podpisana 15 lutego 2011 roku w Bratysławie przez premiera

¹⁷ Zob. <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/> (dostęp: 6.04.2015).

¹⁸ *Declaration on Cooperation Between the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412> (dostęp: 6.04.2015).

¹⁹ *Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on Cooperation of the Visegrad Group Countries After Their Accession to the European Union*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412-1> (dostęp: 6.04.2015).

²⁰ *The Bratislava Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the Occasion of the 20th Anni-*

Republiki Czeskiej Petra Nečasa, premiera Polski Donalda Tuska, premiera Słowacji Ivetę Radičovą oraz premiera Węgier Viktora Orbána; oraz dwa zestawy wytycznych współpracy:

- *Treść współpracy wyszehradzkiej* przyjęta 14 maja 1999 roku w Bratysławie (uzupełniona o załącznik zatwierdzony 29 czerwca 2002 roku w Esztergom²¹);
- *Wytyczne dotyczące przyszłych obszarów współpracy wyszehradzkiej* przyjęte 12 maja 2004 roku w Kromieryżu²².

W deklaracji podpisanej w Wyszehradzie strony oświadczyły, że podobieństwo sytuacji ukształtowanej w minionych dziesięcioleciach wyznacza trzem państwom zasadnicze, zbieżne cele:

- pełne przywrócenie niezależności państwowej, demokracji i wolności;
- likwidację wszystkich istniejących społecznych, gospodarczych i duchowych przejawów systemu totalitarnego;
- budowę demokracji parlamentarnej, nowoczesnego państwa prawa, poszanowanie praw człowieka i jego podstawowych wolności;
- stworzenie gospodarki rynkowej;
- włączenie się w pełnym zakresie w europejski system polityczny i gospodarczy oraz system bezpieczeństwa i prawodawstwa.

Szczególny nacisk położono w dokumencie na kwestię integracji europejskiej i euroatlantyckiej, co oznacza, iż sygnatariusze deklaracji jednoznacznie rozumieli współpracę w ramach Trójkąta Wyszehradzkiego jako etap na drodze do zachodnich struktur integracyjnych, a ponadto, że ich celem nie było tworzenie kolejnych podziałów, lecz dążenie do kreacji nowej, zjednoczonej Europy²³. Jak czytamy w deklaracji: „Tożsamość celów jak również podobieństwo dróg ich urzeczywistniania w wielu dziedzinach stawia też trzy sąsiednie państwa przed identycznymi zadaniami. Sygnatariusze deklaracji zobowiązali się do:

- zharmonizowania działań na rzecz integracji z instytucjami europejskimi;
- konsultacji w sprawach dotyczących bezpieczeństwa tych krajów;
- zniesienia przeszkód w kontaktach osób, instytucji i organizacji społecznych;
- wolnego przepływu kapitału i siły roboczej;
- rozwinięcia struktury komunikacyjnej między tymi państwami i innymi krajami Europy;
- stworzenia warunków do swobodnej wymiany informacji i dóbr kultury;

versary of the Visegrad Group (Bratislava, February 15, 2011). <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava> (dostęp: 11.01.2016).

²¹ *Annex to the Contents of Visegrad Cooperation* (Kroměříž, May 12, 2004). <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/annex-to-the-content-of> (dostęp: 6.04.2015).

²² *Guidelines on the Future Areas of Visegrad Cooperation*. <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/guidelines-on-the-future-110412> (dostęp: 6.04.2015).

²³ B. GÓRALCZYK: *Współpraca Wyszehradzka. Geneza, doświadczenia, perspektywy*. Warszawa 1999, s. 5.

- pełnej realizacji praw mniejszości narodowych;
- popierania współpracy regionów i samorządów lokalnych²⁴.

Pierwsza deklaracja wyszehradzka została zastąpiona nowym dokumentem, w którym stwierdzono, że podstawowe cele współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej (przyjęte w roku 1991) zostały zrealizowane – państwa V4 stały się pełnoprawnymi członkami Unii Europejskiej oraz Sojuszu Północnoatlantyckiego. Z tego też względu sygnatariusze nowej deklaracji wyszehradzkiej, przyjmując te fakty z satysfakcją, jednocześnie podkreślili, iż ich zamierzeniem jest kontynuowanie współpracy w oparciu o nowe cele. W deklaracji z 2004 roku wskazuje się, że współpraca Grupy Wyszehradzkiej skupi się na regionalnych inicjatywach wzmacniających tożsamość regionu Europy Środkowej, udziale w realizowaniu wspólnych celów w ramach Unii Europejskiej oraz wspieraniu idei integracji²⁵. Razem z deklaracją współpracy zostały przyjęte wówczas *Wytyczne dotyczące przyszłych obszarów współpracy wyszehradzkiej*, które zawierają listę priorytetów współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej zawartych w czterech obszarach:

- współpraca w ramach Grupy Wyszehradzkiej;
- współpraca w ramach Unii Europejskiej;
- współpraca z innymi partnerami (w formule Wyszehrad plus);
- współpraca w ramach NATO oraz z innymi organizacjami międzynarodowymi²⁶.

Dla podkreślenia znaczenia działalności Grupy Wyszehradzkiej w 20. rocznicę jej powstania, czyli dokładnie 15 lutego 2011 roku, została przyjęta deklaracja bratysławska, w której sygnatariusze wskazywali na sukcesy „rodziny wyszehradzkiej” i jej wspólne cele na przyszłość. Najważniejsze miejsce w tym dokumencie zajęła polityka prowadzona przez państwa V4 w ramach Unii Europejskiej. Wśród głównych celów i założeń stawianych na agendzie unijnej przez kraje Grupy Wyszehradzkiej znalazły się sprawy polityki energetycznej i bezpieczeństwa energetycznego, rozwoju infrastruktury transportowej, rozszerzania sfery demokracji i pokoju poza granice Unii Europejskiej – kontynuowanie polityki wsparcia dla państw Partnerstwa Wschodniego oraz Bałkanów Zachodnich²⁷.

W 25. rocznicę powstania Grupy Wyszehradzkiej, czyli 15 lutego 2016 roku, podczas szczytu premierów (Czechy – Bohuslav Sobotka, Polska – Beata Szydło,

²⁴ Tekst deklaracji zob. <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations> (dostęp: 6.04.2015).

²⁵ Zob. <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations-110412-1> (dostęp: 6.04.2015).

²⁶ Zob. <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/guidelines-on-the-future-110412> (dostęp: 1.01.2017).

²⁷ T. DUBOWSKI: *Visegrad Group – common goals and potential at the level of European Union institutions. Selected issues*. W: *Ten years of the Visegrad Group member states in the European Union*. Eds. A. PIEKUTOWSKA, I. WROŃSKA. Warsaw–Białystok 2015, s. 14.

Słowacja – Robert Fico oraz Węgry – Viktor Orbán) w Pradze została podpisana deklaracja praska, w której sygnatariusze podsumowali współpracę w ramach czwórki wyszehradzkiej, wezwali do umocnienia Europy oraz podkreślili potrzebę dalszego rozszerzenia Unii Europejskiej jako obszaru stabilności i dobrobytu.

Jak czytamy w deklaracji: „W ciągu ostatnich 25 lat Grupa Wyszehradzka rozwijała ścisłą i intensywną współpracę opartą na wspólnych wartościach i interesach. Swym członkostwem w Unii Europejskiej i NATO państwa Grupy Wyszehradzkiej przyczyniły się do gospodarczej i politycznej integracji Europy oraz umocniły stabilność i bezpieczeństwo kontynentu. Unia Europejska i NATO nie są już tylko naszym jedynym zabezpieczeniem i gwarantem naszego dobrobytu, są dziś ponadto wyraźną częścią składową wspólnej tożsamości, za którą nasze państwa czują się odpowiedzialne. Mamy świadomość, że niebezpieczeństwo powstania linii podziału w Europie nadal istnieje, i jesteśmy również świadomi ewentualnych negatywnych następstw takiego podziału. Dlatego zamierzamy aktywnie i zdecydowanie zapobiegać powstawaniu takich nowych granic oraz bronić się przed tym. Jesteśmy przekonani, że wszyscy nasi europejscy partnerzy podzielają ten pogląd i są gotowi wspólnie z nami w tym duchu pracować. Jednocześnie opowiadamy się za rozszerzaniem Unii Europejskiej jako instrumentu powiększania obszaru stabilności i dobrobytu. Jako państwa, które wykorzystały szanse, jakie zaoferowało nam własne przystąpienie do Unii Europejskiej, uważamy za swój moralny obowiązek utrzymanie otwartych drzwi do Unii Europejskiej także dla obecnych i przyszłych państw kandydujących. Chcemy, by integracja europejska pomagała państwom członkowskim osiągać ich cele. Dlatego aktywnie staramy się utrzymać dynamikę i elastyczność Unii Europejskiej w zgodzie z podstawową zasadą współpracy europejskiej, którą jest »jedność w różnorodności«”²⁸.

2.3. Stosunek poszczególnych partnerów do idei współpracy wyszehradzkiej

Od początku współpracy w ramach Trójkąta Wyszehradzkiego, a później Grupy Wyszehradzkiej, stosunek poszczególnych członków ugrupowania do samej idei, potrzeby i charakteru współpracy był zróżnicowany i poddany fluktuacji – zmieniał się w zależności od tego, jakie siły polityczne znalazły się u władzy w danym państwie i jakie nastawienie oraz wizje mieli politycy w nich rządzący. Na rozwój współpracy wyszehradzkiej wpływ miały naro-

²⁸ *Joint Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries on the 25th V4 Anniversary* (Prague, February 15, 2016). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2016/joint-statement-of-the> (dostęp: 16.02.2016).

dowe interesy państw członkowskich i dążenia elit politycznych, które wyznaczały cele polityczne na okres transformacji oraz już po wejściu członków V4 do Unii Europejskiej i NATO, biorąc pod uwagę warunki wewnętrzne oraz czynniki zewnętrzne. Najbardziej niekorzystne z punktu widzenia przyszłości i rozwoju współpracy w ramach Trójkąta, a potem Grupy Wyszehradzkiej było stanowisko władz Republiki Czeskiej, zwłaszcza po dojściu do władzy premiera Václava Klausea, zaś najbardziej jednoznaczne i pozytywne stanowisko w kwestii nawiązania i kontynuowania współpracy w ramach czwórki wyszehradzkiej zachowywała i zachowuje Polska.

Stanowisko czeskie przechodziło różne fazy – od początkowego entuzjazmu i zaangażowania w tworzenie powiązań pomiędzy partnerami z Europy Środkowej, kiedy głównym orędownikiem rozwijania współpracy był prezydent Czechosłowacji, a później Republiki Czeskiej – Václav Havel, aż po podejście indywidualistyczne prezentowane przez premiera Václava Klausea²⁹. Już po rozpadzie Czechosłowacji w styczniu 1993 roku mówił on w wywiadzie dla „Le Figaro”, że „Wyszehrad Czechów nie dotyczy, bo był to proces sztucznie napędzany przez Zachód”³⁰. W podobnym tonie wypowiadał się minister spraw zagranicznych Josef Zieleniec, który wskazywał, iż „żadne formalnoprawne dokumenty nie zobowiązują i nie zmuszają do współpracy [Czechów – A.C.] w ramach Grupy Wyszehradzkiej”³¹. Czeskie elity wyrażały przekonanie, iż bliższe więzi z członkami V4 mogą wręcz opóźnić realizację ich strategicznych celów politycznych. Jedynie prezydent V. Havel, uznawany poniekąd za ojca wyszehradzkiej współpracy, starał się cały czas optować za utrzymaniem obranego kierunku współdziałania, podejmując nowe wyzwania. „Wokół współpracy w Grupie Wyszehradzkiej istnieje wiele spekulacji. Myślę, że minął czas wielkich, wspólnych deklaracji, manifestacji, szczytów, którymi demonstrowaliśmy jedność potrzebną w czasie sowieckiej hegemonii. Jednakże pewne różnice nie mogą być powodem zerwania dialogu, lecz przeciwnie, zintensyfikowania go”³².

Strona węgierska podchodziła do tej kwestii realistycznie – z jednej strony dostrzegała zalety samodzielnego dochodzenia do zachodnioeuropejskich struktur integracyjnych, z drugiej jednak strony problemy polityczno-etniczne na linii Budapeszt – Bratysława wymuszały współpracę w regionie. Wzajemne animozje dotyczyły przede wszystkim statusu mniejszości węgierskiej żyjącej w południowej Słowacji oraz nieuregulowanego sporu o inwestycję na Dunaju. Minister spraw zagranicznych w pierwszym demokratycznym rządzie Węgier Géza

²⁹ J. VYKOUKAL: *Visegrád: možnosti a meze středoevropské spolupráce*. Praha 2003, s. 134.

³⁰ M. HERMAN: *Grupa Wyszehradzka. Narodziny, rozwój, perspektywy*. „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2001, nr 2, s. 177.

³¹ Ibidem.

³² T. RDUCH-MICHALIK: *Polsko-czeskie stosunki polityczne w latach dziewięćdziesiątych*. W: B. ŁOMIŃSKI, M. STOLARCZYK: *Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych*. Katowice 1998, s. 224.

Jeszenszky zwracał uwagę na fakt, iż „Wyszehrad nie zależy od słów i czynów polityków. Porozumienie [...] zrodziła sytuacja geograficzna oraz historia. Nasze kraje z regionu tylko razem osiągną sukces czy to w zakresie bezpieczeństwa, czy w gospodarce”³³. Późniejszy minister spraw zagranicznych Węgier László Kovács także wielokrotnie podkreślał znaczenie współpracy środkowoeuropejskiej. Mówił: „Należymy wszyscy do Europy. Braterskie współzycie i współpraca są nakazem historii dla wszystkich, historia wykazała również, że nie powinniśmy chować urazów wobec siebie”³⁴.

Stanowisko Słowaków dotyczące współpracy regionalnej od początku było słabo artykułowane w ramach istniejącej Czechosłowacji. Po dojściu do władzy premiera Vladimíra Mečiara i rozpadzie państwa zainteresowanie polityków słowackich rozwojem stosunków z sąsiadami, głównie współpracą wyszehradzką oraz procesem integracji zachodnioeuropejskiej znacznie zmalało. Grupa Wyszehradzka była wówczas postrzegana przez premiera i jego otoczenie jako z jednej strony instrument w rękach Czechów, aby utrzymywać kontrolę nad niezależną już Słowacją, a z drugiej strony – forma nacisku wykorzystywana przez węgierskich sąsiadów, zainteresowanych sytuacją mniejszości węgierskiej w tym kraju³⁵. Dążenie rządu słowackiego na czele z V. Mečiarem do zacieśniania stosunków z Rosją odbiło się negatywnie na polityce zagranicznej tego państwa oraz wpłynęło na ocenę postępów demokratyzacyjnych przez członków Unii Europejskiej i NATO. Efektem prowadzonej w latach 1994–1998 polityki wewnętrznej i zewnętrznej słowackiego rządu stało się pominięcie Słowacji przy rozszerzaniu Sojuszu Północnoatlantyckiego, które miało miejsce w 1999 roku i po raz pierwszy obejmowało państwa Europy Środkowej – Polskę, Czechy i Węgry. Dopiero po okresie rządów V. Mečiara stanowisko Słowacji wobec idei Wyszehradu zmieniło się – nowe władze w polityce zagranicznej wyraźnie podkreślały, że „droga Słowacji do Unii Europejskiej i transatlantyckich struktur biegnie przez współpracę wyszehradzką”³⁶.

Za najbardziej prowyszehradzko nastawione państwo uchodziła i uchodzi Polska, dla której współpraca regionalna w tym układzie partnerów zawsze stanowiła istotny element polityki zagranicznej. Polska wielokrotnie akcentowała korzyści płynące z istnienia i funkcjonowania Grupy Wyszehradzkiej, stale dążyła do zacieśniania wzajemnych powiązań, rozwijania współpracy w różnych sferach życia. W założeniach polskiej polityki zagranicznej Trójkąt Wyszehradzki został uznany za mechanizm zmniejszania zagrożeń ze Wschodu, utrwa-

³³ Ibidem, s. 180.

³⁴ G. JESZENSZKY: *Traktaty Węgier z sąsiednimi państwami, a kwestia mniejszości narodowych*. „Przegląd Zachodni” 1997, nr 4, s. 47.

³⁵ J. BUGAJSKI: *Visegrád's past, present and future*. „Hungarian Review” 2011, Vol. 2, s. 61.

³⁶ P. LUKÁČ: *Visegrád co-operation – ideas, developments and prospects*. „Slovak Foreign Policy Affairs” 2001, Vol. 2, s. 22.

lający poczucie bezpieczeństwa i stabilności w regionie, a tym samym mający korzystny wpływ na bezpieczeństwo całej Europy. Polska podkreślała, iż współpraca wyszehradzka odgrywa ważną i pozytywną rolę w dążeniu do struktury unijnych, ma być także łącznikiem pomiędzy Unią Europejską a państwami poradzieckimi, zwłaszcza Ukrainą³⁷. Mimo iż Polska od samego początku działań w ramach czwórki wyszehradzkiej wykazywała największą aktywność i zaangażowanie we wzajemnej współpracy, nie zawsze było to oceniane pozytywnie przez partnerów z V4. Czasami niechęć pozostałych członków była podyktowana obawą przed zdobyciem przez Polskę pozycji dominującej jako największego terytorialnie oraz pod względem liczby ludności państwa o ambicjach mocarstwa regionalnego³⁸.

Krótko, ale trafnie scharakteryzował stosunek poszczególnych państw do współpracy regionalnej Grzegorz Kolankiewicz, który w 1994 roku pisał, że „strategia czeska jest minimalistyczna (zabezpieczenie własnego interesu narodowego), Słowacja widzi Wyszehrad jako linię ratowniczą łączącą ją z Zachodem i jako swą jedyną szansę pozostania w kontakcie z czołowymi demokracjami. Pozycja Węgrów jest pragmatyczna i instrumentalna – w Grupie Wyszehradzkiej widziały środek do integracji europejskiej. Najpewniej jawi się stanowisko Polski, dla której współpraca w regionie wzmacnia realizację strategicznych celów państwa”³⁹.

2.4. Miejsce Grupy Wyszehradzkiej w koncepcjach polityki zagranicznej Czech, Polski, Słowacji i Węgier

O znaczeniu i perspektywach Grupy Wyszehradzkiej jako formy współpracy regionalnej świadczą dokumenty krajowe przyjmowane w poszczególnych państwach wyszehradzkich jako koncepcje polityki zagranicznej, w których ministerstwa zajmujące się sprawami zagranicznymi nakreślają główne kierunki polityki zagranicznej w danym okresie, uwzględniając istotne uwarunkowania wewnętrzne, zewnętrzne oraz wyzwania dla bezpieczeństwa danego kraju. Biorąc pod uwagę członków V4, takie koncepcje polityki zagranicznej były przyjmowane i stanowiły ważny barometr nastrojów politycznych, pewien wyznacznik polityki zagranicznej rządzących w danym okresie opcji politycznych. W każdym z tych dokumentów istotne miejsce zajmuje współdziałanie z sąsiadami w ramach „rodziny wyszehradzkiej”, która jest przedstawiana jako

³⁷ R. KUŹNIAR: *Polska polityka bezpieczeństwa 1989–2000*. Warszawa 2001, s. 244.

³⁸ M. GNIAZDOWSKI: *Polska polityka w Grupie Wyszehradzkiej: paradoksy skali*. „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2012, nr 2 (64), s. 46.

³⁹ L. HENSEL: *Sąsiedzi południowi. Szanse Wyszehradu i CEFTA*. W: J. STEFANOWICZ: *Polska w Europie na przełomie wieków*. Warszawa 1997, s. 171.

główna struktura współpracy regionalnej i platforma prezentowania wspólnych interesów regionalnych Europy Środkowej na tle pozostałych form partnerstwa regionalnego, w które są zaangażowane państwa wyszehradzkie. Grupa Wyszehradzka w każdej z tych koncepcji jest wymieniana na pierwszym miejscu spośród struktur współpracy regionalnej, co podkreśla jej znaczenie dla polityki zagranicznej każdego z czterech państw wyszehradzkich. Z koncepcji tych wyłania się wspólne przekonanie o wartości V4, potrzebie kontynuowania współpracy jako sprawdzonej formuły, podstawowej platformy artykulacji wspólnych, regionalnych interesów państw Europy Środkowej i forum dialogu.

W Czechach w 2015 roku została przyjęta nowa koncepcja polityki zagranicznej. W dokumencie tym zostały wymienione najważniejsze obszary współpracy dla Republiki Czeskiej, spośród których istotne miejsce przypisano Europie Środkowej. Jak czytamy w koncepcji: „Republika Czeska jest usytuowana w Europie Środkowej, regionie, który przez wieki był obiektem rywalizacji wielkich sił, a teraz jest zintegrowany z Unią Europejską oraz NATO i reprezentuje sąsiedzkie relacje oraz współpracę na wszystkich poziomach. Europa Środkowa jest sąsiedzkim regionem charakteryzującym się bliskością kulturową i intensywną współpracą na wszystkich szczeblach państwa i społeczeństwa, którą Republika Czeska pragnie nadal pogłębiać. Najważniejsze miejsce w polityce Republiki Czeskiej wobec Europy Środkowej zajmują pozostałe państwa Grupy Wyszehradzkiej, czyli Słowacja, Polska i Węgry. [...] Grupa Wyszehradzka pozostaje dla Republiki Czeskiej podstawową platformą współpracy regionalnej. Format ten będzie wykorzystywany do współpracy z innymi, geograficznie bliskimi lub faktycznie powiązаныmi państwami Bałkanów Zachodnich i Partnerstwa Wschodniego lub do rozmów z kluczowymi graczami na arenie międzynarodowej, zainteresowanymi współpracą z państwami Grupy Wyszehradzkiej. Głównym celem Grupy Wyszehradzkiej powinno być budowanie zaufania pomiędzy państwowymi i niepaństwowymi aktorami w ramach Grupy Wyszehradzkiej, budowanie wewnętrznej spójności Grupy Wyszehradzkiej, zwiększanie jej wpływów w Unii Europejskiej, NATO i innych organizacjach międzynarodowych oraz promowanie wspólnych priorytetów w polityce zagranicznej i w politykach sektorowych”⁴⁰. Ponadto „Z perspektywy Republiki Czeskiej Grupa Wyszehradzka to platforma budowy regionalnych więzi gospodarczych oraz wzmacniania współpracy sektorowej. Jest użyteczna przede wszystkim w dziedzinie rozwoju infrastruktury czy bezpieczeństwa, w mniejszym stopniu – jako trwałe alians polityczny. [...] Czeski rząd chce wykorzystać V4 jako instrument skuteczniejszego wpływu na procesy decyzyjne w UE, a także na inne państwa członkowskie. Z perspektywy Czech jednolity głos

⁴⁰ *Koncepce zahraniční politiky České republiky, 13. července 2015.* http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/analzy_a_koncepce/koncepce_zahranicni_politiky_cr.html (dostęp: 24.02.2017).

ugrupowania na forum Unii jest pożądanym także ze względu na ich umiarkowane możliwości samodzielnego oddziaływania, wynikające z ograniczonego potencjału politycznego⁴¹.

Z kolei w dokumencie słowackiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Europejskich określającym kierunki słowackiej zagranicznej i europejskiej polityki, jako jeden z jej filarów wskazuje się partnerskie relacje z sąsiadami, czyli państwami Europy Środkowej, w którym najważniejszym priorytetem jest wzmocnienie jedności i współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej. Słowacja będzie kontynuować politykę ożywiania i wzmocnienia marki V4 jako najbardziej wydajnego i efektywnego ugrupowania regionalnego⁴². W średnio-terminowej strategii polityki zagranicznej Republiki Słowackiej do roku 2015 Grupa Wyszehradzka została zaklasyfikowana do najbardziej znaczących struktur współpracy w ramach regionalnego wymiaru słowackiej polityki zagranicznej. Jak czytamy w dokumencie: „Europa Środkowa jest naturalną, geopolityczną przestrzenią, w której Republika Słowacka powstała i podejmuje interakcje z sąsiednimi państwami i narodami w ramach stosunków dobrosąsiedzkich. Słowacja aktywnie wspiera rozwój kontaktów obywateli, instytucji prywatnych i publicznych z ich odpowiednikami w państwach sąsiednich, z którymi ma wspólne interesy oraz bliskie więzi kulturowe i historyczne. Przetestowana współpraca w ramach Grupy Wyszehradzkiej będzie odgrywała konstruktywną rolę i będzie koncentrowała się na tych obszarach, gdzie jest możliwe osiągnięcie wartości dodanej⁴³. Natomiast w głównych celach polityki zagranicznej i europejskiej Republiki Słowackiej przyjętych na rok 2016 pada stwierdzenie: „W 2016 roku będziemy świętować dwudziestą piątą rocznicę powstania Grupy Wyszehradzkiej, która rozwinęła się w stabilną i skuteczną platformę współpracy regionalnej w Europie Środkowej. Naszym celem jest dalsze wzmocnienie marki V4, rozwijanie wspólnych projektów z pozytywnym wpływem na życie obywateli i korzystanie z platformy Wyszehrad plus do rozwijania stosunków z kluczowymi partnerami europejskimi (Niemcy, Francja, republiki bałtyckie, państwa Partnerstwa Wschodniego i Bałkanów Zachodnich) i globalnymi (USA, Japonia, Korea Południowa). [...] Grupa Wyszehradzka pozostanie priorytetem w ramach współpracy regionalnej i słowacka polityka zagraniczna będzie dążyć do wspierania tej inicjatywy oraz

⁴¹ Ł. OGRODNIK: *Grupa Wyszehradzka w polityce Republiki Czeskiej*. „Biuletyn PISM” 2016, nr 91. <http://www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-91-1441> (dostęp: 16.03.2017).

⁴² *Direction of Slovak Foreign and European Policy in 2014*. <http://www.foreign.gov.sk/documents/30297/124861/Direction+of+Slovak+Foreign+and+European+Policy+2014.pdf> (dostęp: 18.04.2016); *Direction of Slovak Foreign and European Policy in 2015*. http://www.foreign.gov.sk/documents/30297/124861/150108_SK_Foreign_Policy_Agendadoc.pdf (dostęp: 18.04.2016).

⁴³ *Strednodobá stratégia zahraničnej politiky Slovenskej republiky do r. 2015*. <https://www.mzv.sk/documents/10182/621946/strategia+ZP+SR.pdf> (dostęp: 24.02.2017).

będzie brała aktywny udział w kreśleniu kierunków jej działania w dynamicznie zmieniającym się środowisku międzynarodowym i w obliczu nowych wyzwań⁴⁴.

Kluczowym kierunkiem polskiej polityki zagranicznej na lata 2012–2016 jest zachowanie dobrych stosunków z sąsiadami, co stanowi jeden z filarów bezpieczeństwa tego kraju, dlatego też Polska zamierza kontynuować politykę wzmacniania struktur regionalnych, zwłaszcza Grupy Wyszehradzkiej. „Najważniejsze wspólne cele Polski, Czech, Słowacji i Węgier zostały zrealizowane: wszystkie te państwa są członkami UE i NATO. Wspólna perspektywa tej części Europy nie zawsze ma okazję zaistnieć, ale możliwa jest jej rekonstrukcja w oparciu o nowe cele i projekty. W świetle narastającej konkurencji zewnętrznej i długofalowych skutków kryzysu gospodarczego należy dążyć do umacniania wspólnego głosu państw Grupy Wyszehradzkiej, krzewić poczucie wspólnoty interesów oraz podejmować działania na rzecz konsolidacji stanowisk w kwestiach politycznych⁴⁵. Ponadto do celów polityki zagranicznej Polski zostało zaliczone zacieśnianie współpracy czwórki wyszehradzkiej. „Należy dążyć do umacniania wspólnego głosu państw Grupy Wyszehradzkiej, krzewić poczucie wspólnoty interesów oraz podejmować działania na rzecz konsolidacji stanowisk w kwestiach politycznych. Ważną rolę w tym procesie odgrywa współpraca gospodarcza, handlowa i inwestycyjna. Polska, Czechy, Słowacja i Węgry potrzebują wspólnych rozwiązań nie tylko dla swych partykularnych korzyści. Potrzebują ich także dla prowadzenia efektywnej polityki europejskiej. To dlatego na uwagę zasługuje m.in. idea spotkań Grupy Wyszehradzkiej (V4) przed posiedzeniami Rady Europejskiej [ang. European Council – A.C.], która zrodziła się w 2009 r. Powinna ona być kontynuowana również w kontekście negocjacji wieloletnich ram finansowych UE. Duże uzależnienie państw Grupy Wyszehradzkiej od jednego dostawcy ropy i gazu ziemnego powoduje, że bezpieczeństwo energetyczne staje się obszarem współpracy V4. Sprawą tą zajmuje się, utworzona decyzją premierów Grupy Wyszehradzkiej w 2009 r., Grupa Wysokiego Szczebla ds. Energetyki. Istnieje również duże zapotrzebowanie na wspólne projekty energetyczne, np. ulepszenie systemu zachęt dla inwestorów stosujących innowacyjne rozwiązania energetyczne etc. Zwiększenie integracji środkowoeuropejskiego rynku energii w połączeniu z większymi i bardziej efektywnymi nakładami na badania i rozwój będzie dobrym rozwiązaniem w tym zakresie. Ważne jest również, aby państwa skupione w Grupie Wyszehradzkiej nie ograniczały współpracy w ramach tej struktury tylko do swojego grona. Dzięki otwartości modelu

⁴⁴ *Zameranie zahraničnej a európskej politiky Slovenskej republiky na rok 2016*. <https://www.mzv.sk/documents/10182/2198827/2016+-+Zameranie+zahrani%C4%8Dnej+a+eur%C3%B3pskej+politiky+Slovenskej+republiky> (dostęp: 12.02.2017).

⁴⁵ *Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej 2012–2016*, s. 19. <http://www.msz.gov.pl/resource/aa1c4aec-a52f-45a7-96e5-06658e73bb4e:JCR> (dostęp: 18.04.2016).

Wyszehrad plus możliwa jest kooperacja także z innymi partnerami europejskimi. Utworzono już model takich kontaktów z państwami bałtyckimi, Rumunią, Bułgarią Ukrainą. Współpraca Grupy Wyszehradzkiej z państwami trzecimi w formule Wyszehrad plus, choć dotyczy przede wszystkim państw w regionie Europy Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej, nie ogranicza się jedynie do najbliższego sąsiedztwa. Istotne są także kontakty Grupy Wyszehradzkiej z Radą Nordycką i Beneluksem⁴⁶.

Dla Węgier współpraca w ramach „rodziny wyszehradzkiej” także stanowi istotny kierunek polityki zagranicznej, o czym dowiadujemy się z dokumentu określającego działania po węgierskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej⁴⁷. W węgierskiej ocenie obecny format współpracy w regionie Europy Środkowej odpowiada wspólnym interesom państw wyszehradzkich, a pożądanym kierunkiem rozwoju jest podnoszenie międzynarodowego prestiżu i marki V4. W przyjętej węgierskiej strategii polityki zagranicznej do roku 2020⁴⁸ Grupa Wyszehradzka zajmuje ważne miejsce w polityce regionalnej, gdyż do fundamentalnych węgierskich interesów została zaliczona stabilność Europy Środkowej i najbliższego otoczenia. Aktywność Węgier w tym regionie jest uzasadniona z jednej strony troską o losy mniejszości węgierskiej w państwach ościennych, z drugiej zaś – przekonaniem o jego dużym potencjale energetycznym, ekonomicznym i geopolitycznym. Celem węgierskiej polityki zagranicznej jest zatem „wzmocnienie tożsamości Europy Środkowej i współpracy opartej na wspólnych kulturowych i historycznych wartościach oraz na interesach gospodarczych. [...] W celu wzmocnienia współpracy sektorowej Węgry planują podejmować i realizować regionalne, infrastrukturalne plany rozwoju, zakładające powstanie nowych sieci transportowych, zarówno komunikacyjnych, jak i energetycznych w regionie Europy Środkowej”⁴⁹. Według węgierskiej diagnozy istnieje konsensus pomiędzy członkami Grupy Wyszehradzkiej dotyczący tego, że obecny format współpracy odpowiada ich interesom, więc fundamentalne zmiany lub powiększanie „rodziny wyszehradzkiej” o nowych członków nie jest konieczne. Jest natomiast pożądanym dalsze wzmacnianie już ugruntowanej marki ugrupowania w celu zwiększenia międzynarodowego prestiżu regionu wyszehradzkiego⁵⁰. Premier Węgier V. Orbán „przeciwstawia niewydolny politycznie i gospodarczo »Zachód« – reprezentowany także przez instytucje UE – Europie Środkowej i Grupie Wyszehradzkiej, którą stawia całej Europie za

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ *Hungary's Foreign Policy After the Hungarian Presidency of the Council of the European Union*. http://eu.kormany.hu/admin/download/f/1b/30000/foreign_policy_20111219.pdf (dostęp: 18.04.2016).

⁴⁸ *Hungary's External Relations Strategy*. http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/3E8FA-370-15B3-4919-AC14-41A02CB54BA3/0/080319_kulkapcs_strat_en.pdf (dostęp: 26.02.2017).

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ *Hungary's Foreign Policy...*

polityczny wzór i drogowskaz na drodze do odzyskania globalnego znaczenia politycznego. W tym kontekście podkreśla znaczenie cech charakterystycznych dla państw V4, jak konkurencyjność gospodarcza, oparta na szybkim wzroście, czy tradycja chrześcijańska, którą kraje regionu mają się kierować w odpowiedziach na wyzwania wewnętrzne i globalne. Z kolei Europie Zachodniej V. Orbán zarzuca przywiązanie do liberalizmu, który ze względu na ideologiczne podejście do praw obywatelskich i praw człowieka utrudnia rozwiązywanie realnych problemów Europy⁵¹.

2.5. Etapy współpracy wyszehradzkiej

Współpraca w ramach Grupy Wyszehradzkiej przechodziła różne stadia rozwoju. Nie miał on jednak charakteru linearnego, gdyż obok postępu we wzajemnej współpracy nastąpiła także faza zastoju czy wręcz regresu, kiedy intensywność wzajemnych kontaktów zdecydowanie zmalała, nie podejmowano wspólnych ustaleń, a strony nie wyrażały zainteresowania zmianą sytuacji. Okres istnienia Grupy Wyszehradzkiej od momentu powstania do chwili obecnej, kiedy przypada 25. jej rocznica działalności, można podzielić na dwa podokresy:

- przedakcesyjny (przed wejściem czterech państw wyszehradzkich do Unii Europejskiej – 1991–2004);
- unijny (obejmujący współpracę Czech, Polski, Słowacji i Węgier już jako państw członkowskich Unii Europejskiej – 1 maja 2004 – nadal).

Pierwszy okres działalności czwórki wyszehradzkiej oznaczał funkcjonowanie ugrupowania w warunkach toczącego się procesu integracji europejskiej. To właśnie przystąpienie do Unii Europejskiej stało się nadrzędnym celem działania V4, ale także głównym czynnikiem sprawczym podejmowanej współpracy. Okres unijny w historii Grupy Wyszehradzkiej oznacza z kolei funkcjonowanie ugrupowania w nowych warunkach, w ramach ponadnarodowej struktury współpracy z określonymi mechanizmami podejmowania decyzji. Członkowie V4 stanęli przed koniecznością określenia nowej roli dla „rodziny wyszehradzkiej” w unijnej rzeczywistości. Przede wszystkim pojawiły się wymagające odpowiedzi pytania: Co dalej z Grupą Wyszehradzką? Czy współpraca w Europie Środkowej jest potrzebna? Czy państwa tworzące czwórkę wyszehradzką wyrażają wolę polityczną, aby współpraca była kontynuowana? Jaki cel powinien tej współpracy przyświecać, skoro pierwotne cele zostały osiągnięte? Elity polityczne we wszystkich państwach członkowskich uznały za zasadne kontynuowanie współpracy w ramach sprawdzonego for-

⁵¹ V. JÓZWIĄK: *Grupa Wyszehradzka z perspektywy Węgier*. „Biuletyn PISM” 2016, nr 88. <http://www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-88-1438> (dostęp: 16.03.2017).

matu V4 – wyznaczono nowe cele partnerstwa, czyli przede wszystkim współdziałanie na forum Unii Europejskiej w realizacji wspólnych interesów, pomoc innym państwom aspirującym do UE, a także wzmacnianie wymiaru obywatelskiego współpracy. Niezwykle ważną rolę w osiągnięciu tych celów, a zwłaszcza w pomocy na rzecz innych państw oraz szerzeniu idei V4 odgrywa Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki. Wspiera on finansowo realizację wielu projektów przygotowywanych w państwach wyszehradzkich, ale także wychodzi z ofertą stypendialną i grantową do państw objętych programem Partnerstwa Wschodniego.

W ramach okresu przedakcesyjnego można wyróżnić trzy etapy współpracy:

- 1991–1993 (Wyszehrad 1);
- 1993–1998 (Wyszehrad w fazie uśpienia);
- 1998–2004 (Wyszehrad 2)⁵².

W pierwszym etapie współpraca wyszehradzka była intensywna i owocna, przyniosła pewne efekty w sferze politycznej i gospodarczej. „Podczas fazy początkowej swojego istnienia, od 1991 do 1993 roku [...] Grupa Wyszehradzka odgrywała ważną rolę w naszym procesie komunikowania się z NATO i Unią Europejską. [...] Przyczyniła się także do stworzenia jakościowo nowych dwustronnych stosunków pomiędzy państwami w ramach Grupy Wyszehradzkiej”⁵³. Przede wszystkim okres ten obfitował w ważne wydarzenia na arenie międzynarodowej, które wywierały istotny wpływ na los i sytuację państw członkowskich wówczas jeszcze Trójkąta Wyszehradzkiego. Rozwiązaniu uległy struktury bloku wschodniego, krępujące państwa Europy Środkowej przez ostatnie lata – Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej oraz Układ Warszawski, doszło do historycznego zjednoczenia Niemiec, a następnie do rozpadu Związku Radzieckiego oraz zawarcia tzw. Układów Europejskich, potwierdzających stowarzyszenie Polski, Czechosłowacji i Węgier ze Wspólnotami Europejskimi. Zmianie uległy więc najbliższe otoczenie państw Trójkąta Wyszehradzkiego oraz stosunki polityczne i gospodarcze w tej części Europy, co wiązało się z podjęciem stosownych decyzji oraz działań adaptujących do nowych realiów. Dochodziło wówczas do częstych spotkań przedstawicieli państw członkowskich Trójkąta Wyszehradzkiego na różnym szczeblu, obejmujących różne sfery współpracy, choć sfera bezpieczeństwa w ówczesnych warunkach wysuwała się na plan pierwszy. W tym okresie doszło do dwóch ważnych szczytów na najwyższym szczeblu – w Krakowie (październik 1991 roku) i w Pradze (maj 1992 roku),

⁵² M. DANGERFIELD: *The Visegrad Group in the Expanded European Union: From Preaccession to Postaccession Cooperation*. „East European Politics and Societies” 2008, Vol. 22, s. 638. <http://ces.vse.cz/wp-content/martin-dangerfield-the-visegrad-group-in-the-expanded-eu.pdf> (dostęp: 3.04.2016).

⁵³ J. PAROUBEK: *Visegrad Group celebrates its fifteenth anniversary*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group...*, s. 14.

podczas których uwaga polityków skupiła się na problematyce bezpieczeństwa, a wyrażone zostało to jasno w przyjętych wówczas dokumentach – *Oświadczeniu trzech ministrów spraw zagranicznych w sprawie współpracy z Sojuszem Północnoatlantyckim* oraz deklaracji krakowskiej. W pierwszym z nich zawarto sformułowanie, iż „w Europie nie ma miejsca na różne rodzaje i różne stopnie bezpieczeństwa – bezpieczeństwo powinno być identyczne dla wszystkich. Ministrowie Spraw Zagranicznych są zdania, że dotychczasową formułę kontaktów dyplomatycznych [...] trzeba znacznie rozszerzyć w celu stworzenia warunków dla bezpośredniego włączenia Rzeczypospolitej Polskiej, Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej i Republiki Węgierskiej w działalność Sojuszu”⁵⁴. W deklaracji krakowskiej państwa Trójkąta Wyszehradzkiego zapewniły z kolei o potrzebie rozwijania wzajemnych kontaktów oraz potwierdziły, że ich „zasadniczym celem [...] jest włączenie się w pełnym zakresie w europejski system polityczny, gospodarczy i prawny oraz system bezpieczeństwa”⁵⁵. W przyjętej podczas szczytu w Pradze deklaracji praskiej sygnatariusze wyrazili zadowolenie z dotychczasowego charakteru oraz rezultatów współpracy, była to także okazja do omówienia bieżącej sytuacji międzynarodowej oraz potwierdzenia stałego zainteresowania procesem integracji europejskiej oraz euroatlantyckiej⁵⁶. W maju 1992 roku przywódcy państw Trójkąta Wyszehradzkiego wydali także wspólne pismo do członków Rady Europejskiej, w którym pozytywnie odnieśli się do utworzenia Unii Europejskiej oraz powołania strefy wolnego handlu na podstawie traktatu z Maastricht⁵⁷.

Sukcesem pierwszego etapu istnienia Trójkąta Wyszehradzkiego było niewątpliwie rozpoczęcie procesu integracji ze Wspólnotami Europejskimi, czego wyraz stanowiło podpisanie w grudniu 1991 roku umów stowarzyszeniowych ze Wspólnotami, a oznaczało to, iż organizacje te pozytywnie oceniają współpracę regionalną pomiędzy członkami Trójkąta oraz kierunek i zakres procesu transformacji w państwach wyszehradzkich.

Drugi etap współpracy już w ramach Grupy Wyszehradzkiej to czas, kiedy aktywność ugrupowania została w dużym stopniu ograniczona, a zainteresowanie członków rozwijaniem współpracy znacznie osłabło. Wpływ na to miało kilka przesłanek i czynników zarówno o charakterze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Do tych pierwszych zaliczyć należy rozpad Czechosłowacji, który negatywnie wpłynął na rozwój współpracy wyszehradzkiej. Elity polityczne powstałych republik: Czech i Słowacji, obrały odmienną drogę rozwoju, a nierozwiązane kwestie sporne rzutowały negatywnie na stosunki bilateralne.

⁵⁴ Tekst oświadczenia zob. P. DESZCZYŃSKI, M. SZCZEPANIAK: *Grupa Wyszehradzka...*, s. 103.

⁵⁵ Tekst deklaracji krakowskiej zob. *ibidem*, s. 104–107.

⁵⁶ Tekst deklaracji praskiej zob. *ibidem*, s. 107–109.

⁵⁷ Tekst pisma zob. *ibidem*, s. 109–110.

Czynnikiem hamującym współpracę wyszehradzką były z jednej strony rządy premiera Václava Klause w Czechach, który głosił ideę własnej drogi do NATO i Unii Europejskiej, wyrastającą z przekonania o przewadze Czech nad pozostałymi państwami z regionu Europy Środkowej, z drugiej – przejście władzy w Słowacji przez premiera Vladimíra Mečiara, który reprezentował ambiwalentną postawę w polityce zagranicznej i doprowadził do izolacji Słowacji na arenie międzynarodowej. Obaj politycy mieli odmienne wizje dotyczące polityki zagranicznej, co przełożyło się na podejmowane przez nich decyzje i relacje z partnerami z Grupy Wyszehradzkiej. V. Klaus wprost oświadczył, że Czechy nie są zainteresowane współpracą wyszehradzką i że w jego opinii była to organizacja sztucznie stworzona przez Zachód⁵⁸. Opinii tej nie podzielał prezydent Czech V. Havel, który optował od początku za rozwijaniem współpracy w takiej formule, nie zmieniało to jednak faktu, iż widoczne różnice poglądów czołowych czeskich polityków w znacznym stopniu przełożyły się na ograniczenie współpracy wyszehradzkiej. Także polityka Słowacji w okresie rządów V. Mečiara daleka była od orientacji prozachodniej i prowyszehradzkiej. Do pojawiających się wewnętrznych napięć i przeszkód w ramach Grupy Wyszehradzkiej doszły czynniki zewnętrzne, a wśród nich decyzja państw Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej podjęta w Edynburgu w grudniu 1992 roku, która zakładała indywidualne podejście w ocenie państw ubiegających się o członkostwo w strukturach europejskich, dając tym samym podstawy do pojawienia się rywalizacji w miejsce kooperacji i wspólnych dążeń ze strony państw Grupy Wyszehradzkiej. W rezultacie każde z czterech państw formalny wniosek o członkostwo w Unii Europejskiej złożyło indywidualnie, w innym terminie⁵⁹. Podobnie odebrano ofertę Sojuszu Północnoatlantyckiego – Partnerstwo dla Pokoju z 1994 roku, która zakładała indywidualne podpisywanie programu przez zainteresowane państwa, co wykluczało wspólne starania ze strony państw Grupy Wyszehradzkiej.

Okres „uśpienia” działalności politycznej w ramach „rodziny wyszehradzkiej” rekompensowała w niewielkim stopniu podjęta wówczas przez państwa wyszehradzkie inicjatywa rozwijania współpracy gospodarczej w ramach CEFTA. Umowa powołująca do życia tę strukturę została podpisana 21 grudnia 1992 roku w Krakowie przez czterech partnerów wyszehradzkich, mimo iż formalnie istniała jeszcze Czechosłowacja.

W trzecim etapie współpracy wyszehradzkiej doszło do jej odnowienia i rewitalizacji, a wpływ na to miały zarówno czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Wśród wewnętrznych wskazać należy zmiany polityczne we wszystkich państwach Grupy Wyszehradzkiej, które w istotny sposób prze-

⁵⁸ M. HERMAN: *Grupa Wyszehradzka...*, s. 177.

⁵⁹ K. GAWRON-TABOR: *Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej w procesie integracji europejskiej w latach 1989–2009*. Toruń 2013, s. 113.

łożyły się na poprawę klimatu i nastawienia do wspólnych działań. Wśród polityków, którzy doszli do władzy w wyniku kolejnych elekcji parlamentarnych w Polsce, na Węgrzech, w Czechach i Słowacji, znaleźli się gorący orędownicy kontynuowania współpracy – byli to chociażby premier Jerzy Buzek i minister spraw zagranicznych Bronisław Geremek. Na Węgrzech wybory parlamentarne w maju 1998 roku wyniosły do władzy koalicję partii centroprawicowych z premierem Viktorom Orbánem na czele, w Czechach natomiast po wyborach do Izby Poselskiej w czerwcu 1998 roku powstał nowy rząd Czeskiej Partii Socjaldemokratycznej, a nowy premier Miloš Zeman zaczął wyrażać zainteresowanie ideą Wyszehradu, w przeciwieństwie do poprzednika. Wśród wspomnianych zmian politycznych w państwach V4 na pierwszy plan wysuwa się jednak polityka Mikuláša Dzurindy, którego obrano na stanowisko premiera po zwycięskich dla sił demokratycznych wyborach parlamentarnych w Słowacji we wrześniu 1998 roku⁶⁰. Stał on na czele rządu, zjednoczonego przeciw osobie dotychczasowego premiera Vladimíra Mečiara, odpowiedzialnego za pogorszenie opinii o Słowacji wśród państw zachodnich oraz partnerów z Grupy Wyszehradzkiej. Celem nowego premiera Słowacji stały się więc w pierwszej kolejności odbudowanie zaufania, poprawa wizerunku kraju oraz przeprowadzenie reform koniecznych do członkostwa w zachodnich strukturach integracyjnych. Ważnym celem było także ponowne otwarcie się na współpracę wyszehradzką, co spotkało się z pozytywną reakcją członków „rodziny wyszehradzkiej”⁶¹. Do odnowienia partnerskich działań w ramach V4 doszło podczas spotkania premierów w Bratysławie 14 maja 1999 roku, a wyrazem wspólnych dążeń do kontynuowania współpracy stał się podpisany wówczas dokument *Treść współpracy wyszehradzkiej 1999*⁶², który określił główne dziedziny kooperacji czterech sygnatariuszy – były to: polityka zagraniczna i wewnętrzna, edukacja, kultura, społeczeństwo i sport, nauka i technika, ochrona środowiska, infrastruktura i współpraca transgraniczna. Za wspólny cel państw Grupy Wyszehradzkiej uznano wejście do UE, pomoc Słowacji w przyjęciu do NATO oraz rozwijanie wzajemnych kontaktów⁶³. Uzgodniono także, iż od tego momentu współpraca V4 opierać się będzie na corocznych, rotacyjnych, regularnych spotkaniach przedstawicieli państw członkowskich w kraju obejmującym prezydencję w Grupie. Ponadto zawarto wstępne ustalenia co do powołania Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego jako instytucji wspierającej rozwój kultury, działalność oświatową na rzecz pro-

⁶⁰ P. LUKÁČ: *Regionálna spolupráca v strednej Európe na začiatku 21. storočia – nové podoby a nové výzvy*. „Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky” 2001, s. 60.

⁶¹ A. NIEWIADOMSKI: *Powrót do idei Wyszehradu*. „Rzeczpospolita” z 9 lutego 1998 r.

⁶² *Contents of Visegrad Cooperation 1999*. <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412> (dostęp: 27.04.2015.).

⁶³ P. UKIELSKI: *Współpraca regionalna w Europie Środkowej*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2001, s. 137–138.

pagowania idei Wyszehradu. Na szczycie prezydentów Polski – Aleksandra Kwaśniewskiego, Czech – Václava Havla, Węgier – Árpáda Göncza i Słowacji – Rudolfa Schustera, w Gerlachowie w grudniu 1999 roku została przyjęta deklaracja tatrzańska, w której ponownie zaakcentowano kwestie zawarte w dokumencie powstałym podczas majowego spotkania⁶⁴.

Do zewnętrznych czynników skutkujących odnowieniem współpracy wyszehradzkiej należy zaliczyć decyzje państw Europy Zachodniej podjęte w 1997 roku, które miały istotny wpływ na proces integracji krajów należących do V4 z Unią Europejską oraz NATO. Pierwszą z nich była decyzja NATO ogłoszona 8 lipca 1997 roku w Madrycie, czyli oficjalne zaproszenie do członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim Czech, Polski i Węgier, które dało podstawy do rozpoczęcia rozmów akcesyjnych z Sojuszem⁶⁵. Decyzja ta przyczyniła się do ożywienia wzajemnych kontaktów przedstawicieli tych trzech państw i ustaleń dotyczących kwestii bezpieczeństwa oraz koordynacji ich przystąpienia do NATO. Drugą, dającą impuls do odnowienia wzajemnych kontaktów w Grupie Wyszehradzkiej, decyzję podjęto na szczycie Rady Europejskiej w Luksemburgu z grudnia 1997 roku, a dotyczyła ona rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską m.in. przez Czechy, Polskę i Węgry. Jak pisał Marian Szczepaniak: „realna możliwość osiągnięcia przez trzy państwa identycznych celów strategicznych okazała się czynnikiem sprzyjającym odbudowie ich wspólnego interesu politycznego”⁶⁶. W kolejnych latach regułą stało się organizowanie spotkań przedstawicieli państw Grupy Wyszehradzkiej z ważnymi politykami państw członkowskich Unii, co miało służyć podkreśleniu znaczenia V4 i jej zdolności do współdziałania. Wsparcie udzielone Słowacji na jej drodze do struktur zachodnioeuropejskich przyczyniło się do uzyskania przez ten kraj oficjalnego zaproszenia do rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych z UE wystosowanego podczas szczytu Rady Europejskiej w Helsinkach w grudniu 1999 roku, a następnie, w listopadzie 2002 roku podczas szczytu państw NATO w Pradze, do rozpoczęcia rozmów w sprawie przystąpienia do Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Ważnym aspektem odnowienia współpracy wyszehradzkiej stało się także nadanie jej bardziej sformalizowanego charakteru, co osiągnięto poprzez ustanowienie rocznego, rotacyjnego przewodnictwa w V4. Państwo, które przejmowało prezydencję w Grupie Wyszehradzkiej, przedstawiało roczny program działania, określający konkretne priorytety współpracy oraz plan spotkań na najwyższym szczeblu. Ponadto, aby ułatwić i usprawnić wzajemne kontakty, podjęta

⁶⁴ K. GAWRON-TABOR: *Współpraca państw...*, s. 124.

⁶⁵ R. KUŹNIAR: *Sojusz Północnoatlantycki: reforma i rozszerzenie*. „Rocznik Strategiczny” 1997/1998, s. 93–94.

⁶⁶ M. SZCZEPANIAK: *Odrodzenie się Grupy Wyszehradzkiej (1997–2001)*. „Przegląd Zachodni” 2002, nr 1, s. 36.

została decyzja o wyznaczeniu indywidualnych koordynatorów wyszehradzkich w ramach każdego z ministerstw spraw zagranicznych oraz o powołaniu grup roboczych do spraw negocjacji z Unią Europejską i NATO. Odpowiednie komórki organizacyjne miały dbać zatem o harmonogram kontaktów, a w razie potrzeby o przygotowanie spotkań przedstawicieli państw wyszehradzkich także w sytuacjach nagłych, wymagających szybkiej reakcji i wspólnych uzgodnień. Ustalenia te dotyczyły partnerstwa politycznego na poziomie państwowym, jednak odnowienie współpracy wyszehradzkiej w tym okresie oznaczało także otwarcie się na dialog i współpracę na poziomie lokalnym, bliżej obywatela, czemu służyć miało powołanie Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego. Fundusz jako jedyna zinstytucjonalizowana forma współdziałania V4 stał się strukturą dbającą o realizację wymiaru społecznego współpracy wyszehradzkiej oraz o szerzenie idei Wyszehradu wśród obywateli państw członkowskich.

Jak już wspomniano, procesy integracji europejskiej – poza pozytywnym wpływem na wewnętrzną spójność V4 – miały również negatywne skutki dla relacji w „rodzynie wyszehradzkiej”, wprowadzając do nich element rywalizacji⁶⁷. Każde z państw starało się jak najszybciej zakończyć etap negocjacji, aby pokazać swoje zaawansowanie w reformach i lepsze od partnerów przygotowanie do wejścia w struktury Unii Europejskiej. Ponadto uwidoczniło się dążenie krajów Grupy Wyszehradzkiej do przedkładania interesu narodowego nad wspólnym, wyszehradzkim. Przejawiało się to zwłaszcza w okresie przedwyborczym w poszczególnych państwach członkowskich V4, a przykładem może być stanowisko Węgier pod rządami premiera Viktora Orbána. Inicjatywy węgierskiego premiera mające w założeniu realizować interes narodowy, w praktyce zwiększały napięcia w stosunkach wyszehradzkich partnerów. Odnosi się to do sprawy tzw. Karty Węgry (skierowanej do Węgrów mieszkających poza granicami państwa) czy tzw. dekretów Edvarda Beneša (na ich podstawie po II wojnie światowej z Czechosłowacji wypędzono Niemców oraz Węgrów i odebrano im majątek). Premier V. Orbán w 2002 roku powiedział, iż „Czechy i Słowacja powinny wymazać ze swego ustawodawstwa dekrety E. Beneša, gdyż nie sądzi, by jakiś kraj mógł przystąpić do Unii Europejskiej z takim prawem”⁶⁸. Słowa te wywołały kryzys w czwórce wyszehradzkiej, gdyż na znak protestu wobec takiego stanowiska Węgier premierzy Czech i Słowacji – Miloš Zeman i Mikuláš Dzurinda – odwołali swój udział w zaplanowanym na 1 marca 2002 roku spotkaniu Grupy Wyszehradzkiej. „Odwołanie szczytu premierów [...] wywołało

⁶⁷ J. RYZNER: *Razem czy osobno? Państwa Grupy Wyszehradzkiej w trakcie negocjacji akcyjnych*. W: *Globalizacja – integracja – transformacja. Główne problemy polityczne globalizacji, integracji europejskiej oraz transformacji politycznej Europy Środkowej i Wschodniej*. Red. R. BÄCKER, J. MARSZAŁEK-KAWA, J. MODRZYŃSKA. Toruń 2003, s. 43–44.

⁶⁸ T. GRABIŃSKI: *Premier Orban w niemieckiej osi?* „Gazeta Wyborcza” z 21 lutego 2002 r.

w mediach dyskusję na temat tego, czym ma być Grupa Wyszehradzka – forum współpracy politycznej czy platformą spotkań na najwyższym szczeblu”⁶⁹. Państwa wyszehradzkie miały także odmienne cele w ostatniej fazie negocjacji akcesyjnych podczas szczytu Unii Europejskiej w Kopenhadze w grudniu 2002 roku, które ostatecznie zakończyły się sukcesem, ale polska delegacja na czele z premierem Leszkiem Millerem do końca walczyła o bardziej korzystne warunki, zwłaszcza dla polskich rolników⁷⁰.

Pytania o przyszłość Grupy Wyszehradzkiej pojawiły się ze zdwojoną siłą w roku 2004, kiedy faktem stało się członkostwo czterech państw wyszehradzkich w Unii Europejskiej oraz rozszerzenie NATO o Słowację. Zrealizowane zostały najważniejsze cele leżące u podstaw powstania V4, stąd zasadne było pytanie: Co dalej z Grupą Wyszehradzką? Odpowiedź padła na spotkaniu premierów Czech – Vladimíra Špidli, Węgier – Pétera Medgyessyego, Słowacji – Mikuláša Dzurindy oraz Polski – Marka Belki w Kromieryżu 12 maja 2004 roku. Podczas tego szczytu została przyjęta deklaracja o współpracy państw Grupy Wyszehradzkiej po ich wejściu do Unii Europejskiej⁷¹. Jak podkreślono w dokumencie, członkowie „rodziny wyszehradzkiej” zamierzają kontynuować współpracę na rzecz budowy demokratycznej Europy, a skupiać się będą na wzmacnianiu tożsamości Europy Środkowej oraz na szerzeniu idei integracji i pomocy państwom aspirującym do członkostwa w Unii Europejskiej. Fakt podpisania deklaracji z Kromieryża oznaczał, iż głosy o końcu idei Wyszehradu po wejściu członków V4 do Unii Europejskiej były nietrafione. Premierzy krajów wyszehradzkich zgodnie podkreślili wolę utrzymania i rozwijania współpracy w ramach Unii Europejskiej, traktując Grupę Wyszehradzką jako forum konsultacji i uzgodnień w zakresie wspólnych interesów jej członków w Unii i poszukiwania wspólnego mianownika dla istotnych z punktu widzenia Warszawy, Pragi, Bratysławy i Budapesztu spraw. Za główne pola kooperacji przyjęto wzmacnianie „tożsamości środkowoeuropejskiej” dzięki działaniom i inicjatywom regionalnym, wspólny wkład w rozwój Unii Europejskiej, zwłaszcza przez wspieranie aspiracji krajów kandydujących do członkostwa oraz kształtowanie polityki unijnej wobec państw Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej⁷².

⁶⁹ M. KRAJEWSKA: *Współpraca wyszehradzka*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2003, s. 193.

⁷⁰ J. LIDÁK, V. KOGANOVÁ: *Višeegrádská spolupráca a budúcnosť V4*. W: *Rola Polski, Czech i Słowacji w Europie Środkowej po rozszerzeniu Unii Europejskiej*. Red. M. MIGALSKI. Katowice 2004, s. 8.

⁷¹ *Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on Cooperation of the Visegrád Group Countries After Their Accession to the European Union*. <http://www.visegradgroup.eu/2004/declaration-of-prime> (dostęp: 7.05.2015).

⁷² <http://www.visegradgroup.org/documents/visegraddeclaration2004> (dostęp: 7.05.2015).

Wraz z nową deklaracją podpisane zostały *Główne kierunki przyszłych pól współpracy wyszehradzkiej*, precyzujące zakres działań w czterech głównych rozdziałach: współpraca w ramach Grupy Wyszehradzkiej, w ramach Unii Europejskiej, z innymi partnerami oraz w ramach NATO; w piątym wymienione zostały mechanizmy współpracy⁷³.

Wyszehrad pojawił się w najważniejszych dokumentach strategicznych polityki zagranicznej poszczególnych państw V4. W opracowanej w 2002 roku czteroletniej strategii czeskiej polityki zagranicznej znalazło się sformułowanie: „Celowość współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej (V4) nie zniknie również po wejściu krajów V4 do Unii Europejskiej. Za jeden z priorytetów Republika Czeska uważa wzmocnienie wymiaru obywatelskiego V4 i rozwój współpracy transgranicznej między krajami wyszehradzkimi”⁷⁴. W uchwalonej w grudniu 2004 roku średnioterminowej strategii polityki zagranicznej Republiki Słowackiej do roku 2015 istotne miejsce zajęła współpraca regionalna. Słowacja deklarowała w tym dokumencie ścisły związek z ideą „tożsamości środkowo-europejskiej”, za priorytet uznała utrzymywanie stosunków dobrosąsiedzkich oraz aktywną działalność w Grupie Wyszehradzkiej⁷⁵. Współpraca w ramach V4 znalazła się także wśród priorytetów węgierskiego rządu, na którego czele stał od 2004 roku premier Ferenc Gyurcsány. W jego opinii „możliwości Grupy Wyszehradzkiej były nie do przecenienia zarówno w osiąganiu wspólnych interesów w Unii Europejskiej, jak i w polityce wschodniej”⁷⁶.

Okres unijny we współpracy wyszehradzkiej rozpoczął się z chwilą wejścia czterech państw Europy Środkowej do Unii Europejskiej w 2004 roku i trwa do dziś. Okres ten stał się dla ugrupowania testem solidarności i możliwości współpracy w oparciu o reguły gry i mechanizmy obowiązujące w strukturach Unii Europejskiej. Test ten w różnych okolicznościach i w obliczu zróżnicowanych wyzwań ujawniał rozbieżności stanowisk, odmienne spojrzenie na wiele ważnych kwestii i różnice interesów pomiędzy dotychczasowymi partnerami. W nowych warunkach realne stawało się budowanie koalicji ad hoc dla konkretnych spraw – tak było np. w przypadku starań o wejście do strefy Schengen czy w kwestii wzmocnienia wschodniego wymiaru polityki Unii Europejskiej⁷⁷.

⁷³ *Guidelines of the Future Areas of Visegrad cooperation...*

⁷⁴ *Koncepcje zahraniční politiky 2003–2006*. <http://www.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=4191> (dostęp: 22.06.2015); P. UKIELSKI: *Czechy*. „Europa Środkowo-Wschodnia” 2004, R. XIV, s. 104.

⁷⁵ *Strednodobá stratégia zahraničnej politiky Slovenskej republiky do r. 2015...*; P. UKIELSKI: *Słowacja*. „Europa Środkowo-Wschodnia” 2004, R. XIV, s. 254.

⁷⁶ A. KÖRMENDY: *Węgry*. „Europa Środkowo-Wschodnia” 2005, R. XV, s. 285.

⁷⁷ M. GNIAZDOWSKI: *Polityka Polski w Grupie Wyszehradzkiej*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2008, s. 196. <http://www.ceeol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=a81ec50f-a719-422d-becd-bf54e1f1c317&articleId=eabf6212-8b73-48e5-93bb-188ec85b4698> (dostęp: 7.05.2015).

W grudniu 2008 roku na szczycie dotyczącym unijnej polityki klimatyczno-energetycznej państwa Grupy Wyszehradzkiej prezentowały wspólne stanowisko, które pozwoliło uniknąć bardziej restrykcyjnych limitów emisji CO₂ i w ten sposób zapobiec niekorzystnym efektom dla gospodarek państw regionu. Czwórka wyszehradzka znalazła się także razem w tzw. grupie przyjaciół polityki spójności, której udało się obronić stosunkowo wysoki poziom funduszy przewidzianych na realizację właśnie polityki spójności, czyli wyrównywanie różnic regionalnych w perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2014–2020. Wspólny front V4 obrało również w obliczu kryzysu migracyjnego i wynikających z niego propozycji rozlokowania uchodźców.

Oprócz zbieżnych interesów i wspólnych tematów w miarę upływu czasu i rozwoju współpracy w ramach Unii Europejskiej, uwidaczniały się także istotne różnice w poglądach pomiędzy partnerami z Grupy Wyszehradzkiej dotyczące procesu integracji i pojawiających się na forum europejskim problemów. Odzwierciedleniem odmiennego postrzegania przez członków V4 reformy instytucjonalnej Unii był proces ratyfikacji traktatu z Lizbony, który został niezwłocznie zatwierdzony przez Słowację i Węgry, był zaś blokowany przez Polskę i Czechy, zwlekające z ratyfikacją⁷⁸ (traktat ten, podpisany 13 grudnia 2007 roku, zastąpił nieratyfikowany *Traktat ustanawiający Konstytucję dla Europy*). Do najważniejszych postanowień nowego traktatu należało przyjęcie przez UE osobowości prawnej, co oznaczało formalne powołanie do życia organizacji międzynarodowej o nazwie Unia Europejska, a także zmianę procedury podejmowania decyzji w Unii, uzależniającą siłę głosów państw w Radzie Unii Europejskiej od liczby ich mieszkańców. Nowy system oznaczał zmniejszenie znaczenia państw średnich i małych, co wywołało zaniepokojenie ze strony Polski, która z poparciem Czech starała się przekonać inne kraje do tzw. systemu pierwiastkowego (tzn. ważenia głosów wprost proporcjonalnie do pierwiastka z liczby ludności danego państwa). Ostatecznie jednak tego rozwiązania nie udało się przeforsować⁷⁹. W późniejszym czasie istotne rozbieżności stanowisk pomiędzy partnerami z Grupy Wyszehradzkiej, które w dużym stopniu wpłynęły na negatywne oceny rezultatów współpracy wyszehradzkiej i jej zasadności w opinii komentatorów i polityków, pojawiły się w kontekście konfliktu na Ukrainie oraz stosunku do nałożonych przez Unię Europejską na Rosję sankcji, które Polska, w odróżnieniu od pozostałych partnerów V4, zdecydowanie popierała.

⁷⁸ R. MORAWIEC: *Polityka Polski w Grupie Wyszehradzkiej*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2010, s. 184. <http://www.ceeol.com/asp/issuedetails.aspx?issueid=942e4bdc-13be-4d9f-ab47-8b369d10c514&articleid=4b9db2dc-792e-4e72-99ed-8e96a0d818b4#a4b9db2dc-792e-4e72-99ed-8e96a0d818b4> (dostęp: 7.05.2015).

⁷⁹ K. ZUBELEWICZ: *Polityka zagraniczna*. „Europa Środkowo-Wschodnia” 2007, R. XVII, s. 11.

W miarę upływu czasu narastało przekonanie, że współpraca wyszehradzka jest pożyteczna, ale nie zawsze skuteczna, a interesy narodowe biorą górę nad interesem ogółu. W polityce zagranicznej państw Europy Środkowej współpraca regionalna pozostawała wypadkową głównych opcji – prozachodniej lub prowschodniej. Wśród państw Grupy Wyszehradzkiej Polska stawiała się głównym orędownikiem opcji prozachodniej, pozostałe zaś państwa V4 w różnych okresach i z różnym natężeniem przejawiały większe zainteresowanie współpracą z Rosją, co miało swoje podłoże głównie w interesach energetycznych.

Jubileuszowy szczyt Grupy Wyszehradzkiej w lutym 2016 roku pokazał, że ugrupowanie to nadal ma rację bytu, a Czechy, Polskę, Słowację i Węgry znów więcej łączy, niż dzieli.

2.6. Motywy i mechanizmy współpracy wyszehradzkiej

Ożywienie tendencji do rozwijania współpracy regionalnej na początku lat 90. XX wieku wynikało z wielu zróżnicowanych przesłanek, nie był to jednak proces łatwy, gdyż obok chęci podejmowania działań kooperacyjnych uwidaczniały się często także interesy partykularne i towarzysząca im rywalizacja między elitami politycznymi, wpływające na przebieg i efektywność inicjowanej współpracy.

Jak już wspomiano, współpracę państw wyszehradzkich warunkowały motywy zewnętrzne i wewnętrzne. Dla państw Europy Zachodniej te pierwsze stanowiły element polityki, jaką prowadziły wobec tej części kontynentu. Rozwój współpracy wyszehradzkiej miał z jednej strony uchronić te kraje przed destabilizującymi skutkami rozpadu bloku wschodniego, a z drugiej strony miał częściowo uwolnić państwa Zachodu od ponoszenia wyłącznej odpowiedzialności politycznej i ekonomicznej za rozwój sytuacji w regionie⁸⁰. W ocenie państw zachodnich współpraca regionalna miała być cennym doświadczeniem w kierunku utrwalania mechanizmów integracyjnych, swoistym sprawdzianem umiejętności kooperacji państw ją podejmujących przed ich wejściem w struktury integracyjne Europy Zachodniej. Miała także, w opinii polityków zachodnich, pełnić ważną funkcję stabilizującą w regionie⁸¹. Trójkąt Wyszehradzki był traktowany jako model współpracy regionalnej, który zwiększał wartość poszczególnych państw go tworzących jako partnerów we współpracy

⁸⁰ G. BERNATOWICZ: *Nowy europejski regionalizm*. „Sprawy Międzynarodowe” 1994, nr 3, s. 35.

⁸¹ M. STOLARCZYK: *Europa Środkowa w polityce zagranicznej Niemiec u schyłku XX wieku*. W: *Europa Środkowa jako obszar interesów regionalnych*. Red. J. PRZEWŁOCKI. Katowice 1999, s. 15.

europejskiej oraz transatlantyckiej i mógł być stawiany innym państwom za wzór⁸². Motywy wewnętrzne wynikały z kolei z podobieństwa losów trzech omawianych państw u progu lat 90. XX wieku, podobieństw historycznych, kulturowych, politycznych, gospodarczych, społecznych oraz bliskości geograficznej. Po II wojnie światowej państwa te funkcjonowały w ramach wspólnoty państw socjalistycznych, czyli w strukturach Układu Warszawskiego oraz RWPG, w których obowiązywały wymuszone zasady współpracy, pod dominacją ZSRR⁸³. Okazało się, iż na przełomie lat 80. i 90. XX wieku państwa te stały w obliczu podobnych wyzwań politycznych, co uwypukliło wiele łączących je zmiennych: załamał się ich dotychczasowy system bezpieczeństwa i stały w obliczu konieczności określenia na nowo swojego miejsca na kontynencie europejskim oraz zdefiniowania celów swej polityki zagranicznej w sytuacji upadku bloku wschodniego i zerwania dotychczasowych powiązań ze Związkiem Radzieckim. Zmuszone były rozpocząć proces transformacji ustrojowej, który zakładał istotne przemiany w podstawowych sferach działalności państwa i ustanowienie zasad demokratycznego państwa i gospodarki wolnorynkowej. „System społeczno-polityczny państwa stanowi jedno z głównych obiektów uwarunkowań wewnętrznych prowadzonej przez państwo polityki zagranicznej”⁸⁴. Zmiany w polityce wewnętrznej państw Europy Środkowej oraz zmiany w ich otoczeniu zewnętrznym, a zwłaszcza rozpad ZSRR i zjednoczenie Niemiec w znaczącym stopniu wpłynęły na kierunek polityki zagranicznej tych państw.

Bogdan Góralczyk wymienia pięć przesłanek funkcjonowania Grupy Wyszehradzkiej, zwłaszcza w latach 90. XX wieku. Była ona:

- „– środkiem służącym do przekonywania państw Unii Europejskiej o zasadności rozszerzenia UE;
- narzędziem harmonizowania integracji i płaszczyzną wypracowywania strategii negocjacji z UE;
- forum pogłębiania współpracy i nawiązywania ściślejszych kontaktów pomiędzy społeczeństwami;
- środkiem pozwalającym Słowacji przełamać zapóźnienia i zaniedbania z okresu rządów V. Mečiara;
- ważnym mechanizmem w zwalczaniu skutków destabilizacji na wschód i zachód od granic państw Grupy Wyszehradzkiej”⁸⁵.

⁸² J. STACHURA: *Stany Zjednoczone. W: Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Zachodu*. Red. S. PARZYMIŚ. Warszawa 1994, s. 28.

⁸³ A. CIUPIŃSKI: *Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej jako polityczny fenomen integracji europejskiej*. W: *Europa Środkowa i Wschodnia wobec współczesnych wyzwań integracyjnych*. Red. A. STĘPIEŃ-KUCZYŃSKA. Łódź 2003, s. 141.

⁸⁴ R. ZIĘBA: *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*. Warszawa 2010, s. 14.

⁸⁵ B. GÓRALCZYK: *Współpraca Wyszehradzka...*, s. 20.

Powstanie Grupy Wyszehradzkiej było motywowane czterema głównymi czynnikami:

- dążeniem do wyeliminowania pozostałości po istniejącym w Europie Środkowo-Wschodniej bloku wschodnim;
- dążeniem do przezwyciężenia historycznych animozji pomiędzy państwami Europy Środkowej;
- wiarą, iż wspólnymi siłami łatwiej będzie sprostać wyzwaniom i osiągnąć wyznaczone cele, czyli z sukcesem przeprowadzić proces transformacji oraz dołączyć do państw Unii Europejskiej w procesie europejskiej integracji;
- bliskością idei rządzących wówczas elit⁸⁶.

Powołanie do życia ugrupowania regionalnego w Europie Środkowej miało sprzyjać budowie wzajemnego zaufania oraz eliminowaniu wcześniejszych antagonizmów, sięgających okresu dwudziestolecia międzywojennego, narosłych w czasie II wojny światowej (sprawa Zaolzia) czy powstałych w powojennej rzeczywistości związanej z hegemonią Związku Radzieckiego i narzuceniem systemu socjalistycznego (np. interwencja wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji w 1968 roku).

Wśród czynników pozytywnie wpływających na rozwój współpracy w ramach Trójkąta Wyszehradzkiego można wskazać następujące: podobny potencjał i poziom rozwoju gospodarki oraz zaawansowanie przemian gospodarczych i powszechność procesów demokratyzacji, bliskość geograficzna, wspólne korzenie cywilizacyjne, podobieństwo najnowszych doświadczeń historycznych i wspólne priorytety w polityce zagranicznej⁸⁷. Należy także wskazać czynniki, które wpływały negatywnie na rozwój współpracy w ramach Trójkąta Wyszehradzkiego. Należą do nich: problemy etniczne – konflikty na pograniczu węgiersko-słowackim (głównie o status mniejszości węgierskiej żyjącej w południowej Słowacji), konflikt węgiersko-słowacki wokół zapory wodnej Gabčíkovo-Nagyymaros⁸⁸ czy tzw. kwestia sudecka – nawiązująca do wygnania ponad 3 milionów Niemców Sudeckich i Węgrów z Czechosłowacji w latach 1945–1946 na podstawie tzw. dekretów Beneša. Wśród tych spraw najbardziej drażliwa okazała się polityka władz Słowacji wobec żyjącej w południowej części kraju mniejszości węgierskiej. Wielokrotnie dochodziło na tym tle do konfliktów i kryzysów we wzajemnych stosunkach na linii Bratysława–Budapeszt. Trudny dla relacji węgiersko-słowackich był okres rządów Vladimíra Mečiara, którego rząd posługiwał się nacjonalistyczną retoryką, a w działaniu starał się ograniczać prawa

⁸⁶ Zob. <http://www.visegradgroup.eu/about/history> (dostęp: 14.01.2016).

⁸⁷ A. KUPICH, R. MORAWIEC: *Udział Polski we współpracy regionalnej*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1993/1994, s. 83.

⁸⁸ R. WIŚNIEWSKI, M. PERNAL, J. TOMBIŃSKI: *Countries of the Visegrad Group Prior to Accession to the European Union – Together or Separately? “The Polish Foreign Affairs Digest” 2002, Vol. 1 (2), s. 116.*

mniejszości węgierskiej do np. posługiwania się ojczystym językiem. W czasie rządów Mikuláša Dzurindy (1998–2006) sytuacja mniejszości węgierskiej w Słowacji uległa zdecydowanej poprawie, zwłaszcza że o jej interesy walczyła partia polityczna mająca swoją reprezentację parlamentarną oraz wchodząca w skład koalicji rządzącej, czyli Partia Węgierskiej Koalicji. Po dojściu do władzy Roberta Ficy w 2006 roku w stosunkach węgiersko-słowackich znów nastąpił trudny okres, gdyż w koalicji rządzącej znalazła się Słowacka Partia Narodowa, której lider Ján Slotá wślawił się wieloma kontrowersyjnymi wypowiedziami wymierzonymi właśnie w mniejszość węgierską żyjącą w Słowacji, a stanowiącą około 10% jej ludności⁸⁹. Także po stronie węgierskiej pojawiały się inicjatywy, które wpływały negatywnie na relacje węgiersko-słowackie, a dotyczyły one wysuniętego przez rządzący na Węgrzech Fidesz i premiera Viktora Orbána projektu, polegającego na przyznaniu obywatelstwa węgierskiego Węgom mieszkającym poza granicami Węgier, czyli m.in. w Słowacji, gdzie skupisko ludności węgierskiej jest największe. Słowaccy politycy wielokrotnie oskarżali węgierskich działaczy o szerzenie tendencji rewizjonistycznych (podważających integralność terytorialną, ustaloną na mocy traktatu z Trianon z 1920 roku), podsycanie wzajemnych napięć, uprzedzeń i brak woli załagodzenia sytuacji.

Wytyczne dotyczące przyszłych obszarów współpracy wyszehradzkiej z 12 maja 2004 roku określają najważniejsze mechanizmy współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej. Są to:

- współpraca rządowa;
- jednoroczna rotacyjna prezydencja, każde przewodnictwo przygotowuje swój własny program prezydencji, zapewniając m.in. ciągłość długoterminowej współpracy Grupy Wyszehradzkiej;
- oficjalny szczyt premierów raz w roku na zakończenie każdej prezydencji;
- okazjonalne, nieformalne spotkania premierów i ministrów spraw zagranicznych przed wydarzeniami międzynarodowymi;
- spotkania wiceministrów spraw zagranicznych poprzedzające oficjalne szczyty premierów;
- spotkania innych ministrów w formacie V4 i Wyszehrad plus;
- intensyfikacja komunikacji krajowych koordynatorów Grupy Wyszehradzkiej i ich kluczowa rola w koordynacji wewnętrznej i międzypaństwowej;
- konsultacje i współpraca stałych przedstawicielstw przy UE i NATO w Brukseli, jak również w odpowiednich forach: OBWE, ONZ, Rada Europy, OECD), Światowa Organizacja Handlu (ang. World Trade Organization – WTO itp.);
- spotkania prezydentów krajów V4;
- współpraca parlamentów państw Grupy Wyszehradzkiej⁹⁰.

⁸⁹ G. JESZENSZKY: *Visegrád – past and future*. "Hungarian Review" 2011, Vol. 4, s. 22.

⁹⁰ Zob. *Guidelines on the Future Areas of Visegrad Cooperation...*

Współpraca w ramach Trójkąta Wyszehradzkiego, a następnie Grupy Wyszehradzkiej obejmuje dziedzinę polityczną, gospodarczą, obronną, społeczną, ekologiczną, transportową. Grupa Wyszehradzka nie ma statusu organizacji międzynarodowej, nie jest też sojuszem polityczno-wojskowym. Współpraca w ramach czwórki wyszehradzkiej nie ma charakteru zinstytucjonalizowanego – jedyną formę organizacyjną V4 stanowi Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki. Ta elastyczność działania, nieograniczona biurokracyzmem Unii Europejskiej, w opinii wielu ma swoje zalety, ale i wady. Z jednej strony pozwala na szybką reakcję w obliczu pojawiających się wyzwań i problemów, nie krępuje członków sztywnymi ramami działania, umożliwia organizowanie spotkań czy tworzenie koalicji ad hoc i nie pociąga za sobą dodatkowych kosztów funkcjonowania biurokratycznej struktury zarządzania (np. sekretariatu)⁹¹. Z drugiej jednak strony nie istnieje żaden skuteczny mechanizm egzekwowania wspólnych ustaleń oraz ewentualnych konsekwencji łamania tych postanowień, a powzięte decyzje nie są dla partnerów prawnie wiążące⁹².

Od momentu powstania w 1991 roku Grupa Wyszehradzka funkcjonuje jako ugrupowanie regionalne, forum konsultacyjne dla wymiany poglądów, uzgadniania stanowiska w wielu sprawach i podejmowania skoordynowanych działań przez głowy państw, szefów rządów, ministrów resortowych, a dla rozwiązywania konkretnych zadań powoływane są wspólne zespoły czy grupy robocze⁹³. Współpraca dokonuje się na zasadzie regularnych spotkań – corocznych szczytów na najwyższym szczeblu (grono głów państw i szefów rządów), rotacyjnego, rocznego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej z opracowanym programem danej prezydencji⁹⁴.

W formacie Trójkąta Wyszehradzkiego odbyły się cztery szczyty:

- w kwietniu 1990 roku w Bratysławie;
- w lutym 1991 roku w Wyszehradzie;
- w październiku 1991 roku w Krakowie;
- w maju 1992 roku w Pradze.

Pierwszym wyszehradzkim szczytem w formacie Grupy Wyszehradzkiej po rewitalizacji współpracy pomiędzy Czechami, Polską, Słowacją i Węgrami było spotkanie premierów tych czterech państw, do którego doszło 14 maja 1999 roku w Bratysławie. Kolejne szczyty od tego momentu odbywały się co roku,

⁹¹ V. PULIŠOVÁ, T. STRÁŽAY: *Towards Strengthened Cooperaation: Assessing Partnership Models Between Ukraine and the Visegrad Group*. W: *Ukraine and the Visegrad Four: Towards a Mutually Beneficial Relationship*. Eds. V. PULIŠOVÁ, T. STRÁŽAY. Bratislava 2010, s. 17. <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/2530> (dostęp: 25.04.2016).

⁹² M. ROŠTEKOVÁ, G. ROUET: *The Visegrad Group – a model to follow?* "Politeja" 2014, Vol. 28, s. 188.

⁹³ P. DESZCZYŃKI, M. SZCZEPANIAK: *Grupa Wyszehradzka...*, s. 15.

⁹⁴ Zob. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs> (dostęp: 6.04.2015).

na zakończenie rocznej prezydencji w V4, przynosząc ważne deklaracje polityczne i wspólne oświadczenia premierów krajów członkowskich. W 2000 roku (9 czerwca) szczyt odbył się w Pradze. A w 2001 roku (31 maja–1 czerwca) zorganizowano go w Krakowie – podczas tego spotkania zostały omówione przede wszystkim perspektywy wyszehradzkiej współpracy oraz proces integracji europejskiej i euroatlantyckiej⁹⁵. Do kolejnego szczytu premierów państw Grupy Wyszehradzkiej doszło 29 czerwca 2002 roku w Esztergom. Zaś podczas szczytu w dniach 24–25 czerwca 2003 roku w Tále dokonano przeglądu wyników dotychczasowej współpracy wyszehradzkiej – był to istotny moment procesu integracji europejskiej (traktat akcesyjny do Unii Europejskiej został podpisany w Atenach 16 kwietnia 2003 roku i we wszystkich państwach Grupy Wyszehradzkiej odbyły się referenda akcesyjne, w których obywatele poparli wejście do Unii Europejskiej) oraz okazja do podsumowania dotychczasowej działalności Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego⁹⁶. Kolejnym ważnym szczytem było spotkanie premierów państw V4 w Kromieryżu 12 maja 2004 roku, podczas którego została przyjęta nowa deklaracja wyszehradzka, a także *Wytyczne dotyczące przyszłej współpracy wyszehradzkiej* po wejściu czwórki wyszehradzkiej do Unii Europejskiej z dniem 1 maja 2004 roku. Podczas następnego szczytu w Kazimierzu Dolnym 10 czerwca 2005 roku zostało przyjęte wspólne oświadczenie dotyczące Unii Europejskiej i traktatu konstytucyjnego⁹⁷. Do kolejnego szczytu premierów państw Grupy Wyszehradzkiej doszło z okazji 15. rocznicy powstania V4 w Wyszehradzie 10 października 2006 roku – przyjęto wówczas wspólną deklarację. Czwórka Wyszehradzka potwierdziła w niej wolę kontynuowania wspólnych wysiłków na rzecz pełnej realizacji wyznaczonych celów Grupy Wyszehradzkiej, która stała się w ich ocenie dobrze działającą strukturą współpracy⁹⁸. Na szczycie zorganizowanym 18 czerwca 2007 roku w Bratysławie ważnym tematem było wejście państw wyszehradzkich do strefy Schengen, które było wówczas planowane na 1 stycznia 2008 roku. Ostatecznie z dniem 21 grudnia 2007 roku Polska, Czechy, Słowacja i Węgry, razem z Estonią, Litwą, Łotwą, Maltą i Słowenią, stały się stroną układu z Schengen (granica lądowa i morska)⁹⁹. Układ ten stanowi podstawowy akt prawny w sprawie stopnio-

⁹⁵ *Prime Ministers Meeting in Cracow, June 1, 2001*. <http://www.visegradgroup.eu/2001/prime-ministers-meeting> (dostęp: 1.01.2017).

⁹⁶ *Summit of Prime Ministers in Tále* (Slovakia, June 24–25, 2003). <http://www.visegradgroup.eu/2003/summit-of-prime> (dostęp: 1.01.2017).

⁹⁷ *Joint Declaration of the Prime Ministers of the V4 Countries on the EU* (Kazimierz Dolny, June 10, 2005). <http://www.visegradgroup.eu/2005/joint-declaration-of-the> (dostęp: 1.01.2017).

⁹⁸ *Declaration of the Prime Ministers of the Visegrad Countries* (Visegrad, Hungary, October 10, 2006). <http://www.visegradgroup.eu/official-statements/documents/declaration-of-the> (dostęp: 1.01.2017).

⁹⁹ Od 30 marca 2008 roku układ z Schengen objął także porty lotnicze.

wego znoszenia kontroli na wspólnych granicach – należy wskazać, że został on podpisany w 1985 roku, ale pełne urzeczywistnienie idei przekraczania granic wewnętrznych bez przeprowadzania kontroli podróżujących stało się możliwe dopiero po przyjęciu w roku 1990 *Konwencji Wykonawczej do Układu z Schengen*, która weszła w życie w roku 1995, a następnie została włączona do systemu prawnego Unii Europejskiej na mocy traktatu amsterdamskiego z 1997 roku. „Strefa Schengen jest obszarem, na którym zniesiona została kontrola graniczna na granicach wewnętrznych oraz stosowane są ściśle określone jednolite zasady dotyczące: kontroli na granicach zewnętrznych, wzoru wiz wydawanych cudzoziemcom, wzajemnej współpracy pomiędzy służbami państw – sygnatariuszy w szczególności w zakresie współpracy policyjnej i sądowej, w sprawach kryminalnych, jak również działania tzw. Systemu Informacyjnego Schengen”¹⁰⁰.

Podczas szczytu w Bratysławie w czerwcu 2007 roku zapadły także bardzo ważne decyzje dotyczące działalności Grupy Wyszehradzkiej – uruchomiona została jej nowa strona internetowa (www.visegradgroup.eu) oraz przyjęto nowe logo V4, co niewątpliwie przyczyniło się do wzmocnienia tożsamości Europy Środkowej¹⁰¹. Następny szczyt premierów odbył się w dniach 15–16 czerwca 2008 roku w Pradze. Podczas spotkania omówiono najważniejsze tematy współpracy wyszehradzkiej, m.in. działalność Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, którego budżet wzrósł do 5 mln euro, dokonano podsumowania czeskiej prezydencji w Grupie Wyszehradzkiej oraz nakreślono priorytety polskiej prezydencji. W związku ze zbliżającym się czeskim przewodnictwem w Radzie Unii Europejskiej (1 stycznia–30 czerwca 2009 roku) dla partnerów z V4 ważnym tematem stało się uwzględnienie wyszehradzkich priorytetów w unijnej agendzie¹⁰². W czasie następnego szczytu premierów państw Grupy Wyszehradzkiej, zorganizowanego 3 czerwca 2009 roku w Wieliczce, podjęto dyskusję na temat bezpieczeństwa energetycznego oraz negocjacji w sprawie pakietu energetyczno-klimatycznego przed mającą odbyć się w grudniu 2009 roku Konferencją Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (COP-15). Podkreślano wówczas, iż członków V4 łączy konsensus – uważali oni, że zmiana klimatu jest wspólnym wyzwaniem dla Unii Europejskiej oraz społeczności międzynarodowej i tylko zespołowym wysiłkiem wszystkich państw rozwiniętych oraz rozwijających się można starać się

¹⁰⁰ *Polska w strefie Schengen*. „Biuletyn Informacyjny Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji”. www.strazgraniczna.pl/download/1/2334/schengen3bcd.pdf (dostęp: 2.01.2017).

¹⁰¹ *Press Statement, V4 Prime Ministers Summit* (Bratislava, June 18, 2007). <http://www.visegradgroup.eu/2007/press-statement-v4-prime> (dostęp: 2.01.2017).

¹⁰² *Press Release: Official Summit of the Prime Ministers of Visegrad Group Countries* (Prague, June 15–16, 2008). <http://www.visegradgroup.eu/2008/press-release-official> (dostęp: 2.01.2017).

skutecznie stawić mu czoła, w oparciu o zasadę wspólnej, ale zróżnicowanej odpowiedzialności i możliwości¹⁰³. Efektem ustaleń było powołanie grupy V4 ds. infrastruktury energetycznej, składającej się z wysokich rangą pełnomocników rządowych, mających za zadanie zbadanie możliwych wspólnych wyszehradzkich projektów infrastrukturalnych, które powinny zostać podjęte w najbliższej przyszłości. W następnym roku, czyli w 2010, w Budapeszcie odbyły się dwa szczyty premierów państw wyszehradzkich – pierwszy miał miejsce 24 lutego i był połączony z Regionalnym Szczytem Bezpieczeństwa Energetycznego, a drugi odbył się 20 lipca. Podczas szczytu energetycznego, na którym byli obecni przedstawiciele nie tylko państw Grupy Wyszehradzkiej, ale także Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej Europy (Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Serbia, Słowenia, Rumunia i Austria), przyjęta została wspólna deklaracja dotycząca bezpieczeństwa energetycznego regionu. Uczestnicy spotkania wyrazili swoje poparcie dla wzmocnienia współpracy i dalszej integracji sieci gazowych oraz dywersyfikacji dróg i źródeł zaopatrzenia, poprzez wspieranie realizacji projektów wzajemnych połączeń Północ-Południe przez wszystkie państwa wyszehradzkie pomiędzy planowanymi chorwackim i polskim terminalami skroplonego gazu ziemnego oraz poprzez wdrażanie nowych projektów infrastrukturalnych. W tym celu zostały powołane grupy robocze składające się z ekspertów w dziedzinie energetyki, których zadaniem ma być opracowanie właściwych projektów do realizacji i przygotowanie konkretnych planów połączeń infrastrukturalnych, zapewniających dywersyfikację dostaw i rozbudowę istniejących sieci gazowych¹⁰⁴. Natomiast podczas lipcowego szczytu V4 został przyjęty program słowackiej prezydencji w Grupie Wyszehradzkiej, w którym wśród priorytetów współpracy wyszehradzkiej w ramach europejskiej agendy znalazły się zagadnienia związane z nową perspektywą finansową Unii Europejskiej, bezpieczeństwem energetycznym i zmianami klimatycznymi, zaś na forum samej Grupy tematem przewodnim stało się promowanie V4 w perspektywie przypadającej na 2011 rok 20. rocznicy jej powstania¹⁰⁵.

Kolejny szczyt premierów odbył się 16 czerwca 2011 roku w Bratysławie i był poświęcony Partnerstwu Wschodniemu oraz podsumowaniu słowackiej prezydencji w V4. Podczas spotkania podkreślano, iż Partnerstwo Wschodnie jest dla Grupy Wyszehradzkiej priorytetowym projektem, gdyż człon-

¹⁰³ *Press Release of the Polish V4 Presidency After the Official Summit of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries* (Wieliczka, June 3, 2009). <http://www.visegradgroup.eu/2009/press-release-of-the> (dostęp: 2.01.2017).

¹⁰⁴ *Declaration of the Budapest V4 + Energy Security Summit* (Budapest, February 24, 2010). <http://www.visegradgroup.eu/2010/declaration-of-the> (dostęp: 3.01.2017).

¹⁰⁵ *Joint Statement Summit of the Heads of Government of the Visegrad Group* (Budapest, July 20, 2010). <http://www.visegradgroup.eu/2010/joint-statement-summit> (dostęp: 3.01.2017).

kowie „rodziny wyszehradzkiej” popierają proces integracji państw Europy Wschodniej z Unią Europejską oraz przyspieszenie procesu prowadzącego do ruchu bezwizowego dla krajów objętych tym programem. Dlatego też w celu wzmocnienia roli i działalności członków Grupy Wyszehradzkiej w obszarze Partnerstwa Wschodniego premierzy państw wyszehradzkich podjęli decyzję o uruchomieniu nowego programu w ramach Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego przeznaczonego dla krajów uczestniczących w Partnerstwie Wschodnim. Program ten zakłada realizację sztandarowych projektów w takich obszarach, jak: demokratyzacja i proces transformacji, współpraca regionalna, wsparcie dla społeczeństwa obywatelskiego¹⁰⁶. Do następnego szczytu premierów doszło 22 czerwca 2012 roku w Pradze i była to okazja do podsumowania czeskiej prezydencji w Grupie Wyszehradzkiej. Wśród najważniejszych osiągnięć Grupy wskazano:

- ustanowienie nowego programu w ramach Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego dla państw Partnerstwa Wschodniego;
- powołanie wyszehradzkiego think tanku, mającego zapewnić opracowywanie długoterminowych analiz, a także pilnych rządowych zleceń w różnych dziedzinach;
- podjęcie inicjatywy utworzenia specjalnego Funduszu Bałkanów Zachodnich na wzór Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego;
- przyjęcie deklaracji *Odpowiedzialność za silne NATO* podkreślającej wolę wzmocnienia zdolności obronnych państw wyszehradzkich poprzez zrealizowanie inicjatywy powołania wspólnej grupy bojowej państw Grupy Wyszehradzkiej w 2016 roku;
- prowadzenie negocjacji Wieloletnich Ram Finansowych Unii Europejskiej na lata 2014–2020¹⁰⁷.

Kolejny szczyt premierów odbył się 14 października 2013 roku w Budapeszcie i był poświęcony współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony. Przyjęto wówczas wspólne oświadczenie, w którym państwa Grupy Wyszehradzkiej zobowiązywały się do powołania w pierwszej połowie 2016 roku wyszehradzkiej grupy bojowej w celu zwiększenia zdolności szybkiego reagowania w ramach Unii Europejskiej¹⁰⁸. Podczas spotkania złożono również deklarację w sprawie zwiększenia działań podejmowanych przez Międzyna-

¹⁰⁶ *Joint Statement on the Enhanced Visegrad Group Activities in the Eastern Partnership, V4 Prime Minister's Summit* (Bratislava, June 16, 2011). <http://www.visegradgroup.eu/2011/joint-statement-on-the> (dostęp: 4.01.2017).

¹⁰⁷ *Joint Statement, Summit of the Heads of Government of the Visegrad Group* (Prague, June 22, 2012). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2012/summit-of-the-heads-of> (dostęp: 4.01.2017).

¹⁰⁸ *Budapest Joint Statement of the Visegrad Group Heads of Government on Strengthening the V4 Security and Defence Cooperation* (Budapest, October 14, 2013). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/budapest-joint-statement> (dostęp: 5.01.2017).

rodowy Fundusz Wyszehradzki. Premierzy czterech państw wyszehradzkich podkreślali w niej, iż Fundusz odgrywa coraz większą rolę w ułatwianiu i promowaniu ściślejszej współpracy między obywatelami i instytucjami w regionie V4, a także między obywatelami i instytucjami państw Grupy Wyszehradzkiej oraz państw Bałkanów Zachodnich i objętych programem Partnerstwa Wschodniego. W związku z tym podjęto decyzję o zwiększeniu rocznego budżetu Funduszu do 8 mln euro od 2014 roku¹⁰⁹. Podczas szczytu premierów w Budapeszcie 24 czerwca 2014 roku nawiązano do przyjętego w marcu dokumentu *Długookresowa wizja państw wyszehradzkich o pogłębianiu ich współpracy obronnej*¹¹⁰, w którym podkreślano, jak ważne jest rozwijanie i rozszerzanie zakresu współpracy w dziedzinie obrony i w związku z tym podjęto zobowiązanie do organizowania corocznych, wyszehradzkich ćwiczeń wojskowych, począwszy od 2015 roku, a także do przygotowania Planu Działania Współpracy Obronnej V4. Ponadto podczas tego spotkania przyjęty został *Protokół Ustaleń w Sprawie Mapy Drogowej dla Określenia Przyszłego Rozwoju Sieci Transportowych w Państwach Grupy Wyszehradzkiej*¹¹¹, w którym zobowiązano się do przygotowania i opracowania wspólnej listy projektów infrastruktury transportowej o priorytetowym znaczeniu dla wszystkich państw członkowskich Grupy Wyszehradzkiej, w perspektywie krótko-, średnio- i długookresowej oraz w układzie Północ-Południe.

Do następnego szczytu premierów państw V4 doszło 19 czerwca 2015 roku w Bratysławie na zakończenie słowackiej prezydencji w Grupie Wyszehradzkiej. Do najważniejszych tematów wówczas poruszanych należały: polityka energetyczna, transport, polityka obronna, współpraca medialna, wymiar zewnętrzny (Ukraina, Bałkany Zachodnie, Partnerstwo Wschodnie), polityka migracyjna oraz agenda cyfrowa i polityka innowacji, w nawiązaniu do podpisanej w lutym 2015 roku *Umowy o Wyszehradzkim Instytucie Patentowym*, który ma za zadanie wspieranie innowacji, kreatywności, wzrostu gospodarczego i konkurencyjności w regionie Europy Środkowej¹¹². Przyjęta została również deklaracja bratysławska premierów krajów V4 o silniejszej Wspólnej Polityce Bezpieczeństwa i Obrony Unii Europejskiej (WPBiO; ang. Com-

¹⁰⁹ *Joint Statement on Enhancing the Activities Covered by the International Visegrad Fund* (Budapest, October 14, 2013). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/joint-statement-on> (dostęp: 5.01.2017).

¹¹⁰ *Long Term Vision of the Visegrad Countries on Deepening Their Defence Cooperation* (Visegrad, March 14, 2014). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014> (dostęp: 5.01.2017).

¹¹¹ *Memorandum of Understanding Concerning the Roadmap for Determining the Future Development of the Transport Networks of the Visegrad Group Countries* (Budapest, June 24, 2014). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/memorandum-of> (dostęp: 8.01.2017).

¹¹² *Joint Statement of the Heads of Government of the Visegrad Group Countries* (Bratislava, June 19, 2015). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/joint-statement-of-the> (dostęp: 8.01.2017).

mon Security and Defence Policy – CSDP), w której państwa wyszehradzkie wyrażały swoje stanowisko w sprawie działań, jakie powinny zostać podjęte dla wzmocnienia polityki bezpieczeństwa całej Unii Europejskiej ze szczególnym udziałem państw Grupy poprzez powołanie wspólnej grupy bojowej w 2016 roku¹¹³.

W 2016 roku szczyt premierów państw Grupy Wyszehradzkiej odbył się dwukrotnie w Pradze – pierwszy raz 15 lutego jako nadzwyczajny szczyt z okazji 25. rocznicy powstania V4, a drugi raz 8 czerwca, na zakończenie czeskiej prezydencji w Grupie. W przyjętym w lutym oświadczeniu premierzy Czech, Polski, Słowacji i Węgier podkreślali, iż w ciągu ostatnich 25 lat Grupa Wyszehradzka rozwinęła bliską i silną współpracę, opierając się o wspólne wartości i interesy. Celem państw członkowskich V4 było stworzenie atmosfery partnerstwa, zaufania, wzajemnego szacunku i solidarności wewnątrz Grupy oraz na zewnątrz, w relacjach z państwami członkowskimi Unii Europejskiej. W ocenie przedstawicieli państw wyszehradzkich członkostwo w Unii Europejskiej oraz w Sojuszu Północnoatlantyckim przyczyniło się do integracji gospodarczej i politycznej Europy oraz do promocji stabilności i bezpieczeństwa na kontynencie. Grupa Wyszehradzka stała się globalnie rozpoznawalną i ugruntowaną marką oraz szanowanym i wiarygodnym partnerem w podejmowaniu wyzwań, przed którymi stoi świat euroatlantycki¹¹⁴. Z kolei w przyjętym podczas szczytu w czerwcu 2016 roku wspólnym oświadczeniu premierzy wyrażali swoją ocenę sytuacji w Europie po 25 latach od powstania Grupy Wyszehradzkiej. W oświadczeniu czytamy: „Sytuacja w Europie znacząco się zmieniła od tamtego czasu. Podczas gdy rok 1990 był naznaczony duchem optymizmu oraz wizją pojawiającego się europejskiego domu jako wspólnego celu, obecnie jesteśmy świadkami śladów erozji wzajemnego zaufania i powstawania nowych linii podziału. Przyczyny takiego stanu rzeczy są wielorakie, ale można ich upatrywać przede wszystkim w sytuacji gospodarczej, jak również w powrocie geopolityki do Europy wraz z pojawieniem się intensywnych konfliktów w najbliższym sąsiedztwie Unii Europejskiej”¹¹⁵. Dlatego też czeska prezydencja w Grupie Wyszehradzkiej ze swoim hasłem „V4 zaufanie” starała się przezwyciężyć te tendencje poprzez dobór odpowiednich środków i zaproponowanie debat na temat przyszłości Europy i Unii Europejskiej w ramach Praskiego Europejskiego

¹¹³ *Bratislava Declaration of the Visegrad Group Heads of Government for a Stronger CSDP* (Bratislava, June 19, 2015). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/bratislava-declaration> (dostęp: 8.01.2017).

¹¹⁴ *Joint Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries on the 25th V4 Anniversary* (Prague, February 15, 2016). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2016/joint-statement-of-the> (dostęp: 9.01.2017).

¹¹⁵ *Joint Declaration of the Visegrad Group Prime Ministers* (Prague, June 8, 2016). <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/joint-declaration-of-the-160609> (dostęp: 9.01.2017).

Szczytu jako pierwszego elementu z serii konferencji, które będą organizowane przez państwa wyszehradzkie w latach 2016–2018 pod hasłem „Perspektywy V4 na przyszłość Europy”¹¹⁶.

Roczne przewodnictwo w Grupie Wyszehradzkiej jest sprawowane od 1 lipca danego roku do 30 czerwca roku następnego w oparciu o program prezydencji przyjmowany przez premierów państw członkowskich. Po odnowieniu współpracy wyszehradzkiej w 1999 roku wprowadzono także bardziej elastyczne zasady określania harmonogramu spotkań przedstawicieli różnych resortów z krajów V4 – ministrowie uzyskali większą autonomię działania, gdyż mogą regulować częstotliwość wzajemnych spotkań oraz ich agendę w zależności od potrzeb. Stało się to konsekwencją zmiany orientacji postępowania czwórki wyszehradzkiej – nastąpiło przesunięcie środka ciężkości z politycznych deklaracji bardziej na konkretne działania na niższym szczeblu i skupienie się na kwestiach dotyczących bezpośrednio obywateli. W strategii tej istotne miejsce przypadło powołanemu w 2000 roku Międzynarodowemu Funduszowi Wyszehradzkiemu, którego celem jest wzmacnianie inicjatyw obywatelskich oraz działalności organizacji pozarządowych poprzez wsparcie finansowe dla ich projektów. Ideą Wyszehradu po wejściu do Unii Europejskiej stało się stworzenie wspólnoty regionalnej, której obywatele poznają się nawzajem, poznają swoją historię i kulturę i w ten sposób starają się przewyciężyć istniejące stereotypy i uprzedzenia. Najlepszą drogą do osiągnięcia tych celów jest organizowanie spotkań, letnich uniwersytetów, festiwali, koncertów, a więc imprez, które zbliżają ludzi do siebie, umożliwiają nawiązanie kontaktów i niwelowanie funkcjonujących w społeczeństwie stereotypów w odniesieniu do konkretnej nacji, obywateli konkretnego państwa. Współpraca instytucji pozarządowych, samorządów terytorialnych czy zwykłych obywateli, jak pokazuje doświadczenie, przynosi korzyści dla wszystkich stron w nią zaangażowanych. Ten lokalny wymiar współpracy zyskał uznanie w oczach polityków państw wyszehradzkich właśnie w kolejnym okresie rozwoju V4, czyli po wejściu czterech partnerów do Unii Europejskiej.

Sprawowanie prezydencji przez czwórkę wyszehradzką, od momentu ustanowienia tej formy pracy Grupy, możemy uporządkować następująco:

- Polska: 2000/2001, 2004/2005, 2008/2009, 2012/2013, 2016/2017;
- Węgry: 2001/2002, 2005/2006, 2009/2010, 2013/2014;
- Słowacja: 2002/2003, 2006/2007, 2010/2011, 2014/2015;
- Czechy: 2003/2004, 2007/2008, 2011/2012, 2015/2016¹¹⁷.

Każdy program prezydencji zawiera harmonogram spotkań na różnym szczeblu – od prezydentów, szefów rządów, przez ministrów, ekspertów, aż po

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Zob. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs> (dostęp: 1.02.2016).

prace grup roboczych zajmujących się konkretnymi zagadnieniami oraz priorytetami współpracy całej Grupy Wyszehradzkiej w danym okresie. Analizując poszczególne programy rocznych prezydencji na przestrzeni kilkunastu ostatnich lat, od kiedy wprowadzono mechanizm rocznego przewodnictwa, które nadaje bieg i kształt współpracy wyszehradzkiej, dostrzec można tendencję do rozbudowywania kolejnych programów o treść, większą dbałość o zawartość i rozszerzanie pola działania o nowe tematy i nowych partnerów. Na zakończenie każdej prezydencji organizowany jest szczyt premierów czterech państw Grupy Wyszehradzkiej, na którym prezentowane są rezultaty współpracy, osiągnięcia w postaci rocznych raportów z danego przewodnictwa. Stanowi to wówczas okazję do podsumowań dotychczasowych dokonań, wyciągania wniosków na przyszłość i ewentualnego korygowania wyznaczonych kierunków aktywności partnerów z „rodziny wyszehradzkiej” jako reakcji na bieżące wydarzenia i pojawiające się nowe wyzwania.

W okresie od maja 1999 roku (szczyt w Bratysławie) do czerwca 2000 roku (szczyt w Pradze) koordynatorem współpracy wyszehradzkiej były Czechy, które wyznaczały wówczas kierunki rozwoju działania Grupy Wyszehradzkiej. Do najważniejszych obszarów współpracy czwórki wyszehradzkiej należały wówczas sprawy integracji europejskiej, bezpieczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem wsparcia udzielonego Słowacji, która nie weszła razem z Czechami, Polską i Węgrami do NATO w marcu 1999 roku, sprawy wewnętrzne i sprawiedliwości, transportu i komunikacji, kultury, nauki i edukacji oraz środowiska. Szczególną uwagę przypisywano wtedy procesowi powołania Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, mającego swój sekretariat w Bratysławie, którego głównym celem miało być wspieranie wspólnych projektów w różnych dziedzinach angażujących jak najwięcej partnerów z państw członkowskich V4¹¹⁸. Jednym z priorytetów okresu czeskiej koordynacji współpracy wyszehradzkiej stała się promocja wspólnych działań poprzez uruchomienie strony internetowej Grupy Wyszehradzkiej (www.visegradgroup.org¹¹⁹), która dostarcza aktualnych informacji na temat czwórki wyszehradzkiej, jej bieżącej działalności, spotkań, przyjmowanych wspólnych oświadczeń, programów prezydencji, jak również raportów po zakończeniu danej prezydencji w V4, a członkowie komitetu redakcyjnego serwisu internetowego pochodzą ze wszystkich krajów „rodziny wyszehradzkiej”.

Od 1 lipca 2000 roku do 30 czerwca 2001 roku trwała w Grupie Wyszehradzkiej polska prezydencja, której głównymi priorytetami były: promocja najważniejszego celu V4, czyli integracji z Unią Europejską, w państwach

¹¹⁸ *Annual Report on the Activities of the Visegrad Group* (2000). <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/1999-2000-czech-110412> (dostęp: 1.01.2017).

¹¹⁹ Obecnie (od momentu wejścia państw Grupy do Unii Europejskiej) jest to adres: www.visegradgroup.eu.

Europy Zachodniej, ale także wewnątrz państw wyszehradzkich, wsparcie Słowacji w jej dążeniach wejścia do NATO oraz wzmacnianie tożsamości Grupy Wyszehradzkiej i jej wizerunku jako obszaru politycznej i gospodarczej stabilności. Wśród zadań wyznaczanych przez polskie przewodnictwo znalazło się rozwijanie współpracy sektorowej, zwłaszcza w dziedzinie infrastruktury, transportu, ochrony środowiska oraz przemysłu zbrojeniowego¹²⁰. Jak wynika z raportu przedstawionego po zakończeniu polskiego przewodnictwa, był to rok obfitujący w częste spotkania na najwyższym szczeblu – premierzy państw Grupy Wyszehradzkiej: Jerzy Buzek, Mikuláš Dzurinda, Viktor Orbán oraz Miloš Zeman kilkakrotnie spotykali się w celu omówienia kwestii europejskich i regionalnych, będących w sferze zainteresowania Grupy Wyszehradzkiej. W styczniu 2001 roku dla upamiętnienia 10. rocznicy powstania Grupy Wyszehradzkiej doszło do spotkania prezydentów Czech – Václava Havla, Polski – Aleksandra Kwaśniewskiego, Słowacji – Rudolfa Schustera oraz Węgier – Ferencza Mádl, podczas którego podkreślali oni znaczenie współpracy wyszehradzkiej dla procesu integracji europejskiej. Głównym zadaniem polskiej prezydencji była właśnie promocja dokonań czterech państw Europy Środkowej w procesie transformacji systemowej, integracji oraz ich gotowości do członkostwa w Unii Europejskiej. Podsumowano także działania poszczególnych podmiotów na szczeblu centralnym, jak i lokalnym w państwach wyszehradzkich stanowiących istotny wkład w rozwój współpracy sektorowej pomiędzy partnerami z Grupy Wyszehradzkiej, która przynosiła wymierne korzyści wszystkim stronom biorącym udział w różnorodnych projektach gospodarczych, społecznych, naukowych czy transgranicznych¹²¹.

Od 1 lipca 2001 roku do 30 czerwca 2002 roku przewodnictwo w V4 pełniły Węgry. W programie węgierskiej prezydencji znalazły się cele współpracy politycznej, gospodarczej, sektorowej, obronnej, transgranicznej, w sferze kultury, edukacji, sportu, spraw wewnętrznych, transportu oraz ochrony środowiska. Jak podkreślano w programie, do głównych priorytetów współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej należały działania związane z procesem integracji europejskiej, promocja dokonań czterech państw Europy Środkowej w krajach członkowskich Unii Europejskiej, a także wzmacnianie wewnętrznej spójności regionu V4 oraz tożsamości Europy Środkowej¹²².

¹²⁰ *Tasks of the Visegrad Group during the Polish Presidency (2000/2001)*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2000-2001-polish-110412> (dostęp: 12.01.2017).

¹²¹ *Annual Report of Polish Presidency (2000/2001)*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/2000-2001-polish-110412> (dostęp: 12.01.2017).

¹²² *Program of the Hungarian Presidency for Strengthening the Cooperation of the Four Visegrad Countries (2001/2002)*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2001-2002-hungarian-110412> (dostęp: 13.01.2017).

Podczas słowackiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej, przypadającego na okres od 1 lipca 2002 roku do 30 czerwca 2003 roku, uwaga partnerów wyszehradzkich skupiała się przede wszystkim na procesie integracji europejskiej, gdyż na grudzień 2002 roku przypadło zakończenie negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską, a w pierwszej połowie 2003 roku został podpisany traktat akcesyjny z Unią oraz odbyły się referenda akcesyjne we wszystkich czterech państwach wyszehradzkich. Ważne dla Grupy w perspektywie wejścia do UE było także zabieganie o poparcie wśród poszczególnych państw unijnych i rozwijanie z nimi współpracy, jak również z innymi ugrupowaniami regionalnymi, np. Radą Nordycką, Beneluxem czy organizacjami międzynarodowymi – OECD¹²³. Zgodnie z hasłem słowackiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej „Integracja – bezpieczeństwo – dobrobyt” głównym celem wspólnych wysiłków państw wyszehradzkich był proces integracji europejskiej, który w wyniku uzgodnień szczytu Rady Europejskiej w Kopenhadze w grudniu 2002 roku miał zakończyć się akcesją Czech, Polski, Słowacji i Węgier w niedługiej perspektywie czasowej. Na ten okres przypadają wzmożone kontakty zwłaszcza głównych negocjatorów reprezentujących poszczególne państwa wyszehradzkie, gdyż ważyły się losy ostatecznych warunków przyszłego członkostwa czwórki wyszehradzkiej w Unii Europejskiej. Był to zatem bardzo intensywny czas zarówno dla państw kandydujących, jak i dla przedstawicieli Unii Europejskiej, gdyż to właśnie wtedy zapadały najważniejsze decyzje mające doprowadzić do szczęśliwego finału. Dla Słowacji roczne przewodnictwo w Grupie Wyszehradzkiej przypadło także na kolejny etap procesu integracji, tym razem euroatlantyckiej, gdyż to właśnie w listopadzie 2002 roku podczas szczytu NATO w Pradze zapadła decyzja o zaproszeniu do Sojuszu siedmiu państw Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Słowacji. Tym samym zakończyły się starania pozostałych państw Grupy Wyszehradzkiej o włączenie Słowacji do Sojuszu i w tym kontekście ważne było miejsce zorganizowania szczytu NATO – stolica Czech jest pierwszym miastem z regionu Europy Środkowo-Wschodniej, które gościło przedstawicieli Sojuszu Północnoatlantyckiego. W podsumowaniu słowackiego przewodnictwa w V4 zwrócono uwagę, iż w perspektywie rozszerzenia Unii Europejskiej na Wschód rozpoczęta została dyskusja wewnątrz Grupy Wyszehradzkiej na temat możliwości współpracy wyszehradzkiej w rozszerzonej Europie¹²⁴.

¹²³ *V4 Program of Cooperation for the Slovak Presidency in the Visegrad Group 2002/2003*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2002-2003-slovak-110412> (dostęp: 14.01.2017).

¹²⁴ *Annual Report of the Slovak Presidency in the Visegrad Group (2002/2003)*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/2002-2003-slovak-110412> (dostęp: 14.01.2017).

Od 1 lipca 2003 roku do 30 czerwca 2004 roku trwał okres czeskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej. Dwa kluczowe słowa charakteryzujące czeską prezydencję w V4 to ciągłość i przyszłość. Priorytetem stała się kontynuacja wszystkich pozytywnych aspektów współpracy w ramach Grupy osiągniętych do tej pory oraz poszukiwanie nowych form współdziałania, dostosowanych do zmienionego wraz z przystąpieniem do Unii Europejskiej środowiska i położenia międzynarodowego. Ciągłość współpracy oznaczać miała rozwijanie i kontynuowanie wszystkich kontaktów i konkretnych projektów realizowanych do tej pory w ramach poszczególnych resortów, jak też na poziomie obywatelskim. Przyszłość Grupy Wyszehradzkiej miał określić dokument wyznaczający nowe cele V4 jako części UE¹²⁵. Dokumentem tym była deklaracja wyszehradzka z Kromieryża podpisana 12 maja 2004 roku, uzupełniona o *wytyczne dotyczące obszarów przyszłej współpracy wyszehradzkiej*. W ten sposób udzielono pozytywnej odpowiedzi na pytanie o przyszłość współpracy wyszehradzkiej w nowej, unijnej rzeczywistości, która zgodnie z wolą wszystkich partnerów ma być kontynuowana w celu stworzenia zjednoczonej, demokratycznej i dostatniej Europy. Podstawowe obszary współpracy wyszehradzkiej miały się od tego momentu koncentrować na:

- praktycznej współpracy regionalnej w obszarze V4;
- współpracy w realizacji celów Unii Europejskiej oraz kontynuowaniu procesu integracji, gotowości do dzielenia się swoimi doświadczeniami z państwami Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej;
- współpracy z innymi partnerami, ugrupowaniami regionalnymi oraz organizacjami międzynarodowymi¹²⁶.

Na okres od 1 lipca 2004 roku do 30 czerwca 2005 roku przypadło polskie przewodnictwo w Grupie Wyszehradzkiej, które rozpoczęło nowy rozdział we współpracy politycznej i regionalnej pomiędzy Czechami, Polską, Słowacją i Węgrami po ich wejściu do Unii Europejskiej. Do głównych priorytetów polskiej prezydencji należały wówczas:

- konsultacje w sprawie przyszłej perspektywy finansowej;
- współpraca w zakresie zagadnień Schengen;
- udział w tworzeniu i realizacji nowej unijnej polityki sąsiedztwa;
- wprowadzenie programów strategicznych Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego;

¹²⁵ *Programme of the Czech Republic's V4 Presidency* (July 2003–June 2004). <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2003-2004-czech-110412> (dostęp: 15.01.2017).

¹²⁶ *Report on Activities of the Czech Presidency of the Visegrad Group (2003–2004)*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/2003-2004-czech-110412> (dostęp: 15.01.2017).

- współpraca w dziedzinie energetyki, przemysłu i infrastruktury oraz badań naukowych;
- dalszy rozwój praktycznej współpracy regionalnej¹²⁷.

Do najważniejszych obszarów współpracy wyszehradzkiej zaliczono:

- wymiar polityczny skupiający się na dążeniu do wykreowania Grupy Wyszehradzkiej jako regionalnego forum dialogu na tematy europejskie, zgodne z duchem i praktyką Unii Europejskiej – Grupa skupiająca się na realizacji konkretnych projektów z partnerami zewnętrznymi; Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki służący do rozwijania więzi pomiędzy społeczeństwami państw członkowskich V4;
- współpracę sektorową z naciskiem na następujące dziedziny: infrastruktura i transport (trasy w układzie Północ-Południe), polityka regionalna i zagospodarowanie przestrzenne, współpraca transgraniczna, ochrona środowiska, sprawy obronne i wojskowe, badania naukowe, kultura, edukacja i sport¹²⁸.

Podczas polskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej współpraca wyszehradzka zyskała nowy, ważny wymiar – samorządowy, gdyż w październiku 2004 roku w Krakowie odbyło się pierwsze Forum Regionów Wyszehradzkich, które zakończyło się przyjęciem wspólnej deklaracji o współpracy przez partnerów reprezentujących jednostki samorządu lokalnego z Czech, Polski, Słowacji i Węgier. Jako wyraz swej odpowiedzialności za stabilizację w regionie Europy Środkowo-Wschodniej państwa V4 zaangażowały się w wydarzenia na Ukrainie określane mianem pomarańczowej rewolucji i wspierały demokratyczne przemiany w tym kraju¹²⁹.

Od 1 lipca 2005 roku do 30 czerwca 2006 roku przewodnictwo w Grupie Wyszehradzkiej sprawowały Węgry. Do głównych priorytetów zaliczone zostały:

- wzmocnienie tożsamości V4 oraz opracowanie strategii komunikacyjnej, służącej zbliżeniu do obywateli;
- poprawa spójności V4, tworzenie warunków do prowadzenia konsultacji i podejmowania współpracy w sprawach priorytetowych dla Unii Europejskiej oraz pojawiających się na innych forach międzynarodowych; prezentacja wspólnych stanowisk V4;
- wspieranie wysiłków transformacji i modernizacji w Europie Środkowo-Wschodniej; przyczynianie się do wysiłków podejmowanych na rzecz

¹²⁷ *Program for the Polish Presidency of the Visegrad Group 2004/2005*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2004-2005-polish-110412> (dostęp: 15.01.2017).

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ *Activity of the Polish Presidency of the Visegrad Group in 2004/2005*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/2004-2005-polish-110412> (dostęp: 15.01.2017).

poprawy konkurencyjności Unii Europejskiej, w szczególności w zakresie rozwoju infrastruktury¹³⁰.

Węgierska prezydencja w Grupie Wyszehradzkiej wskazała trzy podstawowe wymiary współpracy wyszehradzkiej, rozszerzając poprzednią, polską propozycję o wymiar obywatelski. Zatem współpraca w ramach Grupy Wyszehradzka koncentrowała się od tego momentu na trzech wymiarach:

- politycznym (polityka zagraniczna i europejska) – obejmującym politykę zagraniczną, bezpieczeństwa i sąsiedztwa, perspektywę finansową, Proces Lizboński, Schengen;
- sektorowym (współpraca gospodarcza) – obejmującym politykę energetyczną przemysł, małe i średnie przedsiębiorstwa, rolnictwo, transport, badania i rozwój, kulturę, edukację, sprawy społeczne (kwestia romska, bezrobocie), ochronę środowiska, turystykę;
- obywatelskim – obejmującym działania Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego poprzez przyznawane granty i stypendia oraz rozwijanie współpracy pomiędzy sektorem publicznym a organizacjami pozarządowymi i obywatelami państw członkowskich Grupy Wyszehradzkiej¹³¹.

Od 1 lipca 2006 do 30 czerwca 2007 przewodnictwo w Grupie Wyszehradzkiej należało do Słowacji. Wśród priorytetów słowackiej prezydencji znalazły się następujące:

- stworzenie z Grupy Wyszehradzkiej dynamicznego forum regionalnego w ramach Unii Europejskiej;
- kontynuowanie wzmacniania konsultacji i koordynacji współpracy wyszehradzkiej w celu wypracowania wspólnych stanowisk w stosunku do zagadnień znajdujących się w zakresie zainteresowania wszystkich partnerów z V4;
- poprawa ogólnego poziomu świadomości społecznej dotyczącej Grupy Wyszehradzkiej¹³².

W programie zostały przedstawione najważniejsze cele współpracy wyszehradzkiej w odniesieniu do trzech wymiarów współpracy: sektorowego oraz obywatelskiego, a także polityki zagranicznej i europejskiej.

Kolejny program przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej został opracowany przez Republikę Czeską, której prezydencja przypadła na okres od 1 lipca 2007 roku do 30 czerwca 2008 roku. Do głównych priorytetów działalności V4 w tym czasie zostały zaliczone następujące zagadnienia:

¹³⁰ *Programme for the Hungarian Presidency of the Visegrad Group 2005/2006*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2005-2006-hungarian-110412> (dostęp: 16.01.2017).

¹³¹ Ibidem.

¹³² *The Programme of Slovakia's V4 Presidency 2006/2007*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2006-2007-slovak-110412> (dostęp: 18.01.2017).

- usprawnienie mechanizmu współpracy państw wyszehradzkich w Unii Europejskiej;
- strategia komunikacji i informacji V4;
- promowanie demokracji i praw człowieka na świecie;
- Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki¹³³.

W związku z członkostwem państw Grupy Wyszehradzkiej w Unii Europejskiej sprawy unijne stały się naturalną częścią procesu konsultacji na forum V4. Wśród najważniejszych tematów unijnych w programie czeskiego przewodnictwa w V4 znalazły się: proces reformy Unii Europejskiej, priorytety prezydencji w Radzie Unii Europejskiej, liberalizacja rynku wewnętrznego, rozszerzenie Unii oraz wsparcie dla procesu integracji w Europie Wschodniej i Południowo-Wschodniej¹³⁴. Grupa Wyszehradzka w tamtym czasie osiągnęła porozumienie w kilku istotnych obszarach polityki UE, takich jak negocjowanie perspektywy finansowej (2007–2013), wspólne działania na rzecz zniesienia okresów przejściowych dotyczących swobodnego przepływu pracowników z nowych państw członkowskich UE czy dyrektywa usługowa. Jednym z głównych celów państw wyszehradzkich podczas czeskiej prezydencji stało się ich wspólne przygotowanie się do pełnego wdrożenia dorobku Schengen, co zostało osiągnięte z dniem 21 grudnia 2007 roku, w dużej mierze także dzięki zabiegom portugalskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej. W podsumowaniu czeskiego przewodnictwa w „rodzinie wyszehradzkiej” zwrócono uwagę na jej otwartość na rozwijanie szerokiej współpracy państw wyszehradzkich z innymi partnerami w formacie Wyszehrad plus, m.in. z państwami bałtyckimi, Radą Nordycką, Japonią czy GUAM (Gruzja, Ukraina, Azerbejdżan i Mołdawia)¹³⁵.

Od 1 lipca 2008 roku do 30 czerwca 2009 roku przewodnictwo w V4 objęła Polska. Jak czytamy w programie polskiej prezydencji: „na okres polskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej przypada wiele rocznic wydarzeń o dużym znaczeniu zarówno dla samej Europy Środkowej, jak i szerzej dla Europy i świata. W końcu 2008 roku minie 90. rocznica ukształtowania się nowego ładu europejskiego po I wojnie światowej, po której nastąpił okres dynamicznych zmian w Europie Środkowej i powstały nowe państwa. W 2009 roku przypada 70. rocznica wybuchu II wojny światowej, w następstwie której doszło do podziału kontynentu »żelazną kurtyną«. W tym samym roku przypadnie również 20. rocznica upadku socjalistycznych ustrojów w Europie

¹³³ *Czech Presidency of the Visegrad Group* (June 2007–June 2008). <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2007-2008-czech-110412> (dostęp: 18.01.2017).

¹³⁴ T. STRÁŽAY: *Vyšehrad 2008: dynamická regionálna platforma s pridanou hodnotou pre EÚ*. „Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky” 2008, s. 94.

¹³⁵ *Activities of the Czech Presidency of the Visegrad Group* (June 2007–June 2008). <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/2007-2008-czech-110412> (dostęp: 19.01.2017).

Centralnej i rozpoczęcia procesu ponownego jednoczenia kontynentu, któremu tempo nadały wydarzenia w Polsce¹³⁶.

Do tych jubileuszy dodać można jeszcze 10. rocznicę wejścia Polski, Czech i Węgier do NATO oraz 5. rocznicę uzyskania przez całą „rodzinę wyszehradzką” członkostwa w Unii Europejskiej. Dodatkową klamrą spinającą ten okres i podkreślającą miejsce państw V4 w Europie miało być przewodnictwo Czech w Radzie Unii Europejskiej, jako pierwszego spośród krajów wyszehradzkich.

Ta sekwencja ważnych rocznic i faktów określać miała rok polskiej prezydentury w Grupie Wyszehradzkiej, kontynuującej z jednej strony przewodnictwo czeskie i synchronizującą pracę V4 z programem czeskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej, jednocześnie jednak koncentrujące się wyraźnie na problemach regionu i Europejskiej Polityce Sąsiedztwa (EPS; ang. European Neighbourhood Policy – ENP). Przewodnictwo polskie w Grupie Wyszehradzkiej miało być również okazją do działań (o charakterze zarazem symbolicznym i realnym) służących podkreśleniu znaczenia współpracy w ramach Grupy dla jej członków oraz jej praktycznemu rozwojowi i pogłębieniu.

Hasłem polskiego przewodnictwa w V4 było „Solidarni w regionie – razem dla demokracji”¹³⁷.

Najważniejsze cele polskiego przewodnictwa zostały zawarte w trzech grupach tematycznych:

- cele spajające wewnętrzne działania V4;
- cele synchronizujące działania państw wyszehradzkich w obrębie UE;
- cele z zakresu wsparcia i współpracy z innymi państwami obszaru europejskiego i Kaukazu.

Wśród priorytetów polskiej prezydencji główne miejsce zajmowała problematyka rozwoju Europejskiej Polityki Sąsiedztwa – Polska zamierzała aktywnie działać i zachęcać partnerów do zintensyfikowania działań Grupy Wyszehradzkiej na rzecz budowy i rozwoju wymiaru wschodniego polityki Unii Europejskiej. Ponieważ rok 2009 miał być dla Unii czasem szczególnym ze względu na przewidywane wejście w życie traktatu lizbońskiego (reformującego UE, zakładającego stworzenie nowych instytucji umacniających spójność wewnętrzną i tożsamość Unii na arenie międzynarodowej, takich jak np. stały przewodniczący Rady Europejskiej), wybory do Parlamentu Europejskiego oraz wymianę składu Komisji Europejskiej, polska prezydencja zabiegała o koordynację stanowisk państw wyszehradzkich w dziedzinie implementacji tego traktatu. Program polskiego przewodnictwa wyznaczał także konkretne cele w politykach

¹³⁶ Program przewodnictwa RP w Grupie Wyszehradzkiej (lipiec 2008–czerwiec 2009). <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=http%3A%2F%2Fwww.visegradgroup.eu%2Fpresidency-programpl> (dostęp: 13.01.2017).

¹³⁷ Ibidem.

sektorowych, za których realizację były odpowiedzialne poszczególne ministerstwa, prowadzące współpracę z właściwymi strukturami w pozostałych państwach wyszehradzkich.

W raporcie podsumowującym polskie przewodnictwo w Grupie Wyszehradzkiej, czytamy, że przypadło na „okres bardzo dynamicznie kształtującej się sytuacji w Unii Europejskiej i na świecie wywołanej globalnym kryzysem ekonomicznym. Wbrew oczekiwaniom nie wszedł w życie traktat lizboński, z powodu odrzucenia go przez obywateli Irlandii oraz braku zakończenia procedur ratyfikacyjnych w kilku innych państwach unijnych. Dodatkowo w sierpniu 2008 roku świat był świadkiem kryzysu rosyjsko-gruzińskiego, a na początku 2009 roku doszło do rosyjsko-ukraińskiego kryzysu energetycznego, którego negatywne skutki odbiły się na innych krajach regionu Europy Środkowej i Południowej (w tym szczególnie dotkliwie na partnerach z Grupy Wyszehradzkiej). Fakty te spowodowały, że nastąpiła weryfikacja agend wielu struktur międzynarodowych, m.in. NATO i UE, co nie pozostało bez wpływu również na działania podejmowane przez polską prezydencję. Sytuacja kryzysowa spowodowała również, że część z zaplanowanych spotkań i konsultacji musiała zostać przesunięta na okres późniejszy. Osobnym wyzwaniem była realizacja programu w okresie czeskiej prezydencji w Unii Europejskiej, która ze względu na swoją aktywność wymusiła pewne limitowanie kontaktów w formacie wyszehradzkim”¹³⁸.

Realizując priorytety polskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej, skoncentrowano się głównie na kwestiach związanych z przygotowaniem i wdrożeniem unijnego programu Partnerstwa Wschodniego, zainicjowanego przez Polskę i Szwecję, ale w bliskiej współpracy również z partnerami wyszehradzkimi. Dla budowy tożsamości regionalnej i promowania krajów wyszehradzkich ważne miejsce zajmowało działanie Letniej Szkoły Wyszehradzkiej (Kraków, lipiec 2008 roku), a także zainaugurowany w 2008 roku przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki program wspierania rozwoju seminariów lub studiów magisterskich na wyższych uczelniach, poświęconych krajom wyszehradzkim. Jego wagę uznali premierzy krajów wyszehradzkich, podejmując decyzję o wzroście budżetu tej instytucji z 5 do 6 mln euro (od 2010 roku)¹³⁹.

Od 1 lipca 2009 roku do 30 czerwca 2010 roku przewodnictwo w Grupie Wyszehradzkiej sprawowały Węgry. Jego główne priorytety koncentrowały się wokół działań na rzecz wspierania stabilnego i bezpiecznego sąsiedztwa z jednej strony oraz opracowywania w miarę możliwości wspólnych stanowisk w ważnych sprawach pojawiających się w europejskiej agendzie z dru-

¹³⁸ *Sprawozdanie z realizacji programu polskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej* (lipiec 2008–czerwiec 2009). <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports> (dostęp: 22.01.2017).

¹³⁹ *Ibidem*.

giej strony. Do najważniejszych obszarów znajdujących się w kręgu zainteresowań i aktywnej polityki węgierskiej prezydencji zostały zaliczone następujące zagadnienia:

- współpraca z państwami Bałkanów Zachodnich, rozwijanie wschodniego wymiaru Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego;
- wzmocnienie i pogłębianie współpracy sektorowej wszędzie tam, gdzie jest to konieczne i możliwe w celu lepszego reprezentowania i promowania wspólnych interesów Grupy Wyszehradzkiej w Unii Europejskiej;
- dalsze umacnianie społeczeństwa obywatelskiego w państwach wyszehradzkich oraz wspieranie programów stypendialnych za pomocą środków ze strony Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego¹⁴⁰.

Podczas węgierskiego przewodnictwa rozwijano współpracę w formacie Wyszehrad plus, która była skierowana do zewnętrznych partnerów, takich jak Ukraina, Rosja, Mołdawia, Japonia, Benelux czy Nordycka Rada Ministrów (ang. Nordic Council of Ministers) i obejmowała wspólne inicjatywy w różnych sferach działania, co było wyrazem wzrastającego zainteresowania innych państw Grupą Wyszehradzką jako rozpoznawalną marką prezentującą odpowiednią jakość i ofertę współpracy. W takim formacie realizowano m.in. projekt Zielony Wyszehrad, w ramach którego były organizowane warsztaty na temat ochrony środowiska i zmian klimatycznych.

Jak wynika z raportu podsumowującego węgierskie przewodnictwo w Grupie, kluczowymi obszarami skupiającymi uwagę węgierskiej prezydencji były następujące zagadnienia:

- integracja euroatlantycka Bałkanów Zachodnich;
- Partnerstwo Wschodnie;
- bezpieczeństwo energetyczne;
- polityka regionalna i spójności;
- środkowoeuropejska strategia ds. Romów¹⁴¹.

W raporcie podkreślano, iż proces integracji państw Bałkanów Zachodnich oraz objętych programem Partnerstwa Wschodniego nie tylko leży w interesie członków V4, ale nakłada na nich także odpowiedzialność, i dlatego regiony te są interpretowane i postrzegane jako dwa tak samo ważne filary współpracy wyszehradzkiej. Istotnym wydarzeniem podczas węgierskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej był zorganizowany w Budapeszcie Wyszehradzki Szczyt Bezpieczeństwa Energetycznego, który przyciągnął przedstawicieli państw Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej Europy zaintereso-

¹⁴⁰ *Hungarian Presidency* (2009/2010). <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2009-2010-hungarian-110412> (dostęp: 23.01.2017).

¹⁴¹ *Activities of the Hungarian Presidency of the Visegrad Group* (July 2009–June 2010). <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/2009-2010-hungarian-110412> (dostęp: 23.01.2017).

wanych podejmowaniem współpracy energetycznej w regionie czy budową nowych połączeń infrastrukturalnych umożliwiających dywersyfikację dostaw i sieci przesyłowych surowców energetycznych¹⁴².

Słowackie przewodnictwo w Grupie Wyszehradzkiej, które przypadło na okres od 1 lipca 2010 roku do 30 czerwca 2011 roku, bazując na doświadczeniach i osiągnięciach poprzednich prezydencji oraz wspierając główne kierunki współpracy wyszehradzkiej, przyjęło za priorytety następujące zasady współpracy:

- ciągłość – oznaczającą kontynuowanie wdrażania projektów współpracy sektorowej, które były w toku lub w przygotowaniu;
- spójność – oznaczającą pogłębianie mechanizmów konsultacji i koordynacji dla osiągnięcia wspólnego stanowiska w ważnych kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania;
- solidarność – oznaczającą dalsze wspieranie integracyjnych dążeń państw Bałkanów Zachodnich i Partnerstwa Wschodniego;
- świadomość – oznaczającą regularne rozpowszechnianie informacji dotyczących działalności i sukcesów Grupy Wyszehradzkiej poprzez środki masowego przekazu¹⁴³.

W wymiarze politycznym współpracy wyszehradzkiej słowacka prezydencja kontynuowała działania dyplomatyczne wspierające proces integracji państw Bałkanów Zachodnich oraz Partnerstwa Wschodniego, oferując wspólne seminaria i warsztaty z udziałem ekspertów z różnych dziedzin oraz opracowując kompleksowy program wymiany doświadczeń pomiędzy państwami Grupy Wyszehradzkiej a aspirującymi do członkostwa w strukturach euroatlantyckich państwami Europy Południowo-Wschodniej¹⁴⁴. W wymiarze polityk sektorowych słowacka prezydencja kładła nacisk na kontynuowanie projektów ze sfery energetyki, dzięki pracom grupy roboczej wysokiego szczebla ds. energetyki. W wymiarze obywatelskim przez instytucje kultury były realizowane wspólne projekty i wydarzenia z okazji przypadającej podczas słowackiego przewodnictwa 20. rocznicy powstania Grupy Wyszehradzkiej oraz 10. rocznicy istnienia Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego¹⁴⁵.

W raporcie kończącym roczną prezydencję Słowacji w Grupie Wyszehradzkiej podkreślano ważność obchodzonych jubileuszy, dodając do nich 1. rocznicę „Europy Środkowej w Unii Europejskiej”, co oznaczało, iż w 2011 roku trwało najpierw węgierskie, a następnie polskie półroczne przewodnictwo

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ *Program of the Slovak Presidency of the Visegrad Group* (July 2010–June 2011). <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2010-2011-slovak-110412> (dostęp: 23.01.2017).

¹⁴⁴ T. STRÁŽAY: *Vyšehrad druhej generácie. "Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky"* 2010, s. 110.

¹⁴⁵ Ibidem.

w Radzie Unii Europejskiej. Dla słowackiego przewodnictwa istotnym zatem wyznacznikiem działania była chęć wykorzystania tych faktów dla zapewnienia synergii działania pomiędzy partnerami wyszehradzkimi na poziomie krajowym, jak również europejskim – miało to służyć wzmocnieniu spójności regionu Europy Środkowej oraz jego pozycji w Unii Europejskiej. W tym celu 20. rocznicę powstania Grupy Wyszehradzkiej świętowano w Bratysławie na szczycie premierów państw wyszehradzkich, zapraszając kanclerzy Niemiec i Austrii w wyrazie uznania dla działalności Grupy Wyszehradzkiej. Podczas szczytu została także przyjęta deklaracja bratysławska, która oceniała dotychczasowe wyniki funkcjonowania Grupy Wyszehradzkiej oraz wyznaczała przyszłe główne zadania¹⁴⁶.

Od 1 lipca 2011 roku do 30 czerwca 2012 roczne przewodnictwo w Grupie Wyszehradzkiej sprawowały Czechy. Wśród priorytetów współpracy państw wyszehradzkich w zakresie polityki sektorowej i zagranicznej znalazły się kluczowe tematy dla Unii Europejskiej, a przede wszystkim negocjacje w sprawie wieloletnich ram finansowych po roku 2013 (w szczególności w odniesieniu do polityki spójności oraz wspólnej polityki rolnej), kwestie dotyczące zmiany klimatu, Partnerstwo Wschodnie, proces integracji państw Bałkanów Zachodnich oraz polityka energetyczna. W przypadku prowadzenia polityki sektorowej program czeskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej wyznaczał konkretne zadania dla poszczególnych, właściwych w danym państwie wyszehradzkim, ministerstw. Lista tych jednostek obejmowała ministerstwa zajmujące się rozwojem regionalnym, transportem, obroną, sprawami wewnętrznymi, finansami, kulturą, przemysłem i handlem, sprawiedliwością, zdrowiem, pracą i sprawami społecznymi, edukacją, młodzieżą i sportem, środowiskiem, rolnictwem. Wymieniony katalog agend rządowych zaangażowanych we współpracę pomiędzy czterema państwami wyszehradzkimi pokazuje, jak wiele sfer i dziedzin życia publicznego, działów administracji bierze udział w wymianie doświadczeń, we wspólnych przedsięwzięciach i projektach służących obywatelom regionu Europy Środkowej¹⁴⁷. W raporcie podsumowującym czeskie przewodnictwo przedstawiono rezultaty działań tej prezydentury. W odniesieniu do Partnerstwa Wschodniego udało się uruchomić osobny program stypendialny przeznaczony dla młodych naukowców w ramach Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego. W przypadku polityki wobec państw Bałkanów Zachodnich czeska prezydencja przedstawiła propozycję powołania oddzielnego funduszu dla tych państw na wzór Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego –

¹⁴⁶ *Annual Implementation Report of the Program of the Presidency of the Slovak Republic in the Visegrad Group* (1 July 2010–30 June 2011). <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports> (dostęp: 24.01.2017).

¹⁴⁷ *Programme of the Czech Presidency of the Visegrad Group 2011–2012*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/innovative-visegrad> (dostęp: 26.01.2017).

spotkało się to z pozytywną reakcją i z zainteresowaniem ze strony państw bałkańskich. Ponadto w 2012 roku została podjęta oficjalna decyzja w sprawie utworzenia wspólnej wyszehradzkiej grupy bojowej, która zgodnie z wyznaczonym planem miała powstać w 2016 roku. Ważną inicjatywą w dziedzinie bezpieczeństwa było przyjęcie przez państwa wyszehradzkie wspólnej deklaracji *Odpowiedzialność za silne NATO*, w której zostało potwierdzone zobowiązanie państw wyszehradzkich do kontynuowania realizacji Koncepcji Strategicznej NATO oraz ich gotowości do realizacji głównych zadań Sojuszu¹⁴⁸.

W okresie od 1 lipca 2012 roku do 30 czerwca 2013 roku Polska pod hasłem „Grupa Wyszehradzka na rzecz integracji i spójności” sprawowała przewodnictwo w Grupie. Jak czytamy w programie polskiej prezydencji, jej celem było dążenie do tego, aby „Grupa Wyszehradzka była coraz skuteczniejszym rzecznikiem interesów państw członkowskich UE z Europy Środkowej, a także umożliwiała artykułowanie stanowisk ważnych z punktu widzenia regionu i całej UE”¹⁴⁹. Polskie przewodnictwo skupiło się w głównej mierze na wypracowaniu i promowaniu wspólnego stanowiska państw wyszehradzkich w odniesieniu do wszystkich kluczowych elementów wieloletnich ram finansowych na lata 2014–2020, a zwłaszcza polityki spójności. Bardzo ważnym tematem było bezpieczeństwo energetyczne i związane z nim zapewnienie szerokiego wsparcia politycznego dla projektu budowy korytarza gazowego Północ-Południe. Ponadto celem polskiego przewodnictwa w Grupie było także dalsze promowanie i rozszerzanie współpracy wyszehradzkiej o działania i projekty wspierające rozwój i implementację Partnerstwa Wschodniego. W związku z faktem, że okres polskiego przewodnictwa przypadał na czas kluczowy dla sfinalizowania zaplanowanej na 1 lipca 2013 roku akcesji Chorwacji do Unii Europejskiej, kontynuowane było polityczne wsparcie dla tego procesu oraz działania na rzecz wspierania prointegracyjnych aspiracji pozostałych państw Bałkanów Zachodnich w ramach rozszerzenia Unii. Ważnym aspektem współpracy wyszehradzkiej stała się również w okresie polskiej prezydencji współpraca w formule Wyszehrad Plus, przede wszystkim z państwami Europy Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej, ale też z państwami spoza tego obszaru. Jednym z priorytetów polskiej prezydencji w Grupie Wyszehradzkiej był rozwój społeczeństwa obywatelskiego, czemu służyć miała realizacja kilku projektów zaproponowanych przez stronę polską – m.in. powołanie Klubów Wyszehradzkich, projekty Miasto Kreatywne V4, Akademia Miast Wyszehradzkich¹⁵⁰. Raport

¹⁴⁸ *Report on the Czech Presidency of the Visegrad Group* (July 2011–June 2012). <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports> (dostęp: 26.01.2017).

¹⁴⁹ *Program of the Polish Presidency of the Visegrad Group* (July 2012–June 2013). <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2012-2013-polish> (dostęp: 26.01.2017).

¹⁵⁰ *Ibidem*.

podsumowujący polskie przewodnictwo zaczynał się od słów: „przez ostatni rok wzmocniliśmy markę Wyszehradu i więzi wewnątrz Grupy Wyszehradzkiej. Jesteśmy w Unii Europejskiej siłą na rzecz dobrych zmian”¹⁵¹. Za sukces Grupy Wyszehradzkiej zostały uznane wspólne działania w trakcie negocjacji nad Wieloletnimi Ramami Finansowymi UE na lata 2014–2020. Aktywność państw wyszehradzkich w gronie tzw. przyjaciół spójności „pozwoiliła na przekonanie również płatników netto budżetu europejskiego, że na polityce spójności w UE nie wolno oszczędzać, bo jest to najlepszy motor wzrostu gospodarczego na kontynencie”¹⁵². Uniknięto tym samym błędów z okresu negocjacji akcesyjnych przed 2004 rokiem, kiedy każde państwo wyszehradzkie negocjowało indywidualnie, co zaowocowało zróżnicowanym potraktowaniem tych państw przez partnerów z Unii Europejskiej i pojawieniem się wzajemnych animozji. Ważnym obszarem współpracy dla państw Grupy Wyszehradzkiej pozostawała polityka energetyczna, czego efektem było przyjęcie podczas polskiej prezydencji *Mapy drogowej w kierunku wspólnego regionalnego rynku gazu V4*, określającej plan i założenia utworzenia regionalnego rynku gazu do 2018 roku. Ponadto podczas polskiej prezydencji zostało zorganizowanych wiele akcji promocyjnych za granicą i w poszczególnych państwach wyszehradzkich, które miały służyć propagowaniu środkoeuropejskiej współpracy regionalnej wśród partnerów zagranicznych, ale także wśród obywateli regionu V4. Warto wskazać kilka z takich przedsięwzięć: seminaria eksperckie w państwach azjatyckich, konferencje w wielu państwach europejskich, 1. Wyszehradzki Rajd Kolarski, podczas którego kolarze z czterech państw wyszehradzkich przejechali przez wszystkie te państwa i przy tej okazji placówki dyplomatyczne w Bratysławie, Budapeszcie, Pradze i w Krakowie zorganizowały festyny i imprezy popularyzujące kolarstwo oraz ideę współpracy wyszehradzkiej. Wspólną inicjatywą przedstawicieli czterech państw wyszehradzkich było powołanie konsorcjum akademickiego wydziałów nauk politycznych i studiów międzynarodowych czterech uniwersytetów z krajów V4. Celem podpisanej umowy stało się uruchomienie od roku akademickiego 2013/2014 wspólnych 2-letnich studiów magisterskich o profilu wyszehradzkim „Europe in the Visegrad Perspective” („Europa w Wyszehradzkiej Perspektywie”) jako okazji do poznania kultury i historii poszczególnych państw regionu Europy Środkowej. Liderem projektu jest Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, pozostali partnerzy to: węgierski Uniwersytet w Peczu, Uniwersytet Masaryka w Brnie i Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy.

Od 1 lipca 2013 roku do 30 czerwca 2014 roku roczne przewodnictwo w Grupie Wyszehradzkiej należało do Węgier. Do najważniejszych prioryte-

¹⁵¹ *Raport polskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej* (lipiec 2012–czerwiec 2013). <http://www.msz.gov.pl/resource/3fd09c3-e4dd-4e32-b9bf-a43bd378da07:JCR> (dostęp: 13.01.2017).

¹⁵² *Ibidem*.

tów węgierskiej prezydencji zaliczono następujące zagadnienia: bezpieczeństwo energetyczne, rozwój infrastruktury transportowej w układzie Północ-Południe, polityka bezpieczeństwa, współpraca gospodarcza oraz w formacie Wyszehrad plus (głównie z państwami bałtyckimi, Nordycką Radą Ministrów, Rumunią, Bułgarią, Słowenią i Chorwacją) inicjatywy w polityce zagranicznej – w szczególności integracja państw Bałkanów Zachodnich i Partnerstwo Wschodnie¹⁵³. Węgierskie przewodnictwo przypadało na rok, w którym państwa Grupy Wyszehradzkiej świętowały 10. rocznicę członkostwa w Unii Europejskiej – była to więc okazja do pewnych podsumowań i wyciągania wniosków na przyszłość. Jednocześnie był to ważny rok dla Ukrainy – wydarzenia z 2013 i 2014 roku w ogromnym stopniu wpłynęły na stosunki w Europie oraz poczucie bezpieczeństwa i na długo pozostaną w pamięci¹⁵⁴. W podsumowaniu osiągnięć węgierskiej prezydencji dużo miejsca poświęcono procesowi integracji rynku gazu, gdyż zostało wówczas powołane Wyszehradzkie Forum dla Integracji Rynku Gazu jako jednostka, która ma zapewniać polityczne i instytucjonalne wsparcie dla skutecznej koordynacji rozwoju infrastruktury energetycznej pomiędzy państwami Grupy Wyszehradzkiej. W odniesieniu do sektora transportu została przyjęta mapa drogowa podejmowanych działań w celu rozwijania połączeń drogowych w układzie Północ-Południe¹⁵⁵.

Od 1 lipca 2014 roku do 30 czerwca 2015 roku prezydencję w Grupie Wyszehradzkiej sprawowała Słowacja. Wśród priorytetów tej prezydencji znalazły się kwestie bezpieczeństwa energetycznego, połączeń infrastrukturalnych pomiędzy państwami V4, współpraca obronna obejmująca prace nad uruchomieniem wspólnej grupy bojowej, kontynuowanie politycznego dialogu oraz współpracy z państwami z regionu Bałkanów Zachodnich, a także programu Partnerstwo Wschodnie¹⁵⁶.

Od 1 lipca 2015 roku do 30 czerwca 2016 roku przewodnictwo w Grupie Wyszehradzkiej należało do Republiki Czeskiej, która w swoim programie prezydencji podkreślała, iż priorytetem współpracy wyszehradzkiej jest pogłębianie wspólnoty i utrzymywanie stabilności w regionie Europy Środkowej. Do najważniejszych zagadnień, które znalazły się w orbicie szczególnego zainteresowania ze strony partnerów wyszehradzkich, zostały zaliczone sprawy związane z polityką energetyczną, realizacją programu Partnerstwo Wschodnie w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa oraz wspieraniem procesu przemian

¹⁵³ *Hungarian Presidency in the Visegrad Group (2013–2014)*. http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/20132014-hungarian#_Main%20Priorities (dostęp: 27.01.2017).

¹⁵⁴ *Report of the Hungarian Presidency of the Visegrad Group (July 2013–June 2014)*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports> (dostęp: 27.01.2017).

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ *Zob.* <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/20142015-slovak> (dostęp: 6.04.2015).

w regionie Bałkanów Zachodnich, polityką bezpieczeństwa i obrony, a także z rozwojem infrastruktury. Lista priorytetów czeskiej prezydencji pokrywała się w dużym stopniu z poprzednią, słowacką prezydencją, co pokazuje, iż państwa Grupy Wyszehradzkiej starają się kontynuować współpracę w tych dziedzinach, które w ostatnich latach mają dla nich szczególne znaczenie¹⁵⁷. Jako flagowy projekt czeskiej prezydencji wysuwa się utworzenie Funduszu Zachodnich Bałkanów (ang. Western Balkans Fund) z siedzibą w Tiranie w Albanii, dla którego wzorem jest Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki. Pomysł jego powstania zrodził się podczas poprzedniej czeskiej prezydencji w latach 2011–2012, stąd jego sfinalizowanie stało się priorytetem dla Czech¹⁵⁸.

Z kolei na okres od 1 lipca 2016 roku do 30 czerwca 2017 roku przypadała w Grupie Wyszehradzkiej prezydencja Polski. Do priorytetów polskiego przewodnictwa zostały zaliczone:

- silny głos V4 w Unii Europejskiej – koordynacja agendy europejskiej i współpraca w zakresie kluczowych wyzwań;
- budowanie synergii przez wzmocniony dialog – rozwijanie współpracy regionalnej w oparciu o synergie instytucjonalne i funkcjonalne;
- bezpieczeństwo i stabilność regionu – wzmocnianie współpracy w zakresie wspólnego bezpieczeństwa;
- tożsamość i wizerunek V4 – budowanie jedności w oparciu o wspólne dziedzictwo i wartości, społeczny wymiar współpracy oraz efektywne strategie komunikacji;
- spójność i powiązania – wzmocnianie spójności oraz rozwijanie współpracy V4 przy ulepszaniu połączeń transportowych¹⁵⁹.

Analiza programów poszczególnych, rocznych prezydencji w Grupie Wyszehradzkiej od momentu wprowadzenia mechanizmu rocznego, rotacyjnego przewodnictwa, pozwala dostrzec, jak współpraca wyszehradzka ewoluowała, jak bardzo te programy oraz wyniki współpracy ulegały rozszerzeniu o kolejne dziedziny, o kolejne poziomy, a wszystkie te informacje są ogólnodostępne¹⁶⁰ i stanowią dowód dokumentujący dorobek i efekty współpracy. Oczywiście wiele zadań jest rozłożonych w czasie, gdyż wymaga pokażnych nakła-

¹⁵⁷ Zob. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/20152016-czech> (dostęp: 1.02.2016).

¹⁵⁸ *V4 Trust – the Czech Presidency of the Visegrad Group* (2015–2016), s. 11. http://www.cepolicy.org/sites/cepolicy.org/files/attachments/think_visegrad_midterm_review.pdf (dostęp: 21.03.2016).

¹⁵⁹ *Programme of the Polish Presidency of the Visegrad Group* (1 July 2016–30 June 2017). <https://www.msz.gov.pl/resource/a5b2da03-00fa-454a-92e0-4f75a354a9d9:JCR> (dostęp: 12.11.2016).

¹⁶⁰ Wszystkie programy, raporty, oświadczenia, a więc oficjalne dokumenty prezentujące współpracę wyszehradzką są dostępne na stronie internetowej Grupy Wyszehradzkiej – www.visegradgroup.eu.

dów finansowych, mobilizacji i zaangażowania licznych podmiotów, ma więc charakter wielowymiarowy, złożony, a efekty mogą być widoczne w dłuższej perspektywie czasowej.

Grupa Wyszehradzka nigdy nie rozszerzyła swojego składu, mimo iż inne państwa wyrażały zainteresowanie przystąpieniem do ugrupowania. Już na początku lat 90. XX wieku zabiegi o przystąpienie do Trójkąta Wyszehradzkiego były prowadzone przez Bułgarię i Rumunię, które chciały się włączyć we współpracę, dostrzegając jej potencjał¹⁶¹. Pośród krajów wyrażających chęć członkostwa w V4, wymieniano Litwę, Słowenię, Rumunię, Bułgarię, Chorwację – przywódcy państw Grupy zdecydowali jednak, iż nie będzie ona powiększana. W zamian proponowano ścisłą współpracę w konkretnych obszarach w ramach formuły „Wyszehrad plus”, która umożliwi państwom spoza Grupy aktywny udział w spotkaniach wyszehradzkich. W 2001 roku została powołana do życia inicjatywa pod nazwą Partnerstwo Regionalne, skupiająca Czechy, Polskę, Słowację, Węgry oraz Austrię i Słowenię, jako forum konsultacji i współpracy, umożliwiające rozwijanie kontaktów pomiędzy państwami wyszehradzkimi oraz innymi partnerami z regionu.

2.7. Podsumowanie

- 1) Geneza powstania Trójkąta Wyszehradzkiego sięga przełomu lat 80. i 90. XX wieku i jest związana z procesem przemian politycznych wewnątrz państw Europy Środkowo-Wschodniej oraz w ich otoczeniu zewnętrznym.
- 2) Przesłanki powstania Trójkąta Wyszehradzkiego miały charakter zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny.
- 3) Cele Grupy Wyszehradzkiej jako ugrupowania regionalnego zostały określone w trzech deklaracjach wyszehradzkich: z 1991 roku w Wyszehradzie, w 2004 roku w Kromierzyżu i w 2011 roku w Bratysławie.
- 4) Głównym celem powstania Grupy Wyszehradzkiej była chęć przełamania podziałów w Europie i wejście do zachodnich struktur integracyjnych – Unii Europejskiej i NATO, po osiągnięciu tego celu zostały wyznaczone nowe cele, mające zapewnić kontynuację współpracy.
- 5) Współpracę w ramach Grupy Wyszehradzkiej można podzielić na dwa główne etapy: przedakcesyjny i poakcesyjny (unijny), czyli przed rokiem 2004 i po 2004 roku, kiedy Czechy, Polska, Słowacja i Węgry zostały członkami Unii Europejskiej.
- 6) Stosunek poszczególnych państw członkowskich Grupy Wyszehradzkiej do wzajemnej współpracy był i pozostaje zróżnicowany, podlega fluktuacji, jest

¹⁶¹ I. PAWLIKOWSKA: *Koncepcje bezpieczeństwa państw Europy Środkowej po 1989 roku*. Toruń 2006, s. 66.

kształtowany przez wewnętrzną sytuację i politykę elit rządzących, a także podlega wpływom czynników zewnętrznych.

- 7) Grupa Wyszehradzka odgrywa istotną rolę w polityce zagranicznej poszczególnych państw członkowskich w wymiarze regionalnym, co znajduje odzwierciedlenie w strategicznych dokumentach określających politykę zagraniczną państw wyszehradzkich.
- 8) „Rodzina wyszehradzka” nigdy nie rozszerzyła swojego składu – początkowo istniał Trójkąt Wyszehradzki, który tworzyły Czechosłowacja, Polska i Węgry, a po rozpadzie Czechosłowacji powstała Grupa Wyszehradzka obejmująca Czechy, Polskę, Słowację i Węgry.
- 9) Jedyną instytucją Grupy Wyszehradzkiej jest Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki.
- 10) Współpraca w ramach V4 opiera się na mechanizmie rocznych, rotacyjnych prezydencji z własnym programem, priorytetami, harmonogramem spotkań na różnym szczeblu – raz do roku odbywają się oficjalne szczyty premierów państw wyszehradzkich, organizowane są ponadto spotkania ministrów z różnych dziedzin i grup roboczych.

Przedmiot współpracy wyszehradzkiej

3.1. Współpraca w ramach Grupy Wyszehradzkiej

3.1.1. Współpraca polityczna i sektorowa

Od momentu powstania Trójkąta Wyszehradzkiego współpraca, którą podjęły wówczas trzy państwa (Czechosłowacja, Polska i Węgry), obejmowała głównie zagadnienia natury politycznej – inspiracja do utworzenia tego ugrupowania regionalnego miała również charakter polityczny. Stąd początkowo to sfera polityki stanowiła trzon współpracy, nadając ton wspólnym wyzwaniom i wyznaczając kierunki działania. A wyzwania przed państwami wyszehradzkimi stały wówczas ogromne. Upadek komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej, będący wynikiem dążeń państw regionu do zmiany systemu, spowodował otwarcie zupełnie nowego rozdziału w historii Europy i dał szansę na budowę innej rzeczywistości oraz warunków rozwoju na miarę Europy Zachodniej. Państwa Europy Środkowej stanęły w obliczu podobnych problemów natury wewnętrznej – musiały określić warunki, charakter i tempo dokonywanych zmian systemowych oraz związanych z polityką zagraniczną: podjąć trud ułożenia na nowo stosunków z najbliższymi sąsiadami oraz z partnerami z Zachodu. W pierwszej dekadzie istnienia Grupy Wyszehradzkiej jej członkowie z różnym zaangażowaniem i motywacją koncentrowali się na osiągnięciu najważniejszego celu istnienia ugrupowania, czyli na integracji zachodnioeuropejskiej. W tym okresie, jak było opisane wcześniej, współpraca w ramach V4 układała się raz lepiej, raz gorzej, co było uwarunkowane nastawieniem i dążeniami elit politycznych państw członkowskich znajdujących się w danym momencie u władzy. Jako że współdziałanie pomiędzy czterema partnerami przybierało różne natężenie, jego efekty oraz opinia o samym ugrupowaniu regionalnym, jak również o skuteczności podjętej przez państwa środkowoeuropejskie inicjatywy były także

zróznicowane. W ostatecznym rozrachunku państwom Grupy Wyszehradzkiej udało się zrealizować zasadnicze cele działania i podjąć kolejne wyzwania na przyszłość. Pomimo iż wielu głosiło koniec idei Wyszehradu i nie widziało sensu kontynuowania współpracy czterech państw Europy Środkowej, decydenci w Czechach, Polsce, Słowacji i na Węgrzech postanowili w dalszym ciągu rozwijać wzajemne kontakty, nadając swym działaniom inny charakter i wyznaczając kolejne cele na miarę wyzwań stojących przed nowymi członkami Unii Europejskiej oraz Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Wytyczne dotyczące przyszłych obszarów współpracy wyszehradzkiej, które stanowią załącznik do deklaracji wyszehradzkiej z 2004 roku, zawierają listę priorytetów współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej. Zostały one podzielone na cztery główne działy tematyczne:

- współpraca w ramach Grupy Wyszehradzkiej;
- współpraca w ramach Unii Europejskiej;
- współpraca z innymi partnerami (w formule Wyszehrad plus);
- współpraca w ramach NATO oraz z innymi organizacjami międzynarodowymi.

Współpraca w ramach Grupy Wyszehradzkiej koncentruje się wokół następujących zagadnień:

- kultura, edukacja, nauka, wymiana młodzieży;
- wzmacnianie obywatelskiego wymiaru współpracy wyszehradzkiej w ramach Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego oraz jego struktur;
- kontakty transgraniczne, ochrona środowiska, infrastruktura, zarządzanie kryzysowe;
- walka z terroryzmem, przestępczością zorganizowaną i nielegalną migracją, współpraca Schengen;
- praca i polityka społeczna;
- przemysł zbrojeniowy i obronny¹.

Współdziałanie polityczne państw Grupy Wyszehradzkiej po ich wejściu do Unii Europejskiej koncentrowało się na konkretnych problemach, które stanowiły punkt zainteresowań dla wszystkich partnerów, choć często pojawiały się różnice w stanowiskach i podejściu do sposobów ich rozwiązania. W pierwszych latach członkostwa w Unii Europejskiej dość wyraźnie zarysowały się najważniejsze obszary, wokół których zaczęła koncentrować się współpraca wyszehradzka. Głównym tematem była polityka europejska, w szczególności kwestie warunkujące przyspieszenie rozwoju gospodarczego państw Grupy Wyszehradzkiej, tj. polityka spójności oraz wspólna polityka rolna. Kolejnym obszarem kooperacji członków V4 były relacje regionu z najbliższymi sąsiadami i rozwijana formuła współpracy w ramach oferty Wyszehrad plus, która umożliwiała i umożliwia

¹ *Guidelines on the Future Areas of Visegrad Cooperation* (Kroměříž, May 12, 2004). <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/guidelines-on-the-future-110412> (dostęp: 19.11.2016).

podejmowanie projektów z wybranymi państwami europejskimi i pozaeuropejskimi, zainteresowanymi realizacją zespołowych przedsięwzięć w wielu dziedzinach. Dużo uwagi poświęcono promocji integracyjnych aspiracji państw Bałkanów Zachodnich oraz promocji współpracy ze wschodnimi sąsiadami Unii Europejskiej. Państwa Grupy Wyszehradzkiej starały się i nadal starają angażować się w Europejską Politykę Sąsiedztwa ukierunkowaną na Wschód i popierać program Partnerstwa Wschodniego. Poza polityką europejską najczęściej poruszonymi tematami rozmów były zagadnienia związane z bezpieczeństwem narodowym i współpracą wojskową oraz z polityką energetyczną².

Z analizy tekstów dokumentacji powstałej przy okazji różnych spotkań i szczytów przedstawicieli państw Grupy Wyszehradzkiej wyłania się obraz współpracy wyszehradzkiej na przestrzeni ostatnich lat. Oficjalne oświadczenia, poza deklaracjami wyszehradzkimi, programami prezydencji oraz rocznymi raportami, należą do najważniejszych dokumentów, pozwalających prześledzić działalność Grupy Wyszehradzkiej i jej efekty oraz ocenić aktywność i zaangażowanie przedstawicieli państw wyszehradzkich w rozwijanie, a także pogłębianie współpracy w wielu dziedzinach. Jak wynika z informacji zawartych na oficjalnej stronie internetowej Grupy Wyszehradzkiej, będącej jej wizytówką, od 2004 roku do 2016 roku zostało przyjętych ponad 150 różnych wspólnych oświadczeń, komunikatów, deklaracji, wniosków, informacji prasowych prezentujących oficjalne stanowisko prezydentów, premierów, ministrów spraw zagranicznych, ministrów stojących na czele poszczególnych ministerstw (np. resortu energetyki, spraw wewnętrznych, obrony, ochrony środowiska, rolnictwa, kultury), przewodniczących parlamentów krajowych. W 2004 roku na plan pierwszy wysunęło się przyjęcie nowej deklaracji wyszehradzkiej w Kromieryżu oraz *Wytycznych dotyczących przyszłych obszarów współpracy wyszehradzkiej* po wejściu Czech, Polski, Słowacji i Węgier do Unii Europejskiej, a także ustanowienie zasad przyznawania grantów z Wyszehradzkiego Programu Strategicznego w ramach Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego oraz wydanie wspólnego oświadczenia w sprawie trwającego wówczas kryzysu na Ukrainie, określanego mianem pomarańczowej rewolucji. W roku 2005 uwaga państw Grupy Wyszehradzkiej skupiała się przede wszystkim na procesie ratyfikacji *Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy*, a zwłaszcza na konsekwencjach jego odrzucenia w referendum we Francji i w Holandii. Ponadto został wówczas przyjęty dokument określający obszary współpracy pomiędzy członkami V4 a państwami Benelux³, który dał podstawy do czerpania z ich doświadczeń

² A. SOBJÁK: *Rethinking the Future of the Visegrad Group at a Time of Heated Debate on the Future of the EU*. "The Polish Quarterly of International Affairs" 2012, Vol. 4, s. 126.

³ *Fields of Cooperation Between the Visegrad Group Countries and the Benelux* (Bratislava, February 15–16, 2005). <http://www.visegradgroup.eu/2005/fields-of-cooperation> (dostęp: 11.02.2017).

w takich sferach jak strefa Schengen, planowanie przestrzenne, rozwój regionalny. Z kolei w 2006 roku kraje Grupy Wyszehradzkiej, mając na uwadze przyszłe członkostwo w strefie Schengen, nawiązały współpracę z państwami bałtyckimi⁴, zaś w przypadku negocjacji dotyczących przyszłej perspektywy finansowej Unii Europejskiej na lata 2007–2013 zaapelowały o odpowiedzialność w osiągnięciu pomyślnego ich zakończenia. W roku 2007 partnerzy wyszehradzcy rozwijali współpracę w formule Wyszehrad plus, w ramach której organizowali spotkania z przedstawicielami Japonii, Portugalii, Mołdawii i Słowenii, wskazując wspólne obszary zainteresowań i możliwości podejmowania wspólnych przedsięwzięć. Czwórka wyszehradzka wydała oświadczenie skierowane do instytucji Unii Europejskiej, w którym wyraziła swoje poparcie dla wzmocnienia Europejskiej Polityki Sąsiedztwa poprzez różne działania i programy mające na celu wspieranie reform politycznych i gospodarczych, pogłębianie stosunków handlowych, intensyfikację wzajemnych kontaktów⁵. Rok 2008 przyniósł wiele wyzwań w stosunkach międzynarodowych, zarówno w sferze politycznej, jak i gospodarczej. Do najważniejszych z nich należał światowy kryzys finansowy, kryzys zadłużenia w strefie euro, a także wojna w Gruzji o Osetię Południową i Abchazję. W obliczu tych problemów premierzy państw Grupy Wyszehradzkiej przyjęli wspólne oświadczenie, w którym wyrazili swoje poparcie dla działań podejmowanych na forum Unii Europejskiej do walki z kryzysem i dla przeciwdziałania jego skutkom. Jednocześnie podkreślali, iż zaistniała potrzeba dalszej intensyfikacji reform strukturalnych niezbędnych do realizacji strategii lizbońskiej⁶ oraz celów paktu stabilności i wzrostu⁷. Ponadto wskazywali na konieczność podjęcia działań mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa dostaw surowców energetycznych dla Europy Środkowo-Wschodniej i opracowanie europejskiej strategii energetycznej. W kręgu zainteresowania znalazła się ponownie Europejska Polityka Sąsiedztwa oraz program Partnerstwa Wschodniego, zatwierdzony przez Radę Europejską jako instrument politycznego i gospodarczego zbliżenia Ukrainy, Mołdawii, Białorusi, Gruzji, Arme-

⁴ *Statement of the Visegrad-4 and Baltic-3 Foreign Ministers* (Brussels, November 13, 2006). <http://www.visegradgroup.eu/official-statements/documents/statement-of-the> (dostęp: 11.02.2017).

⁵ *Joint Political Statement of the Visegrad Group on the Strengthening of the European Neighbourhood Policy* (Brussels, January 22, 2007). <http://www.visegradgroup.eu/official-statements/documents/joint-political> (dostęp: 11.02.2017).

⁶ Strategia lizbońska – plan rozwoju Unii Europejskiej przyjęty w Lizbonie w 2000 roku, który zakładał stworzenie warunków dla dynamicznego rozwoju Unii, wykorzystującej innowacyjność opartą na badaniach naukowych jako główny motor napędzający gospodarkę.

⁷ Pakt stabilności i wzrostu – porozumienie zawarte w 1997 roku przez państwa członkowskie Unii Europejskiej, którego celem było wzmocnienie warunków sprzyjających stabilności cen oraz osiągnięcie trwałego wzrostu w zakresie tworzenia miejsc pracy.

nii i Azerbejdżanu do Unii Europejskiej⁸. W 2009 roku członkowie V4 skupili uwagę na temacie zmian klimatycznych przed odbywającą się w grudniu 2009 roku w Kopenhadze Konferencją Narodów Zjednoczonych związaną z tą problematyką. Wśród państw Grupy Wyszehradzkiej panował konsensus co do tego, iż zmiana klimatu jest wspólnym wyzwaniem dla Unii Europejskiej, a społeczność międzynarodowa może ten problem skutecznie rozwiązać jedynie zespolonym wysiłkiem wszystkich państw rozwiniętych i rozwijających się w oparciu o zasadę wspólnej, ale zróżnicowanej odpowiedzialności i odmiennych możliwości działania⁹. Państwa wyszehradzkie wydały także oświadczenie pt. *Grupa Wyszehradzka jest gotowa wspierać integrację państw Bałkanów Zachodnich*, w którym czytamy, iż „integracja europejska i euroatlantycka odegrała kluczową rolę w transformacji Europy Środkowej i dlatego państwa z tego regionu pragną zobaczyć politykę rozszerzenia, rozwijania stabilności i dobrobytu w ten sam sposób na Bałkanach Zachodnich”¹⁰. W ocenie „rodziny wyszehradzkiej” zbliżająca się wówczas akcesja Chorwacji do Unii Europejskiej dawała impuls do kontynuowania procesu integracji oraz stanowiła zachętę dla państw regionu Bałkanów Zachodnich do przeprowadzania niezbędnych reform. Członkowie V4 uznali za priorytet wspieranie programu rozwoju infrastruktury transportowej pomiędzy państwami Unii Europejskiej a państwami Bałkanów Zachodnich w postaci nowych połączeń drogowych, kolejowych czy sieci energetycznych, które przyniosą korzyści obu stronom¹¹. Także w roku 2010 kraje wyszehradzkie wydały oświadczenie dedykowane Bałkanom Zachodnim, w którym potwierdzono, iż rozszerzenie Unii Europejskiej o państwa Bałkanów Zachodnich należy do priorytetów Grupy Wyszehradzkiej. Partnerzy V4 wyrazili swoje poparcie dla polityki liberalizacji wizowej dla państw Bałkanów Zachodnich, oferowali także pomoc w postaci konsultacji, podejmowania wspólnych projektów współpracy w takich dziedzinach, jak bezpieczeństwo energetyczne, rozwój infrastruktury czy ochrona środowiska¹². Rok 2010 upłynął dla V4 pod znakiem bezpieczeństwa energetycznego, temat ten bowiem stał się podstawą do zorganizowania szczytu partnerów wyszehradzkich poświęconego zagadnieniom polityki energetycznej. Budapeszteńskie spotkanie (luty 2010 roku) stało się oka-

⁸ *Joint Statement of the Visegrad Group Prime Ministers* (Warsaw, November 5, 2008). <http://www.visegradgroup.eu/2008/joint-statement-of-the-110412-3> (dostęp: 11.02.2017).

⁹ *Press Release of the Polish V4 Presidency After the Official Summit of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries* (Wieliczka, June 3, 2009). <http://www.visegradgroup.eu/2009/press-release-of-the> (dostęp: 12.02.2017).

¹⁰ *The Visegrad Group Stands Ready to Promote the Integration of the Countries of the Western Balkans* (Budapest, October 6, 2009). <http://www.visegradgroup.eu/2009/the-visegrad-group> (dostęp: 12.02.2017).

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Visegrad Group Ministerial Statement on the Western Balkans* (Bratislava, October 22, 2010). <http://www.visegradgroup.eu/2010/visegrad-group> (dostęp: 12.02.2017).

zją do dyskusji nad problemem zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego – będącego wyzwaniem nie tylko dla państw Grupy Wyszehradzkiej, ale też całej Unii Europejskiej, i wymagającego podjęcia właściwych decyzji i działań dla dywersyfikacji dostaw poprzez nowe sieci przesyłowe w ramach południowego korytarza oraz połączeń w układzie Północ-Południe, rozwijania współpracy w tym zakresie¹³. W roku 2011 Grupa obchodziła 20. rocznicę istnienia i z tej okazji została przyjęta deklaracja, w której czytamy, że: „Grupa Wyszehradzka jest uznanym symbolem udanej transformacji politycznej i gospodarczej, a w wielu dziedzinach, także modelem współpracy regionalnej”¹⁴. Dla państw wyszehradzkich rok 2011 był także ważny z powodu pełnienia prezydencji w Radzie Unii Europejskiej najpierw przez Węgry (pierwsza połowa 2011 roku), a następnie przez Polskę (druga połowa 2011 roku), co było okazją do zaprezentowania znaczenia i priorytetów V4 oraz stanowiło czynnik wzmacniający jej pozycję na arenie europejskiej. W kręgu zainteresowania „rodziny wyszehradzkiej” pozostawały nadal dwa regiony, w stosunku do których Grupa wykazuje największe zaangażowanie, czyli Bałkany Zachodnie oraz państwa objęte programem Partnerstwo Wschodnie. Ministrowie spraw zagranicznych państw wyszehradzkich dla partnerów ze wschodu i południowego wschodu Europy wydali wspólne oświadczenia, które prezentowały stanowisko V4 oraz nakreślały główne kierunki realizowanej względem nich polityki. Państwa wyszehradzkie wyraziły swoją gotowość do wymiany doświadczeń ze wschodnimi i południowo-wschodnimi partnerami oraz wsparcia przeprowadzanych przez nich reform poprzez programy pomocy finansowej oferowanej przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki¹⁵. Podczas spotkania ministrów spraw zagranicznych państw V4 oraz Słowenii poświęconego Bałkanom Zachodnim – spotkania te zaczęły stawać się tradycją – przyjęto z zadowoleniem dokument opublikowany przez Komisję Europejską pt. *Strategia rozszerzenia i główne wyzwania na lata 2011–2012* oceniający postępy poczynione przez poszczególne państwa bałkańskie na drodze do członkostwa w Unii Europejskiej¹⁶. Także w kolejnym roku (2012) odbyło się spotkanie ministrów spraw zagranicznych krajów

¹³ *Declaration of the Budapest V4+ Energy Security Summit* (Budapest, February 24, 2010). <http://www.visegradgroup.eu/2010/declaration-of-the> (dostęp: 12.02.2017).

¹⁴ *The Bratislava Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the Occasion of the 20th Anniversary of the Visegrad Group* (Bratislava, February 15, 2011). <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava> (dostęp: 12.02.2017).

¹⁵ *The Visegrad Group and Germany Foreign Ministers Statement on the Eastern Partnership* (Bratislava, March 3, 2011). <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-visegrad-group-and> (dostęp: 12.02.2017).

¹⁶ *Joint Statement of the Visegrad Group and Slovenia on the Western Balkans* (Prague, November 4, 2011). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2011/joint-statement-of-the> (dostęp: 12.02.2017).

wyszehradzkich oraz państw Bałkanów Zachodnich poświęcone sytuacji w tym regionie, podczas którego uczestnicy omówili dalsze postępy partnerów bałkańskich w procesie akcesyjnym. Szczególny nacisk położono na zagadnienia praworządności, współpracy regionalnej, rozwoju gospodarczego oraz bezpieczeństwa w regionie¹⁷. W 2012 roku, po spotkaniach przedstawicieli państw Grupy Wyszehradzkiej w formacie Wyszehrad plus z przedstawicielami Litwy, Łotwy i Estonii, Beneluxu oraz Słowenii, wydane zostały oświadczenia. Głównymi wspólnymi z republikami bałtyckimi tematami była współpraca z państwami Partnerstwa Wschodniego¹⁸, z krajami Beneluxu rozmawiano o sytuacji na Ukrainie¹⁹, zaś ze Słowenią o negocjacjach nowej perspektywy finansowej Unii Europejskiej²⁰. Ważnym dokumentem przyjętym przez członków V4 w 2012 roku była deklaracja pt. *Odpowiedzialność za silne NATO*, w którym potwierdzono zaangażowanie państw wyszehradzkich w ramach Sojuszu Północnoatlantyckiego, wołę pogłębiania zdolności obronnych i działanie na rzecz bezpieczeństwa regionalnego²¹. W roku 2013 uwaga „rodziny wyszehradzkiej” skupiała się na zagadnieniach związanych z obronnością, polityką energetyczną oraz procesem rozszerzenia Unii Europejskiej w związku z wejściem Chorwacji w poczet jej członków. W 2013 roku przyjęto oświadczenie krajów Grupy Wyszehradzkiej w sprawie wzmocnienia kooperacji w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony. Szczególnym wkładem w poprawę bezpieczeństwa i zwiększenie zdolności szybkiego reagowania na zagrożenia, na które narażone są państwa V4, stał się projekt powołania wspólnej, wyszehradzkiej grupy bojowej w ramach Unii Europejskiej, która miała osiągnąć gotowość bojową w pierwszej połowie 2016 roku. Zakładał on przeprowadzanie szkoleń, wspólnych ćwiczeń, wymianę doświadczeń, rozwój możliwości sił obronnych państw Grupy Wyszehradzkiej²². W 2013 roku partnerzy V4 przyjęli tzw. mapę drogową, która zakładała

¹⁷ *Joint Statement of the Visegrad Group on the Western Balkans* (Warsaw, October 25, 2012). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2012/joint-statement-of-the> (dostęp: 12.02.2017).

¹⁸ *Joint Statement of Ministers of Foreign Affairs of the Visegrad Group, Estonia, Latvia and Lithuania* (Prague, March 5, 2012). <http://www.visegradgroup.eu/joint-statement-v4-ee-lv-lt> (dostęp: 12.02.2017).

¹⁹ *Joint Statement by the Visegrad Group and the Benelux Countries on the Situation in Ukraine* (New York, September 25, 2012). <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements> (dostęp: 12.02.2017).

²⁰ *Joint Declaration of the Visegrad Group and Slovenia on the Negotiation Process of the Commission's Proposals for the Cohesion Policy 2014–2020 Regulatory Package* (Katowice, October 12, 2012). <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/joint-declaration-of-the> (dostęp: 12.02.2017).

²¹ *Declaration of the Visegrad Group – Responsibility for a Strong NATO* (Prague, April 18, 2012). <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements> (dostęp: 12.02.2017).

²² *Budapest Joint Statement of the Visegrad Group Heads of Government on Strengthening the V4 Security and Defence Cooperation* (Budapest, October 13, 2013). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/budapest-joint-statement-140929> (dostęp: 12.02.2017).

stworzenie regionalnego rynku gazu pomiędzy państwami wyszehradzkimi oraz zrealizowanie planu pogłębiania współpracy energetycznej i bezpieczeństwa energetycznego w regionie Europy Środkowej. Głównym punktem tego planu jest budowa nowych połączeń infrastrukturalnych w układzie Północ-Południe, pomiędzy Czechami, Polską, Słowacją i Węgrami²³. Z okazji wejścia Chorwacji do Unii Europejskiej z dniem 1 lipca 2013 roku zostało wydane oświadczenie Grupy Wyszehradzkiej oraz Chorwacji, w którym Czechy, Polska, Słowacja i Węgry wyraziły zadowolenie z członkostwa Chorwacji w strukturach integracyjnych Europy, podsumowując tym samym swoje zaangażowanie w proces rozszerzenia Unii Europejskiej i wspierania integracyjnych dążeń państw postjugosłowiańskich²⁴. Rok 2014 upłynął pod znakiem kryzysu na Ukrainie, dlatego też pierwsze oświadczenia przyjęte przez „rodzinę wyszehradzką” były poświęcone tej kwestii. Najpierw premierzy, a potem także ministrowie spraw zagranicznych oraz ministrowie spraw wewnętrznych i przewodniczący parlamentów Czech, Polski, Słowacji i Węgier wydali oświadczenia, w których wyrażali zaniepokojenie rozwojem sytuacji na Ukrainie, wzywali strony do dialogu i wyrażali swoje poparcie dla zachowania jedności, integralności terytorialnej oraz suwerenności Ukrainy w obliczu wyzwań i rozgrywających się wydarzeń²⁵. W kolejnych miesiącach zainteresowanie Ukrainą ze strony V4 nie słabło, choć pomiędzy partnerami z Grupy Wyszehradzkiej uwidaczniały się różnice w ocenie roli Rosji w kryzysie ukraińskim oraz wymiaru nałożonych na nią sankcji w związku z aneksją Krymu, a także wspierania separatystów na wschodzie Ukrainy. We wspólnym oświadczeniu przyjętym w grudniu 2014 roku czytamy, iż „Państwa Grupy Wyszehradzkiej ponownie potwierdzają swoje zaangażowanie w politykę nieuznawania nielegalnej aneksji Półwyspu Krymskiego przez Federację Rosyjską. [...] Potwierdzają swoje zdecydowane poparcie pełnego i bezwarunkowego wdrożenia Protokołu Mińskiego jako podstawy trwałego politycznego rozwiązania kryzysu, opartego na szacunku dla niepodległości Ukrainy, jej suwerenności i integralności terytorialnej

²³ *Road Map towards a Regional Gas Market among the V4 Countries* (Warsaw, June 16, 2013). <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements> (dostęp: 12.02.2017).

²⁴ *Joint Declaration of the Foreign Ministers of the Visegrad Countries and Croatia on the Occasion of the Croatian Accession to the EU* (Budapest, June 26, 2013). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/joint-declaration-of-the> (dostęp: 12.02.2017).

²⁵ *Joint Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries on Ukraine* (Budapest, January 29, 2014); *Joint Statement of V4 Foreign Ministers on Ukraine* (Budapest, February 24, 2014); *Joint V4 Interior Ministers' Statement on Ukraine* (Budapest, February 25, 2014); *Joint Statement on Ukraine of the Parliamentary Speakers of the Visegrad Countries* (Budapest, February 28, 2014); *Statement of the V4 Prime Ministers on Ukraine* (Budapest, March 4, 2014). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/statement-of-the-prime> (dostęp: 13.02.2017).

w uznanych przez społeczność międzynarodową granicach”²⁶. Ze względu na aneksję Krymu przez Rosję oraz konflikt na wschodzie Ukrainy, które wpłynęły na zmianę podejścia do zagadnienia bezpieczeństwa w najbliższym otoczeniu, kwestie obronności zdominowały wzajemne kontakty członków Grupy Wyszehradzkiej. Efektem wymiany poglądów pomiędzy partnerami z V4 na stojące przed nimi i całą Europą wyzwania w dziedzinie bezpieczeństwa był dokument przyjęty w marcu 2014 roku i uzupełniony przez późniejsze wspólne deklaracje państw wyszehradzkich pt. *Długoterminowa wizja państw Grupy Wyszehradzkiej o pogłębianiu ich współpracy obronnej*²⁷. W dokumencie tym nakreślono główne cele dotyczące polityki obronnej, rozwijania współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa pomiędzy państwami Grupy Wyszehradzkiej – wskazano trzy najważniejsze obszary owej kooperacji wojskowej:

- rozwój zdolności bojowych i zaopatrzenia przemysłu obronnego;
- utworzenie wielonarodowych jednostek i prowadzenie transgranicznych działań;
- edukacja, szkolenia, ćwiczenia²⁸.

Ważnym elementem pogłębiania współdziałań V4 w ramach dziedziny bezpieczeństwa były przygotowania do powołania wyszehradzkiej grupy bojowej Unii Europejskiej w pierwszej połowie 2016 roku pod dowództwem Polski i zapowiedź kontynuowania tej formacji w 2019 roku (polska inicjatywa utworzenia kolejnej wyszehradzkiej grupy bojowej UE w drugiej połowie 2019 roku)²⁹.

W roku 2015 zainteresowanie państw wyszehradzkich skupiło się na kryzysie migracyjnym, który okazał się poważnym wyzwaniem dla państw Unii. Krajem w największym stopniu dotkniętym skutkami kryzysu migracyjnego były Węgry, stąd też pozostali trzej wyszehradzcy partnerzy oferowali temu państwu swoją pomoc i deklarowali gotowość do podjęcia stosownych działań w ramach całej Unii Europejskiej³⁰. Jak się później okazało, członkowie V4 nie popierali przyjętego na forum unijnym mechanizmu określającego obowiązkowe kwoty relokacji uchodźców, czyli osiedlania imigrantów w poszczególnych państwach członkowskich UE. W kontekście kryzysu migracyjnego part-

²⁶ *Joint Statement of the Visegrad Group and Ukraine* (Cracow, December 16, 2014). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/joint-statement-of-the-141217> (dostęp: 13.02.2017).

²⁷ *Long Term Vision of the Visegrad Countries on Deepening their Defence Cooperation* (Visegrad, March 14, 2014). <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements> (dostęp: 13.02.2017).

²⁸ Ibidem.

²⁹ *Bratislava Declaration of the Visegrad Group Heads of Government on the Deepening V4 Defence Cooperation* (Bratislava, December 9, 2014). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/bratislava-declaration> (dostęp: 14.02.2017).

³⁰ *Joint Statement of the Heads of Government of the Visegrad Group Countries* (Prague, September 4, 2015). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/joint-statement-of-the-150904> (dostęp: 15.02.2017).

nerzy wyszehradzcy udzielali swojego poparcia i pomocy państwom Bałkanów Zachodnich, również odczuwającym skutki wzmoczonej fali uchodźców. Ponadto dla wyrażenia, po raz kolejny, swojego poparcia dla procesu rozszerzenia Unii Europejskiej o kraje Bałkanów Zachodnich ministrowie spraw zagranicznych Czech, Polski, Słowacji i Węgier wystosowali wspólny list zatytułowany *Oferujemy Wam naszą pomocną dłoń na drodze do Unii Europejskiej*³¹, który ukazał się w głównych dziennikach państw Bałkanów Zachodnich z okazji publikacji *Rocznego raportu Komisji Europejskiej*, podsumowującego postępy w procesie integracji tych krajów z Unią. W liście czytamy: „Drzwi Unii Europejskiej są otwarte dla Was i to się nie zmieni. Tempo procesu akcesyjnego zależy od indywidualnych wyników. W celu przystąpienia do Unii niezbędne reformy muszą zostać przeprowadzone w dziedzinie praworządności, praw podstawowych i ekonomicznego zarządzania, a wspólne wartości, takie jak wolność, demokracja, prawa człowieka nadal pozostają kluczowymi. Nasze państwa znajdują się w bliskim sąsiedztwie regionu Bałkanów Zachodnich, dlatego uważnie śledzimy Wasze postępy na drodze do Unii Europejskiej z silnym przekonaniem, iż służy to najlepszemu interesowi zarówno państw Bałkanów Zachodnich, jak i całej Unii Europejskiej. [...] Oferujemy Wam naszą pomocną dłoń i nasze doświadczenie i zapewniamy, że byliśmy i pozostajemy Waszymi adwokatami i zwolennikami”³². W kręgu zainteresowania państw Grupy Wyszehradzkiej w 2015 roku pozostawał także kierunek wschodni w ramach Partnerstwa Wschodniego jako projektu będącego częścią Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Ministrowie spraw zagranicznych Czech, Polski, Słowacji oraz Węgier wydali oświadczenie, w którym zapewniali o swoim poparciu dla dalszego rozwijania projektu Partnerstwa Wschodniego. W ocenie partnerów V4 podpisanie umów stowarzyszeniowych i porozumień o pogłębionych strefach wolnego handlu pomiędzy Unią Europejską a Gruzją, Mołdawią i Ukrainą stanowi znaczące osiągnięcie w ramach Partnerstwa Wschodniego i daje podstawy do kontynuowania współpracy³³. W 2016 roku do najważniejszych tematów, wokół których skupiała się współpraca wyszehradzka, należały: kryzys migracyjny, Bałkany Zachodnie, Partnerstwo Wschodnie oraz współpraca w ramach formatu Wyszehrad plus m.in. z Austrią i Słowenią. Z okazji przypadającej w roku 2016 25. rocznicy powstania Grupy Wyszehradzkiej została przyjęta wspólna deklaracja premierów Czech, Polski, Słowacji i Węgier, w której podsumowano dotychczasową współpracę i wskazano kierunki działania na przyszłość. W deklaracji

³¹ V4 Ministers in Joint Article: *We Offer You Our Helping Hand on the EU Path* (Prague, November 11, 2015). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/v4-ministers-in-joint> (dostęp: 15.02.2017).

³² Ibidem.

³³ *The Visegrad Group Joint Statement on the Eastern Partnership* (Bratislava, May 14–15, 2015). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/the-visegrad-group-joint> (dostęp: 15.02.2017).

czytamy: „Grupa Wyszehradzka rozwinęła bliską i silną współpracę w oparciu o wspólne wartości i interesy. [...] Pracowaliśmy nad stworzeniem atmosfery partnerstwa, zaufania, wzajemnego szacunku i solidarności wśród naszych czterech państw. Nasze przyszłe wysiłki będą się koncentrować na dalszym rozszerzaniu i wzmacnianiu więzi wyszehradzkich wewnątrz i na zewnątrz Unii Europejskiej”³⁴.

3.1.1.1. Polityka energetyczna

Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego stało się jednym z głównych celów łączących partnerów wyszehradzkich zarówno na poziomie działań wewnętrznych Grupy, jak i na forum Unii Europejskiej. Kryzys energetyczny spowodowany odcięciem dostaw gazu przez Rosję do Europy Środkowej (w styczniu 2009 roku) uzmysłowił niezwykle silną potrzebę europejskiej solidarności w tym zakresie. Państwa Grupy Wyszehradzkiej starały się też zidentyfikować obszary regionalnej współpracy energetycznej, które przyczyniłyby się do zróżnicowania dostaw surowców energetycznych. Efektem tych dyskusji było przyjęcie deklaracji energetycznej podczas szczytu wyszehradzkiego w Budapeszcie w lutym 2010 roku. W dokumencie podkreślono rolę dywersyfikacji źródeł dostaw surowców energetycznych, wyrażono wsparcie dla europejskiego projektu południowego korytarza energetycznego oraz zaproszono inne państwa środkowoeuropejskie do współpracy energetycznej w formule Wyszehrad plus³⁵. Uznano także potrzebę stworzenia Mapy drogowej w kierunku wspólnego regionalnego rynku gazu Grupy Wyszehradzkiej; jej wypracowanie stało się jednym z priorytetów polskiego przewodnictwa w V4 (II połowa 2012–I połowa 2013 roku), a ostatecznie została ona zaakceptowana na szczycie w czerwcu 2013 roku w Warszawie. „Mapa drogowa zakłada m.in. kontynuację skoordynowanego wsparcia dla rozwoju niezbędnych połączeń między państwami Grupy Wyszehradzkiej, a także dalsze prace nad stworzeniem optymalnego modelu dla funkcjonowania rynku w regionie oraz powołanie Forum dla integracji rynku gazu Grupy Wyszehradzkiej (*V4 Forum for Gas Market Integration*) i oparcie na nim instytucjonalnych ram współpracy”³⁶.

³⁴ *Joint Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries on the 25th V4 Anniversary* (Prague, February 15, 2016). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2016/joint-statement-of-the> (dostęp: 15.02.2017).

³⁵ *Raport polskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej* (lipiec 2012–czerwiec 2013), s. 11. <https://www.msz.gov.pl/resource/3fdf09c3-e4dd-4e32-b9bf-a43bd378da07:JCR> (dostęp: 16.03.2016).

³⁶ *Ibidem*, s. 33.

W powszechnym przekonaniu bezpieczeństwo energetyczne Polski oraz pozostałych członków Grupy w dużym stopniu uwarunkowane jest procesami zachodzącymi w innych krajach, przede wszystkim w Rosji i w Niemczech – od momentu wejścia państw wyszehradzkich do Unii Europejskiej nowym wektorem w prowadzeniu polityki energetycznej stało się właśnie stanowisko Unii w tej kwestii. W ramach struktur unijnych istotnym celem polityki energetycznej – będącej w ostatnich latach przedmiotem licznych debat – stało się utworzenie wspólnego rynku gazu. Ma to wpływ na transformację środkowoeuropejskich rynków gazu, która obejmuje postępy liberalizowania odpowiednio krajowych rynków, rozbudowę infrastruktury i zmianę dotychczasowych, funkcjonujących od dziesięcioleci (w czasach istnienia Związku Radzieckiego) szlaków przesyłu surowca, główne przekształcenia własnościowe w spółkach gazowych oraz proces renegotiacji kontraktów gazowych. Procesy te napotykają istotne bariery związane z ograniczonym dostępem do surowca – innego niż rosyjskiego pochodzenia – oraz dominacją długoterminowych kontraktów gazowych. System przesyłania gazu cechuje się istnieniem układu połączeń na linii Wschód–Zachód, uzależnieniem głównie od jednego dostawcy oraz fragmentaryzacją rynków krajowych. Kryzys gazowy w 2009 roku, a następnie konflikt na Ukrainie oraz pogorszenie się stosunków Rosji z Zachodem stały się impulsem do rozbudowy i modernizacji sieci przesyłowych, a także do poszukiwania alternatywnych źródeł dostaw surowca. Warto wspomnieć o polskiej inwestycji, która jako jedyna w regionie gwarantuje bezpośredni import gazu z zupełnie niezależnego od Rosji źródła poprzez terminal LNG w Świnoujściu. Długotrwałym wyzwaniem dla bezpieczeństwa energetycznego regionu Europy Środkowej jest również zmieniająca się mapa przesyłu rosyjskiego surowca do Europy Zachodniej. „Rosyjska strategia dywersyfikacji szlaków eksportowych i omijania Ukrainy [...] podkopuje tranzytową pozycję Europy Środkowej, przede wszystkim Słowacji”³⁷. W strategię tę wpisuje się projekt Nord Stream (Gazociąg Północny – transportujący gaz bezpośrednio z Rosji do Niemiec po dnie Morza Bałtyckiego) oraz Turkish Stream (Gazociąg Turecki – łączący Rosję z Turcją poprzez Morze Czarne), który miał zastąpić projekt South Stream (Gazociąg Południowy), z którego ostatecznie Rosja się wycofała.

Analizując sytuację poszczególnych państw Grupy Wyszehradzkiej na rynku gazu i ich polityki energetycznej, w przypadku Polski możemy mówić o: dużym uzależnieniu od importu gazu z Rosji (ok. 1/3 zapotrzebowania na gaz pokrywa produkcja krajowa, a 2/3 pochodzi z importu), dominacji połączeń Wschód–Zachód nastawionych na tranzyt rosyjskiego gazu na zachód (istnieje interkonektor z Niemcami, w trakcie realizacji, jak również zaplanowane jest zbudowanie

³⁷ T. DĄBOROWSKI: *Przelamując bariery. Transformacja środkowoeuropejskich rynków gazu*. [Punkt Widzenia OSW, nr 45]. Warszawa 2014, s. 8 i 9. http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_46_pl_przelamujac_bariery_net_0.pdf (dostęp: 8.01.2016).

kilku nowych interkonektorów łączących Polskę z Czechami), słabo rozwiniętej infrastrukturze umożliwiającej dywersyfikację dostaw, choć uruchomienie terminalu LNG w Świnoujściu wpisuje się w projekt zróżnicowania zaopatrzenia, oraz dużej koncentracji w postaci Polskiego Górnictwa Naftowego i Gazownictwa (PGNiG)³⁸. Polska należy do jednych z największych producentów węgla w Europie i to właśnie węgiel jest wykorzystywany w przeważającej mierze jako źródło energii (tendencja ta ma się zmieniać z uwagi na wymogi ochrony środowiska i konieczność zmniejszania emisji gazów cieplarnianych). W odniesieniu do ropy naftowej Polska jest w dużym stopniu uzależniona od importu surowca z Rosji poprzez rurociąg „Przyjaźń” do dwóch głównych rafinerii w Gdańsku i Płocku. Czechy w 98% dostarczają gaz ziemny z zagranicy; jest on importowany głównie z Rosji poprzez gazociąg „Braterstwo”, ale w latach 90. XX wieku czeski rząd zdecydował się na podpisanie kontraktu na dostawy gazu z Norwegii, co stanowiło istotny wkład w dywersyfikację dostaw tego surowca (norweski gaz pokrywa ponad 30% zapotrzebowania Czech). Elementem czeskiego bezpieczeństwa energetycznego jest zdolność odwrócenia przepływu gazu w czeskiej części gazociągu „Braterstwo”, co wykorzystano podczas kryzysu gazowego w 2009 roku do zaopatrzenia Słowacji, gdy ta została całkowicie odcięta od dostaw rosyjskiego gazu. W Czechach istnieją ponadto znaczne podziemne zasoby gazu, które stanowią ponad 1/3 rocznego zużycia gazu w tym kraju³⁹. Czeski sektor energetyczny opiera się dodatkowo na elektrowniach jądrowych (Dukovany i Temelín) i węgla brunatnego, zaś ropa naftowa jest sprowadzana głównie z zagranicy (2/3 importowanej ropy pochodzi z Rosji, 1/3 z innych krajów) poprzez rurociąg „Przyjaźń” i IKL (Ingolstadt–Kralupy–Litvínov). Słowacja importuje prawie 90% podstawowych źródeł energii, co powoduje, iż jest najbardziej zagrożonym pod względem bezpieczeństwa energetycznego państwem w Grupie Wyszehradzkiej. Głównym dostawcą paliw energetycznych jest Rosja; z punktu widzenia słowackiej polityki bezpieczeństwa energetycznego stosunki z Rosją i Ukrainą (główny partner tranzytowy dla rosyjskiego gazu) mają strategiczne znaczenie, podobnie jak współpraca w tym zakresie z państwami Grupy Wyszehradzkiej. Ropa naftowa jest dostarczana z Rosji poprzez Ukrainę rurociągiem „Przyjaźń” do rafinerii Slovnaft w Bratysławie, analogicznie wygląda import gazu ziemnego. W 2009 roku podczas rosyjsko-ukraińskiego kryzysu gazowego Słowacja była jednym z europejskich państw, które zostały najsilniej dotknięte przerwami w dostawach gazu, co odbiło się negatywnie na jej sytuacji gospodarczej⁴⁰.

³⁸ P. SZLAGOWSKI: *Polityka energetyczna Polski*. W: *Bezpieczeństwo energetyczne państw Grupy Wyszehradzkiej. Jak zmieniają się relacje energetyczne w Europie*. Red. J. ŚWIĄTKOWSKA. Tłum. A. BODZOŃ. Kraków 2011, s. 34.

³⁹ P. BINHACK, J. JAROŚ: *Polityka energetyczna Czech*. W: *Bezpieczeństwo energetyczne państw Grupy Wyszehradzkiej...*, s. 38.

⁴⁰ P. ŠEVCE: *Polityka energetyczna Słowacji*. W: *Bezpieczeństwo energetyczne państw Grupy Wyszehradzkiej...*, s. 44.

Wpłynęło to na politykę słowackiego rządu, który zintensyfikował starania związane z dywersyfikacją zaopatrzenia, a w te plany wpisał się projekt korytarza gazowego Północ–Południe jako jeden z pomysłów promowany w ramach Grupy Wyszehradzkiej. Na Węgrzech gaz ziemny stanowi największy udział w rynku energii, przy czym surowiec ten (stanowiący ponad 80% całkowitego krajowego zużycia) pochodzi tylko od jednego dostawcy. Węgry zaopatrywane są w gaz przez Rosję, a transport odbywa się głównie z Ukrainy rurociągiem „Przyjaźń”, z zachodu zaś austriackim rurociągiem HAG. Ropa naftowa, która stanowi drugie pod względem zużycia źródło energii na Węgrzech, jest dostarczana także głównie z Rosji (import pokrywa 80% zapotrzebowania) poprzez system rurociągów „Przyjaźń II” oraz rurociąg Adria z Chorwacji⁴¹. Pod względem polityki energetycznej państwa Grupy Wyszehradzkiej można zatem podzielić na dwie grupy. Do pierwszej grupy można zaliczyć Polskę i Czechy, które są w stanie pokryć znaczną część zapotrzebowania na energię z własnych źródeł. W przypadku Czech ich bezpieczeństwo energetyczne jest oceniane relatywnie wysoko, gdyż zdołały one przełamać rosyjski monopol na dostawy ropy i gazu. W skład drugiej grupy z kolei wchodzi Słowacja i Węgry, których zapotrzebowanie na energię ze względu na brak własnych surowców naturalnych jest pokrywane w dużo większym stopniu z importu.

Istotne znaczenie dla państw Grupy Wyszehradzkiej w polityce energetycznej miał rosyjski projekt budowy gazociągu South Stream (Południowy Potok, Gazociąg Południowy) ogłoszony w 2006 roku jako najbardziej kosztowny z projektów forsowanych przez Gazprom. Zakładany projekt gazociągu South Stream miał przeciąć Morze Czarne, łącząc wybrzeża Rosji i Bułgarii, a następnie gaz miał być przesyłany przez Serbię na Węgry oraz do Słowenii i Austrii (I nitka), a II nitka miała biegnąć z Bułgarii przez Grecję do Włoch. Ostatecznie w grudniu 2014 roku rosyjski prezydent Vladimir Putin ogłosił decyzję o wstrzymaniu budowy tego gazociągu⁴². Jako przyczynę podał on stanowisko Komisji Europejskiej, zgłaszającej zastrzeżenia co do zgodności z unijnym prawem umów zawartych przez Rosję z państwami, przez które miał przebiegać South Stream, oraz stanowisko Bułgarii, która zawiesiła prace nad projektem. Decyzja władz rosyjskich jest konsekwencją pogarszającej się sytuacji finansowej tak Rosji, jak i giganta państwowego Gazprom, a także problemów prawnych dotyczących projektu. Fiasko South Stream oznacza „utrzymanie strategicznego znaczenia ukraińskich i słowackich gazociągów dla tranzytu rosyjskiego gazu

⁴¹ E. SZOLNOKI, M. FARKAS: *Polityka energetyczna Węgier*. W: *Bezpieczeństwo energetyczne państw Grupy Wyszehradzkiej...*, s. 46.

⁴² M. SZPAŁA: *Europa Środkowa i Południowo-Wschodnia po wstrzymaniu budowy South Stream*. W: OSW: *Analizy*, 17.12.2014. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-12-17/europa-srodkowa-i-poludniowo-wschodnia-po-wstrzymaniu-budowy-south-stream> (dostęp: 18.05.2015).

do odbiorców europejskich (w 2013 roku magistralą ukraińską przetransportowano ok. 85 mld m³ rosyjskiego gazu, co stanowi 52% całości eksportu gazu z Rosji do Europy)⁴³. Z kolei rezygnacja z inwestycji wywołała niezadowolone ze strony Węgier oraz Serbii, a więc państw, które popierały realizację projektu i liczyły na osiągnięcie korzyści ekonomicznych związanych z udziałem w rosyjskim przedsięwzięciu. Fiasko projektu South Stream, a także niepewność dostaw rosyjskiego surowca przez Ukrainę (m.in. w związku z konfliktem na wschodzie tego kraju) stały się impulsem do debaty o rozbudowie infrastruktury gazowej w regionie Europy Środkowej⁴⁴.

W chwili obecnej gaz rosyjski do Europy Zachodniej jest dostarczany poprzez gazociąg Jamał-Europa, biegnący przez Rosję, Białoruś i Polskę do Niemiec, a więc mający charakter tranzytowy, system gazociągów biegnący przez Ukrainę do Europy Środkowej (Słowacji, Czech i na Węgry) i na Bałkany (do Rumunii i Bułgarii) oraz Gazociąg Północny, biegnący po dnie Morza Bałtyckiego (planowana jest rozbudowa gazociągu jako Nord Stream II)⁴⁵. Unia Europejska wspierała początkowo projekt budowy gazociągu Nabucco, którym miał być transportowany gaz ziemny z Azerbejdżanu, przez Turcję, Bułgarię, Rumunię, Węgry do Austrii jako źródło alternatywne do dostaw z Rosji. Projekt ten jednak upadł w 2012 roku. Wpisywał się on w unijną strategię forsowanej koncepcji Południowego Korytarza Gazowego jako sposobu na podniesienie bezpieczeństwa energetycznego państw Europy Południowej oraz Środkowej i zmniejszenia zależności od dostaw rosyjskiego gazu. Obecnie Południowy Korytarz Gazowy to kontrolowany przez Azerbejdżan i Turcję system trzech komplementarnych projektów gazociągów (gazociąg TANAP – transatlantycki, gazociąg TAP – transadriatycki, oraz gazociąg równoległy do istniejącego szlaku BTE, czyli Baku–Tbilisi–Erzurum) znajdujących się w różnych stadiach realizacji – jest on przedmiotem rywalizacji i gry geopolitycznej pomiędzy Rosją a Unią Europejską. Dynamika sytuacji powoduje, iż trudno przewidzieć ostateczny kształt i perspektywy realizacji tego projektu⁴⁶.

⁴³ S. KARDAŚ: *Niechciany gazociąg: Rosja wstrzymuje budowę South Stream*. W: OSW: Analizy, 3.12.2014. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-12-03/niechciany-gazociag-rosja-wstrzymuje-budowe-south-streamu> (dostęp: 23.11.2015).

⁴⁴ T. DĄBOROWSKI: *Kreślenie nowych projektów gazowych w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej*. W: OSW: Analizy, 22.04.2015. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-04-22/kreslenie-nowych-projektow-gazowych-w-europie-srodkowe-i-wschodniej> (dostęp: 8.01.2016).

⁴⁵ D. SŁOMSKI: *Nord Stream II. Co oznacza dla Polski rozbudowa gazociągu?* W: Money.pl, 7.09.2015. <http://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artypk/nord-stream-ii-co-oznacza-dla-polski,1170,1897077.html> (dostęp: 11.01.2016).

⁴⁶ A. JAROSIEWICZ: *Południowy Korytarz Gazowy. Azersko-turecki projekt w rozgrywce Rosji i UE*. [Punkt Widzenia OSW, nr 54]. Warszawa 2015, s. 5–6. http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_53_pl_pol-korytarz-gazowy_net_0.pdf (dostęp: 11.01.2016).

Dla Grupy Wyszehradzkiej sztandarowym projektem w sferze energetyki jest „koncepcja budowy korytarza gazowego Północ–Południe”⁴⁷, realizowana na podstawie ustaleń regionalnego szczytu energetycznego w Budapeszcie z lutego 2010. Projekt korytarza Komisja Europejska wpisała na listę priorytetowych projektów infrastrukturalnych, które powinny być zrealizowane do roku 2020⁴⁸. Projekt obejmuje budowę terminalu LNG w Świnoujściu, częścią korytarza mają być interkonektory: polsko-czeski, polsko-słowacki, słowacko-węgierski oraz łącznik na granicy chorwacko-węgierskiej. Tendencją na rynku gazu w ostatnich latach w regionie Europy Środkowej jest intensywna rozbudowa infrastruktury transgranicznej oraz wdrażanie mechanizmów ułatwiających swobodny przepływ gazu między państwami. Impulsem do rozbudowy infrastruktury był przede wszystkim kryzys gazowy z 2009 roku, kiedy nastąpiła przerwa w dostawach rosyjskiego gazu w wyniku sporu między Rosją a Ukrainą. Kryzys spowodował, że zaczęto poszukiwać nowych rozwiązań antykryzysowych, m.in. rewers na gazociągu „Braterstwo” z Czech na Słowację⁴⁹. Największy postęp w zakresie zwiększenia możliwości importowych spośród państw Grupy Wyszehradzkiej wykazują Polska i Czechy. W Polsce uruchomiono rewers na gazociągu jamalskim, zaczął działać także terminal LNG w Świnoujściu. W Czechach w 2013 roku został uruchomiony gazociąg Gazela, który służy do tranzytu gazu z gazociągu Nord Stream przez terytorium Czech do Niemiec⁵⁰.

Konflikt rosyjsko-ukraiński oraz w jego następstwie pogorszenie stosunków Rosji z Zachodem stanowią w chwili obecnej poważne wyzwanie dla państw środkowoeuropejskich, uzależnionych od dostaw gazu z Rosji. W tym kontekście wyzwaniem staje się także polityka Rosji dążąca do zmiany mapy przesyłu gazu do Europy Zachodniej z pominięciem Ukrainy, co przekłada się na stopniowe odchodzenie od roli Europy Środkowej jako głównego obszaru tranzytowego rosyjskiego surowca. We wrześniu 2015 roku pomiędzy rosyjskim Gazpromem a zachodnioeuropejskimi koncernami energetycznymi została podpisana umowa powołująca spółkę w celu budowy dwóch kolejnych nitek Gazociągu Północnego (Nord Stream II). Decyzja ta spotkała się z krytyką państw Europy Środkowej – głównie Polski, Czech i Słowacji, wskazywano bowiem, iż projekt ten przede

⁴⁷ E. KUŹELEWSKA, A.R. BARTNICKI, R. SKARZYŃSKI: *Origins of and perspectives for the future for the Visegrad Group*. W: *Ten Years of the Visegrad Group member states in the European Union*. Eds. A. PIEKUTOWSKA, I. WRÓŃSKA. Warsaw–Białystok 2015, s. 156.

⁴⁸ J. GROSZKOWSKI: *Korytarz gazowy Północ-Południe priorytetem Grupy Wyszehradzkiej*. W: OSW: Analizy, 2.02.2011. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-02-02/korytarz-gazowy-polnoc-poludnie-priorytetem-grupy-wyszehradzkiej> (dostęp: 16.02.2016).

⁴⁹ T. DĄBOROWSKI: *Przelamując bariery...*, s. 28–29.

⁵⁰ T. DĄBOROWSKI, J. GROSZKOWSKI, A. SADECKI, A. ŁOSKOT-STRACHOTA: *Europa Środkowa i Południowo-Wschodnia wobec projektu Nord Stream 2*. W: OSW: Analizy, 14.10.2015. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-10-14/europa-srodkowa-i-poludniowo-wschodnia-wobec-projektu-nord-stream-2> (dostęp: 7.01.2016).

wszystkim uderza w interesy Ukrainy, a także w europejską solidarność w polityce energetycznej. Najbardziej krytycznie nastawiona jest Słowacja, przez którą biegnie główna magistrala transportująca rosyjski gaz z Ukrainy (gazociąg „Braterstwo”), a wpływy z tranzytu surowca do Europy stanowią ważne źródło dochodów budżetowych. W Czechach temat gazociągu Nord Stream II nie wywołuje tylu kontrowersji, co na Słowacji, gdyż czeski operator gazowy już wcześniej zrealizował czeski fragment odnogi Gazociągu Północnego w postaci gazociągu Gazela. Mimo to premier Czech Bohuslav Sobotka poparł negatywną ocenę koncepcji Nord Stream II. Jako jedyne państwo wyszehradzkie, które unika otwartej krytyki polityki energetycznej Rosji, są Węgry, co wynika z faktu, iż rząd Viktora Orbána prowadzi współpracę z Rosją w zakresie energetyki. Postawa Węgier w relacjach z Rosją uniemożliwia zatem przyjęcie wspólnego stanowiska Grupy Wyszehradzkiej w stosunku do projektu Nord Stream II, ale państwa wyszehradzkie wspólnie podkreślają konieczność utrzymania przesyłu rosyjskiego gazu przez Ukrainę⁵¹. Z kolei w październiku 2016 roku Rosja podpisała umowę z Turcją w sprawie budowy gazociągu Turkish Stream (projekt został ogłoszony w 2014 roku po rezygnacji Rosji z budowy gazociągu South Stream, zawieszony w grudniu 2015 roku ze względu na rosyjsko-turecki kryzys polityczny), który zakłada budowę dwóch nitek gazociągu – jedna ma być przeznaczona dla dostaw gazu na rynek turecki, a drugą rosyjski gaz ma być transportowany do Europy⁵².

Wpływa to na poszukiwanie nowych, korzystnych dla partnerów z Grupy Wyszehradzkiej rozwiązań – trwają dyskusje nad stworzeniem regionalnego rynku gazu. Rozwijanie konkretnych projektów w dziedzinie energetyki uwidacznia dążenie do stopniowego zacieśniania współpracy energetycznej państw V4. W 2012 roku w memorandum podpisanym przez ministrów gospodarki państw wyszehradzkich zostały nakreślone ramy współpracy na rzecz integracji rynków gazu Grupy Wyszehradzkiej. Proces ten jednak charakteryzuje się dużą złożonością i upolitycznieniem, trudno więc oczekiwać szybkich postępów w tym zakresie⁵³.

3.1.1.2. Bałkany Zachodnie

Wspólnym polem działania czwórki wyszehradzkiej jest obszar Bałkanów Zachodnich (pod tym pojęciem kryją się następujące państwa: Chorwacja, Bośnia

⁵¹ Ibidem.

⁵² M. CHUDZIAK, S. KARDAŚ, W. RODKIEWICZ: *Turcja–Rosja: partnerstwo z rozsądku*. W: OSW: Analizy, 12.10.2016. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-10-12/turcja-rosja-partnerstwo-z-rozsadku> (dostęp: 26.11.2016).

⁵³ T. DĄBOROWSKI, J. GROSZKOWSKI: *Słowacja: poszukiwanie nowego miejsca na mapie gazowej regionu*. W: OSW: Analizy, 27.05.2015. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-05-27/slowacja-poszukiwanie-nowego-miejsca-na-mapie-gazowej-regionu> (dostęp: 7.01.2016).

i Hercegowina, Serbia, Czarnogóra, Kosowo, Macedonia i Albania). Partnerzy wyszehradzcy w ostatnich latach coraz mocniej angażowali się na obszarze byłej Jugosławii – jest to tradycyjnie istotny kierunek polityki zagranicznej dla Czech, Słowacji i Węgier⁵⁴. „Między Europą Środkową i Bałkanami istnieje bliskość kulturowa, językowa, w dużym stopniu również podobna mentalność. Pomocne mogą być wspólne dla Europy Środkowej oraz Bałkanów doświadczenia historyczne. Co więcej, sam model działania Grupy Wyszehradzkiej można by zaproponować do zastosowania państwom bałkańskim. [...] Doświadczenia wyszehradzkie pokazały, że w grupie łatwiej przeciwdziałać nadmiernej eskalacji konfliktów w stosunkach dwustronnych”⁵⁵. Zainteresowanie Bałkanami Zachodnimi ze strony Grupy Wyszehradzkiej wzrosło, gdy po raz pierwszy państwo z tego regionu – Słowenia (która jako pierwsza spośród państw postjugosłowiańskich została członkiem Unii Europejskiej) – przejęło przewodnictwo w Radzie Unii Europejskiej w pierwszej połowie 2008 roku, a prezydencję w V4 objęły Węgry. Efektem było opracowanie w 2009 roku raportu pt. *Grupa Wyszehradzka gotowa do promowania integracji państw Bałkanów Zachodnich*⁵⁶, czyli pierwszego dokumentu w całości poświęconego Bałkanom Zachodnim, w którym państwa wyszehradzkie wyrażają swoje poparcie dla integracyjnych celów państw regionu Bałkanów Zachodnich i oferują pomoc w ich realizacji. Od tego momentu, co roku, członkowie Grupy Wyszehradzkiej wydają oświadczenia stanowiące podsumowanie spotkań i różnych inicjatyw oferowanych przez V4 państwom tego regionu. Wiąże się to z trzema głównymi hasłami, którymi kierują się partnerzy wyszehradzcy w swoim podejściu do Bałkanów Zachodnich: poparcie, przykład, ekspertyza. W ramach projektu Sieć ekspertów dla Bałkanów Zachodnich (uwzględniającego pomoc finansową i ekspercką dla państw bałkańskich) grupa ekspertów z różnych dziedzin z krajów V4 dzieliła się swoimi doświadczeniami w procesie reform stanowiących niezbędny element w dochodzeniu do członkostwa w Unii Europejskiej⁵⁷.

W przypadku Chorwacji, która została przyjęta do Unii Europejskiej z dniem 1 lipca 2013 roku, państwa Grupy Wyszehradzkiej oferują jej wspó-

⁵⁴ J. HAMBERGER: *The future of the Visegrad Cooperation from the Hungarian Perspective*. “International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs” 2006, nr 3–4, s. 94.

⁵⁵ P. BUKALSKA, M. BOCIAN: *Nowa Grupa Wyszehradzka w nowej Unii Europejskiej – szanse i możliwości rozwoju*. W: OSW: Analizy, 15.05.2003, s. 11–12. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2003-05-15/nowa-grupa-wyszehradzka-w-nowej-unii-europejskiej-szansy-i> (dostęp: 22.04.2016).

⁵⁶ *The Visegrad Group stands ready to promote the integration of the countries of the Western Balkans* (Budapest, October 6, 2009). <http://www.visegradgroup.eu/2009/the-visegrad-group> (dostęp: 16.03.2016).

⁵⁷ M. SZPALA: *Expertise, example, and endorsement. The V4 as a bridge between the Western Balkans and the EU*. “Visegrad Insight”, November 5, 2014. <http://visegradinsight.eu/expertise-example-and-endorsement05112014/> (dostęp: 15.02.2017).

pracę w ramach formatu Wyszehrad plus jako partnera w sprawach podejmowanych na forum UE. Pozostałym państwom bałkańskim Grupa oferuje swoje poparcie i pomoc w urzeczywistnieniu ich celów integracyjnych, prezentując stanowisko otwartych drzwi i popierając proces rozszerzenia Unii Europejskiej o nowych członków właśnie z tego regionu. Ważną ofertą skierowaną do obywateli Albanii, Bośni i Hercegowiny, Czarnogóry, Kosowa, Macedonii oraz Serbii są programy stypendialne przyznawane przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki, które umożliwiają podjęcie studiów lub prowadzenie badań naukowych w krajach Grupy Wyszehradzkiej i zdobywanie w ten sposób cennego doświadczenia⁵⁸.

Współpraca pomiędzy członkami V4 a państwami regionu Zachodnich Bałkanów odbywa się głównie na poziomie współpracy politycznej i sektorowej, a o konkretnych działaniach mówią oficjalne dokumenty wyszehradzkie, takie jak wspólne deklaracje, oświadczenia premierów czy ministrów, a także programy poszczególnych, rocznych prezydencji w Grupie. Organizowane są spotkania w celu omówienia wspólnych przedsięwzięć, na które zapraszani są przedstawiciele Unii Europejskiej⁵⁹. Spośród państw regionu Bałkanów Zachodnich perspektywa integracji została otwarta dla Czarnogóry, która rozpoczęła swoją drogę do Unii Europejskiej w grudniu 2010 roku, kiedy otrzymała status oficjalnego kandydata, a w czerwcu 2012 roku rozpoczęła negocjacje akcesyjne. Serbia, będąca największym państwem regionu Bałkanów Zachodnich, została oficjalnym kandydatem do Unii w marcu 2012 roku⁶⁰, co ma ogromne znaczenie dla rozwoju sytuacji na Bałkanach, doświadczonych przez niedawny krwawy konflikt z lat 90. XX wieku i rozpad Jugosławii. Największym wyzwaniem dla całego regionu jest proces normalizacji stosunków sąsiedzkich, obciążonych trudnymi doświadczeniami, wzajemnymi krzywdami i nadal nierozwiązanymi problemami natury politycznej, jak np. sprawa Kosowa, którego niepodległości nie uznaje Serbia. W przypadku Kosowa, które w lutym 2008 roku ogłosiło suwerenność, Słowacja prezentowała odmienne stanowisko niż Czechy, Polska i Węgry, nie uznając niepodległości tej serbskiej prowincji. Ta różnica poglądów nie przeszkodziła jednak partnerom wyszehradzkim w znalezieniu kompromisu w sprawie udzielania stypendiów dla studentów z Kosowa w ramach programu stypendialnego oferowanego przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki⁶¹.

⁵⁸ *Visegrad Scholarship Program (Incoming Scheme)*. <http://visegradfund.org/scholarships/visegrad-scholarship-program/> (dostęp: 17.02.2016).

⁵⁹ M. KOŘAN: *Visegrad Group's goals and challenges in recent Europe: Czech reflections*. "International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs" 2011, Vol. 20, s. 70.

⁶⁰ T. STRÁŽAY: *Visegrad Four and the Western Balkans: a Group Perspective*. "The Polish Quarterly of International Affairs" 2012, Vol. 21, s. 56.

⁶¹ T. STRÁŽAY: *Visegrad – arrival, survival, revival*. W: *Two decades of Visegrad cooperation. Selected V4 bibliography*. Bratislava 2011, s. 24.

Na perspektywach integracyjnych dla Macedonii cieniem kładzie się spór z Grecją o nazwę państwa – na forum międzynarodowym Macedonia występuje pod nazwą Była Jugosłowiańska Republika Macedonii (ang. Former Yugoslav Republic of Macedonia – FYROM), choć nazwa konstytucyjna państwa brzmi Republika Macedonii. Macedonia otrzymała oficjalnie status kandydata do Unii Europejskiej w grudniu 2005 roku, rozpoczęcie negocjacji akcesyjnych było blokowane jednak przez weto ze strony Grecji, a także Bułgarii. Albania stała się oficjalnym kandydatem do Unii Europejskiej w czerwcu 2014 roku, w przypadku Bośni i Hercegowiny proces akcesyjny jest najbardziej opóźniony – w lutym 2016 roku władze tego państwa złożyły dopiero oficjalny wniosek o członkostwo, co wynika głównie z niestabilnej wewnętrznej sytuacji politycznej w tym kraju, perspektywy integracyjne są więc w porównaniu z innymi państwami regionu najbardziej odległe.

Współpraca w ramach Grupy Wyszehradzkiej stała się dla państw regionu Bałkanów Zachodnich inspiracją do czerpania doświadczeń, czego przykładem jest kontynuowanie sprawdzonego przez państwa Grupy Wyszehradzkiej formatu współpracy gospodarczej w ramach CEFTA. Państwa Bałkanów Zachodnich powołały do życia odpowiednik CEFTA pod nazwą CEFTA 2006 (ang. Central European Free Trade Agreement 2006)⁶², który powtarza scenariusz rozwoju współpracy państw wyszehradzkich w dziedzinie liberalizacji wymiany handlowej jako swojego sprawdzianu przed funkcjonowaniem w ramach wspólnego rynku Unii Europejskiej. Pojawił się także pomysł powielenia przez państwa bałkańskie Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego – jedynej struktury instytucjonalnej łączącej partnerów V4 – i utworzenia Funduszu Bałkanów Zachodnich⁶³. W listopadzie 2015 roku w Pradze przedstawiciele władz sześciu państw bałkańskich: Albanii, Bośni i Hercegowiny, Czarnogóry, Kosowa, Macedonii i Serbii, podpisali umowę o powołaniu Funduszu Bałkanów Zachodnich z siedzibą w Tiranie, który ma zapewnić finansowanie różnych projektów w dziedzinie edukacji, kultury, wymiany młodzieży, współpracy transgranicznej, służących rozwojowi regionu i jego obywateli⁶⁴.

Państwa Grupy Wyszehradzkiej, przekazując swoje doświadczenia i dzieląc się nimi, organizują spotkania z przedstawicielami krajów regionu Bałkanów Zachodnich w dziedzinie obronności, polityki energetycznej (prace grup roboczych nad projektami interkonektorów gazowych wpisujących się w projekt korytarza Północ–Południe), spraw wewnętrznych i sprawiedliwości⁶⁵.

⁶² Państwami tworzącymi CEFTA 2006 są: Albania, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Kosowo, Macedonia, Mołdawia, Serbia. <http://www.cefta.int/> (dostęp: 17.02.2016).

⁶³ T. STRĄŻAY: *Visegrad Four...*, s. 57.

⁶⁴ Zob. <http://www.balkancsd.net/establishment-of-western-balkans-fund/> (dostęp: 19.11.2016).

⁶⁵ M. Nič, I. Gyarmati, J. Vlčkovský, T. Žornaczuk: *The Visegrad Group: Exploring New Agenda for the Western Balkans*. "Visegrad Policy Brief", September 2012, s. 2. http://www.pism.pl/files/?id_plik=11359 (dostęp: 24.04.2016).

3.1.2. Współpraca gospodarcza

Współpraca gospodarcza państw Grupy Wyszehradzkiej obejmowała w okresie przedakcesyjnym działalność w ramach Środkowoeuropejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu, a następnie już w oparciu o zasady wspólnego rynku w ramach struktur Unii Europejskiej. W momencie przyjęcia do struktur unijnych państwa wyszehradzkie opuszczały bowiem CEFTA, która stanowiła tylko strefę wolnego handlu, a nie zakładano pogłębiania integracji w kierunku unii celnej czy wspólnego rynku – te etapy miały następować już w ramach Unii Europejskiej. Przynależność do CEFTA była więc niejako etapem przygotowawczym do funkcjonowania w warunkach wolnej konkurencji obowiązujących państwa członkowskie Unii Europejskiej. Stanowiła ważne doświadczenie przygotowujące do znacznie szerszej i głębszej integracji gospodarczej, która miała stać się udziałem państw wyszehradzkich już jako członków Unii. Bezpośrednio przed powstaniem CEFTA trzy państwa Europy Środkowej – Czechosłowacja, Polska i Węgry współpracowały gospodarczo w ramach organizacji państw socjalistycznych – Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. Powiązania istniejące wówczas pomiędzy państwami Europy Środkowej cechowały centralizm, jednostronność, przewaga motywów politycznych nad ekonomicznymi⁶⁶. Rozwiązanie RWPG dało impuls do rozwijania kontaktów gospodarczych ze Wspólnotami Europejskimi, czego efektem stało się podpisanie przez państwa Trójkąta Wyszehradzkiego umów stowarzyszeniowych ze Wspólnotami w grudniu 1991 roku. W następstwie tego wydarzenia kraje wyszehradzkie podjęły inicjatywę rozwijania wzajemnej współpracy gospodarczej, co w rezultacie doprowadziło do podpisania umowy o powołaniu CEFTA 21 grudnia 1992 roku w Krakowie. Porozumienie było stosowane na zasadzie prowizorycznej w okresie 1 marca 1993–30 czerwca 1994 roku, zaś z dniem 1 lipca 1994 roku, po spełnieniu wymogu ratyfikacji przez wszystkie (wówczas już) cztery państwa, umowa weszła w życie w sposób formalny⁶⁷. Zakładała ona stopniowe znoszenie istniejących w handlu barier i ograniczeń oraz niewprowadzanie nowych środków tego rodzaju we wzajemnej wymianie pomiędzy umawiającymi się stronami, a dotyczyła liberalizacji obrotów produktami przemysłowymi w zależności od kategorii oraz produktami rolnymi. Ponadto celem zawarcia umowy o CEFTA miał być rozwój wymiany handlowej pomiędzy Polską, Czechosłowacją i Węgrami⁶⁸.

⁶⁶ A.B. KISIEL-ŁOWCZYC: *CEFTA. Środkowoeuropejska Strefa Wolnego Handlu*. Gdańsk 1996, s. 36.

⁶⁷ P. DESZCZYŃSKI, M. SZCZEPANIAK: *Grupa Wyszehradzka. Współpraca polityczna i gospodarcza*. Toruń 1995, s. 64.

⁶⁸ S. MIKLAŠEWSKI: *Unia Europejska a interesy ekonomiczne krajów Grupy Wyszehradzkiej*. Kraków 1997, s. 59.

Przyszli partnerzy wyszehradzcy już w lutym 1991 roku, w momencie powołania do życia Trójkąta Wyszehradzkiego, deklarowali chęć rozwijania współpracy gospodarczej i znoszenia barier we wzajemnej wymianie handlowej. Do najważniejszych przesłanek ekonomicznych przemawiających za podjęciem współpracy gospodarczej pomiędzy Polską, Czechosłowacją a Węgrami należały:

- „– zbieżność kierunków transformacji systemowej [...];
- bliskość terytorialna i zbieżność doświadczeń [...];
- istniejąca sieć powiązań transportowych i handlowych;
- zbieżność interesów w sferze techniczno-ekonomicznej optymalizacji produkcji”⁶⁹.

Z kolei do najważniejszych czynników hamujących rozwój tej współpracy należały:

- „– paralelizmy strukturalne;
- kryzys gospodarczy i związany z nim brak kapitału;
- nierówność poziomów rozwoju gospodarczego przejawiająca się m.in. w różnej konkurencyjności towarów i usług;
- sprzeczność niektórych interesów narodowych, zwłaszcza krótkookresowych, np. w stosunkach z Zachodem i wynikający z tego brak zaufania do partnerów, potęgowany przez złe doświadczenia z przeszłości”⁷⁰.

Do podstawowych celów umowy CEFTA należały:

- „– popieranie, poprzez rozszerzanie wymiany handlowej, harmonijnego rozwoju stosunków gospodarczych pomiędzy stronami i sprzyjanie w ten sposób rozwojowi gospodarczemu, poprawie warunków życia i pracy, wzrostowi wydajności i stabilizacji finansowej;
- zapewnienie uczciwych warunków konkurencji w handlu między stronami;
- przyczynienie się, poprzez znoszenie barier w handlu, do harmonijnego rozwoju i rozszerzenia handlu światowego”⁷¹.

W następnych latach podpisywano kolejne protokoły dodatkowe do umowy, na mocy których skróceniu ulegały terminy znoszenia barier celnych na produkty przemysłowe i rolno-spożywcze. Pierwszy protokół dodatkowy podpisano w Budapeszcie 29 kwietnia 1994 roku. Regulował on harmonogram zniesienia ceł na produkty przemysłowe z listy B i C oraz produkty rolne⁷². Kolejnej modyfikacji umowy o CEFTA dokonano podczas spotkania premierów państw CEFTA w Poznaniu 25 listopada 1994 roku jako deklaracji poznańskiej, która

⁶⁹ A. KUPICH: *Współpraca subregionalna w ramach Grupy Wyszehradzkiej w procesie stowarzyszenia Polski*. Warszawa 1993, s. 6.

⁷⁰ Ibidem, s. 7.

⁷¹ Tekst umowy zob. w: A. PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK, E. SKRZYDŁO-TEFELSKA: *Dokumenty europejskie*. Lublin 1999, s. 137.

⁷² Z.M. DOLIWA-KLEPACKI: *Integracja europejska*. Białystok 1999, s. 383.

zakładała szybsze znoszenie ograniczeń w handlu artykułami rolno-spożywczymi oraz skrócenie terminów wprowadzenia liberalizacji handlu towarami przemysłowymi. Potrzeba dokonywania następnych ustaleń zaowocowała licznymi spotkaniami grup negocjacyjnych, co w efekcie przyniosło podpisanie w Warszawie 18 sierpnia 1995 roku protokołu dodatkowego nr 2 do umowy CEFTA. Protokół dodatkowy nr 3 podpisano 21 grudnia 1995 roku, a odnosił się on do redukcji stawek celnych na wybrane towary rolno-spożywcze⁷³.

Równocześnie z pogłębianiem współpracy rozpoczął się proces podmiotowego rozszerzania obszaru CEFTA. Kolejne państwa zgłaszały akces do umowy, co zmusiło niejako kraje członkowskie do określenia warunków przyjmowania nowych członków. Zostały one sformułowane podczas spotkania przedstawicieli państw CEFTA w Poznaniu w 1994 roku i warunkowały przystąpienie do porozumienia:

- należenie do GATT⁷⁴/ WTO;
- podpisanie z Unią Europejską umowy stowarzyszeniowej;
- akceptacja przez pozostałych członków CEFTA⁷⁵.

Tak postawione warunki spełniły Słowenia (przystąpienie 1 stycznia 1996 roku), Rumunia (1 lipca 1997 roku), Bułgaria (1 stycznia 1999 roku) oraz Chorwacja (1 stycznia 2003 roku). Z chwilą wejścia do Unii Europejskiej każde państwo członkowskie CEFTA przestaje być stroną umowy, co w przypadku Czech, Polski, Słowacji, Słowenii i Węgier nastąpiło 1 maja 2004 roku, w odniesieniu do Bułgarii i Rumunii – 1 stycznia 2007 roku, oraz w przypadku Chorwacji – 1 lipca 2013 roku. Obecnie istnieje struktura CEFTA 2006, która obejmuje państwa aspirujące do członkostwa w Unii Europejskiej. Dnia 19 grudnia 2006 roku Albania, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Macedonia, Mołdawia, Czarnogóra, Serbia oraz Misja Tymczasowej Administracji Organizacji Narodów Zjednoczonych w Kosowie w imieniu Kosowa (ang. United Nations Administration Mission in Kosovo – UNMIK) podpisały porozumienie o zmianie i rozszerzeniu Środkowo-europejskiej Umowy o Wolnym Handlu jako CEFTA 2006⁷⁶. Obecnie w ugrupowaniu tym pozostają: Albania, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Macedonia, Mołdawia, Serbia i Kosowo.

⁷³ T. SPOREK: *Ugrupowania międzynarodowe kształtujące architekturę jednoczącej się Europy u progu XXI wieku*. Katowice 2004, s. 280-283.

⁷⁴ Ang. General Agreement on Tariffs and Trade – Układ Ogólny w Sprawie Taryf Celnych i Handlu; WTO stanowi kontynuację GATT.

⁷⁵ K. ŻUKOWSKA: *Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu*. W: S. PARZYMIES: *Europejskie struktury współpracy*. Warszawa 1999, s. 209.

⁷⁶ Zob. <http://www.cefta.int/> (dostęp: 2.05.2015).

3.2. Współpraca w ramach Unii Europejskiej

3.2.1. Integracja europejska⁷⁷

Integracja europejska jawiła się jako proces dający państwom regionu Europy Środkowej ogromne szanse i przynoszący im korzyści, ale rodziła także obawy u części obywateli, upatrujących w idei istotnych zagrożeń. Wśród szans i korzyści płynących z procesu integracji europejskiej wskazywano następujące:

- w aspekcie politycznym: wzmocnienie bezpieczeństwa, wzmocnienie demokracji, etap na drodze jednoczenia Europy;
- w aspekcie ekonomicznym: integracja jako czynnik przyspieszający rozwój gospodarczy, wymuszający modernizację gospodarki, dostęp do wspólnego rynku, pomoc finansowa.

Wśród argumentów wskazujących zagrożenia wynikające z procesu integracji wskazywano na następujące:

- w aspekcie politycznym: znaczna utrata suwerenności na rzecz Unii Europejskiej, obawa przed hegemonią Niemiec w Europie, powstanie linii podziału Europy na wschodniej granicy Polski;
- w aspekcie ekonomicznym: obawy przed nadmiernym napływem kapitału zagranicznego, niekorzystny bilans w handlu zagranicznym, problemy różnych sektorów gospodarki⁷⁸.

Pod koniec lat 80. XX wieku państwa Europy Środkowej – Czechosłowacja, Polska i Węgry (należące wówczas do struktury integracyjnej państw socjalistycznych – Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej) – podpisały z Europejską Wspólnotą Gospodarczą porozumienia o handlu i współpracy, na podstawie których zostały objęte ogólnym systemem preferencji handlowych⁷⁹. W 1989 roku Wspólnoty Europejskie w reakcji na wydarzenia w regionie Europy Środkowo-Wschodniej utworzyły program pomocy PHARE (ang. Poland and Hungary Assistance for Restructuring their Economies), który miał na celu wsparcie procesu transformacji gospodarczej w Polsce i na Węgrzech⁸⁰. Wspieraniem demokratycznych reform dokonywanych w państwach Europy Środkowo-

⁷⁷ W tym podrozdziale znajdują się częściowe wyniki badań, których pełna wersja została opublikowana w: A. Czyż, S. KUBAS: *Państwa Grupy Wyszehradzkiej: pomiędzy przeszłością a teraźniejszością. Wybrane aspekty polityki wewnętrznej i zagranicznej*. Katowice 2014.

⁷⁸ M. STOLARCZYK: *Integracja Polski z Unią Europejską – szanse i zagrożenia dla realizacji polskich interesów (podstawowa argumentacja)*. W: *Europa Środkowa jako obszar interesów regionalnych*. Red. J. PRZEWŁOCKI. Katowice 1999, s. 83–103.

⁷⁹ B. PŁONKA: *Polityka Unii Europejskiej wobec Europy Środkowej*. Kraków 2003, s. 31.

⁸⁰ E. KAWECKA-WYRZYKOWSKA: *Stosunki Polski ze Wspólnotami Europejskimi od 1989 roku*. Warszawa 1997, s. 2; ze względu na to, że w 1990 roku rozszerzono listę państw-beneficjentów, program przyjął nazwę Phare.

-Wschodniej, poprzez zapewnienie źródeł finansowania oraz doradztwo, zajął się także Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju (EBOR) jako instytucja powołana przez Wspólnoty Europejskie. Pomoc Zachodu miała istotne znaczenie dla przebiegu procesu transformacji w tych państwach ze względu na koszty polityczne, społeczne i ekonomiczne tego zabiegu. Istotą zmian było bowiem przekształcenie gospodarki centralnie planowanej w rynkową, co pociągnęło za sobą wzrost bezrobocia, problemy restrukturyzacji przemysłu i rolnictwa, zaś w sferze polityki oznaczało budowę społeczeństwa obywatelskiego i instytucji demokracji parlamentarnej. Nic dziwnego, że wobec takich wyzwań państwa Europy Środkowej zwróciły się w stronę państw Europy Zachodniej. Naturalnym wydawał się zwrot polityki zagranicznej w kierunku Wspólnot Europejskich i NATO, by uzyskać potrzebne gwarancje bezpieczeństwa politycznego i gospodarczego. U podstaw idei stowarzyszenia, a potem integracji ze Wspólnotami Europejskimi, leżały powiązania gospodarcze i handlowe, dostęp do rynku WE, możliwość korzystania z nowoczesnej technologii, systemów organizacji i zarządzania, napływ inwestycji. Wszystko to miało ułatwić przebudowę gospodarki i przyspieszyć jej rozwój⁸¹. Głównym instrumentem kształtowania stosunków Unii Europejskiej z państwami Grupy Wyszehradzkiej stały się podpisane 16 grudnia 1991 roku tzw. układy europejskie, ustanawiające stowarzyszenie Polski, Węgier i Czechosłowacji ze Wspólnotami Europejskimi. Układy te określały prawne podstawy stosunków w wymiarze gospodarczym, politycznym, społecznym i kulturowym, dając jasny sygnał uznania doniosłości przemian politycznych i gospodarczych, jakie zaszły w państwach byłego bloku wschodniego⁸². Do podstawowych celów układów europejskich należało:

- „– ustanowienie odpowiednich stosunków politycznych między stronami;
- popieranie rozwoju handlu i stosunków gospodarczych między stronami, by sprzyjać dynamicznemu rozwojowi gospodarczemu w państwach stowarzyszonych;
- stworzenie podstaw prawnych dla pomocy finansowej i technicznej państwom Europy Środkowej;
- popieranie współpracy w dziedzinie kultury”⁸³.

Układy z formalnego punktu widzenia weszły w życie dopiero 1 lutego 1994 roku, kiedy zakończył się proces ich ratyfikacji. Ich zawarcie oznaczało rozwój stosunków politycznych i gospodarczych państw wyszehradzkich ze Wspólnotami Europejskimi. W tym kontekście w okresie przed wejściem w życie owych umów ogromne znaczenie miały wzajemne kontakty Czechosłowacji, Polski i Węgier. Wspólnym działaniem państw wyszehradzkich było memorandum wyszehradzkie wystosowane do Europejskiej Wspól-

⁸¹ Z. DOLIWA-KLEPACKI: *Integracja Europejska...*, s. 113.

⁸² A. PODRAZA: *Unia Europejska a Europa Środkowa i Wschodnia*. Lublin 1997, s. 16–17.

⁸³ Z. DOLIWA-KLEPACKI: *Unia Europejska – Polska*. Ostrowiec Świętokrzyski 2003, s. 11.

noty Gospodarczej w listopadzie 1992 roku, w którym państwa Trójkąta Wyszehradzkiego:

- „– wezwały Wspólnotę, aby »jasno oświadczyła, że integracja gospodarek i społeczeństw [państw wyszehradzkich] prowadząca do członkostwa w WE jest celem samej Wspólnoty«; Polska, Węgry i CSRF »oczekują, że [grudniowy] szczyt WE w Edynburgu przyniesie wspólną deklarację wyznaczającą stanowisko, ramy i perspektywę czasową« ich przystąpienia do WE;
- wyznaczyły sobie cele ekonomiczne, których osiągnięcie powinno – ich zdaniem – umożliwić podjęcie najpóźniej w 1996 r. rokowań w sprawie członkostwa;
- postulowały intensyfikację dialogu politycznego na wszystkich szczeblach, [...] w celu harmonizacji stanowisk w sprawach międzynarodowych;
- zaapelowały o szybsze otwarcie rynków EWG dla ich towarów, w tym we »wrażliwych« sektorach produktów rolnych, wyrobów ze stali i tekstyliów”⁸⁴.

W czerwcu 1993 roku ambasadorowie państw Grupy Wyszehradzkiej wręczyli w Brukseli *aide-mémoire* swoich rządów, w którym wzywali Wspólnoty Europejskie do podjęcia konkretnych decyzji w sprawie zacieśnienia stosunków z członkami V4. W odpowiedzi szczyt EWG w Kopenhadze zakończył się przyjęciem tzw. kryteriów kopenhaskich, czyli wytycznych, na których podstawie państwa stowarzyszone będą oceniane w procesie integracji europejskiej. Zgodnie z nimi członkostwo w Unii Europejskiej wymaga „osiągnięcia przez państwo kandydujące stabilności w dziedzinie instytucji demokratycznych, rządów prawa, respektowanie praw człowieka oraz ochronę mniejszości; istnienia funkcjonującej gospodarki rynkowej oraz możliwości sprostania presji konkurencji i sił rynkowych w ramach Unii; zdolności do wywiązania się z zobowiązań wynikających z członkostwa”. Ponadto przyjęcie nowych państw uzależnione będzie od przygotowania Wspólnoty do rozszerzenia, by utrzymać odpowiednie tempo integracji europejskiej⁸⁵. Zapowiedź indywidualnego rozpatrywania kandydatów do członkostwa sprawiła, iż wspomniane memorandum wyszehradzkie z 1992 roku oraz *aide-mémoire* należy potraktować jako ostatnie wspólne wystąpienie państw Trójkąta Wyszehradzkiego na drodze do Wspólnot Europejskich. Od tego momentu w stosunkach między państwami wyszehradzkimi górę wzięła rywalizacja w miejsce współpracy, gdyż każdy kraj starał się samodzielnie dążyć do celu, jakim była Unia Europejska. Traktat z Maastricht, ustanawiający Unię Europejską, który wszedł w życie 1 listopada 1993 roku, mówi, iż każdy kraj europejski może ubiegać się o członkostwo w Unii w ramach ściśle określonej procedury akcesyjnej. Pierwszym krokiem jest złożenie stosownego wniosku o członkostwo. Wniosek taki, podpisany przez głowę państwa, szef

⁸⁴ P. DESZCZYŃSKI, M. SZCZEPANIAK: *Grupa Wyszehradzka...*, s. 18.

⁸⁵ B. GÓRALCZYK: *Republika Węgierska na drodze do członkostwa w UE*. „Studia Europejskie” 1998, nr 4, s. 120.

dyplomacji danego kraju składa na ręce przewodniczącego Rady Unii Europejskiej. Rada podejmuje decyzję o rozpoczęciu negocjacji. Wcześniej jednak zwraca się z prośbą do Komisji Europejskiej o przygotowanie opinii na temat wniosku tego kandydata. Podstawą do opracowania owej opinii są informacje dotyczące systemu politycznego, sytuacji społecznej i poziomu rozwoju gospodarczego, które Komisji dostarcza państwo zainteresowane wejściem do Unii⁸⁶. Wnioski takie każde z państw Grupy Wyszehradzkiej składało osobno – Węgry zrobiły to 31 marca 1994 roku, a Polska – 8 kwietnia 1994 roku. W przypadku pozostałych krajów V4 nastąpiło to w późniejszym czasie: Słowacja złożyła swój wniosek 27 czerwca 1995 roku, a Czechy – 17 stycznia 1996 roku. W 1995 roku Komisja Europejska opracowała tzw. białą księgę stanowiącą pewnego rodzaju przewodnik w dostosowywaniu prawa do standardów unijnych. Zawierała ona główne akty prawne WE i sugerowała kolejność ich wdrażania przez państwa stowarzyszone, które zostały zobligowane przyjąć w całości dorobek prawny Wspólnoty – *acquis communautaire* po wejściu do Unii Europejskiej. Biała księga stała się więc wskazówką, w jakim kierunku powinny iść prace legislacyjne i dostosowywanie gospodarek krajów stowarzyszonych⁸⁷.

Na szczycie w Luksemburgu (12–13 grudnia 1997 roku) wytypowane zostały państwa, które jako pierwsze uzyskały rekomendację do rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską; znalazły się tu: Czechy, Estonia, Polska, Słowenia, Węgry i Cypr – kraje te określono mianem grupy luksemburskiej. Przyjęto wówczas wzmocnioną strategię przedczłonkowską w postaci programu Partnerstwo dla Członkostwa. Zawierał on listę obszarów priorytetowych krótko- i średnioterminowych w dochodzeniu do członkostwa oraz środki finansowe na ich realizację i zasady udzielania pomocy. Miały one zostać uwzględnione w narodowym programie dostosowania *acquis*, który miał opracować każdy kraj kandydujący⁸⁸. Negocjacje akcesyjne z Czechami, Estonią, Polską, Słowenią, Węgrami i Cyprzem rozpoczęły się oficjalnie 31 marca 1998 roku w Brukseli podczas inauguracyjnego posiedzenia Międzyrządowej Konferencji Akcesyjnej (forum spotkań negocjacyjnych przedstawicieli Unii Europejskiej w postaci ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich Unii Europejskiej z państwami kandydującymi, reprezentowanymi także przez ministrów spraw zagranicznych)⁸⁹. Słowacja znalazła się w drugiej grupie państw zaproszonych do rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską (tzw. grupie helsińskiej) razem z Bułgarią, Litwą, Łotwą, Rumunią i Malcią. Zaproszenie to

⁸⁶ U. PŁOWIEC: *Polska i Unia Europejska*. Warszawa 2000, s. 329–330.

⁸⁷ J. FISZER: *Unia Europejska a Polska – dziś i jutro*. Toruń 2002, s. 94.

⁸⁸ M. WENERSKA: *Partnerstwo dla członkostwa*. „Sprawy Międzynarodowe” 1998, nr 1–2, s. 95.

⁸⁹ T. WALLAS: *Polska w Unii Europejskiej*. W: *Integracja europejska*. Red. K.A. WOJTASZCZYK. Warszawa 2011, s. 330.

ogłoszono oficjalnie podczas szczytu Rady Europejskiej w Helsinkach w grudniu 1999 roku, zaś negocjacje rozpoczęły się 15 lutego 2000 roku. Sam proces negocjacji został podzielony na dwa etapy: przegląd (*screening*) prawa krajowego pod kątem zgodności z prawem wspólnotowym i wypracowanie na jego podstawie stanowisk negocjacyjnych oraz faktyczne rokowania. *Screening* przebiegał w dwóch fazach. W trakcie pierwszej fazy odbyło się spotkanie wielostronne, na którym eksperci unijni przedstawili krajom kandydującym cały dorobek prawny Unii Europejskiej w konkretnych dziedzinach objętych negocjacjami. W trakcie drugiej – miały miejsce spotkania dwustronne, w czasie których sprawdzano czy i w jakim stopniu funkcjonują w danym kraju standardy unijne w określonych dziedzinach⁹⁰. Dokonano podziału tematycznego negocjacji, wydzielając 31 obszarów: 1) swobodny przepływ towarów; 2) swobodny przepływ osób; 3) swoboda świadczenia usług; 4) swobodny przepływ kapitału; 5) prawo spółek; 6) polityka konkurencji; 7) rolnictwo; 8) rybołówstwo; 9) polityka transportowa; 10) podatki; 11) unia gospodarcza i walutowa; 12) statystyka; 13) polityka społeczna i zatrudnienia; 14) energia; 15) polityka przemysłowa; 16) małe i średnie przedsiębiorstwa; 17) nauka i badania; 18) edukacja, kształcenie i młodzież; 19) telekomunikacja i technologie informacyjne; 20) kultura i polityka audiowizualna; 21) polityka regionalna, 22) środowisko; 23) ochrona konsumentów i zdrowia; 24) wymiar sprawiedliwości i sprawy wewnętrzne; 25) unia celna; 26) stosunki zewnętrzne; 27) wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa; 28) kontrola finansowa; 29) finanse i budżet; 30) instytucje; 31) inne⁹¹.

Proces negocjacji wpłynął na wzajemne stosunki między państwami kandydującymi – stał się powodem rywalizacji o znalezienie się w gronie krajów, które jako pierwsze zostaną przyjęte do Unii Europejskiej. Polska, Czechy, Węgry, Estonia i Słowenia podejmowały wszelkie starania, by należeć do grupy tzw. pierwszej fali poszerzenia. Państwa te obawiały się, iż zaproszenie do negocjacji kolejnych kandydatów może wpłynąć na osłabienie tempa prowadzonych z nimi negocjacji akcesyjnych i odsunięcie w czasie perspektywy członkostwa w Unii Europejskiej. Niektóre państwa drugiej grupy – szczególnie Słowacja i Łotwa – wyrażały przekonanie, iż są w stanie dołączyć do pierwszej szóstki. Władze słowackie podkreślały, iż ich kraj będzie gotów do akcesji w tym samym czasie, co pozostałe państwa wyszehradzkie⁹². Miała nie powtórzyć się więc sytuacja z przyjmowaniem do Sojuszu Północnoatlantyckiego, kiedy to Słowacja

⁹⁰ E. HALIŻAK, S. PARZYMIES: *Unia Europejska. Nowy typ wspólnoty międzynarodowej*. Warszawa 2002, s. 265.

⁹¹ B. PODSIADŁO: *Główne etapy w procesie stowarzyszenia i członkostwa Polski z Unią Europejską*. W: P. DOBROWOLSKI, M. STOLARCZYK: *Proces integracji Polski z Unią Europejską*. Katowice 2001, s. 267–268.

⁹² E. HALIŻAK, S. PARZYMIES: *Unia Europejska...*, s. 266.

zaprzepaściła swoją szansę – przystąpiła do NATO dopiero w 2004 roku, czyli pięć lat po wejściu do Sojuszu Polski, Czech i Węgier.

W trakcie negocjacji akcesyjnych pojawiały się istotne problemy do rozwiązania, które rzutowały na wzajemne stosunki pomiędzy państwami kandydującymi a członkowskimi, a także pomiędzy krajami V4. W przypadku Czech i Słowacji kwestiami spornymi były elektrownie atomowe – w Temelinie w Czechach oraz w Bohunicach na Słowacji, jak również sprawa dekretów Edvarda Beneša oraz obszar ochrony środowiska. Dla strony czeskiej problemem akcesyjnym stało się uruchomienie w 2000 roku elektrowni atomowej w położonym w pobliżu granicy czesko-austriackiej Temelinie, co wywoływało protesty ze strony austriackich polityków i działaczy ekologicznych. Ostatecznie zostało podpisane porozumienie pomiędzy Czechami, Austrią i Unią Europejską, które umożliwiło rozwiązanie problemu i postępy w procesie negocjacji. W przypadku słowackiej elektrowni atomowej strona słowacka ustaliła z partnerami europejskimi zamknięcie przestarzałych bloków elektrowni Bohunice w latach 2006–2008. Istotnym problemem politycznym dla państw powstałych po rozpadzie Czechosłowacji były dekrety E. Beneša z lat 1945–1946, na mocy których pozbawiono obywatelstwa i mienia Niemców wysiedlonych z Czechosłowacji po II wojnie światowej. Ze strony niemieckich oraz austriackich organizacji pojawiły się protesty wobec czeskiego i słowackiego członkostwa w Unii Europejskiej, jeśli państwa te nie anulują dekretów. Po burzliwej wymianie zdań pomiędzy zainteresowanymi stronami ostatecznie Komisja Europejska i Parlament Europejski przyjęły oświadczenia, w których uznano, iż uchylene dekretów nie jest warunkiem koniecznym na drodze do członkostwa w Unii Europejskiej i że dekrety te nie stanowią przeszkody do przystąpienia Czech i Słowacji do Unii⁹³. Dla Węgier i Polski do najtrudniejszych i najbardziej spornych kwestii poruszanych podczas negocjacji akcesyjnych należała sprawa nabywania ziemi rolnej i nieruchomości przez obcokrajowców. Zagadnienie to stanowiło najbardziej upolitycznioną oraz poddaną presji społecznej kwestią, a zakończyło się ustaleniem okresów przejściowych dla utrzymania ograniczeń w nabywaniu ziemi rolnej czy nieruchomości w stosunku zarówno do Węgier, jak i Polski. Polska dodatkowo miała trudności z wynegocjowaniem warunków dotyczących obszaru Wspólnej Polityki Rolnej oraz swobodnego przepływu osób (wynegocjowany został ostatecznie okres przejściowy ograniczający polskim obywatelom swobodę podejmowania pracy w niektórych państwach Unii Europejskiej)⁹⁴.

Podczas negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską istniały momenty, kiedy państwa Grupy Wyszehradzkiej ze sobą współpracowały, ale często pojawiały się

⁹³ K. GAWRON-TABOR: *Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej w procesie integracji europejskiej w latach 1989–2009*. Toruń 2013, s. 222–224.

⁹⁴ Szerzej zob. *ibidem*, s. 226–230.

także istotne rozbieżności i rywalizacja brała górę nad partnerstwem. Czynnikiem, który sprzyjał współpracy, była podobna dla wszystkich państw kandydujących sytuacja asymetryczności względem Unii Europejskiej. W stałym kontakcie pozostawali ze sobą koordynatorzy wyszehradzcy, na bieżąco starano się wymieniać opinie i poglądy, wykorzystano także formułę spotkań Wyszehrad plus, która polegała na organizowaniu konsultacji pomiędzy krajami V4 a różnymi państwami członkowskimi Unii Europejskiej, aby poznać stanowiska w kwestiach objętych negocjacjami. Przykładem współpracy wyszehradzkiej były decyzje polityków rządzących w państwach wyszehradzkich o przeprowadzeniu referendum akcesyjnych kaskadowo – jedno po drugim, zaczynając od kraju, w którym, jak pokazywały wyniki badań opinii publicznej, poparcie dla członkostwa w UE było największe, aby w ten sposób popłynął do partnerów pozytywny przekaz zachęcający obywateli do zagłosowania na „tak”. W trakcie negocjacji dochodziło także pomiędzy członkami V4 do rywalizacji, która wynikała z obawy przed przyjęciem do UE tylko wybranych państw spośród Grupy – tych, które poczyniły największe postępy w dostosowywaniu prawa do standardów unijnych. Poszczególne państwa wyszehradzkie kierowały się w negocjacjach głównie własnym interesem narodowym, co rzutowało na wzajemne stosunki i często blokowało tworzenie wspólnego frontu wobec Unii.

Dnia 13 grudnia 2002 roku Rada Europejska w Kopenhadze podjęła decyzję o zakończeniu negocjacji dotyczących członkostwa w Unii Europejskiej z dziesięcioma państwami kandydującymi. Poza Rumunią i Bułgarią wszyscy pozostali kandydaci zdołali zamknąć 31 obszarów negocjacyjnych. Czwórka wyszehradzka razem znalazła się w grupie kandydatów, co należy uznać za sukces szczególnie Słowacji, która początkowo „została z tyłu” na drodze do Unii Europejskiej. Zdołała jednak nadrobić zaległości i uzyskać pozytywne oceny ze strony polityków zachodnich.

Uroczyste podpisanie traktatu akcesyjnego nastąpiło 16 kwietnia 2003 roku w Atenach, gdyż w tym czasie prezydencję w UE sprawowała Grecja. Jak donosiły gazety: „u stóp Akropolu szefowie rządów i państw nowej i starej Europy stawiają kropkę nad i”⁹⁵. Premier Włoch Silvio Berlusconi powiedział wówczas: „Otwieramy drzwi dla nowych przyjaciół. Spełnia się marzenie ojców założycieli Europy o jej pełnym zjednoczeniu”⁹⁶. Podczas ceremonii w Atenach wypowiedziano wiele wzniosłych słów o solidarności Europy i wspólnej rodzinie, ale odezwały się też echa sporów o interwencję w Iraku i wątpliwości, czy rodzina będzie się razem rozwijać. Prezydent Francji Jacques Chirac mówił, iż „Europa potrzebuje prawdziwej jedności, by rozszerzenie nie sparaliżowało Unii”, zaś premier Wielkiej Brytanii Tony Blair pytał: „Dlaczego te wszystkie kraje chcą

⁹⁵ J. PAWLICKI, R. SOŁTYK: *Polskie pięć minut*. „Gazeta Wyborcza” z 17 kwietnia 2003 r.

⁹⁶ Ibidem.

być z nami? Po pierwsze, by wzbogacić się, co naturalne, ale po drugie, co ważniejsze i głębsze, łączą nas wartości: wolność, demokracja, rządy prawa, solidarność⁹⁷.

Po uroczystym podpisaniu traktatu akcesyjnego mógł się rozpocząć kolejny etap prawno-formalny, jakim była jego ratyfikacja przez zainteresowane strony zgodnie z narodowymi procedurami. W przypadku państw wyszehradzkich konieczne było przeprowadzenie w każdym z nich ogólnokrajowego referendum w sprawie przystąpienia do Unii Europejskiej. Jako pierwsze z czwórki wyszehradzkiej referendum unijne zorganizowały Węgry, gdzie poparcie dla Unii było największe. Odbyło się ono jeszcze przed podpisaniem traktatu akcesyjnego. Dnia 12 kwietnia 2003 roku Węgrzy poparli ideę rozszerzenia – za wejściem do UE opowiedziało się 84% głosujących, przeciw było 16%. Frekwencja wyborcza wyniosła 46%, ale prawo węgierskie nie przewidywało wymogu 50% udziału w głosowaniu uprawnionych obywateli, aby referendum uznano za ważne⁹⁸. W pozostałych państwach wyszehradzkich przeprowadzono 2-dniowe głosowania dla zatwierdzenia traktatu przez obywateli. W Słowacji referendum odbyło się w dniach 16 i 17 maja 2003 roku. Tutaj największe znaczenie miała frekwencja, która musiała przekroczyć 50%, aby referendum było ważne. Jak wskazywały przedwyborcze sondaże, szacowana frekwencja wahała się w granicach 43%. Nic więc dziwnego, iż władze kraju nie ustawały w ciągłych apelach do społeczeństwa o mobilizację i pójście do urn. O tym, iż ostatecznie frekwencja nieznacznie przekroczyła 50%, zdecydowali mieszkańcy dużych miast, gdzie zanotowano najwięcej oddanych głosów – powyżej 60%. Za wejściem do Unii Europejskiej opowiedziało się 92,46% Słowaków, przeciw było 6,2% głosujących⁹⁹. W Polsce datę referendum unijnego wyznaczono na 7 i 8 czerwca 2003 roku, a o tym, iż będzie to referendum 2-dniowe, zdecydowano niedługo przed planowanym głosowaniem. W kampanię przedreferendalną zaangażowały się różne środowiska, organizacje pozarządowe i świat polityki, gdyż podobnie jak na Słowacji decydowała frekwencja; stosunkowo silne i liczne było poza tym grono eurosceptyków. Ostatecznie wynik referendum był prawnie wiążący, gdyż w głosowaniu wzięło udział 58,85% uprawnionych, z czego 77,45% opowiedziało się za przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, a przeciwnego zdania było 22,55% głosujących¹⁰⁰. Referendum unijne w Czechach przeprowadzono tydzień później – 13 i 14 czerwca 2003 roku. Przebiegało ono w spokojniejszej atmosferze, gdyż nie obowiązywał wymóg 50% frekwencji. Mimo tego do urn poszło 55,21% uprawnionych, a za wejściem do Unii Europejskiej

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ D. PSZCZÓŁKOWSKA: *Węgrzy mówią tak*. „Gazeta Wyborcza” z 14 kwietnia 2003 r.

⁹⁹ T. GRABIŃSKI: *Bratysława przeważyla*. „Gazeta Wyborcza” z 19 maja 2003 r.

¹⁰⁰ P. WRÓŃSKI: *Jesteśmy w Unii*. „Gazeta Wyborcza” z 9 czerwca 2003 r.

opowiedziało się 77,33% głosujących Czechów, natomiast przeciw było 22,67% obywateli biorących udział w głosowaniu¹⁰¹.

Po pomyślnym zakończeniu procedury ratyfikacyjnej w pozostałych państwach traktat wszedł w życie, a dziesiątka kandydatów stała się pełnoprawnymi członkami Unii Europejskiej od 1 maja 2004 roku i już w czerwcu tego roku ich obywatele po raz pierwszy wzięli udział w wyborach do Parlamentu Europejskiego. Ich reprezentanci mogli współuczestniczyć w decydowaniu o losach poszerzonej Unii Europejskiej. Każdy nowo przyjęty kraj miał swojego komisarza w Komisji Europejskiej w Brukseli, co pozwoliło na zaangażowanie w rozwiązywanie kluczowych spraw ogólnoeuropejskich.

Państwa Grupy Wyszehradzkiej, stając się członkami Unii Europejskiej, przyjęły zobowiązanie do pogłębiania integracji w ramach Unii Gospodarczej i Walutowej. Wiąże się to z koordynacją polityk gospodarczych i fiskalnych, wspólną polityką walutową oraz wspólną walutą – euro. Wszystkie 28 państw członkowskich UE¹⁰² uczestniczy w unii gospodarczej, a niektóre z nich postanowiły wstąpić na wyższy poziom integracji i przyjęły euro, wspólnie tworząc strefę euro (obecnie strefa euro obejmuje 19 państw¹⁰³). Członkostwo w tej strefie obwarowane jest kilkoma warunkami – aby zostać przyjętym do tego grona, państwo musi spełniać tzw. kryteria konwergencji, czyli wskaźniki ekonomiczne i zasady dotyczące stabilności cen (stopa inflacji), sytuacji budżetowej (odpowiednie wskaźniki wynoszą 3% PKB w odniesieniu do deficytu oraz 60% PKB w odniesieniu do zadłużenia), stabilności kursu walutowego i długoterminowych stóp procentowych. Jak do tej pory jedynym państwem V4, które zostało przyjęte do strefy euro, jest Słowacja. Pokazuje to, iż kraj ten zdołał przeprowadzić stosowne zmiany w polityce wewnętrznej oraz zagranicznej i z początkowego „marudera” stał się „tygrysem” Europy Środkowej. W obu procesach rozszerzenia bowiem – i w przypadku wejścia do Sojuszu Północnoatlantyckiego, i do Unii Europejskiej – Słowacja pozostawała na ostatnim miejscu w gronie państw wyszehradzkich. Sytuacja ta uległa zmianie właśnie w związku z wejściem do strefy euro – tutaj Słowacja pozostawiła swoich partnerów z Grupy Wyszehradzkiej daleko w tyle. Słowacja stała się pełnoprawnym członkiem Unii Gospodarczej i Walutowej 1 stycznia 2009 roku. „Przyjęcie przez Słowację wspólnej europejskiej waluty, oprócz wypełnienia kryteriów konwergencji, uzyskania pozytywnej

¹⁰¹ T. GRABIŃSKI: *Ano, ano! Sukces referendum unijnego w Czechach*. „Gazeta Wyborcza” z 16 czerwca 2003 r.

¹⁰² Są to następujące państwa w ujęciu alfabetycznym: Austria, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Malta, Niemcy, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Szwecja, Węgry, Wielka Brytania, Włochy.

¹⁰³ Są to następujące państwa w ujęciu alfabetycznym: Austria, Belgia, Cypr, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Malta, Niemcy, Portugalia, Słowacja, Słowenia, Włochy.

oceny Komisji Europejskiej oraz Europejskiego Banku Centralnego, jak również podjęcia decyzji o członkostwie przez Radę Europejską, wymagało także licznych zmian w wewnętrznym porządku prawnym oraz wydania odpowiednich regulacji na szczeblu wspólnotowym¹⁰⁴. Wprowadzenie w Słowacji waluty euro poprzedzone było przeprowadzeniem kampanii informacyjnej skierowanej do wszystkich obywateli i podmiotów gospodarczych funkcjonujących na terytorium tego kraju. Słowacja zdecydowała się na wprowadzenie euro przy wykorzystaniu scenariusza „big bang”, czyli bez stosowania okresu przejściowego. Oznaczało to, że euro zostało wprowadzone jednocześnie do obrotu gotówkowego i bezgotówkowego. Przyjęcie wspólnej waluty wiązało się z wystąpieniem szeregu korzyści, ale i potencjalnych kosztów. W przypadku Słowacji oczekiwano wzmocnienia i rozwoju wymiany handlowej, wzrostu PKB, zwiększenia zaufania zagranicznych inwestorów oraz wyeliminowania ryzyka kursowego. Wejście do strefy euro miało ponadto znaczenie prestiżowe – Słowacja do tej pory zawsze wypadła gorzej w ocenach niż pozostałe państwa wyszehradzkie, a w tym przypadku zdołała wyprzedzić partnerów i zyskać przychylność polityków zachodnich, doceniających wysiłki zwłaszcza rządu premiera Mikuláša Dzurindy, który przeprowadził stosowne reformy gospodarcze i poprawił wskaźniki ekonomiczne brane pod uwagę w procesie integracji gospodarczej. Wśród zagrożeń wynikających z wprowadzenia wspólnej waluty wskazywano przede wszystkim wzrost cen, dlatego też wprowadzono mechanizmy monitorujące i kontrolujące poziom cen oraz uruchomiono tzw. kodeks etyczny zobowiązujący do przestrzegania zasad zamiany słowackiej korony na euro¹⁰⁵. Słowacja weszła do strefy euro, kiedy trwał światowy kryzys gospodarczy, wielu krytyków uważało więc, że ten krok był decyzją błędną i narażał kraj na znacznie głębsze spowolnienie gospodarcze.

3.2.2. Państwa Grupy Wyszehradzkiej na forum Unii Europejskiej

Po wejściu państw Grupy Wyszehradzkiej do Unii Europejskiej 1 maja 2004 roku zasadne stało się określenie nowych celów działania ugrupowania już w ramach zjednoczonej wspólnoty. Zostały one zawarte w nowej deklaracji wyszehradzkiej, którą przyjęto podczas spotkania państw Grupy Wyszehradzkiej 12 maja 2004 roku w Kromieryżu. Jak czytamy w deklaracji wyszehradzkiej, współpraca w ramach Unii Europejskiej obejmuje:

¹⁰⁴ I. ZAWIŚLIŃSKA: *Słowacja w Unii Gospodarczej i Walutowej. Geneza, uwarunkowania i pierwsze oceny*. W: *Administracja publiczna. Między polityką. Prawem i ekonomią*. Red. J. OSIŃSKI. Warszawa 2010, s. 202.

¹⁰⁵ *Ibidem*, s. 214–217.

- „– konsultacje i współpracę dotyczącą bieżących spraw będących przedmiotem wspólnego zainteresowania;
- aktywny udział w rozwoju CFSP [ang. Common Foreign and Security Policy – A.C.], łącznie z polityką »Poszerzona Europa – Nowe Sąsiedztwo« oraz unijną strategią w stosunku do Bałkanów Zachodnich;
- konsultacje, współpracę i wymianę doświadczeń w dziedzinie sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, Schengen, politykę wizową, ochronę i zarządzanie granicami zewnętrznymi Unii Europejskiej;
- tworzenie nowych możliwości i form współpracy gospodarczej w ramach Europejskiej Strefy Ekonomicznej;
- konsultacje oraz narodowe przygotowania do wejścia do EMU (Europejska Unia Monetarna – ang. European Monetary Union);
- aktywny udział w rozwijaniu ESDP (Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony – ang. European Security and Defence Policy) jako wkład we wzmacnianie relacji pomiędzy Unią Europejską a NATO oraz pogłębianie dialogu pomiędzy obu organizacjami”¹⁰⁶.

Strategiczny cel działania Grupy Wyszehradzkiej, jakim było wejście tworzących ją krajów do Unii Europejskiej, został osiągnięty 1 maja 2004 roku i od tego momentu państwa Europy Środkowej stały się częścią złożonej struktury, której przyświecało i przyświeca hasło europejskiej solidarności. W naturalny sposób polityka europejska zagościła w agendzie spotkań państw V4 – wyrazem tego było przyjęcie obyczaju, że gościem szczytów wyszehradzkich jest premier państwa, które w następnym półroczu obejmie prezydencję w Unii Europejskiej. Spotkania członków V4 odbywają się natomiast bezpośrednio przed szczytami Unii w celu przedyskutowania stanowiska całej Grupy Wyszehradzkiej dotyczącego tematów poruszanych na spotkaniach polityków reprezentujących wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej. „Rodzina wyszehradzka” stała się forum konsultowania polityki europejskiej, budowania sojuszy politycznych, wynikających z podobnych priorytetów i interesów czterech państw. Społeczeństwem współpracy w ramach V4 była w pierwszej kolejności zbieżność interesów w wielu sprawach dyskutowanych na poziomie Unii Europejskiej, wynikająca z podobieństw modelu społeczno-gospodarczego w regionie. Niezwykle ważnym czynnikiem, który pozwalał Grupie Wyszehradzkiej skutecznie oddziaływać na proces decyzyjny w UE, był duży wspólny potencjał głosów w głosowaniu w Radzie Unii Europejskiej. „Polska, Czechy, Słowacja, Węgry mają wspólnie tyle samo głosów co Niemcy i Francja. Tak duża siła głosów Grupy Wyszehradzkiej stanowiła świetne narzędzie i lewar dla wspólnego wywierania wpływu na decyzje podejmowane w Unii Europejskiej. Współpraca w ramach Grupy Wyszehradzkiej opiera się na regularnych kontaktach i uzgodnieniach

¹⁰⁶ A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group. A Central European Constellation*. Bratislava 2006, s. 240.

wspólnych stanowisk na różnych szczeblach, które są potem prezentowane na forum UE. Wśród najważniejszych forów wspólnych uzgodnień GW wymienić można:

- Regularne konsultacje premierów państw Grupy, organizowane przez państwo aktualnie sprawujące prezydencję (około dwa razy do roku); premierzy spotykają się także w Brukseli przed posiedzeniami Rady Europejskiej (około cztery razy do roku).
- Spotkania bądź wideokonferencje ministrów lub wiceministrów spraw zagranicznych przed spotkaniami Rady do Spraw Zagranicznych.
- Konsultacje ministrów sektorowych przed posiedzeniami rad sektorowych UE.
- Spotkania bądź wideokonferencje wiceministrów ds. europejskich przed spotkaniami Rady do Spraw Ogólnych (około 10 razy do roku).
- Stałą współpracę na poziomie Stałych Przedstawicieli państw GW przy UE w ramach COREPER II i COREPER I [COREPER (fr. Comité des représentants permanents) to skrócona nazwa Komitetu Stałych Przedstawicieli Rządów Państw Członkowskich przy Unii Europejskiej – A.C.], a także na poziomie ekspertów w grupach roboczych¹⁰⁷.

Państwa Grupy Wyszehradzkiej na forum Unii Europejskiej zdołały przez dekadę członkostwa zaistnieć jako wspólna marka, choć słowo solidarność nie zawsze brało górę nad narodowymi interesami. Przykładów rozbieżności stanowisk wśród „wyszehradzkiej rodziny” można podać kilka na przestrzeni ostatnich lat, choć należy pamiętać, iż na forum Unii Europejskiej państwa wyszehradzkie niejednokrotnie występowały razem i ze wspólnymi tematami do dyskusji. Odmienne stanowisko członkowie V4 prezentowali w odniesieniu do traktatu lizbońskiego, reformującego Unię. Za przyjęciem traktatu zdecydowanie opowiadały się Słowacja i Węgry, w przypadku Czech i Polski stanowił on istotny przedmiot rozgrywki politycznej na użytek wewnętrzny i część krajowych aktorów politycznych wykorzystywała go w swej eurosceptycznej retoryce w kategoriach zagrożenia związanego z procesem pogłębiania integracji europejskiej.

Do jednoczących inicjatyw można zaliczyć natomiast projekt stworzenia wspólnego regionalnego rynku energii, utworzenie wyszehradzkiej grupy bojowej, wspieranie aktywnej polityki Unii Europejskiej w stosunku do państw Bałkanów Zachodnich oraz Partnerstwa Wschodniego¹⁰⁸. Grupa Wyszehradzka wniosła na forum Unii Europejskiej temat zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego, „kryzys energetyczny spowodowany odcięciem dostaw gazu przez

¹⁰⁷ *Polskie 10 lat w Unii. Raport*. Red. M. KAŁUŻYŃSKA, P. KARBOWNIK, W. BURKIEWICZ, K. JANIĄK, M. JATCZAK. Warszawa 2014, s. 31–32. http://ec.europa.eu/polska/news/documents/10lat_plwue.pdf (dostęp: 4.04.2016).

¹⁰⁸ J. GROSZKOWSKI: *European policies of the Visegrad countries*. „International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs” 2013, Vol. 22, s. 72.

Rosję do Europy Środkowej w styczniu 2009 r. uzmysłowił niezwykle silnie potrzebę europejskiej solidarności¹⁰⁹.

W dziedzinach, które stanowią przedmiot wspólnych zainteresowań na forum Unii Europejskiej, kraje V4 starają się mówić jednym głosem i często występują jako koalicja zawierana dla osiągnięcia konkretnych celów. Tak było w przypadku negocjacji unijnego budżetu najpierw na lata 2007–2013, a następnie na lata 2014–2020, kiedy to „rodzina wyszehradzka” stanowiła podstawowe forum skutecznego kształtowania stanowiska grupy przyjaciół spójności. Przede wszystkim państwa wyszehradzkie zajęły zbieżne stanowisko w kwestii poparcia dla rozszerzenia Unii Europejskiej i zaoferowały swoją pomoc i doświadczenie krajom aspirującym do wejścia w struktury unijne. Wyraziły także swoje zaangażowanie w kształtowanie Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej wobec państw Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej. Jednym z takich celów od momentu przystąpienia do UE było uzyskanie pełnego członkostwa w strefie Schengen, tak aby możliwość swobodnego przekraczania granic wewnętrznych pomiędzy krajami członkowskimi Unii stała się także udziałem obywateli państw wyszehradzkich. W przypadku trzech państw spośród czwórki wyszehradzkiej – Polski, Węgier i Słowacji – zniesienie kontroli na granicach wewnętrznych Unii oznaczało jednocześnie jej zwiększenie na granicach zewnętrznych, wzmocnienie infrastruktury ochrony granicznej oraz stosowanie reżimu wizowego i przestrzeganie reguł polityki azylowej. Decyzja o zniesieniu kontroli na granicach wewnętrznych w odniesieniu do nowych członków Unii Europejskiej miała zostać podjęta przez Radę Unii Europejskiej po sprawdzeniu, czy zostały przez nich wdrożone odpowiednie rozwiązania prawne i techniczne. Wspólny cel poszczególnych krajów V4 wpłynął na zintensyfikowanie wzajemnych kontaktów na różnych szczeblach, wspólnych ustaleń i spotkań, które uległy ożywieniu w sytuacji kryzysowej, a mianowicie w momencie, gdy planowana data rozszerzenia strefy Schengen była zagrożona w związku z problemami technicznymi systemu SIS II. Współpraca państw wyszehradzkich w tej dziedzinie służyła osiągnięciu celu w jak najkrótszym czasie i pokonaniu trudności, co potwierdzają wspólne oświadczenia i deklaracje przedstawicieli krajów V4 w okresie poprzedzającym wejście do strefy Schengen¹¹⁰, prowadzone także w formacie Wyszehrad plus. Podjęte działania przyniosły efekt w postaci przyjęcia kompromisowego rozwiązania opóźnień w uruchomieniu systemu SIS II poprzez realizację propozycji portugalskiej (włączenie nowych państw członkowskich do SIS I)¹¹¹.

¹⁰⁹ *Polska 10 lat w Unii...*, s. 32.

¹¹⁰ *Declaration of the Prime Ministers of the Visegrad Countries* (Visegrad, Hungary, October 10, 2006). <http://www.visegradgroup.eu/official-statements/documents/declaration-of-the> (dostęp: 15.03.2016).

¹¹¹ *Press Statement, V4 + Portugal Prime Ministers Meeting* (Bratislava, June 18, 2007). <http://www.visegradgroup.eu/2007/press-statement-v4> (dostęp: 15.03.2016); SIS – System informacyjny Schengen I lub II generacji.

Ostatecznie państwa Grupy Wyszehradzkiej stały się członkami strefy Schengen w momencie zniesienia kontroli na lądowych i morskich granicach wewnętrznych, co nastąpiło w nocy z 20 na 21 grudnia 2007 roku, a na granicach powietrznych – w nocy z 29 na 30 marca 2008 roku¹¹².

Czwórka wyszehradzka upatrywała swojego potencjału do zaistnienia na forum Unii Europejskiej przede wszystkim w aspekcie polityki sąsiedztwa, gdyż wschodnia granica Polski, Słowacji i Węgier stała się od momentu ich wejścia w struktury unijne właśnie wschodnią granicą całej Unii¹¹³. W tym kontekście znaczenia nabrała wspólna inicjatywa członków V4 w zakresie polityki obronności, zakładająca utworzenie wyszehradzkiej grupy bojowej. W obliczu wzrostu liczby zagrożeń i powstawania ich nowych rodzajów 12 maja 2011 roku w Lewoczy na Słowacji, podczas spotkania ministrów obrony państw Grupy Wyszehradzkiej, podjęta została decyzja o utworzeniu w 2016 roku wspólnej grupy bojowej pod przewodnictwem Polski jako część unijnych sił szybkiego reagowania, „które na mocy decyzji Rady UE w ciągu 15 dni mogą być rozmieszczone w regionach zapalnych”¹¹⁴. W kolejnych latach przedstawiciele władz krajów V4, zarówno premierzy, jak i ministrowie obrony, starali się nadać projektowi realne kształty, negocjując stosowne przepisy prawne, zawarte w dokumentach określających szczegóły współpracy w tym zakresie. Nie bez znaczenia był fakt, iż projekt stworzenia wspólnej grupy bojowej spotkał się z pozytywną reakcją ze strony polityków unijnych, którzy wyrażali swoje poparcie dla idei rozwijania współpracy w dziedzinie obronności w obliczu coraz to nowych wyzwań w sferze bezpieczeństwa¹¹⁵. Pojawiały się głosy, iż powołanie do życia wyszehradzkiej grupy bojowej będzie postrzegane jako znak wzrastającego znaczenia Grupy Wyszehradzkiej w ramach Unii Europejskiej¹¹⁶. Wcześniej poszczególne państwa wyszehradzkie angażowały się w podobne projekty obronne, zakładające tworzenie grup bojowych, lecz z udziałem innych krajów unijnych. Pierwszym członkiem czwórki wyszehradzkiej, którego siły zbrojne uczestniczyły w powołaniu do życia grupy bojowej, były Węgry – w 2007 roku powstała grupa bojowa węgiersko-słoweńsko-włoska. W późniejszym czasie powstawały kolejne grupy bojowe z udziałem państw wyszehradzkich, jak np. czesko-słowacka grupa bojowa, która

¹¹² Zob. <https://www.mswia.gov.pl/pl/wspolpraca-miedzynarod/unia-europejska/schengen/7094,dok.html> (dostęp: 15.03.2016).

¹¹³ K. PEŁCZYŃSKA-NAŁĘCZ, A. DULEBA, L. PÓTI, V. VOTÁPEK: *Eastern Policy of the Enlarged European Union. A Visegrad Perspective*. Bratislava 2003, s. 252.

¹¹⁴ J. GROSZKOWSKI: *Ożywienie współpracy obronnej V4*. W: OSW: Analizy, 18.05.2011. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-05-18/ozywienie-wspolpracy-obronnej-v4> (dostęp: 14.12.2015).

¹¹⁵ M. PAULECH, J. URBANOVSKÁ: *Visegrad Four EU Battlegroup Meaning and Progress*. „Defence and Strategy” 2014, No. 2, s. 56.

¹¹⁶ R. FAWN: *Visegrad's place in the EU since accession in 2004: "Western" perceptions*. „International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs” 2014, Vol. 23, s. 17.

osiągnęła gotowość bojową w 2009 roku, czy wielonarodowa grupa bojowa składająca się z sił zbrojnych Polski, Niemiec, Słowacji, Łotwy i Litwy utworzona w 2010 roku¹¹⁷. Ostatecznie w listopadzie 2015 roku w Krakowie swoją działalność zainaugurowało Dowództwo Operacyjno-Strategiczne Unii Europejskiej V4, złożone z żołnierzy polskich, czeskich, słowackich i węgierskich. Objęło ono półroczny dyżur (od 1 stycznia 2016 roku do 30 czerwca 2016 roku) w ramach Grupy Bojowej Unii Europejskiej Państw Wyszehradzkich (GB UE V4)¹¹⁸.

3.2.2.1. Europejska Polityka Sąsiedztwa

Europejska Polityka Sąsiedztwa jest formą współpracy Unii Europejskiej z jej wschodnimi i południowymi sąsiadami, a wiąże się z faktem rozszerzenia Unii w 2004 roku o 10 nowych państw – 8 z regionu Europy Środkowo-Wschodniej (Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Słowacja, Słowenia, Węgry) oraz 2 z części południowej – z regionu Morza Śródziemnego (Cypr i Malta). Po tak dużym rozszerzeniu Unia Europejska znalazła się w nowej sytuacji, która wymagała podjęcia stosownych decyzji związanych z relacjami partnerów w nowym składzie i zasad prowadzenia polityki zagranicznej. Przesunięcie granic unijnych na wschodzie oraz na południu¹¹⁹ w dużym stopniu wpłynęło na kształt i założenia formuły współpracy z nowymi sąsiadami. Do grupy sąsiadów wschodnich ostatecznie zostały zaliczone Białoruś, Ukraina, Mołdawia oraz państwa południowego Kaukazu – Armenia, Azerbejdżan i Gruzja, nie włączono natomiast Rosji, gdyż uznano, iż relacje Unii Europejskiej z tym krajem mają szczególny charakter i przyjmą postać partnerstwa strategicznego, regulowanego w odrębnych dokumentach. W grupie sąsiadów południowych znalazły się państwa basenu Morza Śródziemnego – Algieria, Egipt, Izrael, Jordania, Liban, Libia, Maroko, Autonomia Palestyńska, Syria i Tunezja¹²⁰. „Ze względu na odmienną sytuację polityczną i gospodarczą oraz różny stopień rozwoju ekonomicznego i zaawansowania reform w poszczególnych krajach w unijnej polityce nowego sąsiedztwa przyjęto zasadę dyferencjacji”¹²¹ – każdy z nowych sąsiadów jest traktowany indy-

¹¹⁷ M. PAULECH, J. URBANOVSKÁ: *Visegrad Four...*, s. 56.

¹¹⁸ M. KARKOSZA: *Kraków. Otwarto dowództwo grupy bojowej Unii Europejskiej V4*. <http://www.gazetakrakowska.pl/artukul/9098276,krakow-otwarto-dowodztwo-grupy-bojowej-unii-europejskiej-v4,id,t.html> (dostęp: 14.12.2015).

¹¹⁹ B. WOŹNIAK: *Europejska Polityka Sąsiedztwa: „udawane rozszerzenie” czy niedoceniany instrument?* „Sprawy Międzynarodowe” 2007, nr 3, s. 82.

¹²⁰ J. MALISZEWSKA-NIENARTOWICZ: *Europejska Polityka Sąsiedztwa: cele i instrumenty*. „Sprawy Międzynarodowe” 2007, nr 3, s. 66–67.

¹²¹ E. TEICHMANN: *Koncepcja szerszej Europy i polityki nowego sąsiedztwa. Miejsce Polski i państw nadbałtyckich w polityce wobec Rosji i Białorusi*. W: *Szersza Europa i nowa polityka sąsiedztwa Unii Europejskiej*. Red. E. TEICHMANN. Warszawa 2004, s. 32.

widualnie, a priorytety działania Unii w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa mają być dostosowane do sytuacji danego państwa i jego stosunków z Unią. Graniczący z Unią region nie jest w pełni stabilny i przewidywalny i różni się w dużym stopniu od państw członkowskich UE pod względem poziomu życia, kultury politycznej, funkcjonowania systemów polityczno-gospodarczych, co stanowi poważne wyzwanie dla polityków i struktur unijnych. Dla państw Grupy Wyszehradzkiej zainteresowanie tematyką polityki wschodniej Unii Europejskiej wydaje się zatem naturalnym polem działania i inicjatyw podejmowanych na forum Unii, co wynika z kilku przesłanek. Po pierwsze, po przystąpieniu do Unii członków V4 granice Polski, Słowacji i Węgier stały się równocześnie wschodnią granicą całej Unii, a co za tym idzie – nową linią podziału Europy, gdyż po drugiej stronie pozostały państwa – takie jak Ukraina, Białoruś czy Rosja, dla których nie ma perspektywy członkostwa w Unii Europejskiej i wobec których stosowana jest polityka wizowa. Szanse i zagrożenia wynikające z tego faktu dotyczą przede wszystkim państw wyszehradzkich i to od nich w dużym stopniu zależy charakter wzajemnych stosunków. Po drugie, kraje V4 są w dużym stopniu powiązane gospodarczo ze wschodnimi sąsiadami, uzależnione od rosyjskich dostaw surowców energetycznych, zwłaszcza gazu ziemnego. Przez państwa wyszehradzkie przebiegają ważne trasy transportu kolejowego, drogowego oraz rurociągi i gazociągi biegnące ze wschodu na zachód Europy. Po trzecie, Ukrainę, Białoruś i Rosję łączą z Europą Środkową więzi wynikające z bliskości kulturowej, językowej, historycznej i geograficznej, co daje podstawy do rozwijania wzajemnych relacji¹²².

Podstawowym dokumentem określającym cele i wartości Europejskiej Polityki Sąsiedztwa jest komunikat Komisji Europejskiej opublikowany 12 maja 2004 roku. Potwierdza on, iż najważniejszym celem Europejskiej Polityki Sąsiedztwa jest umożliwienie nowym sąsiadom Unii udziału w korzyściach płynących z faktu jej rozszerzenia o nowe państwa, czyli we „wzmacnianiu stabilności, bezpieczeństwa i dobrobytu wszystkich zainteresowanych”. Europejska Polityka Sąsiedztwa ma zapobiegać tworzeniu się nowych linii podziału między Unią Europejską a sąsiednimi państwami oraz zapewnić im możliwość uczestniczenia w różnych inicjatywach unijnych poprzez współpracę polityczną, gospodarczą i kulturalną¹²³. Współpraca ta jest prowadzona w oparciu o plany działania uzgadniane przez Unię i państwa partnerskie, które stanowią główny instrument realizacji Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Państwa sąsiedzkie UE mogą liczyć na wsparcie finansowe i techniczne po spełnieniu określonych warunków

¹²² K. PEŁCZYŃSKA-NAŁĘCZ, A. DULEBA, L. PÓTI, V. VOTÁPEK: *Polityka Wschodnia Unii Europejskiej – perspektywa krajów wyszehradzkich*. W: OSW: Analizy, luty 2003, s. 11–12. http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/punkt_widzenia4.pdf (dostęp: 22.04.2016).

¹²³ *European Neighbourhood Policy – Strategy Paper* (COM (2004) 373 Final, Brussels, 12.05.2004). http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com%282004%290373/comcom%282004%290373_en.pdf (dostęp: 16.01.2016).

– przede wszystkim po przeprowadzeniu reform polityczno-gospodarczych. Co do zasad finansowania celów wytyczonych w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa jeszcze przed oficjalnym jej uruchomieniem pojawiały się rozbieżności interesów pomiędzy państwami unijnymi. Państwa członkowskie położone przy południowych granicach Unii konkurowały i konkurują z tymi położonymi przy wschodnich jej granicach o kierunek działań polityki zagranicznej Unii oraz o rozkład funduszy pomocowych oferowanych państwom sąsiedzkim w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Spór rozgorzał zwłaszcza w trakcie planowania podziału środków finansowych dla obu obszarów w perspektywie finansowej na lata 2007–2013. Przyznana na ten okres kwota w wyniku zawartego kompromisu została podzielona w stosunku 2/3 środków na bardziej zaludnione państwa Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu, a 1/3 na państwa sąsiedzkie na Wschodzie¹²⁴. Miało to ogromne znaczenie także dla państw Grupy Wyszehradzkiej, których granice po wejściu do Unii Europejskiej stały się zewnętrznymi granicami całej Unii Europejskiej (dotyczy to oczywiście głównie Polski, Słowacji i Węgier, które sąsiadują na wschodzie z Rosją, Białorusią, Ukrainą i Serbią).

Państwa V4, wchodząc w struktury unijne, od samego początku aktywnie działały na rzecz polityki „otwartych drzwi” Unii Europejskiej, starając się promować ideę współpracy z państwami byłego bloku wschodniego i kreować Europejską Politykę Sąsiedztwa UE. Wielokrotnie wyrażały swoje poparcie dla integracyjnych aspiracji państw Europy Środkowo-Wschodniej, wydając wspólne oświadczenia czy organizując spotkania w formule Wyszehrad plus¹²⁵. Czwórka wyszehradzka dążyła także do stworzenia wschodniego wymiaru Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, podkreślając potrzebę wyraźnego wsparcia państw Europy Wschodniej¹²⁶. Zainauguowanie działalności programu Partnerstwa Wschodniego w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa UE znalazło także swój wymiar w działalności Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, który poprzez uruchomienie nowych programów grantowych i stypendialnych dla obywateli z krajów objętych Partnerstwem Wschodnim przyczynia się do rozwoju współpracy pomiędzy członkami Grupy Wyszehradzkiej a państwami Europy Wschodniej na ich drodze przemian¹²⁷.

¹²⁴ S. ANANICZ: *Arabska wiosna: wyzwania i szanse dla Partnerstwa Wschodniego*. „Sprawy Międzynarodowe” 2011, nr 3, s. 41.

¹²⁵ *Joint Declaration of the Prime Ministers of the V4 Countries on Ukraine* (Kazimierz Dolny, June 10, 2005). <http://www.visegradgroup.eu/2005/joint-declaration-of-the-110412> (dostęp: 16.03.2016).

¹²⁶ *Joint Political Statement of the Visegrad Group on the Strengthening of the European Neighbourhood Policy* (Brussels, January 22, 2007). <http://www.visegradgroup.eu/official-statements/documents/joint-political> (dostęp: 16.03.2016).

¹²⁷ M. DANGERFIELD: *V4: A new brand for Europe? Ten years of post-accession regional co-operation in Central Europe*. „Poznań University of Economics Review” 2014, Vol. 14, No. 4, s. 84. <http://www.puereview.ue.poznan.pl/pdf/39-192.pdf> (dostęp: 30.03.2016).

3.2.2.2. Partnerstwo Wschodnie

Partnerstwo Wschodnie to projekt będący częścią Europejskiej Polityki Sąsiedztwa zainaugurowany w roku 2009, a skierowany do wschodnich sąsiadów Unii Europejskiej: Ukrainy, Białorusi, Mołdawii, Gruzji, Azerbejdżanu i Armenii. Inicjatorami pomysłu pogłębienia relacji ze wschodnimi sąsiadami objętymi Europejską Polityką Sąsiedztwa w postaci Partnerstwa Wschodniego były Polska i Szwecja. Udział i zaangażowanie Szwecji, a więc „starego” członka Unii Europejskiej, w promowanie idei Partnerstwa Wschodniego od początku miał być jasnym sygnałem, iż rozwój polityki wschodniej nie będzie postrzegany tylko jako domena „nowych” członków Unii Europejskiej, dzięki czemu zyskiwał akceptację ze strony pozostałych państw członkowskich. Nie udało się wypracować wspólnego projektu w formacie Grupa Wyszehradzka i Szwecja, choć wspólnie deklarowano, że „dalsze wzmocnienie i pogłębianie współpracy ze wschodnimi partnerami EPS przyniesie dodatkowe korzyści UE jako całości”¹²⁸. Państwem najbardziej zaangażowanym w promocję i poparcie dla projektu Partnerstwa Wschodniego spośród członków V4, oprócz Polski, była Republika Czeska – projekt został zainaugurowany właśnie podczas czeskiego przewodnictwa w Unii Europejskiej w pierwszej połowie 2009 roku, stając się głównym zewnętrznym priorytetem, flagową inicjatywą czeskiej prezydencji w Unii Europejskiej¹²⁹. Dla Węgier obszarem szczególnego zainteresowania w kontekście projektu Partnerstwa Wschodniego jest bezpieczeństwo energetyczne, a zwłaszcza zależność Węgier od dostaw gazu z Rosji i szlak tranzytowy przez Ukrainę. „Sytuacja ta może być określona jako »potrójna słabość«: 1) Budapeszt poza Rosją nie ma żadnych alternatywnych źródeł dostaw gazu. 2) Ukraina jest jedyną dostępną trasą tranzytu surowca. 3) Węgry nie są państwem tranzytowym, zatem nie mogą brać udziału w negocjacjach warunków handlowych”¹³⁰. Węgierskie zaangażowanie w program Partnerstwa Wschodniego koncentruje się przede wszystkim na Ukrainie oraz Mołdawii¹³¹. Dyplomacja Słowacji od początku popierała projekt Partnerstwa Wschodniego, upatrując w nim przede wszystkim sposobu na wsparcie procesu transformacji w państwach Europy Wschodniej, zwłaszcza na Ukrainie i w Białorusi, oraz transfer

¹²⁸ *Joint Statement of the Ministers of Foreign Affairs of the Visegrad Group Countries, Sweden and Ukraine* (Czech Republic, April 23, 2008). <http://www.visegradgroup.eu/2008/joint-statement-of-the-110412> (dostęp: 25.01.2016).

¹²⁹ D. KRÁL: *Czechy i Partnerstwo Wschodnie – od produktu ubocznego do kochanego dziecka?* W: *Partnerstwo Wschodnie w kontekście Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i agendy Grupy Wyszehradzkiej*. Red. I. ALBRYCHT. Kraków–Bruxelles 2009, s. 12.

¹³⁰ A. RÁCZ: *Węgry a Partnerstwo Wschodnie*. W: *Partnerstwo Wschodnie...*, s. 21.

¹³¹ A. DULEBA, A. RÁCZ, V. ŘIHÁČKOVÁ, R. SADOWSKI: *Visegrad 4 the Eastern Partnership: towards the Vilnius summit*. Bratislava 2013, s. 18. http://eap-csf.eu/assets/files/Articles/paper_V4%20EaP_FINAL.pdf (dostęp: 11.04.2016).

pozytywnych doświadczeń. Ówczesny minister spraw zagranicznych Słowacji Ján Kubiš podkreślał, iż program Partnerstwa Wschodniego jest postrzegany przez Słowację jako „bardzo dobre przygotowanie pod przyszłe zjednoczenie wszystkich części Europy w jeden wspólny projekt”¹³².

Kiedy w lipcu 2008 roku prezydent Francji Nicolas Sarkozy ogłosił inicjatywę powołania do życia Unii dla Morza Śródziemnego, czyli wyodrębnienie specjalnego programu dla partnerów Unii Europejskiej z basenu Morza Śródziemnego w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, pojawił się dogodny klimat do stworzenia alternatywnego programu skierowanego do wschodnich partnerów Unii Europejskiej¹³³. Prace nad projektem Partnerstwa Wschodniego nabrały tempa po wojnie rosyjsko-gruzińskiej z sierpnia 2008 roku, która unaoczniała skalę wyzwań i zagrożeń istniejących w Europie Wschodniej i na Kaukazie Południowym i zdecydowała o realnym wzroście poparcia dla idei Partnerstwa Wschodniego, jako że potrzeba wypracowania unijnej polityki i szerszego zaangażowania poza wschodnimi granicami Unii Europejskiej stała się wówczas nagląca i wynikała z rozwoju sytuacji. Jednocześnie był to czas kryzysu finansowego i kryzysu w strefie euro, co wpływało negatywnie na nastawienie państw członkowskich do polityki sąsiedztwa i rozszerzenia jako tematu drugorzędnego w obliczu wewnętrznych problemów samej Unii Europejskiej.

Oferata, którą kieruje do państw Partnerstwa Wschodniego Unia Europejska, obejmuje m.in. możliwość podpisania umów stowarzyszeniowych, utworzenia tzw. pogłębionej strefy wolnego handlu, a także liberalizację systemu wizowego lub jego zniesienie, co w opinii polityków europejskich ma się stać istotnym impulsem modernizacyjnym dla tych krajów¹³⁴. W ramach Partnerstwa Wschodniego 6 państwom nim objętym oferuje się:

- Porozumienie o stowarzyszeniu (ang. Association Agreement) danego państwa partnerskiego z Unią Europejską.
- Ustanowienie głębokiej i całościowej strefy wolnego handlu (ang. Deep and Comprehensive Free Trade Area – DCFTA) pomiędzy Unią Europejską a poszczególnymi państwami objętymi programem.
- „– Pogłębienie współpracy w zakresie kontroli wspólnych granic, powiązane z dążeniem do ustanowienia w dłuższej perspektywie bezwizowego reżimu ich przekraczania dla obywateli obu stron, w krótszej zaś liberalizację systemu wizowego.

¹³² J. MARUŠIAK: *Slovakia and the Eastern Partnership*. „Yearbook of Slovakia’s Foreign Policy” 2009, s. 147.

¹³³ P. ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI: *Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej – główne, czy pomocnicze narzędzie polskiej polityki wschodniej?* W: *Partnerstwo Wschodnie...*, s. 41.

¹³⁴ Ł. ADAMSKI: *Partnerstwo Wschodnie a polska prezydencja: modernizacja jako wyzwanie dla Europy Wschodniej*. „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2011, nr 1, s. 21–22.

- Współpracę w zakresie bezpieczeństwa energetycznego.
- Wsparcie Unii Europejskiej na rzecz rozwoju gospodarczego i społecznego krajów partnerskich¹³⁵.

Zasadniczym celem programu jest zbliżenie wschodnich sąsiadów do Unii Europejskiej, przekazywanie dobrych praktyk i wzorów rozwoju w dziedzinie handlu, gospodarki, polityki, a tempo współpracy ma być uzależnione od zmian zachodzących w państwach objętych programem, postępów na drodze ich modernizacji oraz oczekiwań stron uczestniczących w programie¹³⁶. Współpraca Unii Europejskiej z danym państwem partnerskim ma odbywać się w ramach czterech platform tematycznych:

„– Demokracja, dobre zarządzanie i stabilność;

- Integracja gospodarcza i konwergencja z politykami Unii Europejskiej;
- Bezpieczeństwo energetyczne;
- Kontakty międzyludzkie¹³⁷.

Partnerstwo Wschodnie nie stanowi strategii rozszerzenia, pogłębianie relacji z Unią Europejską jest uzależnione od postępów partnerów w urzeczywistnianiu takich wartości, jak demokracja, praworządność, poszanowanie praw człowieka oraz we wdrażaniu zasad gospodarki wolnorynkowej. Partnerstwo Wschodnie działa więc na zasadzie warunkowości, czyli zróżnicowania polityki Unii Europejskiej wobec poszczególnych państw w zależności od skali ich ambicji, okazywanej woli politycznej i możliwości działania. Inicjatywa jest przejawem realizacji polityki unijnego oddziaływania w postaci „miękkiej siły”, stanowiąc istotny impuls modernizacyjny. Partnerstwo Wschodnie zachęca do wielostronnych projektów, które poprzez pomoc finansową mają na celu zmiany gospodarcze i polityczne w kierunku zasad obowiązujących w Unii Europejskiej. Współpraca odbywa się poprzez instytucje, takie jak Euro-*nest*, czyli parlamentarne zgromadzenie obejmujące deputowanych oddelegowanych z Parlamentu Europejskiego oraz parlamentów państw uczestniczących w Partnerstwie Wschodnim, Forum Społeczeństwa Obywatelskiego oraz szczyty z udziałem przywódców państw i szefów rządów (raz na dwa lata) czy ministrów (raz na rok)¹³⁸. Do tej pory odbyły się cztery szczyty Partnerstwa Wschodniego:

- 7 maja 2009 roku w Pradze;
- 29–30 września 2011 roku w Warszawie;

¹³⁵ P. ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI: *Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej – główne, czy pomocnicze narzędzie polskiej polityki wschodniej?* W: *Partnerstwo Wschodnie...*, s. 43–44.

¹³⁶ *Partnerstwo Wschodnie – raport otwarcia*. Red. B. WOJNA, M. GNIAZDOWSKI. Warszawa 2009, s. 5. http://www.pism.pl/zalaczniki/Raport_PW_2009_pl.pdf (dostęp: 2.01.2017).

¹³⁷ P. ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI: *Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej – główne, czy pomocnicze narzędzie polskiej polityki wschodniej?* W: *Partnerstwo Wschodnie...*, s. 44.

¹³⁸ Ł. ADAMSKI: *Partnerstwo Wschodnie a polska prezydencja...*, s. 22.

- 28 listopada 2013 roku w Wilnie;
- 21–22 maja 2015 roku w Rydze¹³⁹.

José Manuel Barroso tak mówił o programie w 2010 roku: „Partnerstwo Wschodnie pomaga krajom partnerskim dokonać strategicznego wyboru – czy chcą dla siebie proeuropejskiej orientacji. Aby pomóc im to osiągnąć, oferujemy ramy instytucjonalne, zbliżające te kraje do Unii Europejskiej”¹⁴⁰. W czerwcu 2014 roku trzy państwa najbardziej zaawansowane we współpracy z Unią Europejską – Mołdawia, Gruzja i Ukraina – podpisały umowy stowarzyszeniowe wraz z pogłębionymi i kompleksowymi umowami o wolnym handlu, „co stanowi kamień milowy na drodze do integracji państw obszaru poradzieckiego z UE”¹⁴¹. Jednocześnie konflikt rosyjsko-ukraiński oraz zmiany polityczne w Mołdawii i Gruzji spowodowały wzrost niestabilności w bezpośredniej bliskości europejskich granic. Pozostałe trzy państwa objęte programem Partnerstwa, czyli Azerbejdżan, Armenia i Białoruś, nie są gotowe do pogłębiania stosunków z Unią Europejską, a w przypadku Białorusi i Armenii kierunek integracji jest wręcz odwrotny – wybrały one rosyjski projekt integracji w ramach Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (ang. Eurasian Economic Union – EAEU). W ocenie byłego ministra spraw zagranicznych Polski Radosława Sikorskiego, który zabiegał o realizację projektu Partnerstwa Wschodniego, przyniosło ono wymierne efekty – jego celem było zbliżenie krajów partnerskich do Unii Europejskiej i cel ten, przynajmniej w odniesieniu do trzech państw (a nawet czterech, choć w przypadku Azerbejdżanu w ograniczonym stopniu), został osiągnięty. Sikorski przyznał jednak, iż „polityka sąsiedztwa nadal bywa niekonsekwentna, bo brakuje poczucia współodpowiedzialności wszystkich państw członkowskich za oba jej wymiary – wschodni i południowy. Brakuje też mechanizmów solidarności, które zabezpieczyłyby państwa członkowskie i partnerów Unii przed środkami nacisku, takimi jak embargo handlowe czy szantaż energetyczny”¹⁴². Wpływy rosyjskie pozostają nadal kluczowe z punktu widzenia stosunków Unii Europejskiej z którymkolwiek z państw objętych Partnerstwem Wschodnim – każdy z tych krajów boryka się z separatyzmem na swoim terytorium¹⁴³,

¹³⁹ Zob. http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/partnerstwo_wschodnie/szczyt_partnerstwa_wschodniego_w_rydze_uznal_europejski_wybor_partnerow (dostęp: 31.01.2016); <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/> (dostęp: 31.01.2016).

¹⁴⁰ Wypowiedź J.M. Barroso podczas spotkania na Uniwersytecie Łódzkim, 11.10. 2010 r., *Partnerstwo Wschodnie*, s. 4 http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/partnerstwo_wschodnie/ (dostęp: 2.01.2017).

¹⁴¹ A.K. CIANCARA: *Partnerstwo Wschodnie 2009–2014*. Warszawa 2014, s. 7.

¹⁴² *Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2014 roku* (8 maja 2014). http://www.msz.gov.pl/pl/p/msz_pl/polityka_zagraniczna/priorytety_polityki_zagr_2012_2016/expose2/expose_2014/tytul_strony (dostęp: 29.02.2016).

¹⁴³ Mołdawia – separatystyczne Naddniestrze, Ukraina – konflikt na wschodzie, Gruzja – separatystyczne Abchazja i Osetia Południowa, Azerbejdżan i Armenia – zamrożony konflikt o Górski Karabach.

który Rosja skutecznie wykorzystuje w polityce wobec tzw. bliskiej zagranicy. Elementem nacisków na państwa objęte programem Partnerstwa Wschodniego pozostawały kwestie bezpieczeństwa militarnego, energetycznego oraz sytuacja gospodarcza. W przypadku Armenii i Ukrainy naciski o charakterze gospodarczym odniosły pożądaną przez Rosję skutek – Ukraina pod rządami prezydenta Wiktora Janukowycza nie parafowała umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską podczas szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie w listopadzie 2013 roku, a Armenia w październiku 2014 roku dołączyła do Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej pod egidą Rosji. Jej decyzja była efektem polityki Rosji, która skutecznie wykorzystwała instrumenty nacisku na Armenię: obiecała władzom tego kraju obniżenie cen gazu, zapewniła o swobodzie migracji i pracy obywateli armeńskich w Rosji w sytuacji, gdy zagraniczne transfery finansowe stanowią znaczne źródło dochodów obywateli Armenii, wzmocniła współpracę militarną z Azerbejdżanem, co miało być sygnałem dla Armenii w kontekście nierozwiązanego konfliktu pomiędzy Armenią i Azerbejdżanem o Górski Karabach¹⁴⁴.

Przyszłość Partnerstwa Wschodniego pozostaje niepewna, a perspektywy rozszerzenia Unii Europejskiej mgliste – państwa członkowskie Unii nie są zainteresowane przyjmowaniem nowych zobowiązań integracyjnych ze względu na problemy w samej Unii, będące konsekwencją kryzysu finansowego i migracyjnego. Podsumowując opinie o programie, jeden z autorów ocenił, iż „inicjatywa Partnerstwa Wschodniego UE jest programem długotrwałego oddziaływania Unii na jej wschodnich sąsiadów przy użyciu minimalnych środków finansowych i przy nikłej zachęcie politycznej (brak jasnej perspektywy członkostwa)”¹⁴⁵. Wydaje się, iż inicjatywa Partnerstwa Wschodniego ma ograniczone znaczenie polityczne, a zaangażowane strony są nastawione raczej na utrzymywanie dialogu niż na osiągnięcie konkretnych rezultatów w procesie integracji europejskiej. Cały czas poważnym wyzwaniem dla polityki wschodniej Unii Europejskiej pozostaje stanowisko Rosji, która stara się utrudniać proces zbliżania się Unii do jej wschodnich sąsiadów i torpedować politykę prozachodnią prowadzoną przez państwa objęte programem Partnerstwa Wschodniego. Wciąż wiele zastrzeżeń wzbudza rozwój sytuacji wewnętrznej w tych państwach i słabe postępy ich modernizacji gospodarczej¹⁴⁶.

Państwa Grupy Wyszehradzkiej odpowiedziały na inicjatywę Partnerstwa Wschodniego własną ofertą skierowaną do państw w nim uczestniczących poprzez program realizowany w ramach Międzynarodowego Funduszu

¹⁴⁴ S. ANANICZ: *Armenia odwraca się od UE*. W: OSW: Analizy, 4.09.2013. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-09-04/armenia-odwraca-sie-od-ue> (dostęp: 29.02.2016).

¹⁴⁵ P. ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI: *Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej – główne, czy pomocnicze narzędzie polskiej polityki wschodniej?* W: *Partnerstwo Wschodnie...*, s. 49.

¹⁴⁶ R. SADOWSKI: *Partnerstwo w czasach kryzysu. Wyzwania dla integracji europejskiej państw Europy Wschodniej*. [Punkt widzenia OSW, nr 36]. Warszawa 2013, s. 5–9. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_36_pl_partnerstwo_net.pdf (dostęp: 15.10.2016).

Wyszehradzkiego – Wyszehradzki Program Partnerstwa Wschodniego (ang. Visegrad 4 Eastern Partnership – V4EaP). Ma on na celu wspieranie procesu transformacji i demokratyzacji w państwach objętych Partnerstwem Wschodnim, pomoc finansową dla instytucji edukacyjnych, samorządów lokalnych oraz indywidualnych obywateli zainteresowanych współpracą w ramach programów stypendialnych oraz grantów przydzielanych ze środków Funduszu¹⁴⁷. „Dodatkową korzyścią z programu grantów i stypendiów jest kształtowanie postaw społecznych uczestników, co może przyczynić się do dokonania głębszych i trwałych zmian w społeczeństwach państw, do których programy te są skierowane”¹⁴⁸.

3.3. Współpraca w ramach Sojuszu Północnoatlantyckiego

Przemiany polityczne w państwach Europy Środkowo-Wschodniej przełomu lat 80. i 90. XX wieku oznaczały istotne zmiany w architekturze stosunków międzynarodowych na kontynencie europejskim, ale także szerzej w układzie euroatlantyckim. W sferze bezpieczeństwa przynosiły nowe wyzwania dla aktorów zaangażowanych w rozwój sytuacji i ułożenie wzajemnych relacji w nowej rzeczywistości politycznej i militarnej. Dotychczasowy porządek światowy oparty na 2-biegunowym układzie sił (Stany Zjednoczone kontra Związek Radziecki) w wyniku wydarzeń tzw. Jesieni Ludów przestał obowiązywać, otwierając nowy rozdział w stosunkach międzynarodowych. Nowa sytuacja międzynarodowa wymagała podjęcia stosownych działań i decyzji w sferze bezpieczeństwa przez powołaną w czasach zimnej wojny strukturę obronną, czyli NATO, która powstała jako odpowiedź na zagrożenia płynące ze strony bloku państw socjalistycznych i Związku Radzieckiego skupionych w organizacji Układu Warszawskiego. W obliczu nowych wyzwań reakcją Sojuszu Północnoatlantyckiego było przyjęcie tzw. deklaracji londyńskiej o przeobrażonym Sojuszu Północnoatlantyckim w 1990 roku, w której czytamy, iż „NATO musi się stać instytucją, w której Europejczycy, Kanadyjczycy i Amerykanie współdziałają nie tylko we wspólnej obronie, lecz także po to, aby budować partnerstwo ze wszystkimi krajami Europy. Wspólnota Atlantycka musi się zwrócić ku krajom Wschodu, które były naszymi przeciwnikami w zimnej wojnie i wyciągnąć do nich dłoń przyjaźni”¹⁴⁹.

¹⁴⁷ Zob. <http://visegradfund.org/grants/v4eap/visegrad-university-studies-grants-eap/> (dostęp: 31.01.2016).

¹⁴⁸ Z. VÉGH: *Wyszehradzka pomoc rozwojowa w obszarze Partnerstwa Wschodniego*. [Raport OSW]. Warszawa 2014, s. 22. http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/raport_visegrad_pl_net.pdf (dostęp: 13.04.2016).

¹⁴⁹ Deklaracja londyńska w: R. ZIĘBA: *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*. Warszawa 1999, s. 117.

Istotą działań przystosowawczych Sojuszu Północnoatlantyckiego do nowej roli na arenie międzynarodowej stały się reformy wewnętrzne: redukcja zbrojeń i przebudowa struktur wojskowych, a także aspekt zewnętrzny: ustanowienie zasad współpracy z państwami Europy Środkowo-Wschodniej oraz Rosją, która niejako zajęła miejsce Związku Radzieckiego po jego rozpadzie (przejęła m.in. stałe miejsce w Radzie Bezpieczeństwa ONZ). Ów aspekt zewnętrzny miał decydujące znaczenie, biorąc pod uwagę proces dochodzenia państw wyszehradzkich do członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim w ostatniej dekadzie XX wieku. Czwórka wyszehradzka w ówczesnych realiach za gwaranta bezpieczeństwa militarnego uznawała właśnie Sojusz Północnoatlantycki, który w perspektywie miałby zapewniać tzw. *hard security*¹⁵⁰. Zakończenie zimnej wojny oraz upadek komunizmu w Europie Środkowej wymusiły „otwarcie” NATO na Wschód. Polegało ono na podjęciu rozmów o przyszłości tej części Europy. Sojusz Północnoatlantycki wyraził gotowość do tworzenia podstaw partnerskich kontaktów z byłymi przeciwnikami. Proces rozszerzenia NATO wymagał jednak zabiegów politycznych i przełamania oporu ze strony dotychczasowych państw członkowskich, aby przyjmować nowych członków z Europy Środkowej. W polityce Zachodu w patrzeniu na sprawę rozszerzenia NATO na Wschód wykształciły się dwa stanowiska. Zwolennicy rozszerzenia przytaczali następujące argumenty:

- „– pozwoli wypełnić swoistą próżnię bezpieczeństwa po rozpadzie bloku wschodniego oraz powstrzymać rosyjski rewizjonizm w Europie Środkowej;
- zapewni przetrwanie NATO, które utraciło potężnego przeciwnika, oraz uzasadni amerykańską obecność na kontynencie europejskim;
- umocni bezpieczeństwo państw Europy Środkowej oraz ułatwi przeprowadzenie reform politycznych i gospodarczych nowych demokracji;
- rozszerzy wspólnotę kulturową, religijną i cywilizacyjną, gdyż Europa Środkowa należała do kręgu oddziaływania kultury zachodniej;
- pozwoli naprawić niesprawiedliwe decyzje jałtańskie, w wyniku których kraje Europy Środkowej znalazły się w strefie wpływów radzieckich”¹⁵¹.

Z kolei przeciwnicy rozszerzenia NATO wskazywali, iż nie ma takiej potrzeby, gdyż nie istnieje rzeczywiste zagrożenie bezpieczeństwa dla krajów Europy Środkowej. Poza tym, jeśli rozszerzenie obejmie tylko tę część państw, to zamiast przewyciężyć podział Europy, wytyczy nowe linie podziału na kontynencie. Przyjęcie nowych członków może ponadto osłabić spójność i efektywność Sojuszu Północnoatlantyckiego, w rezultacie trudniejsze będzie osiągnięcie

¹⁵⁰ Szerzej zob.: A. Czyż, S. KUBAS: *Państwa Grupy Wyszehradzkiej: pomiędzy przeszłością a teraźniejszością. Wybrane aspekty polityki wewnętrznej i zagranicznej*. Katowice 2014, s. 179–199.

¹⁵¹ J. CZAPUTOWICZ: *System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie i prognoza XXI wieku*. Warszawa 1998, s. 192–193.

wewnętrznego konsensusu. Duże znaczenie przypisywano także stanowisku Rosji, obawiano się bowiem pobudzenia nacjonalizmu i rewizjonizmu w tym państwie. Argumenty ekonomiczne głosiły natomiast, iż rozszerzenie spowoduje zbyt duże koszty dostosowywania do natowskich standardów.

Wydawało się, iż Zachód wybrał trzecią drogę w podejściu do sprawy rozszerzenia NATO – dążył do opóźnienia tego procesu. W uzasadnieniu przytaczano następujące argumenty:

- „– NATO musi w pierwszej kolejności uporządkować stosunki transatlantyckie,
- należy wypracować dobre stosunki z Rosją, a to wymaga czasu;
 - stopień wojskowego przygotowania nowych demokracji do członkostwa jest niewystarczający;
 - zbyt wczesne przyjęcie jednych, bez przyjęcia innych państw może zahamować prodemokratyczne reformy”¹⁵².

Pierwszą zinstytucjonalizowaną formą dialogu pomiędzy państwami członkowskimi Sojuszu Północnoatlantyckiego a państwami postkomunistycznymi z Europy Środkowo-Wschodniej była inicjatywa powołania do życia w listopadzie 1991 roku Północnoatlantyckiej Rady Współpracy (ang. North Atlantic Cooperation Council – NACC). Oferta ta została chłodno przyjęta zwłaszcza przez państwa ówczesnego Trójkąta Wyszehradzkiego, które postrzegały ją w kategoriach rozczarowania, nie tego bowiem oczekiwano. Kolejnym etapem na drodze państw Grupy Wyszehradzkiej do NATO był program Partnerstwo dla Pokoju, zaproponowany przez polityków Sojuszu Północnoatlantyckiego w styczniu 1994 roku, a skierowany do państw Europy Środkowo-Wschodniej. Program umożliwiał jego uczestnikom konsultacje, współpracę polityczno-wojskową oraz dostosowanie sił zbrojnych do standardów natowskich¹⁵³. Współpraca w ramach Partnerstwa dla Pokoju obejmowała szeroki wachlarz przedsięwzięć m.in. zarządzanie i kontrolę przestrzeni powietrznej, systemu łączności i informacji, planowanie działań cywilnych w sytuacjach nadzwyczajnych, opanowywanie kryzysów, demokratyczną kontrolę nad siłami zbrojnymi i strukturami obronnymi, planowanie obronne i budżetowe, politykę i strategię obronną, szkolenia językowe¹⁵⁴. Także i ten program jednak został przyjęty przez państwa Grupy Wyszehradzkiej z rezerwą. Warunki Partnerstwa dla Pokoju nie dawały bowiem krajom środkowoeuropejskim gwarancji bezpieczeństwa – odczytano go więc jako próbę odsunięcia w czasie możliwości uzyskania członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim.

¹⁵² J. CZAPUTOWICZ: *Bezpieczeństwo europejskie*. Warszawa 1997, s. 112–113.

¹⁵³ T. OTŁOWSKI: *Polska w procesie integracji z NATO i Unią Zachodnioeuropejską 1991–1998*. Toruń 1999, s. 43.

¹⁵⁴ E. LATOSZEK, M. PROCZEK: *Organizacje międzynarodowe: założenia, cele działalności – podręcznik akademicki*. Warszawa 2001, s. 512.

Dylematy początków Partnerstwa dla Pokoju trafnie oddał Andrzej Karkoszka, pisząc, iż „państwa środkowoeuropejskie podjęły propozycję, mimo że pragnęły jak najszybciej uzyskać członkostwo w NATO, obawiając się, że każde inne rozwiązanie może być metodą opóźniania ich dążeń. Z kolei Zachód zmuszony był do poszerzenia swej oferty wobec nich, chcąc rozwijać dotychczasową współpracę, ale bez antagonizowania Rosji. Wreszcie Rosja, pomimo negatywnej oceny NATO, przystąpiła do programu, nie mogąc zablokować jego dostępności dla swych byłych satelitów”¹⁵⁵.

W 1995 roku zaprezentowano wynik ponad półrocznych prac i rozważań nad reformą wewnętrzną Sojuszu Północnoatlantyckiego w postaci *Studium o rozszerzeniu NATO*. Nie odpowiadało ono na pytania: kto? i kiedy?, lecz na równie ważne pytania: dlaczego? i jak?¹⁵⁶. Studium wskazywało, iż NATO powinno się rozszerzyć w celu:

- „– wzmocnienia bezpieczeństwa obszaru euroatlantyckiego;
- zintegrowania większej liczby państw ze wspólnotą wartości opartą na Traktacie Waszyngtońskim;
- umocnienia postaw sprzyjających współpracy wśród przyszłych członków Sojuszu;
- zredukowania prawdopodobieństwa niestabilności wojskowej;
- podniesienia zdolności Sojuszu do działania na rzecz bezpieczeństwa europejskiego przez udział w organizowaniu operacji pokojowych z mandatu ONZ/OBWE”¹⁵⁷.

W studium zawarte zostały podstawowe kryteria polityczne i wojskowe, według których miała być oceniana gotowość danego państwa do członkostwa. Do warunków politycznych zaliczono:

- „– zaakceptowanie wartości Traktatu Waszyngtońskiego oraz przestrzeganie norm ONZ i OBWE;
- brak sporów terytorialnych lub etnicznych z sąsiadami;
- ustanowienie cywilnej i demokratycznej kontroli nad siłami zbrojnymi;
- skuteczne funkcjonowanie mechanizmów demokracji parlamentarnej, rządu prawa oraz istnienie gospodarki rynkowej;
- ustanowienie stałych przedstawicielstw przy Kwaterze Głównej NATO, oddelegowanie wykwalifikowanego personelu do służby w instytucjach Sojuszu;
- zobowiązanie się do wnoszenia odpowiedniego wkładu do budżetu NATO”¹⁵⁸.

¹⁵⁵ A. KARKOSZKA: *Dylematy Partnerstwa dla Pokoju*. „Sprawy Międzynarodowe” 1994, nr 2, s. 24.

¹⁵⁶ J. CZAPUTOWICZ: *Bezpieczeństwo europejskie...*, s. 202.

¹⁵⁷ R. KUPIECKI: *NATO u progu XXI wieku*. Warszawa 2000, s. 56.

¹⁵⁸ T. OTŁOWSKI: *Polska w procesie integracji z NATO...*, s. 84–85.

Wśród kryteriów wojskowych znalazły się następujące zagadnienia:

- „– zapewnienie obiegu informacji wywiadowczych;
- zdolność współdziałania armii nowych członków na każdym szczeblu działania z armiami państw NATO;
- wprowadzenie standaryzacji, odpowiedni poziom wyszkolenia i wyposażenia sił zbrojnych (sprzęt, uzbrojenie, łączność);
- dostosowanie systemów dowodzenia;
- współdziałanie w sferze wywiadu i kontrwywiadu;
- gotowość nowych członków do podziału ról, ryzyka, odpowiedzialności, ale i korzyści wynikających ze wspólnej obrony;
- gotowość podporządkowania się strategii Sojuszu”¹⁵⁹.

Studium stało się podstawą do wyciągnięcia kilku wniosków dotyczących procesu rozszerzenia NATO:

- „– Poszerzenie nie jest wymierzone przeciw komukolwiek i nie ma na celu przeciwdziałać jakiemuś konkretnemu zagrożeniu. NATO pozostanie sojuszem obronnym, którego głównym zadaniem jest zachowanie pokoju na obszarze euroatlantyckim i zapewnienie bezpieczeństwa swym członkom.
- Nowi członkowie będą mieli takie same prawa i obowiązki, które wynikają z Traktatu Waszyngtońskiego.
- Partnerstwo dla Pokoju i NACC zachowają swoje kluczowe znaczenie dla budowy kooperatywnych stosunków bezpieczeństwa w Europie.
- Przyjęcie nowych członków do Sojuszu będzie procesem równoległym i uzupełniającym rozszerzenie Unii Europejskiej.
- Tylko NATO może podejmować decyzje w sprawie rozszerzenia Sojuszu, które będzie poprzedzone dialogiem ze stroną zainteresowaną. Każda kandydatura będzie rozpatrywana osobno.
- Zaproszenie nowych członków wzmocni bezpieczeństwo całej Europy, w tym także Rosji – dlatego alianci starają się rozwijać swe stosunki z Rosją na bazie współpracy”¹⁶⁰.

Oficjalne zaproszenie do członkostwa w NATO przyniósł madrycki szczyt w lipcu 1997 roku. Trzy państwa Europy Środkowej – Czechy, Polska i Węgry zostały 8 lipca 1997 roku zaproszone do rozpoczęcia rozmów akcesyjnych z NATO. W deklaracji madryckiej czytamy: „Dzisiaj zapraszamy Republikę Czeską, Węgry i Polskę do nawiązania rozmów akcesyjnych z NATO. Naszym celem jest podpisanie protokołu akcesyjnego na sesji ministerialnej w grudniu 1997 roku i sfinalizowanie procesu ratyfikacji, tak aby członkostwo tych państw weszło w życie do czasu pięćdziesiątej rocznicy Traktatu Waszyngtońskiego w kwietniu 1999 roku. W okresie poprzedzającym akces do Sojuszu – w możliwie największym stopniu i tam, gdzie będzie to możliwe – Sojusz zaangażuje

¹⁵⁹ Ibidem, s. 89–90.

¹⁶⁰ A. KRZECZUNOWICZ: *Krok po kroku. Polska droga do NATO*. Kraków 1999, s. 161–162.

zaproszone kraje w swą działalność, aby zapewnić, że będą dobrze przygotowane do podjęcia odpowiedzialności i obowiązków wynikających z członkostwa w poszerzonym Przymierzu¹⁶¹. Zaproszenie nie zostało wystosowane do Słowacji, która jako jedyne państwo Grupy Wyszehradzkiej nie znalazła się w gronie kandydatów do NATO, gdyż nie spełniała głównie kryteriów politycznych stawianych kandydatom do Sojuszu (przyczyną była polityka prowadzona przez ówczesnego premiera Słowacji Vladimíra Mečiara).

Przywódcy trzech wytypowanych do negocjacji państw: prezydenci Czech – Václav Havel, i Polski – Aleksander Kwaśniewski, oraz premier Węgier – Gyula Horn, określili decyzję szczytu madryckiego jako „historyczną” oraz taką, która „otwiera drogę ku bardziej stabilnej i bezpiecznej Europie”. Jest ona także dowodem „uznania dla ogromnego wysiłku społeczeństw tych krajów po przełomie 1989–1990”. Zapewnili ponadto, iż zamierzają wspierać proces dalszego rozszerzenia Sojuszu Północnoatlantyckiego. Mając na uwadze przyszłe członkostwo w NATO, Czechy, Polska i Węgry postanowiły nawiązać bezpośrednie kontakty na szczeblu ministrów obrony narodowej i szefów sztabów ich armii, by rozwijać bezpośrednią współpracę. W komentarzach zwracano wówczas uwagę, że w ten sposób zaczyna odradzać się na nowo „duch Wyszehradu”, choć bez Słowacji, która w tym czasie zaprzepaściła swoją szansę integracyjną¹⁶².

Realizując ustalenia szczytu NATO w Madrycie, Polska, Czechy i Węgry w połowie września 1997 roku rozpoczęły rozmowy akcesyjne z Sojuszem Północnoatlantyckim. Podczas rund negocjacyjnych omawiano kwestie prawne, polityczne, wojskowe oraz finansowe przyszłego członkostwa tych państw w NATO. Na podstawie zebranych informacji i dokumentów został przygotowany raport zawierający pozytywne rekomendacje kandydatów dla Rady Północnoatlantyckiej, na podstawie którego Rada sporządziła protokoły akcesyjne. Zostały one podpisane 16 grudnia 1997 roku w Brukseli przez szefów dyplomacji „szesnastki”, a następnie poddane narodowym procesom ratyfikacji w stolicach państw NATO¹⁶³. Po podpisaniu protokołów akcesyjnych Sojusz Północnoatlantycki zdecydował się stopniowo włączać zaproszone państwa w różne sfery swej działalności. Kiedy zakończył się proces ratyfikacji protokołów akcesyjnych, możliwe stało się formalne zaproszenie Polski, Czech i Węgier do przystąpienia do traktatu waszyngtońskiego, które 29 stycznia 1999 roku wystosował sekretarz generalny NATO Javier Solana. Po dopełnieniu niezbędnych procedur prawnych w Budapeszcie, Pradze i Warszawie, 12 marca 1999 roku w Independence (w stanie Missouri w USA) ministrowie spraw zagranicznych trzech zaproszo-

¹⁶¹ Deklaracja madrycka (fragmenty) w: A. KRZECZUNOWICZ: *Krok po kroku...*, s. 208–209.

¹⁶² Ibidem, s. 16–17.

¹⁶³ R. KUŹNIAR: *Sojusz Północnoatlantycki – reforma i rozszerzenie*. „Rocznik Strategiczny” 1997/1998, s. 97.

nych państw przekazali sekretarzowi stanu USA Madeleine Albright (depozytariuszowi traktatu waszyngtońskiego) akty akcesji swych państw. W ten sposób zakończony został proces wchodzenia do Sojuszu Północnoatlantyckiego. W tym dniu trzy państwa Europy Środkowej stały się jego pełnoprawnymi członkami, przyjmując na siebie wszystkie zobowiązania wynikające z traktatu waszyngtońskiego, ale i zyskując gwarancje bezpieczeństwa¹⁶⁴.

Sekretarz generalny NATO Javier Solana powiedział wówczas: „Wydaje mi się, że dzisiejsze przystąpienie nowych członków do Sojuszu oznacza triumf sprawiedliwości nad historią. Zbyt długo w XX wieku kraje Europy Środkowej i Wschodniej z powodu tragedii wojny i podziałów nie mogły być częścią euroatlantyckiej wspólnoty demokratycznych państw, do której sprawiedliwie należą. Teraz, w końcu, naprawiamy tę niesprawiedliwość”¹⁶⁵.

Wejście do Sojuszu Północnoatlantyckiego dało trzem państwom Europy Środkowej poczucie bezpieczeństwa, przyniosło też korzyści polityczne, ekonomiczne, technologiczne (modernizacja armii), instytucjonalne (udział w podejmowaniu najważniejszych decyzji)¹⁶⁶. Proces rozszerzenia NATO wbrew zapowiedziom jego przeciwników nie stał się czynnikiem destabilizującym sytuację w Europie, nie wpłynął także na pogorszenie stosunków NATO – Rosja czy powstanie nowych podziałów. Wręcz przeciwnie, przyjęcie Polski, Czech i Węgier ożywiło dyskusję nad „polityką otwartych drzwi”. W listopadzie 2002 roku na szczycie NATO w Pradze sekretarz generalny NATO lord George Robertson oficjalnie zaprosił siedem nowych państw do Sojuszu Północnoatlantyckiego. Wśród „szczęśliwej siódemki” znalazły się Bułgaria, Estonia, Litwa, Łotwa, Rumunia, Słowacja i Słowenia. Operacja przyjmowania tych państw zakończyła się w 2004 roku – dokładnie 29 marca wymienione państwa stały się pełnoprawnymi członkami Sojuszu Północnoatlantyckiego. Sekretarz generalny G. Robertson, uzasadniając zaproszenie siedmiu nowych państw, stwierdził, że: „Ta runda rozszerzenia umocni Sojusz Północnoatlantycki, jego siłę i sferę bezpieczeństwa, którą tworzy”. Premier Słowacji Mikuláš Dzurinda powiedział z kolei: „To kamień milowy w historii naszego bezpieczeństwa i zadośćuczynienie dla wszystkich obywateli Słowacji za ich cierpliwość i pracę na rzecz wolności”¹⁶⁷. Tym sposobem wspólny cel państw Grupy Wyszehradzkiej w dziedzinie bezpieczeństwa stał się faktem – państwa te zostały członkami Sojuszu Północnoatlantyckiego i otrzymały gwarancje bezpieczeństwa.

¹⁶⁴ M. TABOR: *Polska w Sojuszu Północnoatlantyckim*. W: S. PARZYMIŚ, I. POPIUK-RYSIŃSKA: *Polska w organizacjach międzynarodowych*. Warszawa 2002, s. 79.

¹⁶⁵ B. WĘGLARCZYK: *Dzień dobry w NATO*. „Gazeta Wyborcza” z 13–14 marca 1999 r.

¹⁶⁶ J. UŚIAK: *Security and Strategic Culture of the Visegrad Group Countries*. Banská Bystrica 2013, s. 172.

¹⁶⁷ T. GRABIŃSKI, R. SOŁTYK: *Zapraszamy – siedem nowych państw w Sojuszu*. „Gazeta Wyborcza” z 22 listopada 2002 r.

Deklaracja wyszehradzka z Kromieryża z 2004 roku zawarta w zmienionych warunkach politycznych wyznaczała nowe priorytety współpracy wyszehradzkiej także w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony. Państwa te jako członkowie Sojuszu Północnoatlantyckiego określiły w deklaracji cele współpracy w ramach NATO:

- konsultacje oraz współpraca w strukturach NATO – wykazując zdolności obronne;
- zaangażowanie w umacnianie transatlantyckiej solidarności i spójności;
- współpraca na bazie doświadczeń wyszehradzkich w celu promowania wspólnego zrozumienia bezpieczeństwa pośród państw aspirujących do europejskich i euroatlantyckich instytucji;
- poprawa współpracy w ramach wspólnoty międzynarodowej w dziedzinie nowych wyzwań dla bezpieczeństwa, ze specjalnym naciskiem kładzionym na zwalczanie międzynarodowego terroryzmu¹⁶⁸.

Współpraca w ramach NATO wiąże się z podejściem państw Grupy Wyszehradzkiej do najważniejszego sojusznika, jakim są Stany Zjednoczone. Państwo to od początku przemian politycznych w regionie Europy Środkowej jawiło się jako przyszły partner i mocarstwo, które po zakończeniu zimnej wojny może stać się gwarantem bezpieczeństwa w nowym układzie sił na kontynencie europejskim. Stąd pojawiło się początkowo tak silne dążenie elit politycznych w państwach wyszehradzkich, aby zacieśniać relacje ze Stanami Zjednoczonymi i nadać im wręcz szczególne miejsce w polityce zagranicznej. Państwem, które było najbardziej konsekwentnym zwolennikiem współpracy z USA, była Polska; stosunek Czech i Słowacji był bardziej wynikiem sytuacji politycznej w kraju i politycznych kalkulacji, a węgierskie stanowisko cechował „miękki atlantyzm”¹⁶⁹. W przypadku Polski i Czech mówiło się o ich „atlantycyzmie” przejawiającym się swoistym „zapatrzeniem” w „Wielkiego Brata” zza Atlantyku. Dla Polski gwarancje bezpieczeństwa ze strony Stanów Zjednoczonych są istotne ze względu na geopolityczne położenie pomiędzy Niemcami a Rosją i związane z nim historyczne doświadczenia. Stąd polityka Polski, ale także Czech wobec Stanów Zjednoczonych polegała na popieraniu amerykańskich inicjatyw i polityki w różnych częściach świata z nadzieją na płynące z tego tytułu korzyści. W zamian za to Amerykanie zaoferowali np. projekt budowy elementów systemu tarczy antyrakietowej, które miały być rozlokowane w Polsce (baza) i Czechach (radar) właśnie przez administrację prezydenta George’a W. Busha¹⁷⁰, ostatecznie jednak administracja następnego prezydenta

¹⁶⁸ *Guidelines of the Future Areas of Visegrad Cooperation*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group. A Central European constellation*. Bratislava 2006, s. 240.

¹⁶⁹ M. GNIAZDOWSKI: *Polityka Polski w Grupie Wyszehradzkiej*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2008, s. 168.

¹⁷⁰ J. HAMBERGER: *The evolution of Atlanticism in the Visegrad area: the case studies of the Czech Republic and Poland as observed from Hungary*. In: *V4 Papers*. No. 2: *Visegrad cooperation within NATO and CSDP*. Ed. C. Törő. Warsaw 2011, s. 55. https://www.pism.pl/files/?id_

Barracka Obama zrezygnowała z projektu, a w stosunkach z Rosją zaczęła realizować politykę „resetu”¹⁷¹.

Państwa Grupy Wyszehradzkiej starały się rozwijać współpracę w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony, czemu miały służyć częste spotkania przedstawicieli ministerstw obrony państw wyszehradzkich. Efektem owej wymiany poglądów na kwestię bezpieczeństwa w regionie stały się kolejne deklaracje mówiące o gotowości partnerów V4 do pogłębiania współpracy obronnej:

- odpowiedzialność za silne NATO¹⁷² ;
- wspólne oświadczenie premierów Grupy Wyszehradzkiej o wzmocnieniu bezpieczeństwa V4 oraz współpracy obronnej¹⁷³;
- deklaracja premierów Grupy Wyszehradzkiej o nowym otwarciu współpracy obronnej V4¹⁷⁴;
- długoterminowa wizja państw wyszehradzkich o pogłębianiu ich współpracy obronnej¹⁷⁵;

Wyłaniają się z nich najważniejsze obszary w ramach wspólnej polityki obronnej państw V4:

- wspólna wyszehradzka grupa bojowa;
- współpraca w planowaniu obronnym;
- wspólne ćwiczenia;
- wspólne zaopatrzenie i przemysł obronny;
- edukacja wojskowa;
- wspólna ochrona przestrzeni powietrznej;
- koordynacja stanowisk;
- strategia komunikacyjna¹⁷⁶.

plik=8394 (dostęp: 14.03.2016); J. HAMBERGER: *Atlanticism and Security Policy in Poland and in the Czech Republic*. „HIIA Papers” 2008, Vol. 14, s. 3. http://kki.gov.hu/download/5/0a/b0000/Tanulmanyok_2008_14_Atlanticism_and_Security.pdf (dostęp: 19.03.2016).

¹⁷¹ I. TELEKI: *Visegrad at 20*. “Central-East European Policy Review” 2011, s. 47. http://csis.org/files/publication/110926_Bugajski_EastCentralEuroPolicy_WEB.pdf (dostęp: 7.04.2016).

¹⁷² *Declaration of the Visegrad Group Responsibility for a Strong NATO* (Prague, April 18, 2012). <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/declaration-of-the> (dostęp: 17.02.2016).

¹⁷³ *Budapest Joint Statement of the Visegrad Group Heads of Government on Strengthening the V4 Security and Defence Cooperation* (October 14, 2013). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/budapest-joint-statement-140929> (dostęp: 17.02.2016).

¹⁷⁴ *Budapest Declaration of the Visegrad Group Heads of Government on the New Opening in V4 Defence Cooperation* (Budapest, June 24, 2014). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/budapest-declaration-of> (dostęp: 17.02.2016).

¹⁷⁵ *Long Term Vision of the Visegrad Countries...*

¹⁷⁶ *Bratislava Declaration of the Visegrad Group Heads of Government on the Deepening V4 Defence Cooperation...; Action Plan of the Visegrad Group Defence Cooperation*. <http://www.visegradgroup.eu/about/cooperation/defence> (dostęp: 17.02.2016).

Mając na uwadze zaangażowanie w ramach Sojuszu Północnoatlantyckiego, „państwa V4 są szczególnie zainteresowane wzmocnieniem charakteru obronnego Sojuszu i współpracą transatlantycką, co potwierdziła przyjęta przed szczytem NATO w Chicago (maj 2012) deklaracja V4 *Odpowiedzialność za silne NATO*¹⁷⁷. Z kolei konsekwencją konfliktu na Ukrainie od 2014 roku było dążenie do wzmocnienia wschodniej flanki NATO poprzez zwiększenie obecności wojsk i sprzętu wojskowego na terytorium państw Europy Środkowo-Wschodniej oraz plany budowy nowych amerykańskich baz w tych krajach, choć w akcie założycielskim Rady NATO-Rosja z 1997 roku zapisano, iż Sojusz na terenie nowych państw członkowskich nie będzie „rozmieszczać na stałe znaczących sił bojowych”¹⁷⁸. W 2014 roku doszło do otwartego naruszenia przez Rosję zasad pozimnowojennego porządku międzynarodowego w Europie. Aneksja Krymu, a następnie wsparcie militarne dla separatystów na wschodzie Ukrainy pokazało, iż Rosja broni swojej strefy wpływów, łamiąc prawo międzynarodowe i zasady OBWE. W obliczu nowych wyzwań podczas szczytu NATO w Warszawie (8–9 lipca 2016 roku) państwa członkowskie Sojuszu Północnoatlantyckiego negatywnie oceniły bezpieczeństwo we wschodnim i południowym sąsiedztwie NATO, co pociągnęło za sobą decyzję o trwałej, rotacyjnej obecności wojsk na wschodniej flance.

3.4. Współpraca z innymi partnerami

Podczas szczytu państw Grupy Wyszehradzkiej w Kromieryżu 12 maja 2004 roku przyjęte zostały *Wytyczne dotyczące przyszłych obszarów współpracy wyszehradzkiej*¹⁷⁹, w których zawarto punkt odnoszący się do współpracy państw Grupy Wyszehradzkiej z innymi partnerami oraz w ramach organizacji międzynarodowych. Zgodnie z owymi wytycznymi współpraca z innymi partnerami obejmuje:

- współpracę z zainteresowanymi państwami Europy Środkowej;
- współpracę z państwami kandydującymi oraz aspirującymi do członkostwa w Unii Europejskiej i NATO, mającą na celu wsparcie reform niezbędnych dla ich europejskiej i euroatlantyckiej perspektywy;
- współpracę w skutecznej implementacji programów współpracy tych państw z UE i NATO;

¹⁷⁷ *W regionie siła? Stan i perspektywy współpracy wojskowej wybranych państw obszaru od Morza Bałtyckiego do Morza Czarnego*. Red. J. GOTKOWSKA, O. OSICA. Warszawa 2012, s. 58.

¹⁷⁸ T. BIELECKI: *Wschodnia flanka NATO zyska więcej broni i sprzętu*. „Gazeta Wyborcza” z 6 lutego 2016 r. <http://wyborcza.pl/1,75477,19589912,wschodnia-flanka-nato-zyska-wiecej-broni-i-sprzetu.html?disableRedirects=true> (dostęp: 14.04.2016).

¹⁷⁹ *Guidelines on the Future Areas of Visegrad Cooperation* (Kroměříž, May 12, 2004). <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/guidelines-on-the-future-110412> (dostęp: 17.04.2016).

- współpracę z innymi strukturami regionalnymi;
- konsultacje i współpracę w ramach Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) w sprawach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania;
- konsultacje, współpracę i wymianę informacji w ramach organizacji międzynarodowych (ONZ, Rada Europy, OECD);
- możliwe wzajemne wspieranie kandydatur do organizacji i organów międzynarodowych¹⁸⁰.

Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej z innymi partnerami odbywa się w formule Wyszehrad plus, czyli spotkań na różnych szczeblach przedstawicieli wyszehradzkiej czwórki oraz innych państw, w zależności od tematyki. Dotyczy to zwłaszcza współpracy z partnerami z Unii Europejskiej, sąsiadującymi z krajami wyszehradzkimi: Bułgarią, Chorwacją, Rumunią, Słowenią i państwami bałtyckimi¹⁸¹. W formule Wyszehrad plus znalazło się miejsce na rozwijanie partnerskich inicjatyw z Austrią i Słowenią, a wspólnym punktem zainteresowań stała się sytuacja w regionie Bałkanów Zachodnich i popieranie integracji państw z tego regionu z Unią Europejską¹⁸². Ponadto od 2001 roku Grupa Wyszehradzka współpracuje z państwami Beneluxu (Belgia, Holandia, Luksemburg), a od 2003 roku z Nordycką Radą Ministrów, w skład której wchodzi: Dania, Finlandia, Islandia, Norwegia i Szwecja – niegdyś służące swoim doświadczeniem i dające inspirację do rozwijania współpracy wyszehradzkiej¹⁸³.

Z dniem 1 lipca 2013 roku Grupa Wyszehradzka zyskała nowego sąsiada w Unii Europejskiej, czyli Chorwację, która jako drugie po Słowenii państwo powstałe po rozpadzie Jugosławii została przyjęta w poczet członków Unii Europejskiej. Ma to istotne znaczenie dla perspektyw integracyjnych pozostałych państw bałkańskich, zwłaszcza Serbii, Czarnogóry oraz Bośni i Hercegowiny, określanych regionem Bałkanów Zachodnich. Wola zacieśniania współpracy została wyrażona we wspólnej deklaracji ministrów spraw zagranicznych państw Grupy Wyszehradzkiej i Chorwacji, przyjętej w przededniu wejścia Chorwacji do Unii Europejskiej, w której czytamy, iż „państwa V4 oraz Chorwacja zamierzają rozwijać i umacniać proces integracji europejskiej, wspierać

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ J. MAZUR: *Reinvention of the Visegrad Group: what is Visegrad after 10 years in the EU? W: Ten years of the Visegrad Group member states in the European Union*. Eds. A. PIEKUTOWSKA, I. WROŃSKA. Warsaw–Białystok 2015, s. 167.

¹⁸² T. STRĄŻAY: *Neither beautiful nor ugly, but functional: a pragmatic view on the Visegrad Group*. „Contemporary European Studies” 2014, Vol. 2, s. 40. http://www.ces.upol.cz/wp-content/uploads/2014/07/ces_03_2_2014_Strazay.pdf (dostęp: 6.04.2016).

¹⁸³ V.-K. BRAZOVA, P. MATCZAK, V. TAKACS: *Regional Organization Study: Visegrad Group*. Poznań 2013, s. 9. http://anvil-project.net/wp-content/uploads/2013/12/Visegrad-Group_v1.0.pdf (dostęp: 25.04.2016).

dalszą politykę rozszerzenia UE zwłaszcza w obszarze Bałkanów Zachodnich, a także pogłębiać wzajemną współpracę sektorową¹⁸⁴. Spośród państw wyszehradzkich najbliższe relacje Chorwacja ma z sąsiadującymi Węgrami, kierunek bałkański jest bowiem tradycyjnie jednym z priorytetów w węgierskiej polityce zagranicznej. Czwórka wyszehradzka wspierała Chorwację w procesie negocjacji akcesyjnych, które zakończyły się w trakcie prezydencji Węgier w Radzie Unii Europejskiej w pierwszej połowie 2011 roku, zaś traktat akcesyjny został podpisany, gdy przewodnictwem unijne pełniła Polska, w grudniu 2011 roku. Zarówno dorobek współpracy (wielostronnej i bilateralnej), jak i zbieżność interesów w wielu obszarach to istotny kapitał polityczny dla zbliżenia Grupy Wyszehradzkiej z Chorwacją. Wspólne tematy to m.in. energetyka, transport, rozszerzenie Unii Europejskiej i polityka sąsiedztwa. Chorwacja uczestniczy we flagowym przedsięwzięciu Grupy Wyszehradzkiej, czyli budowie korytarza gazowego Północ-Południe, jest także zainteresowana tworzeniem wspólnego rynku energii i rozbudową infrastruktury przesyłowej. Współpraca Chorwacji z Grupą Wyszehradzką z jednej strony wzbogaca współpracę wielostronną na rzecz Bałkanów Zachodnich o cenne doświadczenia Zagrzebia, a z drugiej dodatkowo motywuje Chorwację do konstruktywnego zaangażowania we wsparcie działań reformatorskich w państwach bałkańskich, aspirujących do członkostwa w Unii Europejskiej i kontynuowania procesu pojednania z sąsiadami¹⁸⁵.

3.5. Podsumowanie

- 1) Współpraca wyszehradzka przebiega w trzech głównych wymiarach: politycznym, sektorowym i obywatelskim.
- 2) Do głównych obszarów współpracy państw Grupy Wyszehradzkiej należą: współpraca w ramach V4, Unii Europejskiej, Sojuszu Północnoatlantyckiego oraz współpraca z innymi partnerami.
- 3) W ramach Grupy Wyszehradzkiej do najważniejszych priorytetów współpracy i głównych obszarów działania należą: europejska perspektywa dla Bałkanów Zachodnich oraz polityka energetyczna.
- 4) Państwa V4 powołały także do życia strukturę współpracy gospodarczej pod nazwą CEFTA, czyli Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu, które stanowiło swoisty „poligon doświadczalny” przed wejściem do Unii Europejskiej.

¹⁸⁴ *Joint Declaration of the Foreign Ministers of the Visegrad Countries and Croatia on the Occasion of the Croatian Accession to the EU* (Budapest, June 26, 2013). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/joint-declaration-of-the> (dostęp: 15.02.2016).

¹⁸⁵ A. SADECKI: *Perspektywy współpracy Chorwacji z Grupą Wyszehradzką*. W: OSW: Komentarze, 3.10.2013. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-10-03/perspektywy-wspolpracy-chorwacji-z-grupa-wyszehradzka> (dostęp: 15.02.2016).

- 5) CEFTA stała się inspiracją i wzorem dla innych państw Europy Środkowo-Wschodniej, które utworzyły CEFTA 2006.
- 6) Na forum Unii Europejskiej Grupa Wyszehradzka często stanowi koalicję dla załatwienia wspólnych interesów państw Europy Środkowej.
- 7) Do najważniejszych tematów podejmowanych przez państwa V4 na forum Unii Europejskiej należą Europejska Polityka Sąsiedztwa z programem Partnerstwa Wschodniego oraz polityka spójności.
- 8) Państwa wyszehradzkie jako członkowie NATO uzyskały istotne gwarancje bezpieczeństwa, a także odgrywają ważną rolę jako sojusznicy w strategii wzmacniania wschodniej flanki Sojuszu.
- 9) Państwa Grupy Wyszehradzkiej podejmują także współpracę z innymi partnerami w formacie Wyszehrad plus, który stanowi istotną platformę dla realizacji wspólnych przedsięwzięć z różnych dziedzin.

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki

4.1. Powstanie i struktura

Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki powstał 9 czerwca 2000 roku jako organizacja międzynarodowa, której początek dała umowa podpisana w miejscowości Štířín w Republice Czeskiej podczas spotkania premierów państw wyszehradzkich – Miloša Zemana (Czechy), Jerzego Buzka (Polska), Mikuláša Dzurindy (Słowacja) oraz Viktora Orbána (Węgry)¹. Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki stanowi jedyną formalną strukturę organizacyjną Grupy Wyszehradzkiej, posiada swój statut i budżet, funkcje kierownicze są obsadzane na zasadzie rotacyjnej, a jego sekretariat ma siedzibę w stolicy Słowacji – Bratysławie. Statutowymi organami IVF są:

1) Organy zarządzające:

- Rada Ambasadorów (ang. Council of Ambassadors),
- Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych (ang. Conference of Ministers of Foreign Affairs),

2) Organy wykonawcze:

- Dyrektor Wykonawczy (ang. Executive Director),
- Zastępca Dyrektora Wykonawczego (ang. Deputy Executive Director),

3) Organ administracyjny:

- Sekretariat (ang. Secretariat)².

Rada Ambasadorów składa się z ambasadorów lub tymczasowych chargé d'affaires państw członkowskich Grupy Wyszehradzkiej akredytowanych przy

¹ *Agreement concerning the establishment of the International Visegrad Fund*. http://visegradfund.org/wordpress/wp-content/uploads/download/ivf_statute.pdf (dostęp: 18.01.2015).

² Art. 5 *Agreement concerning the establishment of the International Visegrad Fund...*

głowie państwa, którzy aktualnie posiadają pełnomocnictwo Przewodniczącego Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych. Rada przygotowuje programy działania Funduszu, projekty budżetu oraz raporty z ich realizacji w poprzednim roku, a następnie przedstawia je do zatwierdzenia przez Konferencję Ministrów Spraw Zagranicznych. Ponadto zajmuje się opracowywaniem programów i dokumentów na sesje Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych, zwoływane co najmniej raz na każde pół roku przez przewodniczącego, wyznaczającego miejsce i datę spotkania³.

Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych jest najwyższym organem Funduszu, składającym się z ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich Grupy Wyszehradzkiej lub ich upoważnionych reprezentantów, a jej sesje powinny się odbywać co najmniej raz w roku. Spośród członków na okres jednego roku zostaje mianowany rotacyjny przewodniczący Konferencji według porządku alfabetycznego (zgodnie z angielskimi nazwami państw członkowskich). Do zadań Konferencji należy ustalanie rocznego wkładu finansowego poszczególnych członków IVF, określanie rocznych oraz długoterminowych planów jego działania, zatwierdzanie budżetu, rocznych sprawozdań i rozliczeń budżetu przedstawionych przez Radę Ambasadorów⁴.

Dyrektor Wykonawczy jest odpowiedzialny za wdrażanie celów Funduszu, składanie oświadczeń w jego imieniu jako jego reprezentant, jest także szefem Sekretariatu. Każde państwo członkowskie ma prawo nominowania jednego swojego kandydata na Dyrektora Wykonawczego Funduszu oraz zastępcę Dyrektora Wykonawczego. Są oni wybierani przez Konferencję Ministrów Spraw Zagranicznych na okres 3 lat z możliwością ponownego powołania na to stanowisko. Dyrektor Wykonawczy uczestniczy w pracach Rady Ambasadorów z głosem doradczym. Ponosi odpowiedzialność za funkcjonowanie Sekretariatu Funduszu, co wiąże się m.in. z określaniem warunków zatrudnienia pracowników Sekretariatu⁵. Dyrektor Wykonawczy ocenia wszystkie wnioski aplikacyjne i najlepsze przedstawia do zatwierdzenia przez Radę Ambasadorów. Obecnym Dyrektorem Funduszu (od 2015 roku) jest Polka Beata Jaczewska, a jej zastępcą Czech Marek Pavlík⁶.

Zadaniem Sekretariatu jest informowanie opinii publicznej o możliwościach uczestniczenia w projektach oferowanych przez Fundusz, rejestrowanie składa-

³ Art. 16–25 *Agreement concerning the establishment of the International Visegrad Fund...*

⁴ Art. 6–15 *Agreement concerning the establishment of the International Visegrad Fund...*

⁵ Art. 26–33 *Agreement concerning the establishment of the International Visegrad Fund...*

⁶ Zob. <http://visegradfund.org/about/ded/> (dostęp: 2.02.2015). Funkcję Dyrektorów Wykonawczych Funduszu pełnili do tej pory: Słowak Urban Rusnák (2000–2003), Polak Andrzej Jagodziński (2003–2006), Węgier Kristóf Forrai (2006–2009), Czech Petr Vágner (2009–2012), Słowaczka Karla Wursterová (2012–2015), zaś funkcję Zastępcy Dyrektora Wykonawczego pełnili: Czech René Kubášek (2005–2008), Słowaczka Linda Kapustová Helbichová (2008–2011), Polak Zbigniew Machej (2011–2014) oraz Węgier György Varga (2014–2017).

nych wniosków i obsługa aplikantów⁷. Siedzibą Funduszu i jego Sekretariatu jest stolica Słowacji – Bratysława, co nie było wyborem przypadkowym. Taka lokalizacja – podczas trwających negocjacji z Unią Europejską – miała być czytelnym znakiem, że Słowacja jest częścią Europy, która zmierza do integracji ze Wspólnotami Europejskimi. Słowacja ponadto jest jedynym państwem sąsiadującym ze wszystkimi pozostałymi członkami Grupy Wyszehradzkiej⁸.

Zgodnie z zapisami statutu Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego celem jego istnienia jest promocja rozwoju bliższej współpracy pomiędzy umawiającymi się partnerami, wzmacnianie wzajemnych relacji członków V4 oraz reprezentowanie wspólnego obrazu Grupy Wyszehradzkiej na zewnątrz w kontaktach z innymi państwami⁹. Fundusz wspiera finansowo promocję i rozwój zwłaszcza w takich dziedzinach, jak:

- współpraca kulturalna,
- wymiana naukowa, badania i współpraca w sferze edukacji,
- wymiana pomiędzy młodymi ludźmi,
- współpraca transgraniczna,
- turystyka¹⁰.

4.2. Działalność Funduszu i jego budżet

Celem powstania Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego było wspieranie lokalnych inicjatyw angażujących obywateli państw Grupy Wyszehradzkiej, tak, by współpraca nie tylko obejmowała poziom państwowy i międzyrządowy partnerów, ale przede wszystkim by rozwijała ideę kontaktów międzyludzkich i poznawania się poprzez wspólne działanie. Od momentu powstania Fundusz poszerzał swoją ofertę pomocy finansowej udzielanej różnorodnym podmiotom. Wśród beneficjentów IVF znalazła się do tej pory liczna grupa podmiotów, poczynając od organizacji pozarządowych, przez jednostki samorządu terytorialnego, po ośrodki naukowe z państw członkowskich Grupy Wyszehradzkiej, obejmująca zróżnicowane dziedziny działalności – od kultury, poprzez sport i turystykę, po ochronę środowiska i edukację¹¹. Jak pokazuje raport z działalności Funduszu podsumowujący 15 lat jego istnienia, łączna kwota udzielonej pomocy finansowej wyniosła prawie 62 mln euro, przyznano ponad 4500

⁷ Zob. <http://visegradfund.org/about/secretariat/> (dostęp: 2.02.2015).

⁸ *Raport polskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej* (lipiec 2012–czerwiec 2013), s. 10. <https://www.ms.gov.pl/resource/3fdf09c3-e4dd-4e32-b9bf-a43bd378da07:JCR> (dostęp: 16.03.2016).

⁹ Art. 1 *Agreement concerning the establishment of the International Visegrad Fund...*

¹⁰ Art. 2 *Agreement concerning the establishment of the International Visegrad Fund...*

¹¹ Zob. http://www.mzv.cz/file/414929/Report_2000.pdf (dostęp: 18.01.2015).

grantów, ponad 1500 stypendiów¹². Największa pula środków została przeznaczona na program grantów (standardowych, małych, strategicznych), następnie na program stypendiów, program rezydencji artystycznych oraz program skierowany do państw objętych Partnerstwem Wschodnim. Najwięcej projektów dofinansowanych przez Fundusz zostało zrealizowanych w sferze kultury i sztuki oraz edukacji i badań naukowych. Wśród projektów, które otrzymały wsparcie finansowe z Funduszu, znalazły się m.in. festiwal filmowy „Kino na granicy” Český Těšín/Cieszyn, Wyszehradzka Letnia Szkoła w Krakowie, Wyszehradzki Festiwal Sportowy, Wyszehradzki Festiwal Folkloru i Rękodzieła, Wyszehradzki Festiwal Kultur oraz Wyszehradzki Festiwal Muzyczny jako cykliczne imprezy, które weszły do kalendarza wydarzeń kulturalnych i sportowych.

Fundusz rozpoczął swoją działalność w 2000 roku, oferując tylko jeden program grantów standardowych, a kwota wsparcia przyznawana najlepszym projektom wynosiła początkowo 1 mln euro. W opinii pierwszego Dyrektora Wykonawczego Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego Urbana Rusnáka „udało się zainteresować ludzi. Był to potrójny sukces, sukces wspierania społeczeństwa obywatelskiego V4, sukces dla wnioskodawców oraz sukces dla Sekretariatu Funduszu, który zdołał poradzić sobie z 300 aplikacjami. [...] Inicjatywa rządów przerodziła się w inicjatywę obywateli, których zaangażowanie i projekty pokazały, że nie jest to tylko wysniona koncepcja elit politycznych czy forma krótkoterminowej współpracy. [...] Na spotkaniu premierów w 2003 roku, podsumowującym trzyletnią działalność, Fundusz został nazwany produktem flagowym współpracy wyszehradzkiej”¹³. Po dwóch latach działalności budżet Funduszu wzrósł do 2,4 mln euro, co zaowocowało rozszerzeniem oferty dla wnioskodawców o program małych grantów przewidujący wsparcie dla małych, lokalnych projektów. Następnie przygotowany został program naukowy stypendiów dla studentów, absolwentów szkół wyższych i doktorantów oraz program grantów strategicznych zakładający finansowanie większych przedsięwzięć. Początkowo oferta pomocy finansowej IVF była skierowana do podmiotów z obszaru V4, w projekt musiało zaangażować się co najmniej trzech partnerów spośród czterech państw członkowskich Grupy Wyszehradzkiej. Przyjęcie członków V4 do Unii Europejskiej spowodowało, iż Fundusz otworzył drzwi także dla aplikantów z państw członkowskich Unii Europejskiej oraz z krajów sąsiadujących z czwórką wyszehradzką. Oznacza to, iż wnioski w postępowaniu kwalifikacyjnym o przyznanie określonego rodzaju grantu mogą składać przedstawiciele innych niż wyszehradzkie krajów, przy czym warun-

¹² *Visegrad Fund = 15!* https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/uploads.mangoweb.org/shared-prod/visegradfund.org/uploads/2018/01/ivf_Visegrad-Fund15.pdf (dostęp: 12.11.2016).

¹³ U. RUSNÁK: *At the beginning there were 300 requests*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group: A Central European Constellation*. Bratislava 2006, s. 215–216.

kiem koniecznym w procesie aplikacji jest pozyskanie partnerów z co najmniej dwóch państw Grupy, a przedmiot projektu ma być powiązany z obszarem V4¹⁴.

W ocenie Andrzeja Jagodzińskiego – Dyrektora Wykonawczego Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego (2003–2006) – Fundusz w pierwszych latach swojej działalności dawał ogromną szansę na rozwój współpracy międzyludzkiej. „Próbowaliśmy stworzyć sieć ludzi i instytucji, które znają się, są ze sobą w kontakcie i organizują wspólne przedsięwzięcia. Pomimo otwarcia się naszych granic w 1989 roku i eliminacji przeszkód w podróżowaniu, wciąż nie znamy się zbyt dobrze i niewiele o sobie wiemy. Zmiana tej sytuacji, poza budową społeczeństwa obywatelskiego, jest jedynym politycznym celem, jaki ma Fundusz”¹⁵. A. Jagodziński pisał także: „Po pięciu latach istnienia Fundusz przyznał około 1500 grantów oraz 140 stypendiów o ogólnej wartości ponad 10 mln euro. Większość tych wydarzeń wspieranych przez Fundusz pewnie nigdy by się nie odbyła, gdyby nie wsparcie z Funduszu, a inne zorganizowane byłyby na mniejszą skalę. Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki pokazuje, że za stosunkowo niską sumę pieniędzy wiele może zostać zrobione. Wszystkie rządy, które były u władzy w państwach wyszehradzkich, zdawały sobie z tego sprawę i prawie co roku wzrastał wkład do Funduszu (od 1 miliona euro w 2000 roku do 3 milionów euro w 2005 roku). Z drugiej strony wzrastała także liczba wniosków i nie byliśmy w stanie usatysfakcjonować wszystkich”¹⁶.

Beneficjentami pomocy finansowej IVF są przede wszystkim organizacje pozarządowe, samorządy lokalne, uniwersytety, szkoły, inne instytucje naukowe, kulturalne, indywidualni stypendyści z grona studentów, doktorantów oraz tzw. rezydenci artystyczni. Do końca 2013 roku zgodnie z danymi Funduszu jego wsparcie uzyskało 3800 różnorodnych projektów, przyznano 1700 stypendiów i rezydencji artystycznych na łączną kwotę 54 mln euro¹⁷.

Podsumowując 15 lat działalności Funduszu w 2015 roku, Dyrektorka Funduszu Karla Wursterová powiedziała: „Wierzę, że to właśnie działalność Funduszu przyczyniła się najbardziej do tego, że »Wyszehrad« stał się rozpoznawalną marką regionalną. Jak się okazuje, Fundusz jest nie tylko źródłem pieniędzy dla obywateli i instytucji zaangażowanych we współpracę transgraniczną, ale stał się również wyjątkowym narzędziem do dzielenia się konkretnym doświadczeniem i specjalistyczną wiedzą, którą państwa V4 zdobyły w czasie przemian i integracji z Unią Europejską”¹⁸.

¹⁴ A. JAGODZIŃSKI: *Five years of the International Visegrad Fund*. W: IDEM: *The Visegrad Group...*, s. 212–213.

¹⁵ Ibidem, s. 213.

¹⁶ Ibidem, s. 213–214.

¹⁷ Zob. <http://visegradfund.org/about/basic-facts/> (dostęp: 5.03.2015).

¹⁸ Zob. https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/europa/grupa_wyszehradzka/miedzynarodowy_fundusz_wyszehradzki_swietuje_15_lat_swojej_dzialalnosci_jsesionid=B662044A60935F576B3324AE089FD314.cmsap4p (dostęp: 16.03.2016).

Budżet Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego składa się z równych wpłat przekazywanych przez poszczególne państwa członkowskie Grupy Wyszehradzkiej i w 2014 roku jego wysokość wyniosła 8 mln euro¹⁹. Od momentu powstania Funduszu jego budżet systematycznie wzrastał – w 2006 roku wpłaty dokonywane przez państwa członkowskie wynosiły 800 tys. euro, w 2007 roku – 1,25 mln euro, w 2009 roku – 1,5 mln euro, w 2012 – 1,75 mln euro, a w 2014 roku 2 mln euro²⁰. Wzrost nakładów pieniężnych na działalność Funduszu przełożył się na wzrost sum przekazywanych na poszczególne rodzaje przyznawanych przez niego grantów. I tak wysokość grantów przyznawanych z programu Grantów Standardowych wzrosła z 1,69 mln euro w 2006 roku do 2,2 mln euro w 2013 roku, środki przeznaczone na program Małych Grantów wzrosły z 448 tys. euro w 2006 roku do 640 tys. euro w roku 2013, a wysokość grantów z programu Stypendiów Wyszehradzkich wzrosła z 589 tys. euro w 2006 roku do 643,7 tys. euro w 2013 roku²¹.

4.3. Rodzaje grantów przyznawanych przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki przyznaje następujące rodzaje grantów:

- Small Grants (Małe Granty);
- Standard Grants (Standardowe Granty);
- Strategic Grants (Strategiczne Granty);
- Strategic Conferences (Konferencje Strategiczne);
- University Studies Grant (Grant na Studia Uniwersyteckie);
- Visegrad + (Wyszehrad plus);
- V4 – Japan Joint Research Program (Wyszehradzko-Japoński Wspólny Program Badawczy)²².

4.3.1. Small Grants (Małe Granty)

Małe Granty (przyznawane przez IVF od 2002 roku – zob. tabela 4.1.) to rodzaj wsparcia finansowego dla organizacji lub osób fizycznych (z wyjątkiem instytucji bezpośrednio finansowanych z budżetu danego państwa), których

¹⁹ Zob. <http://visegradfund.org/about/budget/> (dostęp: 30.03.2015).

²⁰ Zob. *ibidem*.

²¹ Zob. http://visegradfund.org/wordpress/wp-content/uploads/download/annual_report_IVF_2012.pdf (30.03.2015).

²² Zob. <http://visegradfund.org/grants/> (dostęp: 10.03.2016).

projekty wiążą się z obszarem V4. Podmioty aplikujące o przyznanie Małego Grantu powinny pochodzić z co najmniej trzech państw „rodziny wyszehradzkiej”, przy czym zaleca się, aby zaangażować partnerów z wszystkich czterech państw. Większość beneficjentów Małych Grantów to organizacje pozarządowe (ang. Non-governmental Organizations – NGOs), organizacje społeczeństwa obywatelskiego (ang. Civil Society Organizations – CSOs), gminy, szkoły oraz inne instytucje publiczne. Maksymalny wkład Funduszu dla każdego Małego Grantu wynosi 6 tys. euro, a zgodnie z procedurą wkład finansowy ze strony Funduszu nie może przekroczyć 80% całkowitych kosztów projektu, wliczając niepieniężny wkład aplikanta i innych podmiotów. Maksymalne ramy czasowe danego projektu obejmują 6 miesięcy, a projekty finansowane z Małych Grantów powinny mieścić się w 6 kategoriach: współpraca kulturalna, badania i wymiana naukowa, edukacja, wymiana młodzieży, współpraca transgraniczna lub promocja turystyki. Roczny budżet projektu wynosi 640 tys. euro, a terminy składania wniosków przypadają na 1 marca, 1 czerwca, 1 września oraz 1 grudnia danego roku²³. Od momentu przyznawania Małych Grantów do końca 2012 roku przyznano ich łącznie 1239, najwięcej grantów – 155,

Tabela 4.1. Małe Granty

Rok	Środki		
	zgłoszone	przyjęte	przyznana kwota (euro)
2002	224	53	200 894
2003	372	93	332 224
2004	336	133	467 058
2005	332	129	462 045
2006	395	127	453 652
2007	443	155	559 967
2008	405	151	556 412
2009	376	138	549 977
2010	434	133	590 362
2011	444	127	591 983
2012	542	116	633 393
Suma	4 303	1 239	4 764 564

ŹRÓDŁO: Opracowano na podstawie: *Annual Report 2012*. Bratislava 2013, s. 12. http://visegradfund.org/wordpress/wp-content/uploads/download/annual_report_IVF_2012.pdf (dostęp: 30.03.2015).

²³ Zob. http://visegradfund.org/grants/small_grants/ (dostęp: 9.03.2015).

przyznano w 2007 roku, a najmniej – 53, w 2002 roku, kiedy program rozpoczął swoją działalność. Zaobserwować można tendencję do składania coraz większej liczby wniosków aplikacyjnych.

4.3.2. Standard Grants (Standardowe Granty)

W przypadku Standardowych Grantów (zob. tabela 4.2.) większość wytycznych pokrywa się ze standardami dla Małych Grantów, opisanymi wcześniej. Różnice dotyczą minimalnego wkładu ze strony IVF, który w odniesieniu do Standardowych Grantów wynosi 6,001 tys. euro, roczny budżet dla tego typu grantów to 2,2 mln euro, maksymalne ramy czasowe wynoszą 12 miesięcy, a terminy składania wniosków przypadają na 15 marca oraz 15 września danego roku²⁴. Granty Standardowe przyznawane są od 2000 roku, czyli od momentu powstania Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego. W okresie 2000–2012 przyznano w sumie 2034 grantów, najwięcej przypadło na rok 2007 – 248, a najmniej na 2000 rok – 26.

Tabela 4.2. Standardowe Granty

Rok	Środki		
	zgłoszone	przyjęte	przyznana kwota (euro)
2000	236	26	406 319
2001	369	89	1 523 019
2002	251	91	1 723 700
2003	267	110	1 749 693
2004	309	139	1 623 000
2005	371	172	1 804 809
2006	466	216	1 854 200
2007	539	248	2 146 200
2008	480	240	2 255 584
2009	479	244	2 416 464
2010	541	253	2 470 328
2011	633	206	2 282 920
2012	671	212	2 278 516
Suma	5 613	1 239	22 256 236

ŹRÓDŁO: Opracowano na podstawie: *Annual Report 2012*. Bratislava 2013, s. 12...

²⁴ Zob. http://visegradfund.org/grants/standard_grants/ (dostęp: 9.03.2015).

4.3.3. Strategic Grants (Strategiczne Granty)

Celem Wyszehradzkiego Programu Strategicznego (Grantów Strategicznych przyznawanych od 2005 roku – zob. tabela 4.3.) jest wspieranie długoterminowych projektów o charakterze strategicznym, które łączą instytucje ze wszystkich czterech państw Grupy Wyszehradzkiej. Projekty muszą być zgodne z co najmniej jednym z priorytetów określonych przez Konferencję Ministrów Spraw Zagranicznych na dany rok (odpowiadając głównym celom poszczególnych prezydencji V4). W przypadku Strategicznych Grantów termin składania wniosków upływa 15 kwietnia, ramy czasowe wynoszą do 36 miesięcy, budżet danego projektu jest nieograniczony (średnio wynosi on około 40 tys. euro), a IVF pokrywa maksymalnie 70% jego kosztów²⁵. Priorytety wyznaczone na 2015 rok to:

- V4 + Ukraina – organizacja konferencji dla think tanków i organizacji pozarządowych, a także przedstawicieli rządów państw Grupy Wyszehradzkiej oraz Ukrainy, organizacja serii konsultacji eksperckich dotyczących określonych kwestii, wymiana wiedzy i umiejętności pomiędzy podmiotami z krajów wyszehradzkiej oraz Ukrainy zaangażowanymi w sprawy bezpieczeństwa energetycznego i wykorzystania energii;
- połączenia transportowe i inne systemy infrastrukturalne pomiędzy państwami Grupy Wyszehradzkiej;
- połączenia energetyczne oraz liberalizacja rynku energii w regionie wyszehradzkim w praktyce²⁶.

Od momentu powstania do 2012 roku przyznano w sumie 32 granty, z czego najwięcej przypadło na rok 2012, a najmniej na rok 2005.

Tabela 4.3. Granty Strategiczne

Rok	Środki		
	zgłoszone	przyjęte	przyznana kwota (euro)
2005	8	2	110 000
2006	11	4	190 000
2007	14	3	149 350
2008	13	7	329 610
2009	13	8	322 000
2010	14	8	235 500
2011	32	13	400 000
2012	55	14	383 000
Suma	160	32	1 736 460

ŹRÓDŁO: Opracowano na podstawie: *Annual Report 2012*. Bratislava 2013, s. 12...

²⁵ Zob. http://visegradfund.org/grants/strategic_grants/ (dostęp: 9.03.2015).

²⁶ Ibidem.

4.3.4. Visegrad Strategic Conferences (Wyszehradzkie Konferencje Strategiczne)

Grant Wyszehradzkich Konferencji Strategicznych został ustanowiony w 2014 roku jako podprogram Strategicznych Grantów dla finansowania wydarzeń takich jak konferencje o strategicznym znaczeniu dla regionu V4. Roczny budżet grantu wynosi 400 tys. euro, a termin składania wniosków upływa 15 kwietnia. Potencjalni aplikanci są zachęceni do konsultacji z Funduszem przed składaniem swoich propozycji. Określa on bowiem warunki przyznania grantu, obejmujące listę osiągnięć i doświadczenie w realizacji programów, które wcześniej otrzymały grant. Tematyka konferencji musi wywierać istotny wpływ międzynarodowy, być silnie powiązana z obszarem V4 oraz obejmować jedno lub więcej z podanych zagadnień: polityka zagraniczna, ekonomia, bezpieczeństwo, demokratyzacja, prawa człowieka, transformacja gospodarcza i społeczna, współpraca regionalna. Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki może pokryć nawet 100% kosztów projektu²⁷.

4.3.5. Visegrad University Studies Grant (VUSG) – (Wyszehradzki Grant na Studia Uniwersyteckie)

Wyszehradzki Grant na Studia Uniwersyteckie to program grantów przeznaczonych dla uniwersytetów w celu promowania oraz wspierania rozwoju i wprowadzania kursów uniwersyteckich lub programów studiów dotyczących specyficznych zjawisk związanych z państwami Grupy Wyszehradzkiej. Grant jest przekazywany jako jednorazowa wypłata lub wielokrotna transza przeznaczona dla instytutów, wydziałów uniwersyteckich, szkół, które są w stanie utworzyć kurs czy program studiów, umieścić go w ścieżce nauczania oraz prowadzić planowaną, długoterminową rekrutację. Wysokość wsparcia zależy od rozmiaru oraz jakości danego projektu, ale w zamierzeniu jest to kwota 10 tys. euro za kurs oraz 40 tys. euro za program studiów (zob. tabela 4.4.). O wyszehradzki grant uniwersytecki może ubiegać się każdy publiczny lub prywatny uniwersytet, a dany kurs czy program studiów może być nauczany w dowolnym języku. W każdym semestrze musi być jednak zapewniony udział co najmniej 2 lub 3 odpowiednich gościnnych wykładowców z dwóch państw Grupy Wyszehradzkiej, innych niż państwo pochodzenia organizatora. Termin składania wniosków upływa 10 listopada, a roczny budżet wynosi 280 tys. euro²⁸. Od momentu przyznawania grantów w 2008 roku do 2012 roku łączna liczba przyznanych grantów wyniosła 57, najwięcej grantów przyznano w roku 2011, a najmniej w roku 2009 i 2010.

²⁷ Zob. <http://visegradfund.org/grants/strategic-conferences/> (dostęp: 9.03.2015).

²⁸ Zob. <http://visegradfund.org/grants/vusg/> (dostęp: 9.03.2015).

Tabela 4.4. Wyszehradzkie Granty na Studia Uniwersyteckie (VUSG)

Rok	Środki		
	zgłoszone	przyjęte	przyznana kwota (euro)
2008	33	12	285 000
2009	14	10	185 000
2010	22	10	220 000
2011	22	14	223 000
2012	15	11	206 000
Suma	106	57	1 119 000

ŹRÓDŁO: Opracowano na podstawie: *Annual Report 2012*. Bratislava 2013, s. 12...

4.3.6. Visegrad + (Wyszehrad plus)

Program Wyszehrad plus został ustanowiony w 2008 roku z tzw. Funduszu Elastycznego (ang. Flexible Fund) dla zarządzania i finansowania projektów, które przyczyniają się do demokratyzacji oraz procesów transformacji w wybranych państwach i regionach, zwłaszcza w krajach niebędących członkami Unii Europejskiej z Europy Wschodniej i Południowego Kaukazu (objętych programem Unii Europejskiej Partnerstwo Wschodnie) oraz z Bałkanów Zachodnich. Do tej pory projekty koncentrowały się na Białorusi (2008, 2009), Serbii (2009), Gruzji (2010), Bałkanach Zachodnich (2012, 2014). Główne państwa docelowe, priorytety oraz tematy projektów są określane i zatwierdzane decyzją Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych²⁹.

4.3.7. V4 – Japan Joint Research Program (Wyszehradzko-Japoński Wspólny Program Badawczy)

Wyszehradzko-Japoński Wspólny Program Badawczy jest mechanizmem służącym opracowywaniu oraz wspieraniu konkretnych projektów badawczych opartych na wielostronnych ustaleniach pomiędzy państwami Grupy Wyszehradzkiej a Japonią. Program został zainicjowany w 2015 roku, a skierowany jest do publicznych lub prywatnych organizacji badawczych lub małych i średnich przedsiębiorstw z co najmniej trzech państw V4 oraz Japonii, ale pierwszeństwo w uzyskaniu grantu przyznaje się projektom tworzącym konsorcja reprezentujące całą czwórkę wyszehradzką. Termin składania

²⁹ Zob. http://visegradfund.org/grants/visegrad_plus/ (dostęp: 9.03.2015).

wniosek upływa 10 kwietnia, a maksymalny budżet danego projektu wynosi 100 tys. euro³⁰.

4.4. Rodzaje stypendiów przyznawanych przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki oferuje Wyszehradzki Program Stypendiów, który przewiduje magisterskie i doktoranckie stypendia dla wybranych stypendystów na okres 1 lub 2 semestrów (z wyjątkiem programu In-Coming, w ramach którego stypendia mogą obejmować od 1 do 4 semestrów). Stypendia wyszehradzkie są przyznawane od 2003 roku, w roku akademickim 2014/2015 budżet programu wynosił ok. 1,190 mln euro (zob. tabela 4.5.). Oferta stypendiów jest skierowana do obywateli następujących krajów (w zależności od rodzaju stypendium, o które się ubiegają): Albania, Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Bośnia i Hercegowina, Republika Czeska, Gruzja, Węgry, Kosowo, Macedonia, Mołdawia, Czarnogóra, Polska, Rosja, Serbia, Słowacja i Ukraina. Termin składania wniosku o przyznanie stypendium upływa 31 stycznia każdego roku – wyjątek stanowi stypendium w ramach Archiwum Społeczeństwa Otwartego (ang. Open Society Archives – OSA)³¹.

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki przyznaje następujące rodzaje stypendiów:

- Visegrad Scholarship Programme (Program Wyszehradzkich Stypendiów),
- Visegrad Scholarship Programme – EaP (Program Wyszehradzkich Stypendiów – Partnerstwo Wschodnie),
- Visegrad Scholarship at OSA (Wyszehradzkie Stypendia w OSA),
- Visegrad-Taiwan Scholarship (Stypendium Wyszehrad-Tajwan)³².

4.4.1. Visegrad Scholarship Programme (Program Wyszehradzkich Stypendiów)

Program Wyszehradzkich Stypendiów jest skierowany do magistrów i doktorantów studiujących lub prowadzących badania naukowe w instytucjach szkolnictwa wyższego w regionie V4, a także w państwach Bałkanów Zachodnich oraz krajach objętych programem Partnerstwa Wschodniego. Program zadedykowano stypendystom pochodzącym z jednego z państw członkowskich Grupy Wyszehradzkiej (Czech, Polski, Słowacji lub Węgier), którzy planują studiować

³⁰ Zob. <http://visegradfund.org/grants/japan/> (dostęp: 9.03.2015).

³¹ Zob. <http://visegradfund.org/scholarships/> (dostęp: 16.03.2015).

³² Zob. ibidem.

w innym państwie wyszehradzkim niebędącym ich krajem ojczystym w każdej akredytowanej publicznej lub prywatnej uczelni czy instytucji uznawanej przez narodowe akademie nauk. Wysokość stypendium wynosi 2,3 tys. euro na semestr dla stypendysty oraz 1,5 tys. euro na semestr dla uczelni lub instytucji przyjmującej³³.

Program Wyszehradzkich Stypendiów obejmuje 2 rodzaje stypendiów:

- In-Coming Scholarships (Stypendia dla Przyjeżdżających z zewnątrz),
- Out-Going Scholarships (Stypendia dla Wyjeżdżających).

Stypendia dla Przyjeżdżających z zewnątrz są kierowane do stypendystów, którzy chcieliby studiować w akredytowanej publicznej lub prywatnej uczelni lub instytucji uznanej przez narodowe akademie nauk w państwach Grupy Wyszehradzkiej. Oferta jest przeznaczona dla obywateli następujących krajów: Albania, Bośnia i Hercegowina, Kosowo, Macedonia, Czarnogóra, Rosja, Serbia. W ramach tego rodzaju stypendiów realizowany jest program stypendiów dla przyjeżdżających z państw objętych programem Unii Europejskiej Partnerstwo Wschodnie (Stypendia dla Partnerstwa Wschodniego). Korzystają więc z niego następujące kraje: Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzja, Mołdawia i Ukraina. Zakwalifikowani aplikanci otrzymają stypendium w wysokości 2,3 tys. euro na semestr, a uniwersytet lub instytucja przyjmująca stypendium w wysokości 1,5 tys. euro na semestr. Stypendyści, których dystans do państwa przyjmującego przekracza 1500 km, mogą ubiegać się o przyznanie jednorazowego grantu podróznego na pokrycie kosztów podróży do uczelni przyjmującej³⁴.

Stypendia dla Wyjeżdżających są kierowane do stypendystów z państw Grupy Wyszehradzkiej, którzy chcieliby studiować w akredytowanej publicznej lub prywatnej uczelni lub instytucji uznanej przez narodowe akademie nauk w następujących krajach: Albania, Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Bośnia i Hercegowina, Gruzja, Kosowo, Macedonia, Mołdawia, Czarnogóra, Serbia i Ukraina. Zakwalifikowani aplikanci otrzymają stypendium w wysokości 2,3 tys. euro na semestr, a uniwersytet lub instytucja przyjmująca stypendium w wysokości 1,5 tys. euro na semestr. Stypendyści, których dystans do państwa przyjmującego przekracza 1500 km, mogą ubiegać się o przyznanie jednorazowego grantu podróznego na pokrycie kosztów podróży do uczelni przyjmującej³⁵.

³³ Zob. <http://visegradfund.org/scholarships/intra/> (dostęp: 16.03.2015).

³⁴ Zob. <http://visegradfund.org/scholarships/incoming/> (dostęp: 16.03.2015).

³⁵ Zob. <http://visegradfund.org/scholarships/outgoing/> (dostęp: 16.03.2015).

4.4.2. Visegrad Scholarship Programme – EaP (Program Wyszehradzkich Stypendiów – Partnerstwo Wschodnie)

Program Wyszehradzkich Stypendiów – Partnerstwo Wschodnie jest skierowany do magistrów i doktorantów pochodzących z państw objętych programem Partnerstwa Wschodniego, czyli do obywateli Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy, aby wspierać finansowo ich studia lub badania naukowe prowadzone w instytucjach szkolnictwa wyższego w regionie V4. Stypendysta otrzymuje dotację w wysokości 2,3 tys. euro na semestr, zaś instytucja przyjmująca 1,5 tys. euro. Istnieje możliwość uzyskania dodatkowego grantu podróznego, jeśli odległość do goszczącej instytucji przekracza 1500 km. Studia lub badania naukowe mogą się odbywać w każdej wybranej przez stypendystę uczelni publicznej lub prywatnej w każdym z czterech państw Grupy Wyszehradzkiej.

4.4.3. Visegrad Scholarships at the Open Society Archives (Wyszehradzkie Stypendia w Archiwum Społeczeństwa Otwartego)

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki we współpracy z Archiwum Społeczeństwa Otwartego oferuje stypendia badawcze w OSA na Uniwersytecie Środkowoeuropejskim w Budapeszcie. W ramach projektu corocznie przyznawanych jest 12 stypendiów dla wybranych stypendystów, badaczy lub dziennikarzy z państw Grupy Wyszehradzkiej oraz 3 stypendia dla aplikantów spoza obszaru V4, którzy chcieliby prowadzić badania w OSA i których projekty są zgodne z wytycznymi i priorytetami Funduszu oraz Archiwum. Stypendium w wysokości 2 tys. euro ma być przeznaczone na pokrycie kosztów podróży, zapewnienie dostępu do archiwum, utrzymanie i zakwaterowanie przez okres 2 miesięcy. Termin składania wniosków upływa 10 października danego roku³⁶.

4.4.4. Visegrad-Taiwan Scholarships (Stypendia Wyszehrad-Tajwan)

Stypendia Wyszehrad-Tajwan są wspólnym projektem Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego oraz Ministerstwa Nauki i Technologii Tajwanu. Celem programu jest ułatwienie i umożliwienie akademickiej wymiany poprzez

³⁶ Zob. <http://visegradfund.org/scholarships/osa/> (dostęp: 16.03.2015).

wspieranie doktorantów i doktorów z państw Grupy Wyszehradzkiej, którzy chcieliby prowadzić badania na Tajwanie. Zainteresowani badacze mogą aplikować o studia lub prowadzenie badań w akredytowanej przez rząd tajwański instytucji szkolnictwa wyższego na okres 10 miesięcy (dwa semestry), z możliwością jednorazowej ponownej aplikacji. Wymagana jest bardzo dobra znajomość języka angielskiego lub chińskiego w mowie i piśmie, a wysokość stypendium wynosi:

- w przypadku doktorantów – 750 euro miesięcznie oraz 800 euro jednorazowego grantu podróznego,
- w przypadku doktorów 1000 euro miesięcznie oraz 800 euro jednorazowego grantu podróznego.

Dziedzinami, którym udziela się wsparcia w ramach tego rodzaju stypendium, są: nanotechnologia, przemysł elektrotechniczny, biotechnologia, technologia informacyjna, turystyka oraz nauki społeczne i humanistyczne³⁷.

Tabela 4.5. Stypendia wyszehradzkie

Rok	Środki		
	zgłoszone	przyjęte	przyznana kwota (euro)
2003	61	27	246 000
2004	100	35	260 000
2005	241	80	528 500
2006	182	68	459 500
2007	260	191	1 077 000
2008	302	176	1 295 500
2009	474	220	1 677 500
2010	660	187	1 360 600
2011	651	176	1 349 000
2012	601	170	1 197 000
Suma	3 532	1 330	9 450 600

ŹRÓDŁO: Opracowano na podstawie: *Annual Report 2012*. Bratislava 2013, s. 12...

Stypendia wyszehradzkie przyznawane są od 2003 roku. Do końca 2012 roku ufundowano łącznie 1330 stypendiów, z czego najwięcej w roku 2009 – 220, a najmniej w roku 2003.

³⁷ Zob. <http://visegradfund.org/scholarships/taiwan/> (dostęp: 16.03.2015).

4.5. Rodzaje rezydencji artystycznych przyznawanych przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki

Wyszehradzki Program Rezydencji Artystycznych (ang. Visegrad Artist Residency Program – VARPs) powstał w 2006 roku w celu ułatwienia mobilności artystycznej oraz wymiany dla obywateli Grupy Wyszehradzkiej, początkowo jako jeden program, a następnie podzielony na podprogramy:

- VARP – Visual & Sounds Arts (Sztuki wizualne i dźwiękowe),
- VARP – Performing Arts (Sztuki sceniczne),
- VARP in New York (w Nowym Jorku),
- Visegrad Literary Residency Program (Wyszehradzki Program Rezydencji Literackiej).

Warunki, jakie musi spełniać każdy aplikant, to posiadanie obywatelstwa jednego z państw Grupy Wyszehradzkiej, udokumentowanie zrealizowanych prac (portfolio) oraz oryginalna propozycja swojego projektu³⁸.

4.5.1. Visegrad Art Residency Program (VARP) – Visual & Sounds Arts (Sztuki wizualne i dźwiękowe)

Jest to program rezydencji artystycznej (od 2007 roku – zob. tabela 4.6.) umożliwiający mobilność i wymianę obywateli państw Grupy Wyszehradzkiej w dziedzinach sztuk wizualnych i dźwiękowych, w którym wsparcie finansowe przewidziane jest na okres 3 miesięcy. Projekt musi zostać wdrożony w jednym z państw „rodziny wyszehradzkiej”, innym niż państwo pochodzenia osoby aplikującej o przyznanie rezydencji artystycznej. Każdy aplikujący o rezydencję artystyczną poddany jest ocenie komisji selekcyjnej złożonej z czterech niezależnych ekspertów reprezentujących różne dziedziny sztuki, a pochodzący z różnych krajów V4 artyści są wybierani w oparciu o zasadę proporcjonalności. Wysokość rezydencji wynosi 750 euro na miesiąc dla artysty oraz 750 euro dla instytucji przyjmującej artystę na pokrycie kosztów związanych z pobytem rezydenta. Każdy projekt rezydencji otrzyma w sumie 4,5 tys. euro. Termin składania wniosków upływa 10 września danego roku³⁹. W okresie 2007–2012 w sumie przyznano 157 rezydencji, z czego najwięcej ufundowano w roku 2007, a najmniej w roku 2012.

³⁸ Zob. <http://visegradfund.org/residencies/> (dostęp: 23.03.2015).

³⁹ Zob. <http://visegradfund.org/residencies/visual-sound/> (dostęp: 23.03.2015).

Tabela 4.6. VARP Sztuki wizualne i dźwiękowe

Rok	Środki		
	zgłoszone	przyjęte	przyznana kwota (euro)
2007	90	45	202 500
2008	52	24	108 000
2009	83	21	94 500
2010	63	23	103 500
2011	80	24	108 000
2012	53	20	90 000
Suma	421	157	706 500

ŹRÓDŁO: Opracowano na podstawie: *Annual Report 2012*. Bratislava 2013, s. 12...

4.5.2. VARP – Performing Arts (Sztuki sceniczne)

Program ten został uruchomiony w 2011 roku we współpracy z Truc Sphérique z Żiliny i ma na celu umożliwienie przyjęcia artystów scenicznych lub firm ze wszystkich państw członkowskich Grupy Wyszehradzkiej. Ukierunkowany jest na wspieranie innowacji, doświadczenia i kreatywności w dziedzinie sztuki scenicznej, nowego dramatu, tańca współczesnego, nowego cyrku, teatru fizycznego, teatru wizualnego, teatru alternatywnego. Program tworzy platformę wymiany informacji i przyczynia się do intensywnej współpracy pomiędzy artystami oraz instytucjami sztuki scenicznej Europy Środkowej. Aplikujący muszą być obywatelami jednego z państw członkowskich V4, mogą to być indywidualni artyści lub grupy artystyczne (członkowie tych grup powinni pochodzić z jednego kraju V4). Ponadto artysta może otrzymać wsparcie na realizację swojego projektu tylko w jednym z państw czwórki wyszehradzkiej, innym niż państwo, z którego pochodzi, i może otrzymać grant tylko raz w danym roku kalendarzowym. Rezydencja artystyczna powinna trwać 3 miesiące z minimum 2-tygodniowym pobytem studyjnym w instytucji przyjmującej. Wsparcie finansowe otrzymują aplikujący oraz instytucja przyjmująca – wynosi ono 4 tys. euro dla indywidualnej rezydencji (1,5 tys. euro dla instytucji przyjmującej oraz 2,5 tys. euro dla artysty) oraz 8 tys. euro dla rezydencji grupowej (2,5 tys. euro dla instytucji przyjmującej oraz 5,5 tys. euro dla grupy artystycznej; zob tabela 4.7.). Termin składania wniosków upływa 1 października danego roku⁴⁰.

⁴⁰ Zob. <http://visegradfund.org/residencies/performing-arts/> (dostęp: 23.03.2015).

Tabela 4.7. VARP Sztuki sceniczne

Rok	Środki		
	zgłoszone	przyjęte	przyznana kwota (euro)
2011	25	5	32 000
2012	37	9	48 000
Suma	62	14	80 000

ŹRÓDŁO: Opracowano na podstawie: *Annual Report 2012*. Bratislava 2013, s. 12...

4.5.3. VARP in New York

Grant ten powstał w 2010 roku we współpracy z Futura Prague oraz Triangle Arts Association in Brooklyn w Nowym Jorku. Umożliwia on artystom sztuk wizualnych pochodzącym z państw Grupy Wyszehradzkiej 3-miesięczny pobyt w Nowym Jorku. Grant przyznaje się jednemu artyście z każdego kraju V4 na podstawie jego dotychczasowej pracy oraz potencjalnego wkładu i korzyści dla rezydencji artystycznej. Wysokość grantu dla zgłoszonego projektu wynosi 4 tys. euro (zob. tabela 4.8.), a termin składania wniosków upływa 31 października każdego roku⁴¹.

Tabela 4.8. VARP w Nowym Jorku

Rok	Środki		
	zgłoszone	przyjęte	przyznana kwota (euro)
2010	126	4	16 000
2011	102	4	16 000
2012	79	4	16 000
Suma	307	12	48 000

ŹRÓDŁO: Opracowano na podstawie: *Annual Report 2012*. Bratislava 2013, s. 12...

4.5.4. Visegrad Literary Residency Program (Wyszehradzki Program Rezydencji Literackiej)

Program ten powstał w 2012 roku (zob. tabela 4.9.) i obejmuje serię pobytów rezydentów oraz wydarzeń literackich adresowanych do pisarzy, poetów, eseistów, krytyków literackich, tłumaczy literatury, publicystów, dziennikarzy

⁴¹ Zob. <http://visegradfund.org/residencies/newyork/> (dostęp: 23.03.2015).

z państw Grupy Wyszehradzkiej. Program przewiduje wsparcie pracy oraz mobilności utalentowanych rezydentów literackich i jego celem jest stworzenie platformy wymiany informacji oraz wsparcie rozwoju i promocja literatury twórców z czwórki wyszehradzkiej w Europie Środkowej. Program jest prowadzony we współpracy z 4 instytucjami: Instytutem Sztuki w Pradze, Stowarzyszeniem Willa Decjusza z Krakowa, Centrum Informacji o Literaturze z Bratysławy oraz Muzeum Literatury Petőfięgo w Budapeszcie. Są one odpowiedzialne za zorganizowanie pobytu, zapewnienie zakwaterowania oraz miejsca pracy dla grupy 4 rezydentów literackich (po jednym z każdego państwa Grupy Wyszehradzkiej), który będzie realizował swój projekt oraz uczestniczył w wydarzeniach literackich organizowanych w mieście przyjmującym. Program przewiduje pobyty 6- lub 3-miesięczne w 2 edycjach (wiosennej i jesiennej). Wybrani aplikanci otrzymują grant w wysokości 1,125 tys. euro (edycja wiosenna) oraz 2,250 tys. euro (edycja jesienna). Termin składania wniosków upływa 28 lutego danego roku⁴².

Tabela 4.9. Wyszehradzka rezydencja literacka

Rok	Środki		
	zgłoszone	przyjęte	przyznana kwota (euro)
2012	61	16	73 600
Suma	61	16	73 600

ŹRÓDŁO: Opracowano na podstawie: *Annual Report 2012*. Bratislava 2013, s. 12...

4.6. Inne formy działalności Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego

4.6.1. V4 Eastern Partnership (V4EaP) – (Wyszehradzki Program Partnerstwa Wschodniego)

Wyszehradzki Program Partnerstwa Wschodniego zainicjowany w 2011 roku przez rządy czwórki wyszehradzkiej ma na celu wspieranie i wzmocnienie współpracy pomiędzy krajami Grupy Wyszehradzkiej a państwami Partnerstwa Wschodniego – Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią, Gruzją, Mołdawią i Ukrainą. Jego zadaniem jest przekazanie unikatowego *know-how* państw V4 dotyczącego społecznej i ekonomicznej transformacji, demokratyzacji, współpracy

⁴² Zob. <http://visegradfund.org/residencies/literary/> (dostęp: 23.03.2015).

regionalnej w szczególności poprzez rozwój społeczeństwa obywatelskiego, a także wsparcie współpracy pomiędzy samorządami lokalnymi, uniwersytetami oraz obywatelami. Program obejmuje 4 rodzaje grantów:

- Flagship Projects (Projekty Flagowe) – jego celem jest wspieranie długoterminowych projektów o charakterze strategicznym, przyczyniających się do pogłębiania wiedzy o przemianach demokratycznych, procesie integracji europejskiej oraz współpracy regionalnej w regionie Europy Środkowej⁴³.
- Extended Standard Grants (Rozszerzone Granty Standardowe) – służy wsparciu finansowemu dla rozwoju współpracy pomiędzy partnerami (osobami prawnymi i fizycznymi) z państw Grupy Wyszehradzkiej oraz krajów objętych programem Partnerstwa Wschodniego⁴⁴.
- Visegrad University Studies Grant (Wyszehradzki Grant na Studia Uniwersyteckie dla Partnerstwa Wschodniego) – oferuje granty dla projektów rozwijających kursy oraz programy studiów, które zostaną uruchomione na wyższych uczelniach akredytowanych w państwach Partnerstwa Wschodniego, a będą dotyczyć specyficznych doświadczeń państw Grupy Wyszehradzkiej związanych z demokracją, procesem transformacji, współpracą regionalną oraz ich integracją z Unią Europejską⁴⁵.
- Scholarships for the Eastern Partnership (Stypendia dla Partnerstwa Wschodniego) – finansują indywidualną mobilność studentów z państw objętych programem Partnerstwa Wschodniego do kontynuowania studiów albo pobyków badawczych na akredytowanych publicznych lub prywatnych uczelniach w państwach Grupy Wyszehradzkiej⁴⁶.

4.6.2. International Visegrad Prize (Międzynarodowa Nagroda Wyszehradzka)

Nagroda znana także jako Wyszehradzka Nagroda Kulturalna jest przyznawana corocznie w uznaniu osiągnięć na rzecz rozwoju współpracy kulturalnej pomiędzy krajami V4. Nagroda ta jest przyznawana od roku 2005 przez ministrów kultury państw Grupy Wyszehradzkiej w wysokości 20 tys. euro⁴⁷.

⁴³ Zob. <http://visegradfund.org/v4eap/flagship/> (dostęp: 23.03.2015).

⁴⁴ Zob. <http://visegradfund.org/v4eap/guidelines-eap/> (dostęp: 23.03.2015).

⁴⁵ Zob. <http://visegradfund.org/v4eap/vusg-eap/> (dostęp: 23.03.2015).

⁴⁶ Zob. *ibidem*.

⁴⁷ Zob. <http://visegradfund.org/media/international-visegrad-prize/> (dostęp: 30.03.2015).

4.6.3. Think Visegrad – wyszhradzki think tank

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki finansuje powstanie i funkcjonowanie pierwszego wyszehradzkiego think tanku jako platformy dialogu pomiędzy ośrodkami badawczymi i instytucjami naukowymi z 4 państw wyszehradzkich. Jego utworzenie było jednym z priorytetów czeskiej prezydencji w V4 w latach 2011–2012. Ostatecznie w 2012 roku wyszehradzki think tank rozpoczął swoją działalność, stając się ważną platformą współpracy pomiędzy naukowcami z Czech, Polski, Słowacji i Węgier, dla których najistotniejsza była wymiana poglądów na temat współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej i jej priorytetów obejmujących politykę energetyczną, politykę europejską, Zachodnie Bałkany, Partnerstwo Wschodnie itp. Analitycy z 8 ośrodków naukowych opracowują analizy i rekomendacje dotyczące konkretnych kwestii pojawiających się na agendzie działalności Grupy Wyszehradzkiej, stanowiąc w ten sposób sieć powiązań regionalnych oraz służąc swoją wiedzą poszczególnym rządóm przy opracowywaniu programów prezydencji i planów spotkań na różnych szczeblach współpracy wyszehradzkiej i w różnych dziedzinach. Członkami założycielami wyszehradzkiego think tanku są:

- Ośrodek Badań Stowarzyszenia Słowackiej Polityki Zagranicznej (ang. Research Center of the Slovak Foreign Policy Association) w Bratysławie;
- Instytut Polityki Europy Środkowej (ang. Central European Policy Institute) w Bratysławie;
- Ośrodek Studiów Wschodnich (ang. Centre for Eastern Studies) w Warszawie;
- Instytut Europy Środkowo-Wschodniej (ang. Institute of East-Central Europe) w Lublinie;
- Węgierski Instytut Spraw Międzynarodowych/Instytut Spraw Zagranicznych i Handlu (ang. Hungarian Institute of International Affairs/Institute for Foreign Affairs and Trade) w Budapeszcie;
- Ośrodek Integracji Euroatlantyckiej i Demokracji (ang. Centre for Euro-Atlantic Integration and Democracy) w Budapeszcie;
- Instytut Polityki Europejskiej (ang. Institute for European Policy, EUROPEUM) w Pradze;
- Instytut Stosunków Międzynarodowych (ang. Institute of International Relations) w Pradze⁴⁸.

⁴⁸ Zob. <http://old.visegradfund.org/think-tank/think-visegrad/> (dostęp: 19.03.2016).

4.6.4. Czasopisma opiniotwórcze

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki wspiera ponadto finansowo 2 opiniotwórcze czasopisma: „Visegrad Insight”⁴⁹ oraz „Visegrad Revue”⁵⁰, które służą jako platformy debaty i wymiany myśli, opinii na temat współpracy w regionie zarówno na poziomie międzyrządowym, jak i pozarządowym. Artykuły ukazujące się w tych czasopismach stanowią wartościową analizę ważnych tematów pojawiających się w debatach publicznych prowadzonych w państwach Grupy Wyszehradzkiej, dotyczących spraw aktualnych, ale także odnoszących się do przeszłości, obejmujących sferę polityczną, gospodarczą, kulturową, problemów społecznych. W tworzenie czasopism są zaangażowani autorzy ze wszystkich państw członkowskich czwórki wyszehradzkiej, co stanowi istotny wkład w rozwój współpracy, kreowanie wizerunków najbliższych sąsiadów, wzajemne poznawanie się, przełamywanie barier.

Jak wynika z przedstawionych danych, oferta Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego jest bardzo bogata i zróżnicowana. Od początku działalności IVF wzrasta liczba przyznawanych rodzajów wsparcia finansowego, czy to w ramach programu grantowego, czy stypendialnego, wzrasta liczba oferowanych form pomocy nie tylko dla obywateli państw członkowskich Grupy Wyszehradzkiej, ale także dla obywateli innych państw zainteresowanych otrzymaniem pomocy finansowej na realizację swoich projektów, zwłaszcza z państw aspirujących do członkostwa w Unii Europejskiej z regionu Bałkanów Zachodnich lub objętych programem Partnerstwa Wschodniego. Można zaobserwować tendencję wzrostową w odniesieniu do środków finansowych, jakimi Fundusz dysponuje, co oznacza, iż z roku na rok powiększa się grupa beneficjentów, a państwa członkowskie dostrzegają pozytywne efekty jego działania i chętniej zwiększają pulę środków finansowych, którymi Fundusz dysponuje. Co warto podkreślić, Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki posłużył za przykład dla państw bałkańskich, które zdecydowały o powołaniu do życia podobnej instytucji pod nazwą Fundusz Zachodnich Bałkanów z siedzibą w Tiranie, której celem ma być wspieranie finansowe różnych inicjatyw i projektów służących rozwojowi regionu i jego obywateli. Ma on za zadanie promowanie integracji europejskiej 6 państw regionu Bałkanów Zachodnich: Albanii, Bośni i Hercegowiny, Czarnogóry, Kosowa, Macedonii i Serbii oraz współpracy w dziedzinie edukacji, kultury, wymiany młodzieży, ochrony środowiska, a także projektów transgranicznych.

⁴⁹ Zob. <http://visegradinsight.eu/> (dostęp: 13.11.2016).

⁵⁰ Zob. <http://visegradrevue.eu/> (dostęp: 13.11.2016).

4.7. Podsumowanie

- 1) Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki powstał w 2000 roku jako jedyna struktura instytucjonalna Grupy Wyszehradzkiej, którego siedziba sekretariatu znajduje się w Bratysławie.
- 2) Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki stale poszerza swoją ofertę pomocy finansowej – do najważniejszych form udzielanego wsparcia należą: granty, stypendia, rezydencje artystyczne.
- 3) Wśród beneficjentów wspieranych przez IVF znalazła się do tej pory szeroka grupa podmiotów, poczynając od organizacji pozarządowych, przez jednostki samorządu terytorialnego, po ośrodki naukowe z państw członkowskich Grupy Wyszehradzkiej, obejmująca zróżnicowane dziedziny działalności – od kultury, poprzez sport i turystykę, po ochronę środowiska, edukację czy infrastrukturę.
- 4) Od początku działalności wysokość budżetu Funduszu, który pochodzi z równych wpłat ze strony wszystkich państw V4, systematycznie wzrasta, co pozwala zwiększyć liczbę przyznawanych form wsparcia oraz wysokość przyznawanych beneficjentom środków finansowych.
- 5) Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki realizuje jeden z celów działania Grupy Wyszehradzkiej, jakim jest szerzenie idei Wyszehradu i wsparcie dla obywatelskiego wymiaru współpracy wyszehradzkiej.

Bilans i perspektywy współpracy regionalnej w ramach Grupy Wyszehradzkiej

5.1. Sukcesy i porażki Grupy Wyszehradzkiej

Dwudziesta piąta rocznica powstania Grupy Wyszehradzkiej stała się okazją do podsumowań, dokonania bilansu działalności tego ugrupowania regionalnego oraz wskazania dotychczasowych sukcesów, ale i porażek (zob. tabela 5.1.). Niewątpliwie, co warto podkreślić, współpraca w ramach V4 przyczyniła się do umocnienia bezpieczeństwa, stabilizacji i integracji w regionie środkowo-europejskim.

W uchwale podjętej przez Senat Rzeczypospolitej Polskiej z okazji 20. rocznicy powstania Grupy Wyszehradzkiej, czytamy: „Państwa Grupy Wyszehradzkiej:

- do 2004 r. wszystkie weszły do struktur euro-atlantycznych, odzyskując w ten sposób odebrane im po drugiej wojnie światowej obywatelstwo Europy,
- zawierając w 1992 r. Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu, stworzyły instrument, który służy dalej reintegracji starego kontynentu, obecnie Bałkanom Zachodnim oraz Republice Mołdowy,
- w 2000 r. powołały do życia jedyną instytucję – Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki, który wspiera integrację wewnętrzną Grupy w obszarach kultury, nauki i oświaty, a także współpracę ze społeczeństwami Ukrainy, Białorusi, Kaukazu Południowego oraz Bałkanów Zachodnich (program »Visegrad+«),
- w maju 2004 r. niecałe dwa tygodnie po przystąpieniu do Unii Europejskiej, uzgodniły nowe cele, obszary i mechanizmy pogłębionej współpracy”¹.

¹ *Resolution of the Senate of the Republic of Poland dated 17 March 2011 commemorating the 20th anniversary of the founding of the Visegrad Group.* <http://www.visegradgroup.eu/official-statements/documents/resolution-of-the-senate> (dostęp: 12.02.2017).

Tabela 5.1. Podsumowanie działań Grupy Wyszehradzkiej

Sukcesy	Porażki
Wejście do Sojuszu Północnoatlantyckiego (12 marca 1999 roku – Czechy, Polska i Węgry, 29 kwietnia 2004 roku – Słowacja)	Brak wspólnej polityki wobec Rosji i kryzysu na Ukrainie, wobec sankcji Unii Europejskiej w stosunku do Rosji
Wejście do Unii Europejskiej (1 maja 2004 roku – Czechy, Polska, Słowacja i Węgry)	Brak współpracy w latach 1993–1998 jako konsekwencja zmian w polityce wewnętrznej i zagranicznej Słowacji oraz polityki rządu czeskiego
Utworzenie w 1992 roku Środkowoeuropejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu	Brak jedności w końcowej fazie negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską oraz podczas negocjacji wieloletnich ram finansowych Unii Europejskiej na lata 2007–2013
Przystąpienie do strefy Schengen (21 grudnia 2007 roku, 30 marca 2008 roku lotnicze i morskie przejścia graniczne)	Brak konsekwencji w koordynacji nominacji krajowych kandydatów do instytucji Unii Europejskiej i innych organizacji międzynarodowych
Utworzenie i działalność Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego	Brak jedności w podejściu do Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej
Utworzenie wyszehradzkiej grupy bojowej w 2016 roku	–
Format Wyszehrad plus	–
Stworzenie funkcjonującego mechanizmu konsultacji politycznych i eksperckich na wszystkich poziomach aparatu państwowego	–
Stworzenie pozytywnego modelu współpracy oraz wypracowanie rozpoznawalnej marki i wizytówki Europy Środkowej – V4 jako dobry przykład współpracy do naśladowania dla państw Bałkanów Zachodnich czy Europy Wschodniej – przejęcie modelu współpracy gospodarczej CEFTA na CEFTA 2006 czy powołanie Funduszu Zachodnich Bałkanów na kształt Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego	–
Wspólna polityka wobec perspektyw rozszerzenia Unii Europejskiej, poparcie dla aspiracji państw Bałkanów Zachodnich i państw Partnerstwa Wschodniego	–
Stworzenie koalicji przyjaciół spójności podczas negocjacji finansowych ram UE na lata 2014–2020	–

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

Do najważniejszych i bezdyskusyjnych sukcesów państw wyszehradzkich należało ich wejście do Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej, co stało się ukoronowaniem dążeń integracyjnych i stanowiło realizację pierwotnego celu powstania Grupy Wyszehradzkiej na początku lat 90. XX wieku. Do Unii Europejskiej państwa te wchodziły razem 1 maja 2004 roku, w przypadku Sojuszu Północnoatlantyckiego początkowo tylko 3 z nich – Czechy, Polska i Węgry – dołączyły do organizacji 12 marca 1999 roku. Dla Słowacji ogromnym sukcesem stało się dogonienie partnerów z „rodziny wyszehradzkiej” w procesie integracji europejskiej, a dla Czech, Polski i Węgier głównym celem po ich wejściu do NATO było słuzenie pomocą Słowacji i poparcie dla aspiracji tego państwa, aby dołączyła do grona członków Sojuszu możliwie jak najszybciej (co udało się osiągnąć 29 marca 2004 roku)². Należy jednak podkreślić, iż członkostwo w Unii Europejskiej i NATO było przede wszystkim sukcesem poszczególnych państw wyszehradzkich oraz rezultatem ich indywidualnych decyzji i działań, a nie Grupy Wyszehradzkiej jako całości.

Kolejnym osiągnięciem krajów wyszehradzkich było ich wspólne wejście do strefy Schengen, co nastąpiło zgodnie z planem 21 grudnia 2007 roku, zaś 30 marca 2008 roku w przypadku lotniczych i morskich przejść granicznych. Dzięki ścisłej koordynacji pomiędzy partnerami V4 udało się uniknąć zrealizowania austriackiej propozycji, która przewidywała wdrożenie okresu przejściowego i opóźnienie przystąpienia państw wyszehradzkich do porozumienia w stosunku do pierwotnego, zakładanego terminu³.

Ważnym dokonaniem państw Grupy Wyszehradzkiej było powołanie do życia w 1992 roku Środkowoeuropejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu, którego głównym celem było stworzenie strefy wolnego handlu pomiędzy czterema państwami wyszehradzkimi jako istotnego sprawdzianu ich możliwości prowadzenia współpracy gospodarczej i przygotowania się w ten sposób do warunków obowiązujących już w ramach wspólnego rynku Unii Europejskiej. Oczywiście likwidacja barier w handlu przebiegała stopniowo i dotyczyła głównie swobodnego przepływu towarów (nie objęła natomiast swobodnego przepływu kapitału, usług czy siły roboczej), miała zatem ograniczony charakter, niemniej jednak wpłynęła na ożywienie wzajemnych kontaktów gospodarczych pomiędzy partnerami z Grupy Wyszehradzkiej.

Za sukces „rodziny wyszehradzkiej” należy uznać utworzenie oraz działalność Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, który stopniowo rozbudowywał swoją ofertę grantów, stypendiów i innych form wsparcia finansowego

² J. ŠOTH: *Visegrad as a challenge: successes and failures*. W: Centre for European and North Atlantic Affairs, 2013. <http://cenaa.org/analysis/wp-content/uploads/2013/02/SOTH-final.pdf> (dostęp: 19.02.2017).

³ T. STRÁŽAY: *Visegrad – arrival, survival, revival*. In: *Two decades of Visegrad cooperation. Selected V4 bibliography*. Bratislava 2011, s. 28.

dla różnych podmiotów, a także rozszerzał grupę beneficjentów udzielanej pomocy, co wiązało się ze wzrostem kwot wpłacanych do jego budżetu przez państwa członkowskie Grupy Wyszehradzkiej jako wyraz pozytywnej oceny wystawianej tej jedynej wspólnej instytucji. Do głównych dziedzin, wokół których skupia się funkcjonowanie Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, należą współpraca transgraniczna, transport, infrastruktura, ochrona środowiska, nauka, kultura, sport, turystyka.

Po stronie korzyści płynących ze współpracy należy wskazać powołanie wyszehradzkiej grupy bojowej UE w ramach Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony Unii Europejskiej jako sposobu na wzmacnianie europejskich zdolności obronnych⁴. Wspólna wyszehradzka grupa bojowa pełniła dyżur bojowy w pierwszym półroczu 2016 roku (od 1 stycznia do 30 czerwca 2016 roku), kierowana była przez polskie siły zbrojne, a w jej skład wchodził także żołnierze z Czech, Słowacji i Węgier. Zgodnie z koncepcją, grupy bojowe Unii Europejskiej są powoływane do udziału w misjach humanitarnych i prewencyjnych oraz stabilizacyjnych, a w przypadku podjęcia decyzji o interwencji grupa musi osiągnąć gotowość do działania maksymalnie w ciągu 10 dni od tego momentu.

Grupa Wyszehradzka służy jako przykład i inspiracja dla państw Bałkanów Zachodnich i Partnerstwa Wschodniego. Na potwierdzenie tej tezy należy wskazać kontynuowanie sprawdzonego przez państwa wyszehradzkie formatu CEFTA, odwzorowanego przez państwa Bałkanów Zachodnich w postaci porozumienia CEFTA 2006 – służyło ono powstaniu strefy wolnego handlu pomiędzy sygnatariuszami, a w dalszej perspektywie, stworzeniu warunków zbliżających państwa Bałkanów Zachodnich do Unii Europejskiej⁵. Innym przykładem działalności Grupy Wyszehradzkiej, który posłużył jako wzór, jest Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki – państwa Bałkanów Zachodnich, czerpiąc z jego doświadczeń, powołały Fundusz Zachodnich Bałkanów, którego celem jest wspólne finansowanie projektów w wielu dziedzinach m.in. infrastruktury, nauki, kultury czy sportu. Jako sukces członków V4 należy wskazać ich konsekwentną politykę popierającą rozszerzenie Unii Europejskiej o państwa Bałkanów Zachodnich oraz kraje objęte programem Partnerstwa Wschodniego. Czwórka wyszehradzka utrzymuje stałą strategię działania na rzecz polityki otwartych drzwi Unii Europejskiej i stara się udzielać pomocy państwom aspirującym do członkostwa w Unii Europejskiej poprzez wymianę doświadczeń,

⁴ W. LORENZ: *Grupa bojowa UE – szansa na przełom we współpracy Grupy Wyszehradzkiej?* „Biuletyn PISM” 2013, nr 38. https://www.pism.pl/files/?id_plik=13380 (dostęp: 3.02.2017).

⁵ E. MOLENDOWSKI, Ł. KLIMCZAK: *Porozumienie CEFTA 2006 – jego znaczenie dla rozwoju handlu wzajemnego krajów Bałkanów Zachodnich*. „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 407. <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=31470> (dostęp: 3.02.2017).

oferowane programy współpracy w ramach Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego.

Grupa Wyszehradzka stanowi konstruktywną siłę, umacniającą jedność naszego kontynentu. Najlepszym tego przykładem jest sukces wspólnych działań w trakcie negocjacji nad Wieloletnimi Ramami Finansowymi UE na lata 2014–2020. Aktywność krajów V4 w gronie przyjaciół spójności pozwoliła na przekonanie również płatników netto budżetu europejskiego, że na polityce spójności w Unii Europejskiej nie można oszczędzać, bo jest to najlepszy motor wzrostu gospodarczego na kontynencie. Państwa wyszehradzkie skoordynowały zatem wspólne wysiłki, które przyniosły efekt w postaci decyzji o utrzymaniu poziomu nakładów finansowych na politykę spójności i politykę rolną dla nowych członków z Europy Środkowej, co umożliwi im kontynuowanie procesu modernizacji z korzyścią dla całej Unii⁶.

Za porażkę Grupy Wyszehradzkiej należy uznać brak faktycznej współpracy w latach 1993–1998 jako konsekwencję zmian w polityce wewnętrznej i zagranicznej Słowacji oraz polityki rządu czeskiego. Od 1993 roku obserwowaliśmy wyraźne osłabienie więzi regionalnych, głównie na skutek kryzysu politycznego na Słowacji oraz postawy ówczesnego rządu Republiki Czeskiej. W obu przypadkach widać było próbę odrzucenia środkowoeuropejskiej tożsamości. Słowacja pod rządami premiera Vladimíra Mečiaru starała się występować w roli pomostu między Wschodem a Zachodem. Z kolei ówczesny premier Republiki Czeskiej Václav Klaus sceptycznie oceniał samą ideę współpracy w ramach „rodziny wyszehradzkiej”. W jego opinii Czechy nie były częścią Europy Środkowej, ale Zachodniej. Taka postawa utrudniała współpracę w przyjętej wcześniej formule i stawiała pod znakiem zapytania sens dalszego istnienia czwórki wyszehradzkiej. Przełomem okazał się rok 1998, kiedy Grupa Wyszehradzka ponownie stała się pożądanym forum konsultacji i instrumentem wsparcia na arenie międzynarodowej. Było to związane z wyborami parlamentarnymi na Słowacji i odsunięciem premiera V. Mečiaru od władzy, a także wynikiem wyborów parlamentarnych w Czechach, który oznaczał powstanie rządu Czeskiej Partii Socjaldemokratycznej na czele z Milošem Zemanem.

Innym przykładem niepowodzenia formatu V4 jako ugrupowania regionalnego był brak jedności w końcowej fazie negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską. Nad solidarnością regionalną górę wzięły wówczas partykularne interesy, podobnie jak w przypadku negocjacji nad perspektywą finansową Unii Europejskiej na lata 2007–2013, kiedy każde z państw zabiegało o swoje indywidualne korzyści. Państwa Grupy Wyszehradzkiej nie były w stanie uzgodnić jednolitego podejścia w kwestii Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej.

⁶ CH. WALSCH: *Fostering EU enlargement. Is the Visegrad Group a credible advocate?* „Donau-Institut Working Paper” 2014, No. 29, s. 1.

W czasie kryzysu i konfliktu ukraińskiego, głównie za sprawą polityki rządu Węgier zacieśniającego współpracę z Rosją, drogi państw Grupy Wyszehradzkiej się rozeszły zarówno w zakresie współdziałań w dziedzinie bezpieczeństwa energetycznego⁷, jak i wypracowania wspólnego stanowiska wobec konfliktu na Ukrainie czy nałożenia na Rosję sankcji ekonomicznych. W ostatnim czasie te kwestie stanowiły najpoważniejsze wyzwanie dla spójności V4 i jej przyszłości, okazało się więc, że Wschód i podejście do Rosji najbardziej dzieli państwa wyszehradzkie i ten rozłam jest dostrzegany przez państwa Europy Zachodniej, ale także w społeczeństwach krajów członkowskich V4.

5.2. Czynniki wzmacniające i osłabiające współpracę w ramach Grupy Wyszehradzkiej

Ponieważ współpraca wyszehradzka zachodzi pomiędzy suwerennymi państwami, które artykułują swoje interesy, pomiędzy partnerami pojawiają się zarówno podobieństwa, jak i różnice w podejściu do różnych kwestii – jedne wzmacniają, inne osłabiają porozumienie pomiędzy poszczególnymi członkami Grupy Wyszehradzkiej, wpływając na całość współpracy i postrzeganie jej przez zewnętrznych obserwatorów (zob. tabela 5.2.).

Tabela 5.2. Czynniki wpływające na Grupę Wyszehradzką

Czynniki wzmacniające	Czynniki osłabiające
Mechanizm rocznych, rotacyjnych prezydencji w Grupie Wyszehradzkiej	Słaba instytucjonalizacja, nieformalny charakter decyzji
Stałe konsultacje przed spotkaniami różnych gremiów europejskich	Polityka Federacji Rosyjskiej, kryzys na Ukrainie, odmienny stosunek do Rosji
Słaba instytucjonalizacja pozwalająca na większą elastyczność działania	Przynależność Słowacji – jako jedynej – do strefy euro, brak jasnych perspektyw i terminów wejścia do strefy euro przez pozostałe trzy państwa wyszehradzkie
Mechanizm maksymalnego wykorzystania wspólnych interesów, ciągłość i kontynuacja w realizacji priorytetów współpracy niezależnie od państwa sprawującego prezydencję w Grupie Wyszehradzkiej	Trójkąt Sławkowski jako alternatywa Koncepcja Międzymorza
Funkcjonowanie Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego	Współpraca polsko-węgierska

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

⁷ W 2014 roku została podpisana węgiersko-rosyjska umowa o współpracy zakładająca udział Rosji w rozbudowie elektrowni atomowej w Paksie.

Do czynników wzmacniających współpracę państw V4 należy zaliczyć ustanowienie mechanizmu rocznych, rotacyjnych prezydencji w Grupie, z własnym programem, przyjmowanymi priorytetami współpracy, kończących się raportami podsumowującymi osiągnięcia. Wprowadza to pewien porządek w funkcjonowaniu, umożliwia tworzenie planu działania na przyszłość i określonych reguł postępowania. Przyjęcie stosownego harmonogramu spotkań na różnych szczeblach nadaje bieg współpracy, mobilizuje do aktywności i w ten sposób zapewnia ciągłość w działaniu.

Do dzisiaj Grupa Wyszehradzka nie jest organizacją międzynarodową, nie posiada przyjętego statutu, sekretariatu, budżetu ani struktur urzędniczych (jedyną instytucją jest Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki). Brak zaplecza instytucjonalnego okazał się dobrym posunięciem i można go rozpatrywać w kategoriach czynnika oddziałującego w pozytywny sposób na współpracę wyszehradzką. Ułatwia on pokonywanie różnych wyzwań i kryzysów, jak również pozwala na szybkie reagowanie wobec zmieniającej się rzeczywistości politycznej. Okazuje się, że słabość instytucjonalna stanowi w tej sytuacji siłę polityczną. Podczas organizowanych spotkań przywódców politycznych – prezydentów, premierów czy ministrów poszczególnych resortów, próbowano i próbuje się uzgadniać wspólne stanowiska oraz znaleźć wspólne podejście wobec nowych wyzwań. Szczególnie efektywnym instrumentem stały się konsultacje przywódców politycznych państw Grupy Wyszehradzkiej i poszczególnych ministrów przed posiedzeniami różnych gremiów europejskich. Pozwala to uzgodnić wspólne stanowisko w ważnych kwestiach europejskich, co szczególnie przydatne stało się podczas akcesyjnych negocjacji. Słaba instytucjonalizacja współpracy wyszehradzkiej pozwala na zachowanie pewnej elastyczności działania, elastyczności w doborze tematów i zadań do realizacji, daje możliwość zawierania koalicji z innymi państwami poprzez mechanizm współpracy w ramach koncepcji Wyszehrad plus. Oznacza ona, iż państwa Grupy Wyszehradzkiej podejmują współpracę z innymi państwami będącymi członkami Unii Europejskiej lub nie (np. republiki bałtyckie, Słowenia), krajami spoza Europy (np. Japonia, Tajwan) lub z innymi ugrupowaniami np. Benelux lub Rada Nordycka. Ta platforma współdziałania umożliwia podejmowanie wyzwań na wszystkich poziomach współpracy i realizację wspólnych projektów we wszystkich dziedzinach. Jednocześnie słaba instytucjonalizacja jest często podawana jako czynnik oddziałujący niekorzystnie na współpracę, gdyż nie istnieje mechanizm, który pozwoliłby kontrolować realizację podejmowanych decyzji ani pociągać do odpowiedzialności za efekty przyjmowanych ustaleń. Powzięte decyzje mają nieformalny charakter. Brak struktur kontrolujących i rozliczających w konsekwencji może osłabiać motywację do działania i skutecznego realizowania przyjętych celów i zamierzeń, czy do stawiania czoła pojawiającym się problemom.

Grupa Wyszehradzka wypracowała swoisty mechanizm współpracy zapewniający przetrwanie kryzysów – współpraca opiera się na zasadzie maksymal-

nego wykorzystania wspólnych interesów. Oznacza to, iż te zagadnienia, w których państwa wyszehradzkie wyrażają wspólny punkt widzenia, są realizowane, zaś kwestie drażliwe, w stosunku do których trudno o osiągnięcie wspólnego stanowiska, są odsuwane na bok i pozostają poza głównym nurtem zainteresowania partnerów wyszehradzkich. Umożliwia to skupienie uwagi na sprawach, które sprzyjają współpracy, nadają jej dynamiki, dają szansę na realizację i łączą partnerów, unika się zaś zagadnień problematycznych, wpływających negatywnie na spójność V4. Takie podejście do agendy współpracy jest możliwe dzięki przyjęciu elastycznej formuły współpracy, wolnej od sztywnych reguł gry, biurokratycznych struktur i sformalizowanych procedur⁸. Grupa Wyszehradzka posiada swoistą zdolność do przetrwania – kilka razy „była uznawana za martwą, a mimo wszystko dalej trwa i przejawia aktywność na wielu polach działania”⁹. Czynnikiem stabilizującym współpracę jest ponadto opieranie jej na stałych tematach jednoczących V4 oraz kontynuacja działania w kwestii przyjętych i realizowanych priorytetów współpracy niezależnie od państwa sprawującego prezydenturę w Grupie Wyszehradzkiej.

Wśród czynników osłabiających współpracę wyszehradzką w ostatnich latach na plan pierwszy wysuwa się polityka Rosji wobec kryzysu na Ukrainie i podejmowane przez nią działania, które negatywnie oddziaływały na jedność czwórki wyszehradzkiej¹⁰. Grupa Wyszehradzka jako całość nigdy nie wydała oficjalnego oświadczenia w sprawie stosunków z Rosją, nie doszło także do żadnego spotkania w formacie Wyszehrad plus z przedstawicielami Federacji Rosyjskiej – państwo to prowadzi bilateralne stosunki z poszczególnymi członkami Grupy Wyszehradzkiej. Z prezydentem Rosji W. Putinem spotykał się przede wszystkim premier Węgier V. Orbán, którego rząd realizuje politykę „otwarcia na Wschód”, nazywanej też „doktryną wschodnich wiatrów”, jako główne założenie polityki zagranicznej od dojścia do władzy partii Fidesz w 2010 roku. Oznaczało to, iż „wysiłki Budapesztu koncentrowały się na pogłębianiu relacji politycznych i gospodarczych z azjatyckimi partnerami, a zwłaszcza z Chinami i Rosją”¹¹. Pragmatyczne podejście Węgier, Słowacji i Czech do stosunków z Rosją, które przejawiało się w krytyce sankcji nałożonych na to państwo za sytuację na Ukrainie oraz w patrzeniu przez pryzmat interesów gospodarczych, odbiegało od bardziej normatywnego podejścia Polski, dla któ-

⁸ *Sharing the Experiences of Visegrad Cooperation in the Western Balkans and the Eastern Neighbourhood Countries. Project Preparatory Study*. Budapest 2010, s. 31. <http://www.icdt.hu/documents/publications/GUAM-Project-Preparatory-Study.pdf> (dostęp: 3.02.2017).

⁹ R. FAWN: *Visegrad: Fit for purpose? "Communist and Post-Communist Studies"* 2013, Vol. 46, s. 10. <http://dx.doi.org/10.1016/j.postcomstud.2013.06.004> (dostęp: 10.02.2017).

¹⁰ *The View at 25. Visegrad's Silver Anniversary*. [Center for European Policy Analysis] Washington 2016. https://cepa.ecms.pl/files/?id_plik=2854 (dostęp: 2.02.2017).

¹¹ D. KAŁAN: *Kto sieje wiatr... Węgierska polityka otwarcia na Wschód*. „Biuletyn PISM” 2014, nr 33. https://www.pism.pl/files/?id_plik=16890 (dostęp: 4.02.2017).

rej liczy się zachodnia orientacja w polityce zagranicznej Ukrainy jako państwa sąsiedzkiego, traktowanego jako buforowe, i która krytykuje politykę Rosji jako głównego aktora w konflikcie na Ukrainie.

Czynnikiem mającym negatywny wpływ na funkcjonowanie Grupy Wyszehradzkiej jest także fakt, iż tylko Słowacja spośród członków V4 przyjęła w ramach UE wspólną walutę euro – dołączając tym samym do elitarnego grona eurogrupy podejmującego najważniejsze decyzje finansowe. Miało to znaczenie podczas kryzysu zadłużeniowego w strefie euro, kiedy tylko Słowacja uczestniczyła w ustaleniach działań służących jego zażegnaniu. W dalszej perspektywie czasowej fakt ten może stanowić poważny problem w relacjach wyszehradzkich, gdyż może doprowadzić do realizacji w praktyce hasła „Europy dwóch prędkości”, które coraz częściej pojawia się w debacie europejskiej i może oznaczać ściślejszą integrację w wielu dziedzinach współpracy pomiędzy niewielką grupą zainteresowanych państw członkowskich Unii Europejskiej. Wprowadzenie tej koncepcji w życie oznaczałoby odejście od zasady solidarności, od polityki spójności, gdyż pogłębiające integrację najbogatsze państwa Unii Europejskiej mogą okazać się mniej skłonne do dzielenia się środkami finansowymi z innymi w ramach polityki spójności, co mogłoby jeszcze bardziej zwiększyć dystans dzielący bogate państwa od biedniejszych. W przypadku trzech państw Grupy Wyszehradzkiej – Polski, Węgier i Czech, które także w traktacie akcesyjnym zobowiązały się do przyjęcia wspólnej waluty – wprowadzenie euro wywołuje polityczne kontrowersje, wiąże się ze spełnieniem odpowiednich warunków ekonomicznych, określonych jako kryteria konwergencji. Na razie trudno oczekiwać od polityków rządzących zwłaszcza w Polsce i na Węgrzech, przywiązanych do „resztek suwerenności gospodarczej”¹², którzy głoszą hasła patriotyzmu ekonomicznego i sceptycznie podchodzą do projektów pogłębiania współpracy w ramach Unii Europejskiej, aby zaangażowali się w proces przyjmowania wspólnej waluty. W przypadku Węgier wymagało by to zmiany konstytucji z 2011 roku, w której zostało zapisane, iż forint jest walutą narodową, a do przeprowadzenia nowelizacji jest wymagane uzyskanie poparcia 2/3 głosów w parlamencie. Dla partii rządzącej w Polsce jest to temat raczej odsuwany na bok i nieobecny w debacie publicznej. Na razie ani Praga, ani Budapeszt, ani Warszawa nie wyrażają gotowości do tej decyzji w najbliższym czasie.

Czynnikiem negatywnie oddziałującym na spójność Grupy Wyszehradzkiej jest zbliżenie Polski i Węgier widoczne w kontaktach premiera Węgier V. Orbána i lidera rządzącej w Polsce partii Prawo i Sprawiedliwość Jarosława Kaczyńskiego. Znalazło ono wyraz w kilku spotkaniach dwustronnych oraz w licznych wypowiedziach, które zwracającą uwagę na bliskość poglądów tych polityków

¹² K. KIK: *Iluzje Wyszehradu*. „Rzeczpospolita” z 9 października 2016 r. <http://www.rp.pl/Publicystyka/310099946-Kik-Iluzje-Wyszehradu.html#ap-1> (dostęp: 15.02.2017).

w wielu ważnych kwestiach obecnych w debacie europejskiej i w pewnym stopniu prezentowana przez nich antyunijna retoryka. Jedną z okazji do prezentacji owych stanowisk było Forum Ekonomiczne w Krynicy we wrześniu 2016 roku, podczas którego J. Kaczyński występował na wspólnym panelu z V. Orbánem. Mówił on wówczas o zmianach, jakie są konieczne w Unii Europejskiej, i o potrzebie powrotu do tożsamości narodowych, podkreślił, że musi to być „kontrewolucja kulturowa”. „Zakłada ona prawo państw członkowskich Unii Europejskiej do swoich tożsamości narodowych kosztem budowania w Unii bliżej nieokreślonej tożsamości europejskiej. Towarzyszą jej postulaty patriotyzmu gospodarczego wiążące się m.in. z przywracaniem znaczącej roli państw narodowych w gospodarowaniu”¹³. Prezes PiS przekonywał, że istnieje potrzeba zmian w Unii Europejskiej, jej strukturach, procesach decyzyjnych oraz definicji państwa narodowego w ramach UE. Węgierski premier opowiada się za wizją Unii Europejskiej jako wspólnoty suwerennych państw narodowych, a ponieważ polski polityk prezentuje podobne poglądy, budowanie polsko-węgierskiego sojuszu stało się dla gabinetu V. Orbána dobrą alternatywą wobec wizji głębszej integracji. W obliczu tego polsko-węgierskiego sojuszu Czechy i Słowacja mogą zacząć ograniczać swoje zaangażowanie w Grupie Wyszehradzkiej, gdyż prezentują raczej odmienne podejście w stosunku do partnerów z Unii Europejskiej – wolą współpracować z nimi w ramach istniejących rozwiązań prawnych, niż zaprowadzać w Europie „kontrewolucję kulturową”.

Kolejnym zagrożeniem dla spójności Grupy Wyszehradzkiej jest tworzenie przez jej członków form współpracy regionalnej, które nie obejmują wszystkich partnerów wyszehradzkich, jak chociażby Trójkąt Sławkowski, czyli porozumienie zawarte pomiędzy Czechami, Słowacją i Austrią w 2015 roku – przez niektórych postrzegane jako zagrożenie lub alternatywa dla V4. Trójkąt Sławkowski stanowi nową platformę współpracy w zakresie infrastruktury, transportu, bezpieczeństwa energetycznego oraz relacji transgranicznych Austrii, Czech i Słowacji. Deklarację utworzenia tej nowej formuły współpracy w Europie Środkowej – tzw. deklarację sławkowską, podpisali w czeskim Sławkowie (hist. Austerlitz) 29 stycznia 2015 roku premierzy: Austrii – Werner Feymann, Czech – Bohuslav Sobotka, i Słowacji – Robert Fico. Ma ona „służyć wzmocnieniu współpracy trzech państw w regionie i na forum europejskim oraz wsparciu wzrostu gospodarczego i zatrudnienia”¹⁴. Pomysłodawcą współpracy w ramach Trójkąta Sławkowskiego był czeski wiceminister spraw zagranicznych Petr Drulák, promujący ożywienie stosunków z Austrią oraz postulujący potrzebę uzupełnienia w ten sposób współpracy wyszehradzkiej. Ze względu na liczne rozbieżności intere-

¹³ Ibidem.

¹⁴ J. Groszkowski: *Deklaracja sławkowska. Nowy format współpracy regionalnej*. W: OSW: Analizy, 4.02.2015. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-02-04/deklaracja-slawkowska-nowy-format-wspolpracy-regionalnej> (dostęp: 15.02.2016).

sów Czech i Austrii, przede wszystkim związanych z czeskimi planami rozwoju energetyki jądrowej – wskazać tu można spór o elektrownię jądrową w Temelnie przy granicy z Austrią – zasadniczym celem tej inicjatywy jest poprawa relacji między tymi krajami. Istotny problem we wzajemnych stosunkach czesko-austriacko-słowackich stanowią także kwestia powojennych wysiedleń z Czechosłowacji czy ksenofobiczna polityka Wiednia, wyrażająca się wprowadzeniem ograniczeń dla obywateli nowych członków Unii Europejskiej w dostępie do austriackiego rynku pracy po 2004 roku. Strona czeska poprzez nową formułę współpracy w regionie starała się więc z jednej strony poprawić wzajemne stosunki z Austrią oraz rozszerzyć potencjał współpracy regionalnej, z drugiej natomiast znaleźć sojusznika w polityce wobec Rosji – do promowania ugodowego podejścia Unii Europejskiej w relacjach ze wschodnim mocarstwem i do łagodzenia unijnych sankcji gospodarczych w stosunku do Rosji za jej działania na Ukrainie. Austria i Słowacja, obok Czech, prowadziły racjonalną, wstrzeźmliwą politykę wobec Rosji, krytykując sankcje na nią nałożone, mając na względzie własne interesy w rozwijaniu współpracy gospodarczej i energetycznej z Rosją. Czynnikiem sprzyjającym rozwijaniu tej nowej formuły współpracy stała się także zbieżność poglądów politycznych przywódców Austrii, Czech i Słowacji – w momencie powołania do życia Trójkąta Sławkowskiego na czele rządów w tych trzech państwach stali liderzy partii socjaldemokratycznych, wchodzących w skład Partii Europejskich Socjalistów. Jest to jeden z powodów, dla których do współpracy nie zostały zaproszone Węgry pod rządami Viktora Orbána (Fidesz jest partią konserwatywną) – podkreślić jednak należy, że elementem łączącym to państwo z członkami Trójkąta Sławkowskiego jest głośna krytyka sankcji Unii Europejskiej w stosunku do Rosji¹⁵. W tym kontekście należy wskazać, iż powstanie Trójkąta Sławkowskiego miało wyraźnie antypolski charakter – Czechy i Słowacja dały sygnał, iż nie będą brały udziału w antyrosyjskiej kampanii, którą prowadziła Polska¹⁶.

Powstanie Trójkąta Sławkowskiego stało się dla Grupy Wyszehradzkiej poważnym wyzwaniem, która dzięki wypracowanym przez lata mechanizmom współpracy wyrobiła sobie markę głównego reprezentanta interesów Europy Środkowej. Inicjatorzy formuły sławkowskiej podkreślali, iż Trójkąt Sławkowski nie stanowi konkurencji dla „rodziny wyszehradzkiej”, lecz może ją uzupełniać, dotyczy bowiem bardziej regionalnego, transgranicznego wymiaru współpracy i nie ma ambicji do reprezentowania Europy Środkowej na zewnątrz. W sprzeczności z tym pozostają początkowe praktyki przedstawicieli Austrii,

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ R. BORKOWSKI: *Dekompozycja Grupy Wyszehradzkiej jako efekt polityki RP wobec konfliktu ukraińskiego*. W: *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze i społeczne*. Red. K. CZORNIK, M. LAKOMY, M. STOLARCZYK. Katowice 2015, s. 286.

Czech i Słowacji polegające na organizowaniu spotkań przed szczytem Rady Europejskiej celem koordynacji stanowisk w sprawach znajdujących się na agendzie Unii Europejskiej. Dotychczas był to element współpracy w ramach V4. Jeśli dynamika rozwoju współpracy w ramach Trójkąta Sławkowskiego się utrzyma i trójstronne konsultacje staną się zwyczajem, postawi to Czechy i Słowację przed dylematem, czy ważniejsza jest dla nich współpraca z Austrią, czy Grupa Wyszehradzka. Nowa inicjatywa zrodziła także obawy o to, czy Europa Środkowa nie będzie postrzegana jako region podzielony i prowadzący zróżnicowaną politykę, co nie przysporzy jej zwolenników i zmniejszy możliwości wywierania pozytywnego wpływu na otoczenie¹⁷. Z tego punktu widzenia inicjatywa sławkowska została przyjęta z zadowoleniem w Moskwie, dla której nowy regionalny format współpracy, będący przeciwwagą dla Polski i państw bałtyckich, stanowi pożądany rozwój sytuacji w Europie Środkowej, działający destrukcyjnie na solidarność europejską¹⁸.

Innym pomysłem zagrażającym spójności Grupy Wyszehradzkiej, jaki pojawił się ze strony Polski, była nowa formuła dawnej koncepcji Międzymorza, obejmującego państwa w trójkącie ABC (Mórz Adriatyckiego, Bałtyckiego, Czarnego) jako droga do poszerzenia dialogu i współpracy w regionie.

5.3. Grupa Wyszehradzka w obliczu nowych wyzwań w Europie

5.3.1. Unia Europejska w kryzysie

Współczesny ład międzynarodowy, w jakim funkcjonuje Unia Europejska, podlega ciągłym i dynamicznym zmianom, które wynikają z uwarunkowań ekonomicznych (gospodarka globalna borykająca się ze skutkami światowego kryzysu finansowego, konkurencja dla Unii Europejskiej ze strony grupy państw rozwijających się, tj. Brazylii, Rosji, Indii i Chin, tzw. BRICS), politycznych (rosnące znaczenie państw azjatyckich w stosunkach międzynarodowych, polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej), dotyczących bezpieczeństwa (pojawiające się nowe wyzwania, jak terroryzm, cyberterroryzm) czy kwestii energetycznych i klimatycznych¹⁹.

¹⁷ D. KAŁAN: *Trójkąt Sławkowski: konkurencja dla Wyszehradu?* „Biuletyn PISM” 2015, nr 18. https://blog.pism.pl/blog/?p=1&id_blog=48&lang_id=12&id_post=482 (dostęp: 28.12.2015).

¹⁸ V. DOSTÁL, M. NIČ: *Slavkov trilateral meeting: No challenge to Visegrad*. “Briefing Paper” 2015, No. 2, s. 5. http://www.amo.cz/wp-content/uploads/2015/11/amocz_bp-2015-02.pdf (dostęp: 19.03.2016).

¹⁹ A. SKOLIMOWSKA: *Unia Europejska w poszukiwaniu miejsca na arenie międzynarodowej*. W: *Kryzysy w procesie integracji europejskiej i sposoby ich przezwyciężania*. Red. K.A. Wojtaszczyk, J. Nadolska. Warszawa 2015, s. 283.

Na przestrzeni ostatnich lat Unia Europejska stanęła w obliczu wielu wyzwań, doświadczyła kilku kryzysów wewnętrznych, które nadszarpnęły jej wizerunek i wiarę w europejską solidarność. Obecny, wielowymiarowy, nie tylko finansowy, ale i świadomościowy, kryzys niesie groźbę odnowienia podziału w Europie. Utrudnione osiągnięcie konsensusu sprzyja odżywianiu egoizmów narodowych. Destabilizacja związana z procesami migracyjnymi i towarzyszącymi im wyzwaniem dla strefy Schengen, niepewność rozwoju sytuacji i konflikty w bezpośrednim sąsiedztwie państw unijnych, pytania o przyszłość UE w kontekście Brexitu, spowolnienie gospodarcze, nierówności makroekonomiczne osłabiające jej konkurencyjność czy antyliberalny populizm to część z uważanych za najważniejsze wyzwania stojących przed całą Unią Europejską. W końcu pierwszej dekady XXI wieku UE dotknęły bowiem kumulujące się zjawiska kryzysowe o charakterze konstytucyjnym, gospodarczym, finansowym, energetycznym i klimatycznym, ale także tożsamościowym²⁰. Kryzys o charakterze konstytucyjnym wynikał z faktu odrzucenia podczas procesu ratyfikacji w referendum zorganizowanych we Francji (29 maja 2005 roku) oraz w Holandii (1 czerwca 2005 roku) – przyjętego uprzednio przez Radę Europejską 18 czerwca 2004 roku – *Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy*. Traktat ten był efektem prac Konwentu Europejskiego, powołanego w 2001 roku, który miał dogłębnie rozważyć przyszłość projektu europejskiego, przygotować reformę Unii Europejskiej w obliczu rozszerzenia na Wschód. Prace nad pogłębieniem integracji trwały bowiem równoległe z procesem negocjacji z państwami kandydującymi do Unii z Europy Środkowo-Wschodniej. Rządy państw członkowskich UE zdawały sobie sprawę, iż rozszerzenie na Wschód stanowi ogromne wyzwanie i że Unia musi się na nie przygotować. Najpierw podpisano w 2001 roku traktat nicejski, który określał zasady funkcjonowania Unii po rozszerzeniu w aspekcie instytucjonalnym i proceduralnym, a następnie powołano wspomniany Konwent Europejski jako ciało odpowiedzialne za przygotowanie projektu dokumentu dotyczącego pogłębiania integracji. Fiasco *Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy* postawiło poważne pytanie, czy rozszerzona Unia Europejska jest zdolna do tak daleko idącej wewnętrznej integracji. Czy obywatele państw członkowskich popierają ideę stworzenia swego rodzaju europejskiego superpaństwa? Z dzisiejszej perspektywy odpowiedź wydaje się być negatywna. Unia Europejska pogrążona w wieloaspektowym kryzysie nie jest w stanie zrealizować ambitnych planów reformatorskich. Jednocześnie wszelkie projekty zakładające pogłębianie integracji napotykać na skuteczny opór ze strony części krajów członkowskich, w których grupa eurosceptycznych polityków kwestionuje potrzebę realizowania koncepcji federalistycznych i opowiada się za Europą Ojczyzn z silnym głosem suwerennych państw, a nie za dyktatem

²⁰ K. ŁASTAWSKI: *Unia Europejska jako wspólnota historyczna*. W: *Europeistyka*. T. 1. Red. K.A. WOJTASZCZYK, W. JAKUBOWSKI. Warszawa 2012, s. 81.

Brukseli. Konsekwencją porażki „europejskiej ustawy zasadniczej” było rozpoczęcie prac nad traktatem reformującym Unię Europejską, który został podpisany 13 grudnia 2007 roku w Lizbonie i jako traktat lizboński wszedł w życie 1 grudnia 2009 roku²¹.

Kryzys o charakterze finansowym, który rozpoczął się w 2008 roku w Stanach Zjednoczonych upadkiem banku Lehman Brothers, negatywnie wpłynął na sytuację gospodarczą w innych częściach świata, gdyż rynki finansowe są silnie zintegrowane. Pogorszenie koniunktury na świecie odbiło się także niekorzystnie na strefie euro, która wpadła w recesję, a do tego doszedł problem zadłużenia publicznego w państwach członkowskich strefy euro, które osiągnęło niepokojąco wysoki poziom. Najbardziej ucierpiały gospodarki państw Europy Południowej: Grecji, Portugalii, Hiszpanii. „Punktem krytycznym okazało się ujawnienie przez Grecję w październiku 2009 roku, że deficyt i dług tego państwa są znacznie wyższe, niż podawano w oficjalnych statystykach. Zmieniło to stosunek rynków finansowych nie tylko do Grecji, ale także do innych mocno zadłużonych krajów strefy euro”²². Kryzys w eurogrupie wpłynął niekorzystnie na spójność całej Unii Europejskiej, gdyż okazało się, że w sprawach finansowych decyzje zapadają w kręgu „wybranych” państw, czyli tylko tych należących do strefy euro. Ujawnił więc dodatkowo także w pewnym stopniu kryzys tożsamościowy i na nowo zaczęto stawiać pytanie o „Europę dwóch prędkości” jako jednego z możliwych następstw kryzysu finansowego. Okazało się bowiem, iż różnice potencjałów gospodarczych, ale także rozbieżności dotyczące wizji wspólnej Europy i pogłębiania procesu integracji są na tyle istotne, iż zmuszają do podejmowania dyskusji na temat przyszłości całej Unii Europejskiej i relacji jej członków. Kryzys finansowy obnażył „słabość struktur instytucjonalnych i decyzyjnych, ich nieumiejętność zapobieżenia kryzysowi finansowemu czy zniwelowania jego skutków”²³.

Kolejny kryzys, z jakim przyszło się zmierzyć Unii Europejskiej, to kryzys migracyjny. Masowy napływ uchodźców w 2015 roku podważył jeden z fundamentalnych filarów, na których opiera się funkcjonowanie Unii Europejskiej, a mianowicie swobodnego przepływu osób w ramach strefy Schengen. To, co wydawało się być ułatwieniem i szansą, nagle stało się zagrożeniem – w obliczu zjawiska terroryzmu, napływu nielegalnych migrantów z niespokojnych regionów świata, Europa znalazła się w trudnym położeniu, gdyż z jednej strony Unia Europejska musi pielęgnować podstawowe wartości przyświecające

²¹ Z. MACH, M. NATANEK: *Historyczny wymiar integracji europejskiej*. W: *Integracja europejska*. Red. K.A. WOJTASZCZYK: Warszawa 2011, s. 70–72.

²² *Kryzys w strefie euro. Przyczyny, przebieg i perspektywy jego rozwiązania*. [Narodowy Bank Polski, Warszawa 2013], s. 6. <https://www.nbp.pl/cie/download/kryzys-w-strefie-euro.pdf> (dostęp: 9.03.2017).

²³ M. Pobożny: *Kryzys strukturalny Unii Europejskiej*. W: *Kryzysy w procesie integracji europejskiej i sposoby ich przeciwdziałania...*, s. 101.

jej działaniu, z drugiej jednak – stoi przed koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa swoim obywatelom i podejmowania skutecznych działań dla ochrony swoich zewnętrznych granic. U podstaw tych problemów leżała sytuacja na Bliskim Wschodzie (wojna domowa w Syrii, działalność tzw. Państwa Islamskiego), w Afganistanie czy Afryce Północnej. Konflikty toczące się w tych regionach zmusiły znaczną część mieszkających tam ludzi do ucieczki i szukania schronienia. Dla setek tysięcy uchodźców i migrantów azylem stały się bogate państwa Europy Zachodniej, które postrzegane są jako dające nadzieję i szansę na lepszą przyszłość. Główne szlaki uchodźców z Syrii, Iraku, Afganistanu czy Północnej Afryki prowadzą drogą lądową przez Turcję do Grecji, Macedonii, Serbii i dalej na Węgry, do Austrii i do Niemiec (tzw. szlak zachodnio-bałkański), zaś drogą morską z Libii czy Tunezji do Włoch i Grecji (tzw. szlak śródkowo-śródziemnomorski). Wraz z masową migracją mieszkańców z Afryki czy Bliskiego Wschodu do Unii Europejskiej w celach zarobkowych napływają także imigranci z innych państw europejskich np. z Kosowa, Albanii czy Ukrainy. Kryzys migracyjny doprowadził w niektórych państwach członkowskich Unii Europejskiej do trudności w prowadzeniu skutecznej kontroli na granicach zewnętrznych, w przyjmowaniu przybywających uchodźców oraz w prowadzeniu procedur azylowych. Ze względu na swoje położenie szczególnie dotkliwie skutki zwiększonego napływu uchodźców odczuła Grecja, a Morze Egejskie stało się obszarem najbardziej wzmożonej nielegalnej migracji. W ramach procedur stosowanych w odniesieniu do osób starających się o azyl w państwach członkowskich Unii Europejskiej obowiązywała konwencja dublińska, która zakładała, iż wniosek o azyl ma być rozpatrywany przez państwo Unii Europejskiej, do którego uchodźca dotarł w pierwszej kolejności. Aktualnie większość uchodźców nie starała się jednak o azyl we Włoszech czy w Grecji, lecz podróżowała dalej do Niemiec, które zrezygnowały z odsyłania ich z powrotem do tych państw. Dane statystyczne (dane Frontex²⁴, UNHCR²⁵) pokazują skalę problemu, gdyż według różnych źródeł na koniec 2015 roku liczba uchodźców, którzy dotarli do Europy, osiągnęła milion²⁶.

Masowy napływ uchodźców do Unii Europejskiej postawił państwa członkowskie przed koniecznością podjęcia odpowiednich działań i decyzji w sprawie przyjęcia i rozmieszczenia uchodźców oraz radzenia sobie z ich gwałtownym i wzrastającym napływem, który generował wiele problemów społecznych i wyzwań dla zwykłych obywateli, a także przynosił coraz to nowe informacje

²⁴ Ang. European Border and Coast Guard Agency – Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej. <http://frontex.europa.eu/about-frontex/origin/> (dostęp: 21.11.2016).

²⁵ Ang. United Nations High Commissioner for Refugees – Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców. <http://www.unhcr.org/> (dostęp: 21.11.2016).

²⁶ Zob. http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/FRAN_Q4_2015.pdf (dostęp: 21.11.2016).

o tragicznych wydarzeniach, takich jak zatonięcia łodzi z uchodźcami czy ich śmierć w trakcie podróży. W obliczu zagrożenia dla bezpieczeństwa obywateli państwa członkowskie Unii Europejskiej musiały zająć stanowisko uwzględniające opinię publiczną, która w wielu krajach otwarcie wyrażała swoje obawy dotyczące napływu nielegalnych migrantów i uchodźców. Wraz z pogłębianiem kryzysu zwiększały się rozbieżności w stanowiskach zajmowanych przez państwa unijne – dotyczyły one stosowania obowiązkowych kwot, czyli liczby migrantów, jaką każdy kraj musi przyjąć, a także konieczności wzmocnienia granic zewnętrznych Unii Europejskiej oraz przyszłości strefy Schengen, znoszącej kontrolę osób przekraczających granice pomiędzy krajami członkowskimi strefy, co w warunkach masowego napływu uchodźców okazało się problematyczne. Na unijnym forum poszczególne państwa członkowskie wyrażały swoje stanowisko w odniesieniu do proponowanych rozwiązań kryzysu, często tworząc wspólne koalicje popierające lub krytykujące określone plany. Jedną z takich koalicji wyrażających sprzeciw wobec obowiązkowych kwot redystrybucji uchodźców stworzyły państwa Grupy Wyszehradzkiej.

Kolejną odstoną kryzysu w strukturach unijnych stał się problem tzw. Brexitu, czyli wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej. Proces ten, zapoczątkowany referendum w sprawie opuszczenia organizacji przez Wielką Brytanię z 23 czerwca 2016 roku, będzie miał swój dalszy ciąg, ale na razie nikt nie jest w stanie przewidzieć jego ostatecznego efektu. Nigdy jeszcze bowiem w przeszłości żadne państwo nie zdecydowało się opuścić wspólnoty unijnej. Jako że Unia Europejska jest strukturą złożoną, konsekwencje, jakie pociągnie za sobą Brexit, będą wielowymiarowe, wieloaspektowe. Brexit należy traktować bowiem jako przejaw fundamentalnego kryzysu zarówno Unii jako instytucji, jak i Zachodu jako politycznej wspólnoty.

Jak w takich warunkach współpracować? Jak w obliczu tylu wyzwań myśleć o solidarności europejskiej czy wyszehradzkiej? Jakie stanowisko przyjąć z korzyścią dla własnego państwa, ale i regionu? Na te i inne pytania musiała udzielić odpowiedzi także „rodzina wyszehradzka”. W kolejnych podrozdziałach zaprezentowano stanowiska państw Grupy Wyszehradzkiej w odniesieniu do kilku wybranych, palących kwestii ostatnich lat, z jakimi przyszło się zmierzyć całej Unii Europejskiej i jej poszczególnym państwom członkowskim.

5.3.2. Stanowisko państw Grupy Wyszehradzkiej wobec Rosji oraz konfliktu na Ukrainie²⁷

„Bezpieczeństwo europejskie po zimnej wojnie oparte zostało na zasadniczym konsensusie w sprawie uznania terytorialnego status quo oraz współpracy państw i instytucji międzynarodowych. Ideą przewodnią jego kształtowania była teoria liberalizmu, zakładająca zgodną współpracę na rzecz utrzymania pokoju i prowadzenia równoległej transformacji demokratycznej. Nazwane było bezpieczeństwem kooperatywnym i dawało złudne, idealistyczne przekonanie, że uda się pogodzić poprzez współpracę zróżnicowane interesy państw tworzących ten system. Jednakże ukształtowany w latach 90. system nie w pełni uwzględniał interesy wszystkich jego uczestników. Zachodnia część kontynentu wzmocniła swoje bezpieczeństwo, poprzez rozszerzenie NATO i Unii Europejskiej, na wschodzie utrzymywało się poczucie niepewności, a w Rosji »okrażania« jej przez Zachód”²⁸ – chodzi o przyjęcie państw byłego bloku wschodniego oraz państw należących do ZSRR (Litwy, Łotwy i Estonii) do Sojuszu oraz o wspieranie w latach 2003–2005 tzw. kolorowych rewolucji w Gruzji, na Ukrainie i w Kirgistanie²⁹. Dla Rosji poparcie dla demokracji i rządów prawa, jak argumentowano działania Zachodu, było postrzegane jako ingerencja w wewnętrzne sprawy tych państw i dążenie do poszerzania swojej strefy wpływów i realizacji własnych interesów. Wydarzenia, do których doszło na Ukrainie w 2014 roku (aneksja Krymu przez Rosję w marcu 2014 roku, a następnie militarne wsparcie separatyzmu wschodnich obwodów Ukrainy przez Rosję), pokazały, że w sytuacji zagrożenia własnych interesów Rosja nie cofnie się przed niczym, łamiąc prawo międzynarodowe i zasady do tej pory obowiązujące, co de facto naruszyło istniejący w Europie porządek. Reakcją NATO na trwający na wschodzie Ukrainy konflikt zbrojny z wykorzystaniem sprzętu wojskowego dostarczanego przez Rosję było podjęcie decyzji o wzmocnieniu wschodniej flanki Sojuszu, zwiększeniu częstotliwości manewrów i ćwiczeń wojskowych oraz zwiększeniu wydatków na obronność. W ten sposób NATO demonstrowało swoją gotowość do odparcia ewentualnego ataku. W odpowiedzi Rosja podejmowała wiele działań zaczepnych, m.in. zwiększała swoją aktywność lotniczą w regionie Morza Bałtyckiego. Rosja wykorzystała słabość zarówno Ukrainy (polityczną i gospodarczą),

²⁷ Szerzej: A. Czyż: *Państwa Grupy Wyszehradzkiej wobec konfliktu na Ukrainie*. W: *Między ideą, pasją a działaniem. Księga jubileuszowa dedykowana dr. hab. Marianowi Mitrędze*. Red. P. GRZYWNA, J. LUSTIG, N. STĘPIEŃ-LAMPA, B. ZASĘPA. Katowice 2017, s. 621–633.

²⁸ R. ZIĘBA: *Ukraina jako przedmiot rywalizacji między Zachodem a Rosją*. „Środkowo-europejskie Studia Polityczne” 2015, nr 3, s. 14.

²⁹ Rewolucja róż w Gruzji w 2003 roku, pomarańczowa rewolucja na Ukrainie w 2004 roku oraz rewolucja tulipanów w Kirgistanie w 2005 roku.

jak i dotkniętego kryzysem finansowym Zachodu – prestiż Stanów Zjednoczonych został nadszarpięty w wyniku przegranej wojny w Afganistanie i Iraku.

Relacje z Rosją stanowią dla państw Grupy Wyszehradzkiej ogromne wyzwanie. Wynika to z wielu czynników natury historycznej, politycznej, gospodarczej i powoduje istotne rozbieżności w podejściu do wschodniego sąsiada. Po pierwsze, trudno mówić o wspólnym stanowisku państw Grupy Wyszehradzkiej w kontaktach z tym wschodnim państwem – stosunki z Rosją nigdy nie znalazły się w agendzie spotkań polityków z państw wyszehradzkich, gdyż są prowadzone w układzie relacji bilateralnych – każdy członek wyszehradzki kształtuje je z osobna, w oparciu o własne interesy, o własną analizę zagrożenia lub szans, a poza tym sama Rosja nie postrzega Grupy Wyszehradzkiej jako zbiorowego partnera do rozmów. Wielokrotnie polityka Rosji wpływała negatywnie na spistość V4, a kryzys na Ukrainie od 2014 roku stał się poważnym wyzwaniem dla solidarności wyszehradzkiej. Początkowe reakcje na aneksję Krymu były jednoznaczne i wspólnie potępiano aktywność Rosji na Ukrainie. Wraz z pogłębianiem się jednak tego kryzysu, zaczęły pojawiać się istotne różnice w stanowisku poszczególnych państw członkowskich Grupy, co wiązało się z nakładaniem przez Unię na Rosję kolejnych sankcji.

Wobec Rosji państwa Grupy Wyszehradzkiej prezentują zróżnicowane stanowiska – zależy to od afiliacji politycznej poszczególnych partii politycznych, będących aktualnie u władzy w tych krajach. Na początku lat 90. XX wieku czwórka wyszehradzka początkowo koordynowała swoją politykę w odniesieniu do działań mających na celu demontaż struktur bloku wschodniego, wycofania rosyjskich wojsk z ich terytorium; w późniejszym czasie górę brały interesy indywidualne w stosunkach dwustronnych z Rosją. Największą rezerwę w podejściu do Rosji zachowywała konsekwentnie Polska, wyrastająca w gronie partnerów z Europy Środkowej na najbardziej antyrosyjską w swej retoryce i działaniach, co wynika z wielu przyczyn, poczynając od historycznych doświadczeń, jak np. sprawa Katynia, po współczesne problemy, m.in. sprawę katastrofy smoleńskiej, w której w kwietniu 2010 roku zginął prezydent RP Lech Kaczyński z żoną³⁰ czy inne spojrzenie na losy Ukrainy. W Czechach, na Słowacji i na Węgrzech, odgrywających ważną rolę w tranzycie surowców energetycznych, w układaniu relacji z Rosją dominujące znaczenie przypisywano kwestiom gospodarczym, z naciskiem na wymianę handlową oraz dostawy surowców energetycznych z rosyjskiego źródła, a także maksymalizację

³⁰ A. DEÁK: *Consolidating the EU's Eastern Policies. Is there a Role for the Visegrad Countries?* W: *European Union and Its New Neighborhood: Different Countries, Common Interests*. Vilnius 2005, s. 101.

zysków płynących z tej współpracy³¹. W ostatnim czasie najbardziej prorosyjsko nastawionym państwem Grupy Wyszehradzkiej były Węgry, co wynikało z wewnętrznych uwarunkowań politycznych i gospodarczych. Rok 2014 był na Węgrzech rokiem wyborczym (wybory parlamentarne, wybory do Parlamentu Europejskiego oraz wybory samorządowe), co w istotnym stopniu wpływało na politykę i decyzje rządu Viktora Orbána i jego stosunki z Rosją. Rząd V. Orbána przed wyborami obniżył koszty dostaw gazu dla odbiorców indywidualnych na Węgrzech, nie mógł sobie zatem pozwolić na niewłaściwe ruchy wobec rosyjskich partnerów gospodarczych i ewentualną podwyżkę cen dostaw gazu ze strony rosyjskiej. W perspektywie upływającego w 2015 roku terminu kontraktu gazowego Węgier z Gazpromem oraz planów rozbudowy elektrowni atomowej w węgierskim Paksie, w których partycypować mają rosyjskie firmy, premier V. Orbán dystansował się od polityki sankcji Unii Europejskiej wobec Rosji³².

Różnice w patrzeniu na Rosję i w ocenie jej polityki pojawiały się pomiędzy państwami wyszehradzkimi przy okazji konfliktu rosyjsko-gruzińskiego w 2008 roku, w przypadku kryzysu gazowego w 2009 roku, czy programu obrony przeciwrakietowej³³. Są to zatem różnice często o strategicznym, politycznym i gospodarczym znaczeniu, jest więc mało prawdopodobne, aby państwu wyszehradzkim udało się przedstawić wspólne stanowisko wobec Rosji, która była i pozostanie głównym czynnikiem dzielącym Grupę Wyszehradzką – nie musi to oznaczać, że państwo to doprowadzi do jej rozpadu. W przeszłości również dochodziło do kryzysów we wzajemnych stosunkach pomiędzy członkami V4, ale czwórka wyszehradzka jako całość potrafiła wypracować swój sposób radzenia sobie z kryzysem – jeżeli nie udaje się osiągnąć porozumienia w konkretnej sprawie, to problem ten jest „odkładany na bok”, a współpraca toczy się dalej w odniesieniu do innych, wspólnych tematów³⁴.

Na przestrzeni ostatnich lat polityka Rosji w stosunku do Stanów Zjednoczonych oraz Unii Europejskiej uległa zmianie, co w istotnym stopniu wpły-

³¹ S. ANANICZ, R. SADOWSKI: *Central Europe Facing Eastern Europe: Symphony or Cacophony?* W: *Regional and International Relations of Central Europe*. Eds. Z. ŠABIČ, P. DRULÁK. Basingstoke 2012, s. 302.

³² A. RÁCZ: *Divided stands the Visegrad? The V4 have been united towards the Ukraine crisis but remain split concerning Russia*. "FIIA Briefing Paper" 2014, Vol. 158, s. 5. <http://www.fiaa.fi/assets/publications/bp158.pdf> (dostęp: 8.04.2016).

³³ J. MARUŠIAK: *Russia and the Visegrad Group – more than a foreign policy issue*. "International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs" 2015, Vol. 24, s. 34. http://www.academia.edu/16670436/Russia_and_the_Visegrad_Group_more_than_a_foreign_policy_issue_full_text_ (dostęp: 2.02.2017).

³⁴ A. RÁCZ: *Manifestations of Russia's Great Power Interests in the Central European Region, and Its Effects on the Visegrad Cooperation*. W: *Prospects of the Visegrad Cooperation. Identifying Converging and Diverging Factors*. Ed. G. TÚRY. Budapest 2015, s. 134. http://www.kawecka.eu/files/Prospects_of_the_Visegrad_cooperation_WEB.pdf (dostęp: 3.02.2017).

nęło także na relacje państw Grupy Wyszehradzkiej ze wschodnim partnerem. U podstaw tych zmian znalazła się nowa doktryna rosyjskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa w odniesieniu do obszaru poradzieckiego, która stanowi wyzwanie dla Zachodu, „postrzeganego w Moskwie jako główny przeciwnik realizacji jej planów tworzenia nowego ładu w Europie (Eurazji), podważającego skutki zakończenia zimnej wojny”³⁵. Dla Rosji w polityce zagranicznej wobec tzw. bliskiej zagranicy istotne miejsce zajmowała i zajmuje Ukraina. Wynika to ze względów historycznych, politycznych, gospodarczych, bezpieczeństwa, co wielokrotnie znajdowało uzasadnienie i rozszerzenie w najważniejszych dokumentach programowych prezydenta Rosji Władimira Putina i wygłaszanych przez niego corocznych orędziach do narodu, wyznaczających główne kierunki w polityce wewnętrznej i zagranicznej kraju. Ukraina odgrywa ważną rolę w projekcie reintegracji obszaru poradzieckiego w oparciu o powołaną do życia 1 stycznia 2015 roku Euroazjatycką Unię Gospodarczą czy w rozwijaniu koncepcji „rosyjskiego świata” (doktryna W. Putina zakładająca ścisłą więź łączącą Rosję z Ukrainą), czyli skupionej wokół Rosji wspólnoty cywilizacyjnej połączonej językiem rosyjskim, religią i kulturą prawosławia, odwołującej się do wspólnych wartości³⁶. Ukraina ze względu na swoje geopolityczne położenie pomiędzy Wschodem a Zachodem stała się obszarem rywalizacji i ścierania się interesów z jednej strony Rosji, z drugiej – Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej. „Przez pierwsze dwie dekady okresu pozimnowojennego Ukraina pełniła funkcję państwa buforowego między euroatlantycką przestrzenią polityczną i bezpieczeństwa z główną rolą USA a przestrzenią polityczną i bezpieczeństwa budowaną przez Rosję”³⁷. Z kolei polityka wschodnia Unii Europejskiej, zawarta w Europejskiej Polityce Sąsiedztwa jako odpowiedzi na rozszerzenie Unii o 10 nowych państw w 2004 roku, była realizowana poprzez przyjęcie programu Partnerstwa Wschodniego. Zakładał on m.in. podpisanie umowy stowarzyszeniowej pomiędzy Unią Europejską a Ukrainą, czyli w praktyce wybór prozachodniej opcji geopolitycznej Ukrainy. Stało się to bezpośrednią przyczyną wybuchu kryzysu ukraińskiego, który obejmował nie tylko politykę wewnętrzną Ukrainy, ale także jej politykę zagraniczną – wpłynął na układ stosunków międzynarodowych na kontynencie europejskim. „Propozowana umowa stowarzyszeniowa nie stanowiła kroku wstępnego do późniejszej akcesji tego państwa do Unii Europejskiej. Chodziło natomiast o wsparcie i wzmocnienie na Ukrainie reform demokratycznych i ekonomicznych mających wciągnąć to państwo w orbitę wpływów Zachodu. Świadczy o tym bardzo zde-

³⁵ M. MENKISZAK: *Doktryna Putina: tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*. W: OSW: Analizy, 27.03.2014. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-03-27/doktryna-putina-tworzenie-koncepcyjnych-podstaw-rosyjskiej> (dostęp: 27.12.2016).

³⁶ Ibidem.

³⁷ M. STOLARCZYK: *Rosja w polityce zagranicznej Polski w latach 1992–2015*. Katowice 2016, s. 286.

cydowane wsparcie udzielone demonstrantom z kijowskiego Majdanu, zaakceptowanie zamachu stanu polegającego na obaleniu w lutym 2014 roku legalnie wybranego prezydenta Ukrainy, a potem wspieranie nowych nacjonalistycznych władz Ukrainy, przez Stany Zjednoczone i Unię Europejską³⁸. Dla Rosji polityka prowadzona przez szeroko pojęty Zachód, a więc Unię Europejską i Stany Zjednoczone, w stosunku do Ukrainy jest postrzegana jako chęć osłabienia Rosji poprzez poszerzanie zachodniej strefy wpływów o obszar tradycyjnie z nią związany, który uznaje za swoją strefę wpływów. Stąd reakcja ze strony Rosji na politykę Zachodu w postaci aneksji Krymu oraz destabilizacji sytuacji we wschodniej Ukrainie. Działania rosyjskie, ostro potępione przez Zachód jako agresja, otwarcie naruszyły dotychczasowy porządek międzynarodowy w Europie, dla Rosji miały także znaczenie strategiczne ze względu na stacjonującą w Sewastopolu Flotę Czarnomorską. Odpowiedzią Zachodu było nałożenie sankcji gospodarczych na Rosję. Kryzys na Ukrainie stanowił zatem kolejną odsłonę rywalizacji Zachodu z Rosją na obszarze byłego ZSRR. Rosja wskazywała, że Zachód zmierza do jej „okrażania”, realizując krok po kroku swoje cele strategiczne – rozpoczynając od przyjęcia do NATO i UE republik bałtyckich w 2004 roku, poprzez zapowiedź na szczycie w Bukareszcie w 2008 roku przyjęcia do NATO Gruzji i Ukrainy, aż po ofertę Partnerstwa Wschodniego i podpisanie umowy stowarzyszeniowej Unii Europejskiej z Ukrainą.

Państwa Grupy Wyszehradzkiej, przystępując do struktur unijnych, od samego początku starały się aktywnie działać na rzecz polityki otwartych drzwi Unii Europejskiej i rozwijania procesu integracji europejskiej obejmującej kolejne państwa z Europy Wschodniej oraz Bałkanów Zachodnich. Szczególne miejsce w procesie zbliżania byłych członków Związku Radzieckiego do standardów europejskich zajmowała Ukraina – członkowie „rodziny wyszehradzkiej” byli i są zainteresowani prozachodnim wyborem tego państwa, co w opinii wyszehradzkich partnerów oznaczałoby rozszerzenie strefy stabilności i bezpieczeństwa w Europie. Członkowie V4 w grudniu 2004 roku po sfałszowanych wyborach prezydenckich na Ukrainie przyjęli w Krakowie wspólne oświadczenie, w którym sygnatariusze żądali „europejskiej perspektywy” dla „demokratycznej Ukrainy” oraz zdecydowali o wysłaniu obserwatorów na powtórzoną drugą turę wyborów. Jak czytamy w oświadczeniu, państwa Grupy Wyszehradzkiej „zapewniają swoich ukraińskich sąsiadów o solidarności w ich wysiłkach przestrzegania demokratycznych zasad oraz wyrażają gotowość przekazania własnych doświadczeń w procesie transformacji w minionym okresie”³⁹. Wówczas tzw. pomarańczowa rewolucja traktowana jako przejaw dążeń pro-

³⁸ R. ZIĘBA: *Ukraina jako przedmiot rywalizacji...*, s. 9.

³⁹ *Statement of the Visegrad Group Ministers of Foreign Affairs on the situation in Ukraine* (Cracow, December 7, 2004). <http://www.visegradgroup.eu/2004/statement-of-the> (dostęp: 30.12.2016).

demokratycznych i prointegracyjnych ukraińskiego społeczeństwa zjednoczyła państwa Unii Europejskiej i Grupy Wyszehradzkiej w poparciu dla Ukrainy. W wyniku powtórzonej drugiej tury wyborów prezydenckich na Ukrainie zwycięstwo odniósł Wiktor Juszczenko postrzegany jako polityk prozachodni, z którym wiązano duże nadzieje na zmianę sytuacji wewnętrznej i położenia międzynarodowego Ukrainy. Okres jego prezydentury przyniósł jednak głównie rozczarowanie, czego efektem była jego sromotna porażka w kolejnych wyborach prezydenckich w 2010 roku. Rywalizacja w samym obozie „pomarańczowych” pomiędzy Wiktorem Juszczenką a Julią Tymoszenko utrudniała przeprowadzanie koniecznych reform wewnętrznych, w polityce zagranicznej także nie udało się osiągnąć znaczących efektów, co przyniosło duże niezadowolenie społeczne i w konsekwencji dojście do władzy Wiktora Janukowycza. Pomimo ocieplenia stosunków Ukrainy z Rosją nowy prezydent kontynuował współpracę z Unią Europejską, czego efektem było parafowanie umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z Unią Europejską w marcu 2012 roku oraz planowane jej podpisanie podczas szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie w listopadzie 2013 roku. Ostatecznie do podpisania umowy nie doszło, gdyż strona ukraińska wycofała się z rozmów, tłumacząc swoją decyzję trudnościami w relacjach handlowych z Rosją. Wywołało to protesty społeczne na Ukrainie, określane mianem rewolucji godności lub Euromajdanem, które połączyły obywateli Ukrainy w sprzeciwie początkowo wobec niepodpisania przez władze umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską, a następnie demonstrujący zaczęli domagać się ustąpienia ze stanowiska ówczesnego prezydenta Wiktora Janukowycza. W wyniku zaostrzenia sytuacji doszło do kilkudniowych starć, zakończonych 20 lutego 2014 roku, gdy władze użyły przeciwko Samoobronie Majdanu (ochotnicza struktura zorganizowana w trakcie trwania protestów na Majdanie, czyli Placu Niepodległości w Kijowie) snajperów-antyterrorystów. W wyniku akcji sił milicji i Berkutu (jednostka specjalna ukraińskiej milicji) śmierć poniosło około 100 osób, a rany odniosło około 1000 osób⁴⁰. Wydarzenia, do których doszło w Kijowie, zapoczątkowały istotne zmiany polityczne – kraj opuścił prezydent W. Janukowycz, zaś ukraiński parlament – Rada Najwyższa – przejął pełnię władzy, przeprowadzając procedurę usunięcia prezydenta z urzędu, zarządzając przedterminowe wybory prezydenckie na 25 maja 2014 roku oraz podejmując decyzję o przywróceniu redakcji konstytucji Ukrainy z 2004 roku, która ograniczała władzę prezydenta na rzecz parlamentu. Niektóre działania nowych władz Ukrainy były nadużyciem prawa, ale można je uzasadnić sytuacją nadzwyczajną w państwie⁴¹. Konsekwencją kryzysu na Ukrainie w 2013 i w 2014 roku stała się anek-

⁴⁰ T.A. OLSZAŃSKI: *Koniec reżimu Janukowycza*. W: OSW: Analizy, 26.02.2014. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-02-26/koniec-rezimu-janukowycza> (dostęp: 30.12.2016).

⁴¹ Ibidem.

sja Krymu przez Rosję, do której doszło w marcu 2014 roku⁴², a także tendencje separatystyczne na wschodzie Ukrainy i rozpoczęcie działań zbrojnych przez siły ukraińskie jako operację antyterrorystyczną wymierzoną w siły separatystyczne, które były wspierane przez rosyjskich żołnierzy. Władze ukraińskie dążyły do odzyskania kontroli nad powołanymi przez separatystów Doniecką i Ługańską Republikami Ludowymi, jednak mimo początkowych sukcesów militarnych, nie udało się do tej pory rozwiązać konfliktu⁴³. W lutym 2015 roku prezydenci Ukrainy, Rosji i Francji oraz kanclerz Niemiec podpisali w Mińsku dokument mający zakończyć konflikt zbrojny na wschodzie Ukrainy, jednak, jak się okazało, porozumienie mińskie nie było przestrzegane i nie doprowadziło do rozwiązania patowej sytuacji, co w dużym stopniu jest efektem stanowiska Rosji, wykorzystującej konflikt we wschodniej Ukrainie jako instrument nacisku na to państwo⁴⁴. Główne strategiczne cele polityczne Rosji wobec Ukrainy to przede wszystkim zablokowanie integracji Ukrainy z Zachodem oraz objęcie jej rosyjskimi projektami integracyjnymi (wstąpienie Ukrainy do Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej).

Konflikt na Ukrainie uwidocznił istotne różnice i rozdziewki pomiędzy państwami Grupy Wyszehradzkiej w podejściu do oceny sytuacji, roli Rosji oraz reakcji członków Unii Europejskiej wobec wschodniej federacji, co przełożyło się na problemy ze sformułowaniem spójnego stanowiska przez partnerów V4 w miarę rozwoju sytuacji na Ukrainie. Jako że państwa wyszehradzkie – mniej lub bardziej aktywnie – wspierały Ukrainę w procesie przygotowań do podpisania umowy stowarzyszeniowej przed listopadowym szczytem Partnerstwa Wschodniego w Wilnie (28 listopada 2013 roku), ich wspólne działania dyplomatyczne były kontynuowane również podczas burzliwych protestów na Ukrainie. Początkowo przedstawiciele krajów V4 wydawali wspólne oświadczenia dotyczące sytuacji wewnętrznej, wyrażając swoje zaniepokojenie przemocą, wzywali do dialogu i respektowania prawa. Wówczas w ocenie sytuacji na Ukrainie panowała duża zbieżność poglądów pomiędzy partnerami wyszehradzkimi – we wspólnych oświadczeniach członków Grupy Wyszehradzkiej (w styczniu i lutym 2014 roku) odpowiedzialność za eskalację konfliktu przypisywano ekipie rządzącej prezydenta Wiktora Janukowycza, zapewniano o poparciu dla suwerenności, niepodległości, jedności i integralności terytorial-

⁴² T.A. OLSZAŃSKI, A. SARNA, A. WIERZBOWSKA-MIAZGA: *Konsekwencje aneksji Krymu*. W: OSW: Analizy, 19.03.2014. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/konsekwencje-aneksji-krymu> (dostęp: 30.12.2016).

⁴³ M. MENKISZAK, R. SADOWSKI, P. ŻOCHOWSKI: *Rosyjska interwencja zbrojna we wschodniej Ukrainie*. W: OSW: Analizy, 3.09.2014. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-03/rosyjska-interwencja-zbrojna-we-wschodniej-ukrainie> (dostęp: 30.12.2016).

⁴⁴ A. WILK, T. A. OLSZAŃSKI, W. GÓRECKI: *Porozumienie mińskie – rok gry pozorów*. W: OSW: Analizy, 10.02.2016. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-10/porozumienie-minskie-rok-gry-pozorow> (dostęp: 30.12.2016).

nej Ukrainy oraz wzywano wszystkie zainteresowane strony do powstrzymania się od wszelkich działań, które mogłyby podważyć te zasady⁴⁵. Kolejne oświadczenie premierów krajów V4 na początku marca 2014 roku odnosiło się do zaangażowania Rosji w sytuację na Ukrainie. Państwa Grupy Wyszehradzkiej wzywały państwo rosyjskie do przestrzegania międzynarodowych zobowiązań prawnych, w tym do respektowania tzw. memorandum z Budapesztu, które zostało zawarte w 1994 roku⁴⁶. Na mocy tego dokumentu Stany Zjednoczone, Rosja i Wielka Brytania zobowiązały się do respektowania suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy, a Ukraina zobowiązała się do przekazania broni nuklearnej Rosji i przystąpienia do układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej. Premierzy krajów V4 wyrażali wówczas swoją solidarność z obywatelami i rządem Ukrainy i jednocześnie swoje zaniepokojenie rosyjskimi działaniami wobec Ukrainy. W ocenie państw wyszehradzkich działania Rosji stworzyły nową, niebezpieczną rzeczywistość w Europie i rolę Unii Europejskiej oraz NATO powinno być solidarne demonstrowanie wsparcia dla Ukrainy i sprzeciwu wobec zagrożenia europejskiego pokoju i bezpieczeństwa⁴⁷. W kolejnych oświadczeniach przedstawiciele czwórki wyszehradzkiej wyrażali swoje wsparcie dla wysiłków nowych władz Ukrainy w reformowaniu państwa, podejmowaniu koniecznych kroków dla zapewnienia jedności państwa oraz oferowali konkretną pomoc w ramach Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, a także Partnerstwa Wschodniego⁴⁸. W kolejnych miesiącach 2015 roku państwa wyszehradzkie popierały realizację porozumień mińskich – w ich ocenie stanowiły one podstawę do pokojowego rozwiązania konfliktu we wschodniej Ukrainie. W lutym 2015 roku prezydenci Ukrainy, Rosji i Francji oraz kanclerz Niemiec podpisali w Mińsku dokument, który miał doprowadzić do uregulowania konfliktu w Donbasie (tzw. Mińsk 2, następujący po protokole mińskim podpisanym we wrześniu 2014 roku, zakładający zawieszenie broni, wycofanie ciężkiego uzbrojenia oraz zobowiązujący Ukrainę do przeprowadzenia zmian ustrojowych)⁴⁹, jak się jednak okazało, porozumienie zarówno w części politycz-

⁴⁵ *Joint Statement of V4 Foreign Ministers on Ukraine* (Budapest, February 24, 2014). <http://www.visegradgroup.eu/joint-statement-of-v4> (dostęp: 30.12.2016).

⁴⁶ *Budapest Memorandums on Security Assurances, 1994*. <http://www.cfr.org/nonproliferation-arms-control-and-disarmament/budapest-memorandums-security-assurances-1994/p32484> (dostęp: 30.12.2016).

⁴⁷ *Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Countries on Ukraine* (Budapest, March 4, 2014). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/statement-of-the-prime> (dostęp: 30.12.2016).

⁴⁸ *Joint Statement of the Visegrad Group and Ukraine, Kyiv, December 16, 2014*. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/joint-statement-of-the-141217> (dostęp: 30.12.2016).

⁴⁹ S. KARDAŚ, W. KONOŃCZUK: *Mińsk 2 – kruchy rozejm zamiast trwałego pokoju*. W: OSW: Analizy, 12.02.2015. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-02-12/minsk-2-kruchy-rozejm-zamiast-trwalego-pokoju> (dostęp: 30.12.2016).

nej, jak i wojskowej, pozostawało w dużej mierze na papierze, niezrealizowane przez żadną ze stron konfliktu⁵⁰. Pomimo zawarcia rozejmu walki na wschodzie Ukrainy nie ustały – ani separatystów (wspierani militarnie przez Rosję), ani siły ukraińskie nie przestrzegają rozejmu. Dla separatystów autonomia w ramach Ukrainy to za mało, gdyż dążą oni do oderwania się od kraju, zaś dla władz w Kijowie zgoda na federalizację państwa jest traktowana jak przegrana, napotyka zatem na silny opór polityczny. Impas polityczny powoduje, iż konflikt trwa i nadal przynosi ofiary.

W odniesieniu do sytuacji na Ukrainie wspólne oświadczenia państw Grupy Wyszehradzkiej były ostrzejsze w swoim przekazie niż stanowiska krajowe, które cechowała większa wstrzemięźliwość w formułowaniu oceny, zwłaszcza o roli Rosji, jako współodpowiedzialnej za kryzys. Różnice w poglądach, dotyczące zwłaszcza kwestii włączania Rosji do rozmów o Ukrainie, nie zaciążyły jednak na spójności głównego przekazu V4, który brzmiał jako konstruktywny głos troski regionu o stabilność wschodniego sąsiada. W miarę rozwoju sytuacji w przypadku Słowacji i Węgier, silnie uzależnionych od rosyjskich dostaw surowców energetycznych, podejście rządzących ulegało zmianie⁵¹. Aneksja Krymu przez Rosję w marcu 2014 roku spotkała się z reakcją państw Grupy Wyszehradzkiej, przy czym odzew Polski i Czech był mocniejszy w porównaniu do odpowiedzi Słowacji i Węgier⁵². W kolejnych miesiącach w związku z propozycjami sankcji unijnych wobec Rosji wśród państw wyszehradzkich coraz silniej uwidaczniać zaczęły się różnice między stanowiskiem Polski a pozostałych członków wyszehradzkich. Sankcje ekonomiczne wobec Rosji zostały wprowadzone przez Unię w 2014 roku – miały one uderzyć w rosyjską gospodarkę, choć w ograniczonym zakresie. Dodatkowym impulsem skłaniającym do nałożenia sankcji stało się zestrzelenie malezyjskiego samolotu cywilnego przypisywane rosyjskim separatystom we wschodniej Ukrainie, które zbulwersowało europejską opinię publiczną⁵³.

Stanowisko poszczególnych państw Grupy Wyszehradzkiej w odniesieniu do konfliktu na Ukrainie było wypadkową wewnętrznej sytuacji politycznej oraz interesów ekonomicznych w stosunkach z Rosją. W Czechach wśród najważniejszych polityków nie było zgody w ocenie sytuacji na Ukrainie. Prezy-

⁵⁰ A. WILK, T.A. OLSZAŃSKI, W. GÓRECKI: *Porozumienie mińskie...*

⁵¹ M. GNIAZDOWSKI: *Państwa Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej wobec kryzysu na Ukrainie*. W: OSW: Analizy, 5.03.2014. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-05/panstwa-europy-srodkowej-i-poludniowo-wschodniej-wobec-kryzysu-na> (dostęp: 30.12.2016).

⁵² S. GERASYMCHUK: *Visegrad Group's solidarity in 2004–2014: tested by Ukrainian crisis*. "International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs" 2014, Vol. 23, s. 50.

⁵³ E. FISCHER, J. ROGOŻA: *Kolejne sankcje Unii Europejskiej wobec Rosji*. W: OSW: Analizy, 6.08.2014. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-08-06/kolejne-sankcje-unii-europejskiej-wobec-rosji> (dostęp: 30.12.2016).

dent Miloš Zeman kwestionował obecność żołnierzy rosyjskich na Ukrainie, wyrażając opinię o trwającej w tym kraju wojnie domowej. Bardziej krytyczne stanowisko wobec rosyjskich działań prezentował czeski rząd z premierem Bohuslavem Sobotką na czele – jednak władze w pierwszej kolejności wyrażały obawy o sytuację czeskich eksporterów, dla których rynek rosyjski jest bardzo ważny, a sankcje ze strony Unii Europejskiej negatywnie oddziaływały na wymianę handlową z Rosją⁵⁴, gdyż reakcją władz rosyjskich na unijne sankcje było nałożenie embarga na import wybranych towarów z państw Unii Europejskiej. W Słowacji na tle konfliktu na wschodzie Ukrainy doszło do istotnych rozbieżności stanowisk pomiędzy prezydentem Andrejem Kiską a premierem Robertem Fico⁵⁵. Prezydent popierał w tym zakresie działania Unii Europejskiej i jej podejście do konfliktu, zaś premier prezentował bardziej prorosyjskie stanowisko, krytykował zachodnie sankcje wobec Rosji, mając na uwadze zapewnienie dostaw rosyjskiego gazu i eksport do Rosji samochodów produkowanych w Słowacji⁵⁶. W przypadku Węgier premier Viktor Orbán w ostatnim czasie zacieśniał współpracę z Rosją, zwłaszcza w dziedzinie energetyki, wyrażał więc obiektywne wobec sankcji gospodarczych wymierzonych w Rosję. Jak stwierdził, Węgry wobec Rosji będą „jastrzębiami w obronności, ale gołębiami w gospodarce”⁵⁷. W styczniu 2014 roku zostało podpisane porozumienie o budowie przez Rosjan kolejnych bloków jądrowych w elektrowni Paks, w perspektywie Węgry miały prowadzenie negocjacji nowego kontraktu gazowego z Rosją, który wygasał w 2015 roku, zbliżał się ponadto termin wyborów parlamentarnych na Węgrzech, co wykorzystywała opozycyjna lewica krytykująca rząd V. Orbána za brak stanowczej reakcji i wsparcia dla ukraińskiej opozycji. Węgierskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych starało się zachować neutralne stanowisko, potępiając przemoc na Ukrainie, a jednocześnie apelując o umiar do obu stron konfliktu⁵⁸. Nie przeszkadzało to jednak premierowi V. Orbánowi przyjmować prezydenta W. Putina w Budapeszcie (w lutym 2015 roku) i zawierać kolejnych kontraktów gazowych z Rosją, tłumacząc to faktem uzależnienia od rosyjskich dostaw gazu i brakiem alternatywy oraz brakiem polityki energetycznej całej Unii Europejskiej. Niechęć premiera Węgier do zaostrzania stosunków z Rosją w kontekście kryzysu na

⁵⁴ M. GNIAZDOWSKI, J. GROSZKOWSKI, A. SADOWSKI: *Wyszehradzka kakofonia...*

⁵⁵ T. STRÁŽAY: *V4 2015: neľahké hľadanie odpovedí na európske výzvy. "Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky" 2015*, s. 60.

⁵⁶ J. KUCHARCZYK, G. MESEŽNIKOV: *The V4 in comparative perspective. Diverging voices, converging policies*. W: *Diverging voices, converging policies: The Visegrad States' Reactions to the Russia-Ukraine Conflict*. Eds. J. KUCHARCZYK, G. MESEŽNIKOV. Warsaw 2015, s. 196. <http://www.europeum.org/data/articles/diverging-voices-converging-policies.pdf> (dostęp: 30.12.2016).

⁵⁷ M. GNIAZDOWSKI, J. GROSZKOWSKI, A. SADOWSKI: *Wyszehradzka kakofonia...*

⁵⁸ M. GNIAZDOWSKI: *Państwa Europy Środkowej...*

Ukrainie wynikała także z troski o los węgierskiej mniejszości żyjącej na Ukrainie i obaw związanych ze wzrostem nacjonalistycznych nastrojów ukraińskiego społeczeństwa.

Polska okazała się państwem najostrzej krytykującym presję i ingerencję Rosji w sprawy wewnętrzne Ukrainy. Stanowisko takie wynika z jednej strony z patrzenia na Rosję jako główne zagrożenie dla bezpieczeństwa Polski, z drugiej strony z założeń polskiej polityki zagranicznej, według których umacnianie niepodległości oraz zachodniego kursu w polityce zagranicznej Ukrainy wpisuje się w politykę odpychania Rosji od Europy poprzez odgradzanie jej „pasem buforowym w postaci prozachodnich państw na naszej wschodniej granicy”⁵⁹. Dla Polski, która była organizatorem szczytu państw NATO w lipcu 2016 roku, istotnym aspektem kryzysu na Ukrainie było wzmocnienie wschodniej flanki Sojuszu Północnoatlantyckiego poprzez wzrost zaangażowania militarnego sił NATO i Stanów Zjednoczonych w regionie Europy Środkowej.

W obliczu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego ocena sytuacji wywołuje niejednoznaczne, a czasem sprzeczne sygnały płynące ze stolic państw Europy Środkowej (przede wszystkim z Pragi, Bratysławy i Budapesztu), które starają się balansować pomiędzy Unią Europejską a Rosją, mając na uwadze swoje interesy polityczne i gospodarcze. Początkowo państwa Grupy Wyszehradzkiej zajmowały wspólne stanowisko wobec sytuacji na Ukrainie, w miarę rozwoju wydarzeń w ramach czwórki wyszehradzkiej zaczęły pojawiać się jednak istotne różnice i rozbieżności w podejściu do problemu Ukrainy oraz stosunku do Rosji. Konflikt na Ukrainie stał się zatem czynnikiem negatywnie wpływającym na funkcjonowanie „rodziny wyszehradzkiej” i jej spójność wewnętrzną. Obnażył słabość Grupy Wyszehradzkiej, która nie była w stanie wypracować wspólnego stanowiska – zarysował się podział V4 z wyraźnie odmiennym podejściem Polski na tle pozostałych trzech państw wyszehradzkich, które w swojej ocenie sytuacji starały się brać pod uwagę relacje gospodarcze, łączące je z Rosją. Przywódcy w Bratysławie, Pradze i w Budapeszcie mają inne spojrzenie na Rosję i Ukrainę niż Warszawa; widać wyraźnie, że Wschód najbardziej dzieli państwa wyszehradzkie. Polska w tym kontekście jawi się jako najbardziej proukraińska i antyrosyjska. W *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* z listopada 2014 roku znalazły się zapisy, z których wynika, że „w następstwie konfliktu na Ukrainie, w tym aneksji Krymu przez Rosję i wspierania przez ten kraj prorosyjskich separatystów we wschodniej Ukrainie, głównym zagrożeniem militarnym dla Polski jest Rosja”⁶⁰. Odmiennie poglądy rządzących w państwach Grupy Wyszehradzkiej na politykę Rosji w stosunku do Ukrainy nie tylko negatywnie wpłynęły na spójność Grupy, ale również na jej wizerunek na

⁵⁹ R. ZIĘBA: *Ukraina jako przedmiot rywalizacji...*, s. 10.

⁶⁰ M. LAKOMY: *Przebieg i uwarunkowania konfliktu na wschodzie Ukrainy*. W: *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski...*, s. 7.

Zachodzie – jednak, co warto podkreślić, współpraca partnerów wyszehradzkich nadal była rozwijana.

5.3.3. Stanowisko państw Grupy Wyszehradzkiej wobec kryzysu migracyjnego⁶¹

W 2015 roku Unia Europejska stanęła w obliczu poważnego kryzysu wewnętrznego, związanego z dużym napływem uchodźców z różnych stron świata, który wywołał istotne różnice stanowisk poszczególnych państw członkowskich w podejściu do problemu oraz sposobów jego rozwiązania. Jednym z pomysłów radzenia sobie z nadmierną liczbą migrantów stało się wprowadzenie obowiązkowych kwot relokacji uchodźców pomiędzy państwa członkowskie Unii Europejskiej. Wobec takiego rozwiązania swój sprzeciw postanowiły wyrazić kraje Grupy Wyszehradzkiej. Kryzys migracyjny stał się istotnym tematem łączącym członków V4, którzy do tej pory nie zawsze zgadzali się w najważniejszych kwestiach pojawiających się w unijnej agendzie. Wspólne stanowisko prezentowane przez „rodzinę wyszehradzką” miało znaczenie dla jej spójności, perspektyw kontynuowania i rozwijania współpracy czterech państw Europy Środkowej. W obliczu wspólnego wyzwania można było zaobserwować wzmożoną intensywność spotkań na różnym szczeblu organizowanych przez przedstawicieli czwórki wyszehradzkiej, zwiększoną liczbę wydawanych wspólnych oświadczeń oraz przyjmowanych ustaleń, co wpłynęło pozytywnie na wzajemne relacje wewnątrz Grupy. Jednocześnie na forum Unii Europejskiej państwa V4 były postrzegane jako koalicja niechętnych, której zarzucano brak solidarności europejskiej i przedkładanie ochrony własnych terytoriów i obywateli nad ochronę praw człowieka i ogólnoeuropejskich zasad.

W kontekście kryzysu migracyjnego państwa Grupy Wyszehradzkiej podkreślały, jak ważne jest, aby rozwiązania dotyczące ochrony granic zewnętrznych Unii Europejskiej miały charakter europejski, a nie indywidualny czy regionalny, aby Unia podjęła skuteczne działania ograniczające napływ migrantów⁶². Według partnerów wyszehradzkich rozwiązanie kryzysu migracyjnego może nastąpić przez skuteczne przeciwdziałanie prawdziwym przyczynom migracji, czyli poprzez dążenia do zakończenia konfliktu w Syrii, stabilizację sytuacji w Iraku oraz w państwach Afryki Północnej. W opinii przywódców krajów V4 kluczem do zatrzymania presji migracyjnej jest współpraca z państwami

⁶¹ Szerzej: A. Czerzej: *Państwa Grupy Wyszehradzkiej wobec kryzysu migracyjnego*. „*Studia Politicae Universitatis Silesiensis*” 2017, t. 18, s. 143–161.

⁶² *Joint Statement of V4 Prime Ministers on Migration* (Prague, February 15, 2016). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2016/joint-statement-on> (dostęp: 3.11.2016).

trzecimi, tranzytowymi, m.in. z Turcją. Przyjęcie wspólnej deklaracji w sprawie migracji przez przywódców państw Grupy Wyszehradzkiej dało jasny sygnał o jej jedności, potwierdzając wspólny punkt widzenia i wyrażając nadzieję na podjęcie zespołowych działań w ramach całej Unii Europejskiej. Na szczycie V4 do Pragi 15 lutego 2016 roku zostali zaproszeni przedstawiciele 2 państw bałkańskich – Bułgarii i Macedonii, zainteresowani przyjęciem wspólnych rozwiązań kryzysu migracyjnego i zagwarantowania bezpieczeństwa na swoich granicach. Obecność prezydenta Macedonii Gjorge Iwanowa oraz premiera Bułgarii Bojko Borysowa miała istotne znaczenie dla stanowiska Grupy Wyszehradzkiej w kwestii kryzysu migracyjnego, państwa wyszehradzkie wykorzystały także w ten sposób okazję, aby wyrazić nadzieję na szybkie włączenie Bułgarii do strefy Schengen, a w przypadku Macedonii na rozpoczęcie negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską. Podczas kolejnych spotkań premierów krajów wyszehradzkich temat kryzysu migracyjnego pojawiał się wielokrotnie. Tak było podczas spotkania w Pradze 8 czerwca 2016 roku z okazji zakończenia rocznej, czeskiej prezydencji w V4. W przyjętym wówczas oświadczeniu premierzy wyszehradzcy potwierdzili główne założenia podejścia do problemu migracji, czyli: poparcie dla ochrony granic zewnętrznych Unii Europejskiej, właściwe zarządzanie granicami, w pełni funkcjonujące hotspoty, skuteczna polityka w zakresie powrotów, pełna realizacja planu działania Unia Europejska–Turcja⁶³. Państwa Grupy Wyszehradzkiej nadal podtrzymywały swoje stanowisko, iż propozycje oparte na obowiązkowym systemie redystrybucji azylantów działają jako czynnik przyciągający, a dodatkowo dzielący państwa członkowskie (oraz ich społeczeństwa), ponadto system obowiązkowej relokacji w rzeczywistości nie działa. Podczas kolejnego szczytu premierów krajów V4, który odbył się 21 lipca 2016 roku w Warszawie jako otwierający polską prezydencję w Grupie Wyszehradzkiej, podkreślano, jak potrzebny jest konsensus europejski w sprawie powstrzymania presji migracyjnej, a ponadto zwracano uwagę, jak ważne jest efektywne sprawdzanie, kto rzeczywiście potrzebuje pomocy, a kto tylko próbuje poprawić swój status ekonomiczny⁶⁴. Z kolei w wydanym po szczycie Unii Europejskiej w Bratysławie 16 września 2016 roku wspólnym oświadczeniu premierów państw wyszehradzkich znalazły się zapisy mówiące o tym, iż „polityka migracyjna powinna opierać się na zasadzie elastycznej solidarności. Koncepcja ta powinna umożliwić państwom członkowskim podjęcie decyzji w sprawie szczególnych form udziału i wkładu, biorąc pod uwagę

⁶³ *Joint Declaration of the Visegrad Group Prime Ministers, Prague, June 8, 2016.* <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/joint-declaration-of-the-160609> (dostęp: 25.11.2016).

⁶⁴ *Wspólne oświadczenie szefów rządów państw Grupy Wyszehradzkiej* (Warszawa, 21 lipca 2016 r.). https://www.premier.gov.pl/files/files/wspolne_oswiadczenie_szefow_rzadow_panstw_grupy_wyszehradzkiej.pdf (dostęp: 25.11.2016).

ich doświadczenie i potencjał. Ponadto mechanizm relokacji powinien być dobrowolny”⁶⁵.

Do tej pory państwem Grupy Wyszehradzkiej, które w największym stopniu dotknął kryzys migracyjny, były Węgry. Znajdują się one bowiem na najkrótszym szlaku wybieranym przez uchodźców i migrantów, których punktem docelowym są głównie Niemcy. „175-kilometrowa granica serbsko-węgierska stała się jedną z najbardziej obleganych przez migrantów granic Unii Europejskiej. Wprawdzie wiosną 2015 roku udało się zmniejszyć napływ tą drogą migrantów z Kosowa i Serbii, ale w miesiącach letnich tego roku znacznie przybrała fala migrantów spoza Europy – przede wszystkim obywateli Syrii, Afganistanu i Iraku. Przedzierali się oni z Turcji przez Grecję, Macedonię i Serbię na Węgry, z nadzieją na dotarcie do państw Europy Zachodniej, głównie do Niemiec”⁶⁶. Dotychczas to głównie Niemcy apelowały do innych państw Unii Europejskiej o większe otwarcie na uchodźców, co miało wpływ na wzrost fali migracyjnej przez Węgry. Od stycznia 2015 roku do połowy września 2015 roku przez granicę węgiersko-serbską przedostało się według szacunków ponad 190 tys. nielegalnych migrantów. Stało się to przyczyną podjęcia przez władze węgierskie decyzji o zaostrzeniu przepisów dotyczących nielegalnego przekraczania granicy oraz o budowie na granicy węgiersko-serbskiej muru z drutu kolczastego, co spotkało się z krytyką ze strony Unii Europejskiej oraz spowodowało zmianę tras i szlaków migracyjnych⁶⁷. W kolejnym kroku Węgry zdecydowały się także na zamknięcie granicy z Chorwacją, utrudniając migrantom przedostanie się do Austrii i dalej do Niemiec i przerzucając falę migracyjną na sąsiadów, zwłaszcza Chorwację, Słowenię i Serbię. Węgry dotknięte w największym stopniu konsekwencjami kryzysu migracyjnego zajmowały w regionie Europy Środkowej najostrzejsze stanowisko wobec kryzysu migracyjnego. Zdecydowana postawa rządu Viktora Orbána była krytykowana, ale dla węgierskiego rządu fala migracyjna i próba narzucenia Węgom przyjmowania uchodźców w ramach mechanizmu relokacji stanowiło największe wyzwanie w ostatnim czasie. Z tego względu Węgry sceptycznie odnosiły się do porozumień unijno-tureckich w sprawie kryzysu (odsyłanie uchodźców z Grecji do Turcji w zamian za pomoc finansową Unii Europejskiej dla Turcji) i opowiadały się za utworze-

⁶⁵ *Joint Statement of the Heads of Governments of the V4 Countries* (Bratislava, September 16, 2016). <http://www.msz.gov.pl/resource/4e985f7f-8a2d-416b-8b3f-52e7f704c414:JCR> (dostęp: 25.11.2016).

⁶⁶ M. GNIAZDOWSKI, M. JAROSZEWICZ: *Węgierska odłona kryzysu migracyjnego*. W: OSW: Analizy, 9.09.2015. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-09-09/wegierska-odslona-kryzysu-migracyjnego> (dostęp: 3.11.2016).

⁶⁷ A. SADECKI: *Węgry domknęły granicę z Serbią*. W: OSW: Analizy, 16.09.2015. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-09-16/wegry-domknely-granice-z-serbia> (dostęp: 3.11.2016).

niem „drugiej linii obrony” na granicy grecko-macedońskiej⁶⁸. Władze Węgier stały na stanowisku, iż osoby, które uciekły z terenów objętych działaniami wojennymi, powinny być uznawane za uchodźców tylko w pierwszym bezpiecznym państwie, do którego dotrą. Jeśli natomiast podejmują dalszą podróż, powinny być traktowane jak migranci ekonomiczni⁶⁹. Węgry weszły w spór zwłaszcza z Niemcami, które deklarowały gotowość przyjmowania uchodźców, a także z Austrią, która z kolei deklarowała wolę zapewnienia uchodźcom spokojnego tranzytu do Niemiec. Węgry uznały deklaracje władz niemieckich o gotowości przyjmowania uchodźców za nieodpowiedzialną zachętę do nielegalnego forsowania granic Unii Europejskiej⁷⁰.

Węgry wraz ze Słowacją zaskarżyły przed Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej decyzję Rady Unii Europejskiej z września 2015 roku w sprawie relokacji uchodźców w oparciu o obowiązkowe kwoty. W przypadku Słowacji krok ten był podyktowany uwarunkowaniami wewnętrznymi, a mianowicie zbliżającym się terminem wyborów parlamentarnych, które odbyły się 5 marca 2016 roku. Premier Robert Fico, jako jeden z liderów partii Smer – SD prezentującej się jako partia broniąca Słowacji przed zagrożeniami wynikającymi z napływu uchodźców, zapowiadał, iż „nie dopuści do tego, żeby na Słowacji powstała zwarta społeczność muzułmańska”⁷¹. Premier, łącząc temat migracji z terroryzmem, przestrzegał przed terrorystami ukrywającymi się pomiędzy migrantami. Mimo iż Słowacja nie jest ani państwem tranzytowym, ani państwem docelowym fali uchodźców, w grudniu 2015 roku słowacki parlament przyjął antyterrorystyczny pakiet ustaw, zwiększających uprawnienia służb, policji i wymiaru sprawiedliwości⁷². Obawy wyrażane przez polityków w państwach Grupy Wyszehradzkiej podziela duża część społeczeństw we wszystkich czterech krajach Europy Środkowej. Partie rządzące w państwach wyszehradzkich wykorzystują te lęki i nastroje społeczne, intensyfikują retorykę antyislamską i antyimigracyjną, odbudowując w ten sposób poparcie wyborców⁷³. Na Węgrzech zdecydowana postawa premiera Viktora Orbána w obliczu fali uchodźców przyczyniła się do przewyciężenia przez rządzący Fidesz kryzysu

⁶⁸ J. GROSZKOWSKI: *Kulisy planu „B”: wyszehradzka perspektywa kryzysu migracyjnego*. Analizy OSW, 17.02.2016. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-17/kulisy-planu-b-wyszehradzka-perspektywa-kryzysu-migracyjnego> (dostęp: 3.11.2016).

⁶⁹ A. SADECKI: *Węgry domknęły granicę...*

⁷⁰ M. GNIAZDOWSKI, M. JAROSZEWICZ: *Węgierska odłona kryzysu migracyjnego...*

⁷¹ A. SADECKI: *Węgry domknęły granicę...*

⁷² J. GROSZKOWSKI: *Przedwyborcza walka z terroryzmem na Słowacji*. W: OSW: Analizy, 16.12.2015. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-12-16/przedwyborcza-walka-z-terroryzmem-na-slowacji> (dostęp: 12.11.2016).

⁷³ D. KAŁAN: *Wyszehradzka recepta na kryzys migracyjny*. W: *Puzzle Środkowoeuropejskie* [Blog PISM, 16.02.2016]. https://blog.pism.pl/blog/?p=1&id_blog=49&id_post=751 (dostęp: 12.11.2016).

poparcia i umocnienia się na pozycji lidera w sondażach, a kryzys migracyjny zdominował węgierską debatę publiczną, odsuwając na bok inne tematy. Ważnym posunięciem węgierskich władz stało się zarządzanie referendum ogólnokrajowego, które miało na celu wzmocnienie pozycji Węgier w Unii Europejskiej w debacie o kryzysie migracyjnym. W referendum przeprowadzonym 2 października 2016 roku 98% Węgrów, którzy oddali ważny głos, odpowiedziało negatywnie na pytanie „Czy chce Pan/Pani, by Unia Europejska mogła bez zgody parlamentu węgierskiego decydować o obowiązkowym osiedleniu na Węgrzech osób obywatelstwa innego niż węgierskie?”⁷⁴. Okazało się jednak, iż referendum jest nieważne, gdyż wzięło w nim udział tylko 40% uprawnionych do głosowania, a więc nie został spełniony wymóg frekwencji, która zgodnie z nową Konstytucją Węgier z 2011 roku musi wynieść co najmniej połowę uprawnionych do głosowania obywateli Węgier⁷⁵. Rządzący Fidesz, który był inicjatorem referendum, zachęcał do głosowania na „nie”, podobnie jak opozycyjny, skrajnie prawicowy Jobbik; pozostałe partie opozycyjne zachęcały wyborców do bojkotu referendum. „Premier Orbán nie zdołał uczynić z referendum »sprawy wagi państwowej« jednoczącej społeczeństwo, które – jak wynika z sondaży – w zdecydowanej większości jest przeciwne przyjmowaniu migrantów”⁷⁶. Przyczyn zbyt małej mobilizacji społecznej wobec referendum należy upatrywać w zmieniającej się sytuacji – głosowanie odbyło się w momencie, gdy na Węgry już od roku nie napływali uchodźcy. Jest to spowodowane z jednej strony budową muru na granicach z Serbią i Chorwacją, który skutecznie powstrzymał falę napływu uchodźców i zmienił szlaki migracji na inny kierunek, a z drugiej strony podpisanym w marcu 2016 roku porozumieniem pomiędzy Unią Europejską a Turcją, które zmniejszyło presję migracyjną na Europę. Ponadto, jak się okazało, decyzja Rady Unii Europejskiej z września 2015 roku o obowiązkowych kwotach i relokacji uchodźców jest realizowana w ograniczonym zakresie, Komisja Europejska zaczęła odchodzić od forsowania polityki kwot na rzecz działań mających zwiększyć ochronę zewnętrznych granic Unii Europejskiej. Stąd wynik referendum na Węgrzech nie przyniósł rządzącym oczekiwanego sukcesu propagandowego. Kampania referendalna Fideszu wpisywała się natomiast w retorykę twardego przeciwstawiania się Komisji Europejskiej i „elitom europejskim”, którą V. Orbán stosuje od przejęcia władzy w 2010 roku. Polityka migracyjna stała się kolejnym obszarem, w którym premier Węgier pokazuje opinii publicznej, iż jest obrońcą

⁷⁴ A. SADECKI: *Dyskusyjny sukces Orbána – wyniki referendum migracyjnego na Węgrzech*. W: OSW: Analizy, 4.10.2016. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-10-04/dyskusyjny-sukces-orbana-wyniki-referendum-migracyjnego-na-wegrzech> (dostęp: 11.11.2016).

⁷⁵ Art. 8, ust. 4 *Konstytucji Węgier z 11 kwietnia 2011 roku*. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wegry2013.pdf> (dostęp: 11.11.2016).

⁷⁶ A. SADECKI: *Dyskusyjny sukces Orbána...*

interesów narodowych w Unii Europejskiej, odwołując się przy tym do „historycznej tradycji oporu Węgrów przeciw woli narzucanej im z zewnątrz”⁷⁷.

Czeski rząd, który stanowczo sprzeciwia się narzucanym odgórnie kwotom i wciąż forsowanemu przez Niemcy stałemu mechanizmowi rozdzielania migrantów, jednocześnie stara się przedstawiać swoje stanowisko w taki sposób, żeby minimalizować napięcia na linii Praga–Berlin. Czeska Partia Socjaldemokratyczna współpracująca Czechami od wyborów parlamentarnych z 2013 roku stara się łagodzić antyimigracyjne tony w debacie publicznej, w czym nie pomagają jej jednak bardzo krytyczne wypowiedzi prezydenta Miloša Zemana na temat islamu i Arabów⁷⁸. Miloš Zeman otwarcie wyraża swoje poglądy, mówiąc do imigrantów: „nikt was nie zapraszał” i przyjmując słowa krytyki za stwierdzenie, iż „trzeba deportować niektórych migrantów”, a to wszystko z obawy przed „przedostaniem się dżihadystów do Europy”⁷⁹.

Początkowo Polska jako jedyne państwo wyszehradzkie zgodziła się we wrześniu 2015 roku na proponowane przez Unię Europejską rozwiązanie, czyli podział 120 tys. uchodźców. Wówczas na rząd Ewy Kopacz spadły słowa krytyki, a media obwieściły koniec Wyszehradu. Gdy doszło do zmiany rządu w Polsce po wyborach parlamentarnych w październiku 2015 roku, w wyniku których zwycięstwo odniosła partia Prawo i Sprawiedliwość, nowy rząd na czele z Beatą Szydło zmienił wcześniejsze ustalenia i dołączył w swej polityce do stanowiska wyrażanego wspólnie przez partnerów z Grupy Wyszehradzkiej. Polski rząd stoi na stanowisku, iż podejmowane działania powinny zmierzać do ograniczenia napływu migrantów poprzez: „zapewnienie bezpieczeństwa granic zewnętrznych, zwalczanie nielegalnej migracji, usuwanie pierwotnych przyczyn migracji i uchodźstwa oraz wspieranie krajów trzecich leżących na szlakach migracyjnych w tym również tych goszczących znaczne liczby uchodźców”⁸⁰. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji Mariusz Błaszczak mówił, iż „pomoc powinna być dedykowana uchodźcom, a nie migrantom. Europa była szturmowana w ubiegłym roku (2015) przez migrantów ekonomicznych, którzy korzystając z okazji chcieli polepszyć swoje warunki bytu”. Istotnym problemem bowiem jest rozróżnienie uchodźców, czyli osób, które uciekają

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ J. GROSZKOWSKI: *Czechy i Słowacja wobec kryzysu migracyjnego*. W: OSW: Analizy, 16.09.2015. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-09-16/czechy-i-slowacja-wo-bec-kryzysu-migracyjnego> (dostęp: 3.11.2016).

⁷⁹ B. GÓRALCZYK: *Szczyt Grupy Wyszehradzkiej*. W: WP Wiadomości, 16.02.2016 r. <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Szczyt-Grupy-Wyszehradzkiej-25-lat-temu-organizacja-powstala-by-integrowac-Europe-Srodkowa-z-Zachodem-a-dzis-zaczyna-pelnic-odwrotne-funkcje,wid,18163639,wiadomosc.html?ticaid=11805c> (dostęp: 3.11.2016).

⁸⁰ G. DYJAK: *Państwa V4 powołają centrum zarządzania kryzysem migracyjnym*. W: PAP, 21.11.2016 r. <http://www.pap.pl/aktualnosci/news,712688,panstwa-v4-powolaja-centrum-za-rzadzania-kryzysem-migracyjnym.html> (dostęp: 21.11.2016).

przed wojną, prześladowaniami na tle religijnym lub politycznym, od imigrantów zarobkowych, których głównym celem jest poprawa warunków życia. Strona polska wielokrotnie podkreślała, iż brak kontroli nad tym, kto dostaje się na terytorium Unii Europejskiej, negatywnie wpływa na poczucie bezpieczeństwa, zwiększa bowiem ryzyko przedostania się do Europy grup terrorystycznych.

Stanowisko państw Grupy Wyszehradzkiej wobec kryzysu migracyjnego i ich sprzeciw wobec przymusowych kwot z jednej strony ma wiele uwarunkowań wewnętrznych, m.in. „brak kontaktów historycznych z kulturą islamu i raczej negatywne doświadczenia z mniejszościami narodowymi”⁸¹, jest wynikiem nastrojów społecznych niechętnych obcym, migrantom utożsamianym z zagrożeniem i spadkiem poczucia bezpieczeństwa, z drugiej zaś strony jest efektem polityki partii rządzących. W Polsce i na Węgrzech u władzy utrzymują się ugrupowania konserwatywne, prawicowe, w jakimś stopniu eurosceptyczne, dla których hasła obrony przed dyktatem Brukseli czy obrony przed napływem obcych wyznaczają kierunek działania i zjednują poparcie społeczne. Węgry są przykładem państwa, w którym polityka rządu najbardziej odzwierciedla nastroje społeczne, nacjonalistyczne sentymenty, skutecznie i trwale podgrzewane przez rządzący Fidesz oraz opozycyjny Jobbik (obie te partie w wyborach parlamentarnych zebrały poparcie ponad 60%: Fidesz – 44,87%, Jobbik – 20,22%⁸²). Polska, w której do władzy w 2015 roku doszła konserwatywna partia Prawo i Sprawiedliwość (z poparciem 37,58%⁸³), jest także postrzegana jako państwo o wysokim poziomie nacjonalistycznej świadomości, państwo katolickie, w którym hasła antyimigracyjne, antyislamskie są obecne w przestrzeni publicznej i wykorzystywane przez rządzących do tworzenia atmosfery zagrożenia. W Słowacji w wyniku wyborów parlamentarnych z marca 2016 roku w parlamencie znalazła się partia nacjonalistyczna Partia Ludowa – Nasza Słowacja Mariána Kotleby – z poparciem 8,04%⁸⁴, która głosi hasła antyimigracyjne. Podobną retorykę stosuje także Słowacka Partia Narodowa, natomiast radykalizacji uległ język rządzącej krajem partii Smer – SD premiera Roberta Ficy. W 2015 roku było to podyktowane zbliżającym się terminem wyborów parlamentarnych, obecnie wynika z kalkulacji politycznych. Jedynie w czeskim parlamencie nie ma typowo nacjonalistycznego czy prawicowego ugrupowania, które wyraźnie odwoływało by się do tendencji antyimigracyjnych czy eurosceptycznych.

Negatywną konsekwencją kryzysu migracyjnego dla państw Grupy Wyszehradzkiej jest ochłodzenie ich relacji z Niemcami, osamotnienie w obliczu prob-

⁸¹ D. KAŁAN: *Kryzys migracyjny jednoczy Wyszehrad*. „Biuletyn PISM” 2015, nr 79. https://www.pism.pl/files/?id_plik=20391 (dostęp: 12.11.2016).

⁸² Zob. http://valasztas.hu/en/ogyv2014/416/416_0_index.html (dostęp: 14.11.2016).

⁸³ Zob. http://parlament2015.pkw.gov.pl/349_Wyniki_Sejm (dostęp: 14.11.2016).

⁸⁴ Zob. <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2016/sk/data02.html> (dostęp: 14.11.2016).

lemu uchodźców, zarzuty o brak solidarności ze strony Grupy. Kanclerz Niemiec Angela Merkel, broniąca swej dotychczasowej polityki otwartych drzwi w stosunku do uchodźców, zarzucała przywódcom krajów V4, że podważają jedną z podstawowych zasad i wartości, na jakich opiera się Unia Europejska, czyli solidarność⁸⁵. Głównym punktem spornym na linii V4–Niemcy pozostaje kwestia kwot i stałego mechanizmu relokacji migrantów. Czechy, Polska, Słowacja i Węgry konsekwentnie odrzucają oparty na przymusowych kwotach mechanizm ich relokacji, a także konsekwencje finansowe dla państw, które nie podporządkują się systemowi dystrybucji uchodźców, co w dłuższej perspektywie czasowej może negatywnie wpływać na wizerunek Grupy Wyszehradzkiej postrzeganej jako nieodpowiedzialne działanie szkodzące całej Unii Europejskiej, jako opozycyjny blok, który uderza w europejską solidarność. Unia Europejska zaproponowała „mechanizm korekcyjny”, który przewiduje, „że jeśli do jakiegoś kraju napłynie nieproporcjonalnie duża liczba uchodźców, o połowę większa niż ustalony z góry próg, to automatycznie nowi uchodźcy będą rozsyłani do innych państw unijnych według nowego systemu relokacji. Komisja zostawia jednak furtkę dla krajów niechętnych przyjmowaniu uchodźców. Będą one mogły odstąpić od udziału w relokacji na rok, ale płacąc w zamian 250 tys. euro za każdego uchodźcę, którego nie przyjmą”⁸⁶. „Grupa Wyszehradzka przedstawiła koncepcję »elastycznej solidarności« w sprawie migracji. Zakłada ona ogólnie, że kraje członkowskie same – na podstawie swojego potencjału i doświadczenia – decydowałyby o tym, w jakiej formie będą uczestniczyć w polityce migracyjnej Unii Europejskiej i rozwiązywaniu kryzysu uchodźczego. Udział w programach dystrybucji uchodźców powinien być dobrowolny”⁸⁷. Państwa V4 stoją na stanowisku, iż kraje Unii Europejskiej powinny przestawić się z „polityki relokacji na politykę powrotów”⁸⁸, gdyż ta pierwsza nie sprawdza się w praktyce, a w rzeczywistości stanowi zachętę dla migrantów. Wspólną inicjatywą Grupy Wyszehradzkiej stała się zapowiedź powołania centrum zarządzania kryzysem migracyjnym, którego pracami będzie kierowała Polska. Inicjatywa ta zakłada wspieranie uchodźców poza Unią Europejską, czyli w Libanie, Jordanii – w obozach, w których znajdują się faktyczni uchodźcy, a więc ludzie, którzy uciekli przed skutkami wojny⁸⁹.

Do tej pory wspólne podejście do sposobu rozwiązania kryzysu migracyjnego stało się czynnikiem wzmacniającym Grupę Wyszehradzką od wewnątrz,

⁸⁵ B. GÓRALCZYK: *Szczyt Grupy Wyszehradzkiej...*

⁸⁶ Błaszczak o spotkaniu przedstawicieli Grupy Wyszehradzkiej: głównym tematem kryzys migracyjny. W: *Gazeta Prawna.pl*, 21.11.2016 r. <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/994733,blaszczak-grupa-wyszehradzka-i-delegacje-m-in-o-kryzysie-migracyjnym.html> (dostęp: 21.11.2016).

⁸⁷ G. DYJAK: *Państwa V4 powołają centrum zarządzania kryzysem migracyjnym...*

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*.

jak i pozwalającym jej zaistnieć na forum Unii Europejskiej z jasnym i mocnym przekazem płynącym ze strony państw Europy Środkowej. Pomimo głosów krytyki m.in. ze strony kanclerz Niemiec Angeli Merkel czy innych polityków europejskich, kraje V4 podtrzymują swoje stanowisko sprzeciwu wobec narzucaniu im obowiązku przyjmowania uchodźców. Dla czwórki wyszehradzkiej obecny kryzys pozostaje w dużym stopniu głównie kryzysem migracyjnym, a nie uchodźczym, gdyż w jej ocenie uchodźcy stanowią jedynie część osób usiłujących przedostać się na obszar Unii Europejskiej. W opinii państw Grupy Wyszehradzkiej problemu nie rozwiąże tworzenie systemu relokacji i przesiedleń, „gdyż to jedynie leczenie skutków, nie przyczyn, prowadzące paradoksalnie do nasilenia presji migracyjnej”⁹⁰. Kryzys migracyjny stał się ponadto ważnym tematem w polityce wewnętrznej w krajach V4, skutecznie wykorzystywanym przez rządzących polityków do podsycania nastrojów antyimigracyjnych i po części antyunijnych (walka z obowiązkowymi kwotami przedstawiana jest jako sprzeciw wobec dyktatowi Brukseli i dążenie do zachowania suwerenności narodowej w obliczu rozwiązań narzucanych z zewnątrz). Dla państw Grupy Wyszehradzkiej istotnym bowiem aspektem kryzysu migracyjnego jest wzrost poczucia zagrożenia wśród obywateli i co za tym idzie położenie nacisku przede wszystkim na względy bezpieczeństwa, konieczność priorytetowego podejścia do ochrony granic zewnętrznych Unii Europejskiej, ochrony przed destabilizacją sytuacji wewnętrznej, którą może wywołać pobyt migrantów na terytorium danego państwa. Dla państw wyszehradzkich i ich pozycji na forum Unii Europejskiej kryzys migracyjny stał się istotnym testem dla spójności Grupy Wyszehradzkiej, gdyż w jego wyniku Czechy, Polska, Słowacja i Węgry zaczęły być traktowane jako tzw. koalicja niechętnych, czyli aktywnych przeciwników nieograniczonego dostępu migrantów do Unii Europejskiej, działająca w opozycji do innych państw członkowskich. Wspólny front wobec problemu migracji stał się dla „rodziny wyszehradzkiej” ważnym spoiwem i napędem współpracy, ale także źródłem krytyki na zewnątrz. W ocenie samych państw członkowskich wspólna sprawa, która zjednoczyła Grupę Wyszehradzką, służy wzmocnieniu głosu Europy Środkowej i kreśli perspektywy na przyszłość.

5.3.4. Stanowisko państw Grupy Wyszehradzkiej wobec Brexitu

W 2013 roku ówczesny premier Wielkiej Brytanii i lider Partii Konserwatywnej David Cameron w efekcie fali krytyki Unii Europejskiej, eurosceptycznych nastrojów we własnej partii oraz w społeczeństwie brytyjskim zapowiedział

⁹⁰ A. POTYRAŁA: *Środkowoeuropejska koalicja niechętnych wobec kryzysu migracyjnego 2015–2016*. „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2016, nr 1, s. 44.

przeprowadzenie referendum w sprawie tzw. Brexitu, czyli wyjścia Zjednoczonego Królestwa z Unii Europejskiej. Referendum w tej sprawie odbyło się 23 czerwca 2016 roku. Frekwencja wyniosła wówczas 72,2%, z czego za Brexitem zagłosowało 51,89% uprawnionych obywateli, a przeciw opuszczeniu UE opowiedziało się 48,11% biorących udział w referendum Brytyjczyków⁹¹. W konsekwencji wyniku referendum premier D. Cameron podał się do dymisji, pozostawiając następcy konieczność stawienia czoła wyzwaniu, jakim będzie Brexit. Premier D. Cameron powiedział wówczas „Wola Brytyjczyków jest instrukcją, która musi zostać zrealizowana”⁹². Na razie nie wiadomo jednak, jak Brexit będzie wyglądał, jakie będą jego skutki dla Wielkiej Brytanii oraz dla całej Unii Europejskiej, jak długo potrwa cała procedura wyjścia, gdyż oba podmioty łączą skomplikowane więzi w różnych dziedzinach życia politycznego, gospodarczego, społecznego i trudno na razie określić efekty tego procesu. Na pewno Brexit „spowoduje konieczność wypracowania nowego porozumienia między Unią Europejską i Wielką Brytanią określającego kształt ich wzajemnych relacji, [...] a ostateczny model będzie zależał od rozkładu interesów gospodarczych i politycznych między Wielką Brytanią a najważniejszymi krajami członkowskimi, jak: Niemcy, Francja, Włochy, Hiszpania oraz Polska. To wokół preferowanych przez nie rozwiązań kształtować się będą wewnętrzne koalicje. Mniejsze państwa członkowskie będą definiować swoje stanowiska w odniesieniu do poglądów politycznych koalicji tworzonych przez tę piątkę”⁹³.

Decyzja brytyjskich obywateli o rezygnacji Wielkiej Brytanii z członkostwa w Unii Europejskiej była w całej Europie szeroko komentowana i wywołała konsternację. W dyskusjach toczonych po tym wydarzeniu dominowały komentarze traktujące decyzję Wielkiej Brytanii jako przejaw kryzysu Unii Europejskiej, obaw o jej przyszłość i kierunek rozwoju stosunków międzynarodowych w Europie, a także konsekwencje, jakie ta decyzja przyniesie nie tylko samej Wielkiej Brytanii, ale i całej Unii oraz poszczególnym jej państwom członkowskim. Swoje obawy wobec następstw Brexitu wyrażały państwa Grupy Wyszehradzkiej, które jednoznacznie popierały pozostanie Wielkiej Brytanii w UE, mając na względzie zarówno polityczny, jak i gospodarczy wymiar współpracy z Londynem oraz los swoich obywateli mieszkających i pracujących w Anglii. Politycy rządzący w państwach wyszehradzkich zwracali więc szczególną uwagę na kwestie dostępności brytyjskiego rynku pracy oraz status obywateli mieszkających w Wielkiej Brytanii, a także wpływ Brexitu na przyszłość

⁹¹ M. KACZOROWSKA: *Krajobraz polityczny po Brexicie*. „Sprawy Międzynarodowe” 2016, nr 3, s. 51.

⁹² *Ibidem*, s. 58.

⁹³ *Relacje Unia Europejska – Wielka Brytania po ewentualnym Brexicie. Stanowiska Niemiec, Francji, Włoch, Hiszpanii i Polski*. Red. K. BOROŃSKA-HRYNIEWIECKA, S. PŁÓCIENNIK. Warszawa 2016, s. 5. http://www.pism.pl/files/?id_plik=21877 (dostęp: 15.03.2017).

unijnego budżetu⁹⁴. We wspólnym oświadczeniu wydanym po ogłoszeniu wyników brytyjskiego referendum premierzy Czech, Polski, Słowacji i Węgier wyrazili głębokie ubolewanie, że obywatele brytyjscy nie zdecydowali się pozostać w Unii Europejskiej, jednocześnie przyznając, iż szanują tę suwerenną decyzję. Jak czytamy w oświadczeniu: „Jednym z najgorszych wniosków, jakie mogą wyciągnąć państwa członkowskie z Brexitu, jest podział Unii Europejskiej na małe kluby. Mogłoby to spowodować rozdrobnienie Unii, której siła leży przede wszystkim w jej skali i spójności. To właśnie głównie dzięki efektowi skali oraz naszej umiejętności wspólnego działania w duchu wzajemnego zaufania mamy jako Unia Europejska osiągnięcia zarówno na scenie wewnętrznej, jak i w skali globalnej”⁹⁵. W ocenie państw Grupy Wyszehradzkiej nowy, uzgodniony układ stosunków pomiędzy Unią Europejską a Wielką Brytanią powinien opierać się na zasadzie wzajemności, sprawiedliwości i rzetelności. Według członków V4 zaistniała sytuacja powinna skłonić państwa unijne do podjęcia dyskusji nad przyszłością Unii Europejskiej, jej reformą po secesji, tak, aby z tego wyzwania Unia wyszła silniejsza. Czwórka wyszehradzka postulowała, aby zamiast niekończących się teoretycznych debat na temat „więcej Europy” czy „mniej Europy” skupić uwagę na „lepszej Europie”⁹⁶. Gotowość moderowania takiej dyskusji zgłosiła Słowacja, która 1 lipca 2016 roku objęła prezydencję w Radzie Unii Europejskiej. Podczas spotkania premierów 27 państw członkowskich Unii Europejskiej 16 września 2016 roku w Bratysławie jednym z głównych tematów stała się właśnie przyszłość Unii Europejskiej po Brexicie.

5.4. Perspektywy współpracy państw Grupy Wyszehradzkiej

„W tym roku obchodzimy 25. rocznicę powstania Grupy Wyszehradzkiej. Sytuacja w Europie znacznie się zmieniła od tego czasu. Podczas gdy lata 90. były naznaczone duchem optymizmu i wizji powrotu do europejskiego domu jako wspólnego celu, obecnie jesteśmy świadkami śladów erozji wzajemnego zaufania i powstania nowych linii podziału. Przyczyny takiego stanu rzeczy są wielorakie, ale można je znaleźć przede wszystkim w sytuacji gospodarczej, jak również w powrocie geopolityki do Europy wraz z pojawieniem się inten-

⁹⁴ J. Groszkowski: *Środkowoeuropejskie podejście do Brexitu*. W: OSW: Analizy, 29.06.2016. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-06-29/srodkowoeuropejskie-podejscie-do-brexitu> (dostęp: 30.01.2017).

⁹⁵ *Joint Statement of the Heads of Governments of the Visegrad Group Countries: Towards Union of Trust and Action* (Brussels, June 28, 2016). <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2016/joint-statement-of-the-160629> (dostęp: 30.01.2017).

⁹⁶ *Ibidem*.

sywnych konfliktów wojennych w najbliższym sąsiedztwie Unii Europejskiej⁹⁷. Wobec takiej diagnozy sytuacji i takich wyzwań państwa wyszehradzkie muszą odpowiedzieć sobie na szereg pytań, związanych z przyszłością współpracy w formacie V4, perspektyw dla wspólnych inicjatyw, woli politycznej jej kontynuowania. Biorąc pod uwagę złożoność zarówno samej współpracy wyszehradzkiej, jak i różnorodność czynników ją determinujących, można przedstawić dwa scenariusze dalszej współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej – pozytywny i negatywny. Pierwszy z nich zakłada dalszy rozwój współpracy nastawionej na unikanie rozbieżności, a wykorzystywanie w miarę możliwości wspólnych tematów i realizowanie zbieżnych interesów. Drugi scenariusz przewiduje koniec idei Wyszehradu, jeżeli taka strategia przeważy w podejściu głównych decydentów politycznych w państwach wyszehradzkich.

Wspólne wyzwania na przyszłość to znalezienie tych obszarów i sfer działania, w których współpraca może przynieść większe efekty, niż gdyby państwa Grupy Wyszehradzkiej działały samodzielnie. Takich potencjalnych sfer współdziałania i zbieżnych interesów krajów V4 nie brakowało, nie brakuje i pewnie pojawią się jeszcze nowe w przyszłości. Najważniejsze jest poszukiwanie zagadnień, w stosunku do których państwa wyszehradzkie nie będą konkurowały, rywalizowały, ale wzajemnie się uzupełniały i wspierały. Naturalnym polem współdziałania czwórki wyszehradzkiej jest oczywiście współpraca na forum Unii Europejskiej, gdzie kraje wyszehradzkie miały, „mają i będą miały zbieżne interesy, jeśli chodzi o kształt unijnych polityk i decyzje zapadające w UE”⁹⁸. Wspólnie członkowie „rodziny wyszehradzkiej” posiadają znaczący potencjał do budowania koalicji, mających na celu przeforsowanie decyzji korzystnych dla państw Grupy Wyszehradzkiej, zgodnych z ich interesami lub zdolnych zablokować rozstrzygnięcia niekorzystne zarówno w instytucjach międzyrządowych (Rada Europejska i Rada Unii Europejskiej), jak i wspólnotowych (Parlament Europejski i Komisja Europejska). Potencjał do wspólnego działania państw V4 pojawia się zwłaszcza w odniesieniu do tych polityk unijnych, które wiążą się z redystrybucją dochodów, a więc do polityki spójności, polityki rolnej oraz w przypadku negocjacji dotyczących unijnego budżetu w oparciu o wieloletnie ramy finansowe na kolejne okresy budżetowe. W tym kontekście współpraca państw wyszehradzkich może mieć istotne znaczenie w związku z dyskusjami na temat przyszłego kształtu Unii Europejskiej, tempa, zakresu czy charakteru dalszej integracji i pojawiającego się hasła „Europy dwóch prędkości” oznaczającej pogłębianie zróżnicowania integracji w oparciu o kryterium przynależności

⁹⁷ *Program of the Polish presidency in the Visegrad Group* (July 1 2016–June 30 2017). <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/program-of-the-polish> (dostęp: 23.02.2017).

⁹⁸ T. KUBIN: *Grupa Wyszehradzka – perspektywy dalszej współpracy*. „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2014, nr 42, s. 29.

do strefy euro. Kolejny obszar współdziałania dla państw Grupy Wyszehradzkiej stanowi współpraca w ramach NATO ze względu na podobny charakter wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego, w perspektywie przyjętych decyzji o konieczności wzmocnienia wschodniej flanki NATO, modernizacji armii i współpracy przemysłów obronnych⁹⁹. Wspólne wyzwania i obszary współdziałania Grupy Wyszehradzkiej to na pewno dalszy rozwój współpracy ze wschodnimi sąsiadami w ramach Partnerstwa Wschodniego, transfer najlepszych praktyk oraz wsparcie dla państw Bałkanów Zachodnich na ich drodze do integracji z Unią Europejską. W tych dziedzinach współpraca wyszehradzka już przyniosła widoczne rezultaty – bez niej trudno byłoby oczekiwać postępów w modernizowaniu tych państw. Jako że w kwestii polityki otwartych drzwi zawsze istniał konsensus pomiędzy państwami wyszehradzkimi, daje to podstawy do systematycznego prowadzenia polityki promocji wartości demokratycznego państwa prawa w najbliższym otoczeniu krajów V4 i w tym względzie należy upatrywać potencjału dla dalszej współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej. I chociaż akcent w odniesieniu do regionu Bałkanów Zachodnich czy Europy Wschodniej wśród priorytetów polityki zagranicznej poszczególnych państw wyszehradzkich może być inaczej rozłożony (dla Węgier Bałkany są ważniejsze niż np. Białoruś), nie oznacza to, iż nie będą one popierały wspólnych przedsięwzięć mających na celu wsparcie proreformatorskich dążeń państw reprezentujących owe regiony. Potencjału współpracy wyszehradzkiej należy upatrywać ponadto w rozwijaniu mechanizmu i formuły Wyszehrad plus, umożliwiającego podejmowanie współpracy z innymi partnerami w celu realizacji konkretnego przedsięwzięcia, które może przynieść wspólne korzyści całemu regionowi Europy Środkowej. Jednym z głównych projektów pozostanie rozpowszechnianie idei Wyszehradu wśród obywateli regionu V4 i wspieranie społecznego wymiaru współpracy poprzez działalność Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego. Oprócz wspólnych tematów wyznaczających kierunek na przyszłość rozwój Grupy Wyszehradzkiej będzie się opierał na 3 powszechnie akceptowanych do tej pory sprzeciwach, „nie”: dla rozszerzenia, dla instytucjonalizacji i dla spowolnienia współpracy¹⁰⁰.

Perspektywy współpracy wyszehradzkiej zależą od wielu czynników, zarówno natury wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Wielokrotnie w swojej historii współpraca w ramach V4 napotykała na trudności, wynikające zarówno z przesłanek obiektywnych, jak i subiektywnych, związanych najczęściej z odmiennie pojmowanym przez poszczególne państwa interesem narodowym, różnymi strategiami w polityce zagranicznej czy to w stosunku do Unii Europejskiej, czy Rosji, formułowanymi przez zróżnicowane elity polityczne rządzące w Czechach, Polsce, Słowacji i na Węgrzech. Często także ujawniała się duża rozbież-

⁹⁹ Ibidem, s. 30.

¹⁰⁰ T. STRÁŽAY: *Visegrad – arrival, survival, revival...*, s. 33.

ność między deklaracjami składanymi przy różnych okazjach i podczas rozmaitych spotkań, a polityczną rzeczywistością – politycy co innego mówili, a co innego robili. Na przyszłość Grupy Wyszehradzkiej w obecnym kształcie niewątpliwie wpływ będą mieli politycy i ekipy rządzące w poszczególnych państwach członkowskich i ich nastawienie do współpracy wyszehradzkiej. Wielokrotnie w przeszłości to właśnie ze względu na poglądy partyjnych liderów i ich politykę wobec sąsiadów czwórka wyszehradzka wchodziła w fazę застоju lub ograniczonej współpracy, jak w połowie lat 90. XX wieku, kiedy zarówno premier Czech Václav Klaus, jak i premier Słowacji Vladimír Mečiar kwestionowali zasadność współpracy wyszehradzkiej. Ponadto wpływ na całą Grupę Wyszehradzką mają relacje bilateralne pomiędzy samymi państwami członkowskimi, a zwłaszcza stosunki słowacko-węgierskie, które ze względu na problem mniejszości węgierskiej żyjącej w Słowacji wielokrotnie przechodziły w fazę wzajemnych napięć. Tak było nie tylko w latach 90. XX wieku, po rozpadzie Czechosłowacji, ale także w drugiej połowie lat dwutysięcznych, kiedy do władzy w tych państwach dochodziły ugrupowania narodowe, konserwatywne, a nawet skrajnie prawicowe, szerzące hasła ksenofobiczne i nacjonalistyczne.

Pesymistyczny scenariusz dla Grupy Wyszehradzkiej przewiduje jej koniec, jeśli we wzajemnych stosunkach pomiędzy jej partnerami przewagę zdobędzie strategia konfrontacji nad strategią kooperacji, jeśli któreś z państw członkowskich demonstracyjnie będzie powtarzać forsowanie swojego własnego interesu wbrew stanowisku partnerów, jeśli zabraknie woli współpracy i sfera polityki przesądzi o dalszych losach ugrupowania, przekreślając dokonania w wielu innych dziedzinach. Niektórzy komentatorzy upatrują takich symptomów w obecnej sytuacji międzynarodowej w Europie, zwracając uwagę na: istotny wpływ czynnika rosyjskiego na współpracę wyszehradzką, zagrożoną wybuchem populizmu jedności, pojawiające się tendencje antyliberalne, politykę polskiego rządu Prawa i Sprawiedliwości, nastawionego na walkę o polskie interesy w Unii Europejskiej i w pewnym stopniu oddalającego się od standardów obowiązujących we wspólnocie europejskiej – podobnie jak na Węgrzech robi to Viktor Orbán. Całość regionu stoi w obliczu zagrożeń dla bezpieczeństwa, takich jak terroryzm, polityka Rosji, kryzys migracyjny, a wewnątrz narasta silny, populistyczny, antyliberalny sprzeciw, który każe politykom, takim jak Jarosław Kaczyński czy Viktor Orbán nawoływać do rewolucji kulturalnej i nieulegania dyktatowi z Brukseli i w ten sposób aspirują na przywódców całej Grupy Wyszehradzkiej i Europy Środkowej. W obecnej układance politycznej w państwach wyszehradzkich (w Polsce i na Węgrzech w 2016 roku władzę sprawowały partie prawicowe, konserwatywne – Prawo i Sprawiedliwość i Fidesz, zaś w Czechach i na Słowacji rządziły partie socjaldemokratyczne – Czeska Partia Socjaldemokratyczna i Smer – SD) różnice poglądów prezentowanych przez poszczególne ugrupowania rządzące w odniesieniu do wielu kwestii pojawiających się w europejskiej agendzie nie ułatwiają zawierania kompromisów czy wypracowywania wspól-

nego stanowiska. Wyraźnie widać, iż czeskie i słowackie elity prezentują strategię rozwoju pragmatyczno-gospodarczego i mniej ideologicznego¹⁰¹ w porównaniu do polsko-węgierskiego sojuszu niepokornych. Politycy czescy czy słowaccy często nie rozumieją polskiego nastawienia do Niemców czy obowiązującej retoryki narodowej pojawiającej się w wypowiedziach węgierskich polityków rządzącej partii Fidesz. Węgry pod rządami V. Orbána w debacie nad wyzwaniem stojącym przed Europą mają ambicje wybić się za pomocą Grupy Wyszehradzkiej na lidera konserwatywnego nurtu politycznego w Unii Europejskiej, co wielokrotnie wynikało z wypowiedzi węgierskiego premiera. Z kolei polityka czeska w Grupie Wyszehradzkiej „opiera się na zasadzie, że współpraca w jej ramach nie może odbywać się kosztem bliskich relacji z Niemcami i nie może się przerodzić w politykę trwałego sprzeciwu wobec integracji europejskiej”¹⁰². Republika Czeska wykazuje małą skłonność do współdziałania w sprawach, które wymagają przeciwstawienia się obowiązującym w ramach Unii Europejskiej regułom, gdyż „czeskie elity polityczne kładą nacisk na jak najpełniejsze wykorzystanie mechanizmów funkcjonujących w ramach Unii Europejskiej”¹⁰³. Ze względu na silne więzi Czechów z Niemcami oraz ich obawy przed marginalizacją w Unii Europejskiej istnieje prawdopodobieństwo wyraźniejszego zdystansowania się państwa czeskiego od polityki Węgier i Polski, gdyby przybrała ona kierunek konfrontacyjny. Dyplomacja czeska, inspirując powstanie Trójkąta Sławkowskiego, pokazała, iż jeśli współpraca w ramach Grupy Wyszehradzkiej nie będzie spełniała jej oczekiwań, może wybrać inny format współpracy regionalnej. Po wyborach parlamentarnych w Czechach (październik 2017 roku) stanowisko nowego rządu wobec współpracy wyszehradzkiej pozostaje niepewne – dopiero kolejne miesiące pokażą, czy zaangażowanie Czechów w V4 osłabnie. Ze strony Słowacji potencjalne zagrożenia dla współpracy wyszehradzkiej mogą wynikać z ewentualnego odzicia niedawnych tarć w stosunkach z Węgrami związanych z mniejszością węgierską żyjącą w południowej Słowacji oraz odmiennego podejścia Słowacji w odniesieniu do potrzeby i kształtu reformy Unii Europejskiej niż stanowisko prezentowane przez Polskę i Węgry¹⁰⁴. Zachodzące na siebie kryzysy powodują w konsekwencji, iż przywódcy i elity polityczne porzucają dotychczasowe liberalne ścieżki rozwoju, co najwyraźniej widać na przykładzie Polski i Węgier, w których do głosu dochodzą radykalni nacjonałiści udzielający pro-

¹⁰¹ *The Visegrad Countries in crisis*. Ed. J. PAKULSKI. Warsaw 2016, s. 12.

¹⁰² Ł. OGRÓDNIK: *Grupa Wyszehradzka w polityce Republiki Czeskiej*. „Biuletyn PISM” 2016, nr 91. <http://www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-91-1441> (dostęp: 16.03.2017).

¹⁰³ R. MORAWIEC: *Republika Czeska. Pragmatyka obrony interesu narodowego*. W: *Zmiana i kontynuacja. Polityka europejska wybranych państw Unii Europejskiej*. Red. L. JESIEŃ. Warszawa 2008, s. 187.

¹⁰⁴ Ł. OGRÓDNIK: *Prezydencja Słowacji w Radzie Unii Europejskiej: implikacje dla Grupy Wyszehradzkiej*. „Biuletyn PISM” 2016, nr 49. <http://www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-49-1399> (dostęp: 16.03.2017).

stych odpowiedzi na trudne pytania. Powoli prowadzi to do podziału, który może się rozszerzać i zagrozić spójności Grupy Wyszehradzkiej.

W najbliższej perspektywie czasowej przyszłość „rodziny wyszehradzkiej” może rysować się w ciemniejszych barwach, zawirowania wyborcze na krajowych scenach politycznych z pewnością staną się czynnikiem niesprzyjającym pogłębianiu współpracy w ramach ugrupowania. Wyraźnie widać, iż w obecnej sytuacji w Europie, w okresie poakcesyjnym państwom V4 brakuje projektu na miarę integracji europejskiej, jako celu strategicznego, jednoczącego, wyznaczającego kierunek działania na lata. Wówczas często górę biorą interesy indywidualne nad grupowymi. Wpływ na przyszłość Grupy Wyszehradzkiej w obecnej formule działania może mieć także tocząca się obecnie w Europie dyskusja o projekcie „Europy dwóch prędkości”, który zakłada różne poziomy integracji, istnienie w ramach Unii Europejskiej grupy państw idącej szybciej do przodu w różnych dziedzinach (twarde jądro integracji) niż pozostali („peleton goniący uciekinierów”). Dla jednych projekt ten jest koniecznością, przez innych jest oceniany krytycznie jako skierowany przeciwko słabszym państwom unijnym. Już obecnie widać to na przykładzie eurogrupy, czyli grupy państw, które przyjęły wspólną walutę euro, a więc osiągnęły kolejny zakładany cel integracji. W tym elitarnym gronie jako jedyna spośród państw Grupy Wyszehradzkiej znajduje się Słowacja. Stanowi to odwrócenie sytuacji z dekady lat 90. XX wieku, kiedy Słowacja odstawała od reszty partnerów z „rodziny wyszehradzkiej” pod względem tempa i zakresu dokonywanych zmian, które predystynowały do członkostwa w Unii Europejskiej i NATO. Dziś to właśnie Słowacja wyprzedza Czechy, Polskę i Węgry pod względem stopnia zaawansowania procesu integracji, co w perspektywie może mieć negatywny wpływ na spójność Grupy Wyszehradzkiej.

Scenariusz pozytywny zakłada dalsze funkcjonowanie czwórki wyszehradzkiej w dwóch płaszczyznach. Pierwsza płaszczyzna to współpraca regionalna nastawiona na realizację interesów regionalnych w takich dziedzinach, jak: ochrona środowiska, rozbudowa infrastruktury, współpraca regionów słabiej rozwiniętych, współpraca pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego, pomiędzy małymi i średnimi przedsiębiorstwami, nauka, oświata i kultura. Co warto podkreślić, takie czynniki, jak bliskość geograficzna, wspólna przeszłość historyczna, mentalność i tożsamość środkowoeuropejska, które sprzyjały podjęciu współpracy regionalnej pomiędzy Czechami, Polską, Słowacją i Węgrami, nadal istnieją i nadal stanowią o potencjale dalszej współpracy już w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej. Nie jest możliwe, by współpracujące ze sobą państwa zgadzały się we wszystkich kwestiach, jednak najważniejszą wartością jest dialog, wzajemne zaufanie partnerów i szukanie wspólnych rozwiązań w drodze czterostronnych rozmów. Drugą płaszczyzną jest współpraca dotycząca spraw unijnych. Grupa Wyszehradzka na forum Unii Europejskiej powinna upatrywać swojej roli w tych dziedzinach, w których do tej pory zaistniała jako koalicja. Do tematów, które mogą stanowić potencjał dla roz-

woju współpracy wyszehradzkiej, należy zaliczyć politykę wspierania procesu integracji europejskiej dla Bałkanów Zachodnich, politykę wspierania reform w państwach Partnerstwa Wschodniego oraz kontynuowanie koalicji przyjaciół spójności w ramach kolejnej perspektywy finansowej Unii Europejskiej. Także w wymiarze sektorowym w ciągu ostatnich lat w wielu dziedzinach współpraca przynosiła wymierne efekty, wiele programów było realizowanych, jak chociażby powołanie wspólnej wyszehradzkiej grupy bojowej i stopniowo wcielane są w życie kolejne plany. Należy pamiętać, że w przypadku projektów infrastrukturalnych poszczególne etapy od podjęcia decyzji do realizacji wymagają czasu i zaangażowania wielu podmiotów. Różne, wspólne wyszehradzkie projekty są w toku, inne zostały zapowiedziane, jak np. projekt zakładający powołanie do życia wspólnego, anglojęzycznego Wyszehradzkiego Kanału Telewizyjnego¹⁰⁵. Ciekawą inicjatywą w wymiarze obywatelskim realizowaną przez Polskie Radio jest tzw. Wyszehradio, czyli cykliczna audycja powstająca przy współpracy Polskiego Radia z nadawcami publicznymi państw Grupy Wyszehradzkiej. Wspólny projekt ma na celu promowanie wiedzy o kulturze, społeczeństwie i zagadnieniach polityczno-gospodarczych czterech państw tworzących V4, a przez to zbliżanie społeczeństw, poznawanie się nawzajem i lepsze zrozumienie otaczającej rzeczywistości¹⁰⁶. Każda wspólna inicjatywa, czy to w sferze politycznej, w wymiarze sektorowym, czy w perspektywie obywatelskiej, jest jak cegiełka, która składa się na całościowy obraz Grupy Wyszehradzkiej i pozwala z nadzieją patrzeć w przyszłość. Daje to także podstawy, aby przewidywać, że istnienie czwórki wyszehradzkiej jest niezagrażone. Współpraca obejmuje bowiem wiele różnych dziedzin, angażuje dużą grupę ludzi, dla których ważny jest wspólny projekt pod znakiem V4.

Przyszłości dla modelu Grupy Wyszehradzkiej należy upatrywać we współpracy sektorowej oraz tworzeniu politycznych koalicji ad hoc na forum Unii Europejskiej. Premierzy państw V4 wielokrotnie, przy różnych okazjach podkreślali, że „Grupa Wyszehradzka ma ogromny potencjał i jest w stanie zmieniać przyszłość Europy na lepsze. Premierzy zwracali uwagę, że mimo wielu różnic, jakie dzielą między sobą te państwa, na unijnym szczeblu potrafią dojść do kompromisu i stawić czoło globalnym wyzwaniom”¹⁰⁷. W opinii niektórych

¹⁰⁵ Zob. <http://www.forum-ekonomiczne.pl/xxvi-forum-ekonomiczne/powstanie-telewizji-wyszehradzkiej-coraz-bardziej-realne/#.WJX2PH-17IU> (dostęp: 4.02.2017).

¹⁰⁶ Zob. *Czy można pogodzić cele V4 i dobre stosunki z Niemcami*. W: PolskieRadio.pl, 5.02.2017. <http://www.polskieradio.pl/7/5744/Artykul/1724177,Czy-mozna-pogodzic-cele-V4-i-dobre-stosunki-z-Niemcami> (dostęp: 23.02.2017).

¹⁰⁷ P. BŁAZIAK: *Dyskusja „Europa Środkowa i Wschodnia – czy może mówić jednym głosem?” z udziałem premierów Grupy Wyszehradzkiej Ukrainy*. <http://www.forum-ekonomiczne.pl/xxvi-forum-ekonomiczne/dyskusja-%e2%80%9eeuropa-srodkowa-i-wschodnia-czy-mozemowic-jednym-glosem-z-udzialem-premierow-grupy-wyszehradzkiej-i-ukrainy/#.WJX-3tX-17IU> (dostęp: 4.02.2017).

ekspertów Grupa Wyszehradzka jest ciągle żywa i gotowa służyć jako przykład dla innych regionalnych inicjatyw. Nie ma potrzeby szukania dla niej zastępstwa, istnieje tylko potrzeba, aby dalej się rozwijała¹⁰⁸.

Przez 25 lat wiele słów padło z ust polityków i komentatorów opisujących współpracę w ramach Grupy Wyszehradzkiej – krytycznych, ale w większości przypadków pozytywnych, doceniających tę inicjatywę i jej efekty. Warto przytoczyć kilka z takich ocen dla podkreślenia znaczenia tego ugrupowania w stosunkach międzynarodowych na kontynencie europejskim:

- „Wyszehrad stał się symbolem wspólnych interesów narodów z naszego regionu. Region Europy Środkowej jest od tego momentu identyfikowany, geograficznie i kulturowo z grupą państw »posthabsburgodunajską«. Współpraca w ramach Grupy Wyszehradzkiej była, jest i będzie testem politycznej dojrzałości i zdolności do kompromisu”¹⁰⁹.
- „Grupa Wyszehradzka to historia sukcesu i jestem przekonany, że kolejne jej rozdziały będą tak samo pomyślne”¹¹⁰.
- „Grupa Wyszehradzka jest wyrazem więzi i wspólnych interesów państw o zbliżonych losach historycznych i stojących wobec podobnych wyzwań. Mówiąc o Grupie Wyszehradzkiej, mówimy o wspólnocie interesów, choć wiemy, że nie oznacza ona jedności. Niemniej jednak istotne jest, że rozwój współpracy wyszehradzkiej ugruntował w Unii Europejskiej przekonanie o tym, że przynosi ona wartość dodaną dla spójności i stabilności regionu, a zarazem jest korzystna dla Unii Europejskiej jako całości. Silna, skuteczna i zdeterminowana Grupa Wyszehradzka efektywnie wzmacnia Unię Europejską”¹¹¹.
- „Współpraca w tym czworokącie dodaje nam sił. Dzięki tej współpracy pewne sprawy można załatwić lepiej i szybciej, niż działając w pojedynkę”¹¹².
- „Wyszehrad pomógł nakreślić nowy wizerunek Europy Środkowej jako stabilnej, niezawodnej oraz, mimo pewnych różnic politycznych pomiędzy państwami regionu, przywiązanej do euro-atlantyckich wartości”¹¹³.

¹⁰⁸ T. STRÁŽAY: *Alive and kicking. No dark scenarios regarding the V4's future*. „Visegrad Insight” 2014, November 19. <http://visegradinsight.eu/alive-and-kicking19112014/> (dostęp: 15.02.2017).

¹⁰⁹ J.K. BIELECKI: *Through Visegrad to the West*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group. A Central European Constellation*. Bratislava 2006, s. 32.

¹¹⁰ A. KWAŚNIEWSKI: *A history of common success*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group...*, s. 69.

¹¹¹ *Program of the Polish Presidency of the Visegrad Group* (lipiec 2012–czerwiec 2013). <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2012-2013-polish> (dostęp: 26.01.2017).

¹¹² M. GNIAZDOWSKI: *Polityka Polski w Grupie Wyszehradzkiej*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2008, s. 169.

¹¹³ R. FAWN: *Regionalne bezpieczeństwo i regionalne stosunki*. W: *Polityka Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej po 1989 roku*. Red. S.P. RAMET. Warszawa 2012, s. 547.

- „Dzisiaj Grupa Wyszehradzka stała się szanowaną marką na międzynarodowej scenie [...], może być postrzegana jako najwyraźniej zdefiniowana inicjatywa w Środkowej Europie”¹¹⁴.
- „Jedną z najważniejszych misji, jakie ma do spełnienia »wyszehradzka czwórka«, jest rozszerzanie obszaru stabilności i dobrobytu na inne państwa, w szczególności na Bałkanach i na Ukrainę”¹¹⁵.
- „Grupa Wyszehradzka udowodniła swoją przydatność jako płaszczyzna artykulacji interesów środkowoeuropejskich i trzon szerszych koalicji politycznych, przede wszystkim na forum unijnym. Szczególnie widoczne jest to we współdziałaniu Grupy z innymi państwami Unii Europejskiej w formacie »V4+«, np. z państwami bałtyckimi, Rumunią, Bułgarią, ze Słowenią, a także z Chorwacją. Nie do przecenienia jest też rola Grupy Wyszehradzkiej w zbliżaniu elit politycznych i społeczeństw państw, które nie są wolne od historycznych zaszczości, a także w łagodzeniu bieżących sporów politycznych, pojawiających się od czasu do czasu w relacjach sąsiedzkich”¹¹⁶.
- „Grupa Wyszehradzka powstała w okresie rozpadu systemu jałtańskiego jako wyraz solidarnego wspierania się naszych narodów i państw w dążeniu do uczestnictwa w integracji europejskiej i euroatlantyckiej. To wzajemne wsparcie było niezastąpione w procesie uzyskania członkostwa w NATO i UE. Również obecnie w okresie rosnących napięć i wyzwań międzynarodowych rola Grupy Wyszehradzkiej pozostaje bardzo istotna. W ciągu 25 lat działalności Grupa Wyszehradzka rozwinęła wiele form zaangażowania na rzecz zacieśniania wzajemnych relacji oraz współpracy na forum międzynarodowym”¹¹⁷.

Powyższe opinie pozwalają potwierdzić zasadność kontynuowania współpracy regionalnej w ramach „rodziny wyszehradzkiej”, która pomimo występujących rozbieżności stanowisk pomiędzy partnerami nadal wykazuje wolę współdziałania, a współpraca przynosi efekty i wymierne korzyści. Współpraca wyszehradzka pozostaje najskuteczniejszym forum regionalnym w Europie Środkowej, forum dialogu politycznego, sektorowego i obywatelskiego i z pewnością nie wyczerpała jeszcze swojego potencjału.

Dla rozwijania współpracy wyszehradzkiej i utrwalania pozytywnego wizerunku V4 istotne znaczenie mają wszelkie inicjatywy promocyjne podejmowane w przestrzeni medialnej. Jedną z takich inicjatyw jest ustanowienie Mię-

¹¹⁴ J. PAROUBEK: *Visegrad Group celebrates its fifteenth anniversary*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group...*, s. 14.

¹¹⁵ M. DZURINDA: *Fifteen meaningful years of Visegrad cooperation*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group...*, s. 21.

¹¹⁶ A. SADECKI: *Grupa Wyszehradzka – środkowoeuropejski przykład współpracy regionalnej*. „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2013, nr 1, s. 93.

¹¹⁷ Zob. http://www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/25__rocznica_powstania_grupy_wyszehradzkiej (dostęp: 16.02.2016).

dzynarodowego Dnia Wyszehradzkiego, obchodzonego 15 lutego jako święto upamiętniające powstanie Grupy Wyszehradzkiej, rocznicę podpisania przez prezydentów Polski, Czechosłowacji i Węgier umowy o utworzeniu Grupy Wyszehradzkiej w dniu 15 lutego 1991 roku na zamku w węgierskim mieście Wyszehrad. Obchody święta inicjowane są przez Fundusz Wyszehradzki i media publiczne państw V⁴¹¹⁸. Ich celem jest podkreślenie więzów łączących historycznie społeczeństwa i instytucje Polski, Czech, Słowacji i Węgier, a także ich obecnej współpracy. Elementem obchodów Międzynarodowego Dnia Wyszehradzkiego jest pojawianie się wątku wyszehradzkiego w propozycjach programowych publicznych telewizji w państwach Grupy Wyszehradzkiej. W przypadku Telewizji Polskiej przez cały dzień było obecne logo okolicznościowe, nadawano specjalnie przygotowany na tę okazję spot rocznicowy, emitowano materiały poświęcone współpracy państw Europy Środkowej¹¹⁹.

5.5. Podsumowanie

- 1) Grupa Wyszehradzka w całej swojej 25-letniej historii (1991–2016) doświadczyła wielu sukcesów, ale i porażek, przechodziła różne fazy i etapy współpracy, podlegała oddziaływaniu różnorodnych czynników, z których część wpływała pozytywnie na rozwój współpracy wyszehradzkiej, a część stanowiła przeszkody we wzajemnych relacjach pomiędzy partnerami.
- 2) Do najważniejszych sukcesów i osiągniętych przez Grupę Wyszehradzką celów należały akcesja do Unii Europejskiej i NATO, wejście do strefy Schengen, utworzenie CEFTA, działalność Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, powołanie wspólnej, wyszehradzkiej grupy bojowej.
- 3) Wśród czynników wzmacniających współpracę wyszehradzką należą mechanizm rocznych, rotacyjnych prezydencji w Grupie Wyszehradzkiej, z własnym programem, priorytetami, które opierają się na stałych tematach jednoczących czwórkę wyszehradzką i zapewniających ciągłość działania.
- 4) Do czynników negatywnie wpływających na współpracę wyszehradzką należą m.in. polityka Rosji, konflikt na Ukrainie, fakt, iż tylko Słowacja należy do strefy euro.
- 5) Członkowie Grupy Wyszehradzkiej w obliczu nowych wyzwań i kryzysów, które pojawiły się w Unii Europejskiej prezentują zróżnicowane stanowiska – wspólne stanowisko udaje się zachować krajom wyszehradzkim w stosunku do kryzysu migracyjnego i w podejściu do Brexitu, natomiast pań-

¹¹⁸ Zob. <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/komunikat.xsp?documentId=744B1818FA2183B8C12580C8003FA759> (dostęp: 26.02.2017).

¹¹⁹ Zob. <https://centruminformacji.tvp.pl/29068683/miedzynarodowy-dzien-wyszehradzki-na-antenach-tvp> (dostęp: 26.02.2017).

stwa te różnią się w ocenie polityki Rosji na Ukrainie czy sankcji w stosunku do Rosji.

- 6) Biorąc pod uwagę złożoność zarówno samej współpracy wyszehradzkiej, jak i różnorodność czynników ją determinujących, można przedstawić dwa scenariusze dalszej współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej – pozytywny i negatywny.

Zakończenie

Dnia 15 lutego 2016 roku minęła 25. rocznica powstania Grupy Wyszehradzkiej. Tego dnia odbył się szczyt wyszehradzki w Pradze, podczas którego premierzy Czech – Bohuslav Sobotka, Polski – Beata Szydło, Słowacji – Robert Fico oraz Węgier – Viktor Orbán rozmawiali o przyszłości współpracy, kryzysie migracyjnym oraz o brytyjskich postulatach dotyczących reformy Unii Europejskiej. Zdanie, które wówczas padło, stanowi istotne podsumowanie tego ćwierćwiecza współpracy: „Warto je było przeżyć w takiej konfiguracji”¹. Grupa Wyszehradzka opiera swoją działalność na wymianie doświadczeń w różnych dziedzinach oraz na tworzeniu wspólnych stanowisk w kluczowych dla regionu kwestiach. Znaczącą cezurą czasową, mającą wpływ na kształt, charakter, zakres i doświadczenia współpracy państw V4 w całej jej 25-pięcioletniej historii, była niewątpliwie akcesja do Unii Europejskiej Czech, Polski, Słowacji i Węgier w 2004 roku. W pierwszym, przedakcesyjnym okresie współpracy proces integracji ze strukturami zachodnimi z jednej strony stał się kluczowym celem istnienia Grupy Wyszehradzkiej, z drugiej strony był głównym motorem napędzającym rozwój wzajemnych relacji pomiędzy czterema państwami Europy Środkowej. Członkostwo Czech, Polski, Słowacji i Węgier w Unii Europejskiej oznaczało otwarcie nowego rozdziału we współpracy wyszehradzkiej, równie wymagającego i trudnego, w którym państwa V4 musiały stawić czoła nowym wyzwaniom w unijnej rzeczywistości i znaleźć odpowiedzi na wiele fundamentalnych pytań, m.in. o sens i przyszłość współpracy, konieczność, wolę czy potrzebę jej kontynuowania, o cele, jakie mają wyznaczać kierunek wspólnych działań, o mechanizmy regulujące funkcjonowanie ugrupowania będącego już częścią innej, większej, bardziej złożonej organizacji. Z dzisiejszej perspektywy

¹ Zob. 25 lat Grupy Wyszehradzkiej. „Warto było je przeżyć w takiej konfiguracji”. W: PolskieRadio.pl, 16.02.2016. <http://www.polskieradio.pl/7/4399/Artykul/1583014,25-lat-Grupy-Wyszehradzkiej-Warto-bylo-je-przezyc-w-takiej-konfiguracji> (dostęp: 16.02.2016).

widać, że członkostwo w Unii Europejskiej jest dla państw Grupy Wyszehradzkiej ważną lekcją, podczas której uczą się one, jak wygląda świat tej struktury integracyjnej, jakie obowiązują w nim reguły gry i jakie to ma przełożenie na stosunki panujące w regionie oraz wewnątrz poszczególnych państw i jak należy się w tym świecie poruszać.

Przeprowadzona w niniejszej pracy analiza działalności Grupy Wyszehradzkiej od jej powstania w 1991 roku do roku 2016, kiedy przypadała 25. rocznica jej istnienia, pozwala na weryfikację postawionych we wstępie założeń zawartych w hipotezie głównej oraz w hipotezach szczegółowych. Wiodąca (ogólna) hipoteza badawcza, która zakładała, iż Grupa Wyszehradzka stała się rozpoznawalną marką i wizytówką regionu Europy Środkowej, przynosząc jej członkom więcej korzyści niż strat, a ogólny bilans działalności V4 jest pozytywny, została w pracy zweryfikowana pozytywnie. W całym dorobku Grupy Wyszehradzkiej przeważają korzyści odniesione ze wzajemnej współpracy, które działały wzmacniająco na spójność ugrupowania i potrzebę kontynuowania współpracy. Autorka prezentuje pragmatyczne i realistyczne podejście do opisywanej tematyki, mieszczące się pomiędzy entuzjastycznym spojrzeniem a krytyką i sceptycyzmem w stosunku do osiągnięć Grupy Wyszehradzkiej i jej znaczenia. Przy ocenie współpracy wyszehradzkiej należy dostrzegać niewątpliwe sukcesy, ale także istotne rozbieżności stanowisk, które w wielu przypadkach wpływały negatywnie na postrzeganie ugrupowania i jego dokonań. W ogólnym rozrachunku angażowanie się czterech państw Europy Środkowej we współpracę w ramach Grupy Wyszehradzkiej przyniosło im na przestrzeni ostatnich 25 lat więcej korzyści niż strat. Wynika to z zestawienia przedstawionego w rozdziale 5. jako podsumowania dorobku i doświadczeń, będących udziałem partnerów wyszehradzkich. V4 stało się rozpoznawalną marką regionu Europy Środkowej, wykorzystującą dotychczasowe doświadczenie we współpracy do promowania w Europie wspólnych interesów regionu. Czwórka wyszehradzka jest postrzegana jako specyficzny region w Unii Europejskiej nie tylko przez członków samej Unii, ale także przez państwa trzecie, stanowi swoisty „znak towarowy” Europy Środkowej². Próba bilansu dotychczasowych osiągnięć Grupy Wyszehradzkiej podjęta w pracy doprowadziła do wniosku, iż największym sukcesem państw wyszehradzkich w całej 25-letniej historii ugrupowania była ich akcesja do Unii Europejskiej oraz Sojuszu Północnoatlantyckiego. Po stronie sukcesów znalazło się także wejście do strefy Schengen czy utworzenie strefy wolnego handlu w ramach CEFTA. Szczególnie efektywnym instrumentem wzmacniającym współpracę w ramach V4 stały się konsultacje przywódców politycznych państw Grupy Wyszehradzkiej i poszczególnych ministrów przed posiedzeniami różnych gremiów europejskich. Często pozwalało to uzgodnić wspólne stanowisko w ważnych kwestiach europejskich i wzajemnie się wspierać podczas

² J. MARUŠIAK: *Is Visegrad still a Central European "trade mark"?* Bratislava 2013, s. 178.

wspólnotowych negocjacji. Jako pozytywne osiągnięcie we wzajemnych kontaktach partnerów z Grupy Wyszehradzkiej należy wskazać system konsultacji na najwyższym szczeblu, ale także regularne spotkania przedstawicieli poszczególnych resortów (np. ministerstw obrony, spraw wewnętrznych, ochrony środowiska, infrastruktury), a także mechanizm rotacyjnych prezydencji, z własnym programem określającym priorytety działania, zapewniający ciągłość w realizacji przyjmowanych celów długofalowych i wprowadzający pewien porządek do wspólnej agendy. Z zestawienia sukcesów i porażek przedstawionych przez autorkę wynika wniosek, iż można wskazać więcej pozytywnych aspektów funkcjonowania „rodziny wyszehradzkiej” we wszystkich omawianych wymiarach współpracy niż strat. Potwierdzają to nie tylko liczne wypowiedzi polityków, ekspertów czy publicystów, ale przede wszystkim fakty – sam fakt, iż Grupa Wyszehradzka istnieje już 25 lat, jest tego najlepszym dowodem i potwierdzeniem. „Oczywiście nie jest możliwe, by współpracujące państwa zawsze zgadzały się we wszystkich kwestiach”³, ale najważniejszą wartością jest dialog. Wzrosła także atrakcyjność formuły Wyszehrad plus, ułatwiającej odzwierciedlenie interesów w szerszym, regionalnym wymiarze oraz rozwój współpracy z południowymi i wschodnimi sąsiadami Grupy Wyszehradzkiej. Po stronie korzyści najbardziej widocznym i pozytywnym wymiarem wspólnej inicjatywy czwórki wyszehradzkiej w opinii autorki jest działalność Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, który wspiera finansowo wiele oddolnych projektów, mających często większe znaczenie dla szerzenia idei Wyszehradu niż polityczne deklaracje i programy na najwyższym szczeblu. To właśnie Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki, wspierający aktywność w dziedzinie nauki, infrastruktury, kultury i turystyki, stał się najlepiej rozwijającą się sferą współpracy regionalnej. Na Grupę Wyszehradzką należy bowiem spojrzeć właśnie nie tylko poprzez pryzmat polityki, gdyż wymiar polityczny nie jest jedyną i najważniejszą sferą działalności V4, ale także w aspekcie obywatelskim – to dodatkowo nacechowana opinia obywateli i ułatwienie kontaktów międzyludzkich budują pozytywny obraz sąsiadów i optymistyczne nastawienie do wspólnych inicjatyw i rozwijania współpracy. Coraz większa liczba beneficjentów pomocy finansowej ze strony Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego przekłada się na wzrost znaczenia, pozytywnego postrzegania Grupy Wyszehradzkiej i Funduszu oraz pokazuje, jak ważne jest wychodzenie naprzeciw oddolnym inicjatywom w wielu dziedzinach życia, dając podstawy do integracji międzyludzkiej poprzez organizowane wydarzenia sportowe, kulturalne, edukacyjne, np. Wyszehradzki Wyścig Kolarski (ang. Visegrad 4 Bicycle Race), Wyszehradzka Letnia Szkoła⁴ (ang. Visegrad Summer School), Wyszehradzki

³ M. VÁŠÁRYOVÁ: *Wyszehrad: perspektywa słowacka*. W: *Europa Środkowa: wspólnota czy zbiorowość?* Red. R. ZENDEROWSKI. Wrocław 2004, s. 179.

⁴ Zob. <http://www.visegradsummerschool.org/about-vss> (dostęp: 13.04.2016).

Festiwal Filmu (ang. Visegrad Film Festival), Wyszehradzki Festiwal Literatury (ang. Visegrad Festival of Literature), Wyszehradzki Festiwal Muzyki (ang. Visegrad Music Festival). W tym kontekście zatem pozytywne potwierdzenie uzyskuje druga hipoteza szczegółowa mówiąca o skuteczności i efektywności działania Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego jako jedynej instytucji powołanej przez państwa Grupy Wyszehradzkiej. Z oficjalnych raportów z działalności Funduszu wynika, iż wpływa do niego coraz więcej wniosków aplikacyjnych, państwa członkowskie przeznaczają coraz większe środki finansowe na granty udzielane przez Fundusz, wzrasta więc liczba beneficjentów pomocy finansowej, a to przekłada się na wzrost jego efektywności w wymiarze obywatelskim, który stanowi podstawowy kierunek działalności Funduszu. Od momentu powstania oferta Funduszu ulegała stopniowemu rozszerzaniu, zróżnicowaniu, co pozwalało wzmocnić efekt jego oddziaływania i poszerzyć kręgi odbiorców. Działalność Funduszu stanowi zatem o potrzebie kontynuowania współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej i to wymiar obywatelski, społeczny wyznacza na przyszłość kierunek współpracy wyszehradzkiej. Do tej pory w debacie publicznej w podejściu do „rodziny wyszehradzkiej” dominowała analiza polityczna patrzenia na V4 tylko przez pryzmat interesów politycznych, na poziomie międzypaństwowym czy międzyrządowym. Autorka pracy podkreśla znaczenie Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego i jego wpływ na budowanie pozytywnego wizerunku Grupy Wyszehradzkiej wśród obywateli państw wyszehradzkich, a także beneficjentów Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego z innych państw, zwraca zatem uwagę na lokalny, pozarządowy poziom współpracy jako istotnej wartości dodanej łączącej wysiłki samorządów lokalnych, środowisk twórczych, społeczności akademickich zainteresowanych rozwijaniem kontaktów międzyludzkich, naukowych, kulturowych w wymiarze transgranicznym. W ten sposób powstaje wspólna przestrzeń V4 nie tylko jako fenomen polityczny, ale także społeczny, obywatelski.

Zweryfikowana została także hipoteza zakładająca, iż pierwotny cel powstania Grupy Wyszehradzkiej został zrealizowany, natomiast brakuje kolejnego celu strategicznego, który wyznaczałby długofalowy kierunek działania V4 bez względu na pojawiające się różnice. Wyznaczone zostały nowe, wspólne cele, ale nie są to już cele strategiczne, na miarę członkostwa w Unii Europejskiej i NATO, a ich realizacja wydaje się być w niektórych przypadkach problematyczna i oddalona w czasie. Państwa Grupy Wyszehradzkiej nie określiły długofalowej strategii rozwoju regionalnego, której realizacja łączyłaby ponad podziałami i byłaby niezależna od wewnętrznej i zewnętrznej sytuacji politycznej. Analiza treści deklaracji wyszehradzkiej z 2004 i 2011 roku oraz wytycznych współpracy pozwoliła na pozytywną weryfikację także tej hipotezy. Jak wynika z oficjalnych dokumentów współpracy wyszehradzkiej, w okresie poakcesyjnym wspólnym interesem i celem państw wyszehradzkich stała się promocja pozytywnych efektów procesu transformacji i demokracji wśród potencjal-

nych przyszłych kandydatów do członkostwa w tych strukturach i przekazywanie im swoistego *know how* procesu modernizacji w wielu dziedzinach, promocja idei integracji obejmującej kolejne państwa byłego bloku wschodniego zwłaszcza z regionu Bałkanów Zachodnich oraz objętych programem Partnerstwa Wschodniego. Działania te służyły temu, by wschodnia granica rozszerzonej Unii Europejskiej nie pozostawała na długo nową linią podziału Europy, nową wersją „żelaznej kurtyny”. Polityka otwartych drzwi Unii Europejskiej napotyka jednak ciągle przeszkody. Są to przeszkody natury wewnętrznej – Unia stanęła w obliczu różnorodnych kryzysów i wśród polityków europejskich nie ma zgody co do konieczności dalszego rozszerzania organizacji, zwłaszcza o państwa z dość niestabilnych regionów, znajdujących się również w sferze interesów Rosji – przykładem jest Ukraina, doświadczona przez aneksję Krymu i konflikt z separatystami we wschodniej części kraju. Także wśród członków wyszehradzkich pojawiają się różnice stanowisk w odniesieniu do Bałkanów Zachodnich (np. sprawa Kosowa) czy podejścia do polityki Rosji w Europie Wschodniej. Nowe deklaracje wyszehradzkie określiły aktualne, wspólne cele w wielu dziedzinach, ale brakuje celu strategicznego, łączącego region ponad podziałami politycznymi i wyznaczającego wspólny kierunek działania w długofalowej perspektywie.

Kolejna hipoteza postawiona w pracy dotyczyła zróżnicowanych czynników wpływających na rozwój lub zahamowanie współpracy regionalnej w ramach Grupy Wyszehradzkiej. Jak zostało pokazane w pracy, decyzje związane z funkcjonowaniem V4 były uzależnione przede wszystkim od woli politycznej decydentów, którzy w danym momencie znajdowali się u władzy, istotną rolę odgrywały więc determinanty wewnętrzne w poszczególnych państwach członkowskich. Jednocześnie nie bez znaczenia było także stanowisko państw Europy Zachodniej czy to w ramach Unii Europejskiej czy Sojuszu Północnoatlantyckiego, czyli dwóch głównych organizacji integracyjnych, które wywierały i wywierają największy wpływ na formowanie się relacji pomiędzy partnerami z Grupy Wyszehradzkiej i na całokształt współpracy regionalnej. Otoczenie zewnętrzne czwórki wyszehradzkiej w równie dużym stopniu determinowało jej działanie, co interesy aktorów politycznych zaangażowanych w politykę krajową. Wśród czynników wpływających na współpracę wyszehradzką można wskazać te, które oddziaływały i oddziałują pozytywnie na dalszy rozwój Grupy Wyszehradzkiej oraz te, które ją osłabiają. Do czynników mających korzystny wpływ na rozwój współpracy w ramach V4 należy przede wszystkim wprowadzenie mechanizmów rocznych, rotacyjnych prezydencji w Grupie Wyszehradzkiej z własnym programem działania, wyznaczanymi priorytetami kooperacji i raportami końcowymi, które nadają współpracy charakter systematyczności, pewnej przewidywalności, kontynuacji, nakreślają kierunki współdziałania jak kompas, co pozwala trzymać się określonego kursu. W ostatnim czasie na plan pierwszy wśród czynników negatywnie oddziałujących na współpracę wyszeh-

radzką wysunęła się polityka Rosji w kryzysie ukraińskim. Z kolei w odniesieniu do dwóch ważnych kryzysów wewnętrznych w Unii Europejskiej (kryzysu migracyjnego oraz Brexitu) państwa Grupy Wyszehradzkiej zachowywały i nadal zachowują wspólne stanowisko, choć ich koalicja traktowana jest jako solidarność zwrócona przeciw solidarności europejskiej, a w przyszłości pod wpływem zmieniających się ustaleń na forum Unii Europejskiej może nie przetrwać próby czasu i ulec rozpadowi⁵.

Kolejna hipoteza postawiona w pracy mówiła o tym, iż Grupa Wyszehradzka spośród ugrupowań regionalnych powstałych na początku lat 90. XX wieku w ramach nowego regionalizmu wyróżnia się efektami współpracy oraz rozpoznawalnością na arenie europejskiej. Grupa Wyszehradzka została porównana z innymi, podobnymi ugrupowaniami regionalnymi, które pomimo zasadniczych różnic co do składu, zakresu działania, sposobu funkcjonowania, łączył wspólny cel – integracja europejska. Okazało się, iż porównanie to wypadło na korzyść V4, co pozwoliło na potwierdzenie postawionej hipotezy. Grupa Wyszehradzka charakteryzuje się stałością członkostwa oraz niewielką liczbą członków co, w porównaniu np. do Inicjatywy Środkoeuropejskiej, liczącej 18 członków o bardzo zróżnicowanym poziomie rozwoju politycznego i gospodarczego, stanowi czynnik sprzyjający osiąganiu wspólnych efektów współpracy. Grupa Wyszehradzka zdołała wypracować określone mechanizmy współpracy, które pozwalają opracować wspólne stanowiska i zaistnieć na arenie europejskiej jako koalicja reprezentująca interesy Europy Środkowej. Przez 25 lat istnienia Grupa Wyszehradzka osiągnęła stawiane sobie cele, m.in. członkostwo w Unii Europejskiej, NATO, strefie Schengen, stworzyła instytucję w postaci Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, który stał się wzorem dla państw Bałkanów Zachodnich, powołała do życia CEFTA jako strefę wolnego handlu, której format posłużył za wzór dla kolejnych państw – utworzyły one CEFTA 2006 jako kontynuację sprawdzonego modelu. Państwa Grupy Wyszehradzkiej starają się przekazywać także własne *know how* procesu transformacji innym państwom z regionu Bałkanów Zachodnich oraz objętych programem Partnerstwa Wschodniego. Żadne z omawianych ugrupowań regionalnych nie może pochwalić się tyloma możliwościami oddziaływania, tyloma pozytywnymi rozwiązaniami, które mogą być traktowane jako swoiste *soft power* i wzór do naśladowania dla innych.

Na koniec rozważań pozostaje ustosunkowanie się do ostatniej hipotezy pracy odnoszącej się do przyszłości Grupy Wyszehradzkiej w takiej formule i do potrzeby kontynuowania współpracy pomiędzy Czechami, Polską, Słowacją i Węgrami w takim formacie. Biorąc pod uwagę nie tylko względy polityczne, ale także interesy sektorowe oraz wymiar społeczny współpracy, potwierdzona

⁵ R. GRODZKI: *Grupa Wyszehradzka i kryzys uchodźczy: solidarnie przeciw solidarności europejskiej?* „Biuletyn Instytutu Zachodniego” 2015, nr 203, s. 1.

została hipoteza, iż Grupa Wyszehradzka ma nadal znaczący potencjał na dalszy rozwój i jest daleka od kryzysu egzystencjalnego we wszystkich sferach działalności, choć w obliczu nowych wyzwań i problemów sfera polityki staje się najbardziej narażona na turbulencje i wykazuje pewne kryzysowe symptomy. Znaczenie współpracy regionalnej w ramach Grupy Wyszehradzkiej podkreślają oficjalne dokumenty wyznaczające główne kierunki polityki zagranicznej poszczególnych państw wyszehradzkich, jak również wspólne deklaracje polityków odpowiedzialnych za podejmowane decyzje z poszczególnych państw wyszehradzkich. Wyrażają one wolę i potrzebę rozwijania współpracy, uznając współpracę regionalną za istotny kierunek polityki zagranicznej swoich państw. Należy zatem potwierdzić postawioną hipotezę o potrzebie rozwijania tej formy współpracy regionalnej, wyrażanej przede wszystkim ze strony polityków krajowych w wielu przytaczanych wypowiedziach. Mimo licznych głosów krytyki pod adresem samej Grupy Wyszehradzkiej i efektywności jej działania, należy dostrzec i podkreślać zalety współpracy regionalnej w wielu jej wymiarach i nadal istniejący potencjał do współdziałania. Fakt, iż w różnych dziedzinach stanowisko poszczególnych członków Grupy Wyszehradzkiej jest odmienne, nie oznacza, że Grupa jako całość nie działa. Wielokrotnie, przy okazji pojawiających się rozbieżności między partnerami z V4, dziennikarze i politycy ogłaszali koniec idei Wyszehradu, zapominając, iż różnice w patrzeniu na wiele spraw i pomysły, jak rozwiązać dany problem, pojawiają się i będą się pojawiały, ale nie oznacza to, iż należy upatrywać kryzysu tej formy współpracy regionalnej albo wieścić jej rychły koniec. Czwórka wyszehradzka jest widoczną koalicją na forum Unii Europejskiej, ale nie zawsze skuteczną. Faktem jest, iż „cieniem na pozytywnym dorobku Grupy Wyszehradzkiej położyły się w ostatnich miesiącach wyraźne różnice w podejściu do Rosji i konfliktu na wschodzie Ukrainy. Wynikało to z tego, iż Bratysława i Praga, ale również Budapeszt, zabiegają o utrzymanie jak najlepszego klimatu we współpracy gospodarczej z Rosją, która przez tamtejsze rządy postrzegana jest jako cenny i obiecujący rynek dla rodzimych eksporterów. Tym samym Czechy, Słowacja i Węgry w kwestii stosunków z Rosją prezentują stanowisko bliższe austriackiemu niż polskiemu. Dotychczas różnica poglądów na Rosję w łonie Grupy Wyszehradzkiej nie zatrzymała jednak współpracy w realizacji istotnych wyszehradzkich projektów, np. z zakresu bezpieczeństwa energetycznego czy przygotowań do powołania wyszehradzkiej grupy bojowej w 2016 roku”⁶. Pokazuje to zatem, iż rolą i siłą Grupy Wyszehradzkiej jest przewycięzanie drobnych kryzysów politycznych, które nie wpływają hamująco na rozwój całej współpracy i konsekwentne dążenie do realizacji wyznaczonych wspólnych celów. W ostatnich miesiącach

⁶ J. Groszkowski: *Deklaracja sławkowska. Nowy format współpracy regionalnej*. W: OSW: Analizy, 4.02.2015. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-02-04/deklaracja-slawkowska-nowy-format-wspolpracy-regionalnej> (dostęp: 15.02.2016).

2016 roku tematem wyraźnie zbliżającym partnerów z Grupy Wyszehradzkiej stał się kryzys migracyjny i sprzeciw wobec narzucaniu obowiązkowych kwot alokacji imigrantów przez Unię Europejską. Państwa wyszehradzkie stworzyły wspólną koalicję na forum Unii Europejskiej dla załatwienia konkretnej sprawy, trudno bowiem oczekiwać, że we wszystkich sprawach będą „mówiły jednym głosem”. Przyszłość Grupy Wyszehradzkiej jawi się zatem jako działalność nastawiona na zawieranie doraźnych koalicji w Unii Europejskiej w tych sprawach, które łączą państwa Europy Środkowej, a unikanie kwestii, wobec których trudno o konsensus. Takie *modus operandi* sprawdzało się do tej pory i należy zakładać, iż będzie się sprawdzało także w przyszłości. Warto także pamiętać, iż funkcjonowanie Grupy Wyszehradzkiej nie opiera się wyłącznie na współpracy politycznej, obejmuje także zagadnienia współdziałania gospodarczego, transgranicznego, w sferze bezpieczeństwa oraz wzmacniania społeczeństwa obywatelskiego i propagowania oddolnych inicjatyw przełamujących wzajemne stereotypy czy uprzedzenia. Ocena dorobku V4 powinna zatem być wielowymiarowa, a nie tylko polityczna. W wymiarze współpracy sektorowej i w wymiarze obywatelskim można wskazać „więcej plusów niż minusów” przy wystawianiu oceny za dotychczasowy całokształt współpracy. Działalność Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego należy bowiem zaliczyć zdecydowanie na korzyść współpracy i wizerunku całej „rodziny wyszehradzkiej”.

Przed Grupą Wyszehradzką stoją kolejne i ciągle nowe wyzwania. Niewątpliwie jednym z nich jest wspieranie procesów przemian w tych państwach, które znalazły się w podobnym miejscu swojego rozwoju, w jakim znajdowały się państwa V4 u progu swojej drogi do struktur integracyjnych Zachodu. Rolą państw Grupy Wyszehradzkiej jest przekazywanie doświadczeń w procesie transformacji i integracji państwom objętym Partnerstwem Wschodnim oraz państwom Bałkanów Zachodnich. W tym kontekście ważne staje się odniesienie do przywoływanej w pierwszym rozdziale pracy koncepcji Europy Środkowej jako pomostu między Wschodem i Zachodem, łączącego te dwa światy, środkowoeuropejskości realizującej misję przełamywania istniejących barier i obciążeń oraz zapobiegania powstaniu nowej linii podziału, budowaniu „nowej żelaznej kurtyny”. Współpraca wyszehradzka jako koncept czy idea jest pożyteczna, a zbudowanie prawdziwie środkowoeuropejskiej tożsamości byłoby prawdziwą wartością dodaną.

Aneks

Załącznik 1

DEKLARACJA
o współpracy
Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej
Rzeczypospolitej Polskiej
i Republiki Węgierskiej
w dążeniu do integracji europejskiej
(Wyszehrad, 15 lutego 1991)

Bratysławskie spotkanie prezydentów, premierów, ministrów spraw zagranicznych i parlamentarzystów Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej zapoczątkowało proces tworzenia podstaw i nowych form współpracy politycznej, gospodarczej i kulturalnej tych państw w zmienionej sytuacji w Europie Środkowej.

Podobieństwo sytuacji ukształtowanej w minionych dziesięcioleciach wyznacza tym trzem państwom zbieżne zasadnicze cele:

- pełne przywrócenie niezależności państwowej, demokracji i wolności,
- likwidację wszelkich istniejących społecznych, gospodarczych i duchowych przejawów systemu totalitarnego,
- budowę demokracji parlamentarnej, nowoczesnego państwa prawa, poszanowanie praw człowieka i jego podstawowych wolności,
- stworzenie nowoczesnej gospodarki rynkowej,
- włączenie się w pełnym zakresie w europejski system polityczny, gospodarczy oraz system bezpieczeństwa i prawodawstwa.

Tożsamość celów, jak również podobieństwo dróg ich urzeczywistniania w wielu dziedzinach, stawia też trzy sąsiednie państwa przed identycznymi zadaniami. Skoordinowanie wysiłków – przy uwzględnieniu specyfiki narodowej – zwiększa szanse na osiągnięcie pożądaných rezultatów i przybliża realizację zamierzonych celów.

Korzystną podstawę intensywnego rozwoju współpracy zapewniają podobne w swym charakterze i znaczące zmiany zachodzące w tych państwach, tradycyjny, ukształtowany historycznie system ich wzajemnych kontaktów, dziedzictwo kulturalne i duchowe oraz wspólne korzenie tradycji religijnych. W różnorodnych i bogatych kulturach żyjących tutaj narodów tkwią także podstawowe wartości dorobku myśli europejskiej. Wzajemne wpływy duchowe, kulturalne i gospodarcze, oddziałujące przez długi okres historyczny, wynikające z faktu sąsiedztwa, mogą wspomóc współpracę opartą na naturalnym rozwoju historycznym.

Współpraca narodów i wspólnot obywatelskich trzech państw jest niezbędna do wspólnego tworzenia warunków, które w każdym z nich przyczyniają się do pełnej rozbudowy demokratycznego systemu społecznego, opartego na poszanowaniu podstawowych praw i wolności człowieka, swobody przedsiębiorczości, nadrzędności prawa, tolerancji, duchowych i kulturalnych tradycji oraz respektowania wartości moralnych.

Sygnatariusze Deklaracji szanują jednocześnie prawo wszystkich innych narodów do wdrażania swej własnej tożsamości. Podkreślają, że mniejszości narodowe, etniczne, wyznaniowe, językowe, zgodnie z tradycyjnymi wartościami europejskimi oraz w harmonii z międzynarodowymi dokumentami o prawach człowieka, muszą korzystać ze wszystkich praw w dziedzinie życia politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego, nie wyłączając szkolnictwa.

W zjednoczonej Europie, do której utworzenia wszystkie trzy państwa pragną się aktywnie przyczynić, można zachować kulturę i specyfikę narodową, podczas gdy w pełni urzeczywistniać się będzie uniwersalny system wartości humanistycznych. Kluczową kwestią duchowego i materialnego rozwoju regionu środkowo-europejskiego i niezbędną przesłanką nawiązania wzajemnej korzystnej współpracy z rozwiniętymi państwami i instytucjami europejskimi jest konsekwentna realizacja ideału społeczeństwa obywatelskiego. Wychodząc z uniwersalnych wartości humanistycznych, jako najważniejszego elementu dziedzictwa europejskiego i w oparciu o własną tożsamość narodową – należy stworzyć społeczeństwo ludzi współpracujących ze sobą w sposób harmonijny, tolerancyjnych wobec siebie nawzajem, wobec poszczególnych rodzin, wobec wspólnot lokalnych, regionalnych i narodowych, wolnych od nienawiści, nacjonalizmu, ksenofobii bądź sąsiedzkich waśni.

Jest przekonaniem państw-sygnatariuszy, iż w świetle stojących przed nimi wyzwań politycznych, gospodarczych i społecznych oraz wysiłków skierowanych na odnowę odbywającą się na demokratycznych zasadach ich współpraca stanowi ważny krok na drodze ku integracji ogólnoeuropejskiej.

- Sygnatariusze Deklaracji wspólnie podejmują następujące praktyczne kroki:
- zgodnie z zainteresowaniem poszczególnych państw zharmonizują swe działania na rzecz ukształtowania współpracy i ścisłych kontaktów z instytucjami europejskimi oraz będą prowadziły konsultacje w sprawach dotyczących ich bezpieczeństwa,
 - będą dążyły do powstania wolnych od przeszkód kontaktów między obywatelami, instytucjami, Kościołami i organizacjami społecznymi,

- w celu wsparcia wolnego przepływu kapitału siły roboczej będą rozwijały współpracę gospodarczą na zasadach rynkowych oraz wzajemnie korzystny handel towarami i usługami, ponadto będą dążyły do stworzenia korzystnych warunków dla bezpośredniej współpracy przedsiębiorstw i dla inwestycji z kapitałem zagranicznym służących podniesieniu efektywności gospodarczej,
- szczególną uwagę będą zwracały na rozwój infrastruktury w sferze komunikacji – połączeń między zarówno trzema krajami, jak i innymi częściami Europy, głównie na kierunku Północ-Południe – oraz skoordynują rozwój swoich systemów energetycznych i sieci telekomunikacyjnych,
- rozszerzą współpracę ekologiczną,
- stworzą odpowiednie warunki do swobodnej wymiany informacji, prasy oraz dóbr i wartości kulturalnych,
- wzajemnym wysiłkiem rozwijać będą wielostronną współpracę w celu zapewnienia optymalnych warunków do pełnej realizacji praw mniejszości narodowych żyjących na terytorium ich krajów,
- będą popierać wzajemnie korzystną współpracę zainteresowanych samorządów lokalnych swych krajów oraz nawiązywanie kontaktów subregionalnych.

Sygnatariusze Deklaracji oświadczają, że ich współpraca w niczym nie będzie zakłócać lub ograniczać stosunków z innymi państwami, a także iż nie będzie skierowana przeciwko interesom kogokolwiek.

Współpraca sygnatariuszy realizowana będzie poprzez spotkania i konsultacje przeprowadzone na różnych szczeblach i w różnych formach.

Sporządzono w Wyszehradzie dnia 15 lutego 1991 roku w trzech jednobrzmiących oryginałach w języku polskim, czeskim i węgierskim, przy czym wszystkie mają jednakową moc.

Václav Havel

Prezydent Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej

Lech Wałęsa

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej

József Antall

Premier rządu Republiki Węgierskiej

Źródło: *Declaration on Cooperation Between the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration* (Visegrad, February 15, 1991). <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations> (dostęp: 3.03.2016).

DEKLARACJA
Premierów Republiki Czeskiej, Republiki Węgierskiej,
Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Słowackiej
o współpracy państw Grupy Wyszehradzkiej
po ich przystąpieniu do Unii Europejskiej
(Kromieryż, 12 maja 2004)

Premierzy Republiki Czeskiej, Republiki Węgierskiej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Słowackiej zgromadzeni w dniu 12 maja 2004 roku w Kromieryżu, oświadczają z pełną satysfakcją, że kluczowe cele zawarte w Deklaracji wyszehradzkiej z 1991 roku zostały osiągnięte i deklarują swoją determinację do dalszego rozwijania współpracy państw Grupy Wyszehradzkiej jako państw członkowskich Unii Europejskiej i NATO.

Państwa Grupy Wyszehradzkiej postrzegają swoje przystąpienie do Unii Europejskiej i do NATO jako znaczący krok w stronę ponownego zjednoczenia Europy i jako historyczny kamień milowy na drodze demokratycznej transformacji, wysiłków integracyjnych i wzajemnej współpracy. Integracja państw Grupy Wyszehradzkiej z europejskimi i euroatlantyckimi strukturami otwiera nowe możliwości i stanowi nowe wyzwania dla ich dalszej współpracy w kwestiach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania.

Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej będzie nadal koncentrować się na regionalnych działaniach i inicjatywach mających na celu wzmocnienie tożsamości regionu Europy Środkowej. W tym kontekście, ich współpraca będzie się opierała na konkretnych projektach oraz zachowa swój elastyczny i otwarty charakter.

Państwa Grupy Wyszehradzkiej są silnie zdeterminowane, aby wspólnie przyczynić się do realizacji wspólnych celów i zadań Unii Europejskiej i do pomyślnej kontynuacji integracji europejskiej. Potwierdzają swoje zaangażowanie w proces rozszerzenia Unii Europejskiej. Są gotowe do pomocy państwom aspirującym do członkostwa w UE poprzez dzielenie się i przekazywanie swojej wiedzy i doświadczenia. Państwa Grupy Wyszehradzkiej są także gotowe do wykorzystania swojego unikalnego, regionalnego i historycznego doświadczenia, aby przyczynić się do kształtowania i wprowadzania w życie unijnych polityk wobec państw wschodniej i południowo-wschodniej Europy.

Państwa Grupy Wyszehradzkiej przykładają ogromną wagę do ścisłej współpracy ze swoimi najbliższymi partnerami w regionie Europy Środkowej. Są także gotowe do współpracy w konkretnych obszarach wspólnego zainteresowania z państwami regionu, z innymi regionalnymi ugrupowaniami w Europie, jak również z państwami trzecimi i organizacjami międzynarodowymi.

Premierzy państw Grupy Wyszehradzkiej wyrażają swoje głębokie przekonanie, iż dalsza współpraca pomiędzy ich państwami, zakorzeniona w wiekach powiązań historycznych i oparta na podobnym politycznym, gospodarczym i spo-

łącznym rozwoju w ostatnich dziesięcioleciach, wzbogaci wspólnotę europejskich narodów i przyczyni się do budowania zjednoczonej, demokratycznej i dostatniej Europy.

Vladimír Špidla

Premier Republiki Czeskiej

Péter Medgyessy

Premier Republiki Węgierskiej

Marek Belka

Premier Rzeczypospolitej Polskiej

Mikuláš Dzurinda

Premier Republiki Słowackiej

Źródło: *Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on cooperation of the Visegrad Group Countries After Their Accession to the European Union* (Kroměříž, May 12, 2004). <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412-1> (dostęp: 3.03.2016). Tłumaczenie własne.

DEKLARACJA BRATYSŁAWSKA
Premierów Republiki Czeskiej, Republiki Węgierskiej,
Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Słowackiej
Z okazji 20-tej rocznicy Grupy Wyszehradzkiej
(Bratysława, 15 lutego 2011)

Premierzy Republiki Czeskiej, Republiki Węgierskiej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Słowackiej uznając, iż

- ustanowienie Grupy Wyszehradzkiej stanowi ważne wydarzenie w najnowszej historii naszych narodów i państw. Znacząco przyczyniło się do przezwyciężenia podziału Europy narzuconego po II wojnie światowej i ułatwiło integrację naszych państw z europejskimi i euro-atlantyckimi strukturami; „Deklaracja o współpracy Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej w dążeniu do integracji europejskiej”, podpisana w Wyszehradzie 15 lutego 1991 roku, 20 lat temu, położyła podwaliny i dała długoterminowe podstawy do nowoczesnych form politycznej, gospodarczej i kulturowej współpracy. Państwa Grupy Wyszehradzkiej wykorzystując historyczną szansę zapewnioną przez upadek komunizmu w 1989 roku, rozwinęły udaną współpracę i oparły swoje relacje na przyjaźni, dobrosąsiedzkich stosunkach i wspólnych wartościach. Współpraca wyszehradzka trwa, by szerzyć demokrację i rozwijać społeczeństwo obywatelskie w Europie Środkowej;
- dzisiaj, Grupa Wyszehradzka jest rozpoznawalnym symbolem udanej politycznej i gospodarczej transformacji i, w wielu dziedzinach, także modelem dla współpracy regionalnej. Państwa Grupy Wyszehradzkiej (V4) stały się konstruktywnymi, odpowiedzialnymi i szanowanymi partnerami w Europie w realizowaniu unijnych kluczowych priorytetów i programów oraz poprzez ich wkład, przyczyniają się i będą się przyczyniać do kontynuowania procesu politycznej i gospodarczej integracji w Europie, obejmującej rozszerzenie Unii Europejskiej i NATO, w celu promowania dobrobytu, bezpieczeństwa i stabilności na kontynencie;
- 10-letnia udana działalność Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego stanowi namacalny przykład wsparcia dla różnorodnych obywatelskich, kulturalnych, naukowych, edukacyjnych i innowacyjnych projektów. Stad, państwa wyszehradzkie są zainteresowane w zapewnieniu, że Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki będzie kontynuował i przyczyniał się do dalszego rozwijania wymiaru obywatelskiego współpracy wyszehradzkiej i pogłębiania wzajemnego zaufania i uznania poza granicami V4.

Potwierdzając swoją determinację do kontynuowania i dalszego rozwijania wzajemnej współpracy, przyczyniając się do silnej, stabilnej i demokratycznej Europy i wzmacniając swoją pozycję na arenie międzynarodowej w interesie pokoju i zrównoważonego rozwoju, zamierzają:

- aktywnie przyczyniać się do budowania silnej Europy, promowania i realizowania projektów nastawionych na popieranie spójności, wzmacnianie konkuren-

cyjności Grupy Wyszehradzkiej oraz Unii Europejskiej w kontekście globalnym tak, aby przezwyciężyć skutki globalnego kryzysu finansowego i ekonomicznego. W negocjacjach kolejnych wieloletnich ram finansowych, w których dobrze ukierunkowana polityka spójności oraz Wspólna Polityka Rolna muszą pozostać integralną częścią, państwa wyszehradzkie będą popierały poszanowanie zasad, które wzmacniają wewnętrzną spójność i zewnętrzną konkurencyjność Unii Europejskiej. Postrzegamy politykę spójności, która powinna być kamieniem węgielnym unijnego budżetu, aby skonsolidować rozszerzenia Unii Europejskiej w 2004 i 2007 roku, aby był to jeden z głównych czynników pozwalających zmniejszyć istniejące regionalne różnice pomiędzy poszczególnymi państwami członkowskimi. Łącznie ze wsparciem kultury, edukacji, nauki i rozwoju, polityka spójności stawia Unię Europejską jako całość na silniejszej konkurencyjnej pozycji na globalnej scenie;

- kłaść silniejszy nacisk na potrzebę rozwijania europejskiego bezpieczeństwa energetycznego poprzez rozszerzanie i pogłębianie wewnętrznego rynku energii oraz poprzez wzmacnianie wyszehradzkiej współpracy regionalnej w ramach Unii Europejskiej, dywersyfikację połączeń, źródeł i dostawców energii, rozbudowę infrastruktury energetycznej, w szczególności zrealizowanie gazowych połączeń Północ–Południe oraz modernizację sieci paliwowych i elektrycznych;
- promować szybki rozwój infrastruktury transportowej pomiędzy państwami Grupy Wyszehradzkiej (drogowe, kolejowe i rzeczne), a zatem wzmacniający ich potencjał wzrostu, dostępność dla obywateli oraz transgraniczną współpracę;
- rozwijać zasady wyrażone w wartościach zawartych w czterech wolnościach, które otwierają nowe możliwości dla pracy, współpracy gospodarczej, handlu, inwestycji i kontaktów pomiędzy obywatelami. Państwa Grupy Wyszehradzkiej witają pełną liberalizację dostępu do rynków pracy w Unii Europejskiej, która ma się zakończyć w 2011 roku i będą kontynuować wsparcie dla socjalnej i edukacyjnej integracji, ze specjalnym uwzględnieniem integracji społeczności romskiej, opartej na wspólnej odpowiedzialności;
- zwiększać widoczność Grupy Wyszehradzkiej w państwach trzecich poprzez głębszą współpracę wyszehradzką w ramach Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej oraz poprzez działania poza unijnym poziomem. Państwa wyszehradzkie będą bardziej zdeterminowane w tłumaczeniu ich wyjątkowych tranzycyjnych doświadczeń i politycznych perspektyw w unijnych politykach zewnętrznych;
- ułatwiać proces rozszerzenia obszaru stabilności i demokracji w sąsiedztwie Unii Europejskiej oraz aktywnie przyczyniać się do realizacji europejskich i euro-atlantyckich ambicji państw Partnerstwa Wschodniego oraz kontynuować wsparcie dla państw Bałkanów Zachodnich w ich integracji z Unią Europejską i NATO. Wartość dodana w postaci wyjątkowego *know-how* Grupy Wyszehradzkiej oraz połączonych środków Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego mogą aktywnie wspierać państwa partnerskie z sąsiedztwa, aby ich starania integracyjne i demokratyzacyjne przebiegały w sukces;

- wspierać i sprzyjać euro-atlantycznym powiązaniom, łącznie z rozwojem bliskich strategicznych powiązań pomiędzy NATO i Unią Europejską, co jest postrzegane jako istotne z punktu widzenia długoterminowego bezpieczeństwa naszych państw i całego euro-atlantycznego obszaru. Aktualne międzynarodowe środowisko stawia coraz bardziej złożone wyzwania uniwersalnej natury, które wykraczają daleko poza możliwości poszczególnych państw. Grupa Wyszehradzka będzie aktywnie włączać się w międzynarodowe wysiłki w zwalczaniu terroryzmu, handlu ludźmi i narkotykami, nielegalnej migracji, ekstremizmów i innych zagrożeń i wyzwań dla bezpieczeństwa, łącznie z tymi z zakresu cyberbezpieczeństwa, które zagrażają naszym wartościom i wolnościom naszych obywateli; zwracać szczególną uwagę na starania Unii Europejskiej i państw członkowskich, jak również wspólnoty międzynarodowej, aby stawiać czoła wyzwaniom wynikającym ze zmian klimatu, wspierać walkę z ubóstwem, ułatwiać sprawne świadczenie pomocy rozwojowej.

Grupa Wyszehradzka stała się dobrze wyrobioną marką i poważanym partnerem. Pozostanie otwarta na współpracę opartą o wspólne wartości z państwami i innymi ugrupowaniami regionalnymi poprzez format Wyszehrad plus. Jesteśmy przekonani, że Grupa Wyszehradzka, kierująca się zasadami współpracy i solidarności, chronionymi przez traktat lizboński, będzie kontynuować wypełnianie swojej ważnej regionalnej misji.

Petr Nečas

Premier Republiki Czeskiej

Viktor Orbán

Premier Republiki Węgierskiej

Donald Tusk

Premier Rzeczypospolitej Polskiej

Iveta Radičová

Premier Republiki Słowackiej

Źródło: *The Bratislava Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the Occasion of the 20th Anniversary of the Visegrad Group* (Bratislava, February 15, 2011). <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava> (dostęp: 25.04.2016). Tłumaczenie własne.

UMOWA O powołaniu Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego

Rząd Republiki Czeskiej, Rząd Republiki Węgierskiej, Rząd Rzeczypospolitej Polskiej i Rząd Republiki Słowackiej (zwane dalej „Umawiającymi się Stronami”), kierując się postanowieniami Wyszehradzkiego Wspólnego Oświadczenia, podpisanego 14 maja 1999 roku w Bratysławie, uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Niniejszym tworzy się Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki (zwany dalej Funduszem) z siedzibą w Bratysławie.

Artykuł 2

Przyjmuje się Statut Funduszu, stanowiący załącznik do niniejszej umowy.

Artykuł 3

Niniejsza umowa podlega zatwierdzeniu zgodnie z odpowiednim ustawodawstwem narodowym każdej z Umawiających się Stron i wejdzie w życie w dniu, w którym ostatni dokument potwierdzający jej przyjęcie zostanie przekazany Rządowi Republiki Słowackiej, działającemu jako depozytariusz.

Artykuł 4

Niniejsza umowa będzie stosowana tymczasowo od dnia jej podpisania do czasu jej wejścia w życie zgodnie z prawem wewnętrznym państwa Umawiającej się Strony.

Artykuł 5

Rząd Republiki Słowackiej, działając jako depozytariusz, powiadomi wszystkie Umawiające się Strony o zdeponowaniu wszystkich dokumentów przyjęcia, o dacie wejścia w życie niniejszej umowy, jak również o wszelkich innych faktach związanych z niniejszą umową.

Artykuł 6

Wystąpienie każdej z Umawiających się Stron z Funduszu lub rozwiązanie Funduszu zgodnie ze statutem Funduszu oznacza odpowiednio odstąpienie tej Strony od niniejszej umowy lub wypowiedzenie jej przez Umawiające się Strony.

Sporządzono w Štiřinie dnia 9 czerwca 2000 roku w języku angielskim, w jednym oryginalnym egzemplarzu, który zostanie zdeponowany przy Rządzie Republiki Słowackiej.

Depozytariusz przekaże uwierzytelnione kopie umowy wszystkim Umawiającym się Stronom.

W imieniu Rządu Republiki Czeskiej Miloš Zeman
W imieniu Rządu Republiki Węgierskiej Viktor Orbán
W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej Jerzy Buzek
W imieniu Rządu Republiki Słowackiej Mikuláš Dzurinda

Załącznik do Umowy Statut Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego

Rozdział pierwszy Cele i zadania

Artykuł 1

Celem Funduszu jest promowanie:

- rozwoju bliższej współpracy między Umawiającymi się Stronami,
- wzmacniania więzi pomiędzy państwami Umawiających się Stron,
- wspólnego prezentowania państw Umawiających się Stron w państwach trzecich.

Artykuł 2

Cele Funduszu są realizowane poprzez finansowe wsparcie działań, w szczególności w następujących dziedzinach:

- promowanie i rozwój współpracy kulturalnej,
- promowanie i rozwój wymiany naukowej, badań i współpracy w dziedzinie edukacji pomiędzy Umawiającymi się Stronami,
- promowanie i rozwój wymiany młodzieży,
- promowanie i rozwój współpracy transgranicznej,
- promowanie i rozwój turystyki Umawiających się Stron.

Współpraca w tych dziedzinach pomiędzy Umawiającymi się Stronami regulowana innymi umowami międzynarodowymi pozostaje bez zmian.

Artykuł 3

Fundusz może wspierać projekty pochodzące z państw innych niż Umawiające się Strony, pod warunkiem że mają one co najmniej dwóch (2) współorganizujących partnerów z Umawiających się Stron i że temat projektów jest związany z regionem Grupy Wyszehradzkiej.

Rozdział drugi Siedziba i członkostwo

Artykuł 4

Umawiające się Strony niniejszej Umowy są członkami założycielami Funduszu. Siedzibą Funduszu jest Bratysława w Republice Słowackiej.

Rozdział trzeci Struktura organizacyjna

Artykuł 5

Organami zarządzającymi Funduszu są:

- Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych,
- Rada Ambasadorów.

Organem wykonawczym Funduszu jest Dyrektor Wykonawczy. Dyrektor Wykonawczy ma swojego zastępcę.

Organem administracyjnym Funduszu jest Sekretariat.

Rozdział czwarty
Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych

Artykuł 6

Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych jest naczelnym organem Funduszu.

Artykuł 7

Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych składa się z ministrów spraw zagranicznych państw Umawiających się Stron lub ich odpowiednio upoważnieni przedstawiciele.

Artykuł 8

Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych wyznacza spośród swoich członków przewodniczącego, zmiany przewodnictwa odbywają się zgodnie z porządkiem alfabetycznym nazw państw Umawiających się Stron w języku angielskim.

Artykuł 9

Kadencja przewodniczącego Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych wynosi jeden rok i nie może być odnowiona.

Artykuł 10

Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych określa wysokość rocznych składek i terminy ich uiszczania przez każdą Umawiającą się Stronę.

Artykuł 11

Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych zatwierdza roczne i długoterminowe plany dotyczące działalności Funduszu.

Artykuł 12

Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych zatwierdza budżet Funduszu, sprawozdania roczne i rozliczenia budżetowe przedstawione przez Radę Ambasadorów.

Artykuł 13

Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych zatwierdza zasady działania Sekretariatu i może decydować o ich zmianie.

Artykuł 14

Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych podejmuje uchwały jednomyślnie.

Artykuł 15

Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych zbiera się co najmniej raz w roku w celu oceny realizacji zadań wynikających z niniejszego statutu. Przewodniczący Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych określa miejsce i datę sesji.

Rozdział piąty Rada Ambasadorów

Artykuł 16

Rada Ambasadorów składa się z:

- ambasadorów państw Umawiających się Stron, akredytowanych przy głowie państwa, którego pełnomocnik aktualnie sprawuje funkcję Przewodniczącego Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych albo ich Chargé d'affaires a.i.
- pełnomocnika Umawiającej się Strony, której przedstawiciel sprawuje funkcję Przewodniczącego Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych.

Artykuł 17

Sesjom Rady Ambasadorów przewodniczy pełnomocnik Umawiającej się Strony, której przedstawiciel sprawuje funkcję Przewodniczącego Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych.

Artykuł 18

Rada Ambasadorów przygotowuje programy działalności Funduszu oraz sprawozdania z ich wykonania za rok poprzedni i przedstawia je do zatwierdzenia Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych.

Artykuł 19

Rada Ambasadorów przygotowuje projekt budżetu Funduszu oraz sprawozdanie z jego wykonania za rok poprzedni i przedstawia je do zatwierdzenia Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych.

Artykuł 20

Rada Ambasadorów ustala wiążące wytyczne dla działalności Dyrektora Wykonawczego i określa zasady opracowywania, przyjmowania i realizacji projektów zgłaszanych do Funduszu, biorąc pod uwagę zasady regulujące prawa i obowiązki Dyrektora Wykonawczego określone przez Konferencję Ministrów Spraw Zagranicznych.

Artykuł 21

Rada Ambasadorów przygotowuje projekty programów i dokumentów na sesje Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych.

Artykuł 22

Rada Ambasadorów podejmuje uchwały jednomyślnie.

Artykuł 23

Rada Ambasadorów zbiera się co najmniej raz na sześć miesięcy, a także pomiędzy tymi terminami, kiedy tylko uzna to za właściwe dla realizacji zadań określonych w rozdziale pierwszym. Przewodniczący Rady Ambasadorów określa miejsce i termin sesji.

Artykuł 24

Rada Ambasadorów uchwała swój regulamin, który podlega zatwierdzeniu przez Konferencję Ministrów Spraw Zagranicznych.

Artykuł 25

Rada Ambasadorów może zgłaszać Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych propozycje zmian do zasad działania Sekretariatu do zatwierdzenia zgodnie z artykułem 13.

Rozdział szósty

Dyrektor Wykonawczy, zastępca Dyrektora Wykonawczego i Sekretariat

Artykuł 26

1. Dyrektor Wykonawczy jest odpowiedzialny za realizację celów Funduszu i jego sprawne działanie. Dyrektor Wykonawczy jest upoważniony do występowania w imieniu Funduszu. W imieniu Funduszu Dyrektor Wykonawczy jest upoważniony przez Konferencję Ministrów Spraw Zagranicznych do podpisania Umowy pomiędzy Republiką Słowacką a Międzynarodowym Funduszem Wyszehradzkim.
2. Dyrektor Wykonawczy kieruje Sekretariatem.
3. Zastępca Dyrektora Wykonawczego wykonuje obowiązki określone w przepisach regulujących prawa i obowiązki Dyrektora Wykonawczego i zastępcy Dyrektora Wykonawczego.

Artykuł 27

Każda z Umawiających się Stron obecnej umowy ma prawo do nominowania swojego własnego kandydata na stanowisko Dyrektora Wykonawczego i zastępcy Dyrektora Wykonawczego. Dyrektora Wykonawczego i zastępcę Dyrektora Wykonawczego powołuje Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych. Kadencja Dyrektora Wykonawczego i zastępcy Dyrektora Wykonawczego wynosi trzy lata i może być odnowiona tylko raz.

Artykuł 28

Konferencja Ministrów Spraw Zagranicznych ustala zasady regulujące prawa i obowiązki Dyrektora Wykonawczego i zastępcy Dyrektora Wykonawczego, sposób, w jaki powinny być wykonywane oraz kadencję Dyrektora Wykonawczego i jego zastępcy.

Artykuł 29

Dyrektor Wykonawczy bierze udział w sesjach Rady Ambasadorów z głosem doradczym.

Artykuł 30

Dyrektor Wykonawczy jest odpowiedzialny za działalność Sekretariatu oraz, zgodnie z ustawodawstwem państwa, na którego terytorium Fundusz ma swoją siedzibę, określa czas i warunki zatrudnienia personelu Sekretariatu według zasad przyjętych przez Konferencję Ministrów Spraw Zagranicznych.

Artykuł 31

Dyrektor Wykonawczy regularnie informuje Przewodniczącego Rady Ambasadorów o sposobie, w jaki jest realizowany program działalności Funduszu, przygotowuje sprawozdania roczne oraz rozliczenia budżetu Funduszu.

Artykuł 32

Sekretariat jest odpowiedzialny za obsługę sesji Rady Ambasadorów oraz za obsługę sesji Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych, a także za inne usługi związane z funkcjonowaniem Funduszu.

Artykuł 33

Obowiązki Dyrektora Wykonawczego mają charakter wyłącznie międzynarodowy. Wypełniając swoje obowiązki, Dyrektor Wykonawczy kieruje się zasadami określonymi przez Konferencję Ministrów Spraw Zagranicznych i nie może przyjmować żadnych instrukcji od podmiotów trzecich.

Artykuł 34

Językiem urzędowym Funduszu jest język angielski.

Rozdział siódmy Status prawny Funduszu

Artykuł 35

Fundusz posiada osobowość prawną niezbędną do wypełniania zadań związanych z realizacją swoich celów.

Rozdział ósmy Finanse

Artykuł 36

Działalność Funduszu jest finansowana ze składek Umawiających się Stron i środków finansowych pochodzących z innych źródeł zaakceptowanych przez Radę Ambasadorów.

Artykuł 37

Każda Umawiająca się Strona zobowiązuje się do uiszczenia rocznej składki do Funduszu w terminie określonym przez Konferencję Ministrów Spraw Zagranicznych. Pierwsza składka do Funduszu wynosi jeden milion euro, wniesiona w równych częściach przez Umawiające się Strony. Wysokość kolejnych rocznych składek jest określana przez Konferencję Ministrów Spraw Zagranicznych.

Artykuł 38

Zasady rządzące wykorzystywaniem środków finansowych Funduszu są określone przez Konferencję Ministrów Spraw Zagranicznych.

Artykuł 39

Fundusz powinien przechowywać środki finansowe Funduszu na rachunku bankowym w państwie, na którego terytorium ma swoją siedzibę. Środkami zarządza Dyrektor Wykonawczy.

Rozdział dziewiąty Ustanie członkostwa

Artykuł 40

Każda Umawiająca się Strona może w każdym czasie wystąpić z Funduszu, składając depozytariuszowi dokument potwierdzający wystąpienie. Jej członkostwo wygasa dwanaście miesięcy po otrzymaniu tego dokumentu przez depozytariusza.

Artykuł 41

W razie wystąpienia Umawiającej się Strony z Funduszu na najbliższej sesji Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych zostaje przeprowadzone ostateczne rozliczenie pomiędzy występującą Umawiającą się Stroną a Funduszem na podstawie wzajemnego porozumienia.

Rozdział dziesiąty Rozwiązanie Funduszu

Artykuł 42

Fundusz może zostać rozwiązany wyłącznie na podstawie jednomyślnej decyzji Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych, po uprzedniej zgodzie Umawiających się Stron.

Artykuł 43

W przypadku podjęcia decyzji, o której mowa w artykule 42 niniejszego statutu, Dyrektor Wykonawczy niezwłocznie zaprzestaje wszelkich działań, z wyjątkiem czynności związanych z należytym ściąganiem i likwidacją aktywów oraz regulowaniem zobowiązań.

Artykuł 44

Przy podziale majątku zobowiązania Funduszu mają pierwszeństwo przed zwrotem składek.

Źródło: *Agreement concerning the establishment of the International Visegrad Fund, Statute of the International Visegrad Fund*. <http://visegradfund.org/documents/> (dostęp: 10.03.2016). Tłumaczenie własne.

Bibliografia

Akty prawne i dokumenty

- Action Plan of the Visegrad Group Defence Cooperation* [Plan działania współpracy obronnej Grupy Wyszehradzkiej]. <http://www.visegradgroup.eu/about/cooperation/defence> (dostęp: 17.02.2016).
- Activities of the Czech Presidency of the Visegrad Group* (June 2007–June 2008) [Aktywność czeskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej (czerwiec 2007–czerwiec 2008)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/2007-2008-czech-110412> (dostęp: 19.01.2017).
- Activities of the Hungarian Presidency of the Visegrad Group* (July 2009–June 2010) [Aktywność węgierskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej (lipiec 2009–czerwiec 2010)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/2009-2010-hungarian-110412> (dostęp: 23.01.2017).
- Activity of the Polish Presidency of the Visegrad Group in 2004/2005* [Aktywność polskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej w 2004/2005]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/2004-2005-polish-110412> (dostęp: 15.01.2017).
- Agreement concerning the establishment of the International Visegrad Fund* [Umowa o powołaniu Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego]. http://visegradfund.org/wordpress/wp-content/uploads/download/ivf_statute.pdf (dostęp: 18.01.2015).
- Annex to the Contents of Visegrad Cooperation* [Załącznik do treści Współpracy Wyszehradzkiej]. <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/annex-to-the-content-of> (dostęp: 6.04.2015).
- Annual Implementation Report of the Program of the Presidency of the Slovak Republic in the Visegrad Group* (1 July 2010–30 June 2011) [Roczny raport z realizacji programu słowackiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej (1 lipca 2010–30 czerwca 2011)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports> (dostęp: 24.01.2017).
- Annual Report of Polish Presidency* (2000/2001) [Raport roczny z polskiego przewodnictwa (2000/2001)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/2000-2001-polish-110412> (dostęp: 12.01.2017).
- Annual Report of the Slovak Presidency in the Visegrad Group* (2002/2003) [Raport roczny ze słowackiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej (2002/2003)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/2002-2003-slovak-110412> (dostęp: 12.01.2017).

- gradgroup.eu/documents/annual-reports/2002-2003-slovak-110412 (dostęp: 14.01.2017).
- Annual Report on the Activities of the Visegrad Group* (2000) [*Raport roczny z działalności Grupy Wyszehradzkiej* (2000)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/1999-2000-czech-110412> (dostęp: 1.01.2017).
- Annual Report 2012*. Bratislava 2013 [*Raport roczny 2012*]. http://visegradfund.org/wordpress/wp-content/uploads/download/annual_report_IVF_2012.pdf (dostęp: 30.03.2015).
- Bratislava Declaration of the Visegrad Group Heads of Government for a Stronger CSDP* (Bratislava, June 19, 2015) [*Bratysławska deklaracja premierów państw Grupy Wyszehradzkiej o silniejszym CSDP* (Bratysława, 19 czerwca 2015)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/bratislava-declaration> (dostęp: 8.01.2017).
- Budapest Declaration of the Visegrad Group Heads of Government on the New Opening in V4 Defence Cooperation* (Budapest, June 24, 2014) [*Deklaracja budapesztańska premierów państw Grupy Wyszehradzkiej o nowym otwarciu współpracy obronnej V4* (Budapeszt, 24 czerwca 2014)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/budapest-declaration-of> (dostęp: 17.02.2016).
- Budapest Joint Statement of the Visegrad Group Heads of Government on Strengthening the V4 Security and Defence Cooperation* (Budapest, October 14, 2013) [*Budapesztańskie wspólne oświadczenie premierów państw Grupy Wyszehradzkiej o wzmocnieniu współpracy bezpieczeństwa i obrony V4* (Budapeszt, 14 października 2013)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/budapest-joint-statement-140929> (dostęp: 17.02.2016).
- Budapest Memorandums on Security Assurances* (1994) [*Budapesztańskie memorandum o gwarancjach bezpieczeństwa* (1994)]. <http://www.cfr.org/nonproliferation-arms-control-and-disarmament/budapest-memorandums-security-assurances-1994/p32484> (dostęp: 30.12.2016).
- Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation* [*Karta organizacji czarnomorskiej współpracy gospodarczej*]. <http://www.bsecorganization.org/documents/LegalDocuments/statutory/charter/Download/CHARTER%20web%20080630.pdf> (dostęp: 29.02.2016).
- Contents of Visegrad Cooperation 1999* [*Zawartość współpracy wyszehradzkiej 1999*]. <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412> (dostęp: 22.02.2016).
- Czech Presidency of the Visegrad Group* (June 2007–June 2008) [*Czeskie przewodnictwo w Grupie Wyszehradzkiej* (czerwiec 2007–czerwiec 2008)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2007-2008-czech-110412> (dostęp: 18.01.2017).
- Decision by the Council of the Baltic Sea States on a review of the CBSS long term priorities* (June 20, 2014) [*Decyzja Rady Państw Morza Bałtyckiego w sprawie rewizji długoterminowych priorytetów RPMB* (20 czerwca 2014)]. <http://www.cbss.org/cbss-long-term-priorities/> (dostęp: 25.02.2016).
- Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on Cooperation of the Visegrad Group Countries After Their Accession to the European Union* (Kroměříž, May 12, 2004) [*Deklaracja premierów Republiki Czeskiej, Republiki Węgierskiej, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowackiej o współpracy państw Grupy Wyszehradzkiej po ich wejściu do Unii Europejskiej*

- (Kromieryż, 12 maja 2004)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412-1> (dostęp: 6.04.2015).
- Declaration of the Budapest V4+ Energy Security Summit* (Budapest, February 24, 2010) [*Deklaracja szczytu bezpieczeństwa energetycznego Grupy Wyszehradzkiej w Budapeszcie* (Budapeszt, 24 lutego 2010)]. <http://www.visegradgroup.eu/2010/declaration-of-the> (dostęp: 12.02.2017).
- Declaration of the Prime Ministers of the Visegrad Countries* (Visegrad, Hungary, October 10, 2006) [*Deklaracja premierów państw wyszehradzkich* (Wyszehrad, Węgry, 10 października 2006)]. <http://www.visegradgroup.eu/official-statements/documents/declaration-of-the> (dostęp: 15.03.2016).
- Declaration of the Visegrad Group – Responsibility for a Strong NATO* (Prague, April 18, 2012) [*Odpowiedzialność za silne NATO* (Praga, 18 kwietnia 2012)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/declaration-of-the> (dostęp: 17.02.2016).
- Declaration on Cooperation Between the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration* (Visegrad, February 15, 1991) [*Deklaracja o współpracy Czeskiej i Słowackiej Republiki Federalcyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej w dążeniu do integracji europejskiej* (Wyszehrad, 15 lutego 1991)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412> (dostęp: 6.04.2015).
- Direction of Slovak Foreign and European Policy in 2014* [*Kierunki słowackiej polityki zagranicznej i europejskiej w 2014 roku*]. <http://www.foreign.gov.sk/documents/30297/124861/Direction+of+Slovak+Foreign+and+European+Policy+2014.pdf> (dostęp: 18.04.2016).
- Direction of Slovak Foreign and European Policy in 2015* [*Kierunki słowackiej polityki zagranicznej i europejskiej w 2015 roku*]. http://www.foreign.gov.sk/documents/30297/124861/150108_SK_Foreign_Policy_Agendadoc.pdf (dostęp: 18.04.2016).
- European Charter for Border and Cross-border Regions* [*Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych*]. http://www.aebr.eu/files/publications/110915_Charta_EN_clean.pdf (dostęp: 22.02.2016).
- European Charter of Local Self-government* (Strasbourg, October 15, 1985) [*Europejska Karta Samorządu Lokalnego* (Sztrasburg, 15 października 1985)]. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007a088> (dostęp: 22.02.2016).
- European Neighbourhood Policy – Strategy Paper* (COM (2004) 373 Final, Brussels, 12.05.2004 r.) [*Europejska polityka sąsiedztwa – dokument strategiczny* (COM (2004) 373 Final, Bruksela, 12.05.2004 r.)]. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com%282004%290373_/com_com%282004%290373_en.pdf (dostęp: 16.01.2016).
- European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities* (Madrid, May 21, 1980) [*Europejska konwencja ramowa o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi* (Madryt, 21 maja 1980)]. <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680078b0c> (dostęp: 22.02.2016).
- Fields of Cooperation Between the Visegrad Group Countries and the Benelux* (Bratislava, February 15–16, 2005) [*Obszary współpracy pomiędzy państwami Grupy Wyszehradz-*

- kiej a państwami Beneluxu* (Bratysława, 15–16 lutego 2005)]. <http://www.visegradgroup.eu/2005/fields-of-cooperation> (dostęp: 11.02.2017).
- Guidelines on the Future Areas of Visegrad Cooperation* [Wytyczne dotyczące obszarów przyszłej współpracy wyszehradzkiej]. <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/guidelines-on-the-future-110412> (dostęp: 7.05.2015).
- Hungarian Presidency* (2009/2010) [Węgierskie przewodnictwo (2009/2010)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2009-2010-hungarian-110412> (dostęp: 23.01.2017).
- Hungarian Presidency in the Visegrad Group* (2013–2014) [Węgierskie przewodnictwo w Grupie Wyszehradzkiej (2013–2014)]. http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/20132014-hungarian#_Main%20Priorities (dostęp: 27.01.2017).
- Hungary's External Relations Strategy* [Węgierska strategia polityki zagranicznej]. http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/3E8FA370-15B3-4919-AC14-41A02CB54BA3/0/080319_kulkapcs_strat_en.pdf (dostęp: 26.02.2017).
- Hungary's Foreign Policy After the Hungarian Presidency of the Council of the European Union* [Węgierska polityka zagraniczna po węgierskim przewodnictwie w Radzie Unii Europejskiej]. http://eu.kormany.hu/admin/download/f/1b/30000/foreign_policy_20111219.pdf (dostęp: 18.04.2016).
- Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2014 roku* (8 maja 2014). http://www.msz.gov.pl/pl/p/msz_pl/polityka_zagraniczna/priorytety_polityki_zagr_2012_2016/expose2/expose_2014/tytul_strony (dostęp: 29.02.2016).
- Joint Declaration of the Foreign Ministers of the Visegrad Countries and Croatia on the Occasion of the Croatian Accession to the EU* (Budapest, June 26, 2013) [Wspólna deklaracja ministrów spraw zagranicznych państw wyszehradzkich i Chorwacji z okazji wejścia Chorwacji do Unii Europejskiej (Budapeszt, 26 czerwca 2013)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/jointdeclaration-of-the> (dostęp: 12.02.2017).
- Joint Declaration of the Prime Ministers of the V4 Countries on the EU* (Kazimierz Dolny, June 10, 2005) [Wspólna deklaracja premierów państw Grupy Wyszehradzkiej o Ukrainie (Kazimierz Dolny, 10 czerwca 2005)]. <http://www.visegradgroup.eu/2005/joint-declaration-of-the-110412> (dostęp: 16.03.2016).
- Joint Declaration of the Visegrad Group and Slovenia on the Negotiation Process of the Commission's Proposals for the Cohesion Policy 2014–2020 Regulatory Package* (Katowice, October 12, 2012) [Wspólna deklaracja Grupy Wyszehradzkiej i Słowenii w procesie negocjacji propozycji Komisji dla pakietu regulacyjnego w ramach polityki spójności na lata 2014–2020 (Katowice, 12 października 2012)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/joint-declaration-of-the> (dostęp: 12.02.2017).
- Joint Declaration of the Visegrad Group Prime Ministers* (Prague, June 8, 2016) [Wspólna deklaracja premierów państw Grupy Wyszehradzkiej (Praga, 8 czerwca 2016)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/joint-declaration-of-the-160609> (dostęp: 25.11.2016).
- Joint Political Statement of the Visegrad Group on the Strengthening of the European Neighbourhood Policy* (Brussels, January 22, 2007) [Wspólne polityczne oświadczenie Grupy Wyszehradzkiej o wzmocnieniu europejskiej polityki sąsiedztwa (Bruksela, 22 stycznia 2007)]. <http://www.visegradgroup.eu/official-statements/documents/joint-political> (dostęp: 16.03.2016).

- Joint Statement by the Visegrad Group and the Benelux Countries on the Situation in Ukraine* (New York, September 25, 2012) [Wspólne oświadczenie Grupy Wyszehradzkiej i Beneluxu na temat sytuacji na Ukrainie (Nowy Jork, 25 września 2012)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2012/joint-statement-by-the> (dostęp: 17.02.2016).
- Joint Statement of Ministers of Foreign Affairs of the Visegrad Group, Estonia, Latvia and Lithuania* (Prague, March 5, 2012) [Wspólne oświadczenie ministrów spraw zagranicznych Grupy Wyszehradzkiej, Estonii, Łotwy i Litwy (Praga, 12 maja 2012)]. <http://www.visegradgroup.eu/joint-statement-v4-ee-lv-lt> (dostęp: 12.02.2017).
- Joint Statement of the Heads of Governments of the V4 Countries* (Bratislava, September 16, 2016) [Wspólne oświadczenie szefów rządów państw V4 (Bratysława, 16 września 2016)]. <http://www.ms.gov.pl/resource/4e985f7f-8a2d-416b-8b3f-52e7f704c414:JCR> (dostęp: 25.11.2016).
- Joint Statement of the Heads of Government of the Visegrad Group Countries* (Bratislava, June 19, 2015) [Wspólne oświadczenie premierów państw Grupy Wyszehradzkiej, Bratysława (Bratysława, 19 czerwca 2015)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/joint-statement-of-the> (dostęp: 8.01.2017).
- Joint Statement of the Heads of Government of the Visegrad Group Countries* (Prague, September 4, 2015) [Wspólne oświadczenie premierów państw Grupy Wyszehradzkiej (Praga, 4 września 2015)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/joint-statement-of-the-150904> (dostęp: 15.02.2017).
- Joint Statement of the Heads of Governments of the Visegrad Group Countries: Towards Union of Trust and Action* (Brussels, June 28, 2016) [Wspólne oświadczenie premierów państw Grupy Wyszehradzkiej: W kierunku unii zaufania i działania (Bruksela, 28 czerwca 2016)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2016/joint-statement-of-the-160629> (dostęp: 30.01.2017).
- Joint Statement of the Ministers of Foreign Affairs of the Visegrad Group Countries, Sweden and Ukraine* (Czech Republic, April 23, 2008) [Wspólne oświadczenie ministrów spraw zagranicznych państw Grupy Wyszehradzkiej, Szwecji i Ukrainy (Republika Czeska, 23 kwietnia 2008)]. <http://www.visegradgroup.eu/2008/joint-statement-of-the-110412> (dostęp: 25.01.2016).
- Joint Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries on the 25th V4 Anniversary* (Prague, February 15, 2016) [Wspólne oświadczenie premierów państw Grupy Wyszehradzkiej z okazji 25. rocznicy Grupy Wyszehradzkiej (Praga, 15 listopada 2016)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2016/joint-statement-of-the> (dostęp: 16.02.2016).
- Joint Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries on Ukraine* (Budapest, January 29, 2014) [Wspólne oświadczenie premierów państw Grupy Wyszehradzkiej o Ukrainie (Budapeszt, 29 stycznia 2014)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2016/joint-statement-on> (dostęp: 16.02.2016).
- Joint Statement of the Visegrad Group and Ukraine* (Kyiv, December 16, 2014) [Wspólne oświadczenie Grupy Wyszehradzkiej o Ukrainie (Kijów, 16 grudnia 2014)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/joint-statement-of-the-141217> (dostęp: 30.12.2016).
- Joint Statement of the Visegrad Group on the Western Balkans* (Warsaw, October 25, 2012) [Wspólne oświadczenie Grupy Wyszehradzkiej na temat Bałkanów Zachodnich (Warszawa, 25 października 2012)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2012/joint-statement-of-the> (dostęp: 12.02.2017).

- Joint Statement of the Visegrad Group and Slovenia on the Western Balkans* (Prague, November 4, 2011) [*Wspólne oświadczenie Grupy Wyszehradzkiej i Słowenii na temat Bałkanów Zachodnich* (Praga, 4 listopada 2011)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2011/joint-statement-of-the> (dostęp: 12.02.2017).
- Joint Statement of the Visegrad Group Prime Ministers* (Warsaw, November 5, 2008) [*Wspólne oświadczenie premierów państw Grupy Wyszehradzkiej* (Warszawa, 5 listopada 2008)]. <http://www.visegradgroup.eu/2008/joint-statement-of-the-110412-3> (dostęp: 11.02.2017).
- Joint Statement of V4 Foreign Ministers on Ukraine* (Budapest, February 24, 2014) [*Wspólne oświadczenie ministrów spraw zagranicznych państw Grupy Wyszehradzkiej o Ukrainie* (Budapeszt, 24 lutego 2014)]. <http://www.visegradgroup.eu/joint-statement-of-v4> (dostęp: 30.12.2016).
- Joint Statement of V4 Prime Ministers on Migration* Prague, February 15, 2016 [*Wspólne oświadczenie premierów państw Grupy Wyszehradzkiej o migracji* (Praga, 15 lutego 2016)].
- Joint Statement on Enhancing the Activities Covered by the International Visegrad Fund* (Budapest, October 14, 2013) [*Wspólne oświadczenie w sprawie zwiększenia działań podejmowanych przez Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki* (Budapeszt, 14 października 2013)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/joint-statement-on> (dostęp: 5.01.2017).
- Joint Statement on the Enhanced Visegrad Group Activities in the Eastern Partnership, V4 Prime Minister's Summit* (Bratislava, June 16, 2011) [*Wspólne oświadczenie Grupy Wyszehradzkiej w sprawie zwiększenia działań w obszarze Partnerstwa Wschodniego, szczyt premierów V4 w Bratysławie* (Bratysława, 16 czerwca 2011)]. <http://www.visegradgroup.eu/2011/joint-statement-on-the> (dostęp: 4.01.2017).
- Joint Statement on Ukraine of the Parliamentary Speakers of the Visegrad Countries* (Budapest, February 28, 2014) [*Wspólne oświadczenie o Ukrainie przewodniczących parlamentów państw Grupy Wyszehradzkiej* (Budapeszt, 28 lutego 2014)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/the-joint-statement-of> (dostęp: 5.01.2017).
- Joint Statement Summit of the Heads of Government of the Visegrad Group* (Budapest, July 20, 2010) [*Wspólne oświadczenie ze szczytu premierów państw Grupy Wyszehradzkiej* (Budapeszt, 20 czerwca 2010)]. <http://www.visegradgroup.eu/2010/joint-statement-summit> (dostęp: 3.01.2017).
- Joint Statement, Summit of the Heads of Government of the Visegrad Group* (Prague, June 22, 2012) [*Wspólne oświadczenie ze szczytu premierów państw Grupy Wyszehradzkiej* (Praga, 22 lipca 2012)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2012/summit-of-the-heads-of> (dostęp: 4.01.2017).
- Joint V4 Interior Ministers' Statement on Ukraine* (Budapest, February 25, 2014) [*Wspólne oświadczenie ministrów spraw wewnętrznych V4 o Ukrainie* (Budapeszt, 25 lutego 2014)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/v4-interior-ministers> (dostęp: 13.02.2017).
- Koncepcje zahraniční politiky (2003–2006)* [*Koncepcja polityki zagranicznej (2003–2006)*]. <http://www.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=4191> (dostęp: 22.06.2015).
- Koncepcje zahraniční politiky České republiky (13. července 2015)* [*Koncepcja polityki zagranicznej Republiki Czeskiej (13 lipca 2015 roku)*]. http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/analzy_a_koncepce/koncepce_zahranicni_politiky_cr.html (dostęp: 24.02.2017).

- Konstytucja Węgier z 11 kwietnia 2011 r.* <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wegry2013.pdf> (dostęp: 11.11.2016).
- Long Term Vision of the Visegrad Countries on Deepening their Defence Cooperation* (Visegrad, March 14, 2014) [*Długoterminowa wizja państw wyszehradzkich o pogłębieniu ich współpracy obronnej* (Wyszehrad, 14 marca 2014)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014> (dostęp: 5.01.2017).
- Memorandum of Understanding Concerning the Roadmap for Determining the Future Development of the Transport Networks of the Visegrad Group Countries* (Budapest, June 24, 2014) [*Protokół ustaleń w sprawie mapy drogowej dla określenia przyszłego rozwoju sieci transportowych w państwach Grupy Wyszehradzkiej* (Budapeszt, 24 czerwca 2014)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/memorandum-of> (dostęp: 8.01.2017).
- Polskie 10 lat w Unii. Raport.* Red. M. KAŁUŻYŃSKA, P. KARBOWNIK, W. BURKIEWICZ, K. JANIĄK, M. JĄCZAK. Warszawa 2014. http://ec.europa.eu/polska/news/documents/10lat_plwue.pdf (dostęp: 4.04.2016).
- Press Release: Official Summit of the Prime Ministers of Visegrad Group Countries* (Prague, June 15–16, 2008) [*Informacja prasowa: oficjalny szczyt premierów państw Grupy Wyszehradzkiej* (Praga, 15–16 czerwca 2008)]. <http://www.visegradgroup.eu/2008/press-release-official> (dostęp: 2.01.2017).
- Press Release of the Polish V4 presidency after the Official Summit of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries* (Wieliczka, June 3, 2009) [*Informacja prasowa z polskiej prezydencji w V4 po oficjalnym szczycie państw Grupy Wyszehradzkiej* (Wieliczka, 3 czerwca 2009)]. <http://www.visegradgroup.eu/2009/press-release-of-the> (dostęp: 2.01.2017).
- Press Statement, V4 + Portugal Prime Ministers Meeting* (Bratislava, June 18, 2007) [*Oświadczenie prasowe po spotkaniu premierów Państw Grupy Wyszehradzkiej i Portugalii* (Bratysława, 18 czerwca 2007)]. <http://www.visegradgroup.eu/2007/press-statement-v4> (dostęp: 15.03.2016).
- Press Statement, V4 Prime Ministers Summit* (Bratislava, June 18, 2007) [*Oświadczenie prasowe, szczyt premierów V4, Bratysława* (Bratysława, 18 czerwca 2007)]. <http://www.visegradgroup.eu/2007/press-statement-v4-prime> (dostęp: 2.01.2017).
- Prime Ministers meeting in Cracow* (June 1, 2001). [*Spotkanie premierów w Krakowie* (1 czerwca 2001)]. <http://www.visegradgroup.eu/2001/prime-ministers-meeting> (dostęp: 1.01.2017).
- Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej 2012–2016.* <http://www.msz.gov.pl/resource/aal4aeca-a52f-45a7-96e5-06658e73bb4e:JCR> (dostęp: 26.02.2017).
- Program for the Polish Presidency of the Visegrad Group 2004/2005* [*Program polskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej 2004/2005*]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2004-2005-polish-110412> (dostęp: 15.01.2017).
- Program of the Hungarian Presidency for Strengthening the Cooperation of the Four Visegrad Countries 2001/2002* [*Program węgierskiego przewodnictwa dla wzmocnienia współpracy czterech państw wyszehradzkich 2001/2002*]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2001-2002-hungarian-110412> (dostęp: 13.01.2017).
- Program of the Polish Presidency of the Visegrad Group* (July 2012–June 2013) [*Program polskiej prezydencji w Grupie Wyszehradzkiej* (lipiec 2012–czerwiec 2013)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2012-2013-polish> (dostęp: 26.01.2017).

- Program of the Slovak Presidency of the Visegrad Group* (July 2010–June 2011) [*Program słowackiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej* (lipiec 2010–czerwiec 2011)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2010-2011-slovak-110412> (dostęp: 23.01.2017).
- Program przewodnictwa RP w Grupie Wyszehradzkiej* (lipiec 2008–czerwiec 2009). <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=http%3A%2F%2Fwww.visegradgroup.eu%2Fpresidency-programpl> (dostęp: 13.01.2017).
- Programme for the Hungarian Presidency of the Visegrad Group 2005/2006* [*Program węgierskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej 2005/2006*]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2005-2006-hungarian-110412> (dostęp: 16.01.2017).
- Programme of the Czech Presidency of the Visegrad Group 2011–2012* [*Program czeskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej 2011–2012*]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/innovative-visegrad> (dostęp: 15.01.2017).
- Programme of the Czech Republic's V4 presidency* (July 2003–June 2004) [*Program czeskiego przewodnictwa w V4* (lipiec 2003–czerwiec 2004)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2003-2004-czech-110412> (dostęp: 15.01.2017).
- Programme of the Polish Presidency of the Visegrad Group* (1 July 2016–30 June 2017) [*Program polskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej* (1 lipca 2016–30 czerwca 2017)]. <https://www.msz.gov.pl/resource/a5b2da03-00fa-454a-92e0-4f75a354a9d9:JCR> (dostęp: 12.11.2016).
- Raport polskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej* (lipiec 2012–czerwiec 2013). <http://www.msz.gov.pl/resource/3fdf09c3-e4dd-4e32-b9bf-a43bd378da07:JCR> (dostęp: 13.01.2017).
- Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC)* [*Regulacja Parlamentu Europejskiego o europejskich ugrupowaniach współpracy terytorialnej*]. <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=URISERV%3Ag24235> (dostęp: 13.01.2017).
- Report of the Hungarian Presidency of the Visegrad Group* (July 2013–June 2014) [*Raport z węgierskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej* (lipiec 2013–czerwiec 2014)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/report-hu-v4-pres-07> (dostęp: 13.01.2017).
- Report on Activities of the Czech Presidency of the Visegrad Group (2003–2004)* [*Raport z działań czeskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej (2003–2004)*]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/2003-2004-czech-110412> (dostęp: 15.01.2017).
- Report on the Czech Presidency of the Visegrad Group* (July 2011–June 2012) [*Raport z czeskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej* (lipiec 2011–czerwiec 2012)]. <https://www.mzv.cz/file/867035/> (dostęp: 15.01.2017).
- Resolution of the Senate of the Republic of Poland dated 17 March 2011 commemorating the 20th anniversary of the founding of the Visegrad Group* [*Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 2011 r. w związku z 20. rocznicą powstania Grupy Wyszehradzkiej*]. <http://www.visegradgroup.eu/official-statements/documents/resolution-of-the-senate> (dostęp: 12.02.2017).
- Road Map towards a Regional Gas Market among the V4 Countries* (Warsaw, June 16, 2013) [*Mapa drogowa w kierunku regionalnego rynku gazu pomiędzy państwami*

- Grupy Wyszehradzkiej* (Warszawa, 16 czerwca 2013)]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements> (dostęp: 12.02.2016).
- Sprawozdanie z realizacji programu polskiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej* (lipiec 2008–czerwiec 2009). <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:13wqtQBTbZIJ:www.visegradgroup.eu/download.php%3FdocID%3D131+&cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl> (dostęp: 12.02.2016).
- Statement of the V4 Prime Ministers of the Visegrad Countries on Ukraine* (Budapest, March 4, 2014) [*Oświadczenie premierów państw Grupy Wyszehradzkiej o Ukrainie* (Budapeszt, 4 marca 2014)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/state-ment-of-the-prime> (dostęp: 14.02.2016).
- Statement of the Visegrad Group Ministers of Foreign Affairs on the Situation in Ukraine* (Cracow, December 7, 2004) [*Oświadczenie ministrów spraw zagranicznych państw Grupy Wyszehradzkiej o sytuacji na Ukrainie* (Kraków, 7 grudzień 2004)]. <http://www.visegradgroup.eu/2004/statement-of-the> (dostęp: 14.02.2016).
- Statement of the Visegrad-4 and Baltic-3 Foreign Ministers* (Brussels, November 13, 2006) [*Oświadczenie ministrów spraw zagranicznych państw wyszehradzkich i bałtyckich* (Bruksela, 13 listopada 2006)]. <http://www.visegradgroup.eu/official-statements/documents/statement-of-the> (dostęp: 11.02.2017).
- Strednodobá stratégia zahraničnej politiky Slovenskej republiky do r. 2015 [Średniokresowa strategia polityki zagranicznej Republiki Słowackiej do roku 2015]*. <https://www.mzv.sk/documents/10182/621946/strategia+ZP+SR.pdf> (dostęp: 24.02.2017).
- Summit of Prime Ministers in Tále* (Slovakia, June 24–25, 2003). [*Szczyt premierów w Tále* (Słowacja, 24–25 czerwca 2003)] <http://www.visegradgroup.eu/2003/summit-of-prime> (dostęp: 1.01.2017).
- Tasks of the Visegrad Group during the Polish Presidency 2000/2001 [Zadania Grupy Wyszehradzkiej podczas polskiego przewodnictwa 2000/2001]*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2000-2001-polish-110412> (dostęp: 12.01.2017).
- The Bratislava Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the Occasion of the 20th Anniversary of the Visegrad Group* (Bratislava, February 15, 2011) [*Deklaracja bratysławska premierów Republiki Czeskiej, Republiki Węgierskiej, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowackiej z okazji 20. rocznicy Grupy Wyszehradzkiej* (Bratysława, 15 lutego 2011)]. <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava> (dostęp: 11.01.2016).
- The Programme of Slovakia's V4 Presidency 2006/2007 [Program słowackiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej 2006/2007]*. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2006-2007-slovak-110412> (dostęp: 18.01.2017).
- The Visegrad Group and Germany Foreign Ministers Statement on the Eastern Partnership* (Bratislava, March 3, 2011) [*Oświadczenie ministrów spraw zagranicznych państw Grupy Wyszehradzkiej i Niemiec na temat Partnerstwa Wschodniego* (Bratysława, 3 marca 2011)]. <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-visegrad-group-and> (dostęp: 12.02.2017).
- The Visegrad Group Joint Statement on the Eastern Partnership* (Bratislava, May 14–15, 2015) [*Wspólne oświadczenie Państw Grupy Wyszehradzkiej w sprawie Partnerstwa Wschodniego* (Bratysława, 14–15 maja 2015)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/the-visegrad-group-joint> (dostęp: 15.02.2017).

- The Visegrad Group stands ready to promote the integration of the countries of the Western Balkans* (Budapest, October 6, 2009) [*Grupa Wyszehradzka jest gotowa promować integrację państw Bałkanów Zachodnich* (Budapeszt, 6 października 2009)]. <http://www.visegradgroup.eu/2009/the-visegrad-group> (dostęp: 16.03.2016).
- Ustawa z dnia 7 listopada 2008 roku o europejskim ugrupowaniu współpracy terytorialnej (Dz. U. nr 218, poz. 1390).
- V4 Ministers in Joint Article: We Offer You Our Helping Hand on the EU Path (Prague, November 11, 2015) [*Ministrowie spraw zagranicznych Państw Wyszehradzkich we wspólnym artykule: oferujemy wam naszą pomocną dłoń na drodze do Unii Europejskiej* (Paraga, 11 listopada 2015)]. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2015/v4-ministers-in-joint> (dostęp: 15.02.2017).
- V4 Program of Cooperation for the Slovak Presidency in the Visegrad Group 2002/2003 [*Program słowackiego przewodnictwa w Grupie Wyszehradzkiej 2002/2003*]. <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2002-2003-slovak-110412> (dostęp: 14.01.2017).
- V4 Trust – the Czech Presidency of the Visegrad Group (2015–2016) [*Zaufanie w V4 – czeska prezydencja w Grupie Wyszehradzkiej (2015–2016)*]. http://www.cepolicy.org/sites/cepolicy.org/files/attachments/think_visegrad_midterm_review.pdf (dostęp: 21.03.2016).
- Visegrad Fund = 15!* https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/uploads.mangoweb.org/shared-prod/visegradfund.org/uploads/2018/01/ivf_Visegrad-Fund15.pdf (dostęp: 12.11.2016).
- Visegrad Group Ministerial Statement on the Western Balkans* (Bratislava, October 22, 2010) [*Oświadczenie ministrów państw Grupy Wyszehradzkiej na temat Bałkanów Zachodnich* (Bratysława, 22 października 2010)]. <http://www.visegradgroup.eu/2010/visegrad-group> (dostęp: 12.02.2017).
- Visegrad Scholarship Program (Incoming Scheme)*. <http://visegradfund.org/scholarships/visegrad-scholarship-program/> (dostęp: 17.02.2016).
- Wspólne oświadczenie szefów rządów państw Grupy Wyszehradzkiej* (Warszawa, 21 lipca 2016 r.). https://www.premier.gov.pl/files/files/wspolne_oswiadczenie_szefow_rzadow_panstw_grupy_wyszehradzkiej.pdf (dostęp: 25.11.2016).
- Wytyczne działania i zasady proceduralne Inicjatywy Środkoeuropejskiej* (Warszawa, 6–7 października 1995).
- Zameranie zahraničnej a európskej politiky Slovenskej republiky na rok 2016 [Główne cele polityki zagranicznej i europejskiej Republiki Słowackiej na rok 2016]*. <https://www.mzv.sk/documents/10182/2198827/2016+-+Zameranie+zahrani%C4%8Dnej+a+eur%C3%B3pskej+politiky+Slovenskej+republiky> (dostęp: 12.02.2017).

Monografie

- ÁGH A.: *The Politics of Central Europe*. London 1998.
- ASH T.G.: *Pomimo i wbrew. Eseje o Europie Środkowej i Wschodniej*. Tłum. A. HUSARSKA, J. ANDERS. Londyn 1990.
- BÄCKER R. et al.: *Metodologia badań politologicznych*. Warszawa 2016.
- BAUMAN Z.: *Globalization*. Cambridge 1998.

- BARAŃSKI M., CZYŻ A., KUBAS S., RAJCZYK R.: *Wybory, prawo wyborcze, systemy wyborcze w państwach Grupy Wyszehradzkiej*. Katowice 2016.
- BORKOWSKI P.J.: *Polityczne teorie integracji międzynarodowej*. Warszawa 2007.
- CANTORI L.J., SPIEGEL S.L.: *The International Politics of Regions: A Comparative Approach*. New York 1970.
- CHODUBSKI A.J.: *Wstęp do badań politologicznych*. Gdańsk 2013.
- CIANCIARA A.K.: *Partnerstwo Wschodnie 2009–2014*. Warszawa 2014.
- CZAPUTOWICZ J.: *Bezpieczeństwo europejskie*. Warszawa 1997.
- CZAPUTOWICZ J.: *System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie i prognoza XXI wieku*. Warszawa 1998.
- CZARNY R.M.: *Regionalizm w stosunkach międzynarodowych 1945–1975. Aspekty polityczno-prawne*. Kielce 1986.
- CZIOMER E., ZYBLIKIEWICZ L.W.: *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*. Warszawa–Kraków 2000.
- CZYŻ A.: *Samorząd terytorialny w państwach Grupy Wyszehradzkiej*. Dąbrowa Górnicza 2010.
- CZYŻ A., KUBAS S.: *Czechy i Słowacja. Politologiczne studium wspólnej i oddzielnej państwowości*. Katowice 2012.
- CZYŻ A., KUBAS S.: *Doświadczenia węgierskiej transformacji ustrojowej od Janosa Kadara do Viktora Orbana*. Katowice 2011.
- CZYŻ A., KUBAS S.: *Państwa Grupy Wyszehradzkiej: pomiędzy przeszłością a teraźniejszością. Wybrane aspekty polityki wewnętrznej i zagranicznej*. Katowice 2014.
- DAVIES N.: *Europa – między Wschodem a Zachodem*. Przeł. B. PIETRZYK. Kraków 2007.
- DĄBOROWSKI T.: *Przelamując bariery. Transformacja środkowoeuropejskich rynków gazu*. [Punkt Widzenia, nr 45]. Warszawa 2014. http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_46_pl_przelamujac_bariery_net_0.pdf (dostęp: 8.01.2016).
- DESZCZYŃSKI P., SZCZEPANIAK M.: *Grupa Wyszehradzka. Współpraca polityczna i gospodarcza*. Toruń 1995.
- DOLIWA-KLEPACKI Z.: *Integracja Europejska*. Białystok 1999.
- DOLIWA-KLEPACKI Z.: *Unia Europejska – Polska*. Ostrowiec Świętokrzyski 2003.
- DOMAŃSKA M.: *Uwarunkowania procesów integracyjnych i dezintegracyjnych na obszarze poradzieckim*. Warszawa 2013.
- DULEBA A., RÁČZ A., ŘIHÁČKOVÁ V., SADOWSKI R.: *Visegrad 4 the Eastern Partnership: towards the Vilnius summit*. Bratislava 2013. http://eap-csf.eu/assets/files/Articles/paper_V4%20EaP_FINAL.pdf (dostęp: 11.04.2016).
- EBERHARDT P.: *Między Rosją a Niemcami: przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*. Warszawa 1996.
- FAWCETT L., HURRELL A.: *Regionalism in World Politics. Regional Organization and International Order*. Oxford 1995.
- FISZER J.: *Unia Europejska a Polska – dziś i jutro*. Toruń 2002.
- GAWRON-TABOR K.: *Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej w procesie integracji europejskiej w latach 1989–2009*. Toruń 2013.
- GOWOROWSKA-PUCHALA I.: *Mitteuropa: rdzeń Starego Kontynentu*. Toruń 1996.
- GÓRALCZYK B.: *Współpraca Wyszehradzka. Geneza, doświadczenia, perspektywy*. Warszawa 1999.
- HAAS E.: *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Factors 1950–1957*. Stanford 1968.

- HAŁECKI O.: *Historia Europy, jej granice i podziały*. Lublin 1994.
- HALIŻAK E., PARZYMIES S.: *Unia Europejska. Nowy typ wspólnoty międzynarodowej*. Warszawa 2002.
- HETTNE B., INOTAI A.: *The New Regionalism*. Helsinki 1994. <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/RFA14.pdf> (dostęp: 19.09.2016).
- HUNTINGTON S.: *Trzecia fala demokratyzacji*. Tłum. A. DZIURDZIK. Warszawa 2009.
- JAGODZIŃSKI A.: *The Visegrad Group. A Central European Constellation*. Bratislava 2006.
- JAROSIEWICZ A.: *Południowy Korytarz Gazowy. Azersko-turecki projekt w rozgrywce Rosji i UE*. [Punkt Widzenia OSW, nr 54]. Warszawa 2015. http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_53_pl_pol-korytarz-gazowy_net_0.pdf (dostęp: 11.01.2016).
- JOHNSON L. R.: *Central Europe. Enemies, neighbors, friends*. New York–Oxford 2002.
- KATZENSTEIN P.J.: *A world of regions. Asia and Europe in the American Imperium*. New York 2005.
- KAWECKA-WYRZYKOWSKA E.: *Stosunki Polski ze Wspólnotami Europejskimi od 1989 roku*. Warszawa 1997.
- KISIELEWSKI T.: *Europa Środkowa – zakres pojęcia*. Lublin 1992.
- KISIEL-ŁOWCZYC A.B.: *CEFTA. Środkowoeuropejska Strefa Wolnego Handlu*. Gdańsk 1996.
- KŁOCZOWSKI J.: *Europa Środkowowschodnia w historiografii krajów regionu*. Lublin 1993.
- KONRÁD G.: *Antipolitics. An Essay*. New York–London 1984.
- KONRÁD G.: *Wielkie wyzwanie. Europa Środkowo-Wschodnia po komunizmie*. Przeł. K. i B. GÓRALCZYKOWIE. Warszawa 1994.
- KOŘAN M.: *Česká zahraniční politika v roce 2013*. Praha 2014.
- KOŘAN M.: *Česká zahraniční politika v roce 2014*. Praha 2015.
- KOŘAN M.: *Česká zahraniční politika v roce 2015*. Praha 2016.
- KOŘAN M., DITRYCH O.: *Česká zahraniční politika v roce 2012*. Praha 2013.
- KOZIŃSKI B., ZENDEROWSKI R.: *Uwarunkowania polityki zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 2015.
- KRZECZUNOWICZ A.: *Krok po kroku. Polska droga do NATO*. Kraków 1999.
- KUPICH A.: *Współpraca subregionalna w ramach Grupy Wyszehradzkiej w procesie stowaryszczenia Polski*. Warszawa 1993.
- KUPIECKI R.: *NATO u progu XXI wieku*. Warszawa 2000.
- KUŹNIAR R.: *Polska polityka bezpieczeństwa 1989–2000*. Warszawa 2001.
- LATOSZEK E., PROCZEK M.: *Organizacje międzynarodowe: założenia, cele, działalność – podręcznik akademicki*. Warszawa 2001.
- LUKÁŠEK L.: *Visegrádská skupina a její vývoj v letech 1991–2004*. Praha 2013.
- MALENDOWSKI W., RATAJCZAK M.: *Euroregiony. Polski krok do integracji*. Wrocław 2000.
- MARUŠIAK J.: *Internal cohesion of the Visegrad Group*. Bratislava 2013.
- MARUŠIAK J.: *Is Visegrad still a Central European “trade mark”?* Bratislava 2013.
- MIKLAŠZEWSKI S.: *Unia Europejska a interesy ekonomiczne krajów Grupy Wyszehradzkiej*. Kraków 1997.
- NYE J.: *International regionalism*. Boston 1968.
- OTŁOWSKI T.: *Polska w procesie integracji z NATO i Unią Zachodnioeuropejską 1991–1998*. Toruń 1999.
- Partnerstwo Wschodnie – raport otwarcia*. Red. B. WOJNA, M. GNIAZDOWSKI. Warszawa 2009, s. 5. http://www.pism.pl/zalaczniki/Raport_PW_2009_pl.pdf (dostęp: 2.01.2017).
- PARZYMIES S.: *Stosunki międzynarodowe w Europie 1945–2004*. Warszawa 2004.

- PAWLAK A.: *Kształtowanie się tożsamości Europy Środkowej a proces integracji europejskiej*. Toruń 2011.
- PAWLIKOWSKA I.: *Koncepcje bezpieczeństwa państw Europy Środkowej po 1989 roku*. Toruń 2006.
- PEŁCZYŃSKA-NAŁĘCZ K., DULEBA A., PÓTI L., VOTÁPEK V.: *Eastern Policy of the Enlarged European Union. A Visegrad Perspective*. Bratislava 2003.
- PŁONKA B.: *Polityka Unii Europejskiej wobec Europy Środkowej*. Kraków 2003.
- PŁOWIEC U.: *Polska i Unia Europejska*. Warszawa 2000.
- PODRAZA A.: *Unia Europejska a Europa Środkowa i Wschodnia*. Lublin 1997.
- PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK A., SKRZYDŁO-TEFELSKA E.: *Dokumenty europejskie*. Lublin 1999.
- Relacje Unia Europejska – Wielka Brytania po ewentualnym Brexicie. Stanowiska Niemiec, Francji, Włoch, Hiszpanii i Polski*. Red. K. BOROŃSKA-HRYNIEWIECKA, S. PŁÓCIENNIK. Warszawa 2016. http://www.pism.pl/files/?id_plik=21877 (dostęp: 15.03.2017).
- ROSAMOND B.: *Theories of European Integration*. Basingstoke–New York 2000.
- ROSSA-KILIAN D.: *Wielostronna współpraca w regionie Morza Bałtyckiego na przełomie XX i XXI wieku*. Toruń 2009.
- RUSSET B.: *International region in international system: a study in political economy*. Chicago 1967.
- SADOWSKI R.: *Partnerstwo w czasach kryzysu. Wyzwania dla integracji europejskiej państw Europy Wschodniej*. [Punkt Widzenia OSW, nr 36] Warszawa 2013. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_36_pl_partnerstwo_net.pdf (dostęp: 15.10.2016).
- ŠKRABEC S.: *Geografia wyobrażona. Koncepcja Europy Środkowej w XX wieku*. Przeł. R. SASOR. Kraków 2013.
- SPOREK T.: *Ugrupowania międzynarodowe kształtujące architekturę jednoczącej się Europy u progu XXI wieku*. Katowice 2004.
- ŠĽASTNÝ M.: *Visegrad Countries in an Enlarged Trans-Atlantic Community*. Bratislava 2002.
- STOLARCZYK M.: *Rosja w polityce zagranicznej Polski w latach 1992–2015*. Katowice 2016.
- Systemy polityczne rozwiniętych krajów kapitalistycznych*. Red. A. JAMRÓZ. Warszawa.
- SZŮCS J.: *Trzy Europy*. Przeł. J.M. KŁOCZKOWSKI. Lublin 1995.
- ŠMIGERSKA-BELCZAK I.: *Instytucjonalizacja stosunków międzynarodowych w regionie Morza Bałtyckiego*. Toruń 2014.
- The View at 25. Visegrad's Silver Anniversary*. [Center for European Policy Analysis] Washington 2016. https://cepa.ecms.pl/files/?id_plik=2854 (dostęp: 2.02.2017).
- The Visegrad Countries in crisis*. Ed. J. PAKULSKI. Warsaw 2016.
- UŠIAK J.: *Security and Strategic Culture of the Visegrad Group Countries*. Banská Bystrica 2013.
- VÉGH Z.: *Wyszehradzka pomoc rozwojowa w obszarze Partnerstwa Wschodniego*. [Raport OSW]. Warszawa 2014. http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/raport_visegrad_pl_net.pdf (dostęp: 13.04.2016).
- VYKOUKAL J.: *Visegrád: možnosti a meze středoevropské spolupráce*. Praha 2003.
- ZIĘBA R.: *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*. Warszawa 2010.
- ZIĘBA R.: *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*. Warszawa 1999.

Publikacje zbiorowe

- ANANICZ S., SADOWSKI R.: *Central Europe Facing Eastern Europe: Symphony or Cacophony?* W: *Regional and International Relations of Central Europe*. Eds. Z. ŠABIČ, P. DRULÁK. Basingstoke 2012.
- BAJDA P.: *The Visegrad Group between the trade-mark and the political organization of the peripheral countries*. W: MARUŠIAK J.: *Is Visegrad still a Central European "trade mark"?* Bratislava 2013.
- BERNATOWICZ G.: *Inicjatywa Środkowoeuropejska*. W: S. PARZYMIŚ: *Europejskie struktury współpracy*. Warszawa 2000.
- BIELECKI J.K.: *Through Visegrad to the West*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group. A Central European Constellation*. Bratislava 2006.
- BINHACK P., JAROŠ J.: *Polityka energetyczna Czech*. W: *Bezpieczeństwo energetyczne państw Grupy Wyszehradzkiej. Jak zmieniają się relacje energetyczne w Europie*. Red. J. ŚWIĄTKOWSKA. Tłum. A. BODZOŃ. Kraków 2011.
- BORKOWSKI R.: *Dekompozycja Grupy Wyszehradzkiej jako efekt polityki RP wobec konfliktu ukraińskiego*. W: *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze i społeczne*. Red. K. CZORNIK, M. LAKOMY, M. STOLARCZYK. Katowice 2015.
- CIUPIŃSKI A.: *Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej jako polityczny fenomen integracji europejskiej*. W: *Europa Środkowa i Wschodnia wobec współczesnych wyzwań integracyjnych*. Red. A. STĘPIEŃ-KUCZYŃSKA. Łódź 2003.
- CZARNOCKI A.: *Region i regionalizm w stosunkach międzynarodowych*. W: *Międzynarodowe stosunki polityczne*. Red. M. PIETRAŚ. Lublin 2006.
- CZIOMER E.: *Europa Środkowo-Wschodnia*. W: E. CZIOMER, L.W. ZYBLIKIEWICZ: *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*. Warszawa 2006.
- CZYŻ A.: *Państwa Grupy Wyszehradzkiej wobec konfliktu na Ukrainie*. W: *Między ideą, pasją a działaniem. Księga jubileuszowa dedykowana dr. hab. Marianowi Mitrędze*. Red. P. GRZYWNA, J. LUSTIG, N. STĘPIEŃ-LAMPA, B. ZASĘPA. Katowice 2017.
- DANČÁK B.: *Geneze spolupráce ve střední Evropě*. W: B. DANČÁK, L. BENDA, V. HLOUŠEK, L. KOPEČEK, T. URUBEK: *Integrační pokusy ve středoevropském prostoru II*. Brno 1999.
- DEÁK A.: *Consolidating the EU's Eastern Policies. Is there a Role for the Visegrad Countries?* W: *European Union and Its New Neighborhood: Different Countries, Common Interests*. Vilnius 2005.
- DUBOWSKI T.: *Visegrad Group – common goals and potential at the level of European Union institutions. Selected issues*. W: *Ten years of the Visegrad Group member states in the European Union*. Eds. A. PIEKUTOWSKA, I. WROŃSKA. Warsaw–Białystok 2015.
- DUMAŁA H.: *Regiony międzynarodowe w teorii i praktyce*. W: *Regiony w stosunkach międzynarodowych*. Red. I. TOPOLSKI, H. DUMAŁA, A. DUMAŁA. Lublin 2009.
- DZIERŻEK D., PARUCH W.: *Sens pojęcia „Europa Środkowa” w warunkach demokratyzacji i europeizacji regionu – przewartościowania i kontynuacja*. W: *Polska i Europa Środkowa. Demokratyzacja, konsolidacja, europeizacja*. Red. E. NOWAK, R. RIEDEL. Lublin 2010.
- DZURINDA M.: *Fifteen meaningful years of Vsegrad cooperation*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group. A Central European constellation*. Bratislava 2006.
- Europa Środkowa: wspólnota czy zbiorowość?* Red. R. ZENDEROWSKI. Wrocław–Warszawa–Kraków 2004.

- FAWCETT L.: *Regionalism from an Historical Perspective*. W: *Global Politics of Regionalism. Theory and Practice*. Eds. M. FARRELL, B. HETTNE, L. VAN LANGENHOVE. London 2005.
- FAWCETT L.: *Regionalism in World Politics: Past and Present*. W: *Elements of Regional Integration. A Multidimensional Approach*. Eds. A. KÖSLER, M. ZIMMEK. Baden 2008. http://www.academia.edu/2082898/Regionalism_in_World_Politics_Past_and_Present (dostęp: 8.09.2016).
- FAWN R.: *Regionalne bezpieczeństwo i regionalne stosunki*. W: *Polityka Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej po 1989 roku*. Red. S.P. RAMET. Warszawa 2012.
- GOLEMSKI F., KUPICH A.: *Grupa Wyszehradzka*. W: S. PARZYMIES: *Europejskie struktury współpracy*. Warszawa 2000.
- GOWOROWSKA-PUCHALA I.: *Mitteuropa: rdzeń Starego Kontynentu*. Toruń 1996.
- HALIŻAK E.: *Funkcje regionalizmu w stosunkach międzynarodowych*. W: *Zmienność i instytucjonalizacja stosunków międzynarodowych*. Red. J. KUKUŁKA. Warszawa 1988.
- HALIŻAK E.: *Regionalizm w stosunkach międzynarodowych*. W: *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*. Red. E. HALIŻAK, R. KUŹNIAR. Warszawa 2006.
- HAMBERGER J.: *The evolution of Atlanticism in the Visegrad area: the case studies of the Czech Republic and Poland as observed from Hungary*. W: *V4 Papers*. No. 2: *Visegrad cooperation within NATO and CSDP*. Ed. C. TÖRÖ. Warsaw 2011. https://www.pism.pl/files/?id_plik=8394 (dostęp: 14.03.2016).
- HENSEL L.: *Sąsiedzi południowi. Szanse Wyszehradu i CEFTA*. W: J. STEFANOWICZ: *Polska w Europie na przełomie wieków*. Warszawa 1997.
- HETTNE B.: *The New Regionalism: A Prologue*. W: *Globalism and the New Regionalism*. Eds. B. HETTNE, A. INOTAL, O. SUNKEL. London 1999.
- HETTNE B., SÖDERBAUM F.: *Regional cooperation: a tool for addressing regional and global challenges*. W: *Meeting global challenges: international cooperation in the national interest: report of the International Task Force on Global Public Goods*. Eds. E. ZEDILLO, T. THIAM et al. Stockholm 2006. <http://www.ucrm.org/uploads/media/GlobalTaskForce.pdf> (dostęp: 18.09.2016).
- JAGODZIŃSKI A.: *Five years of the International Visegrad Fund*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group. A Central European constellation*. Bratislava 2006.
- KRÁL D.: *Czechy i Partnerstwo Wschodnie – od produktu ubocznego do kochanego dziecka?* W: *Partnerstwo Wschodnie w kontekście Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i agendy Grupy Wyszehradzkiej*. Red. I. ALBRYCHT. Kraków–Bruxelles 2009.
- KUCHARCZYK J., MESEŽNIKOV G.: *The V4 in comparative perspective. Diverging voices, converging policies*. W: *Diverging voices, converging policies: The Visegrad States' Reactions to the Russia–Ukraine Conflict*. Eds. J. KUCHARCZYK, G. MESEŽNIKOV. Warsaw 2015. <http://www.europeum.org/data/articles/diverging-voices-converging-policies.pdf> (dostęp: 30.12.2016).
- KUSZTAŁ A.: *Euroregiony jako transregionalny wymiar polityki europejskiej*. W: *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych. Aspekty polityczno-gospodarcze*. Red. K. JĘDRZEJCZYK-KULINIĄK, L. KWIECIŃSKI, B. MICHAŁSKI, E. STADTMÜLLER. Toruń 2008.
- KUSZTAŁ A.: *Polityka regionalna UE jako przykład funkcjonowania organizacji integracji regionalnej w Europie*. W: *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych. Aspekty polityczno-gospodarcze*. Red. K. JĘDRZEJCZYK-KULINIĄK, L. KWIECIŃSKI, B. MICHAŁSKI, E. STADTMÜLLER. Toruń 2008.

- KUZELEWSKA E., BARTNICKI A.R., SKARZYŃSKI R.: *Origins of and perspectives for the future for the Visegrad Group*. W: *Ten Years of the Visegrad Group member states in the European Union*. Eds. A. PIEKUTOWSKA, I. WROŃSKA. Warsaw–Białystok 2015.
- KWAŚNIEWSKI A.: *A history of common success*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group. A Central European constellation*. Bratislava 2006.
- LAKOMY M.: *Przebieg i uwarunkowania konfliktu na wschodzie Ukrainy*. W: *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze i społeczne*. Red. K. CZORNIK, M. LAKOMY, M. STOLARCZYK. Katowice 2015.
- LIDÁK J., KOGANOVÁ V.: *Višegrádská spolupráca a budúcnosť V4*. W: *Rola Polski, Czech i Słowacji w Europie Środkowej po rozszerzeniu Unii Europejskiej*. Red. M. MIGALSKI. Katowice 2004.
- LUKÁČ P., GYÁRFÁŠOVÁ O.: *The role of history and identity in shaping trans-atlantic relations*. W: *Visegrad countries in an enlarged trans-atlantic community*. Ed. M. ŠŤASTNÝ. Bratislava 2002.
- ŁASTAWSKI K.: *Unia Europejska jako wspólnota historyczna*. W: *Europeistyka*. T. 1. Red. K.A. WOJTASZCZYK, W. JAKUBOWSKI. Warszawa 2012.
- ŁOŚ-NOWAK T.: *Euroregion jako czynnik kreujący tożsamość europejską*. W: *Euroregiony mosty do Europy bez granic*. Red. W. MALENDOWSKI, M. SZCZEPANIAK. Warszawa 2000.
- MACH Z., NATANEK M.: *Historyczny wymiar integracji europejskiej*. W: *Integracja europejska*. Red. K.A. WOJTASZCZYK. Warszawa 2011.
- MALENDOWSKI W., SZCZEPANIAK M.: *Rola euroregionów w procesie integracji europejskiej*. W: *Euroregiony mosty do Europy bez granic*. Red. W. MALENDOWSKI, M. SZCZEPANIAK. Warszawa 2000.
- MARSZAŁEK A.: *Integracja bałtycka i czarnomorska*. W: *Integracja europejska*. Red. A. MARSZAŁEK. Warszawa 2004.
- MAZUR J.: *Reinvention of the Visegrad Group: what is Visegrad after 10 years in the EU?* W: *Ten years of the Visegrad Group member states in the European Union*. Eds. A. PIEKUTOWSKA, I. WROŃSKA. Warsaw–Białystok 2015.
- MICHNIK A.: *We, the traitors*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group. A Central European Constellation*. Bratislava 2006.
- MORAWIEC R.: *Republika Czeska. Pragmatyka obrony interesu narodowego*. W: *Zmiana i kontynuacja. Polityka europejska wybranych państw Unii Europejskiej*. Red. L. JESIEN. Warszawa 2008.
- OSADNIK B.: *Nowy regionalizm w polskiej polityce zagranicznej*. W: B. ŁOMIŃSKI, M. STOLARCZYK: *Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych*. Katowice 1998.
- PAROUBEK J.: *Visegrad Group celebrates its fifteenth anniversary*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group. A Central European constellation*. Bratislava 2006.
- PIETRAŚ M.: *Procesy globalizacji*. W: *Międzynarodowe stosunki polityczne*. Red. M. PIETRAŚ. Lublin 2006.
- POBOŻY M.: *Kryzys strukturalny Unii Europejskiej*. W: *Kryzysy w procesie integracji europejskiej i sposoby ich przewycięzania*. Red. K.A. WOJTASZCZYK, J. NADOLSKA. Warszawa 2015.
- PODSIADŁO B.: *Główne etapy w procesie stowarzyszenia i członkostwa Polski z Unią Europejską*. W: P. DOBROWOLSKI, M. STOLARCZYK: *Proces integracji Polski z Unią Europejską*. Katowice 2001.

- POPIUK-RYSIŃSKA I.: *Globalny system bezpieczeństwa a porozumienia regionalne*. W: *Globalizacja a stosunki międzynarodowe*. Red. E. HALIŻAK, R. KUŹNIAR, J. SYMONIDES. Bydgoszcz–Warszawa 2004.
- Prospects of the Visegrad cooperation. Identifying converging and diverging factors*. Ed. G. TÚRY. Budapest 2015.
- PULIŠOVÁ V., STRÁŽAY T.: *Towards Strengthened Cooperation: Assessing Partnership Models Between Ukraine and the Visegrad Group*. W: *Ukraine and the Visegrad Four: Towards a Mutually Beneficial Relationship*. Eds. V. PULIŠOVÁ, T. STRÁŽAY. Bratislava 2010. <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/2530> (dostęp: 25.04.2016).
- RÁCZ A.: *Manifestations of Russia's Great Power Interests in the Central European Region, and Its Effects on the Visegrad Cooperation*. W: *Prospects of the Visegrad Cooperation. Identifying Converging and Diverging Factors*. Ed. G. TÚRY. Budapest 2015. http://www.kaweckia.eu/files/Prospects_of_the_Visegrad_cooperation_WEB.pdf (dostęp: 3.02.2017).
- RÁCZ A.: *Węgry a Partnerstwo Wschodnie*. W: *Partnerstwo Wschodnie w kontekście Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i agendy Grupy Wyszehradzkiej*. Red. I. ALBRYCHT. Kraków–Bruxelles 2009.
- RDUCH-MICHALIK T.: *Polsko-czeskie stosunki polityczne w latach dziewięćdziesiątych*. W: B. ŁOMIŃSKI, M. STOLARCZYK: *Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych*. Katowice 1998.
- Regional and International Relations of Central Europe*. Eds. Z. ŠABIČ, P. DRULÁK. Basings-toke 2012.
- ROSKZOWSKI W.: *The lands between: the making of East-Central Europe*. W: *New Europe. The impact of the first decade*. Vol. 1: *Trends and prospects*. Eds. T. RAKOWSKA-HARMSTONE, P. DUTKIEWICZ. Warsaw 2006.
- RUSNÁK U.: *At the beginning there were 300 requests*. W: A. JAGODZIŃSKI: *The Visegrad Group: A Central European Constellation*. Bratislava 2006.
- RYZNER J.: *Razem czy osobno? Państwa Grupy Wyszehradzkiej w trakcie negocjacji akcesyjnych*. W: *Globalizacja – integracja – transformacja. Główne problemy polityczne globalizacji, integracji europejskiej oraz transformacji politycznej Europy Środkowej i Wschodniej*. Red. R. BÄCKER, J. MARSZALEK-KAWA, J. MODRZYŃSKA. Toruń 2003.
- ŠABIČ Z., DRULÁK P.: *Introduction to – Central Europe'*. W: *Regional and international relations of Central Europe*. Eds. Z. ŠABIČ, P. DRULÁK. New York 2012.
- ŠEVCE P.: *Polityka energetyczna Słowacji*. W: *Bezpieczeństwo energetyczne państw Grupy Wyszehradzkiej. Jak zmieniają się relacje energetyczne w Europie*. Red. J. ŚWIĄTKOWSKA. Tłum. A. BODZOŃ. Kraków 2011.
- SKOLIMOWSKA A.: *Unia Europejska w poszukiwaniu miejsca na arenie międzynarodowej*. W: *Kryzysy w procesie integracji europejskiej i sposoby ich przewycięzania*. Red. K.A. WOJTASZCZYK, J. NADOLSKA. Warszawa 2015.
- Sharing the Experiences of Visegrad Cooperation in the Western Balkans and the Eastern Neighbourhood Countries. Project Final Study*. Ed. S. KÖLES. Budapest 2011. <http://www.icdt.hu/documents/publications/Project-Final-Study.pdf> (dostęp: 3.02.2017).
- Sharing the Experiences of Visegrad Cooperation in the Western Balkans and the Eastern Neighbourhood Countries. Project Preparatory Study*. Budapest 2010. <http://www.icdt.hu/documents/publications/GUAM-Project-Preparatory-Study.pdf> (dostęp: 4.05.2016).

- SÖDERBAUM F.: *Exploring the links between Micro-Regionalism and Macro-Regionalism*. W: *Global Politics of Regionalism. Theory and Practice*. Eds. M. FARRELL, B. HETTNE, L. VAN LANGENHOVE. London 2005.
- SÖDERBAUM F.: *Introduction: Theories of New Regionalism*. W: *Theories of New Regionalism*. Eds. F. SÖDERBAUM, T.M. SHAW. New York 2003. <http://www.palgraveconnect.com/pc/doi/finder/view/10.1057/9781403938794> (dostęp: 6.09.2016).
- STACHURA J.: *Stany Zjednoczone*. W: *Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Zachodu*. Red. S. PARZYMIES. Warszawa 1994.
- STADTMÜLLER E.: *Regionalizm i regionalizacja jako przedmiot badań naukowych w stosunkach międzynarodowych*. W: *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych. Aspekty polityczno-gospodarcze*. Red. K. JĘDRZEJCZYK-KULINIĄK, L. KWIECIŃSKI, B. MICHAŁSKI, E. STADTMÜLLER. Toruń 2008.
- STANKIEWICZ W.: *Determinanty transformacji ustrojowej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*. W: *Globalizacja – integracja – transformacja. Główne problemy globalizacji, integracji europejskiej oraz transformacji politycznej Europy Środkowej i Wschodniej*. Red. R. BÄCKER, J. MARSZAŁEK-KAWA, J. MODRZYŃSKA. Toruń 2003.
- STOLARCZYK M.: *Europa Środkowa w polityce zagranicznej Niemiec u schyłku XX wieku*. W: *Europa Środkowa jako obszar interesów regionalnych*. Red. J. PRZEWŁOCKI. Katowice 1999.
- STOLARCZYK M.: *Integracja Polski z Unią Europejską – szanse i zagrożenia dla realizacji polskich interesów (podstawowa argumentacja)*. W: *Europa Środkowa jako obszar interesów regionalnych*. Red. J. PRZEWŁOCKI. Katowice 1999.
- STRÁŽAY T.: *Integrácia po integrácii? Perspektívy Slovenska a Visegrádskej spolupráce v rozšírenej Európskej únii*. W: *Rola Polski, Czech i Słowacji w Europie Środkowej po rozszerzeniu Unii Europejskiej*. Red. M. MIGALSKI. Katowice 2004.
- STRÁŽAY T.: *Visegrad – arrival, survival, revival*. W: *Two decades of Visegrad cooperation. Selected V4 Bibliography*. Bratislava 2011. <http://www.visegradgroup.eu/documents/bibliography/visegradarrival-survival-120628> (dostęp: 24.02.2016).
- SZLAGOWSKI P.: *Polityka energetyczna Polski*. W: *Bezpieczeństwo energetyczne państw Grupy Wyszehradzkiej. Jak zmieniają się relacje energetyczne w Europie*. Red. J. ŚWIĄTKOWSKA. Tłum. A. BODZOŃ. Kraków 2011.
- SZOLNOKI E., FARKAS M.: *Polityka energetyczna Węgier*. W: *Bezpieczeństwo energetyczne państw Grupy Wyszehradzkiej. Jak zmieniają się relacje energetyczne w Europie*. Red. J. ŚWIĄTKOWSKA. Tłum. A. BODZOŃ. Kraków 2011.
- SZUL R.: *Regionalizm. Refleksje na temat ewolucji idei i praktyki regionalizmu w Europie*. W: *Region i regionalizm w socjologii i politologii*. Red. A. PAWŁOWSKA, Z. RYKIEL. Rzeszów 2012.
- ŚWIERKOCKI J.: *Integracja środkowoeuropejska*. W: *Integracja europejska*. Red. A. MARSZAŁEK. Warszawa 2004.
- TABOR M.: *Polska w Sojuszu Północnoatlantyckim*. W: *S. PARZYMIES, I. POPIUK-RYSIŃSKA: Polska w organizacjach międzynarodowych*. Warszawa 2002.
- TEICHMANN E.: *Koncepcja szerszej Europy i polityki nowego sąsiedztwa. Miejsce Polski i państw nadbałtyckich w polityce wobec Rosji i Białorusi*. W: *Szersza Europa i nowa polityka sąsiedztwa Unii Europejskiej*. Red. E. TEICHMANN. Warszawa 2004.
- The Visegrad Group. A Central European Constellation*. Ed. A. JAGODZIŃSKI. Bratislava 2006.

- VÁŠÁRYOVÁ M.: *Wyszehrad: perspektywa słowacka*. W: *Europa Środkowa: wspólnota czy zbiorowość?* Red. R. ZENDEROWSKI. Wrocław 2004.
- V4 – 25 years. *The continuing story of the Visegrad Group 1991–2016*. Eds. W. PRZYBYLSKI, V. DOSTÁL, P. JANEBOVÁ, T. STRÁŽAY, Z. VÉGH. Warszawa 2016.
- WALLAS T.: *Polska w Unii Europejskiej*. W: *Integracja europejska*. Red. K.A. WOJTASZCZYK. Warszawa 2011.
- W regionie siła? Stan i perspektywy współpracy wojskowej wybranych państw obszaru od Morza Bałtyckiego do Morza Czarnego*. Red. J. GOTKOWSKA, O. OSICA. Warszawa 2012.
- ZAWIŚLIŃSKA I.: *Słowacja w Unii Gospodarczej i Walutowej. Geneza, uwarunkowania i pierwsze oceny*. W: *Administracja publiczna. Między polityką. Prawem i ekonomią*. Red. J. OSIŃSKI. Warszawa 2010.
- ZENDEROWSKI R.: *Europa Środkowa jako „ucieczka przed Wschodem” czy „pomost między Wschodem i Zachodem*. W: *Europa Środkowa: wspólnota czy zbiorowość?* Red. R. ZENDEROWSKI. Wrocław 2004.
- ZYBLIKIEWICZ L.W.: *Regionalizm*. W: E. CZIOMER, L.W. ZYBLIKIEWICZ: *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*. Warszawa 2006.
- ŻUKOWSKA K.: *Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu*. W: S. PARZYMIES: *Europejskie struktury współpracy*. Warszawa 1999.
- ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI P.: *Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej – główne, czy pomocnicze narzędzie polskiej polityki wschodniej?* W: *Partnerstwo Wschodnie w kontekście Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i agendy Grupy Wyszehradzkiej*. Red. I. ALBRYCHT. Kraków–Bruxelles 2009.

Czasopisma naukowe

- ADAMCZYK A.: *Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej na forum Unii Europejskiej – doświadczenia i wyzwania*. „*Studia Europejskie*” 2015, nr 4.
- ADAMSKI Ł.: *Partnerstwo Wschodnie a polska prezydencja: modernizacja jako wyzwanie dla Europy Wschodniej*. „*Polski Przegląd Dyplomatyczny*” 2011, nr 1.
- ANANICZ S.: *Arabska wiosna: wyzwania i szanse dla Partnerstwa Wschodniego*. „*Sprawy Międzynarodowe*” 2011, nr 3.
- BERNATOWICZ G.: *Nowy europejski regionalizm*. „*Sprawy Międzynarodowe*” 1994, nr 3.
- BERNATOWICZ G.: *Od Pentagonale do Heksagonale*. „*Sprawy Międzynarodowe*” 1991, nr 12.
- BRANDA P.: *Euroregiony v České republice komparativní analýza*. „*Současná Evropa*” 2009, No. 1. https://www.czso.cz/csu/xu/seznam_euroregionu_v_prihranicnich_oblastech_cr (dostęp: 8.03.2016).
- BUZMA L.: *Czecho-Słowacja wobec „trójkąta” Warszawa–Praga–Budapeszt*. „*Sprawy Międzynarodowe*” 1991, nr 11.
- BUGAJSKI J.: *Visegrád's past, present and future*. „*Hungarian Review*” 2011, Vol. 2.
- COTTEY A.: *Sub-regional Cooperation in Europe: An Assessment*. „*Bruges Regional Integration & Global Governance Papers*” 2009, No. 3. http://cris.unu.edu/sites/cris.unu.edu/files/BRIGG_3-2009_revised_version.pdf (dostęp: 2.03.2016).
- Czyż A.: *Grupa Wyszehradzka – 20 lat współpracy*. „*Athenaeum. Polskie Studia Polityczne*” 2014, Vol. 42.

- CZYŻ A.: *Państwa Grupy Wyszehradzkiej wobec kryzysu migracyjnego*. „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2017, t. 18.
- DANGERFIELD M.: *The Visegrad Group in the Expanded European Union: From Pre-accession to Postaccession Cooperation*. “East European Politics and Societies” 2008, Vol. 22. <http://ces.vse.cz/wp-content/martin-dangerfield-the-visegrad-group-in-the-expanded-eu.pdf> (dostęp: 3.04.2016).
- DANGERFIELD M.: *V4: A new brand for Europe? Ten years of post-accession regional cooperation in Central Europe*. “Poznan University of Economics Review” 2014, Vol. 14, No. 4. <http://www.puereview.ue.poznan.pl/pdf/39-192.pdf> (dostęp: 30.03.2016).
- DOSTÁL V., NIČ M.: *Slaokov trilateral meeting: No challenge to Visegrad*. “Briefing Paper” 2015, No. 2. http://www.amo.cz/wp-content/uploads/2015/11/amocz_bp-2015-02.pdf (dostęp: 19.03.2016).
- FAWN R.: *Visegrad: Fit for purpose?* “Communist and Post-Communist Studies” 2013, Vol. 46. <http://dx.doi.org/10.1016/j.postcomstud.2013.06.004> (dostęp: 10.02.2017).
- FAWN R.: *Visegrad’s place in the EU since accession in 2004: “Western” perceptions*. “International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs” 2014, Vol. 23.
- GAJEWSKI J.: *Polityka Polski wobec regionu środkowoeuropejskiego*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2005.
- GAJEWSKI J.: *Polityka regionalna Polski*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2006.
- GAJEWSKI J.: *Współpraca wyszehradzka*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2004.
- GERASYMCHUK S.: *Visegrad Group’s solidarity in 2004–2014: tested by Ukrainian crisis*. “International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs” 2014, Vol. 23.
- GIZICKI W.: *O zasadności istnienia Grupy Wyszehradzkiej*. „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2013, nr 1.
- GÓRALCZYK B.: *Republika Węgierska na drodze do członkostwa w UE*. „Studia Europejskie” 1998, nr 4
- GNIAZDOWSKI M.: *Polityka Polski w Grupie Wyszehradzkiej*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2008. <http://www.ceeol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=a81ec50f-a719-422d-becd-bf54e1f1c317&articleId=eabf6212-8b73-48e5-93bb-188ec85b4698> (dostęp: 7.05.2015).
- GNIAZDOWSKI M.: *Polityka Polski w Grupie Wyszehradzkiej*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2011.
- GNIAZDOWSKI M.: *Polska polityka w Grupie Wyszehradzkiej: paradoksy skali*. „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2012, nr 2 (64).
- GRAJEWSKI A.: *Udział Polski w ugrupowaniach regionalnych*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1991.
- GRODZKI R.: *Grupa Wyszehradzka i kryzys uchodźczy: solidarnie przeciw solidarności europejskiej?* „Biuletyn Instytutu Zachodniego” 2015, nr 203.
- GROSZKOWSKI J.: *European policies of the Visegrad countries*. “International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs” 2013, Vol. 22.
- HALIŹAK E.: *Regionalizm w stosunkach międzynarodowych*. „Sprawy Międzynarodowe” 1996, nr 2.
- HAMBERGER J.: *Atlanticism and Security Policy in Poland and in the Czech Republic*. “HIIA Papers” 2008, Vol. 14. http://kki.gov.hu/download/5/0a/b0000/Tanulmanyok_2008_14_Atlanticism_and_Security.pdf (dostęp: 19.03.2016).
- HAMBERGER J.: *The future of the Visegrad Cooperation from the Hungarian Perspective*. “International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs” 2006, No. 3–4.

- HERMAN M.: *Grupa Wyszehradzka. Narodziny, rozwój, perspektywy*. „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2001, nr 2.
- HETTNE B., SÖDERBAUM F.: *The New Regionalism Approach*. “Politeia” 1998, Vol. 17, No. 3. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2399180 (dostęp: 6.09.2016).
- HETTNE B., SÖDERBAUM F.: *Theorising the Rise of Regionness*. “New Political Economy” 2000, Vol. 5, No. 3. <http://gup.ub.gu.se/records/fulltext/191487/191487.pdf> (dostęp: 2.03.2016).
- HURRELL A.: *Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics*. “Review of International Studies” 1995, Vol. 21, No. 4.
- INOTAI A.: *Correlations between European Integration and Sub-Regional Cooperation: Theoretical Background, Experience and Policy Impacts*. “Working Paper” 1997, No. 87 [Hungarian Academy of Sciences].
- JESZENSZKY G.: *Traktaty Węgier z sąsiednimi państwami, a kwestia mniejszości narodowych*. „Przegląd Zachodni” 1997, nr 4.
- JESZENSZKY G.: *Visegrád – past and future*. “Hungarian Review” 2011, Vol. 4.
- JÓZWIĄK V.: *Grupa Wyszehradzka z perspektywy Węgier*. „Biuletyn PISM” 2016, nr 88. <http://www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-88-1438> (dostęp: 16.03.2017).
- KACZOROWSKA A.: *Euroregiony jako przykład współpracy transgranicznej w Europie po II wojnie światowej*. Cz. 1. „Wspólnoty Europejskie” 1998, nr 10.
- KACZOROWSKA M.: *Krajobraz polityczny po Brexicie*. „Sprawy Międzynarodowe” 2016, nr 3.
- KALAŃ D.: *Kryzys migracyjny jednoczy Wyszehrad*. „Biuletyn PISM” 2015, nr 79. https://www.pism.pl/files/?id_plik=20391 (dostęp: 12.11.2016).
- KALAŃ D.: *Kto sieje wiatr... Węgierska polityka otwarcia na Wschód*. „Biuletyn PISM” 2014, nr 33. https://www.pism.pl/files/?id_plik=16890 (dostęp: 4.02.2017).
- KALAŃ D.: *Trójkąt Stawkowski: konkurencja dla Wyszehradu?* „Biuletyn PISM” 2015, nr 18. https://blog.pism.pl/blog/?p=1&id_blog=48&lang_id=12&id_post=482 (dostęp: 28.12.2015).
- KARKOSZKA A.: *Dylematy Partnerstwa dla Pokoju*. „Sprawy Międzynarodowe” 1994, nr 2.
- KOŘAN M.: *Visegrad Group's goals and challenges in recent Europe: Czech reflections*. “International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs” 2011, Vol. 20.
- KÖRMENDY A.: *Węgry*. „Europa Środkowo-Wschodnia” 2005, R. XV.
- KRAJEWSKA M.: *Współpraca wyszehradzka*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2003.
- KUBIN T.: *Grupa Wyszehradzka – perspektywy dalszej współpracy*. „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2014, nr 42.
- KUNDERA M.: *Zachód porwany albo tragedia Europy Środkowej*. „Zeszyty Literackie” 1984, nr 5.
- KUPICH A., MORAWIEC R.: *Udział Polski we współpracy regionalnej*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1993/1994.
- KUŹNIAR R.: *Sojusz Północnoatlantycki: reforma i rozszerzenie*. „Rocznik Strategiczny” 1997/1998.
- LORENZ W.: *Grupa bojowa UE – szansa na przełom we współpracy Grupy Wyszehradzkiej?* „Biuletyn PISM” 2013, nr 38. https://www.pism.pl/files/?id_plik=13380 (dostęp: 3.02.2017).
- LUKÁČ P.: *Regionálna spolupráca v strednej Európe na začiatku 21. storočia – nové podoby a nové výzvy*. “Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky” 2001.

- LUKÁČ P.: *Visegrad co-operation – ideas, developments and prospects*. "Slovak Foreign Policy Affairs" 2001, Vol. 2.
- MALISZEWSKA-NIENARTOWICZ J.: *Europejska Polityka Sąsiedztwa: cele i instrumenty*. „Sprawy Międzynarodowe” 2007, nr 3.
- MARUŠIAK J.: *Russia and the Visegrad Group – more than a foreign policy issue*. "International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs" 2015, Vol. 24. http://www.academia.edu/16670436/Russia_and_the_Visegrad_Group_more_than_a_foreign_policy_issue_full_text_ (dostęp: 2.02.2017).
- MARUŠIAK J.: *Slovakia and the Eastern Partnership*. "Yearbook of Slovakia's Foreign Policy" 2009.
- MIKOŁAJCZYK A.: *Euroregion jako forma instytucjonalizacji współpracy transgranicznej*. „Studia Europejskie” 1998, t. 2.
- MOLENDOWSKI E., KLIMCZAK Ł.: *Porozumienie CEFTA 2006 – jego znaczenie dla rozwoju handlu wzajemnego krajów Bałkanów Zachodnich*. „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 407. <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=31470> (dostęp: 3.02.2017).
- MORAWIEC R.: *Polityka Polski w Grupie Wyszehradzkiej*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2010.
- NIČ M.: *The Visegrad Group in the EU: 2016 as a turning-point? “European View” 2016*, Vol. 15.
- NIČ M., GYARMATI I., VLKOVSKÝ J., ŽORNACZUK T.: *The Visegrad Group: Exploring New Agenda for the Western Balkans*. "Visegrad Policy Brief", September 2012. http://www.pism.pl/files/?id_plik=11359 (dostęp: 24.04.2016).
- OGRODNIK Ł.: *Grupa Wyszehradzka w polityce Republiki Czeskiej*. „Biuletyn PISM” 2016, nr 91. <http://www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-91-1441> (dostęp: 16.03.2017).
- OGRODNIK Ł.: *Prezydencja Słowacji w Radzie Unii Europejskiej: implikacje dla Grupy Wyszehradzkiej*. „Biuletyn PISM” 2016, nr 49. <http://www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-49-1399> (dostęp: 16.03.2017).
- OLENDZKI K.: *Perspektywy współpracy regionalnej. Rola Polski*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2003.
- PAULECH M., URBANOVSKÁ J.: *Visegrad Four EU Battlegroup Meaning and Progress*. "Defence and Strategy" 2014, No. 2.
- POTYRAŁA A.: *Środkowoeuropejska koalicja niechętnych wobec kryzysu migracyjnego 2015–2016*. „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2016, nr 1.
- RÁČZ A.: *Divided stands the Visegrad? The V4 have been united towards the Ukraine crisis but remain split concerning Russia*. "FIIA Briefing Paper" 2014, Vol. 158. <http://www.fiaa.fi/assets/publications/bp158.pdf> (dostęp: 8.04.2016).
- RHODES M.: *Visegrad turns ten*. "Russian and East European Studies" 2003, No. 1701.
- ROŠTEKOVÁ M., ROUET G.: *The Visegrad Group – a model to follow?* "Politeja" 2014, Vol. 28.
- SADECKI A.: *Grupa Wyszehradzka – środkowoeuropejski przykład współpracy regionalnej*. „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2013, nr 1.
- SAMSON I.: *The Visegrad Four: from Loose Geographic Group to Security Internationalization?* "International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs" 2009, No. 4.
- SKODLARSKI J.: *Geneza współczesnego ładu polityczno-gospodarczego w Europie Środkowo-Wschodniej*. „Studia Ekonomiczne” 2015, nr 2.

- SOBJÁK A.: *Rethinking the Future of the Visegrad Group at a Time of Heated Debate on the Future of the EU*. "The Polish Quarterly of International Affairs" 2012, Vol. 4.
- STOLARZ A.: „Nieznosny ciężar historii?”. *Dyskurs środkowoeuropejski od lat osiemdziesiątych do współczesności*. „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2013, R. 11, z. 1. http://www.iesw.lublin.pl/rocznik/pliki/Rocznik_2013-198.pdf (dostęp: 23.03.2016).
- STRÁŽAY T.: *Neither beautiful nor ugly, but functional: a pragmatic view on the Visegrad Group*. "Contemporary European Studies" 2014, Vol. 2. http://www.ces.upol.cz/wp-content/uploads/2014/07/ces_03_2_2014_Strazay.pdf (dostęp: 6.04.2016).
- STRÁŽAY T.: *V4 2015: neľahké hľadanie odpovedí na európske výzvy*. "Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky" 2015.
- STRÁŽAY T.: *Visegrad Four and the Western Balkans: a Group Perspective*. "The Polish Quarterly of International Affairs" 2012, Vol. 21.
- STRÁŽAY T.: *Vyšehrad druhej generácie*. „Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky” 2010.
- STRÁŽAY T.: *Vyšehrad 2008: dynamická regionálna platforma s pridanou hodnotou pre EÚ*. "Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky" 2008.
- SZCZEPANIAK M.: *Odrodzenie się Grupy Wyszehradzkiej (1997–2001)*. „Przegląd Zachodni” 2002, nr 1.
- ŚMIGERSKA-BELCZAK I.: *Współpraca w regionie Morza Bałtyckiego – Rada Państw Morza Bałtyckiego*. „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace” 2012, nr 1. <http://kolegia.sgh.waw.pl/pl/KES/kwartalnik/archiwum/Documents/ISmigierska-Belczak9.pdf> (dostęp: 25.02.2016).
- TELEKI L.: *Visegrad at 20*. "Central-East European Policy Review" 2011. http://csis.org/files/publication/110926_Bugajski_EastCentralEuroPolicy_WEB.pdf (dostęp: 7.04.2016).
- THOMPSON W.: *The regional subsystem*. "International Studium Quaterly" 1973, Vol. 1, No. 1.
- UKIELSKI P.: *Czechy*. „Europa Środkowo-Wschodnia” 2004, R. XIV.
- UKIELSKI P.: *Słowacja*. „Europa Środkowo-Wschodnia” 2004, R. XIV.
- UKIELSKI P.: *Współpraca regionalna w Europie Środkowej*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2001.
- WALSCH CH.: *Fostering EU enlargement. Is the Visegrad Group a credible advocate?* "Donau-Institut Working Paper" 2014, No. 29.
- WALSCH CH.: *Visegrad Four in the European Union. An efficient regional cooperation scheme?* "International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs" 2014, No. 1–2.
- WENERSKA M.: *Partnerstwo dla członkostwa*. „Sprawy Międzynarodowe” 1998, nr 2.
- WIŚNIEWSKI R., PERNAL M., TOMBIŃSKI J.: *Countries of the Visegrad Group Prior to Accession to the European Union – Together or Separately?* "The Polish Foreign Affairs Digest" 2002, Vol. 1 (2).
- WOŹNIAK B.: *Europejska Polityka Sąsiedztwa: „udawane rozszerzenie” czy niedoceniany instrument?* „Sprawy Międzynarodowe” 2007, nr 3.
- ZIĘBA R.: „Nowy regionalizm” w Europie a Polska. „Sprawy Międzynarodowe” 1992, nr 1–2.
- ZIĘBA R.: *Ukraina jako przedmiot rywalizacji między Zachodem a Rosją*. „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2015, nr 3.
- ZUBELEWICZ K.: *Polityka zagraniczna*. „Europa Środkowo-Wschodnia” 2007, R. XVII.

Prasa

- BIELECKI T.: *Wschodnia flanka NATO zyska więcej broni i sprzętu*. „Gazeta Wyborcza” z 6 lutego 2016 r. <http://wyborcza.pl/1,75477,19589912,wschodnia-flanka-nato-zy-ska-wiecej-broni-i-sprzetu.html?disableRedirects=true> (dostęp: 14.04.2016).
- GRABIŃSKI T.: *Ano, ano! Sukces referendum unijnego w Czechach*. „Gazeta Wyborcza” z 16 czerwca 2003 r.
- GRABIŃSKI T.: *Bratysława przeważała*. „Gazeta Wyborcza” z 19 maja 2003 r.
- GRABIŃSKI T.: *Premier Orban w niemieckiej osi?* „Gazeta Wyborcza” z 21 lutego 2002 r.
- GRABIŃSKI T., SOŁTYK R.: *Zapraszamy – siedem nowych państw w Sojuszu*. Gazeta Wyborcza” z 22 listopada 2002 r.
- HAVEL V.: *Czy świat nas przerasta*. „Gazeta Środkowoeuropejska” 1996, nr 233.
- KARKOSZA M.: *Kraków. Otwarto dowództwo grupy bojowej Unii Europejskiej V4*. „Gazeta Krakowska” z 18 listopada 2015 r. <http://www.gazetakrakowska.pl/artukul/9098276,krakow-otwarto-dowodztwo-grupy-bojowej-unii-europejskiej-v4,id,t.html> (dostęp: 14.12.2015).
- KIK K.: *Iluzje Wyszehradu*. „Rzeczpospolita” z 9 października 2016 r. <http://www.rp.pl/Publicystyka/310099946-Kik-Iluzje-Wyszehradu.html#ap-1> (dostęp: 15.02.2017).
- KOŁODZIEJCZYK K.: *Start do innej przyjaźni*. „Rzeczpospolita” z 27–28 stycznia 1990 r.
- NIEWIADOMSKI A.: *Powrót do idei Wyszehradu*. „Rzeczpospolita” z 9 lutego 1998 r.
- PAWLICKI J., SOŁTYK R.: *Polskie pięć minut*. „Gazeta Wyborcza” z 17 kwietnia 2003 r.
- PSZCZÓŁKOWSKA D.: *Węgrzy mówią tak*. „Gazeta Wyborcza” z 14 kwietnia 2003 r.
- RUPNIK J.: *Europa środka*. Tłum. J. KAPUSTA, „Gazeta Wyborcza” z 6 maja 1994 r.
- STRĄŻAY T.: *Alive and kicking. No dark scenarios regarding the V4's future*. „Visegrad Insight” 2014, November 19. <http://visegradinsight.eu/alive-and-kicking19112014/> (dostęp: 15.02.2017).
- SZPALA M.: *Expertise, example, and endorsement. The V4 as a bridge between the Western Balkans and the EU*. „Visegrad Insight”, November 5, 2014. <http://visegradinsight.eu/expertise-example-and-endorsement05112014/> (dostęp: 15.02.2017).
- WĘGLARCZYK B.: *Dzień dobry w NATO*. „Gazeta Wyborcza” z 13–14 marca 1999 r.
- WROŃSKI P.: *Jesteśmy w Unii*. „Gazeta Wyborcza” z 9 czerwca 2003 r.
- ZAJAC P.: *Europa Środkowa od Semmeringu do Muerzuschlag*. Długi, środkowoeuropejski dzień. „Gazeta Środkowoeuropejska” 1994, nr 176.

Materiały internetowe

- ANANICZ S.: *Armenia odwraca się od UE*. W: OSW: Analizy, 4.09.2013. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-09-04/armenia-odwraca-sie-od-ue> (dostęp: 29.02.2016).
- Błaszczak o spotkaniu przedstawicieli Grupy Wyszehradzkiej: *głównym tematem kryzys migracyjny*. W: GazetaPrawna.pl, 21.11.2016. <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/994733,blaszczak-grupa-wyszehradzka-i-delegacje-m-in-o-kryzysie-migracyjnym.html> (dostęp: 21.11.2016).
- BŁAZIAK P.: *Dyskusja „Europa Środkowa i Wschodnia – czy może mówić jednym głosem?” z udziałem premierów Grupy Wyszehradzkiej Ukrainy*. W: Forum Ekonomiczne. <http://www.forum-ekonomiczne.pl/dyskusja-europa-srodkowa-i-wschodnia-czy->

- moze-mowic-jednym-glosem-z-udzialem-premierow-grupy-wyszehradzkiej-i-ukrainy/ (dostęp: 4.02.2017).
- BRAZOVA V.-K., MATCZAK P., TAKACS V.: *Regional Organization Study: Visegrad Group*. Poznań 2013. http://anvil-project.net/wp-content/uploads/2013/12/Visegrad-Group_v1.0.pdf (dostęp: 25.04.2016).
- BUKALSKA P., BOCIAN M.: *Nowa Grupa Wyszehradzka w nowej Unii Europejskiej – szanse i możliwości rozwoju*. W: OSW: Analizy, 15.05.2003. http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/punkt_widzenia7.pdf (dostęp: 17.01.2016).
- CHUDZIAK M., KARDAŚ S., RODKIEWICZ W.: *Turcja – Rosja: partnerstwo z rozsądku*. W: OSW: Analizy, 12.10.2016. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-10-12/turcja-rosja-partnerstwo-z-rozsadku> (dostęp: 26.11.2016).
- Czy można pogodzić cele V4 i dobre stosunki z Niemcami?. W: PolskieRadio.pl, 5.02.2017. <http://www.polskieradio.pl/7/5744/Artykul/1724177,Czy-mozna-pogodzic-cele-V4-i-dobre-stosunki-z-Niemcami> (dostęp: 23.02.2017).
- DĄBOROWSKI T.: *Kreślenie nowych projektów gazowych w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej*. W: OSW: Analizy, 22.04.2015. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-04-22/kreslenie-nowych-projektow-gazowych-w-europie-srodkowej-i-wschodniej> (dostęp: 8.01.2016).
- DĄBOROWSKI T., GROSZKOWSKI J.: *Słowacja: poszukiwanie nowego miejsca na mapie gazowej regionu*. W: OSW: Analizy, 27.05.2015. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-05-27/slowacja-poszukiwanie-nowego-miejsca-na-mapie-gazowej-regionu> (dostęp: 7.01.2016).
- DĄBOROWSKI T., GROSZKOWSKI J., SADECKI A., ŁOSKOT-STRACHOTA A.: *Europa Środkowa i Południowo-Wschodnia wobec projektu Nord Stream 2*. W: OSW: Analizy, 14.10.2015. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-10-14/europa-srodkowa-i-poludniowo-wschodnia-wobec-projektu-nord-stream-2> (dostęp: 7.01.2016).
- 25 lat Grupy Wyszehradzkiej. „Warto było je przeżyć w takiej konfiguracji”. W: PolskieRadio.pl, 16.02.2016. <http://www.polskieradio.pl/7/4399/Artykul/1583014,25-lat-Grupy-Wyszehradzkiej-Warto-bylo-je-przezyc-w-takiej-konfiguracji> (dostęp: 16.02.2016).
- DYJAK G.: *Państwa V4 powołają centrum zarządzania kryzysem migracyjnym*. W: PAP, 21.11.2016. <http://www.pap.pl/aktualnosci/news,712688,panstwa-v4-powolaja-centrum-zarzadzania-kryzysem-migracyjnym.html> (dostęp: 21.11.2016).
- FISCHER E., ROGOŻA J.: *Kolejne sankcje Unii Europejskiej wobec Rosji*. W: OSW: Analizy, 6.08.2014. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-08-06/kolejne-sankcje-unii-europejskiej-wobec-rosji> (dostęp: 30.12.2016).
- GNIĄZDOWSKI M.: *Państwa Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej wobec kryzysu na Ukrainie*. W: OSW: Analizy, 5.03.2014. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-05/panstwa-europy-srodkowej-i-poludniowo-wschodniej-wobec-kryzysu-na> (dostęp: 13.11.2016).
- GNIĄZDOWSKI M., GROSZKOWSKI J., SADOWSKI A.: *Wyszehradzka kakofonia wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego*. W: OSW: Analizy, 10.09.2014. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-10/wyszehradzka-kakofonia-wobec-konfliktu-rosyjsko-ukrainskiego> (dostęp: 13.02.2016).
- GNIĄZDOWSKI M., JAROSZEWICZ M.: *Węgierska odłona kryzysu migracyjnego*. W: OSW: Analizy, 9.09.2015. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-09-09/węgierska-odslona-kryzysu-migracyjnego> (dostęp: 3.11.2016).

- GÓRALCZYK: B. *Szczyt Grupy Wyszehradzkiej*. W: WP Wiadomości, 16.02.2016. <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Szczyt-Grupy-Wyszehradzkiej-25-lat-temu-organizacja-powstala-by-integrowac-Europe-Srodkowa-z-Zachodem-a-dzis-zaczy-na-pelnic-odwrotne-funkcje,wid,18163639,wiadomosc.html?ticaid=11805c> (dostęp: 3.11.2016).
- GROSKOWSKI J.: *Czechy i Słowacja wobec kryzysu migracyjnego*. W: OSW: Analizy, 16.09.2015. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-09-16/czechy-i-slowacja-wobec-kryzysu-migracyjnego> (dostęp: 3.11.2016).
- GROSKOWSKI J.: *Deklaracja sławkowska. Nowy format współpracy regionalnej*. W: OSW: Analizy, 4.02.2015. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-02-04/deklaracja-slawkowska-nowy-format-wspolpracy-regionalnej> (dostęp: 15.02.2016).
- GROSKOWSKI J.: *Korytarz gazowy Północ-Południe priorytetem Grupy Wyszehradzkiej*. W: OSW: Analizy, 2.02.2011. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-02-02/korytarz-gazowy-polnoc-poludnie-priorytetem-grupy-wyszehradzkiej> (dostęp: 16.02.2016).
- GROSKOWSKI J.: *Kulisy planu „B”: wyszehradzka perspektywa kryzysu migracyjnego*. W: OSW: Analizy, 17.02.2016. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-17/kulisy-planu-b-wyszehradzka-perspektywa-kryzysu-migracyjnego> (dostęp: 3.11.2016).
- GROSKOWSKI J.: *Ożywienie współpracy obronnej V4*. W: OSW: Analizy, 18.05.2011. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2011-05-18/ozywienie-wspolpracy-obronnej-v4> (dostęp: 14.12.2015).
- GROSKOWSKI J.: *Przedwyborcza walka z terroryzmem na Słowacji*. W: OSW: Analizy, 16.12.2015. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-12-16/przedwyborcza-walka-z-terroryzmem-na-slowacji> (dostęp: 12.11.2016).
- GROSKOWSKI J.: *Środkowoeuropejskie podejście do Brexitu*. W: OSW: Analizy, 29.06.2016. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-06-29/srodkowoeuropejskie-podejscie-do-brexitu> (dostęp: 30.01.2017).
- GYÁRFÁŠOVÁ O., MESEŽNIKOV G.: *25 years of the V4 as seen by the public*. Bratislava 2016. <http://www.visegradgroup.eu/documents/other-articles/key-findings25-years-of-160601> (dostęp: 27.09.2016).
- <http://asean.org/> (dostęp: 19.09.2016).
- <http://euractiv.sk/regionalny-rozvoj/euroregiony-na-slovensku/> (dostęp: 8.03.2016).
- <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Ag24235> (dostęp: 7.03.2016).
- <http://frontex.europa.eu/about-frontex/origin/> (dostęp: 21.11.2016).
- http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Fran_Q4_2015.pdf (dostęp: 21.11.2016).
- <http://old.visegradfund.org/think-tank/think-visegrad/> (dostęp: 19.03.2016).
- http://parlament2015.pkw.gov.pl/349_Wyniki_Sejm (dostęp: 14.11.2016).
- http://ri.fgv.br/sites/default/files/eventos/arquivos-relacionados/Tel%C3%B2,%20m.%20European_Union_and_New_Regionalism_2nd_Intro.pdf (dostęp: 5.09.2016).
- http://valasztas.hu/en/ogyv2014/416/416_0_index.html (dostęp: 14.11.2016).
- <http://visegradfund.org/about/basic-facts/> (dostęp: 5.03.2015).
- <http://visegradfund.org/about/budget/> (dostęp: 30.03.2015).
- <http://visegradfund.org/about/ded/> (dostęp: 2.02.2015).
- <http://visegradfund.org/about/secretariat/> (dostęp: 2.02.2015).

- <http://visegradfund.org/documents/> (dostęp: 12.11.2016).
- <http://visegradfund.org/grants/> (dostęp: 10.03.2016).
- <http://visegradfund.org/grants/japan/> (dostęp: 9.03.2015).
- http://visegradfund.org/grants/small_grants/ (dostęp: 9.03.2015).
- http://visegradfund.org/grants/standard_grants/ (dostęp: 9.03.2015).
- <http://visegradfund.org/grants/strategic-conferences/> (dostęp: 9.03.2015).
- http://visegradfund.org/grants/strategic_grants/ (dostęp: 9.03.2015).
- http://visegradfund.org/grants/visegrad_plus/ (dostęp: 9.03.2015).
- <http://visegradfund.org/grants/v4eap/visegrad-university-studies-grants-eap/> (dostęp: 31.01.2016).
- <http://visegradfund.org/grants/vusg/> (dostęp: 9.03.2105).
- <http://visegradfund.org/media/international-visegrad-prize/> (dostęp: 30.03.2105).
- <http://visegradfund.org/residencies/> (dostęp: 23.03.2015).
- <http://visegradfund.org/residencies/literary/> (dostęp: 23.03.2015).
- <http://visegradfund.org/residencies/newyork/> (dostęp: 23.03.2015).
- <http://visegradfund.org/residencies/performing-arts/> (dostęp: 23.03.2015).
- <http://visegradfund.org/residencies/visual-sound/> (dostęp: 23.03.2015).
- <http://visegradfund.org/scholarships/> (dostęp: 16.03.2015).
- <http://visegradfund.org/scholarships/incoming/> (dostęp: 16.03.2015).
- <http://visegradfund.org/scholarships/intra/> (dostęp: 16.03.2015).
- <http://visegradfund.org/scholarships/osa/> (dostęp: 16.03.2015).
- <http://visegradfund.org/scholarships/outgoing/> (dostęp: 16.03.2015).
- <http://visegradfund.org/scholarships/taiwan/> (dostęp: 16.03.2015).
- <http://visegradfund.org/v4eap/flagship/> (dostęp: 23.03.2015).
- <http://visegradfund.org/v4eap/guidelines-eap/> (dostęp: 23.03.2015).
- <http://visegradfund.org/v4eap/vusg-eap/> (dostęp: 23.03.2015).
- <http://visegradinsight.eu/> (dostęp: 13.11.2016).
- <http://visegradrevue.eu/> (dostęp: 13.11.2016).
- <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2016/sk/data02.html> (dostęp: 14.11.2016).
- http://wroclaw.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/wroc/ASSETS_20-30.pdf (dostęp: 8.03.2016).
- <http://www.amo.cz/en/> (dostęp: 7.04.2016).
- <http://www.balkancsd.net/establishment-of-western-balkans-fund/> (dostęp: 19.11.2016).
- <http://www.baltasam.org/en/history/international-inclusion> (dostęp: 25.02.2016).
- <http://www.baltasam.org/en/history/renaissance> (dostęp: 25.02.2016).
- <http://www.bsec-organization.org/partners/Pages/Observers.aspx> (dostęp: 26.02.2016).
- <http://www.cbss.org/council/> (dostęp: 10.09.2015).
- <http://www.cbss.org/20th-anniversary-of-the-cbss/> (dostęp: 25.02.2016).
- <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/> (dostęp: 31.01.2016).
- <http://www.cefta.int/> (dostęp: 2.05.2015).
- <http://www.cei.int/content/memeber-states> (dostęp: 11.09.2015).
- <http://www.cepolicy.org/> (dostęp: 21.03.2016).
- http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/106/signatures?p_auth=Qu4HZ45C (dostęp: 22.02.2016).
- <http://www.ecowas.int/> (dostęp: 6.09.2016).
- <http://www.efta.int/> (dostęp: 19.09.2016).
- <http://www.euroekonom.sk/euroregion-kras/> (dostęp: 8.03.2016).
- <http://www.euroekonom.sk/euroregion-vah-dunaj-ipel/> (dostęp: 8.03.2016),

- <http://www.euroekonom.sk/ipelsky-euroregion/> (dostęp: 8.03.2016),
<http://www.forum-ekonomiczne.pl/xxvi-forum-ekonomiczne/powstanie-telewizji-wyszehradzkiej-coraz-bardziej-realne/#.WJX2PH-17IU> (dostęp: 4.02.2017).
<http://www.icdt.hu/documents/publications/Project-Final-Study.pdf> (dostęp: 3.02.2017).
<http://www.iir.cz/en/> (dostęp: 7.04.2016).
<http://www.mercosur.int/> (dostęp: 6.09.2016).
http://www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/wiadomosci/25__rocznica_powstania_grupy_wyszehradzkiej (dostęp: 16.02.2016).
http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/partnerstwo_wschodnie/szczyt_partnerstwa_wschodniego_w_rydze_uznal_europejski_wybor_partnerow (dostęp: 31.01.2016).
http://www.mzv.cz/file/414929/Report_2000.pdf (dostęp: 18.01.2015).
<http://www.naftanow.org/> (dostęp: 6.09.2016).
<http://www.osw.waw.pl/> (dostęp: 7.04.2016).
<http://www.pism.pl/publikacje> (dostęp: 7.04.2016).
<http://www.sadc.int/> (dostęp: 6.09.2016).
<http://www.sazp.sk/euroregiony/> (dostęp: 8.03.2016).
<http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/komunikat.xsp?documentId=744B1818FA2183B8C12580C8003FA759> (dostęp: 26.02.2017).
<http://www.sfpa.sk/en/> (dostęp: 21.03.2016).
<http://www.unhcr.org/> (dostęp: 21.11.2016).
<http://www.visegradgroup.eu/about> (dostęp: 27.09.2016).
<http://www.visegradgroup.eu/about/history> (dostęp: 14.01.2016).
<http://www.visegradgroup.eu/documents/essays-articles> (dostęp: 30.03.2015).
<http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements> (dostęp: 12.02.2017).
<http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs> (dostęp: 6.04.2015).
<http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2008-2009-polish-110412> (dostęp: 22.01.2017).
<http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/20142015-slovak> (dostęp: 6.04.2015).
<http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements> (dostęp: 12.02.2017).
<http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations> (dostęp: 6.04.2015).
<http://www.visegradgroup.eu/2004/declaration-of-prime> (dostęp: 7.05.2015).
<http://www.visegradgroup.org/documents/visegraddeclaration2004> (dostęp: 7.05.2015).
<http://www.visegradsummerschool.org/about-vss> (dostęp: 13.04.2016).
<https://centruminformacji.tvp.pl/29068683/miedzynarodowy-dzien-wyszehradzki-antenach-tvp> (dostęp: 26.02.2017).
<https://portal.cor.europa.eu/egtc/REGISTER/Pages/welcome.aspx> (dostęp: 7.03.2016).
<https://www.adb.org/> (dostęp: 19.09.2016).
<https://www.amo.cz/en/trends-of-visegrad-foreign-policy/whats-the-visegrad-four-for-2/> (dostęp: 7.04.2016).
https://www.funduszeuropejskie.2007-2013.gov.pl/2014_2020/Strony/glowna.aspx (dostęp: 10.03.2016).
https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/europa/grupa_wyszehradzka/miedzynarodowy_fundusz_wyszehradzki_swietuje_15_lat_swojej_dzialalnosci_jsesionid=B662044A60935F576B3324AE089FD314.cmsap4p (dostęp: 16.03.2016).

- <https://www.mswia.gov.pl/pl/wspolpraca-miedzynarod/unia-europejska/schengen/7094,dok.html> (dostęp: 15.03.2016).
- <https://www.urm.lt/default/en/foreign-policy/lithuania-in-the-region-and-the-world/regional-cooperation/baltic-cooperation> (dostęp: 25.02.2016).
- IZSAK D.: *A Region in a Transit. The Role of the Exogenous Forces in the Resurgence of the Visegard Group*. Budapest 2010 [work published online, in partial fulfillment of the requirements for the degree of master of arts]. www.etd.ceu.hu/2010/izsak_daniel.pdf (dostęp: 5.09.2016).
- KALAN D.: *Wyszehradzka recepta na kryzys migracyjny*. Puzzle środkowoeuropejskie [Blog PISM, 16.02.2016]. https://blog.pism.pl/blog/?p=1&id_blog=49&id_post=751 (dostęp: 12.11.2016).
- KARDAŚ S.: *Niechciany gazociąg: Rosja wstrzymuje budowę South Stream*. W: OSW: Analizy, 3.12.2014. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-12-03/niechciany-gazociag-rosja-wstrzymuje-budowe-south-streamu> (dostęp: 23.11.2015).
- KARDAŚ S., KONOŃCZUK W.: *Mińsk 2 – kruchy rozejm zamiast trwałego pokoju*. W: OSW: Analizy, 12.02.2015. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-02-12/minsk-2-kruchy-rozejm-zamiast-trwalego-pokoju> (dostęp: 30.12.2016).
- Kryzys w strefie euro. Przyczyny, przebieg i perspektywy jego rozwiązania*. [Narodowy Bank Polski, Warszawa 2013]. <https://www.nbp.pl/cie/download/kryzys-w-strefie-euro.pdf> (dostęp: 9.03.2017).
- MENKISZAK M.: *Doktryna Putina: tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*. W: OSW: Analizy, 27.03.2014. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-03-27/doktryna-putina-tworzenie-koncepcyjnych-podstaw-rosyjskiej> (dostęp: 27.12.2016).
- MENKISZAK M., SADOWSKI R., ŻOCHOWSKI P.: *Rosyjska interwencja zbrojna we wschodniej Ukrainie*. W: OSW: Analizy, 3.09.2014. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-09-03/rosyjska-interwencja-zbrojna-we-wschodniej-ukrainie> (dostęp: 30.12.2016).
- OLSZAŃSKI T.A.: *Koniec reżimu Janukowycza*. W: OSW: Analizy, 26.02.2014. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-02-26/koniec-rezimu-janukowycza> (dostęp: 30.12.2016).
- OLSZAŃSKI T.A., SARNA A., WIERZBOWSKA-MIAZGA A.: *Konsekwencje aneksji Krymu*. W: OSW: Analizy, 19.03.2014. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/konsekwencje-aneksji-krymu> (dostęp: 30.12.2016).
- Partnerstwo Wschodnie*. http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/partnerstwo_wschodnie/ (dostęp: 2.01.2017).
- Partnerstwo Wschodnie – raport otwarcia*. Red. B. WOJNA, M. GNIAZDOWSKI. Warszawa 2009. http://www.pism.pl/zalaczniki/Raport_PW_2009_pl.pdf (dostęp: 2.01.2017).
- PEŁCZYŃSKA-NAŁĘCZ K., DULEBA A., PÓTI L., VOTÁPEK V.: *Polityka Wschodnia Unii Europejskiej – perspektywa krajów wyszehradzkich*. W: OSW: Analizy, luty 2003. http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/punkt_widzenia4.pdf (dostęp: 22.04.2016).
- Polska w strefie Schengen*. [Biuletyn Informacyjny Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, 13.12.2007]. www.strazgraniczna.pl/download/1/2334/schengen-3bcd.pdf (dostęp: 2.01.2017).
- SADECKI A.: *Dyskusyjny sukces Orbána – wyniki referendum migracyjnego na Węgrzech*. W: OSW: Analizy, 4.10.2016. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-10-04/dyskusyjny-sukces-orbana-wyniki-referendum-migracyjnego-na-wegrzech>

- 10-04/dyskusyjny-sukces-orbana-wyniki-referendum-migracyjnego-na-wegrzech (dostęp: 11.11.2016).
- SADECKI A.: *Perspektywy współpracy Chorwacji z Grupą Wyszehradzką*. W: OSW: Komentarze, 3.10.2013. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-10-03/perspektywy-wspolpracy-chorwacji-z-grupa-wyszehradzka> (dostęp: 15.02.2016).
- SADECKI A.: *Węgry domknęły granicę z Serbią*. W: OSW: Analizy, 16.09.2015. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-09-16/wegry-domknely-granice-z-serbia> (dostęp: 3.11.2016).
- SŁOMSKI D.: *Nord Stream II. Co oznacza dla Polski rozbudowa gazociągu?* W: Money.pl, 7.09.2015. <http://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/arttykul/nord-stream-ii-co-oznacza-dla-polski,117,0,1897077.html> (dostęp: 11.01.2016).
- ŠOTH J.: *Visegrad as a challenge: successes and failures*. W: Centre for European and North Atlantic Affairs, 2013. <http://cenaa.org/analysis/wp-content/uploads/2013/02/SOTH-final.pdf> (dostęp: 19.02.2017).
- STRÁŽAY T.: *Food-for-Thought Paper*. [International Centre for Democratic Transition, Chisinau 2010]. <http://www.icdt.hu/documents/events/Food-for-Thought-Paper-by-Toma%C5%A1-Stra%C5%BEay.pdf> (dostęp: 19.02.2017).
- SZPALA M.: *Europa Środkowa i Południowo-Wschodnia po wstrzymaniu budowy South Stream*. W: OSW: Analizy, 17.12.2014. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-12-17/europa-srodkowa-i-poludniowo-wschodnia-po-wstrzymaniu-budowy-south-stream> (dostęp: 18.05.2015).
- Szydło: rozwiązaniem kryzysu migracyjnego zakończenie wojen w Syrii, Iraku, Libii i rogu Afryki*. W: TVN24.pl, 15.02.2016. <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/szydlo-na-szczycie-v4-o-rozwiazaniu-kryzysu-imigracyjnego,619524.html> (dostęp: 16.02.2016).
- Visegrad Scholarship Program (Incoming Scheme)*. <http://visegradfund.org/scholarships/visegrad-scholarship-program/> (dostęp: 17.02.2016).
- WILK A., OLSZAŃSKI T.A., GÓRECKI W.: *Porozumienie mińskie – rok gry pozorów*. W: OSW: Analizy, 10.02.2016. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-10/porozumienie-minskie-rok-gry-pozorow> (dostęp: 30.12.2016).

Wykaz skrótów

ASEAN	- Association of Southeast Asian Nations (Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej)
BA	- Baltic Assembly (Rada Bałtycka)
Benelux	- Belgia, Holandia, Luksemburg
BSEC	- Organization of the Black Sea Economic Cooperation (Organizacja Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej)
CARICOM	- Caribbean Community (Karaibska Wspólnota)
CBSS	- Council of the Baltic Sea States (Rada Państw Morza Bałtyckiego)
CEPI	- Central European Policy Institute (Instytut Środkowoeuropejskiej Polityki w Bratysławie)
CEFTA	- Central European Free Trade Agreement (Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu)
CEFTA 2006	- Central European Free Trade Agreement 2006 (Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu 2006)
CSDP	- Common Security and Defence Policy (Wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej)
CSOs	- Civil Society Organizations (organizacje społeczeństwa obywatelskiego)
DCFTA	- Deep and Comprehensive Free Trade Area (Głęboka i Całościowa Strefa Wolnego Handlu)
EaP	- Eastern Partnership (Partnerstwo Wschodnie)
EAEU	- Eurasian Economic Union (Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej)
EBOR	- Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju (European Bank for Reconstruction and Development, EBRD)
EC	- European Community (Wspólnoty Europejskie)
ECOWAS	- Economic Community of West African States (Wspólnota Gospodarcza Państwa Afryki Zachodniej)
EFTA	- European Free Trade Association (Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu)
EGTC	- European Grouping of Territorial Cooperation (Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej, EUWT)
EMU	- Europejska Unia Monetarna (European Monetary Union)

ENP	– European Neighbourhood Policy (Europejska Polityka Sąsiedztwa)
ESDP	– European Security and Defence Policy (Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony)
EWG	– Europejska Wspólnota Gospodarcza (European Economic Community, EEC)
EWT	– Europejska Współpraca Terytorialna (European Territorial Cooperation, ETC)
FYROM	– Former Yugoslav Republic of Macedonia (Była Jugosłowiańska Republika Macedonii)
GUAM	– Organizacja na rzecz Demokracji i Rozwoju (Organization for Democracy and Development)
IIIA	– Hungarian Institute of International Affairs (Węgierski Instytut Spraw Międzynarodowych w Budapeszcie)
ISE	– Inicjatywa Środkowoeuropejska (Central European Initiative, CEI)
IVF	– International Visegrad Fund (Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki)
LAS	– League of Arab States (Liga Państw Arabskich, LPA)
Mercosur	– Mercado Común del Sur (Wspólny Rynek Południa)
NAFTA	– North American Free Trade Agreement (Północnoamerykański Układ o Wolnym Handlu)
NACC	– North Atlantic Cooperation Council (Północnoatlantycka Rada Współpracy)
NATO	– North Atlantic Treaty Organization (Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, Sojusz Północnoatlantycki)
NGOs	– Non-governmental Organizations (organizacje pozarządowe)
OAU	– Organization of African Unity (Organizacja Jedności Afrykańskiej)
OBWE	– Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Regionie (Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE)
OECD	– Organisation for Economic Co-operation and Development (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju)
OSA	– Open Society Archives (Archiwum Społeczeństwa Otwartego)
OSCE	– Organization for Security and Co-operation in Europe (Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, OBWE)
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych (United Nations, UN)
PHARE	– Poland and Hungary Assistance for Restructuring their Economies
Phare – CBC	– Phare – Cross Border Cooperation
RWPG	– Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (Council for Mutual Economic Assistance)
SADC	– Southern African Development Community (Wspólnota Rozwoju Afryki Południowej)
UE	– Unia Europejska (European Union, EU)
WBF	– Western Balkans Fund (Fundusz Zachodnich Bałkanów)
WE	– Wspólnoty Europejskie (European Community, EC)
WTO	– World Trade Organization (Światowa Organizacja Handlu)
V4EaP	– Visegrad 4 Eastern Partnership (Wyszehradzki Program Partnerstwa Wschodniego)
VARPs	– Wyszehradzki Program Rezydencji Artystycznych
ZSRR	– Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

Wykaz tabel

Tabela 1.1. Typologia mechanizmów współpracy regionalnej	41
Tabela 1.2. Typy regionalizmów	44
Tabela 1.3. Inicjatywy współpracy regionalnej w Europie Środkowo- -Wschodniej	48
Tabela 1.4. Euroregiony na granicach Czech	66
Tabela 1.5. Euroregiony na granicach Polski	66
Tabela 1.6. Euroregiony na granicach Słowacji	67
Tabela 1.7. Euroregiony na granicach Węgier	67
Tabela 1.8. Europejskie Ugrupowania Współpracy Terytorialnej na granicach państw wszechradzkich	68
Tabela 4.1. Małe Granty	193
Tabela 4.2. Standardowe Granty.	194
Tabela 4.3. Granty Strategiczne	195
Tabela 4.4. Wszechradzkie Granty na Studia Uniwersyteckie (VUSG)	197
Tabela 4.5. Stypendia wszechradzkie	201
Tabela 4.6. VARP Sztuki wizualne i dźwiękowe	203
Tabela 4.7. VARP Sztuki sceniczne	204
Tabela 4.8. VARP w Nowym Jorku	204
Tabela 4.9. Wszechradzka rezydencja literacka	205
Tabela 5.1. Podsumowanie działań Grupy Wszechradzkiej	212
Tabela 5.2. Czynniki wpływające na Grupę Wszechradzką	216

Anna Czyż

Regional cooperation of the member countries of the Visegrad Group Experiences and perspectives.

Summary

The book is an attempt at summarizing the 25 years of existence of the Visegrad Group as a regional formation, founded in 1991 under the name of the Visegrad Triangle, and only later, due to the break-up of Czechoslovakia, renamed to the Visegrad Group, from then on including four cooperating countries – the Czech Republic, Poland, Slovakia and Hungary. The work consists of five chapters that sketch the three dimensions of cooperation within the group: political, sectorial and civic. In the first chapter the author familiarizes the reader with the concepts of the region, regionalism, regional cooperation, the idea of the Central Europe, and then consequently presents the Visegrad Group against the backdrop of other regional formations that sprouted in the Central-Eastern Europe in the beginning of the 90s of the 20th century, as part of the wider trend of the period called the New Regionalism. The second chapter, dedicated to the creation and functioning of the Visegrad Group, discusses the genesis of the Group, the aims of cooperation in both the preaccession and postaccession period, the stages and mechanisms of cooperation, the attitudes of particular countries to the very idea of the visegrad cooperation and the motivations for creating this structure. The third chapter outlines the subject of the visegrad cooperation in reference to its four most important areas: political and economic cooperation within the group itself, cooperation within the European Union, cooperation in terms of the NATO membership, and cooperation with other partners, particularly with regards to the Visegrad plus formula. The fourth chapter tackles the activity of the only institutional structure the member countries of the Visegrad Group have formed, namely the International Visegrad Fund. The author analyses all of the forms of financial support such as grants, scholarships or artist-in-residence programs granted by the Fund as part of numerous programs within its offer. In the fifth chapter the author assesses the successes and failures of the Visegrad Group over the course of the twenty five years of its existence, points to the factors that have influenced, and will continue so, the development of the visegrad cooperation in both positive and negative ways, as well as attempts to sketch the future prospects of the Group.

Anna Czyż

Regionale Zusammenarbeit der Visegrád-Staaten Erfahrungen und Aussichten

Zusammenfassung

In dem Buch wird fünfundzwanzigjähriges Bestehen der Visegrád Gruppe geschildert, eines regionalen Binnenbündnisses in der Europäischen Union, das im Februar 1991 zunächst als Visegrád-Dreieck von Polen, Ungarn und Tschechoslowakei geschlossen wurde. Nach dem Zerfall der Tschechoslowakei haben vier mitteleuropäische Länder : Tschechien, Polen, die Slowakei und Ungarn die Zusammenarbeit angeknüpft und wurden seitdem Visegrad-Gruppe genannt. Die Arbeit besteht aus fünf Kapiteln, in denen das Zusammenwirken der Visegrád Staaten im politischen, bürgerlichen und Fachgebietsbereich dargestellt wird. Im ersten Kapitel werden die Begriffe: Region, Regionalismus, regionale Zusammenarbeit, und Mitteleuropa näherbestimmt, und die Visegrád Gruppe im Vergleich mit anderen regionalen Gruppierungen präsentiert, die in der ersten Hälfte der 90er Jahre des 20. Jahrhunderts in Mitteleuropa im Rahmen des Phänomens „neuer Regionalismus“ entstanden sind. Das zweite Kapitel ist der Entstehung und dem Funktionieren der Visegrád Gruppe gewidmet. An der Stelle ist die Rede von ihrer Genese, Zielen der gemeinsamen Arbeit in der Periode vor und nach dem Beitritt zur EU, einzelnen Stadien und Mechanismen der Zusammenarbeit, Verhältnis der einzelnen Staaten zur Idee der Kooperation im Rahmen der Visegrád Gruppe und deren Beweggründen. Das dritte Kapitel handelt von wichtigsten Kooperationsbereichen: politischer und wirtschaftlicher Zusammenarbeit innerhalb der Visegrád Gruppe, Zusammenarbeit in der Europäischen Union, Zusammenarbeit im Rahmen der NATO-Mitgliedschaft und Kooperation mit anderen, insbesondere den die Gruppe Visegrád Plus bildenden Partnerstaaten. Das vierte Kapitel betrifft die Tätigkeit der einzigen institutionellen Struktur, die von den Visegrád Staaten gebildet wurde, nämlich des Internationalen Visegrád Fonds. Hier analysiert die Verfasserin allerlei finanzielle Unterstützung, die von dem Fonds im Rahmen verschiedener Programme in Form von Zuschüssen, Stipendien und Artists in Residence Programmen geleistet wird. Im fünften Kapitel zählt die Verfasserin Erfolge und Misserfolge der Visegrád Gruppe in ihrem fünfundzwanzigjährigen Bestehen auf, weist auf die Faktoren hin, die die Entfaltung der Visegrád Kooperation sowohl im positiven als auch negativen Sinne beeinflussen und in Zukunft beeinflussen werden, und bemüht sich, die Zukunftsaussichten für die Visegrád Gruppe vorherzusehen.

Redakcja
Magdalena Kopec

Projekt okładki
Aleksandra Bibrzycka

Redakcja techniczna
Małgorzata Pleśniar

Korekta
Joanna Zwierzyńska

Łamanie
Marek Zagniński

Copyright © 2018 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3270-3
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3271-0
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 20,0. Ark. wyd. 24,5.
Papier offset. kl. III, 90 g Cena 36 zł (+ VAT)
Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

ISSN 0208-6336
Cena 36 zł (+ VAT)

ISBN 978-83-226-3270-3



Więcej o książce

